OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

627.589

JÓZANÉSZ.

HÁROM RÉSZBŰL ÁLL:

STÁTUS, VALLÁS ÉS NEVELÉS.

IRTA

TÁNCSICS MIHÁL.

(Ára 1 frt. 30 kr. ezüstben.)

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA 1900

KAPHATÓ MINDEN KÖNYVÁRUSNÁL.

OSZK
Országos Szécsényi Könyvtár

JÓZANÉSZ.

IRTA

TÁNCSICS MIHÁL.

Ha nem igazak állításaim czáfoljátok meg; ha nem elég honszerelmet tanusíték e munkámban, forróbban szeretni tanítsatok; ha vallástalanságot találtok benne, erkölcsi jobb példàt mutassatók követéssel.

BUDAPEST, 1848.

NYOMATOTT KOZMA VAZUL BETÜIVEL.

627.589
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
B 611/1978
LELTÁRI SZÁM
R2

ELŐSZÓ ÉS AJÁNLAT.

E munkát 1843—44-ben írtam, boldogult Sissányi Eufemia lelkes honleány' buzditására; ő igért költséget kiadhatására, mit halála' óráján végrendeletében meg is határozott.

Az ő szellemének legyen tehát e munka ajánlva.

Sok viszontagságon ment e munka azóta keresztül; megkisértettem e hazában mindent kiadhatására, de hasztalanul; kivittem külső országokba, — sikertelenül.

Fogságom idején a kir. fiskus torturája alatt nyögött, most végre — napvilágra jöt.

Sok dolog megváltozott, máskép van azóta hazánkban: de én e munkában egy szót sem változtattam; meghagytam

benne mindent ugy, a hogy akkori időben leirtam. Ugy tekintsék tehát olvasóim, mintha valósággal 1844-ben jelent volna meg, mert ha a mostoha körülmények nem akadályoznak vala, rég' kinyomatott volna.

Három részből áll: **elsö** az álladalom vagy státus, mint e füzet mutatja; **másik** a vallást foglalja magában; a **harmadik** a nevelést tárgyazza.

Igy három szakaszra azért osztottam, mivel könnyebben megszerezhetni. Árát lehető olcsóra határoztam, hogy a kevéssé vagyonosak is magokévá tehessék.

A' kik sok iskolán keresztül magoknak bő ismereteket szereztek, azoknak e könyv talán fölösleges lenne: de én mint minden dolgozataimat, ugy ezt is azon polgártársaknak szántam, kik nem értek rá az iskola' küszöbét koptatni, hanem kevés üres óráikat mégis hasznosan tölteni ohajtják

Budapest, septemberben 1848.

Táncsics.

Tudnivaló.

E munkában több helyen fordulnak elő mondások, mik ekképen rekesz közé vannak zárva (. . . .), ezt szükségesnek tartom megmagyarázni, mert különben az olvasó oktalanságnak tartaná a zárjegyet igy használva látni, miként itt előfordul, mivel sok helyen nincs értelme, pedig az illy rekesz közé szoritott mondásnak mindig teljes értelme szokott lenni. Tehát:

Azt, mi itt zárjel közt van, a királyi fiskus vörös czeruzával húzta alá, miket aztán vádpontokul használt föl ellenem.

Ne azt nézzétek, miként intézkedtek más nemzetek, hanem csak azt cselekedjétek, mit a józanész sugall.

Tartalom.

Előszó és ajánlat.

Első Rész.

Társaság.

I. Fejezet: Bevezetés . . . . . lap 1
II. Fejezet: Alkotmány 10
III. Fejezet: Magyar alkotmány 14
IV. Fejezet: Folytatás 22
V. Fejezet: Folytatás 43
VI. Fejezet: Intézetek 51
VII. Fejezet: Polgári alkotmányok 96
a.) Királyság, képviseleti rendszerrel a franczióknál .
b.) Köztársaság, Éjszakamerikában . . .
VIII. Fejezet: Józanészszerü társasági kötés . . . 111

Második Rész.

Vallás.

I. Fejezet: Mi a vallás? 125
II. Fejezet: Katekizmus 127
III. Fejezet: Isteni nyilatkozat. 144
IV. Fejezet: Ótestamentom 153
V. Fejezet: Újtestamentom 178
VI. Fejezet: Vallásos elmélkedés 191
VII. Fejezet: Vallási versengés 200
VIII. Fejezet: A vallás alapja mythus (hitrege) . . . 213
IX. Fejezet: Mi a tanuság? 224
X. Fejezet: Evangeliumi kivonat 234
XI. Fejezet: Józanészszerinti hitvallás 243

Harmadik Rész.

Nevelés.

I. Fejezet: Mi az oka a nevelés hiányának? . . . 259
II. Fejezet: Fonák nevelés 268
III. Fejezet: Folytatás 292
IV. Fejezet: Nevelés eredményei 304
V. Fejezet: Folytatás 318
VI. Fejezet: Kit illet a nevelési jog? 336
VII. Fejezet: Előkészületek 351
VIII. Fejezet: Józanészszerü nevelés 364

ELSŐ RÉSZ.

ÁLLADALOM.

(Státus.)

Ezen részben azt vizsgáljuk meg, mit kell polgári társaság alatt értenünk? Neveztethetik e a hazánkat lakó különfele nyelvü és rangu embertömeg társaságnak? Megfelelnek e törvényeink a józanész követeléseinek? Millyenek szükségkép minden intézkedések, mellyek a hiányos polgári szerkezetből folynak? Más nemzetek polgári szerkezete jó e, s mik hiányai? Millyen törvények szolgálnak a jó, valódi társaságnak alapjaul?

I. FEJEZET.

Bevezetés.

Mi a józanész? maga az igazság. Micsoda az igazság? kérdé Pilatus Jézustól; és mikor ez felelni akart, nem hallgatá meg. Atyámfiai sokan vannak köztetek, kik az igazság szót gyakran pengetik, de sem nem tudják mi az, sem meghallgatni nem birják. A józanész mondja, hogy négy több mint kettő, és ez igazság; mert mint mondani szokás, ezt józanul senki nem tagadhatja; tehát a józanész és igazság egy.

Vannak dolgok, (de e kitétel rosz itt: dolgok, hanem másképen kellene magamat kifejeznem) vannak a természetben olly mik, mit definiálni nem tudunk; illyen a józanész, vagy igazság; ezt inkább csak érezzük. Éjjel sötét, nappal világos van; ezt a józanész mondja, vagyis ez igazság; az atya idősebb mint fia, ezt józanul tagadni nem lehet, tehát ez igazság.

Az illy példákat végetlenig sorolhatnók, miből az világlik ki, hogy van józanész, van igazság; csak kövessük.

Ha nem józanész az, mit én annak tartok, mutassátok meg, és én elállván tőle, titeket követlek. E józanész kisebb, nagyobb fejlődöttségben, némelly örültet kivéve, minden emberben megvan. Mutassatok embert, ki azt állítsa, hogy három több mint hat; ki állitsa, hogy egy mázsa könnyebb mint fél mázsa.

Kérdezzetek meg egy hortobágyi bujtárt, kinek Guttenberg találmánya ismeretlen világ, mondom kérdezzétek meg tőle: mi jobb, az e, hogy a polgári társaság terheit csak a szegény viselje, a gazdag pedig minden tehertől ment legyen? Valjon mit fog felelni? Éppen azt feleli, mit erre Sokrates felelne, ha még élne és tőle ezt kérdeznétek.

De ha nem hiszitek, hogy az emlitettem bujtárnak a társaságról és annak terheiről fogalma, még pedig tiszta fogalma van, ugyanez eszmét más szavakkal intézzétek hozzá s igy kérdezzétek tőle:

„Te Pista, ha ti öten volnátok itt gulyások, mit gondolsz, nem úgy volna e legjobb magatok közt a dolgot elintézni, hogy hármatok éjjel viraszszon a gulya mellett, aztán ugyanaz a három nappal őrözze, le-

ge'tesse a gulyát, merjen neki vizet, s egy szóval végezze azt, mi a gulyásnak dolga; a másik kettő pedig addig teritse le subáját s heverjen rajta; mikor aztán kitálolnak, az a kettő, ki a subán hevert, előbb üljön a tál mellé, s ha már jóllakott, akkor ti hárman megehetitek a mit ők ketten hagytak; ez pedig egyik nap úgy mint a másik nap."

Atyámfiai, ki azt hinné közületek, hogy Pista bujtár igy felelne: az bizony jó lesz; az vagy tagadna Istent, igazságot, józanészt, szóval mindent a mi szent, vagy pedig megbolondult volna.

Barátim, van józanész, a hortobágyi bujtár agyában éppen úgy, miként azéban, ki az országot kormányozza. De e kettőnek tudománya, ismerete végetlenül különbözhetik.

Az élet cselekvésből áll. Ha emberben józanészt nem tennétek föl, cselekvésében bármit követne el, meg nem büntethetnétek. Minden cselekvés, minden mozdulat, mit ember végbevisz, háromféle lehet, többfélét gondolni nem vagyok képes: jó, rosz, közönbös. És e háromféle cselekvés közti különbséget Pista bujtár józanesze éppen úgy látja, mint Kanté, vagy Hegelé; a különbség köztük csak az, hogy Pista bujtár nem tudja érzését, gondolatát úgy kifejezni, mint emezek. Lássuk csak példában.

Pistát egy szilaj tulok leöklelte, s egyik lábát átszurta. Ott fekszik most szegény vérében fetrengve az út mellett, hová csak nagy kinok közt vánszoroghatott azért, mivel ott előbb remélt segedelmet.

Tegyük hogy jő arra egyenként három ember. Az egyik vizes ruhával borogatja lábát, majd meg füveket szed s bekötözi sebét, el nem megy mellöle mig nem látja, hogy veszedelmen kivül van. Pista érzékenyen köszöni neki s azt mondja: az Isten áldja meg jó cselekedetéért. Ki az közületek atyámfiai, ki azt birná állitani, hogy ez nem jó cselekedet volt? és kicsoda az, ki állitani merné, hogy: Pistának nincs fogalma arról, mi a jó cselekedet, midőn ez iránta bizonyitott cselekvést jónak mondja?

Már a bujtárnak sebe szépen hegedni, gyógyulni kezd, de azért a neki jótévőjétől tanácsolt füvekkel borogatja; egy másik ember jő, ki hozzámegy, s megtudván mi történt kegyetlenül veri Pistát. Ne csodálkozzatok, hogy ő ezt minden ok nélkül teszi (hiszen látjátok az életben szünetlenül, hogy az erősebb a gyöngébbet nyomorgatja, kinozza, zsirját szija, szinte minden ok nélkül, a mi egyre megy a veréssel).

Mit gondoltok, tiszta fogalma van e Pistának a rosz cselekvésről, ha azt mondja, hogy az ember vele roszul cselekedett, ki őt vérig verte? Én úgy tartom, hogy minden filozofusoknak esze együtt véve sem mondhatna mást. Tehát e szerént Pistának józanesze világosan itél jó és rosz között.

Igy kinlódik ő, midőn egy harmadik vándor jő feléje, kit Pista az Isten és minden szentek nevében csak arra kér, hogy égető szomja enyhitésére egy ital vizet hozzon neki a közellevő kútból. De a vándor azt mondja: hozz magadnak ha kell, ha nem birsz menni, én arról nem tehetek, semmi közöm hozzád.

Én mind azon észt, mi emberekben van, hivom bizonyságul, hogy e vándor magaviseletét Pista rosznak nem nevezheti, mert hiszen akarva

semmit sem követett el rajta, mi neki ártalmára lehetne, de jónak sem; ez sem nem jó, sem nem rosz, hanem mi közönbösnek nevezzük; mert valósággal Pistára nézve is az, csakhogy ő igy nem tudná magát kifejezni.

Nincs ember, kinek józanesze ne sugalná mi a jó; de midőn azt tudja mi a jó, szükségkép kell tudnia mi a rosz, és mi a közönbös; e három úgy szólva egy fogalom; mert ha valaki nem tudná mi a rosz, azt sem tudhatná mi a jó, s mi a kettő közt levő közép, vagyis a közönbös.

Midőn az ember azt mondja: ez nagy, kell tudnia mi a kicsiny, mi a középszerű. Hiszitek e ezt? józanul nem tagadhatjátok. Ha nem tudná is az ember magát kifejezni; ha nem ismerné is a szavak értelmét; kicsiny, nagy, magát a különbséget, mit ezek jelentenek, mégis kell tudnia; mert a nagyot kicsiny gyanánt nem nézheti. És ki tanitá az olly embert erre, a ki soha iskolai küszöböt át nem lépett? senki; ez nem tanulás, hanem maga a józanész, mit a természettől öröklött. Ha nem tudná is e szavakat: nehéz, könnyü; érzi, hogy a vasnak nem az a sulya van mi a fának; látja, hogy a fenyü magosabb mint a boróka. És midőn ezt tudja, látja: itél.

Ki tanitá őt igy itélni? nem a ti intézeteitekben tanulta, hanem a józanész munkálkodik benne.

Az embernek ismerete eleinte csekély, tehát könnyen állithat olly valamit legnehezebbnek, a mi egy előtte még ismeretlen valamihez képest igen könnyü. Gazdagulván ismeretekben előbbi állitása, itélete a szerént változik. Ezen változás: tökéletesülése.

Midőn emberben az isteni szikra legelőször munkássá lett, itélni kezdett; jól vagy roszul; s itél végső leheleteig; szinte mindig jól vagy roszul, de itél; nem itélnie nincs hatalmában, csak azzal a különbséggel, hogy egyik ritkábban, másik gyakrabban használja itélő eszét.

Hogy néha, sőt gyakran hibásan itél, onnét van, mivel a lények természetét, s a körülményeket és okokat nem ismeri.

Hogy az ember, mióta ember, mindenkor itélt, bebizonyitani akarni annyit tenne, mint azt mutatni meg, hogy nappal világos, éjjel pedig sötét van. És mivel mindenki, mindenhol és mindenkor itél, milly végtelenféléknek kell az itéleteknek lenniök! Ki a biró fölöttünk: mellyik itél jól? A jövő kor jobb itéletű férfiainak öszszes itélete. Egyébiránt jelenleg csak a józanész határoz, mellyikünknek itélete jó, vagy hibás.

Lássunk néhány példát, ki miként itél. A római pápa azt állitja (itéli, mert minden állitás itélés), hogy őt isten minden katholikusoknak urává, fejévé tette; én pedig (ámbár szinte katholikus) azt állitom, hogy hit vagy vallás dolgában embert felsőbbségemnek el nem ismerhetek, mert ha Isten ellen vétkezem, az csupán kettőnk dolga, enyém és Istené; szószóló prokátorra nincs szükségem, urra még kevesebbé; ha éppen valaki úgy van meggyőződve, hogy ő maga nem beszélhet, vagy nem fohászkodhatik Isteneához, ám kérje meg, ki iránt legnagyobb bizodalma van, a pápát vagy püspököt, hogy az tegyen föl neki kérőlevelet.

De minek Rómába olly meszsze menni példákért, mikor közelebb is találunk. Sokan közülünk azt állitják, hogy polgári szerkezetünk alapá-

ban igen jó; (én pedig azt állitom, hogy az egész hármas nagy könyvben, ide értve az Álmos fejedelemmel kötött eredeti szerződést is, csak e három szó van, mit a józanész egészen helybenhagy: Álmost szabadon választ'juk).

Némellyek azt állitják: a nép nem érett még meg annyira, hogy nek' szabadság és jogok adathassanak; én pedig azt állitom, hogy a más verejtékén szerzett kész haszonnak elköl'éséhez nem szükséges annyi érettség, mint a munkához, tehát a nép igen is érett; állitom tovább, hogy ha mindenre érni kell is, de szabadságra és jogokra nem, mert ezek az emberrel vele születnek; ezek természetével egyek; mert nincs az emberek intézetei közt egy is ollyan, hol a jogok és szabadság mint valami raktárban letéve volnának addig, mig egyik ember a másik után megérik, hogy aztán onnét neki a maga része kiadassék. Vagy ha van, mutassátok meg hol van? a helytartó tanács épületének valamellyik zugában, vagy a királyilak egyik kamarájában? Én már mind testileg, mind lelkileg megértem, mert már megettem kenyeremnek javát (ámbár az is igen keserü volt), tehát mért nem adjátok ki jog- és szabadság részemet?

Atyámfiai balgák vagytok, ha azt hiszitek, hogy mások szabadsága és joga rátok van bizva. Magyar közmondás szerént: ebre hájat nem szokás bizni. De mutassátok meg, ki bizta rátok és mikor?

Mások azt állitják: hogy az olly polgári szerkezet legjobb, melly szerint az uralkodás firul fira örökségük szál; (én pedig azt állitom, hogy a hol illyenféle szerkezet létez, az nem is érdemli a polgári társaság nevét); mert a ki nem válasz'hat, annak szabadsága vagy elnyomva vagy eljátszva van; a kinek pedig szabadsága müködésben nem lehet, az rab; tehát az ország lakosit egy nagyobb úr, s 'üggelékeiül több kisebb úr és szolgák teszik.

Meg mások azt állitják: többet ér ha a nemzetnek jó fejedelme van, minden polgári szerkezetnél; de én a legroszabb szerkezetet, mellyet magok a polgárok férczel'ek öszsze, többre becsülöm mint a legjobb fe'edelemnek önkényü akaratát; mert ha a fejedelem tetszése és önkénye szerént uralkodik, zsarnok; ha pedig törvényeket ir öszsze, mind maga mind a nép számára, akkor ő ur, a nemzet pedig cselédei, vagy igazabban mondva szolgái. És ha olly törvényeket adna is, mellyeket az egész nemzetnek szine, legbölcsebb képviselői adni képesek nem volnának (a mi azonban képtelenség), mégis mint roszakat viszszavetném, ha csak előbb szabadakaratunkra s megvizsgálásunkra nem bizná, hogy elfogadni akarjuk e, vagy nem; mert semmi emberi ész és jóság nem bir nekem olly valamit adni, mi szabadságommal és jogaimmal fölérne.

Egy nagy úr azt állitja, hogy 100 millio pengő forintnyi kölcsön hazánkat magas fokra emelve boldogitja; én pedig azt állitom, hogy ez nemcsak nem segit rajta, sőt veszedelmét mozditja elő, ha más gyökeres javitás nem előzi meg: úgy de a gyökeres javitás olly természetü, hogy bolondság volna mellette olly kölcsönvétel.

Sokan azt állitják, hogy ők miveltebbek mint a nép, s magukat ettől elkülönitik; én pedig azt mondom, mind azok, kik a népröl, mint külön felekezetröl beszélnek, mindannyi zsarnokocskák, de csak azért nem üzik nagyban zsarnokoskodásukat, mivel fizikai tehetségük hiányzik.

Mutassátok meg, hol a vonal, mellyen innen nép, túl pedig nem nép van?

Azon néhány száz barbarus szó, mellyeket majomként elutánoztatok, azon tarkabarka gunya, mit a párizsi divat férczelői rátok aggatnak, a józan és egyszerü természettől elfajult ferde miveltségtek és hiu czifra beszédtek nem jelelik ki eléggé a vonalt. Másban pedig nem igen különböztök a néptől, ha csak abban nem, hogy a finomság leple alatt rejlő erkölcsötök veszélyesebb a népénél.

Én részemről a néptől különválni nem tudnék, de nem is akarok: szokásom, nyelvem, életmódom, érdekem stb az övével egy; beszédem az ő szellemében hangzik, szivem az ő jobb létéért ver.

Testben és lélekben egy levén a néppel beszédem azéval összeolvadt. Vizsgáljuk egy kissé mi vagyunk mi, s mi van kivülünk? Józanész szerint nemzetnek kellene lennünk, (mert ti töredék, kik tőlünk elkülönözve kivülünk vagytok, nemzetet nem képezhettek): de e hazában nincs nemzet.

Kik a marhát legeltetik, tenyésztik, azok mi vagyunk; kik a földet mivelik, hogy kenyér legyen, azok mi vagyunk; kik tüzelőt adnak, azok mi vagyunk; kik az utakat csinálják, hogy közlekedés lehessen, szinte mi vagyunk; kik a ruházatot adják, azok is mi vagyunk; kik a termékeket és készitményeket pénzzé teszik, kereskednek, azok is mi vagyunk; kik, a helységeket és városokat épitik, azok hozánk tartoznak; kik a föld kebeléből az érczeket és sót ássák, kik minden szükséges eszközöket és szerszámokat készitenek, azok hozzánk tartoznak; kik az ellenséggel szembeszálva a hazát védelmezik, a mi fiaink; kik a vallást tanitják és őrzik, tudnillik az alsó papság, hozzánk tartozik, minden egyéb tanitók, a könyvirók magok (keveset kivéve) hozzánk tartoznak; kik a száz meg ezerféle tisztviselőket fizetik, azok is mi vagyunk; szóval mi a társaságnak életet ad, az mi vagyunk; de jobban mondva a társaság mi vagyunk.

Kivülünk vagytok ti, kik magatokat elkülönöztétek: hivatalbeliek, kész-pénzből élők, urak, hivalkodók, katonatisztek, aztán némelly korhelyek, játékosok, végre a főbb nemesség. De ha mi nem vagyunk, ti maroknyi nép, főkép munka nélkül, miként most éltek, nemzetet nem tehettek; csak a munkások öszszesége képez nemzetet; ti, kik kivülünk vagytok, nélkülünk vagy elvesznétek, vagy ha elveszni nem akarnátok, éppen olly munkásokká kellene lennetek, millyenek mi vagyunk, mert munkásság nélkül nincs élet.

Ti, kik tőlünk különválva mint népről beszéltek, igen gyakran emlegetitek: a népet nevelni kell, csak az a baj, hogy érdeketek ellenkezőt kiván, tudnillik azt, hogy az emberek minél gyávábbak, minél ostobábbak maradjanak; mert úgy könyebben bánhatni velük baromként.

(A hatalom még most kezetekben van, mibe kerülne nektek az egész országba jó nevelést hozni, ha szándékotok is az volna, mint a mit szóval emlegettek? Hiszen nektek csak akarnotok kellene, ha zsebetekbe nem nyulnátok is, mert a közterheket úgy is mi viseljük.)

Ti igen jóknak akartok látszani irányunkban, nem ohajtjátok hogy azon költség is ránk nehezedjék, mibe a jó nevelés kerülne, és igy czupán legjobb atyai szeretetből halasztjátok az ügyet. Bizony, bizony, ha ti azt gondoljátok, hogy mi ezt nektek elhiszszük, ugy igen nagyon

csaló ltok. De hát olly sokba kerül e a jó nevelés? Ha azt hiszitek, hogy a nevelés temérdek pénzbe kerül, úgy nektek nagyobb szükségetek van a nevelésre mint nekünk.

Vagy őszinték vagytok irányunkban vagy nem; ha őszinték, úgy tennetek is kell értünk valamit, nem csak beszélnetek; a ti jó neveléstek (mint hiszitek) némi erkölcsi gyümölcsöt hozott, tehát annak sugallására valamicskét magatok erszényéből is tehetnétek; de ha ennyi gyümölcsöt nem termett jó neveléstek, legalább abból mit mi esztendőnként az országos kincstárba juttatunk, (jobban mondva kicsikartok tőlünk) egy részt a jó nevelésre fordithatnátok: ha pedig őszinték nem vagytok, ne bujjatok bárányborbe, hanem valljátok meg férfiasan, egyenesen: mi uraitok vagyunk s a mig lehet, azok maradni is akarunk; érdekünk ugy hozza magával hogy fejlődésteket akadályozzuk s neveléstekre nem hogy semmit nem fordituuk, hanem annak itt ott mutatkozó jobb csiráját is eltiporjuk, stb.; mert ha igy nem szóltok, jó neveléstek iránt gyanuba jövünk, sőt megutáljuk azt, mert gyümölcse fanyar.

Ti, kik tőlünk elkülönözve éltek, azt állitjátok, hogy mi nem értünk meg, s bennünket gyermekhöz hasonlitotok. Nem tagadjuk; mert minél tovább él az ember, annál több ismeretet, tapasztalást, tudományt gyüjt, mert a közmondás is igazolja: a jó pap is holtig tanul; -- de ha ez igaz, úgy ti sem értetek meg, mert az Isten rátok nézve kivételt nem tett.

De más részről ha nem értünk meg, nem ti vagytok e oka? és ha csupán rátok volna bizva, nem mondanátok e világ végezteig, hogy nem vagyunk megérve? S ha már jót akartok velünk tenni, addig tegyétek, mig meg nem értünk, mert mihelyt megértünk, jótéteménytekkel elkéstetek; tudjátok hogy: eső után nem kell köpönyeg.

Kinek predikáljátok ezt? a szeleknek, hogy a pusztába vigyék? Atyánkfiai, mi nektek nem hiszünk. Hogy sokan, igen sokan vannak köztünk, kiknek egyről másról nincs tiszta, világos fogalmuk, igaz; de hát köztetek nincsenek e illyenek, pedig nektek hitetek szerént igen jó neveléstek van.

Igaz, a tudományokrul, müvészetről, divatról stb. mi mitsem tudunk, de a józan értelem nálunk éppen ugy itthonos, mint nálatok; ugyanis ha ez igy nem volna, az Isten eltévesztette volna a teremtést. A tudományok és müvészetek hosszas fejlődés szüleményei, de a józanészt magával hozza ember; mert ha ezt nem adta volna Isten mingyárt kezdetben, nem emberek, hanem értelmetlen állatok, talán majmok volnánk.

Minden későbbi miveltségnek, tudományoknak alapja a józanész; e nélkül fokozatos emelkedés nem lehetne. Higyétek el, hogy a polgári társaság alapitására szükséges főbb dolgokat éppen úgy tudjuk, értjük mint ti.

Atyánkfiai, nem annyira az hiányzik nekünk mit ti mondotok; tudnillik: é r t e l e m, b e l á t á s, é s z, n e v e l é s, hanem ezek: e g y e t é r t é s, k ö z a k a r a t, b á t o r s á g, e r ő, s a mit legelül kellett volna mondanunk: egy k ö z n y e l v; mert e nélkül egymást nem értjük. És ki ennek oka? ti vagytok. Magatok idegen zagyvalék nyelvet beszéltek, és szerettétek, hogy köztünk tizféle nyelv is van. Ti most szabadságo és jogokat emlegettek s nekünk is abbol egyegy keveset juttatni leg-

kegyelmesebben méltóztatni akartok: de kérdezünk benneteket, hol vettétek a fölösleges szabadságot és jogokat?

Kicsoda az, Isten ege alatt, ki azt merje állítani, s birja bebizonyitani, hogy Isten neki több szabadságot és jogokat adott, mint közülünk akármellyiknek?

Csak erősebbek, hatalmasabbak vagytok még most mint mi, de hogy szabadságbul és jogokbul más mértékkel mért volna nektek Isten mint nekünk, azt tagadjuk.

Az erő, akár testi akár lelki erő legyen az, szép tulajdonság emberben, de csak akkor, midőn csupa maga tehetségeit fejlesztve, nem pedig mások rovására, tesz ember rá szert; (ellenben az olly erő, melly mások zsirján tenyész; olly erő mellyet valaki másoknak jóságával, őszinteségével, bizodalmával visszaélve szerez) az igaztalanság. Ti, kik fölöttünk álltok s erősebbek vagytok mint mi, hatalmatokat nem jogosan neveltétek nagyra.

Hogy pedig nektek nincs több szabadságtok, nincs több jogotok mint nekünk, azaz, hogy a mi jog- és szabadságrészünk nincs a ti kezetekbe letéve, igen egyszerűen igy bizonyitjuk be: mihelyt mi egyetérteni tudván, neki bátorodunk s ezt mondjuk ki: „mi szabadok és nemzet vagyunk,“ szabadságunk és jogaink azonnal életbe lépnek, a nélkül, hogy ti csak egy morzsányit is hullattatok volna asztalaitokról számunkra.

Ha pedig bennünk meg nem volna a szabadság és jog, bár egyetértenénk is, és pedig annyira egyetértenénk, hogy csak egy gondolatban sem különböznénk egymástól, még sem tehetnénk semmit, mig ti ki nem nyitnátok a szekrényt, s mig abból nekünk meritve azt nem mondanátok: ehen nektek is adunk egy kis szabadságot és jogokat.

De ha tudnátok bizonyosan, hogy bennünk nincs szabadság, hanem csak a ti szekrénytekben: bátran várhatnánk itélet napig, mig a kegyelemszót kimondanátok.

Még egy bizonyitás arra, hogy a szabadság és jogok bennünk megvannak. Tegyük, hogy mértékletlen vágyatok beteljesedik, a fényüzésnek legmagosabb fokára juttok, tegyük hogy a kényelem ölében (hová eljuthatni egyetlen törekvéstek) egészen elkorcsosultok, elpuhultok: mi ellenben kissé öszszetartóbbak, egyetértőbbek leszünk: szabadságunk és jogaink fölélednek, működni kezdenek, a nélkül, hogy akartátok, vagy ezt mondtátok volna: netek parasztok, nektek is egy kis szabadság.

Igen, de ha a jogok és szabadság csak a ti tulajdonotok volnának, s ezekről végrendeletet nem téve, az örvényben hirtelen vesznétek el, mellybe a fényüzésből buktok, nekünk örökig ez állapotban kellene maradnunk; már pedig ez csak nem fog mindig igy tartani.

De hogy azt is bebizonyitsuk, hogy mi nem vagyunk olly igen együgyüek, olly bárgyuk, mint ti gondoljátok, elmondjuk kevés szóval nézeteink a társaságra nézve, mit nekünk a józanész sugall.

Péter éppen olly Isten teremtése mint Pál; egyik sem került az Istennek több fáradságába mint a másik. Az irásból tudjuk, hogy Isten agyagot vett, embert formált belőle és lelket fujt bele. A ki ezen agyagbul formált embertől származik, természeti fötulajdonságaira nézve mind egyforma: mindegyik két lábu, két szemű, két fülű; mindegyik megé-

hezik, szomjazik; mindegyiknek fáj ha magát megsérli stb. Hogy itt az isten valami kivételt tett volna, nincs tudomásunkra.

Arról pedig sem az irásban nem olvastunk, sem nem hallottunk még semmit, hogy Isten később valami más agyagot vett volna, s abból valami különös tulajdonságu embert csinált volna.

Tehát az ember mind társaságban, mind pedig kivül egy természetü. Igy senki elsőbbséggel köztünk nem birhat, csak az, ki vagy esze vagy tudománya vagy jómagaviselete vagy tündöklő erényei által magát kitünte i s elöljárónkká választjuk.

Ha midön valaki társaságba lép, nem azért teszi, hogy szabadságát veszejtse, nem azért teszi, hogy ő szolga, a másik pedig ur legyen fölötte; mert akkor megbolondult volna. A nagy társaság nem lehet józanul más természetü, mint a kicsiny; már pedig nem képzelhetni, hogy valamelly kis társaság akár helységben, akár városban bizonyos czélbol öszszeállván, igy egyezkedett volna: „Mi hatan egy czukorgyár föllállitására társaságba lépünk, a következő fel ételek alatt: János, István, Ferencz és József mindeniknk húszezer pengő forintnyi részvénynyel járul hozzá, Fridrik és Leopold pedig egy krajczárt sem tartozik adni; a gyárbol jövő hasznot igy osztjuk meg, például ha nyolcz ezer forint jövedelem lesz, mi János, István, Ferencz és József együtt négyen kapunk belőle ezer forintot: Fridrik és Leopold pedig ketten együtt a többit, azaz hétezer pengőt kapják; azon felül minden k rülte szükséges fáradozás minket négyünket illet; mi a másik kettőnek felté lenül engedelmeskedünk, azaz szolgák leszünk: ők nekünk tetszés szerént parancsolnak.“

Mi azt hiszszük, hogy a fölebb eml tett négy ember valóságos bolond volna, ha illy föltételek alatt lépnének társaságba. Nézzük csak, nem majd éppen illyen e polgári nagy társaságunk? csak azzal a különbséggel, hogy mi, kik szolgai helyzetben vagyunk, nem önkényt léptünk bele, hanem atyáinknak ezen fenmaradt igájába beleszülettünk, beleszoktattak bennünket, midön még gyermekek valánk. A hatalom és minden eszköz kezükben levén ezt könnyü móddal teheték.

A jogtalanság elpalástolására ürügyül azt szokjátok mondani, hogy mi abban gondoljuk a szabadságot lenni, ha a gazdagabbaknak vagyonát elrabolhatjuk, hogy azok, kik földmivelésből élnek, az uraság telkét, mellyet robot és tized fejében használatul birnak, tulajdonuk gyanánt tekintvén elfoglalnák. De tudnátok e erre példát felhozni, hogy ezt valahol akarták? O ti ezt magatok sem hiszitek, hanem mint mondók csak ürügy.

Mi ugy vagyunk meggyőződve, hogy a társaságban mindig lesz szegényebb és vagyonosabb, mert ha ma osztanák el az egész országot, minden lakosnak egyenlő mértékben, egy hét mulva már ez egyenlőség megbomlanék, mert a tékozló és r st — ha csak néha kivételül a szerencse különösen nem kedvezne neki — sohasem bir annyival, mint a takarékos és iparkodó. És tudnátok e példát mutatni, hogy azok, kik vagyonukat köztünk eltékozlották, s röstségük miatt mindenbül kifogytak, szabadság szine alatt azoktul, kik azt becsületes módon, tulajdon pénzökön szerezték meg, erővel igyekeztek volna elvenni? A mi egy-

szerű természetünk annyira nem romlott meg. Ha van erre példa, köztetek van talán inkább.

Hogy nekü k, kiket ti csak úgy megvetőleg népnek neveztek, van e józan belátásunk társasági több dolgokba, kisértsétek meg.

Kötelességtek kitudni, jó e társasági szerkezetünk vagy rosz, nehogy idő öket némi változtatásokban vesztegessétek, ha talán a társaság éppen igy jó, miként van.

Véleményünk szerént úgy tudhatnátok meg legbiztosabban józan vagy józantalan itéletünket, ha e szavakat kérdésképen intézné ek hozzánk:

„Minthogy magyar közmondás szerént, több szem többet lát, az' kérdezzük tőletek: igy jobb e magyar társaságunk szerkezete, mi szerént a terheket azok viselik, kik a haza javaiban vagy éppen nem, vagy csak kis mértékben részesülnek, vagy pedig úgy jobb, hogy mindenki kivétel nélkül egyenlő szabadsággal és jogokkal bir a haza javaival élni, s a terhekben is a szerént részesül kivétel nélkül, a mint többet vagy kevesebbet bir.“

Hirdessétek ezt ki egy napon minden városban és helységben, a felelet csak e két szóbul áll on: „Igy“ „Nemigy.“ Ki mostani állapotunkkal meg van elégedve, ad a szavazatát arra, hogy maradjon „Igy“, kik pedig fölebbi inditványtok mellett nyilatkoznak, feleljék, hogy „Nemigy“ akarnak maradni.

Ebből látandjátok majd nézeteinket.

Ti azt állitjátok, hogy igy igen jó, tehát remélhetitek, hogy mi is mindnyájan „Igygyel“ felelünk, azért nincs mit tartano'ok; mert azt talán csak föltehetitek Istenről, hogy nekünk ollyan józanészt adott, melly a ti finom neveléstek gyümölcséből fejlődött észszel ellenkezőt nem fog állitani. Ha ezt teszitek, elhiszszük, hogy velünk jót akartok. További bizonyitása józan belátásunknak:

Jobb ha minden helység és város lakosai öszvesen, egyet sem véve ki, szabadon választják birájukat és egyéb elöljáróikat, minden másnak befolyása nélkül, mint ha rajtuk kivül egy valaki az ő megegyezésük nélkül kinevezi és rájok tolja.

Jobb, ha akarmiféle elöljárót hivatalából, ha kötelességét nem vagy roszul teljesiti, kitehetni, mint ha abból ki nem vethetni, ha bár a legnagyobb jogtalanságokat, törvénysértéseket követi is el.

Jobb, ha a vallási dolgokban úgy hiheünk a mint lelkünk sugja, min' ha valamelly ember tőlünk azt követeli, hogy úgy higyjünk, mint ő akarja.

Jobb, ha mindnyájan bizunk meg a közünk levő jelesebb férfiak közül némellyeket, kik aztán ollyan törvényeket hozzanak, mellyek mindnyájunk iránt egyenlően igazságosak legyenek, mint ha csak ti hoztok olyan törvényeket, mellyek csupán minket sujtanak, magatok iránt pedig kimélők.

Jobb, ha az, kinek husz hold földe van, csak egy nap menjen utat csinálni, az pedig kinek tizszer husz holdja van, tiz nap menjen — mint ha csak annak kell menni, kinek alig van pár gebéjén kivül valamije, az pedig kinek száz meg száz ezrei és ménesei vannak, ne csinálja az utat.

Mi száz, meg több jobbat elő tudnánk sorolni, de elhagyjuk; mi bizunk az isteni gondviselésben, hogy eljő az idő, midőn ti is átlátjátok, miként helyzetünk, társasági álladalmunk nem igazságos.

Röviden még csak egyet említünk meg. Ti azt mondjátok, hogy törvényszéknél nem tudnánk megitélni, ki a bünös és nem bünös. Mi megengedjük, hogy tévedésből nem igazságos itéletet is mondanánk ki; de mellyik veszedelmesebb, az e, mikor valaki akarata és tudta nélkül mond a sok eset közöl egyszer hamis itéletet is, vagy pedig az, midőn valaki készakartva, ajándékért gyakran itél hamisan? Bizony pedig ez nálatok nem ritka eset.

Mikor valaki fölött kimondatik hogy: bünös vagy nem bünös, igen világos bizonyságok kiván atnak: nem pedig valami roppant tudomány.

Ha a törvények világosan, röviden szólnak egyik vagy másik bünröl, a bünös pedig vagy maga bevallja kinzatás és erőtetés nélkül bünét, vagy az ellene szóló tanuk ollyanok, millyeket a törvény megkiván, mért nem itélhetnénk mi éppen olly igazán, mint az, kinek az egész hármas könyv fejében van?

Ha a tett világos, a parasztnak józanesze olly jól itél, mint a legfőbb törvényszéknek első birája.

Ha azt kérdeznök Istók bérestől: Hallod e Pista, mi jobb, az e, hogy az országgyülés két táblára van osztva, vagy pedig az, ha együtt, egy szobában tanácskozik?

„Mit tudom én" fogná mondani. E tárgy fölött még a nagyon tudós emberek is olly hoszasan tanakodhatnak, hogy egész könyv lehetne belőle. De kérdezzük tőle — tudnillik Pistától — ezt: ‚Pista te, itt ebben a házban Vértesi Ferencz lakott, kit a mult éjjel megöltek; de ezen házból három ember látta Gyilkosi Boldizsárt kijöni éppen azon reggel, midőn a gyilkosság történt; Gyilkosinak kezében egy véres fejsze volt, és az a véres fejsze éppen bele illett a megöletett Vértesinek sebébe, s azon kivül, más két ember bizonyítja, hogy az előtte való estve Vértesi és Gyilkosi egymással czivódván Gyilkosi ezt mondotta: no várj, ezért életeddel lakolsz; a mi még több, Vértesinek czifra subáját, mellyet a helységben mindenki azénak ismer, több husz embernél Gyilkosin látta. Mit gondolsz már Pista, nem Gyilkosi ölte e meg Vértesit?'

„No persze, hogy ő ölte meg" fogja Pista minden bizonynyal felelni. De ugyan mire való is volna itt a törvénytudók nyaláb irományait fölhányni, azokbul hoszasan ismét szinte nyalábra nevekedő actákkal bizonyitani be, hogy Gyilkosi csakugyan bünös?

És ime ezért kellett a bevezetésben a: jó, rosz, közönbös cselekvésröl szólni, ezért kellett az itéletről említést tenni. A ki nem hiszi, hogy a szűrös vagy subás ember az érintett példákban éppen úgy itél, miként előadám, kisértse meg.

II. FEJEZET.

Alkotmány.

Mit értek én polgári társaság alatt? röviden mondom el.

Polgári társaság alatt józanész szerént olly embertömeget értek,

mellynek minden tagja egytül egyig teljes szabad akaratjánál fogva járult hozzá, s szin'e teljes szabadsággal abból minden órán kiléphet. Ha a társaságnak tíz millio tagja volna, s együ't valamit határozna, s ha csak egy találtatnék is, ki a határozattal nem volna megelégedve; annak nem akarná magát alájavetni: a 9,999,999 öt arra nem kényszeríthetné, mert azon egynek tökéletes szabadságának kell lenni a határozatnak magát alávetni, vagy ha neki úgy tetszik vagyonát eladni, s a társaságbul kilépni s oda menni, hová vágyai viszik.

Ha öt a többi 9 millio s még azon felül levők kényszerítenék velök maradni és határozatuk szerént cselekedni: ezek zsarnokok volnának, ő pedig maga szolga.

Ha az egy, bár nincs a többinek határozatával megelégedve, mégis magát annak alájaveti, megegyezését adta; tehát tökéletes szabad ágában maradt. Ha az egy, bár meggyőződésével az egésznek határozata nem egyez meg, mégis a remélt haszon végett hozzááll, szabadsága csorbát nem szenved; mert hiszen éppen az teszi teljes szabadságát, hogy tetszésétől függött hozzáállni vagy nem.

Azok tévednek, kik azt állítják, hogy az ember természe'i szabadságát veszti, midőn önkényt társaságba lép, hiszen éppen ez muta'ja szabadságát, ha társaságba tetszése szerént lép vagy nem.

Ha jobbnak tartja társaságban él i mint szerte csatangolni, ki meri józanészszel állitani, hogy az által szabadságát veszté? Hát nem az e tökéletes szabadsága, hogy a kettő közt tetszés szerént választ?

Szabadságvágy és haszonvágy egyenlően megvannak emberben mikor születik; sem egyiket sem másikat le nem vetközheti; de megvan egyszersmind a józanész csirája is; és mihelyt ember annyira nevekedik, hogy a józanész benne kifejlődve munkássá lesz, ez a szabadsághoz társul, s tőle soha el nem választható, hanem karöltve járnak az egész életen végig; de úgy mégis, hogy a józanész vezeti a szabadságot; azonban a haszon mindkettőjük előtt szokott örökké járni, úgy annyira, hogy ha ez előttük nem áll, egy tapodtat sem mennek, s midőn maguk előtt látják, minden lépésük feléje van irányozva.

Tehát tulajdonképen mind a hárman örökké együtt járnak, csak azzal a különbséggel, hogy a józanész némellyiknél még csirájában vagy egészen elfojtatott, vagy csak picziny törpévé fejlődhetett az ezerféle akadályok miatt.

Minthogy tehát a haszon elül áll, a vezető józanész pedig a dolog természete szerént, azt a mit vezet, valamivel megelőzi; látnivaló, hogy a másik ket'ő közt középen áll vagy megy, s igy közbenjárói szerepe van.

Midőn a szabadság kétkedik, ez vagy ama haszonért érdemes e valamit vesztenie, a közbenjáró józanész tanácsol. Ha csekély a haszont, mégis magát megszoritva azt elfogadja, nem veszt szabadságából, mert hiszen ebben áll lényeges szabadsága, hogy azt önként elfogadhat'a vagy nem; de tegyük, hogy valami részt csakugyan vesztett szabadságából a haszonért, igen de maga a szabadság képtelenség, vagy álom, vagy hogy is fejezzem ki magam; a szabadság semmi, ha a hasznot elveszszük tőle; mert minden mozdulat, mi a szabadságbul támad, valamiféle haszon felé van irányozva; tehát midőn ember valami neki hasznosnak

látszót önként fogad el, éppen akkor gyakorolja szabadságát: és ha csekély is a haszon, mégis azt maga némi megszoritásával elfogadja, ezen csekély hasznot többre becsüli, mint szabadságának vesztett részét, ha az megvolna, mert különben bolond volna, ha tenné: ha pedig nagy a haszon, annál kevesebbet veszt. Söt igazán véve nem veszthet, mert szabadságát éppen ez által gyakorolja legnagyobb mértékben.

Képzeljünk egy mozdulatlanul álló, vagy ülő, vagy fekvő embert, kinek legkisebb vágya sincs, semmi hasznot nem ismer, tehát semmi után nem törekedik: úgy-e e szerént meg nem mozdul soha; igen de ennek szabadsága annyi volna mint semmi, vagy annyi, mint egy szoboré.

A szabadság tehát abban áll, ha valaki azt megnyerni akadály nélkül törekedhetik, a mi után vágy, a mit kiván.

A polgári társaságot tehát józanész szerént csak olly emberek képezhetik, kik abba önként lépnek magok hasznáért, kik annak minden javaiban egyenlően kivánnak részt venni; kik annak minden kötelezetését, terheit önként magokra válalják magok hasznáért.

Ha csak egy volna is tagjai közt ollyan, ki nem szabad akaratánál fogva állt közükbe, hanem kényszeritve; ha csak egyetlen egy volna is köztük ollyan, kire nézve olly kivétel volna, miszerént a közjavakban nagyobb mértékben részesül, a terhekből pedig kevesebbet visel mint a többiek: nem lehetne józanészszerű polgári társaságnak nevezni.

Ha az egész társaságnak minden tagja megegyezne abban, hogy egyet magok közül nemcsak a terhek alul fölmentenek, hanem még arra is feljogositnak, hogy a társaság közjövedelméből egy maga annyit huzzon, mint a többi milliók együtt véve: ezen végzésnél még a társaság tökéletesen szabad polgári társaság volna, mivel önként, kényszeritlenül cselekedtek tagjai, de józanészszerű megszünt volna lenni; a midőn pedig azon egy a neki engedett kedvezésekkel élni kezdene, a szabad polgári társaság felbomlott volna, s helyébe ur és szolgák serege lépne. Ez volna nevük addig, mig közakarattal ismét azt végeznék, hogy köztük egy sem lehet legkisebb kiváltsággal is felruházva.

Midőn valamelly társaságnak tagjai törvényt hoznak, ezen törvények csak addig lehetnek érvényesek, mig azok élnek, kik hozták; gyermekeikre nem kötelezők; és ha a gyermekek és unokák még csak atyáik által hozott törvényekkel élnek, nem képeznek szabad polgári társaságot.

Minden polgári társaság, melly van, háromfélekép keletkezhetik:

E l ő s z ö r, vagy ugy, hogy egy hatalmas és bátor hóditó, környékében levő kisebb nagyobb számu embercsoportokat járma alá hajt, de az illy tömeget és urokat társaságnak csak bolond nevezheti: tehát csak országot képez, mellynek lakosai vannak;

M á s o d s z o r, vagy úgy, hogy a késő kori unokák a régi ősöknek egyezkedési viszonyukat uj egyezkedés nélkül csak folytatják, vagy pedig atyáik szolgai helyzetébe tovább is megmaradnak; józanul ezt sem nevezhetni társaságnak;

H a r m a d s z o r, vagy úgy támad a társaság, hogy az azt képezni akaró tagok világosan egyezkednek, a föltételeket meghatározzák, szóval, polgári szerződést kötnek, vagyis alkotmányt készitenek; jó e az

illy alkotmány vagy rosz, azok alkotói szabad polgári társaságot képeznek, akár egyeznek meg pontjai a józanészszel akár ne is; mert mindenki szabad akaratánál fogva s kényszeritlenül járult hozzá s egyezett meg benne; de ha szerződési pontjai közt csak egy is ollyan találtatik, miszerént valakinek több jogot adnak mint a mennyivel mindegyiküknek birnia kell: társaságuk megszünik polgári szabad társaság lenni, mihelyt az egy kiváltságos a neki engedett jogokkal élni kezd; (mert a legkisebb kiváltság a társaságnak fenéje, melly azt idővel fölemészti).

Polgári társaság alatt tehát bizonyos számu emberek olly egyesülését értem, miszerént mindenikük teljes szabadsággal járult hozzá, olly feltétel alatt, hogy senki közülök elsőbbséggel ne birjon, hogy mindegyikük természeti szabadságát fentartsa; hogy egyik a másikét, mindegyikük az egészét, az egész minden egyesét viszonosan biztositsa.

Szabad polgári társaság az, melly évenként, vagy legalább koronként szerződését vagy kötését megvizsgálja; s ha hiányt talál benne, függelékekkel nem toldozza, hanem ujat alkot, s az előbbit örökre eltöröli.

Vagy jó a régi alkotmány, vagy nem jó; ha jó, meghagyhatja a társaság: de miként tudhatja meg hogy egészen jó e, hogy mindenkit kielégit e, ha csak ujra az egész társaság meg nem hányja?

Ha ujra meghányva ollyannak találja, hogy mindenkit kielégit, egész épségében meghagyja, de ezt annyiban veszi, mintha helyette egészen ujat alkotott volna; ezt minél többször tenni a józanész tanácsolja; mert mind annyiszor szabadságát legnyilvánosabban gyakorolja, valahányszor törvényeit vizsgálja, s ha hiányosak, helyettök ujakat hoz.

A szabad polgári társaság szerződésében vagy törvényeiben sohasem szabad hivatkozásnak lenni korábbi időbeli törvényekre. Mert vagy jó az, mire a társaság hivatkozik, vagy rosz. Ha jó, helyet adhat ugyan annak a társaság a maga törvényei közt, de nem idézet-képen és nem azért, hogy már mások a korábbi ősök éltek vele, hanem azért, mivel ő maga jónak ismeri, s úgy tekinti mintha sohasem létezett volna: ha pedig rosz volna mit idéz, azért nem kell idéznie mivel rosz.

A melly társaság csak őseinek törvényeivel él, habár azok legjobbak legyenek is, nem egészen szabad, mivel a z t nem gyakorolja, mi által szabadsága legfényesebben kitünik.

A polgári alkotmánynak ollyannak kell lennie, hogy a társaságnak egyetlen egy tagja se lehessen vele józanul megelégedetlen. Meg lesz pedig vele mindenki elégedve, ha mindenki teljes szabadsággal járult hozzá mikor épitették, s mindenki tökéletes szabadsága szerént azzal élhet vagy nem, miként neki tetszik.

Ha a polgároknak egy tized része, vagy egy bizonyos része nem tartaná is azt meggyőződésével egészen egyezőnek, de ha ezen bizonyos résznek szabadságában van (s úgy kell lenni) hozzáállni vagy a társaságtól elválni, s ha csakugyan hozzááll, akkor nem lehet vele meg nem elégedve, mert hiszen szabadon választhatott.

A jó polgári alkotmánynak továbbá még ollyannak kell lennie, hogy ha ma mindnyájan megnyugosznak is benne, de holnap már némellyek megbánták: azon órában, midőn megbánták hogy hozzáálltak, tetszé-

süktől függjön a többitől elválni, vagy a többséget felszólitani, hogy az alkotmány ujra úgy készitessék, hogy ők is vele megelégedhessenek. Ha a többség ebben megegyez, ujra készitik, s talán ugy, hogy a némelly elégedetlen is megnyugszik benne; ha ellenkezőleg, a néhány elválik tőle.

Mihelyt az alkotmány egészen józanészszerű alapokra épült, ismét a józanész szerént nem egyhamar adja magát elő olly eset, hogy némellyek elválni kénytelenek legyenek.

Ha sokan és gyakran nem volnának vele megelégedve, jele lenne, hogy nem józanészszerű, mert a józanész ugyanaz, mi az egész alkotmányban, és mi az egyes tagokban van. Ez egy, tehát magával ellenkezésbe nem jöhet.

Tegyük, hogy az alkotmány tökéletesen minden pontjaiban józanész sugalma, annak világ végeig ollyannak kell maradni, s az olly polgár, kiben szinte csupán a józanész dolgozik, soha azzal ellenkezőt nem kivánhat; és ha mégis azzal nem volna megelégedve, jele lenne, hogy benne nem a józanész uralkodik, hanem az esztelenség sugalta külön érdekek, indulatok.

Végre, a polgári alkotmánynak ollyannak kell lennie, hogy csak azok foglaltassanak benne, mellyek józanul sohasem változnak, vagy legfölebb csak némi módositást türnek. De hiszen az nem is lehet, hogy a mi ma valóban józanész, az néhány száz vagy ezer, vagy több ezer év mulva ne józanész legyen. — Olly részletességek, mellyek körülmények, idő, hely, fejlődés stb szerént változhatók, az alkotmányban nem foglaltathatnak. Például, minden esztendőben, vagy minden két esztendőben válaszsza e valamelly helység elöljáróit; húsz, vagy huszonnégy vagy több évesnek kell e lennie, ki hivatalt viselhet, s több illyenfélék nem valók a társasági alapszerződésbe.

Alább külön fejezetben lesz előadva a józanész által sugallott polgári szerkezet.

III. FEJEZET.

Magyar alkotmány.

A mi magyar társaságunk nem uj szövetség, hanem a réginek folytatása. Melly pontokban egyezkedtek őseink, midőn ez uj hazába léptek vagy már azelőtt egyezkedtek e, és mikor, bizonyosan nem tudjuk, mert maguk irni nem tudván föl nem jegyezték, sem valaki más által föl nem irattak. Csak szóbeli hagyomány, mit róluk és szerződésükről tudunk.

Ezen szóbeli hagyományt körülbelül 300 év mulva egy valaki irásba tette, s az egésznek tartalmát 5 pontba foglalta; de mikor? mellyik esztendőben köttetett a szerződés Álmos fejedelem és a nemzetségek fejei közt? nem emliti. Ezen valaki nevét nem tette ki, hanem Béla király jegyzőjének mondá magát lenni. Mellyik Béláé, nem tesz emlitést; mellyik esztendőben? elhallgatja. Tehát csak hozzávetve mondhatjuk, hogy amaz eredeti, de csak szóbeli kötés 895-dik év előtt történt. Egyébiránt nem is szükséges pontosan tudni, mikor köttetett, hanem nézzük csak magokat a pontokat: megegyeznek e a józanészszel? Ugy szinte azt

sem tartjuk szükségesnek kutatni, mellyik Bélának jegyzője lehetett az iró; a történetirók azt sütötték ki, hogy III-dik Béláé vala. De azt, hogy valjon az eredeti szerződés iratott e le, vagy pedig eredetiségéből kiforgatva egészen más valami, igen érdekes volna tudni.

Azonban akár hiven, szórul szóra, vagy ferditve, toldva, változtatva iratott, ugy veszem, miként vannak, másképp nem lehet.

Ama szövetség pontjai a következők:

I. Hogy, mig mind maguk, mind utódaik élnek, mindenkor Álmos nemzetségéből választanak fejedelmi vezért.

II. Hogy, bármi javakat szereznek munkájokkal, abbol mindenikük részt vegyen.

III. Hogy ezen főszemélyek, kik Álmost szabad akaratukból választották uruknak, maguk és fiaik a vezérrel való tanácskozástól és az ország főhivatalaitól soha meg ne fosztassanak.

IV. Hogy ha valaki utódaik közül a fejedelmi vezér személyéhöz hivtelen lenne, és egyenetlenséget okozna a vezérek és rokonaik között: annak vére ontassék, miként Álmos fejedelemnek tett esküjöket vérrel pöcsételték.

V. Hogy ha valaki Álmos vezérnek és a többi főszemélyeknek utódai közöl ezen ő esküjöket és határozatukat el akarná rontani, örökre átok alá essék.

Vizsgáljuk e szövetségnek pontjait egyenként, megnyughatik e bennök a józanész?

Első pont. Azok, kik e szerződést kötötték, mint e pont szavaiból *kiviláglik*, teljes szabadsággal birtak; de mihelyt vérükkel pöcsételték, esztelenül szabadságukról lemondottak, mit a józanész helyben nem hagy. Hogy a *főszemélyek* a többi mind valamennyinek megegyezé-ével, megbizásából kötötték-e a szerződést, arról itt nem tétetik említés.

Ha mindnyájuknak megegyeztével történt, teljes szabadságukkal éltek, semmi kifogásom ellene nem lehetne; de mivel a józanész, mint fölebb mondám, a szabadsággal mindig együtt jár, s mintegy vezetőjeül szolgál, az ezt helyben nem hagyhatja. Midőn ezen fogadást mindnyájan tevék, hogy csak Álmos nemzetségéből választanak vezért — természetesen alattomban kellett érteniök: habár azok alkalmatlanok, ellenben ha a többi nemzetségek közöl sokan a fővezérségre legalkalmatosabbak voltak volna is — esztelenséget követtek el.

Ha pedig a főszemélyek csak magok személyében tevék a fogadást, a többiek nem tartoztak azt megtartani: ha mégis megtartották, gyáva szolgák voltak; ha a fejedelmi vezér és a főszemélyek kényszeritették a többit ennek megtartására, zsarnokoskodtak. A szabad polgári társaságban a zsarnokság ismeretlen eszme.

Azonban megengedve hogy csakugyan mindnyájuk megegyezésével kötötték e szövetséget, (maguk elkövethették e bolondságot) de utódaikat is arra kötelezni, hogy ezt tegyék, hogy az ő szerződésüket megtartsák, azonfelül hogy szörnyü esztelenség, még legnagyobb zsarnoksággal párosult jogtalanság is egyszersmind. Mert hiszen e szerint utódaik nem szabad emberek, nem eszes lények, hanem rabszolgák, értelmetlen állatok voltak volna.

Valamint azok, kik e szerződést önállólag szabad akaratukból kötötték: ugy utódaiknak szinte meg kell ezen szabad akaratuknak lenni hasonló vagy még esztelenebb szerződést is köthetni. Ugyanis olly szerződés, mi szerént az ősök az unokák szabadsági vágyát megsemmisíthetné volna, sem emberek között, sem az egész nagy természetben nem létez. --

Röviden, e pont a józanész előtt meg nem állhat.

Az atya fiát semmire nem kötelezheti, annál kevésbé késő unokáit. Ez egész pontnak tehát csak első részéből állhatna meg valami józanész szerént, tudnillik: hogy maguk Álmos nemzetségéből válaszszanak vezért; mert hiszen ki akadályozta volna őket ezt tenni? -- De tudjuk, hogy az életben mindenütt, hol az emberek választási szabadságukat el nem játszották, mindig a legügyesebbet, legalkalmasabbat igyekeznek választani minden hivatalra, -- néha megcsalódnak ugyan, de az mit sem tesz, mert hiszen szabadságuk megvan csalódásukat javitani, helyrehozni — (miként lehetne a józanészszel megegyeztetni, hogy éppen a legfőbb hivatalra kirekesztőleg csak A — vagy B. nemzetségéből válaszszanak) habár az egész nemzetség legostobább emberekbül állna is? Ugyanis nem lehetlen, hogy a kihalt, különben igen derék, talpra esett vezérnek utódjai elaljasodjanak, elhitványuljanak. Hogy Álmosnak éppen igen derék utódja volt Árpád, csupa vak eset. S ha ő igazán olly derék volt, minden szerződés nélkül is hihetőleg őt választották volna. Mert éppen azon józanész, melly azt sugja, hogy ez a legderekabb ember, egyuttal azt is sugja, hogy ezt válaszszuk elöljárónknak.

Második pont: „Hogy bármi javakat szerezzenek munkájokkal, abból mindenikük részt vegyen.“ Ez ugyan elég méltányosan hangzó pontnak tetszik, de czélja hóditás, mások tula donának elidegenitése, mi jogtalanság, s józanészszerű polgári társaság alapjaul nem szolgálhat. Azonban olly határozatlanul van kimondva, hogy minden csalásnak tágas kaput hagyott. Nem levén meghatározva, hogy kiki minő arányban részesüljön a szerzendett javakban, legnagyobb önkény és igaztalanság következhetett belőle; mert a vezér és főszemélyek maguk részére a javát elfoglalhatták, s a mi nekik nem kellett, abból a többiek osztozkodhattak.

Hogy pedig mindig a főszemélyek vettek volna legnagyobb részt a munkában és szerzésben, ha a tapasztalásokat tekintetbe veszszük, állitani képtelenség lenne.

E pontnak határozatlansága szerént a gyáva és röst, de különben már ugy is gazdag a derékkel és szorgalmassal egyenlően, sőt talán nagyobb mértékben is -- mint a példák mutatják -- kivánt részesülni. A telhetetlen, s a mellett már a többinél hatalmasabb vagy ravaszabb — az ember gyarló -- talán tizannyit is követelt és elfoglalt, mint egy másik, ki vele a munka idején egyenlően izzadott? szóval illy értelmű pont még a jobb szerkezetű polgári társaságot is képes kevés idő alatt tönkre tenni.

A polgári alkotmány pontjai közt tehát józanész szerént csak akkor lehetne helye, a midőn imigy módositatnék: „a közösen szerzendett javakban mindenki munkája arányában egyenlően részesül,“ -- hacsak

communismusi eszme nem volt fejökben, midőn e pontot végezték, mit alig hihetni.

Harmadik pont: „Hogy ezen főszemélyek, kik Álmost szabad akaratukból választották uruknak, maguk és fiaik soha a vezérrel való tanácskozástól és az ország főhivatalaitól meg ne fosztassanak.“ — E hosszu pontbul csupán e három szót: Álmost szabadon választották, hagyhatja helyben a józanész; e pontbul megint kitetszik, hogy a vezért nem az egész nemzet, hanem csak a főszemélyek választották, s ennél fogva polgári társaságba nem való, hol az egész népnek, egyet sem véve ki, kell elöljáróját választani; mivel néhány főszemély a többiek számára nem választhat; ugyanis az ő izlésüket nem erőszakolhatják az egészre, de a józan polgári társaságban nem is lehetnek főszemélyek; lehetnek gazdagabbak, tudósabbak, erényesebbek stb. de főszemélyek nem; mert mihelyt a társaságban főszemélyek, kiváltságosak vannak, — a főszemélyek alatt pedig illyeneket kell értenünk — az megszünt polgári szabad társaság lenni.

A hivatalt viselők, míg abban vannak, fölebbvalóknak látszanak ugyan lenni a többinél, de hogy valóságban nem fölebbvalók azoknál, kik őket e hivatalokba helyhezték, onnét világos, hogy mihelyt várakozásuknak meg nem felelnek, mihelyt bizodalmukat vesztik, mihelyt kötelességüket nem teljesitik: hivatalaikbul ugyanazok elmozditják, kik előbb abba tették.

Ha ők valóságban fölebbvalók volnának, a többiek nem lennének képesek őket hivatalaikból letenni, s helyettök másokat választani; mert a fölebbvalók irányában csak alattvalók vannak, kik engedelmeskedni tartoznak. Az áll tovább a pontban, hogy „urukna k“ választják.

Ha egy valaki hatalmasabb, s erejénél fogva magát a többieknek urává teszi, az erőszaki jog, vagy ököljog szerént maga rendén van, de hogy szabad polgárok önként választszanak s helyezzenek maguk fölé urat, az valóban nem más, mint esztelenség. Hol ur van, annak ellenében nem szabad polgárok, hanem szolgák, vagy szelidebben kifejezve, jobbágyok vannak. Ezt senki józanul nem tagadhatja.

Hogy azonban a legtökéletesebb szerkezetű polgári társaságban is vannak nagyobb tiszteletű férfiak, az nem azt teszi, hogy ők főszemélyek volnának, hanem csak azt, hogy az érdemet mindenkiben becsülni kell, mi szerént sohasem tiszteljük a restet, hitványt, tudatlant annyira, mint a szorgalmast, derekat, tudóst. Szóval a józan szerkezetű társaságban semmi főszemélyek nem lehetnek, annál kevesbé úr.

Ha minden szabad polgárt urnak mondotok, isten neki, de azon értelemben, mellyben a szót veszszük, a társaság elnöke a polgároknak, ura nem lehet; mert az ur parancsol, s a kiknek parancsol, azok szolgák, mint az életben látjuk. De ha a szabad, és jogokkal biró polgár társasági kötelességét teljesiti, pedig hogy a józan társaságnak minden tagja teljesiti, fel kell tennünk, — különben nem érdemelné e nevet — ugyan ki parancsoljon, és kinek parancsoljon? Nem ellenmondás e, vagy nem képtelenség e, hogy a szabad polgárok fölött valaki urkodjék vagy uralkodjék? A józan társaságban a szabad polgárok elnököt, elöljárót vá-

lasztanak, s azt megbizzák, hogy a közösen hozott törvény végrehajtásában őrködjék, hogy a társaságnak ügyviselője legyen.

Ezen III-dik pontnak következő szavai: „maguk és fiaik a vezérrel való tanácskozástól soha meg ne fosztassanak“ teljességgel nem fordulhatnak elő józanészszerű szerkezetben; ugyanis e szerént főkép csak a fejedelmi vezérnek állna kötelességében vagy tisztiben a haza jólétéről gondoskodni, de ugy mindazáltal, hogy a főszemélyek tanácsát is meghallgassa.

Ezt megfordítva fejezné ki a józanész szerénti polgári szerkezet, tudnillik igy: a nemzet, vagy ha ez igen nagy, képviselői tanácskozásában a fejedelmi vezér, vagy elnök is részt vehet. Csak ott illeti a fejedelmet a haza jólétéről való gondoskodás, hol ő maga minden, a nép pedig szolgasereg, mellynek kötelessége csak engedelmeskedni, nem tanácskozni.

Legvégső sora pedig e pontnak: „az ország főhivatalaitól meg ne fosztassanak“ alig ha az eredeti szerződésben foglaltatott; mert a legkorlátlanabb zsarnok sem uralkodhatik szoros értelemben egyedül, hanem főbb hivatalnokokra van szüksége, kik parancsait végrehajtsák. Mire való volt volna tehát ezt kikötniök? hiszen magában értetik, hogy a főbb hívatalokra csak ők emeltetnek. Ezt akkor lett volna okosság elmondani, miután tapasztalták, hogy főkép a keresztény vallás elfogadása és köztüki terjesztésekor sok hazafi letétett hivatalából s helyébe idegen emeltetett. Mondom e sor, későbbi toldaléknak látszik, midőn ovatosságbul a viszszaélések eltávoztatására adatott hozzá.

De legyen későbbi vagy nem, szorosan nem tartozik czélomhoz, én csak azon szempontbul tekintem, józanész szerű e, vagy nem? Teljességgel nem, mert ez azt mondja, hogy a tisztségtől, ki abban van, meg ne fosztassék, tehát hogy a hivatal holtig tartó. Már pedig a polgári társaságra nézve egyik legveszedelmesebb intézkedés az, ha a tisztviselőt hivatalától megfosztani nem lehet.

Tehát ezt józan társaságban fel nem találod.

Legyen bár ezer árnyékoldala a társasági szerkezetnek, csak a hivatalnok -- de mindenik, a legutolsótul a legfelsőig -- tétethessék le, mihelyt vagy nem teljesiti kötelességét, vagy hivatalával viszszaél: a társaság meglehetős egészségben van.

Negyedik pont: „Hogy ha valaki utódaik közül a fejedelmi vezér személyéhez hívtelen lenne, és egyenetlenséget okozna a vezérek és rokonaik között: annak vére ontassék, miként Álmos fejedelemnek tett esküjöket vérrel pecsételték.“ Ezt egy zsarnok dictálhatja; józan ember, szabad polgár benne meg nem egyezhetik.

(Itt kezdődik a fejedelem istenitése; kik ezt, vagy illyet elfogadni képesek, azok vagy eszelősök, vagy pulya szolgák, vagy mind kettő együtt). E pontnak szelleme él maiglan minden europai országokban, sőt némellyekben e szellemgyermek óriássá nevekedett.

Tisztitsátok ki a társaságot minden hibáibul, nyessétek le minden rosz kinövéseit, egyenlitsetek ki minden utakat, hogy haladásának gátja ne legyen:“ de tartsátok fen e pontban kimondott elvet, ez egy maga képes azt okozni, hogy az országutak begyöpösödjenek; ez egy maga

romba döntheti a társaságot, ez a minden rosznak bőségszaruja. Nevezetes pont, több oldalrul kell megviszgálnunk.

Minden fejedelem vagy felül áll a társaságon és törvényeken, vagy a társaság többi tagjaival együtt a törvények alatt van. Ha felül áll, akkor zsarnok, önkényü ur, és mért ne lehetne akárki is, mint illyen iránt hivtelen, ha nem a nemzet, nem a társaság érdekében munkálkodik? és mért kellene az illyen iránti hivtelenséget halállal büntetni? ha pedig a törvények alatt áll, miként minden egyéb polgár, mi vétek lehet a hivtelenség?

Hivtelen lehet a szolga ura iránt, a házasfél házasfele, a barát barátja iránt, de ki jogosita fel embert illy hivtelenséget halállal büntetni? Előbb az iránt kell az embernek tisztába jönie, hogy a törvények egyek e a fejedelemmel.

Ne vegyétek a fejedelmet nemzet gyanánt és a dolog iránt tisztában vagytok. Különböztessétek meg a társaságot az általa bizonyos polczra emelt egyes polgártól, s a dolog tisztán áll előttetek. Minden bitorló ez elvet állitja fel bálványtokul, s a mögé rejti magát. Nincs szó az emberek nyelvében, a vallás kifejezést talán kivéve, (melly az emberiségre annyi nyomort, annyi szenvedést hozott volna, mint ez: hivtelenség).

Nem czélom előszámlálni azon ezer meg ezer gyilkolást, mészárlást, igaztalanságot stb. mellyeket a fejedelmek a hivtelenség megbüntetésének ürügye alatt elkövettek; fenállván a leggonoszabb elv, hogy minden hivtelen halállal lakoljon, ezt jogszerüség szine alatt vihetvén végbe, az erények legdicsőbbike a bátorság gyökerestül irtatott ki, s az emberek hasonlokká lettek a félénk nyulakhoz. Ugyan mit reméllhetni a bátortalan, félénk szolgaseregtől? Semmit, vagy igen keveset.

A hivtelenség igy oda vetve legtágosabb értelemben, sőt tetszés szerént minden értelemben vétethetik, miként ezer meg több szomoru tapasztalás tanusitja: minden igaz és bátor szó, melly nem a legalacsonabb hizelgés és alázatos könyörgésképen mondatik ki, halált hoz maga után, vagy a mi semmivel sem jobb, örökös fogságot. Hogy pedig ez még kevesbé látszassék önkénynek, néha a törvényszék utján hajtatik végre, (de a törvényszék biráit a fejedelem nevezi ki, s úgy itélnek, miként uruk kivánja). Bizony mondom borzasztó komedia! És ezt a sokaság, mellynek kebeléből a bátorság kiirtatott, csak úgy voszi, mint a birkanyáj, mellyből a farkas időnként néhányat elragad. E szörnyü tragediának néha azon változatai vannak, hogy a fejedelem a hivtelenséggel bélyegzettnek megkegyelmez, és ekkor a sokaság égig magasztalja a fejedelem nemeslelküségét: ha kik vannak, kik ezt magasztalásra érdemes tettnek nem ismerik, rájok parancsolnak, hogy magasztalják.

Ha e nyomorult faj Istent hinne, félnie kellene, hogy az mennyköveivel sujtja, mivel rendeltetéséről annyira megfeledkezni tudott.

Ha ez józanészszerü, akkor nincs a természetben esztelenség.

De végre maga a halálbüntetés is, ha valaki arra méltónak itéltetnék, nem egyez meg a józanészszel.

Hogy halálbüntetést hozhat a társaság, szabadságában van, erről nem kételkedhetni, de hogy józanészszerü volna, azt tagadom.

Ötödik pont: „Hogy ha valaki Álmos vezérnek és a többi fő-

személyeknek utódai közül ezen ő esküjöket és határozatukat el akarná rontani, örökre átok alá essék.“ Az esküt szentnek ismerni, és azt semmi szin alatt meg nem szegni, szép dolog, mondhatnám, állhatatossági erény, de nem volna e tőlem szörnyü ostobaság, de egyszersmind igaztalanság is, fiamtul azt kivánni, hogy az én eskümet ő is tartsa meg? És pedig még akkor is tartsa meg, ha én legeszteleneb bül esküdtem volna is? Mi köze neki az én eskümhöz? Hiszen ő külön ember, ő nem én, én meg nem ő vagyok. Minden embernek akarata, kik e földön élnek, együvé téve sem volna képes azt eszközölni, hogy fiam az én eskümet megtartani akarhassa, ha különben magának szándéka nem volna, hanem ha fizikai erővel kényszeritenék; igen de akkor zsarnokok volnánnk, fiam pedig rabszolga; nem szabad akaratu lény, hanem más által mozgatott gép volna.

Már kérdem illy erőszakoskodás megférhetne e a józanészszel? Mindenki megfelelhet magának.

Álmos fejedelem és a főszemélyek között létesült szerződés tehát csak magokat illette, az utódok nevében nem köthették; mert előbb az utódoknak születniök kellett volna, hogy megkérdezhessék őket, megakarják e ők is e szerződést tartani vagy nem?

Hiszen látjuk az életben naponként, hogy bizonyos felek egyezésre lépnek, szerződést kötnek, de a szerződések csak magokrul szólnak, kik azt kötötték; és ha van is némelly ollyan köztük, melly 32, vagy 50 vagy 100, s több évekre szól: ezek, az eredeti szerződésnek fattyu sarjadékai; ha az rosz, esztelen: a mi abbul ered, annak is természetesen ollyannak kell lenni.

Józanész szerént semmi szerződés továbbra nem szólhat, csak addig, mig a szerződők élnek.

Minden szerződés vagy mind a két szerződő felet egyenlően kielégiti, vagy csak az egyik van vele megelégedve.

Ha kielégitő, valószinüleg a gyermekek is folytatják, ha nekik úgy tetszik; ha pedig a szerződés inkább csak egyik félnek kedvező, a másik természetesen eláll tőle; mert ki kényszerithetné őt olly szerződésnek megtartására, mellyet nem ő kötött, sőt még akkor ő nem is született, midőn azt egy valaki más az ő hire és tudta nélkül, a mi több az ő kárára kötötte. És azért ez, átok alá essék e? A ki azt tudná állitani és erősiteni, hogy ennek azt bizony mégis csak meg kell tartania, annak csak őrültek házában volna helye, vagy pedig ha kényszeritené a szerződést el nem ismerő felet mégis annak megtartására, kegyetlen zsarnok volna.

De nemcsak minden utódok vannak természetesen e szerződés megtartása alól fölmentve, hanem a főszemélyeken kivül minden egyéb akkoriak sem valának kötelesek azt megtartani, hacsak a főszemélyek mindnyájoknak megegyezésével nem alkudoztak és szerződtek.

Más részről azért sem egyez meg e szerződés a józanészszel, mivel szerinte a fejlődésnek, tökéletesülésnek határ volna vetve. Vagy Álmos és a főszemélyek a tökéletesség legfőbb fokán voltak? Dehogy, hiszen még irni sem tudtak; ámbár én nem azt akarom itt értetni, hogy irás nélkül nem lehet valaki a tökéletesség magos fokán; mert hiszen,

hogy csak egy két példát emlitsek, magáról Jézusról sem állitotta senki, hogy irni tudott; Sokratesröl annyit emlitenek, hogy soha nem irt. Tudott e irni, nem mondta senki. Általánosan elismert dolog egyéberánt hogy az, ki irni is tud, könnyebben tökéletesitheti magát.

Ha nem tagadhatjuk, hogy az ember minél tovább él, annál tökéletesebbé lehet, söt a benne rejlö tehetségek csiráinál fogva lennie kell — sükerülhet ugyan némelly zsarnoknak ezt milliókban nagyon s majd nem egészen elfojtani, de az egész még sem gátoltathatik: — nem volt józanészszerü azt határozni, hogy a szerződést átok alá vetés büntetése alatt, senki megváltoztatni, azaz megrontani ne merészelje; ugyanis ha csak egy pont megváltoztatik a szerződésben, ez már meg van rontva.

E pont szerént minden javitás örökre számüzve volna, mert minden rajta teendett javitás a szerződést épségéböl kivetkeztette, tehát megrontotta volna.

Itt kettöt lehet csak föltennünk, elöször azt, hogy ezen már annyiszor érintett szerződés legtökéletesebb, mellyen javitás örök idökig nem történhetik; de hogy nem volt illyen, úgy hiszem eléggé megmutatám; másodszor azt kell föltennünk, készakarva zárván ki minden javitási változást a legnagyobb esztelenséget követték el, kik azt kötötték.

De hogy tökéletlen volt, mutatám, s megmutatja az azótai ezer éves tapasztalás, mert egész maig annyi toldozás foltozás történt rajta, hogy ha még soká ugy tartana, társzekér kellene neki.

Még csak azt tartom szükségesnek megvizsgálni, ki volna képes az alaptörvényeket megrontani? Ha irásba lettek volna foglalva, a ki legelöször kezébe kapja, akár tüzbe vethette, akár széttéphette, akár pedig ollóval szétnyirbálhatta volna, de minthogy azok nem álltak valami darab papirból, hanem azoknak lelkébe voltak irva, kik benne megegyeztek, tehát azokat senki meg sem is ronthatta.

Ha jóknak ismerték a szerződök — kik fószemélyek és fejedelem levén hitük szerént a többinél sokkal eszesebbek — nem hihették másnak, mint jónak, az emberi természetet ismerve azt kell állitanunk, hogy azok megrontására nem törekedhettek, mert az ember mindig csak azt igyekszik megrontani, a mi neki nem jó, nem tetszik.

Igy tehát szükségtelen volt a megrontókat átokkal fenyegetni. Ha egyes ember találkozott volna is azt megrontani szándékozó, igyekezete sükeretlen leendett volna.

Tegyük, hogy valakinek sükerült ama szerződést megrontani, és sükerül ma is illy papirrongyot megsemmisiteni, mit árt ez? hiszen a társaság, melly azt készité, nem lehelte lelkét és eszét azon papirra, hanem azért magmaradt.

Az ész olly természetü, hogy minél több kifoly emberagyából, annál több van benne; tehát minden órában képes az elrontott papir helyett mást kiadni. Azt talán csak nem állithatja valaki, hogy csupán bizonyos idöben szállja meg embert az alkotmányadási tehetség?

A mi valóban jó, még a pokol kapui sem vesznek eröt rajta. Minél inkább tilalmaztatik, hogy ezt vagy azt nem kell bántani: bizvást föltehetjük, hogy az igen rosz, és csak azért áll fen, mivel még érinteni sem szabad. Illyen a mi katholikus vallásunk, illyen társadalmi állásunk.

Öntess valami szobrot érczbül, és csináltass egy másikat fábul; világos, hogy a fa szobrot kell mindentöl inkább óni, mert amaz különben is biztosan áll, s a leomlástul nem kell félteni.

Valóban nem más mint komédia, még pedig szomoru komédia, midön az emberek örök idökkel daczoló alkotmány helyett csak hitvány, törékeny üveg vagy porczellán ketreczet rovátkolnak öszsze.

A ki azzal állna elő, hogy polgári alkotmányunk mégis már majd ezer éves, azt felelem: igaz, de csupán ennek fentartására fordítaték az egész ezer év alatt az egész nemzeti erő, és igy még tovább is fenállhat. De az embernek más rendeltetése van, nem az, hogy valami törékeny és romlékony valaminek tatarozgatására fordítsa minden idejét.

IV. FEJEZET.

(A harmadiknak folytatása).

Az előbbi fejezetben láttuk, hogy az eredeti szerződésnek egy pontja sem állja ki a józanész probáját, lássuk most azt is, józanabbak e annak kiegészitő toldalékai, mellyek egész maig roppant molessé (halmazattá) növekedtek.

Legnevezetesebb kiegészitője annak az ugynevezett aranybulla, melly nem polgári társaság alaptörvénye, hanem kiváltság, s mint illyen nem hogy józanészszerü volna, sőt a polgári társaságban legkárhozatosabb, vagy inkább hol ez van, az nem neveztethetik józanul polgári társaságnak; mert (a privilegium a status fenéje, melly azt minden bizonynyal előbb utóbb megemészti), ha még jókor egészen ki nem vágatik; de másodszor nem polgári alkotmány, hanem királyi adomány; s mint illyen éppen olly kárhozatos, mint midön azon szempontbul tekintjük, hogy csak privilegium.

Mindig esztelenség, s azonfelül gyávaság a fejedelemtül kérni és elfogadni, mi a fejedelemnek) nincs, mi ellenben a társaságnak megvan: az alkotmány készitési tehetség.

Örökös gyalázat és szégyen a népre, mellynek szabadsága egy tekercs papirosban alapul (mit neki valamelly fejedelem adott).

Mig a hit gyökestül ki nem irtatik az emberi kebelből, hogy valamelly egyes embertül nyerheti a társaság szabadságát: addig ott, hol e hit él, józan polgári szerkezetről szó sem lehet.

Higyetek bár minden bolondságot mi az emberiség életében előadhatja magát: csak ez egyet ne higyétek hogy nemzetek szabadsága és jogai valamelly egyes ember jó szeszélyének kifolyásai, és ez egy nemhivés képes minden egyéb álhitet orvosolni: ellenben ne higyetek bár semmi ostobaságot, csak ez egyet, hogy a népek szabadságát, s jogait csak fejedelmek adhatják aranybullák által, ez egy hitetek kiapadhatlan forrása lehet minden esztelenségnek, mellyből minél többet meritetek, annál teljesebb lesz.

Mind az eredeti szóbeli szerződés, mind pedig az aranybulla, egyéb törvényekkel ugy öszszeolvadt, hogy most már valóságos chemiai egészet képeznek, és e chemiai egész teszi az alkotmányt, ha annak lehet mondani. — Vizsgáljuk ezt most pontonként, megfelel e a józanésznek?

1. A királyijogok. Ezeken kell kezdenem, mert valóban mi a fődolgokat illeti, mind az ő kezében vannak.

a) „A fejedelem örökségkép foglalja el a trónt.“ Hogy a társaság elnöke királynak, vagy basának, császárnak vagy akárminek neveztetik, nem tartozik a dologhoz; hogy minden társaságnak akár jó, akár rosz szerkezetü legyen, valami elnökkel birnia kell, maga rendén van, mert még a legkisebb faluban is van biró vagyis elöljáró; de az a kérdés: józanészszerü e, hogy egy valaki e hivatalt minden (választás nélkül csak betöltse? képtelenség volna józanészszerünek mondani).

Nem tagadhatni, hogy az egész társaság felruházha'ja elnökét illy kiváltsággal: „ha te meghalsz, fiad vagy unokád foglalja el hivatalszékedet, a nélkül hogy választanók öt.“ de kiki láthatja, hogy e kiváltságot csak magok nevében adhatják; már a gyermekek józanul nem köteleztethetnek azt megtartani, és ha mégis meg tartják, csak azt teszi, hogy atyáik vétkes gondatlanságból elhanyagolván szabadságukat és jogaikat, gyáván engedék elnöküket annyira hatalmasulni, hogy ez most a gyermeket és unokákat az ősöktül adott kiváltságban megegyezni kényszeriti.

A haza helységekből áll, helységek nélkül nincs haza; tehát minden helység egy haza kicsinyben. Tegyük hogy illy helység akármelylyik, de például Kecskemét választ magának egy elöljárót, birót. Ez igen derék biró, az egész lakosság tökéletesen meg van vele elégedve.

Történik, hogy ő a lakosság hasasabbjai közül némellyeket igen megvendégel, úgy hogy egy kettő a hordót is komája gyanánt öleli. Ezek jó kedvükben megigérik, hogy illy derék birónak még fia és unokája is biró legyen. Ez igéretet biró uram irásban ohajtá magának adatni. Kinek jutott volna eszébe a vendéglő házi gazdának e méltányos, de csekély kérését megtagadni? Az egy pár sor irás föltétetett a többi jelen nem levők nevében is, mert ugyan vonakodhatik e valaki a helységben e csekélységet teljesiteni, ha ők, mint előbbkelő, készséggel teljesitik — gondolák.

Ez megtörténvén, biró gazdának fia biztositatva arról, hogy apja után öt illeti a biróság, nagyon elszilajkodva, elbizakodva foglalta el a birói pálczát. Az öregebb emberek, kik az igéretet tevék, apjával együtt gyarló természetük szerént lassanként elhulottak. Az ifjabb nemzedék, melly az atyák helyébe lépett, ez elbizakodott és dölfös biróval sehogy sem volt megelégedve; morogtak is némellyek közülök, és lépéseket készültek tenni uj biró választásra, de meg mások s pedig nagyobb számmal azt mondják: eh, hagyjuk meg öt még egy ideig, majd meglássuk hogyan viseli magát; ismét mások, az atyák és rendeleteik iránt tartozó tisztelettel álltak elő.

Az idő azonban, melly senkit sem vár, haladt, s az elbizakodott biró a maga hivatalának megtarthatására minden módot és eszközöket használni elég időt nyert. Az ügyes birónak szerencséjére jó tapintata volt; a plébánost két szép borjas tehénnel, tiz akó somlyaival, három holdnyi kaszálóval és még egyéb csekélységekkel részére, sőt barátjává kenyerezte.

Csak hallanók most a plebánost, milly lelkesedéssel prédikálja az elöljáró iránti engedelmességet, hogy az atyákat még sirjokban is tisztelni kell; hogy azok leginkább szivökön viselték gyermekeik boldogságát; hogy minden intézkedésük magzataik jövendő jólétére volt irányozva; azok akaratát megrontani szentségtörés.

Röviden, a biró hivatalában ugy megerősödött, hogy senkinek sem jött kedve öt dölyfösségében háborgatni. Az illy biztos sánczok mögé bujt biró igen meggazdagodva, plebános barátja szolgálatát nagy darab földdel jutalmazá meg.

Igy aggodalom nélkül mulván egyik esztendő a másik után, biró gazdának két fia, különben a legrakonczátlanabb két ficzkó, nem tartá szükségesnek tanulni, minthogy ugy is már született birák voltak.

Az atya örökségül hagyá az idősebbnek biróságát és a helységet; a kisebbiket pedig másod biróvá nevezte ki még halála előtt olly jelentéssel, hogy ez a gazdasági ügyeket folytassa.

E két ficzkó szörnyü gazdálkodást vitt végbe a helységben; a biró csak annak szolgáltatta ki az igazságot, ki legtöbbet fizetett; a gazda pedig a helység minden jövedelmét magáénak nézte.

A plebános folytonos hiv szolgálatiért illő jutalmat veve, mintegy szövetségesük levén szinte hatalmasan játszotta a maga szerepét.

Végre a három szövetséges egymást gyanus szemmel kezdte nézni; meghasonlottak.

A biró legerősebb levén két vetélytársát a befolyástól megfosztandó azon ürügy alatt, hogy a lakosok közt támadni készülő szakadásbul veszély kerekedhetnék -- mert mindegyikük igyekezett magának pártot alakitani — vasvillákkal, botokkal, csépekkel fölfegyverkezett őrséget rendelt. S minthogy ezek magok nem értek rá dolgozni, tehát rá birta a lakosokat, hogy azok fentartására valamit egyenként adjanak, mert hiszen ezt a magok jobbvoltáért tulajdon érdekük javasolja.

E kis adózást bár nem éppen nagy lelkesedéssel magokra válolták, de Isten tudja hogyan esett, mindig többre és többre volt szükség.

A biró egyéb dolgokkal levén elfoglalva, de azon gyanut is el akarván magától háritani, mintha ő nem igazságosan vinné a birói hivatalt, néhány jelesebb gazdát kiválasztott és azokra bizta a helység igazgatását.

Ezek azonban széllel nem élhettek, tehát valamivel szaporitani kellett az adózást, hogy ezek is hivatalukhoz képpest élhessenek. Ugy de maga a biró azért tekintetével lejebb nem szálhatott, sőt emelkednie kellett. Szóval az igazgatás egy kissé költségessé kezdett válni, ugy hogy a lakosság a komediát némileg unalmasnak, sőt terhesnek kezdé érezni; de némellyek veszedelmet is jósolván nyiltan kikeltek ellene; azonban hogy a rend fentartassék, a cséplős és vasvillás rendőrök gáton voltak, s olly pontosan teljesiték kötelességöket, hogy még testvéreiket sem kiméltek ha a fenálló jó rend ellen szólni merészeltek, hanem még azok oldalában is megforgatták vasvilláikat.

Ennyire jutott a helység. Ugyan mit gondol az olvasó, józanul cselekedtek e a lakosok, midőn mindnyájan egyetértve ezt végezték: „Őseinknek azon bolond határozatát, miszerént a birói hivatalt örökségkép

töltsék be az elhunyt birónak fia és unokája, ezennel megsemmisitjük, és eltöröljük; ugyanis mi szinte olly szabad akaratu emberek vagyunk mint ők voltak, ők számunkra határozatot nem hozhattak; az ő akaratuk mienk nem lehet, mi szabadon választunk birót."

(Atyámfiai, illyen a status nagyban, millyen a helység kicsinyben). A mi józanészszerü kicsinyben, nagyban is annak kell lennie. Az egésznek rövid sommája ez: a száz, vagy több évvel korábban élt emberek nekünk törvényt nem szabhattak; szabad akaratunk van mint nekik vala; törvényt hozhatunk mint ők hoztak.

b) „A végrehajtó hatalmat kizárólag egész terjedelmében gyakorolja." Hogy a törvények ne csak papiroson legyenek, hanem életbe menjenek át, szükséges, hogy valaki legyen a társaságban, ki azokat teljesedésbe hozza. De mi biztositékuk van a törvények hozóinak, ha a végrehajtó örökségkép nyeri a hazát, ha ő ura a törvényhozóknak, ha ő maga a törvényeken felül áll, ha senkinek felelettel nem tartozik?

Végrehajtja azt, mi neki tetszik, s elhagyja azt, mit elhagyni jónak lát. Ezt ő mint úr teheti. Ki szemére merné vetni, hogy kötelességében roszszul jár el, az ide is, és mindenüvé csigázható, hivtelenség vagy felségsértés elvénél fogva halállal lakol.

Azt hiszem, ezt józanészszerűnek senki sem fogja állithatni. A végrehajtót józanész szerént magának a társaságnak vagy is a mi mindegy, magának a törvényhozó hatalomnak kell választania, s hivatalából, ha kötelességét nem, vagy roszul teljesitené, le kell tehetnie, számadásra kell vonhatnia, s ha vétkesnek találtatik, meg kell büntethetnie, (s e tant, hogy: a király személye szent és sérthetlen meg kell semmisitenie).

A jó király a törvényeket szenteknek ismervén tiszteletben tartja, miként főkép mostan uralkodó apostoli felséges királyunk V. Ferdinand is; de azon esetre ha valamellyik király áthágja a törvényt: a szent és sérthetetlen czim valóságos satyra volna a polgári szerkezetben; azaz az illy szerkezetet józanészszerűnek mondani nem lehetne.

E tant a francziák, hogy más nemzetet ne említsek, gyakorolják; (a törvényszegő vagy sértő királyokat megbüntetik; ugy kell minden alkotmányos nemzetnek tennie).

A melly nemzet ezt nem teszi, annak alkotmánya nem felel meg a józanésznek.

c) „A törvényhozási hatalmat ollyképen osztja a kiváltságos nemességgel, hogy megegyezése nélkül sem uj törvény nem hozathatik, sem valamelly régi elnem töröltethetik." Közönségesen ugy szokják az emberek ezt kifejezni, hogy a fejedelem felét teszi a törvényhozásnak. Nincs ugyan a corpus jurisban a királyi veto kitéve, de ő azért a veto-t tettleg gyakorolhatja.

Ha a kiváltságos és töredék nemesség azon hiedelemben él, hogy ő a törvényhozó testület, hatalmasan csalódik.

A törvényhozó hatalomnak nem szabad maga fölött semmi más hatalmat ismernie, és ha van, a törvényhozás nem egyéb mint szemfényvesztés. Hogy a végrehajtónak — vagy mint nálunk a fejedelemnek —

is legyen szavazata az országgyülésen, a jó szerkezetü társaság fogalmából önkéntt foly, mert abbul egyetlen egy polgárt sem szabad kirekeszteni. Egyébiránt a szavazatra nézve a társaság szabadságánál fogva különféleképp intézkedhetik, törvényileg rendelkezhetik, miként legjobbnak tartja; én részemről legjózanabbnak tartom, hogy az egész nép által megyénként választassanak a törvényhozók, hol kivétel nélkül minden egyes polgárnak, ott hol lakik, választási joga legyen, de aztán a törvényhozók gyülésén, rajtok kivül senkinek szavazata ne legyen és igy a végrehajtással megbizott tagoknak sem. A mit ezek ott végeznek, az ellen a végrehajtóknak csak egy szó kifogások ne lehessen, hanem a király tüstént tartozzék aláirni. Ha valaki a végrehajtó hatalmat korlátlanul gyakorolhatja, azonkivül a törvényhozásnak is feje: csupán szeszélyétől függ, ha egészen nem zsarnokoskodik.

Ha bár a fejedelem e két legfőbb hatalmat kezében tartva soha legkisebb viszszaélésre nem vetemednék is, de ha a lehetőség megvan, a polgári társaság józanészszerü nem lehet.

d) „A f ö t ö r v é n y s z é k i b i r á k a t a k i r á l y n e v e z i ki.“ E szerént a biráskodási hatalom egész retten'öségében a király kezében van. A melly polgári alkotmány szerént e három hatalom: t ö r v é n y h o z á s, v é g r e h a j t á s és b i r á s k o d á s egy ember kezébe adatik, azon polgári alkotmány guny az emberi észre; mindennek nevezheted, csak polgári józanészszerü alkotmánynak nem.

Sorozzatok elő mindent, mi e négy ponton kivül, mellyek a király jogai, a nemzettöredék kezében még megmaradt, az a minden együttvéve csak veszszö paripa, mellyen gyermek lovagolhat csak örömmel.

Nem szándékom itt mind azon apró csiribiri jogokat és szabadságokat elöszámlálni, mellyek a királynak a fölebbi négy pontban elöadott jogain felül még a roppant corpus juris levelein vannak s a nemzettöredék számára fenmaradtak; röviden csak azt mondom, hogy az eddig emlitett királyi jognak négy pontja mind azokat ugy elnyelheti, miként egy félig telt ezer akós hordó a bár nagy számu apró pohár, vagy meszszely vagy itcze különféle vizeket.

Vegyük most ehhöz (amaz óriássá nevekedett elöitéletet, miszerént a király személye szent, és sérthetetlen); ezen erös bástya vevén körül a négy jogpontot, ahoz közeledni sem lehet, tehát a király kezében van a hatalom: a nemesség, vagy a haza lakosainak kiváltságos töredéke csak engedményekkel bir, de az engedmények nem olly természetüek, hogy a királyi hármas hatalom ellenében sulyegyent tarthatnának.

Minden polgári társaságnak szabadsága van azt határozni, hogy elnöke addig, mig elnök, sérthetlen, szent, csak hogy ovatosságul hozzá tegye: m i g k ö t e l e s s é g é t t e l j e s i t i; miböl meg az következik, hogy a társaság elnök-választási-jogának birtokában legyen, különben ezen ovatosság: m i g k ö t e l e s s é g é t t e l j e s i t i, semmit sem, vagy keveset használ, ha a kötelesség nem teljesitöt hivatalából ki nem tehetné.

Alkotmányunk szerént a király örökli a méltóságot, tehát habár valamellyik kötetességét nem teljesitené is, söt ha azzal egészen ellenkezöt mivelne is, hivatalából le nem tehetni, következöleg ha a legnagyobb zsarnok volna is, abban megmaradna.

Ugyan kérdem, szentnek kell e és lehetne e még olly fejedelmet vagy királyt is mondani, ki a törvényeket megszegné? Ez nem volna észszerű.

(De felállithatni e józanul ez elvet: a király sérthetetlen? Hiszen ez által minden kigondolható gonoszságok elkövethetésére volna feljogositva, vagy biztositva).

Nem volna e esztelenség azt állitani fel polgári társaság törvényében elvül, hogy a végrehajtóknak feje, vagy a fejedelem kivétetik a törvény alól, ugy hogy ha ő áthágja is a törvényeket, ne csak meg ne büntethessék, sőt szentnek és sérthetetlennek kell tartani. *)

Térjünk még egyszer viszsza a fölebb emlitett négy rendbeli jogokra, és azon sánczokra, mellyek azokat oltalmazzák.

Az örökösödési módot, a társaság szabadsága szerént mig jónak tartja követheti, de hogy a polgári szerkezet józanészszerűnek mondathassék, s hogy a társaság szabadsága csorbát ne szenvedjen, minden gyülésén a törvényhozóknak ki kell jelenteniök, hogy „mihelyt a fejedelem a törvényeket áthágná, azonnal mást választanak helyette s a törvénysértőt a törvények értelme szerint megitélik" és e nyilatkozat mindannyi választás helyett szolgál.

A végrehajtói hatalmat ugy ruházni valakire, hogy az feleletre soha és senkitől nem vonathatik, esztelenség; mert igy egyetlen egy ember sem lehet a hazában az önkény ellen biztositva.

Királyaink ugyan mindnyájan megesküsznek koronáztatásuk alkalmával arra, hogy a törvényeket szentül megtartják; ez ugyan biztositék, de azon esetre, ha valamellyik meg nem tartani jónak látná: a társaságnak azon természeti joga épségben legyen, hogy törvényhozói tüstént feleletre vonják azon fejedelmet, ki az általa is esküjével megerősitett törvényt megszegte.

Mig a törvényhozók, a társaság képviselői együtt vannak, józanész szerént ezeknek a fejedelmen felül kell állniok. Ha a király állna a törvényhozók fölött, akkor ezek nem érdemlenék meg a törvényhozói nevet. Ellenben mihelyt a törvényhozók szétoszlottak, a fejedelem felül áll mindenen s neki vakon engedelmeskedni tartozik minden egyes polgár és hatóság, midőn azt hajtja végre, mit a képviselők világos törvényül állitának fel.

A törvényhozásban annyi hatalmat tartani fen a végrehajtónak, hogy sem uj törvényt hozni, sem valamelly régit eltörölni nélküle ne lehessen, még nagyobb fonakság; mert igy azok, kik magokat törvényhozóknak nevezik, az ennyi hatalommal biró fejedelem irányában csak komédiát játszhatnak, mellyben szerepük szolgai, miként mind-

---

*) Bocsásson meg az olvasó, hogy igen sokszor használom e szókat: esztelenség és bolondság. Ha tettleg számtalanszor elkövettetik ugyanazon egy bolondság, mért nem használhatnám a szót is szint annyiszor? Én ugyan szeretném, hogy minden uj esztelenséget valami más szóval fejezhetnék ki, hogy ezt ne kellene annyiszor ismételnem, de oka vagyok e, hogy a nyelv sokkal szegényebb mint sem hogy minden bohóságot más szóval tehetnénk ki? Más részről meg igen jó, hogy nincs minden más meg más bolondság jelentésére külön szó, mert egy egész roppant szótárt csak ezek magok töltenének be.

azon fölirások bizonyítják, mellyek a fejedelmekhöz intéztetnek (azokban alig találni olly mondást, millyen a törvényhozókhoz illik, a legalázatosabb könyörgési hangon, mint jobbágyok, kérik a fejedelmet, hogy méltóztatnék legkegyelmesebben ez és ez esedezésüket meghallgatni s kérésüket teljesiteni). Hiszen ha a törvényhozók valósággal és nem csupán formalitásból törvényhozók, ugyan kihöz küldenének fölirást és mi végre? (hiszen a legfőbb hatalom maga a népfelség) ez maga fölött semmi más hatalmat nem ismerhet, mert mihelyt a törvényhozók valakitöl kérnek, azonnal ök nem szabad polgárok, hanem jobbágyok.

Hát mekkora képtelenség az, hogy az egész társaságnak képviselöi se régi törvényt eltörölni, se ujat hozni ne birjanak, hacsak a fejedelem benne meg nem egyezik? Hiszem igazság szerént a józanészszerü társaságban a fejedelemnek semmi közének sem kell lenni ahhoz, mi törvényt törül el, vagy milly ujat alkot a társaság; mert a végrehajtónak egyetlen fö kötelessége, hogy midön a törvények már meg vannak hozva, azokat életbe léptesse, megtartatásukra mindenkit kivétel nélkül szigoruan kényszeritsen.

A biráskodási hatalmat a fölebbiekhöz sorolni s ugyanazon egy személyre bizni, ki minden egyéb hatalmat már ugy is bir, annyit tesz, mint lábbal tapodni embernek a maga szabadságát. Midön minden egyebét veszté az ember, mi elötte drága és böcsös volt, nem csekély vigasztalása, s veszteségeinek kárpótlása az, ha gyarlósága fölött független, részre nem hajló, és szabadon választott birák itélnek.

A király személyét szentnek és sérthetlennek mondani ki, minden módositás nélkül, az emberi észnek iszonyu tévedése. Ha bár a fejedelem az emlitettem négyes jognak egyikével sem birna is, az egyetlen elv fölállitása elöbb utóbb mind azokat megszerzi neki.

A melly nép fejedelmét isteniti, azon Isten sem segithet többé, hacsak csudákkal nem, mint a régi idöben. Ugyde elöbb az urat kérjétek, hogy csudát tegyen, de ö meg nem hallgatja azt, ki kivüle más Istent imád: „Meg van irva — fogja mondani — idegen Istenid ne legyenek én elöttem; távozzatok tölem, s boruljatok le ön csinálta istenetek elött, segitsen az rajtatok.“

Legyen szent és sérthetlen minden polgárnak személye, joga, szabadsága, de csak addig, mig törvényt nem sért: ekkor természetesnek találjuk, hogy a fejedelem is szent és sérthetlen illy értelemben.

Ha a fejedelemnek több jogokat nem engedtek volna is át az ösök, csak a fölebb elmondottakat, ezek elégségesek arra, hogy ö minden legyen, az egész nép pedig semmi. De a (jó honatyák ezzel nem elégedtek meg) hanem részletesen még a következöket is fejedelmi jogoknak ismerék el:

e) „A király nevez ki minden fö hivatalnokot, ugymint: föispánt, kormányszéki tagokat, érseket, püspököt stb.“ A nemzettöredék gyermekileg örült annak, hogy a nádort ö választja, ki pedig az országban legfőbb hivatalnok, minthogy a fejedelem a hazán kivül lakik; de mivel szokássá s vétkes szokássá vált a fejedelmet földi istennek tartani (a nádorválasztási jog nem egyéb komediánál).

Nem természetes következése e a fejedelmi istenitésnek, hogy intésére ügyeljünk, hogy a választásban akaratját teljesitsük? Ő kinevez négy förendüt, s mi közülök egyet választunk, de még a vak is látja, tapogathatja a négy közöl mellyiknek kell nádornak lennie.

A fejedelem iránti isteni tiszteletből mást nem választhatunk, csak a kit ő akar; az esküt nem azoknak teszi le, kik választják, hanem a fejedelemnek; mert hiszen tudja, hogy az egész csupán formalitás.

f) „A király tetszése szerént nevezki minden főbb iskolai tanitót; az iskolák fölött teljes hatalmat gyakoról.“ Mi következik ebből? az, hogy csupán olly értelem fejlesztessék ki, melly a fenálló rendszert legjobbnak ismerje meg. Itt nem az ész fáklyája világit; (itt nem az örök való és igaz utáni törekvés tüzetik ki czélul, hanem a kormány tekintélyének fentartása, s a mennyire lehet még nagyobbitása).

Ha van a társaságban valami rosz: ugy kétségen kivül legnagyobb roszaknak egyike az, hogy a kormány korlátlan, s önkényü kezelője az iskolai és nevelési ügyeknek.

Ha most például azt állitom: (polgári szerkezetünkben egy pont nincs, mellyet a józanész tökéletesen helybenhagyhatna, s hogy alkotmányunk valóságos satyrája a polgári józan szerkezetnek), ezt nem hiszitek, sőt élet halálra küzdötök mellette, hogy az egész igen jó; mért? mert az iskolákban igy tanultátok. Ez tudnillik a nevelési ügy frigyszekrénye, benne a fejedelem ül, s hozzá közeledni halálos bün. A nevelésről külön rész szól, tehát itt csak a társadalmi szerkezet vizsgálata mellett maradok.

g) „A király egyedül osztogathat nemességet.“ Ha a király nem ember, hanem más valami volna, ki még a legrejtettebb helyen végbevitt jótéteményeket is láthatná; mindenkiben az igaz érdemet méltányolni tudná: ugy némileg csak megengedhető, sőt természetes lenne, hogy az olly férfiakat csak ő tüntesse ki, csak ő ismertesse meg: de mivel nem igy van, a nemesség-osztogatás vagy kitüntetés részint komedia, részint keresetforrás, de részint igaztalanság is; mert minden nemességi osztogatással kiváltság van összekötve; de ez a többi lakosság rovására történik, a mi igaztalanság.

Vagy olly érdemeket tesz valaki, mellyeket a hazában mindenki, vagy legalább igen nagy szám tud, vagy csak ollyat tesz, mit kevesen tudnak. Ha csakugyan nagyok és ismeretesek érdemei, a közvéleményben megkapta jutalmát, s tart egész életében, de megvan keblében is, s ha valódi férfiu, nincs szüksége arra, hogy csak a király adja valami diplomával tetszését; ha pedig csak olly érdemeket tesz, mellyek alig jutottak, és szemtelenség nélkül nem is juthattak sokaknak tudomására, nem érdemel nemességet. A ki pedig csak pénzében találja elég okát nemesi czimet keresni és vásárolni, még kevesbé érdemli, mert e szerént, ha egy leghitványabb, leggazabb ember vagy lotteria, vagy örökség által egyszerre meggazdagodnék, nemességre számot tarthatna.

A józanész nem kárhoztatja, hogy ha a polgári társaságban közarattal elhatározzák, hogy a legjelesebb embereknek „nemes“ vagy más valami jelentős nevezet adassék, de hogy ezeknek talán hitvány és

alacson gyermekük, unokájuk, s általában minden utóduk szinte azon czimmel éljen, csak azért, mivel őse is használta, szörnyü esztelenség volna; az érdemet éppen olly kevessé örökülhetni mint a vétket.

De ha a polgári társaságban még e kitüntetéshöz mentességet is kötnének, az az, hogy a ki e czimre érdemesült, azon kivül több jogokkal éljen, ellenben kevesebb tehert, vagy éppen semmit se viseljen: ez nem csak esztelen, de azonfelül igaztalan határozat volna. S mihelyt a polgárok ezt határoznák, megszüntek volna észszerü társaságot képezni. —

Mert valjon föltehetni e emberről, hogy azt jónak tartsa, midőn néhányan kirekesztőleg a haza javaiban legnagyobb mértékben részesülnek, neki pedig csak a terhek viselése tüzetett ki?

h) „A király adhat szabadalmakat vagy kiváltságokat.“ Éppen fölebb mondám, hogy ha az egész polgári társaság maga adna tagjai közül egynehánynak kiváltságot vagy szabadalmat, megszünt volna józanészszerénti társaság lenni, annál kevesebbé mondhatni józanészszerűnek, midőn a fejedelem önkénye szerént osztogatja azt.

Már fölebb mondám, de ha nem mondottam volna is, mindenki tudhatja, hogy a kiváltságnak természete az, hogy a kinek ez adatik, a többi polgárok fölött áll, több jogokkal és szabadsággal bir; s pedig minél több adatik ennek, a dolgok természete szerént annál kevesebb marad a többinek; tehát a többitől elvétetett, a többi megszoritatott; igen de valakitől a magáét elvenni jogtalanság, kárhozatos önkénykedés; hol ez történhetik, még pedig törvényszerüleg történhetik, az nem józanészszerü társaság.

(A kiváltság, akár a fejedelem, akár maga a társaság adja, mindenkor jogtalanság, s a társaság részéről ostobaság is.

De ugyan mi is lehetne más, midőn a társaság önmagát valamitől eltiltaná, s azt egynehánynak megengedné?

De mégis csak méltányos, sőt igazságos, hogy midőn valaki majd egész életének jobb részét valaminek fölfödözésére fordítja, midőn temérdek fáradsággal valamit kitalál, legalább az illyen kapjon jutalmul privilegiumot találmányára — kiáltják sokan.

Igaz, ez némelly uj találmányra ösztönül szolgál, a mi a társaságra nézve hasznos, mivel ipart szül. De a társaság haszna többféle; csak az tehát a kérdés, mellyik a nagyobb haszon? és a nagyobb hasznot a kisebbért föláldozni józanészszerü e? Az ipar pénzt hoz forgásba, külföldrül is szivárogtat be a hazába (a nagyobb mennyiségü pénz szerfölötti fényüzést, pulyaságot is hoz maga után, ez amattól soha el nem marad), tehát az erre serkentő kiváltságot pártolni kell; igen, de ha a kiváltság eszméje meg nem születik a társaságban, a polgárok egyenlő jogai és szabadsága sértetlen maradnak.

Van e embernek nagyobb kincse e kettőnél? Hághat e valaha az ipar olly magosra, hogy annak gyümölcse nem hogy a szabadságot és jogokat tökéletesen kipótolja (miket privilegium engedése által minden esetre elveszt), sőt csak távolrul is megközelitse?

Az ember esze találos ugyan, de annyira nem viszi soha, hogy olly mit találhatna ki, mi szabadságával és jogaival fölérne.

Élete mindenkinek drága és legböcsösebb, úgyde szabadság és jogok nélkül az élet nem igazi élet. S ha egyik másik valami jeleset kitalál is, éppen az e fökép, ki szabadságának és jogainak gyakorlatában van?

Ha a társaság jutalmat oszt azoknak, k'k valamit kitalálnak, ám tegye, csak önszabadságának csorbitásával ne történjék; mert a csekély találmányt szabadságán vásárolni meg, mindig esztelenség volna.

Ha választani kell, inkább essék egyes feltaláló hoszszas munkájának és feltalált müvének áldozatául, mint sem a társaság szabadsága és jogai privilegium által korlátoztassanak.

Hol szabadabban mozoghatnak a polgárok, több találmány van, mint a hol (a privilegiumok pestises tanyájukat felütötték). Tekintsétek csak állodalmunkat; minden rosz, minden nyomor, mit észrevesztek, a szabadalomnak szülötte.

Az eredeti szerződés maga, melly Álmos vezér és az akkori főszemélyek közt köttetett, nem egyéb kiváltságnál; és látjátok mivé fejlődött Álmos privilegiuma.

Az aranybulla kölcsön privilegium a nemesség számára. Ezen kettős kiváltságbul sarjadzott ki mind az, mit a józanész polgári társaságban kárhoztathat.

(Mig e kettő gyökerestől ki nem irtatik, s tűzre nem hányatik), észszerü polgári társaság nem támadhat; mert az egész erőt e buja növény szapora hajtásainak nyesegetésére kell forditani.

A legnagyobb találmány hasznát a legkisebb privilegium gyászos és káros következménye felülmulja.

i) „A király tetszése szerént emel valamelly várost királyi városi rangra.“ Józanészszerü társaságban nincs királyi város, és pedig nem azért, mivel abban talán nem királyi czimet visel az elnök (mert hiszen e nevezetet mért nem lehetne mind örökké megtartani még a legtökéletesb szerkezetü társaságban is?) hanem csak azon egyszerü okbul, hogy a királytól nem függ, s mivel mindenik város és helység egyenlöen szabad; és pedig annyira egyenlöen szabad, hogy habár valamellyik két vagy több millio lakossal birna is, józanul nem lehet több szabadsága, mint egy kisded helységnek, melly például csak ezer lakosbul áll.

Képzeljük, hogy a társaságban még ismeretlen a privilegium, vagy ha már létezett is, de kiirtották, mondom tehát a társaságban nincs privilegium, egyetlen egy emberi teremtés sincs, ki a másik fölött szabadságra és jogokra nézve elsöbbséggel birna: ugyan kérdem mirevaló volna a városokat királyiakra és nem királyiakra osztani? Ezt tenni valóságos esztelenség lenne.

Ha osztályzatnak kell lenni e tekintetben, a mi természetesen a társaságban hasznos, söt némileg szükséges is, legfölebb az lehetne, hogy például különböztetés okáért ötvenezer lakosu hely városnak, a még népesebb nagy városnak, a mind valamennyi közt legnépesebb pedig fővárosnak neveztetnék, a többi kisebbek pedig helységek nevezete alatt értetnének.

A társaságot nem paloták ezrei és viskók teszik, hanem emberek.

Lakjanak az emberek bár csupán egyenként az országban elszéledve, vagy lakjanak egyetlen helyre, azaz városba öszsze szorulva, társaságuk tökéletes lehet; nem szükséges, hogy egyik hely falu, másik mezőváros, a harmadik királyi város legyen, söt megforditva, mihelyt egyik helységet másoktól a szabadalom által nyert elnevezéssel különböztetjük, azon társaság megszünt józanészszerü lenni.

Tökéletesen egyenlö szabadság és jogok kivántatnak a józan polgári társaságban, nem királyi városok.

Minél több kiváltságos és szabadalmas testület van az országban, annál nyomasztóbb a többiek helyzete, mert minden szabadalom bizonyos részét rabolja el a többi lakosok javainak; s megforditva (de a mi az elöbbivel egyre megy ki) minél többen kivétetnek a közterhek alól, ugyanazon teher annál kevesebb vállaira nehezedik, s természetesen annál sulyosabb.

j) „A király egyes hatóságoknak, városoknak és kerületeknek vérhatalmi jogot adhat.“ — Szabad polgári társaságban ha ez nem igen népes, maga az egész társaság, vagy ha igen nagy a társaság, ennek választott képviselöi hozhatnak olly törvényt, melly bizonyos vétket halállal büntet, ezt kétségbe venni nem lehet, de hogy aztán az illy törvény józanészszerü e? az más kérdés. Hol azonban maga a király tetszés szerént osztogathat városoknak vagy kerületeknek olly jogot, miszerént a vétkes halállal büntethetik: ott mindenröl inkább lehet szó, mint szabad polgári szerkezetröl.

Nekem itt nem czélom hoszszu értekezést arról irni, hogy magának a társaságnak van e joga valamellyik tagját életétöl megfosztani, egyébiránt meggyözödésemet elöbb röviden elmondom, hanem csak azt állitom, a józanészszel meg nem egyezhetönek, hogy a társaság olly jogot enged, vagy ad át fejedelmének, miröl még maga a társaság sincs tisztában, hogy bir e azzal vagy nem.

Hogy a társaság mindenét, mije van: vagyonát, szabadságát, jogait a fejedelemnek átengedheti, teljes szabadsága hozza magával; ezt ha teszi, vagy bizonyos reméný, tehát valami jövendö haszon fejében, vagy félelemböl vagy meggyözödésböl teszi, mást nem gondolhatni. (A kényszeritésröl itt nincs szó, mert hol ez kényszeritve megy végbe, ott szabadságot és jogokat nem kereshetni többé).

Ha bizonyos reméný fejében teszi, ki kárhoztassa a társaságot? Hiszen tetszésétöl függ jogait és szabadságát gyakorolni vagy azon remenység fejében valamelly jó fejedelemnek átengedni, hogy aztán az gondoskodjék a társaság javáról; mert mást nem gondolhatni, hanem csak azt a hasznot kellett szeme elött tartania, mi abból háromlik magára viszsza, ha a fejedelemre bizza minden ügyét.

A társaság azt remélte, hogy igy a fejedelem több hasznot okoz neki, mint a mennyit maga képes volt elöteremteni.

Ha félelembül engedé át a társaság mindenét, megint csa haszon fejében történt.

A félelem három forásból eredhetett; tudnillik vagy attól tartott a a társaság, hogy tagjai magok közt meghasonlanak s egymást pusztitva önhaszunkat áldozzák föl; vagy attól félt, hogy valami külellenség

mindenét elfoglalja, tehát a haszon is oda van; vagy pedig végre tulajdon fejedelmének zsarnoksággal jelentkező hatalmától retteg, s azon reményében, ha önként teljesiti ennek kivánságát, jobban boldogul; tehát mind a három esetben maga hasznát vélte a társaság eszközölni, vagy legalább fentarthatni.

Ha meggyőződése a társaságnak az, hogy a fejedelem minden tőle kitelhető módon javát előmozdítja, tehát szabadságát s jogait neki átengedi, megint csak maga hasznát tekinti, jóllehet e haszon parányi ahhoz képest, mit érte áldoz; de ha a társaság ugy van meggyőződve, hogy a remélt haszon nagyobb mint az érte adott szabadsága, ki veheti neki rosz néven?

A társaság egyes emberekbül áll; de látjuk, hogy az egyes emberek a kicsiny hasznot nagynak, a nagyot kevésnek vagy semminek sem veszik, igy tesz gyakran az egész társaság is.

Haszon fejében, vagy a mi mindegy, cserében, a társaság éppen úgy mint egyes ember mindenét oda adja, vagy legalább oda adhatja, mint az életben látjuk: de mellyik azon haszon, hol a remény, mellynek fejében életét adja? hiszen ha éltét adná: nem volna szüksége, remény' fejében valamit áldozni.

Ebből világos, hogy ember életét nem adhatja, habár minden egyebét áldozná is.

Igaz ugyan, hogy vannak egyes emberek, kik magokat kivégzik, de még azok is haszonbul indulnak ki (talán néha közülök egykét őrültet kivéve), tudnillik rájuk nézve nagyobb becsü, jobb, tehát hasznosabb az élet' terheitől szabadulni, mint azokat elviselni.

De ezek kivételek; az egész társaság az életet mindig nagyobb, bőcsösebb jónak veszi, mint a neméletet, vagy az élet' terheitől való szabadulást; s mig emberi természetét valaki meg nem változtatja, nem tehet másképp.

Ezen életet tehát ember másnak nem adhatja, mert ha volna valami hasznosabb, azon hasznosabbért már az egész emberi nem régen elcserélte volna.

S ha talán jöne idő, mikor az emberiség ezt mégis megtenné, tudnillik hogy életét valami másért elcserélni jobbnak tartaná, akkor az emberiség valami mássá, nemembberré változnék. Mert az emberiség a mostani természeténél fogva életét legfőbb jónak ismeri, s nincs más olly jó, olly haszon a természetben, mellyért elcserélni kedve volna.

Következtetésem tehát az: hogy mivel az ember és társaság valamijét vagy mindenét csak bizonyos nagyobb jónak reményében, nagyobb haszonért adja cserébe, életénél pedig nagyobb jót s hasznot nem ismer: ehhöz jogot senkinek nem adhat, ezt senkinek el nem adhatja; és igy a fejedelemnek sem: honnét venné tehát a fejedelem vérhatalmi jogát, hogy csak ugy tetszés szerént egyik másik városnak osztogasson?

Minden büntetésnek három főczélja lehet: javitás, elégtétel s példa. A halálbüntetés ezek egyikének sem felel meg.

A halálbüntetés nem javithatja meg azt, kin végrehajtják; ez olly világos, hogy szót sem szükséges fölötte mondani; ugyanis miként javulhatna az, ki megszünt élni?

De a halálra itélt, ha csak fölösleges vagyona nincs, az általa okozott kárért soha nem képes eleget tenni; hogy pedig mint példa szolgált volna, éppen nem állithatni; mert mióta a világ áll, mindig voltak halálra itéltek, s a história bizonyitása szerént minél gyakoribb volt a kivégezés, annnál inkább szaporodott a vétek. A józanész tehát azt mondja, ha a büntetés az ohajtott czélnak meg nem felelt hat ezer év óta, azzal fel kell hagyni.

Csak Spanyolországban a nemember inquisitorok, vallás miatt 34,658 embert itéltek halálra, azaz elevenen megégetni, és ez semmit sem használt.

Azt mondjátok, ha semmi egyéb bűnt nem kellene is halállal büntetni, de azt, ki a statust akarja felforgatni, csakugyan halálra kell itélni.

Ugyan mutassátok ki előbb világosan, mit értetek status alatt? mert addig nem tudhatni, ki akarta a statust felforgatni, mig olly világosan meg nem mutatjátok mi a status, hogy a felől senki józan nem képes kételkedni.

Egyik a királyt végrehajtó szolgáival tartja statusnak; másik azon papirost, mire a társaság' törvényei vannak irva; harmadik a hazában levő kiváltságos testületeket; negyedik az országnak minden lakosit együttvéve: ötödik mind ezt öszszesen, tudnillik a népet s törvényeit, intézkedéseit; meg másik minden királyi hivatalban levő egyes személyt már statusnak néz.

Lássuk egyenként, mellyik ezek közöl a status, s a mellyiket annak ismerjük, felforgathatja e azt valaki, s ha igen, kicsoda?

De tekintsük még meg azt is, hogy a mit csakugyan statusnak ismerünk, józanészszerű e, s ha nem, halált érdemel e az, ki felforgatni akarja? tegyük még hozzá: mit értetek ti felforgatás alatt? s miben álna valóban a státusnak felforgatása?

És midőn mind ezt sorban vizsgáljuk, mindig a józanész' sugalmára figyeljünk.

A király végrehajtó szolgáival nem status. Ki azt birná állitani: de bizony csak ez a status, azt őrültek' házába kellene vinni. —

Lehet e, fenállhat e valamelly társaság király nélkül? Ha ti a királynak hizelgő udvaronczai, és zsoldos eszközei kegyelmesen megengedni méltóztatnátok, legmélyebb alázatossággal bátorkodnám azt állitani, hogy igen is fennállhat.

Sőt engedelmetekkel többet is állitok; csak akkor áll életerőben valamelly társaság, mikor nincs hármas, tudnillik: önkényleg kormányzói, törvényt hozható, és biráskodható hatalommal felruházott királya; mikor nincs olly királyi udvara, melly pazar fényével vakit, s a társaság jövedelmének nagy részét fölemészti; mondom csak akkor van inkább a társaság legtökéletesebb állapotban, egészségben, mikor nincs olly királya, kit bálvány gyanánt imádjon, hanem kit emberek módjára erényei miatt csak tiszteljen.

De világos, hogy ha egyik másik király vagy elnök kihal, vagy hivatalából kiteszik, a társaság mást választ, tehát a király nem teszi a statust.

Józan társaságban a király halála nem nagyobb veszteség, mint akármelly más egyes polgáré, ha csak rendkivüli személyes érdemei, vagy erényei nincsenek (a mi bizony igen nagy ritkaság); mert a társaságban, józan törvényei szerént, minden úgy szólva magától megy, mint a felhuzott óra; pedig az órát felhuzni, nem valami észfeszités, vagy testi erőtetés; ezt akárki is megteheti.

Azon papirosnyaláb, mellyre a társaság törvényei, rendszabásai vannak irva, szinte nem lehet maga a status. Tegyük, hogy mindazon törvények, úgy szinte mindazon bohóságok és irkafirkák, mellyek törvények neve alatt vannak fen, mellyek maig roppant nagy könyvvé gyarapultak, egy kötetben vannak, s tegyük, hogy azt egy valaki elégeti. Meg van e a status az által rontva? Teljességgel nincs.

Hiszen azon törvények fenvannak más példányokban. De tegyük föl még azt is, hogy az csupán egy példányban létezett, vagy pedig azt, hogy mind valamennyi példány elégettetik, meg van e azért a status rontva? nincs; ezen papirosnyaláb teszi e a statust? esztelenség volna állitani, hogy: igen.

Ha a törvények tennék a statust, valaki corpus-jurisunknak minden példányait jóáron összevásárolhatná, s elégethetné; és miután ezt megteendette volna, Magyarország' földét elfoglalhatná, mert a statust már hamuvá tette, nincs, ki akadályozza.

A hazában levő kiváltságos testületek sem teszik a statust. Ha érjük mi a kiváltság, lehetlen azt tennünk fel, hogy ezek tegyék a statust.

Minden kiváltságot csak mástól kap valaki; már a kiváltság eszméjében van, hogy a kiváltságoson felül kell valakinek léteznie, kitől a kiváltságot kapta, tehát annak irányában, ki neki privilegiumot adhatni fel van jogositva, csak aláre delt helyzetben van, következőleg magok a kiváltságosok nem képezhetik a statust.

De éppen a kiváltság eszméjében rejlik még az is, hogy a kiváltságosokon kivül még másoknak kell lenniök, kik fölött kiváltságositattak; tehát még e szempontbul sem tehetik csupán a kiváltságosok a statust, mert az, ki felettük áll, s kitül kiváltságukat kapják, s azok, kik még kivülök s kiknek fölöttük állnak, együtt képezhetnek statust, habár a kiváltságok mind egy szálig elvesznének is. Végkövetkeztetés, hogy tehát a szabadalmasok magok nem tesznek, nem tehetnek statust.

Az országnak minden lakosa együttvéve sem tenne státust, ha tudniillik volna valahol ország, mellyben bár több millio ember egyenként laknék s köztük legkisebb nyoma sem volna társadalmi viszonyos kötelékeknek.

Ugyanis mihelyt társaságrul van szó, ha bár a legroszabb legyen is az, legalább némi szóbeli egyezkedésnek t redékeit kell föltennünk benne, különben statusnak nem nevezhetnők.

Status alatt értünk tehát valamelly népet irott vagy csak szóbeli törvényeivel s minden intézkedéseivel egyetemben.

Nézzük most felforgathatja e valaki a statust vagy társaságot.

A társaság vagy józanészszerü szerkezettel bir, vagy nem. Ha józanész sugalta alaptörvényeit, józaneszü ember nem kelhet ki ellene; mert a polgári társaság' szerkezetét sugalta józanész nem más, hanem éppen az, mi egyes emberben van. Ezen egy józanész nem szálhat maga ellen harczra. Ha pedig nem józanészszerü, ugy mindenkinek polgári kötelessége azon lenni, hogy az illy társasági viszony lerontassék és helyébe józanészszerü állitassék.

Már kérdem, halált érdemel e az, ki e polgári s egyszersmind erkölcsi kötelességét teljesiti?

Miben áll a társaságnak felforgatása? Minthogy a statust nép s a népnek törvényei és intézkedései teszik, a felforgatni akaró vagy a népet, vagy csak törvényeit és intézkedéseit, vagy pedig mind a kettőt együtt, tudnillik a népet törvényeivel együtt támadná meg.

Azt hinni, hogy a népet támadja meg, képtelenség. De ha megtámadná is, képes volna e felforgatni? nem.

Valamelly hatalmas külellenség, melly a státuson kivül lakik, ugyan megtehetné, de itt nem lehet szó külellenségnek temérdek seregéről, hanem a státusba foglalt egyes tagokrol.

Az egész ellenség seregét nem fogjátok törvényszék elébe állitani s megitélni.

Ugyan mi oka lehetne valakinek a népet megtámadni? Én teljességgel nem tudom. Mert ha törvényei és intézkedései roszak is, azért magát a népet rosznak tartani esztelenség volna; legfölebb azt mondhatni a népröl, hogy: nincs elég belátása, esztelen, sat; de ok lehetne e ez arra, hogy valaki meg támadja? sohasem. A megtámadás tehát csak a törvények s intézkedések ellen történhetik.

E megtámadás hogyan történik? Sem kardal, sem bottal, hanem csupán szóval vagy irással.

Szeretném tudni, miként volna egy vagy néhány ember képes a statust élőszóval vagy irással felforgatni?

Ha csak élőszóval szándékoznék czélját érni, előbb kifogyna az időbül mintsem szándékát valósíthatná.

Irással? hiszen a censura őrtáll.

Ott pedig, hol censura nincs, hanem szabad sajtó van, miszerént akadályra nem találna, legnagyobb képtelenség volna azt hinni, hogy valami ember a statust irásával felforgathatná. Miért? azért, hogy az olly status, hol szabad sajtó van, de a szó teljes értelmében szabad sajtó, már csak ennélfogva sem lehet rosz, legalább nem lehet nagyon rosz, nem lehetnek törvényei s intézkedései igen roszak; tehát nincs oka azokat megtámadni. S ha megtámadná is, nem magát a statust, nem a törvényeket, hanem azon hibákat, mellyek abban megvannak, s minden statusban örökké lesznek is, mivel nincs tökélyi megállapodás.

De azt is szeretném tudni, miként fogna az a status-felforgató munkájához? Ha a törvények és intézkedések valamelly kamarába volnának elrejtve, okkal móddal azt fölverhetné, s azokat elrabolhatná. Ugy de mondám, hogy vagy élőszóval, vagy irással munkálkodnék, más fegyverhez nem nyulhat.

Fölebb mondám, hogy csupán élőszóval nem volna képes, mert előbb

kihalna, mint azt, mit akarna, végbevihetné; tehát hogy sükeresen munkálkodhassék, valószinűleg mind élőszóval, mind irással (ha a censurát valahogy kijátszhatná) látna a munkához.

Más nincs hatalmában mint az, hogy szóval és irással kimondja és hirdeti a törvények és intézkedések felöl véleményét s meggyőződését, hogy azok roszak, hogy hiányosak, hogy a társaság' jólétét akadályozzák. Valjon ezáltal felforgatja e a statust? nem képes.

Hiszen, vagy elhiszik állitását vagy nem hiszik.

Ha elhiszik, ha figyelmeztetésére a törvényeket meghányják s ugyanazon meggyőződés támad bennök, hogy azok csakugyan roszak, nem forgatta fel a statust, hanem csak fölébresztette, figyelmetesbekké tette a polgárokat, minek következésében magok uj, józanabb törvényeket hoznak, s ezért a status-felforgatónak czimezett egyén hálaköszönetet érdemel, nem pedig halálbüntetést: ha pedig el nem hiszik neki a mit predikál, nemcsak hogy a statust föl-nem forgatta, sőt még nem is ártott neki.

Miként eddig előadám, én nem találtam, nem látok statusfelforgatót, s azt hiszem, hogy azok, kik látni vélnek, csak rémeket látnak, szélmalmokat néznek status-felforgatónak.

Végre: vagy benvan a társaságban, tehát hatalmában a felforgató szándéku ember, vagy nincs; ha csak kivül van a statuson, sohasem forgathatja fel a statust s igy nem is levén a társaság hatalmában meg sem büntetheti, sem halállal sem másképp; ha pedig ben a társaságban van, szinte nem forgathatja fel, mert hiszen igy hatalmában is van a statusnak, s annál fogva nem árthat, tehát meg sem büntetheti. Igaz, szándéka lehetett a társaságot felforgatni, de a szándékot talán csak nem fogja a társaság halállal büntetni s pedig annál inkább nem, mivel szándékát valósitani nem volna képes soha, miként fölebb megmutatám, mert egy ember a statust felforgatni nem képes.

k) „A király tetszése szerént emel akárkit bárói, grófi rangra.“ Ha a királyok kedvüket találják illy elnevezésekben, mért háborgatnák a polgárok ez ártatlan mulatságaikban?

Ha a társaság tagjai közt többen vannak, kik csupán ebben, az illy czimekben lelik örömüket, ugyan kárhoztathatjátok e a jámborokat? Hiszen a társaságban mindenféle emberek vannak; egyiknek kutyákban, másiknak régi pénzekben, harmadiknak pipagyüjteményben, negyediknek lovakban telik kedve. Csak azt nem tartom a józanészszel megegyezőnek, hogy az illy örömnek eszközlése csak a királynak van hatalmában.

Mindenki szabad akarattal bir, minek következésében mindenki tetszése szerént nevezze magát, barátját, jóakaróját, szomszédját, bárónak vagy grófnak, vagy együtt mind kettőnek, ha kedvét találja benne.

Kitől kapta a király ebbeli (és egyéb) szabadalmát? Vagy a néptől, vagy pedig maga adta magának.

Ha a néptől kapta, a nép, ha jónak látja, száznak és ezernek is adhatja; ugyanis ki kötötte volna meg kezét? s mivel a nép nem más, mint sok egyes ember, illy ártatlan szabadsága minden egyes embernek megvan: ha pedig a király nem mástól, tudnillik nem a néptől kapta, hanem

maga magának adta, éppen ugy adhatja magának akármelly más is; mert ezáltal csakugyan senkinek sem árt.

Mi által bizonyithatná be akármellyik király is, hogy az illy czimek osztogatására csak neki van privilegium adva, ha a társaság vagy nemzet ezt mondja törvényhozói vagy képviselői által: „Mi a társaságnak uj törvények' alkotására egybegyült képviselői, meg levén arról győződve, hogy minden privilegium ártalmas a statusnak, ezennel tehát minden előjogot és szabadalmat eltörlünk. Ha talán idővel hasznosnak ismernők meg a privilegiumot, ismét fölhatalmazzuk, feljogositjuk a társaságnak legfőbb tisztviselőjét a királyt, vagy elnököt privilegium osztogatására."

Mihelyt a nép e szókat kimondja, a király megszünt czimeket ajándékozhatni, jogokat osztogathatni.

És mivel a bárói vagy grófi czim a dolgon semmit sem változtat, természetesen ha minden tagja a társaságnak magát polgár helyett grófnak czimezné, a társaság legkisebb hátramaradást sem szenvedne, csakhogy e helyett: polgári társaság, grófi társaságnak neveztetnék.

Azt hiszem e czimek ellen egy józannak sem lehet kifogása; teljék kedve minden polgárnak a társaságban annyiban, mennyiben kedvtöltése által másoknak nem árt; száljon e czim fiakra és unokákra is, ha szinte kedvüket találják benne.

Mihelyt azonban e czimmel a vele járni szokott szabadalom van összekötve, a józan polgári társaságból száműzve kell örökre-lennie.

Minden privilegium a többi polgárok szabadságának és jogainak elidegenitése, és bár mint igyekezzem magamat lehető szeliden, és mérsékelten kifejezni, legfölebb ezt mondhatom: elvétele, elfoglalása mások jogainak.

Ha a társaság helyben nem hagyja midőn valamelly egyes ember' vagyona elvétetik: józanészszerüleg még inkább kell kárhoztatnia, midőn a nagy sokaságnak joga vonatik el, melly sokkal nagyobb bármi vagyonnál.

Minden társaságnak legnagyobb ereje erkölcsi szilárdságban áll, de lehet e ott erkölcsi erő, hol a fiu atyjától s az unoka nagyatyjától örökli a jutalmat, a nélkül hogy maga csak hajszálnyi érdemet tett volna, meg engedve hogy atyáik csakugyan érdemük jutalmául nyerék e czimzetes szabadalmat. És minél több van a társaságban ollyan, ki atyja' érdemeinek jutalmában részesült, (föltevén mint mondám, hogy az érdemlett jutalom vala) annál romlottabb a társaság.

Midőn valaki érdem nélkül jutalmaztatik, abból természetesen következik, hogy ugyanott sok érdemes nem jutalmaztatik, és kérdem nem romlottság e ez? A józanész mind azt kárhoztatja, mi a romlottság magvait hinti el, pedig a legnagyobb romlottság jele, mikor az érdemetlen huzza a jutalmat s olly jutalmat, melly a többi polgártárstól elrablott szabadságbul és jogokbul áll. Minthogy pedig minden grófi és bárói czim a velejáró szabadalommal illy jutalom, az a józanész előtt meg nem állhat.

Mivel éppen a bárói és grófi czimről volt szó, helyén lenni vélem egyéb czimek' seregére is egy mellék-tekintetet vetni s a józanésztül

kérdezni: eltürendők e azok a polgári társaságban? A józanész azt feleli: semmi kifogása nincs ellene. A szabad polgári társaságnak szabad polgárokbul kell állania; ki meri tehát állitani, hogy a szabad polgárnak nem lehet magát ugy czimezni, ugy czimeztetni, miként neki tetszik? Némelly ember azt hinné, hogy a világ felfordul, ha a csizmadia magát nagyságos urnak nevezné, a kanczellár pedig nemzetes urnak hívatná magát. Atyámfiai igen dőrék vagytok, ha azt hiszitek, hogy az ilyféle czimek fokozatonként csak bizonyos hivatalbeli embert illethetnek.

A józanész teljességgel meg nem ütköznék abban, ha egyik helységbiró excellentiás urnak, a helység jegyzője kegyelmes urnak, a plebános pedig érseknek nevezné és neveztetné magát. Az illy ártatlan bohóság, melly senkifiának legkevesebbet sem árt, minden polgárnak teljes szabadságában áll.

Tegyük, hogy például a 15 millionyi népességü társaságban két millionak kedve volna magát méltóságosnak czimezni, három millionak jobban tetszenék a nagyságos czim, öt milliót csak az excellentiás vagy kegyelmes czim elégitene ki, más öt millió pedig csak az egyszerü tekintetest is elégségesnek tartaná: valjon ez akadályul szolgálna e abban, hogy a társaság, szabad, jószerkezetü, józanészszerü legyen? soha. Ezen czimek éppen úgy, miként a nevek János, Kristóf, Lipold stb puszta hangok, s a társaságnak sem kárára, sem hasznára nincsenek; csak a vezetéknév szükséges, hogy egyik polgár a másikkal föl ne cseréltethessék, hogy valamiképen egyik a közhaszonbul két három vagy több részt ne vegyen mint a másik, s ellenben hogy a közteher alul valamikép magát ki ne huzhassa.

Van e a magyarnak valami szép jövendője vagy nincs, nem tudhatni; hogy legyen, az az egy óhajtás tölti be egész lelkemet. Ha más erényei helyre nem ütnék ama romlottságot, miszerént hivatal- és czimkórságban szenved, azt állitanám, hogy nincs jövője, annyira veszedelmes ez, de más tulajdonságai reményt nyujtanak.

Ha valami istencsudájából lesz, s ha talán a magyarok istene a másik Istentől sajátságos nézetei által különbözvén, éppen illy módon látja népét legbiztosabban vezethetni, s egykor nagygyá emelhetni, ám legyen; a késő unokák semmit sem fognak annyira csudálni mostani életünkből, mint azt, hogy nyomoru helyzetünket képesek vagyunk szabadságnak nevezni, s ez örvény' szélén állva is egyik legfőbb vágyunk a czim, rang. Különös faja vagyunk mi az embereknek, talán éppen a magyarok saját istenének roszul sükerült teremtményei, kik az előttünk tátongó mélységbe örömmel, megelégedve bukunk, csak előbb czimvágyunk legyen kielégitve.

Fölebb azt mondám, hogy a józanésznek semmi kifogása nincs az ellen, ha bár a társaságnak minden tagja egyesegyig mind tekintetes, vagy mind valamennyi nagyságosnak nevezné is magát: de az a szörnyü esztelenség, hogy maga a társadalmi természetlen viszony e czimeket szükségessé tette, s a polgárokat ezen czimekhöz mérve osztályozza. Ki még a nemzetes czimre mint legalsó fokra sem vergődhetett, az a czimzetesek előtt semmi, habár a társaság' élete egyenesen tőle függ is, millyen a derék földmives, ki a statust fentartja, s millyen a kézmüves, ki a kényelmet adja; a nagyságos és kegyelmes pedig minden, habár a tár-

saságnak nemcsak felvirágoztatására semmit nem tesz, sőt ha azt akadályozza is. Ez a természetlenség.

A józanész csak úgy hagyhatja helyben a czimeket, ha e döreségek a társasági viszonyokra nézve legkisebb különbséget nem tesznek; ha velük szabadalom nincs öszszekötve; ha nincsenek hivatalhoz szabva, hanem mindenki tetszése szerént adhatja magának, s használhatja mig kedvét leli benne, akármi foglalatosságu legyen; a szántóvető vagy szabó éppen úgy, mint helytartó, vagy főispán, mert egyik éppen olly kiegészitő tagja a társaságnak mint a másik. Sőt ha a társaság józanészszerű, mind azon holtig tartó hivataloknak, mellyek nagyságos és méltóságos czimmel járnak, meg kell szünniök; nem szükségesek: és igy a szántóvető, meg a mesterember teszi a társaságot, tehát szükségesebb része, mint a méltóságos hivatalnok.

Józanész szerént létezhet olly társaság, mellyben egyetlenegy hivatalnok sincs, legalább holtig tartó nagyságos vagy illyenféle nincs; hanem csupán különféle munkások vannak: de ollyat semmi ész nem képes gondolni, melly csupán holtig tartó tekintetes, nagyságos és méltóságos hivatalnokokbul állna.

l) „A törvényes örökösök nélkül elhalt nemesember javait a király foglalja el; ugy szinte a felségés hazasértési bünbe esettek' vagyona is őt illeti.“ Az emberi nem természeténél fogva vagy jó vagy rosz. Ha jó, nincs szüksége arra hogy ti törvényeket szabjatok elébe, mellyekhöz tartsa magát gyermekei nemzésében s azok neveltetésében; mert szive s ösztöne minden törvényteket felülmulja, kijátsza; — ha bár csak egy növel köti is öszsze magát, azért minden más némberrel nemzett gyermekeit egyiránt szereti, kell szeretnie; s ha jó, mint fölteszszük, minden gyermekeit, bár hány aszszonynyal nemzette azokat, atyai érzéssel öleli; mind azoknak fölneveltetéséről egyenlően gondoskodni szive készti; e szivérzésnek nem parancsolhatni, hogy csak ezt meg ezt a gyermeket szeresd, kit evvel az egy aszszonynyal nemzettél, kivel a pap öszszekötött.

Ha csakugyan volna a pap szavainak az a varázsereje, hogy az atyai érzést úgy módositani képes lenne, miszerént csak azon aszszonytól született gyermekeket tudná szeretni, kivel a pap előtt állt s ez némi barbarus szót fölöttük elmormogott: ugy valami értelme csak volna e szavaknak: törvényes örökös, törvényes ágyból született; de minthogy a természet törvénye s ösztöne sokkal erősebb, kötelezőbb, miszerént az atya minden gyermekét egyenlően szereti, bárkivel nemzette legyen: (nem észszerű a társaságban olly törvény, mellynél fogva az atya' vagyonában csak azon gyermekek részesüljenek, kik a dolog' lényegére nem tartozó szertartással végbement házasságbul születtek).

Vagy szükséges a mi szokásban levő házasságunk a nemzésre, vagy nem: ha szükséges, ugy az Istennek előbb papot kellett volna teremteteni, ki Ádámot Évával öszszeadta volna; ha pedig nem szükséges, mirevaló ama törvény, melly az egy atyától nemzett gyermekek közt olly kegyetlen különbséget tesz, hogy egyik az atyai érzés' gyümölcsét élvezze, a másik pedig attól megfosztassék?

Ez józanszerű csak akkor leszen, mikor az ember megszünt e mostani természetével birni.

Ha pedig a fölebbi dilemmának másik ága áll, tudnillik hogy az embernem nem jó, hanem rosz; úgy semmi bűnt, semmi vétket meg nem büntethettek, hanem az Istennel száljatok pörbe, miért teremtette az embernemet roszszá? Vagyis inkább e szerént nem is lehetne bűn, mivel az Isten akarta volna, hogy mindenki azt cselekedje mit rosznak tartunk most.

Egyébiránt nem szándékom nekem itt a fölött vitakozni, józanészszerü e a házasság, vagy józanészszerű e a házasságon kívül nemzett gyermeket az atyai örökségbül kizárni, hanem a fölött mondani ki meggyőződésemet: józanészszerű e, midőn valamelly családnak utolsó ivadéka tulajdon vagyonával nem rendelkezhetik, hanem a király foglalja el minden vagyonát?

Vagy sajátja mindenkinek a mivel bir, vagy nem. Ha sajátja, tetszése szerént kell vele rendelkeznie, különben képtelenség volna e kitétel: sajátja; ha pedig nem sajátja, úgy az, ki ezt birja, csak haszonbérlő, a király pedig földesur.

Hol ez igy van, ott nem lehetnek szabad polgárok, hanem jobbágyok; ott nincs polgári társaság, hanem egy ur van és szolgák vannak; s a királyé vagy uré a haza, a nép pedig annak robotosai.

A sajátés tulajdon eszméje az, hogy a tulajdonos abból minden más emberi teremtést kizár, kivüle avval senki nem rendelkezhetik, hanem ha éppen földi pályájának végét közeledni észreveszi, vagy elajándékozhatja, vagy eladhatja minden vagyonát.

Csak az a kérdés, ha a tulajdonosnak semmi örököse nincs, ha vagyonát sem el nem ajándékozta még, sem végrendeletet nem tett és hirtelen halt el, kié legyen akkor a hátramaradt vagyon?

Ez esetre több féle törvényt hozhat a társaság, tudnillik vagy azt, hogy a szomszédoké legyen, vagy az egész helységé, vagy az egész társaságé, vagy a társaság' elnökeé, vagy valami közintézet' tőkéjéhez csatoltassék, vagy pedig egy ugyanazon helységben lakó szegényé sat.

Ezeknek akármellyike sem ellenkezik a józanészszel, hanem csak az esztelenség, hogy végrendelést ne tehessen valaki, hanem csupán a királyra kelljen szálnia.

A valódi polgártársaságnak szabadságában kell állnia bizonyos vétekre bizonyos büntetést szabni; mert hiszen különben nem volna valódi szabad polgári társaság; de természetesen a véteknek ollyannak kell lennie, hogy minden polgár azt ollyannak, ugyanannak és csak annak ismerje, a minek a törvényben kereszteltetett.

De van e a hazában csak két ember, kiknek ugyanazon egy fogalmuk volna a haza- és felségsértésről, kik öszszebeszélés nélkül egymással megegyezőleg azt mondanák ki, hogy csak ez, vagy ez a felségsértés és semmi más? Csak ez hazasértés, más nem (igazabban mondva hazasértést gondolni sem lehet, mert mind az, mit hazasértésnek neveznek, nem más mint fejedelemsértés, mert a fejedelmet tekintik hazának).

Ha van, ha lehet haza-, jobban mondva nemzet elleni bűn, ez vagy az egész nemzet ellen követtetik el, vagy a nemzet egyik másik és né-

hány tagja ellen; de képtelenség állitani, hogy valaki az egész nemzetet sérthesse, tehát csak egyes tagját; ugy de ha azt is hazasértésnek veszitek, midön valaki egyes polgárt megsért, pedig annak kell vennetek, mert a haza vagy nemzet egyes polgárokbúl áll, mind azokat jószágvesztéssel kell büntetnetek.

Ha tehát nincs a társaság tisztában mi a fölség- vagy hazasértés, miként büntetheti meg azt a hazasértési bünnek dijával, ki valamit elkövet ugyan, de nem tudatik hogy az hazasértés e valóban? sőt midön ellenben tudjuk hogy ezen vétek rovatába önkéntesen és erővel mindenféle vétket bele disputálhatni.

Mielött a felségsértés büne meghatároztatik, azt a kérdést kell eldönteni: ember e a fejedelem vagy nem? s ha ugy döntetik el, hogy ember, ismét azt kell kérdezni: hibázhat e mint ember vagy nem?

Magok a fejedelmek ugyan azt szeretnék egyéb emberekkel elhitetni, hogy ők többek mint csupa emberek, és valóban az embereknek nagy része is ugy tekinti öket, mint nem embert; de mivel sem magok a fejedelmek, sem azok, kik ök't nememberaknek tartják, meg nem határozták még, hogy ök tehát tulajdonképen minemű lények, addig csak embereknek tartjuk öket.

A fejedelem, vagy felség is ember levén hibázhat, de nem csak hibázhat, hanem valósággal hibáz, mert ember. Fölségsértés e tehát, midön a polgároknak akármellyike a fejedelemnek hibáját megrója, s azt mondja neki: fejedelemséged ezt meg ezt a hibát vagy bünt követte el, tehát azon véteknek megfelelő büntetéssel lakolnia kell.

Ha a társaság azt határozza, hogy ez felségsértés, ugy a társaság nem moralis polgároknak öszszesége, hanem a moralitásból kivetkezett korcsoknak dőre csordája volna. Mert a mi egyik emberben bün, bünnek kell lenni a másikban, habár ez a császárok császárja czimmel élne is.

Ha ez áll, pedig állnia kell, esztelenség felségsértési bünnek mondani, midön valaki a fejedelem' vétkét megtámadja. Más az, midön valaki minden ok nélkül sérti a fejedelmet. Hiszen ha ez megtörténhetnék, ugy nem volna végrehajtás; a törvények nem tartatnának meg, s igy a társaság megszünnék társaság lenni.

Vagy bizonyos időnként szabadon választja a társaság elnökét, vagy a fejedelem örökségkép választás nélkül foglalja el az uralkodói pálczát. Ha a társaság időnként szabadon választja elnökét, nincs helye a felségsértésnek, mert az elnököt nem ismeri a társaság felségnek, mivel szabad polgári társaság fölött felséget gondolni képtelenség; de megengedve, hogy a szabadon választott elnök is felségi szerepet játszik mindaddig, mig elnökösködik, minthogy a társaságnak képviselője, akkor, mikor a törvényhozók együtt nincsenek, nincs józan ok arra, hogy öt valaki sértse; mert eltelvén hivatalideje, ha hibákat követett el, mást választanak helyette.

Vagy hibáz, azaz vétkezik az elnök mig hivatalában van, vagy nem. Ha hibáz, a hibát benne roszalni s érte bünhesztení is nem lehet sértés; ha pedig nem hibáz, képtelenség föltenni, hogy mégis valaki sértse, s ha talán volna mégis ollyan, azt szegényt az őrültek' házába kellene egy időre vinni, de jószágától megfosztani jogtalanság lenne.

m) „A király censorokat tetszése szerént nevez, s ennél fogva az észnek korlátlan ura.“ — Ez ugyan nincs a törvényben, vagy az alkotmányban kimondva, de mirevalók volnának a fölebb elszámlált jogai és fökép a hármas hatalom: törvényhozói, végrehajtói s birói, hiszen azokbul minden egyéb foly.

Mihelyt a fejedelmi jogok tulnyomók, azokbul annyi uj jogokat származtathat, mennyi neki tetszik. Az egész tágos Magyarországban, ide értve meghóditott s kiegészitő részeit is, egyetlen egy sort ki nem nyomathatni privilegium nélkül, tehát a király kegyelme nélkül. Adjatok a királynak a fölebb elősoroltakon kivül még tizannyit, s ha vannak ezeknél fontosabb és lényegesebbek, azokat mind ruházzátok rá, csak a sajtót tartsátok fen magatoknak, olly kijelentéssel, hogy (a fejedelem mingyárt letétetik hivatalából s a törvényszabta büntetés alá esik, mihelyt a törvényt áthágja, fökép pedig ha a sajtónak megszoritásához nyulni bátorkodik): nem kell csak egy nemzedék, s a fölebbi jogok, vagy mind vagy legnagyobb részént viszsza lesznek szerezve.

Valamint a társaságnak nincs hatalmasabb fegyvere a szabad sajtónál, úgy a fejedelem részére leghatalmasabb a censura.

Ha a társaság minden kigondolható jogokat fejedelmének enged át, ezen gyarlóságot az ész némileg menteni birná, de midőn esze' fejlődhetésének gátolhatását bizza rá, ezt semmi sem nem mentheti, sem nem roszalhatja; mert ott nincs többé ész, a mi roszalhatna vagy mentegethetne. Ha a társaságban a censura józanészszerű, akkor az emberiség életében nincs esztelenség.

Egyébiránt a censura kezelése nem tartozik a fejedelmi jogok közé; ezt a társaságnak egyik nemzedéke sem adá át törvényesen; ez csak bitorlás, mit a szemes kormány csusztatott be, viszszaélve a nemzetnek jószivűségével.

n) „A királynak kirekesztő jogaihoz tartozik: háborut inditani, békességet kötni; országgyülést a király hirdethet csak s azt mikor neki tetszik eloszlathatja.“ — Miután a királynak kezébe annyi hatalom jutott, s a nép kezében olly kevés maradt: igen természetes, hogy ő e jogokat magának tulajdonitja, ha az alkotmányban szó sem volna is róluk. Ennyi jogokkal levén a fejedelem fölruházva, nem szükséges többé azt vizsgálni hogy az ezekből önkényt folyó egyéb intézkedések józanészszerűek e? A fejedelem minden, ő a status, a nép szolgasereg, melly közt itt ott kiváltságos csoportocskák vannak elhelyezve, kik az egész komediában bohóczkodó szerepet játszanak.

Ez alkotmányunknak egyik része. Lássuk a másik részét is.

V. FEJEZET.

(A negyediknek folytatása).

A ki azt hiszi, hogy a fejedelemnek ereje s hatalma az elszámlált jogpontokban áll, az hatalmasan téved. Ha bár a Corpus juris olly roppant papirostömeg volna is, mint a magyar esztelenségnek egyik legnagyobb emléke a Pesten álló Ludoviceum, s ha az illy nagy Corpusjuris

majd csupán a fejedelemnek részletesen elszámlált jogaival volna is megtömve: a fejedelem hatalma nem volna biztos, ereje nem volna igazi erő; mert ha ebben állna, ezt akárkinek sükerülhetne egy nap alatt semmivé tenni, elhamvasztani.

A fejedelem minden erejének és hatalmának egyetlen biztos alapja a népnek gyávasága és tudatlansága. Innét van, hogy mióta fejedelmek léteznek, a vétkeknek legnagyobbikaul mindig a bátorságot tekintették; ismét innét van, hogy a monarchiai statusokban soha semmit olly rögtön, olly kegyetlenül nem büntettek, mint a bátorságot; innét van továbbá, hogy szüntelen az alázatos engedelmességet hirdették s hirdettetik a legnagyobb erénynek; innét van végre, hogy a bátorság századok folytával majd csaknem gyökerestül kürtva levén, a nép szelid birkanyájjá fajult; pedig a nyájat, habár millió darabbol álljon is, akármilly bárgyu juhász tetszése szerént nyirhatja, sőt nyuzhatja is.

A politikus emberek számtalanszor elmondották már, hogy a fejedelmek annál erősebb, biztosabb lábon állnak, minél erősebb a nemzet; ez hazugság, vagy ha az nem, tehát ostobaság részetekről politikus barátim; én ellenkezőt állitok: minél erőtlenebb a nép, annál erősebb irányában a kormány.

A királynak ereje a nép erőtlenségében van.

A melly arányban nől a nép ereje, azon arányban fogy a fejedelemé, s megforditva.

Midőn a fejedelem' érdeke ugyanaz a népével, akkor a fejedelem igaz, annál erősebb, minél erősebb maga a nép: de ekkor nem a fejedelem erős, hanem a nemzet; be szörnyen csalódtok, ha hiszitek, hogy valaha a fejedelem érdeke ugyanaz volt a nemzetével; tudnátok e erre példát?

Midőn a fejedelem' érdeke a nemzetével ugyanazonná olvadna össze, ő megszünnék fejedelem lenni, s a polgári társaság' többi tagjaival egyenlővé válnék; ezt még soha egy fejedelem sem tevé önkéntesen.

Midőn a fejedelem nem ismer külön saját érdeket, hanem az egészben találja fel a magáét, miként akármelly másik tagja a társaságnak: akkor a társaságnak nincs fejedelme, hanem van derék tisztviselője, polgártagja.

Elmondám a fejedelemnek főbb jogait, mondom főbb jogait, mert ezekbül szám nélkül származtathatni másokat; következnek

2. Az ország' rendeinek jogai. Mik ezek? Röviden igy definiálhatni: (az elvesztett szabadság helyett egy kis szabadalom a többi nép fölött, kölcsönben, kárpótlásul zsarnokoskodhatni).

Ha a fejedelmi jogokon kivül semmi egyéb jogok nem volnának némelly osztályok' számára fentartva, hanem az egész nép egyenlő szolgaságban nyögne: sokkal több remény táplálhatná az embert, hogy a társaság józanészszerűvé leszen egykor.

De az egy kevessé hoszszabb pórázra bocsátott kiváltságosak élethalálra küzdenek, hogy álszabadságukat fentarthassák. Ezen osztály éppen úgy ohajt a többi népség irányában állni, miként a fejedelem áll ő irányukban.

A mit e szabadalmas osztály veszt s a fejedelem irányában könyelmüségből föláldoz, azt a többi nem szabadalmazott népéből igyek-

szik kárpótolni; s minél szolgaibb állásban van e szabadalmas osztály a fejedelem irányában, annál inkább igyekszik e helyzetét a nem szabadalmazott többi nép előtt elrejteni s urkodását e fölött gyakorolni.

A kiváltságos nemesek és egyéb idetartozók jogai a következők:

a) „Minden nemesnek személye szabad és sérthetlen, gyanura el nem fogathatik, hanem szabad lábon törvény elébe idézendő, s ha ott vétkesnek találtatik, csak akkor büntethető; — kivétetnek azonban a felségsértők, utonállók, s a kiket a tetten rajtérnek." —

Hol illy kiváltság van, ott nincs polgári társaság. A józanész' sugalmából szövetkezett társaságban a törvény előtt minden ember egyenlő. De hazugság is, hogy a nemes ember' személye szabad. Nézzük csak.

Miből áll a nemes ember' személye? nem éppen ugy testbül és lélekbül e, mint a nem nemesé? Ha megengednők is, hogy a magyar nemes jobbágyához képest testileg szabad, szellemileg éppen olly rab mint a legutolsó jobbágy.

Boldogok az együgyüek, azt mondja az irás; ugy ti szegény nemesek igen boldogok vagytok, mert nagyobb együgyüséget nem igen ismerek mint az, hogy ti magatokat szabadoknak tartjátok.

Valóban gyönyörű szabadság, midőn egy egész megye' nemessége nem képes csak egy sort is kinyomatni; sőt az egész országgyülés nem bir annyi hatással, hogy egy könyvecskét kinyomathatna, hanem az egész országgyülés egy szolga-censortul függ.

Guny ez atyámfiai, és gyalázatos szolgaság, nem szabadság. Vagy abban helyheztetitek a szabadságot, hogy ha keresztbe vetett kezekkel és szájtátva ácsorogtok, benneteket senkinek elfogni nem szabad?

Hiszen a szabadság cselekvésben nyilvánul, nem pedig nemtevésben. Vagy ha a megyeházban szörnyen vitatkoztok, de azért semmit valósitani nem birtok, nektek már szabadság? Bizony mondom a valódi szabadságról fogalmatok sincs, ha már a ti kis privilegiumotokat szabadságnak veszitek.

Én azt tartom szabad embernek, ki mások' hatáskörébe át nem lépve mindent megtehet, mit meggyőződése szerént jónak tart; — és tehetitek ti ezt? Isten mentsen.

Kinek ártotok az által, ha latin nyelv helyett a magyart akarjátok behozni? És tehetitek ezt? igen, ha a fejedelem legkegyelmesebben megengedni méltoztatik; dőrék ti, kik szabadságról álmodtok!

Ugyan kinek ártotok az által, ha meggyőződéstek szerénti vallást követtek? és tehetitek ezt? dehogy; hiszen ugy kell hinnetek, miként előtökbe szabják.

Kinek ártotok az által, ha gyermekeiteket önbelátástok szerént neveltetitek, tanitatjátok? senkinek; és mégis a fejedelem korlátlanul intézkedik arról hogyan menjen a tanitás. — Még egyszer mondom, bizony senki józan nem irigyelheti szabadságtokat.

Igaz, az sincs törvényesen meghatározva, hogy a fejedelem a nevelési és iskolai ügyben tetszése szerént intézkedjék; ezt is csak ugy csusztatta be a kormány, tehát viszszaélés.

Tehát ti szabadok vagytok; ha midön nemesi curiatokon vadásztok vagy vendégeskedtek, senki el nem foghat benneteket; egyébiránt ha mégis valaki közületek bűnt követ el, nem szabadon választott, hanem a fejedelemtül kinevezett állandó biróság itéli meg; s ha éppen a fejedelem gyarló, kevés megerötetésébe kerül titeket elitéltetni; mondom olly fejedelemről szólok, ki viszszaélést elkövetni akarna.

b) „Fekvő nemesi jószágot csak nemesember vehet.“ Ez ugyan szép szabadságnak látszik lenni, de csak is látszik; mert midön egyik vesz, ugyan akkor a másik elad, de csak ha a vevő is nemesember; azonban micsoda szabadság az, ha nem annak adhatja nemesi jószágát, kinek pénze van, hanem csak nemes embernek, kinek vagy éppen nincs, vagy csak kevés pénze van? És ha vesz is fekvő nemesi jószágot, micsoda szabadság az, ha arról tökéletesen nem rendelkezhetik, hanem örököse nem levén, a király foglalja azt el.

De tegyük, hogy a nemesembernek valóságos tulajdona a nemesi jószág a mit vesz, s hogy örökösök nem létében azzal szabadon rendelkezhetik, halálos ágyán elajándékozhatja: gyermekei levén, azok nem rendelkezhetnek többé vele, hanem firul fira kell maradnia; ez megint nem szabadság, hanem akadálya a szabadságnak; a mi tehát józanészszerű nem lehet.

E szabadság tehát nem szabadság, hanem önámitás. De ha tetszik nevezzétek szabadságnak.

c) „Mind ingó, mind fekvő vagyona az egyenes adótul ment.“

Minthogy a társaságnak egész f lde a nemeseké, (kivevén a királyvárosokéit s a bármi néven nevezendő koronai, vagy kamrai jószágokat) de azért mégis nem is az ő sajátjuk, miként fölebb láttuk s ők egyenes adót privilegiumok szerént nem fizetnek, s a királytartás pedig és a status sok pénzbe kerül, ebből olly társasági állapot kerekedett, melylyet csak esztelen nevezhetne polgári józan társaságnak.

Ha a nemes ember egyenes adótul ment, de jó kedvéből, tetszése szerént sokkal több, három négy annyi adót is fizet más utakon, mint a mennyi rá az egyenes adóbul esnék: az ellen nincs mit szólnunk, esztelenségnek ugyan mondhatjuk; hanem ha e sokkal nagyobb adót nem jó kedvéből, de kényszeritve adja: akkor adómentessége guny.

d) „A nemes ember vámot az ország' határain belöl nem fizet, utat nem csinál, katonát nem tart.“ Lehetne e olly embert széles Magyarországon találni, ki ezt igazságosnak nevezhetné? S lehet e az józanészszerű, mi igazságtalan?

Vagy jó az, hogy az ember vámot nem fizet, utat nem csinál, vagy rosz. Ha jó, az ország' minden lakosának arra kell törekednie, hogy e jót elérje, söt magának az e privilegiummal biró nemességnek is igyekeznie kell, hogy e jóban minden honfitársa részesüljön; ellenkező esetben rosz, irigy lelkünek kellene öt nevezni; de akkor aztán utak nélkül leszünk, egy helybül a másikba nem igen mozdulhatunk: ha pedig rosz, a nemességnek is önként le kell róla mondania, mert nem tehetni föl róla, hogy a roszat akarhassa fentartani.

Illy társadalmi viszonyok közt az ország' lakosai legalább $^{8}/_{10}$d része

szegény állapotban csak vergődik, a földmivesek maguknak termesztenek annyit, hogy valami nyomorultan magok termesztéséből eltengődnek, kinek adja igy el a nemes sok termesztményét? Az országbul ki kellene vinni, de utak nincsenek, s ha mégis elszálithatja a határig, ott vámmentességért kétszeresen vagy többszörösen adózik. Bizony furcsa, hogy az ember eszének hasznát nem tudja venni.

e) „A magyar nemes, csak a megkoronázott királyt ismeri törvényes urának.“ A kiváltságos osztály, azaz nemesség ebben valami nagy dolgot hisz rejleni, én (szemfényvesztésnek tartom).

A szolgára nézve mindegy, akár koronás, akár koronátlan ur előtt csuszszék, helyzete csakugyan szolgai, mihelyt ura van.

A józanészszerű polgári társaságban szabadon s bizonyos időre választott elöljáró lehet, nem pedig ura a polgárnak. De mi biztositék van abban, hogy az urnak koronázottnak kell lennie? Talán az eskü, melylyet illyenkor letesz, hogy a fenálló törvényeket megtartja? Hiszen ez neki áll leginkább érdekében, hogy a mostani törvények épségükben tartassanak meg, mert még több előjogot csak mint önkényü, s legkorlátlanabb zsarnok követelhet; s nem okosabb e törvényesség czime alatt szinte mind azzal birni, mi által az egész népet tetszés szerént zabolázhatni?

Arra megesküdni, hogy mind azon hatalommal birjon, mellyekkel felruházva van, azt hiszem, nem annyira nektek nemeseknek garantia, mint inkább magának a fejedelemnek.

De az eskü mai csinosult- vagy másképen romlottságunkban, csak a legalsó népnél bir még valami erővel, a nagyok arra keveset adnak, hanemha a magok saját érdekét akarják vele támogatni.

f) „A papok nemeseknek tekintetvén, mind ezen kiváltságban a nemességgel egyenlően részesülnek.“ A józanészszerű polgári társaságban csak polgárok vannak, nem pedig papok, nemesek, bárók, jobbágyok stb. A polgári társaságban sokféle a foglalatosság, tudnillik: földmives, kézmüves, tanitó, bányász, müvész, kereskedő, hangász, hivatalnok, pap stb.

Valamint a mesterembernek vagy kereskedőnek, vagy akármi más foglalatosságunak nem lehetnek a többiekéitől elütő, vagy ki ünő jogai, ugy a papnak sem.

A polgári társaságban mindenki ember és polgár. A jogokat nem mint kereskedő vagy pap vagy földmives, hanem mint ember és polgár birja. Azonban követi minden ember s polgár hajlandóságát, s a szerént választ foglalatosságot: egyik lesz bányász, másik földmives, harmadik pap, negyedik hivatalnok stb. Hol tehát egy bizonyos osztálynak, például papnak kiváltságai, kitünőbb jogai vannak, az nem lehet józan polgári társaság.

Ezen elmondottam pontokban állanak a nemességnek külön szabadalmai. A jobbágyoknak vagyis az alsó rendű jobbágyok, azaz parasztoknak irányában (mert a királyra nézve a nemesek is csak jobbágyok); ezek roppant kiváltságok, de a királyi jogok irányában csak apró töredékek.

3. Királyvárosi polgárok jogai. Ezek satyrái az igazi jogoknak. Pontonként ezekbül állnak:

a) „A királyi városi testület mint nemes tekintetik.“

Tehát az egész város, habár száz vagy több száz ezer lakosbul áll is, csak egy nemes emberrel ér föl. Nem hiszem, hogy illy komedia még más valamelly országban is lehessen.

Ha illy egy városnak száz ezer lakosa van, és azok együtt véve, bár gazdagok, miveltek, tudósok sat. legyenek, tesznek csak egy nemes embert, pedig ezek szabad királyi városoknak neveztetnek; hány falusi paraszt embert kell egy nemesre számitani?

A késő kor alig fogja elhihetni, hogy társadalmi szerkezetünkben illy bolondság is találtatik.

b) „A királyi városi polgár mindennemű vámtul ment az egész országban; a város' határában saját fekvő vagyont birhat.“

Tulajdonkép ez teszi a városi polgárnak kiváltságát; de éppen azért, mert kiváltság, a józanész helyben nem hagyhatja.

A városok' állapotja mind meg annyi kiváltság. Szabadságnak kevés, mert a fejedelem mind közvetlenül maga, mind közvetve a kamara által urkodik fölöttük: mint privilegium sok, mert ez a többi lakosok' jogaiból van elvéve: minél nagyobbak és számosabbak az illy kiváltságok, annál csekélyebbek az ország' egyéb lakosaiéi.

c) Ide számithatók még több kiváltságos kerületek, mint: Jászság, Kunság, Hajduvárosok, Szepesi városok, Turopolyai nemesek, Nagykikindai és Tiszai kerület, papi nemesek' kerületei, (mind meg annyi fekélyek a társasági testen).

Ha csak egyetlen egy ember bir a társaságban a többi tagokéinál kitünőbb jogokkal, az józanészszerű többé nem lehet. Hol annyi különböző kiváltság van életben mint nálunk, annak a „polgári társaság“ nevet nem kellene bitangolnia, mert bizony ezt nem nevezhetni polgári társaságnak.

4. Parasztok állapotja. Itt már szabadalomrul és jogokrul szó sem lehet, hanem csak állapotrul. Mert a mi szabadság és jog az országban lehet, annak legnagyobb részét a király' kezébe letéve fölebb láttuk; a mi abbul még maradt, annak kis javát a nemesség magának gyüjté öszsze; a hulladékot a királyivárosok és kerületek szedték föl; és igy nektek szegény parasztoknak semmisem jutott.

Ujabb időben mindazáltal a nemesség akár nagylelküségből, akár igazság-érzetbül, akár végre egy kis okos számitásbol indulva ki, az ő saját szabadalma- és jogának osztalékában titeket is részesitett, az Isten áldja meg az ebben munkás honfiakat érte.

És igy most a parasztságnak, mint a kipányvázott lónak póráza kissé hoszabbra eresztetett, de a póráznak vége jó erősen van a czövekhöz kötve. A következő pontok fölvilágositják a paraszt állapotját.

a) A magyar paraszt nem kénytelen többé csupán egy urnak jobbágya lenni, hanem ha tetszik, sátorfáját szedi és tova viszi s a hazában más urnak szolgálhat.

b) Minden magyar parasztnak megengedtetik saját személyére pört

kezdeni és folytatni, a mi kis vagyona van (annak meg nem nyerésére áldozni.)

c) Ha fölösleges pénze van, ezért a fölség neki legkegyelmesebben nemességet adhat.

d) Megengedtetik neki, hogy földesurával egyességre léphessen, miszerént bizonyos sommával tizedét és robotját örökidőkre megválthatja, (de öt ennek hasznárol felvilágositani tiltatik).

e) A paraszt ingó vagyonát, azaz két nyomorult gebéjét, tehenét, két karszékét, nyoszolyáját eladhatja, s tőkepénzéről szabadon rendelkezhetik.

f) A földesur tetszése szerint három embert kijelel a helységnek s azok közöl a lakosok birót szabadon választanak.

g) A helység a maga legelőjét az uraságétol elkülönitheti, és szabadságában áll a (roszabb részszel) is megelégedni.

h) Minden helységnek megengedtetik korcsmát nyitni és pálinkát főzni, hogy igy ne legyen kénytelen gondüzés és búfelejtés végett csak a zsidóhoz menni. Milly édes atyai gondoskodás! —

i) Ha a helységnek nagyobb része kivánja, diribdarab földeiket egy tagban mérethetik ki. Egyébiránt a jobbágynak teljes szabadsága van ezen rája nézve üdvös engedménynyel nem élni s hasznát át nem látni. Mind ezekről öt felvilágositani akadályoztatik. —

Ezeken kivül vannak még más sajátságos engedmények számára, mellyekkel ha tetszik vagy ha nem tetszik is élhet, illyenek: az utat csak ő csinálja, a katonát csak ő tartja, de illő is hogy ezt másnak ne engedje, mert az ő gyermekeikből áll; szóval az országnak minden terhét viheti, erre tökéletes szabadsága van.

k) Legujabb időben, azaz 1843—44. évi országgyülésen hozott törvényeknek ketteje: némileg lerontani kezdé a nemes és földmives közti választó falat, az által, hogy a paraszt nemesi jószágot is vehet, s hivatalra is választathatik, csakhogy a nemes választani nem fogja.

Csak e néhány főbb pontjait tekintjük is alkotványunknak, kiki megfelelhet magának: igazság és józanész dictálta e ezt papirosra? (Ha ez igazság és józanészszerü, ugy az is igazság, hogy nem azt kell büntetni, ki a bünt elkövette, hanem azt, a kin elkövettetett.)

5. Még valami alkotványunk fonákságai temérdekéből:

a) A 10 □ ü mérföldnyi és csak 27,562 lélek népességü Tornamegye éppen ugy két követet küld az országgyülésre, mint Pestmegye, mellynek népessége 511,260. Ruszt királyi város 1000 lakosával éppen annyi nyomatéku mint Pest, mellynek népessége 80,000.

b) A papnak joga van a polgári ügyekben részt venni, országgyülésen megjelenni, ez méltányos, mert ő is ember és polgár; de az esztelenség, hogy nem mint ember és polgár, hanem mint pap vesz részt: ellenben a vallási ügyekben tartatni szokott gyüléseken a világinak nem szabad megjelenni, holott ennek üdve éppen olly fontos mint a papé; ő éppen úgy van érdekelve mint a pap.

c) A förendi tábla tagjai a megyékben a többi nemesekkel együtt választják az országgyülési követeket, kik az egész megyebeli nemességet képviselik, tehát azokat is, kik a felső táblát képezik. A megyei

utasitás mindnyája által adatik a követnek, tehát a megyében lakó mágnások által is: és mégis ezek személyesen is megjelennek az országgyülésen, hol az utasitással többnyire homlokegyenest ellenkezöleg s külön érdekekbül müködnek. Ez iszonyuan abnormis állapot.

d) A király ad propositiokat, hogy azok fölött tanácskozzanak és azokbul készüljenek törvényczikkelyek. Hiszen a király nem ismerheti a szükségeket, mellyek valami uj törvényt követelnek; és nem ismerheti annál kevesbé, mert más országban lakik; és nem ismerheti a kormány sem, tudnillik a bécsi kanczellaria, mert ennek széke is az országon kivül van. — Józanész szerint csak a nép tüzhet ki törvényjavaslatokat, mert ő maga legjobban tudja, mire van szüksége.

e) Az országgyülésre egybegyült minden tagok törvényhozóknak mondatnak, és mégis minden törvényjavaslatnal legmélyebb alázatossággal hódolva magokat jobbágyoknak nevezvén könyörögnek a királynak, hogy méltóztatnék legkegyelmesebben kérésüket teljesiteni, tudnillik a törvényjavaslatot jóváhagyni s megerösiteni.

(Komedia ez atyámfiai, nem törvényhozás).

A törvényhozóknak nem szabad esdekelni, hanem határozniok kell.

Vagy az egész országnak népességét képviselik a törvényhozók, vagy nem.

Ha igen, fölöttük semmi hatalom nincs, nem lehet; mert ezek teszik a felséget, tehát kinek könyörögjön a nép? ha pedig az egész népnek csak piczin töredékét képviselik a törvényhozók, akkor nem törvényhozók.

A mit egy piczinded kiváltságos osztály rendel, az tulajdonképen nem is valódi törvény, hanem rendszabás, mellyhöz magokat tartani a szolgák kötelesek. Törvényt csak az egész nép, vagy az egésznek képviselöi hozhatnak.

Vagy ollyan a rendszabás, hogy abban józanul minden ember megnyughatik, vagy nem.

Ha ollyan, akkor nincs többé kiváltság, nincsenek különös castok, mert képtelenség azt tenni föl, hogy minden ember másban nyughassék meg, mint abban, hogy az egész társaságnak minden tagja egyenlö jogu és szabadságu, és ekkor már nem rendszabás, hanem törvény a neve: ha pedig nem ollyan, hogy benne józanul mindenki megnyughassék, világos, hogy kényszeritö rendszabás; melly nem azoknak szól, kik hozták, hanem inkább csak azoknak, kik nem hozták.

Vagy benvan a társaság' elnöke, fejedelme, királya a társaságban, vagy nincs. Ha benvan s annak tagja, addig még a törvényhozók együtt ülnek, a társaságnak elnöke józanul alája van rendelve a törvényhozó testületnek, vagyis az egész társaságnak, és igy kihez folyamodhatnék maga az egész nemzet, mellyben a fejedelem is foglaltatik, hogy törvényjavaslata jóváhagyassék? ez képtelenség; — ha pedig a fejedelem nincs ben a társaságban, hanem kivüle és fölötte urkodik, már ennélfogva a társaság nem józan társaság, hanem szolgasereg.

Ti azt mondjátok, hogy a törvényjavaslatok fölterjesztése alkalmával használni szokott kérelem csak formalitás, csak szokás; én azt mondom: nem csupa szokás, hanem jobbágyi és szolgai állásnak természetes következése.

De engedjük meg hogy csupa szokás; igen de az ujtörvénynél nem szabad szokásra nézni, hanem mit az egész társaság' érdeke kiván, mit a józanész tanácsol.

Hiszen ha a szokásra tekintettel kellene lenni, semmi megszokott rosz törvényt nem kellene eltörölni, mert azt már megszoktuk.

Miért nem töröltök tehát el illy szolga-könyörgési formulát? Azért atyámfiai, mert nincs elég akaratotok, és erőtök ezt eltörölni; és mért nincs erőtök? azért, mivel nem vagytok az egész népnek képviselői.

Szokásban van Pozsonban tartani országgyülést, ha a szokást tisztelni s megtartani kell, mirevaló volna arra törekedni, hogy az országgyülés (a szokás ellenére) Pesten tartassék?

Ha következetesek akartok lenni, nem csak egy vagy két, hanem minden rosz szokást el kell törölnötök.

Én a rosz szokások közt egy egy veszedelmesebbet és lealacsonitóbbat nem ismerek, mint ama szolgai könyörgés, mellyel a törvényjavaslatokat fölterjesztitek. Igen, de ennek eltörlésére erőtlenek vagytok, mert nem az egész nemzet, hanem egy kis töredék vagytok.

f) Midön a nemesi kiváltságos kis osztály öszszegyül, az országgyülésnek neveztetik; ez józanész szerint nem neveztethetik országgyülésnek, hanem nemesi gyülésnek, mert nem az egész ország, vagy nép, hanem csak mintegy tizedrészének, a nemességnek képviselői gyülnek öszsze.

A papok szinte mint nemesek számittatnak ide, és minden királyvárosi hatóság egy egy nemes személyt képviselve megint csak mint nemes tartozik ide, tehát igaz, hogy csak nemesi gyülés tartatik.

Előadtam alkotványunk' főbb pontjait, a millyenek ezek, szükségkép ollyanoknak kell a belőlük származott másod és harmad rendü pontoknak is lennök.

Miként fölebb már állitám, ugy most (végről ismétlem, hogy az egész alkotványban e három szó találtatik, mellyet a józanész egészen helybenhagyhat: „Almost (vagy akárkit mást) szabadon választjuk" tudnillik elnökké, vagy vezérré, vagy fejedelemmé, királylyá vagy császárrá, mindegy, az nem tartozik a dologhoz; csak akkor nem egyez meg a józanészszel, midön kitétetik: urunkká, mert a szabad polgárnak ura nem lehet; ha ura van, nem szabadpolgár többé.

Vannak az egész Corpusjurisban szép és jó dolgok is elmondva; de minthogy az alap, mellyen a társaság nyugszik, rosz: azon némelly szép és jó hatástalan, érvénytelen.

Igaz, más társaságok polgári szerkezete sem igen jó, de az nem gyöngiti állitásaimat.

Egyébiránt időnként mindig javithatni rajta, s végre egyszer egészen józanészszerü lehet.

VI. FEJEZET.

Intézetek.

Megfelelnek-e intézeteink a józanész' követelésének? ezt vizsgálom a jelen fejezetben.

Hol az alaptörvények roszak, ott az abbol keletkezett intézkedéseknek is szükségkép roszaknak kell lenniök. Nem mintha az embereknek szándékuk volna rosz, hanem mivel az egész társaság természetlen állapotban van, ehhöz hozzászokott, s jónak tartja; s minthogy ezt jónak tartani képes, természetesen olly intézeteket kell jónak tartania, mellyek ebbe bele illenek, vele harmoniában vannak.

Nézzük sorban a nevezetesbeket, de figyelemre vehetni a reformindítványokat, törvényjavaslatokat is.

Adó. Vagy józanész sugalta alapokon áll a társaság vagy nem. Ha igen, az adó ez értelemben, mint nálunk szokásban van, megszünt: ha nem, előbb magát a társaságot kell józanészszerűleg organisálni, polgári társasággá tenni, nem pedig adó mellett és ellen küzdeni élethalálra.

Miként alakul a józanészszerü polgári társaság? Igen egyszerűen igy:

Mind azok, kik tagjaivá kivánnak lenni s belelépnek, természeti szabadságukat és jogaikat egymásnak kölcsönösen biztositják.

Ez legelsö czéljuk. Képtelenség volna a társaságba lépő embernek más első czélját gondolni, tehát az nem czélja, hogy fizessen, hogy adózzon, hanem hogy biztositván azt, mije a természettől már megvolt, mielőtt társaságba lépett volna; munkájával háboritatlanul megszerezhesse mind azt, mit természete megkiván.

A ki azt állitja, hogy ember természeti szabadságát és jogait kénytelen föláldozni, midön társaságba lép, az hatalmasan téved, annak nincs arrol fogalma, mi az embernek természeti szabadsága s mi joga.

Igy egykissé eltérőleg az adótul, azt akarom megmutatni, hogy ember természeti szabadságát nem veszthetí, midön társaságba lép.

Az ember minden e földön ismert teremtmények közt leghitványabb volna, ha azt vesztenie kellene, mit az alkotó kezéből magával hozott.

Ha az Isten akarta volna ugy, hogy az ember a vele született szabadságból és jogokbul veszejtsen midön társaságba lép, nem volna bölcs, minthogy némi tulajdonságot hiában, haszontalanul s csak rövid idöre adott volna embernek.

Ti gyarló emberek mutassátok meg, hogy az Isten nem bölcs. Ha az embernek vesztenie kellene természeti szabadságát és jogait, az Isten ugy is teremthette volna gazdaságból, hogy nem adott volna neki fölösleget, hanem csak azt, mit megtart, s csak annyit, mennyit megtarthat.

Vagy azt gondoljátok, hogy ő is olly roszul számol és gazdálkodik mint mi magyarok? De öt mindenhatónak valljuk, s e gazdasági hibáját azóta már régen kijavithatta volna.

Ha ti okosabbak akartok lenni Istennél, ám lássátok, sok szerencsét kivánok hozzá: én a mellett maradok, hogy az Isten legbölcsebb, s a mint az embert szabadsággal és jogokkal születtetni jónak tartotta: ugy ezek vele élnek és halnak akár társaságban akár azon kivül.

Valamint a nagy hal, a nagy madár, szóval a nagy állat a piczint elnyeli, ugy a hatalmasabb, erősebb ember is mig az álatisághoz közelebb áll, a gyöngébbet elnyeli, azaz szabadságától és jogaitol megfosztja, de csak ti tudósok ne legyetek elég dörék illy áltant hirdetni, hogy az em-

bernek szükségkép vesztenie kell természeti szabadságát és jogait, mihelyt társaságba lép.

Az ember munkára van teremtve, tagadhatjuk e ezt? hogy némelly egyesek heverésben találják nagyobb gyönyörüket mint munkában, állitásomat legkevesbé sem ingatja meg.

Az ember olly tehetségekkel van felruházva, hogy azok által végetlenül fejlödhetik; ezt a tapasztalás bizonyitja; hogy e tehetségek csak munka, azaz gyakorlat által fejlödhetnek, megint a mindennapi tapasztalás bizonyitja; mert csak bolond állithatná azt, hogy az ember munkátlanságra született, hogy heverve s kinyujtózva fejlödnek mind anyagi, mind szellemi tehetségei legsükeresebben.

Ha ember nem munkára, hanem hivalkodásra volna teremtve, e mi kis világunkat a földet is ugy kellett volna Istennek teremtenie, hogy minden munka nélkül adja mind azt, a mit a heverésre teremtett ember megkiván.

Minthogy azt józanul senki sem tagadhatja, hogy embernek dolgoznia és az által fejlödnie tökéletesülnie kell: önként következik, hogy azok állitása semmi, kik mondják: embernek természeti szabadsága az, miszerént akármellyik korlátlanul szerte csapong, s mit szeme szája kiván bárhol és mikor magáé gyanánt nézheti, élvezheti.

Tagadhatlan hogy vannak heverő emberek, kik a természeti szabadságot igy szeretnék magoknak magyarázni. Igen, de fölebb állitám, mit senki józanul nem tagadhat, hogy az ember munkára van teremtve, e rendeltetését az emberiség megváltoztatni nem képes.

Már kérdem tehát, mire való embernek munkássága, mire való munkájának gyümölcse, ha nem arra, hogy abbol éljen? hogy abból elégitse ki vágyait? mi szüksége volna tehát arra, hogy a másét vegye el?

Ezt csak akkor lehetne állitani, ha hogy az ember ugy volna teremtve, hogy ne dolgozzék, hanem éljen abbol, mit ott talál.

Ugy de ha illyen volna természete, illyenek volnának mindnyájan, és igy senki sem dolgozván, senkinek sem volna semmije, mit a másik tőle elvehetne, következésképp az egész embernemnek ki kellene éhség miatt veszni, minthogy kisvilágunk e föld nem ugy van alkotva, hogy munkátlan embernemet tápláljon.

Föltevén hogy az embernem munkátlanságra volna teremtve, s ha mint kivételek találtatnának is némellyek, kik mégis munkálkodnának (épen ugy lehető volna, miként hogy most a munkások közt vannak heverő kivételek), ezek' fáradságának gyümölcse néhányat egy időre megmenthetne az éhségtől, de soká nem győznék, tehát végre ők is csak elvesznének.

Nem tagadván, vagy inkább nem tagadhatván, hogy az embernek természetinél fogva munkálkodnia kell, ugy szinte nem tagadhatván azt sem, hogy a munkás embernek bizonyos helyen tanyát kell ütnie, hogy dolgát folytathassa; mert ha szüntelen csak fölebb alább, keresztül kasul csatangolna, nem munkálkodhatnék: ugy önként következik, hogy kik a természeti szabadságot és jogokat a szerte kóborlásban és mások' vagyonának elvevésében állitják lenni, igen csalódnak, következőleg áltudományt hirdetnek.

Vagy jó az ember természeténél fogva, vagy rosz. Ha jó, nem bántja embertársát és vagyonát, ha pedig rosz, nem büntethető, bármit kövessen el; és ki is büntetné, ha mindenik rosz? és mért büntetné, ha azt természeténél fogva követnie kell? és rosznak nevezhetni e, ha Isten ugy teremté, hogy igy cselekedjék?

Mivel azonban ember nem ugy kerül az alkotó kezéből, mint rosz, mint elromlott, hanem mint ollyan, ki jó sem ugyan még, (mert mi jót tudna az mindjárt, ez csak később fejlödik ki mint erény), de csupán közönbös, mit az életben már jónak mondanak, ha nem árt, természeténél fogva nem bántja más hozzá hasonló embertársát; vagyis az emberi természetnek leglényegesebb része a szabadság; tehát szabadsága és jogai természetével öszhangban vannak, vagy inkább egy.

Miként tehetni föl, hogy természeti szabadsága olly valami rosz volna, mit társaságba léptekor le kellene tennie?

Ha tehát vannak egyes roszak, azok kivételek, kinövések; s ha némellyütt igen számosan vannak: oka a romlottság, ennek ismét oka a természetlen polgári társaság s az ebből szükségkép következett ferde nevelés.

De ha az embernek természete nem inkább jó volna — hanem hajlandóbb a roszra: akkor ostobaság volna azok törekvése, kik az embert jóra igyekeznek birni; munkájok világ' végeig gyümölcstelen maradna, mert mit volna ember képes annak ellenében végbevinni, ki az embert inkább roszra hajlandóbbá teremté.

Továbbá az ember, szabadságán és egyéb emberi tulajdonságain kivül észszel van felruházva, ez vezérli cselekvéseiben, midön a maga javát kivánja elömozditani, s vágyait ohajtja kielégiteni.

Természeti szabadsága ugyan azt hozza magával, hogy vágyát tetszése szerént elégitse ki, tehát talán ugy, hogy nem dolgozva csak mások keresményéből szeretne élni; igen de mások védik a magukét, tehát ö kemét, mikor a másébol akar lakozni, jól megpufogatják; igen gyakran akadályozva levén gyomra' sürgetését kielégiteni, néha majd éhen hal. Ez neki nem tetszik, nem tetszhetik természeténél fogva, tehát erövel akar mástol annyit elvenni, hogy az éhenhalástol megmenekedjék, de igy attol kell tartania, hogy merészletében szinte halálfia lesz.

Ha gyakran kellett illy állapotban lennie, végre az észtöl kér tanácsot; ez mást nem képes neki tanácsolni, mint e kettöt: mig igy szerte kószálsz, azon terhed vagy kellemetlenséged van, hogy gyakran megéhezel; ha pedig valamelly állandó tanyákon lakó emberek csoportjához társasági tagul szegödöl, némi kötelességed leszen; mint tetszik válaszsz e kettö közöl.

Akármellyiket választja e kettö közöl, természeti szabadságát gyakorolja.

Ha a társaságba lépni jobbnak tartja s csakugyan tagjává is lesz, fökép ezzel bizonyitja, hogy természeti szabadságát leginkább használja, tehát hogy azzal bir, hogy azt nem veszté el.

De talán későbben történik azon nevezetes actus, mellynél fogva természeti szabadsága megszünik? Mondjátok mikor, mellyik az?

Azt nem lehet ugy egyszerre kimutatni, hogy ez vagy actus az, mi által ember természeti szabadságát és jogait veszti, hanem maga az egész polgári állapot az — felelitek; — mert kötelesség állt be számára, s nem mehet hová akar, nem mehet mikor akar, s nem teheti azt mit akar.

Igen, de ő maga tökéletes szabadságánál fogva választá; következőleg többre kell becsülnie, mint a szerte csatangolást, különben bele nem lépett volna a társaságba, s mihelyt neki nem tetszik, abbol kiléphet.

Ha erővel kergették a társaságba, s ha abbol ki nem léphet mikor neki tetszik, s terheket kell viselnie mások helyett, kik az ő terhét viselni kölcsönösen nem könnyitik, s ha kötelességeket raknak rá mások, kik ellenben ő iránta semmi kötelességet nem ismernek: akkor természetesen elveszté természeti szabadságát és jogait; de én józanészszerű társaságrol szólok, nem pedig ollyanrol, hol egy vagy több kényszerítő ur van, kinek vagy kiknek csupán elöjogaik vannak, ellenben a többiekre csupán kötelesség szabatott.

Még egyszer tehát, vagy józanészszerű a társaság vagy nem, azaz, vagy megvan a társaság' tagjainak természeti szabadsága és joga, vagy nincs.

Ha megvan, a mostan szokásban levő adórul szó sem lehet: ha pedig nincs meg, nem adórul kell gondoskodnia, hanem arra kell törekednie, hogy a társaság' minden tagja mindenek elött azon állapotba tétessék, mellyben lennie kell, midőn alakul, azaz természeti szabadságába és jogaiba lépjen, mert ha ezek nélkül indul, minden lépése hibás s czéljához sohasem jut, vagy csak ezredekkel későbben.

A társaság egyes emberekbül áll; a mi tehát áll egyesekre nézve, ugyanannak állnia kell a társaságra nézve is.

Vegyünk tehát valami egyes embert, kinek sem szabadsága sem joga nincs meg egészen, hanem csak töredékben, például ez volna rá nézve határozva: ebben a három vagy négy városban müködhetel, de a többiben nem, ezt meg ezt a mesterséget üzheted, de mást nem; e meg ez időben dolgozhatol, de máskor nem; igy meg igy készitheted müvedet, de máskép nem; a hozzá való anyagot ebből meg ebből veheted, de másbol nem; innét meg innét hozathatod, de máshonnét tilos; ennek meg ennek eladhatod, de másnak adnod tiltatik; ennyi meg ennyi pénzt kivánhatsz érte, de többet nem szabad sat.; vagy más módon van korlátozva, tudnillik, vagy egyik szeme, vagy mindkettő hiányzik (ugyanis embernek tökéletes egészére szabadsága és joga éppen ugy megkivántatik, mint tagjai, szeme, sat.), vagy keze van kötve, vagy lábán van bilincs, vagy hallása nincs.

Ki tagadhatná, hogy szorgalma által az illy ember valamennyire csak viszi mégis mesterségét, némileg tökéletesülhet, igen sokára legalább közelit czéljához, de hogy ollyanná lehessen mint hason szorgalmu ember, kit azonfelül senki semmiben nem akadályoz, kinek tökéletes szabadsága és joga megvan, kinek testi hibája sincs; képtelenség volna állitani. Igy van a társasággal is.

A társaság' alakulásánál józanész szerint az adókérdés szóba sem

jöhet, mert az adót későbben a körülmények idézik elő; akkor tudnillik, midőn a kényelem kezdődik.

A mikor a társaság érezni kezdi, hogy öszszetartó kötelékei bomladozni és szakadozni kezdenek, s midőn látja, hogy azokat öszszekötözgetni vagy éppen nem lehet, vagy ha mesterségesen lehet is, de tartósságot nem igér: illyenkor a tagok ollybá tarthatják mintha egészen ujonan s elöször lépnének társaságba.

Ekkor természetesen nem az lehet egyenes és elsö czéljok, hogy fizessenek, hanem hogy elöbb nyerjenek, azaz hogy a társas élet javaiban részesülhessenek.

S minthogy azonban a társasági jobblét nem igen eszközölhető, ha csak kiki vagyonának arányában ennek elömozditásához nem járul, igy keletkezik késöbb az adókérdés. De engedjük meg, hogy az adó a polgári társadalmi szerzödésnek első és föbb pontjai közé tartozó, bohóság éppen csak az adó mellett harczolni s a többi föbb pontokat mellözni.

Hagyjátok ki egészen e szót, adó; alkossatok csupán illyen törvényeket: „e hazában mindenki tökéletesen egyenlö joggal bir.“ S ne fizessen bár senki egy krajczár adót; jöjön zavarba minden; ne legyen közlekedés; ne legyen igazgató; ne legyen védelmi sereg vagy katonaság sat.: mihelyt érezni kezdik a lakosok, hogy az igy kellemetlen, azonnal rendelkezendnek arrol, hogy ez másképp legyen, és pedig rendelkezendnek teljes szabadságuknál jogaiknál fogva.

Ha szükségesnek tartatik a józanészszerü polgári szerkezetben a d ó, vagy illy értelmü más szót megemliteni, e helyett sokkal kimeritöbb a „közteher,“ ez mindent magában foglal; hogy csak egy két példát emlitsek: a haza' védelmére fölkelni, mert itt nem zsoldosokra bizatik a haza; a helység határában utat csinálni, mert ezt talán csak nem fogja a helység adópénzen csináltatni, sat.

A dolgot jól megfontolva azt veszszük észre, hogy a társaságban tulajdonkép semmi teher sincs, vagy pedig mindazon munkát és költséget is tehernek kellene nevezni, mit minden egyes ember tesz tulajdon magának jövendö haszna' fejében.

Az atya fárad, költ gyermekeiért; földéből a követ kihordja, a tüskét kiirtja, aztán megtrágyázza, végre fölszántja, utoljára pedig a drága magot beleveti, és tehernek vagy adónak nevezi e ezt? nem; hiszen mind ezt örömmel teszi, ez foglalatossága. Igy tesz más foglalatosságu ember. S igy vehetni a társaságban is. Mindent örömmel teszünk, mi a társaság javára lehet, mert mi a társaság mint mi magunk?

Képtelenség azt állitani, hogy a mit minden egyes ember a maga hasznára szivesen tesz, mindnyája n együtt az ö közhasznukra nem teszik szivesen.

Csak olly társaságban nem teszik ezt örömmel, melly nem érdemli a társaság nevet, hol urak és jobbágyok, vagy szolgák vannak, s amazok minden tehertöl mentek, emezekre ellenben annál nagyobb teher nehezedik; csak itt neveztethetik a kötelesség terhes adónak.

Józanul tehát minden társaságban azon dolgokat kell elöbb elrendelni, mellyek megtörténtével szinte lehetlen legyen a közterheket öröm-

mel nem viselni. Ha nálunk a nemesség elválalja is a háziadó viselését, ez semmi egyéb rosznak orvoslását még magában nem foglalja.

Ha már az adó lön a nagy kérdés hazánkban, előbb azt kell megvizsgálni, hogy a közszükségekre kijelelt források és fundusok nem elégségesek e?

Vagy akar a nemesség a többi lakosság' sorsán s az egész hazán gyökeresen segiteni, vagy nem. (Ha igen, nem az adó mellett) fog csupán agitálni, hanem azt miveli, hogy az ember természeti szabadságába és jogaiba viszszahelyheztessék, hogy az egy hazában egy szabadság egy jog létezzen, a kiváltságok eltöröltessenek; csak igy lesz gyökeres orvoslás, (ha pedig nem akar, az adókérdés csak szemfényvesztés, komedia.)

Fenállhat e valamelly társaság rendes adó nélkül? Józanészszerént alakult társaság igen. A közterhek' födözésére szükséges költséget háromféle forrásbol merithetni.

Egyik forrás lehet az, midőn a társaság valami közvagyont jelel ki az egészből e czélra; illyen források nálunk megvannak: a só és érczbányák, kamrai vagy koronai jószágok, iskolai alapitványok sat.

Másik forrás lehet a vám, a mi most is megvan, főkép a harminczad név alatt; de ezt nem a társaság maga organisálta, (hanem viszszaélésképen a kormány csusztatta be, azért igen terhes igaztalan.)

Harmadik forrás a rendes adó, mellyről itt szó van; ez is fenáll, tehát mind a háromféle forrásbul gyül a közszükségekre megkivántató költség, de mennyire megy mind ez akár egyenként, akár öszvesen, azok, kik adják, mégcsak hozzávetve sem tudhatják; és ez az esztelenség. Mellyik ezen források közöl legbiztosabb, legjobb? lásd Sasku Károlynak „Boldogságtudomány" czimű igen jeles munkáját.

Midőn a társaság józanészszerű szerkezettel bir, mind a három jó lehet; ellenkező esetben mind a három rosz.

Akármellyik forrás használtatik ezek közül a közköltségek födözésére, vagy kettő vagy mind a három együtt, fődolog mindig az marad, hogy az egész társaság' közjavára forditassék, s hogy a társaság évenként pontosan tudja, mennyit jövedelmez egyik is másik is, s végre, hogy a társaság teljes szabadsága szerént rendelkezhessék vele.

Mivel pedig a közköltségek nem minden évben egyformák, s a két elsőbbi forrásbol folyó jövedelmet soha pontosan tudni nem lehetne, hacsak a társaság e két jövedelmi forrást meghatározott mennyiségért magányosoknak haszonbérbe nem adná: tehát világos, hogy csak az évenként kivetett rendes adó, mindig a költségekhöz képest, a legbiztosabb forrás.

Még némelly szó e tárgyról. A gyökeresen orvoslandó társaságnak ugy kell magát tekintenie, mintha volna polgári szerkezete; mert mihelyt tekintettel van némi régibb intézkedésekre, ez első hibája az uj szerkezetnek.

Tegyük, hogy valamelly társaság alakulása alkalmával mingyárt ezt határozza: mindenki adózzék vagyonához képest bizonyos mennyiséget.

Mire és kinek lesz ezen adó? Közintézetekre? hiszen az uj társaság még arról nem is álmodhatik, hanem munkálkodik a természethü egyszerüségben, s csupán biztosan élni kiván.

Vagy talán arravaló az adó nála, hogy zsoldos embereket fogadjon, kik a társaságot ellenségtől védjék? ezt képtelenség volna föltenni, mert az uj társaság maga védi magát; neki a zsoldos seregről fogalma sincs; ez csak a már soká fenállt s természetesen romlott társaságnak találmánya. De lehet, hogy az uj társaságot századokig semmi ellenség sem háborgatja; és mire fizették volna ekkor az adót?

A csupa adó, ha olly nagy halommá növekedett volna is, mint az egyiptomi piramisok legnagyobbika, a társaságot ellenségtől meg nem mentheti.

Adózott e az ember valakinek mielött társaságba lépett? senkinek. Megkivántatik e az adó szükségkép arra, hogy az ember ember legyen? hogy éljen? nem. Mit hozott az ember magával midőn az alkotó kezéből kikerült? adót? nem, hanem szabadságát és jogait ahhoz, mit e földön természete megkiván; mi fentartására szükséges.

Mig ember marad, e szabadságával és jogaival birnia kell. Társaságba józanul nem léphet azért, hogy ezektül megfosztassék, ezekrül lemondjon; de le sem mondhat.

Ha pedig nem önként lépett társaságba, hanem a sors vagy valamelly hatalmas zsarnok ugy kergeté többekkel együtt öszsze, hogy szabadságát és jogait veszté, vagyis jobban mondva szabadsága és jogai használata erövel akadályoztatik: mihelyt eszmél, első kérdés mi agyában támad, ez: megvan e természeti szabadságom és jogom? Ha nincs, józanul nem azt kell inditványoznia: fizessünk adót, hanem ezt: szerezzük viszsza, vagyis elevenitsük föl eddig hatásában akadályozott, tehát elnyomott szabadságunkat és jogainkat; mert bármihöz fogunk szabadság és jogok nélkül, az csonka, hiányos, tökéletlen munka lesz.

A természetszerü és gyökeres javitást nem adóval lehet és kell kezdeni, hanem a szabadság és jogok viszszaszerzésével.

Azt mondhatják erre az adó hősei: éppen az által akarjuk a szabadságot és jogokat viszszaszerezni, hogy előbb a nemesség is adózzon. Hiszen a szándék jó. De ki fog engem arról meggyőzni, hogy igy, ezen az uton előbb czélt érhetni? A természetben még mindig ugy találtam, hogy az egyenes út legrövidebb, s a legrövidebben előbb juthatni a kitüzött ponthoz, mint a görbe és tekervényesen.

Az adópártiak tiszta szándékáról meg vagyok győződve, de sajnálom őket, hogy a tekervényes és meszszekerülő úton bizonyosabban czélt érhetni remélnek.

Megkisértem azt bizonyitani be, hogy az egyenes úton előbb czélt érhetni, csak akarni tudjunk.

Minden fejlődés fokozatonként történik, de a fokozatnak kell egy valami legalsó basisának lennie, különben fokozatos emelkedést nem képzelhetni; ez tagadhatlan. De mi lehet a basis, vagy alap más, mint a szabadság és jogok? Tudomány, erény, mesterség, gazdagság, müvészet sat., mind ezek nincsenek meg emberben mikor születik, mert hiszen éppen ezek a fokozatok, mellyek csak idővel fejlődnek.

Az ember vágyat hoz magával, de a vágynak elválhatlan kiséröi a szabadság és jogok ezt kielégiteni, másképp kegyetlenség Istentöl vágyat teremteni emberben s a vágy betölthetésére szabadságot és jogot nem adni.

De az Istenért, mirevaló ezt mutogatni akarni? tagadhatja e ezt észszel felruházott ember? Ez iker-alap nélkül józanul nem képzelhetni fokozatos emelkedést, tartós fenmaradást. Ha sükerül is mesterségesen, vagy temérdek fáradsággal és költséggel bizonyos magosságra emelkedni, annak rogynia kell.

Mi esztelenség tehát időt és erőt másra vesztegetni, és nem arra forditani, hogy az ember elöbb szabad legyen, millyennek lennie kell?

Midön akármi javitás, vagy reform inditványoztatik, természetes, hogy az inditványozó azokat, kik által javaslatát elfogadtatni ohajtja, mindenek elött annak üdvös voltáról igyekszik meggyözni, különben sükert nem remélhet.

Itt kiváltkép kettörül van szó; egyik az adó, ezt az ugynevezett szabadelmüek inditványozzák; másik a szabadság, ezt a józanész inditványozza.

Ugyan mellyiknek kivitele igér nagyobb sükert, mellyik gazdaságosabb, s mellyiknek könnyebb kivihetéséröl lehetne a sokaságot hamarább meggyözni? Én a szabadságét hiszem.

De még akkor is, ha csalhatlanul ki lehetne számitani, hogy az adó tiz, a szabadság pedig csak ötven év mulva volna kivihető, (ez utósó mellett agitálnék; mert az egyenlö tökéletes szabadságbul) minden önként következik, mi a társaság egykori jólétére megkivántatik, s igy a köz adó is; de az adó, tudnillik csak háziadó elválalásaból még semmi más javulás szükségkép nem következik, hanem marad minden elöbbi abnormis álapotában, s minden csekély javitást uj küzdéssel vihetni csak ki.

A sokaság alatt természetesen csak a nemességet, vagy tágosabb értelemben azokat kell érteni, kik a törvényhozásba némi befolyással birnak; tehát ezeket kell a fölebb emlitet két inditvány' valamellyikének elfogadására birni, mert a nagy sokaságrol itt még nem igen van szó.

Az adó mellett igy agitálnék: „Ti nemes barátim eddig nem fizettetek adót, és szép kiváltsága volt hajdan a nemességnek, mikor mind vitéz katonák voltak; söt igazán véve nem is volt ez akkor kiváltság, mert ha midön a hazát ellenség fenyegeti s minden magyar nemes fegyvert ragad a haza védelmére, ez dicsö és nagy kötelesség; tehát csak más neme volt a közterhek' viselésének; egyik fél fegyverrel, másik bizonyos segedelemmel, azaz adóval róta le a haza iránt tartozó kötelességet; ez természetes és igazságos vala.

„De az örökké tartott véres harczokban nemde mindig a szine és java hullott el a vitézeknek, mert a bátortalanabbak nem szoktak legelül menni; és nemde természetes, hogy a hátrább állók és menekedni törekvö félénkebbek maradtak fen, s ezek sarjadéka felülmulta a szünet nélküli harczokban mindig hullott s kevesbedett hösök ivadékait.

„A véres háboruk által megfogyatkozott derék magyar faj helyét gyöngébbek, gyávábbak s külföldrül beszivárgott idegenek töltek be.

Ezeknek vagyonosabbai megvásárolták ugyan a nemesi czimet, jószágokat is vettek, de valódi igazmagyarokká nem birtak átváltozni, részént nem is törekedtek, nem akartak.

„Az ujabbkori franczia háborut kivéve békesség levén, a vagyonosabb nemesség mivelődni kezdett, de miben állt és áll miveltsége? leginkább német nyelv tanulásában.

„És a mivelődésnek e szerencsétlen neme az alsóbb nemesség közé is elharapodzott, s terjed mételyként e mai napig.

„Háboruk nem levén, a nemesség közterhe a fegyveres szolgálat megszünt, csak a nemnemesé maradt meg, az adó, s még tetemesen nevekedett, fökép pedig az által, hogy a váltóczédula ezüstre emeltetett.

„Az uralkodóknak érdekében van békesség idején is roppant hadi sereget talpon tartani, e sereget nálunk most azon rész állitja ki, melly magát az adót is viszi; ez neki terhes, de igazságtalan is; hogy e terhet nagyon érzi, s jogtalannak érzi, igen természetes.

„Itt, s igy állunk most nemes barátim, testben és lélekben elgyengülve.

„Ünnepen, megyegyüléseken s más alkalomkor felkötjük ugyan a kardot, de alig várjuk a komedia végét, levetjük azt, puha czipőt ránt unk, lágy bugyogót huzunk fel, schlafrokba bujunk s német könyvet olvasunk; és ha némellyikünknek többecske pénze jön egyszerre be jószágaiból, alig várjuk, hogy az országbul kivihessük, vagy kiküldhessük. Mindegyikünk megannyi rabja gyöngeségeinek, előitéleteinek, és körülte élödö szolgáinak, cselédeinek.

„Még egyszer mondom, itt és igy állunk testben és lélekben romolva, elhitványulva. A néhány kivétel mit nyom mindnyájunk irányában? És mi egész nemesi közönség ismét mit nyomunk az ország többi öszszes lakosának irányában; és mit nyomunk a kormány irányában is, ki minden kigondolható hatalmat kezében tart, és e hatalmat a kivülünk 11 millió nemnemes és csak valljuk meg egyenesen, tehát némileg ellenségünk közöl kiemelt hadsereggel bástyázta körül. ?

„Nemes barátim, ha eszetek sugallását hallgatni akarjátok, kénytelenek vagytok megvallani, hogy enyészettel fenyegetö örvény' szélén állunk; s hogy még eddig el nem nyelt, talán csak nem önerönknek, hanem valami istencsodájának kell tulajdonitanunk.

„Akarunk e önként ez örvénybe bukni? Jó, meghalnunk kell egyszer, akár gyalázatosan, akár dicsöségesen. Ha pedig veszni nem akarunk, valamikép kell intézkednünk, hogy a fenyegetö veszély legalább egy idöre elháritassék.

„És mi lehet az más, mint hogy igazságosok legyünk nem nemes honfitársaink iránt, s ha már nem szükséges fegyverrel leróni tartozásunkat, a mi saját ügy- bajunk elintézésére kivántó költséget ne háritsuk azok vállaira; vagy más szóval a házi adót magunk válaljuk el. A bajon haladéktalanul kell segiteni; mert a jövöt nem látjuk minden oldalrul, s lehet hogy a veszély órája elöbb üt mint remélnök, s az intézkedés szükségtelen lesz.

„Ha füleinknek hasznát tudjuk venni, tapasztalhattuk, hogy leg-

több, leghangosabb panasza a nem-nemesnek az adó. Első szükség e panasz okát megszüntetni.

„Tudjuk, hogy a házi adó mintegy felét teszi az egész adónak; s ha most egyegy jobbágy-gazda (tegyük) nyolcz pengő forintot fizet, válaljuk ennek felét magunkra. Ezt birtokaránylag köztünk felosztva, igen kevés esik egyre.

„Ez ugyan semmivel sem több, mint szoros kötelességünk fegyveres fölkelés helyett, és mégis a jobbágyságra nézve nagyszerű jótettnek látszik, miáltal őt örök hálára kötelezzük.

„Ránk nézve előbb csak moralis nagy haszonnak tetszik, de valósággal markolható hasznát is veszszük, mert az igy hozzánk jó hajlandósággal viseltető s bennünket ellenségének nem tekintő jobbágy jó kedvvel lélekisméretesen, s tőle telhető szorgalommal teljesitené nekünk tartozó robotját, ugy, hogy egy nap annyit bemunkálna, mennyit ma két nap. Már ez maga nagy haszon, legalább is felüt avval, mit helyette viselünk, t. i. a házi adóval.

„De másik nagy haszna az, hogy ha mi magunk viszszük a házi adót, jobban gazdálkodunk, mi igen természetes.

„E jobb gazdálkodás vagy takaritás nekünk szokásunkká, gyermekeinknek pedig már mintegy második természetévé válik; és ez sokkal többre fog rugni, mint a házi adó, mit magunkra válalunk; ez megint tagadhatlan.

„Továbbá, igy részünkre nyerve a jobbágyságot, ha a kormányt valami gonosz szellem szálná meg, s kiváltságainkat zsarnoki önkénynyel kisértené meg elnyomni, nem volna képes, mert a jobbágyság fiaiból álló hadsereg épen olly hálás érzéssel viseltetnék iránt unk, miként atyjaik a jobbágyok.

„Végre a házi adó elválalással elejét vehetnők valami megtörténhető revolutiónak, ha nem mindenkorra is, de bizonyosan hoszabb időre, s igy békével élvezhetnők vagyonunk gyümölcsét, holott ellenkező esetben vagyonunkat is könnyen veszthetjük; mert az bizonyos, hogy ha veszteni kell, az veszt, kinek sokja, kinek többje van, mint szükséges.

„S hogy valami általános nagy forradalom kiütésével mi czipős, schlafrokos és elaszszonyodott nemesek győzedelmet nem aratunk, olly bizonyos, a milly igaz, hogy az e hazát elfoglalt Árpád' vitézei derekabbak voltak mint mi.“

Igy iparkodnám a nemességet az adó elválalásra birni, előbb csak egyszerű okokkal, aztán czifra phrasisokkal lelkesiteném, de én ahhoz nem értek. Midőn okokkal nem birunk valakit jóra birni, gyakran példával sükeresebben czélt érhetni.

„Lássátok nemes barátim, ha egyik vagy másik társunknak azt mondaná valaki: te, vagy a tekéntetes ur, ebben a vendéglőben ebédelt, s midőn jóllakott elillant a nélkül, hogy megfizetett volna. Ugy e, nemes társunk erre tüzbe jöne s mingyárt szálkardra hiná ki azt, ki őt igy meggyalázni bátorkodnék. Pedig nem mondják e ezt nekünk más szavakkal naponként számtalanszor, s számtalankép variálva, és mi föl nem indulunk, hanem békén eltürjük. —

„Én megcsinálom az utat — mond valamellyik jobbágy — és nagyságod csak elhajtat rajta, azt sem kérdi, hát mivel tartozom? nem szégyenli magát nagyságod igy elillanni? — mi e meggyalázásra fel nem indulunk. —

„Én a tekintetes urtol darabka földet birok robot és dézsma fejében, magam már öregecske vagyok, nem győzöm a munkát, mégis fiam katonának ment, hogy a tekintetes urnak vagyonát őrizze, holott három izmos fia kártyázva, vadászva és vendégeskedve tölti a drága időt, kik jobban ráérnének ott őrizni, s azt sem kérdi a tekintetes ur, hát mivel tartozom? nem szégyenli magát a tekintetes ur az én gyönge erőmre támaszkodni? és mi e meggyaláztatást föl sem veszszük.

„Végetlenre nyujthatnám a példákat, mint hánynak mindent szemünkre, s mi elszenvedjük.

„Bizony mondom, vagy nincs bennünk igazi becsületérzés, vagy gyávák vagyunk.

„Nemes barátim ne türjük e meggyaláztatást.

„Ha a pinczérnek vagy marqueurnek egy fejbiczczentését és lépését nem hagyjuk jutalmazatlanul, ne kivánjuk a derék jobbágynak annyi értünk tett szolgálatát ingyen. Ez nem nemes, hanem nemtelen magaviselet.“

A józanész inditványa, azaz szabadság mellett igy, vagy ha tehetségem olly nagy volna mint akaratom, nem igy, hanem ugy szólanék, miként még ember sohasem szólott.

„Nemes barátim, ti büszkélkedni látszotok szabadságtokra, pedig a szabadságnak csak árnyékát ölelitek.

„Igaz, még a kalitkába zárt madárnak is van szabadsága, mert nem kénytelen csak egyik pálczikán ülni, hanem tetszése szerint majd egyikre majd másikra röpködhet. Söt a börtönben lelánczolt rabnak is van szabadsága, mert tetszése szerént egyik vagy másik oldalra fekszik; de milly különbség van ez és a valóságos szabadság közt!

„Nektek barátim szabadságtok van, adót és vámot e hazában nem fizetni, a megyeházban és országgyülésen beszélhetni; e szabadságtok azonban nem egyéb, mint komedia.“

(Rövidség okáért elhallgatom, miféle argumentumokkal mutogatnám meg, hogy a nemesség szabadsága csupa komedia, tudnillik fölebb a 4-dik fejezetben elszámlált királyi hatalmat és jogokat minden kifolyásaival együtt egyszerűen számlálnám elő, s ha ki azokat figyelmesen hallgatná és mégis állitani tudná, hogy neki szabadsága van, de olly szabadsága, millyent józanul értenünk kell: az szegény, őrültek házába való volna.)

„Nemes barátim, a szabadságnak birtokában háromfélekép lehet ember; először ugy, hogy eredeti szabadságát sem maga könnyelmüen s gondatlanul el nem játszotta, sem semmi zsarnok azt el nem nyomta még; másodszor ugy, hogy erővel vija ki magának; harmadszor ugy, hogy fejedelme jó kedvében adja neki vissza.

„E földnek egyéb részében lehetnek még olly népek, kik eredeti szabadságukat fentartották s gyakorolják, de Európában nincsenek. — Arra nincs példa, hogy valami fejedelem jószántából adta volna a népnek

tökéletes és teljes szabadságát; (és ha volna, az igy adott szabadság, kegyelmi ajándék volna, s mint illyet a nép gyávaság és alacsonság nélkül el nem fogadhatja.)

„A melly nép képes szabadságát fejedelmétől ajándékkép fogadni, attol akármelly fejedelem képes el is venni, az tehát nem szabadság; a mit valamelly nép maga kivinni nem képes, azt megtartani sem képes. Csak olly nép mondhatja magát szabadnak, (ide nem értve a természeti szabadságban megmaradtakat), melly magát illyennek tettel bizonyitja.

„Mert ugyan hol vette volna a fejedelem azon szabadságot, mit a népnek adhatna? Hiszen neki nem mért a teremtő más mértékkel mint az országban lakó utolsó koldusnak.

„Nemes barátim, nekünk nincs szabadságunk, habár szabad magyar nemeseknek nevezzük is magunkat, hanem nyomorult mentességünk vagy kiváltságunk van csupán arra, hogy rendes adót és vámot a hazában nem fizetünk.

„Ha magunkat ámitani nem akarjuk, helyzetünk nyomoru; elkorcsosodva, elhitványulva s a többi néphöz képest számra nézve kevesen levén, semmihöz sem birunk fogni, s a mit teszünk, nem magunk erejének, hanem királyi kegyelemnek kell köszönnünk; ez szomoru; a fejedelem irányában szolgák vagyunk; a tiz milliónyi jobbágyság mi irányunkban szinte szolgai állásban van, és illy kétféle egymás ellenében álló különnemű szolgasereg virágzó hazát nem teremthet.

„Ha tudnánk is valamihez fogni, nemesi álszégyenbül nem teszünk semmit; a még szolgaibb helyzetben lévő nép sem képes a haza virágoztatásához járulni; tehát ha éppen nem sorvad is e haza, de nem is virágozhatik. Mi történik, és mi történhetik illy körülmények közt?

„Helyzetünknél fogva köztünk ipar nem támadhatván, nyers termékeinknek kelete itthon nincs, és mégis az emberek éhen halnak mellette, s midön kiviszik vagy magunk kiviszszük, azon nyomoru mentességünkért, hogy itthon vámot és adót nem fizetünk, kétszeresen adózunk a határszélen.

„Szabad nemes magyaroknak képzelvén magunkat, nagy urakat kell játszanunk mint illik, ezt pedig csak ugy hiszszük eszközölhetni, ha a külföldnek minden cziczomáját megszerezzük; és midön ezt hozatjuk, ismét háromszorosan is adózunk.

„Azon egyetlen szabadalmunk tehát, miszerént nem adózunk, hazugság, (komedia).

„Szabadság, de valódi szabadság erön alapszik; nélküle nem képzelhető. És hol a mi erönk? Kisértsük csak meg, hol, miben tüntethetjük azt ki?

„Mi nem csak látjuk, hogy hazánk nem emelkedhetik, söt némi tekintetben sülyed, szóval, hogy nagy veszély fenyegeti. A dolgon segiteni szándékozván, értekeznünk kell az orvoslási módokrul. Nézeteinket nyilvánossá kell tennünk, hogy kiki láthassa, hozzá szólhasson, vagy jobbat tanácsolhasson. De a censor azt mondja: majd meglátom, megengedhetem e? Erő e az, mellyet a censor igy semmivé tehet?

„Mi nemesek, igaztalannak és nyomasztónak látjuk, hogy az egy

uralkodó alá tartozó országok között olly terhes vámok vannak. Van e erőnk e vámokat lerontani? Dehogy van.

„Mi nemesek, józanabbnak tartjuk, hogy az idegen latin nyelv helyett saját magyar nyelvünk használtassék. És van e erőnk ezt kiszközleni? Nincs, a felség kegyelmétől függ.

„Látjuk azt is, hogy köztünk és a jobbágyság közt egy harmadik osztály létezik, a királyvárosok népe, melly érdekre és mindenre tőlünk is, a jobbágyságtul is különbözik. Van e erőnk ez osztályt érdekünkbe olvasztani? Nincs; ők a király kezében ellenünk tetszés szerint használható eszközök.

„Miután majmokká s a pusztitó divat rabjaivá lettünk, pénzünk naponként kevesebb, — osztályunk nagy részének, hogy mégis valahogy élhessen, egyetlen vágya s czélja hivatal. Ezek érdeke nem egy többé a miénkkel. Ők minden véleményben velünk homlokegyenest ellenkeznek, tehát kárunkra vannak. És hol van erőnk ezt akadályozni, vagy orvosolni?

„Tudjuk, hogy valóságos sajátunk nincs, mert az ősiség és fiscalitás tartja jogát minden fekvő vagyonunkhoz. Van e erőnk ez esztelenséget eltörölni?

„Országgyülésen együtt vagyunk, mindnyájan megegyezünk valami törvényjavaslatban, melly ránk és az egész hazára üdvös hatásu lesz. Van e erőnk azt törvénynyé szentesiteni? Igen, van hatalmunk a felség előtt esedezni, hogy kegyelmét éreztesse velünk.

„Mi nemesek tudjuk, hogy a sóbányák, kamrai jószágok, harminczadok sat. szép jövedelmet adnak; és hol van erőnk azt számul kérni, hová forditatik mind ez? van e erőnk azt víni ki, hogy ez, vagy legalább fele vagy egy része közjóra forditassék?

„Nemes barátim, az illy példákat végetlenre nyujthatnám, s mind inkább kiviláglanék, hogy erőtelenek vagyunk. Minthogy pedig erő nélkül nincs szabadság, mindenek előtt azon kell iparkodnunk, hogy erősek legyünk, s a szabadság önként következik.

„Mi magunktul nemhogy erősebbek nem lehetünk, söt naponként gyöngülünk, mit fonák s természetlen neveltetésünk, határtalan és esztelen fényüzésünk, hatalmasan előmozdit. Részént szégyenlünk, részént nem birunk a józan utra viszszalépni. Csak az tehát a kérdés, miként erősödhetünk.?

„Hogy tiz ember erősebb mint ugyan olly erejü öt ember, az tagadhatlan. A mit ezer ember végbe nem vihet, azt hason erejü két ezer ember végrehajtja, ki tagadhatná ezt? S a mit az egész nemesség, melly mintegy 544,000 főbül áll, kivíni hasztalanul erőködnék, azt a körülbelül ötödfél millió magyar öszvesen kétségtelenül végrehajtja.

„Nemes barátim, egyesüljünk tehát a nem nemes, magyar atyánkfiaival, igy erősek és hatalmasok leszünk.

„Az egyesülés kétfélekép történhetik meg; vagy ugy, hogy hitvány privilegiumunkról önként lemondunk, (melly ugy sem egyéb mint gúny, mivel általa semmit kivíni nem birunk), vagy ugy, hogy minden magyart velünk egy categorjába veszünk.

„A kik azt hiszik közülünk, hogy igy mi nemesek vesztenénk, csalódnak; mert igazán mondva nincs veszteni valónk. Minden hatalom és erő a király kezébe van letéve, mit veszthetünk tehát? hiszen az irás szerént igazán elmondhatjuk: ‚mert tied az ország és a hatalom és a dicsőség‘, természetesen a szabadság is, tehetjük hozzá. Egyebünk nincs a nemesi névnél; s ha kinek ebben gyönyörüsége telik, tovább is megtarthatja; hadd örüljön a semminek; ezt az egyesülésnél nem szükséges föláldoznia.

„Józanész szerént nem kellene különbséget tenni magyarra és más ajku népre nézve, hanem lennénk mindnyájan e hazában egyenlően szabadok; de itt kettőt kell tekintetbe venni; egyik, hogy mi nemesek elerőtlenültünk s gyöngék valánk magyar nyelvünket a latin helyett behozni, és mindenkorra megalapitani nemzetiségünket; ez eszmén majd mindnyájan csüggünk, ha pedig egyszerre lenne mindenki szabaddá, nemzetiségünk hihetőleg veszve volna; másik, nemességünkre büszkék levén a nagy rész készebb nyomorultan veszni, mint előitéleteitől szabadulni, mi szerént alig lehetne remélni, hogy a szabadságot különbség nélkül minden idegen ajku számára is eszközölni hajlandók volnánk, de a csupa magyar nyelvüekkel egygyé olvadni nem annyira idegenkednénk. A czél pedig igy is el volna érve. Mert ugy vagyunk magunkkal, miként a számok. A nullák, ha előttük más számok nincsenek, semmit sem jelentenek, a kis számok ismét nullák nélkül vajmi jelentéktelenek. A mi számunk 544,000 körülbelül, tennénk ehhöz csak két nullát, milly roppant szám lenne belőle. De tegyük hát öszsze a mi csekély számunkat, a nemnemeseket jelentő nullákkal, e szám fog kijöni: 4,812,759.

„Fölebbi állitásom az, hogy erő nélkül nincs szabadság; most nézzük ez aequatiokat. Azon erő, minek bennünk lenni kellene, valahol van, mert a természetben el nem veszhet, hanem valami más testben müködik; s hol volna az másott mint a kormány kezében?

„Tehát a kormány ereje vagy szabadsága = ∞. tudnillik ismeretlen, a mi nemesi szabadalmunk = 544,000, a többieké = 0. Ha a nemnemesekkel öszszeolvadunk, a mi szabadságunk = 4,812,759.

Ez már sokat nyom, ámbár a kormány irányában még igen kevés lehet, mivel azénak határait nem ismerjük, tehát számokban ki nem fejezhetjük. De azt tudjuk bizonyosan, hogy a kormány ereje nem valami activum vagy positivum, hanem holmi bitang erő és szabadság, mellyet a nemesség és a többi nép farba rugott, vagy elhanyagolt, s a kormányok pártfogásukba vettek. Más szóval: a fejedelem és kormány ereje és szabadsága a nép' erőtlenségén és szolgaságon alapszik, a melly mértékben növekszik az egész népé, azon mértékben fogy a kormányé, mig végre az igazi arány beáll, tudnillik, Korm.: 1 = Nép: 15,000,000.

„Nemes barátim, vegyük hasznát azon észnek, mit Isten adott, ha magunk erőtlenek vagyunk, hijunk segitséget. Valamellyik nemes társunk vagy gróf a sárban elakad s tovább nem mehet; körülte számtalan magyar ember gyül öszsze, segiteni készek, de nemes vagy gróf társunk válogat; csak nemest és grófot vár, hogy az segitse ki — a sárbul; hasztalanul és igen soká várakozik, már szinte odavan; végre érkezik

két nemes, de nem birták a kocsit kiemelni; később egy gróf is érkezik, de czipőben van, a sár pedig térdig érő, szép fehér kezecskéit sem akarta bemocskolni; ez parancsolja inasának, a körülbelül dolgozó magyar parasztokat tüstént oda kergetni, hogy a kocsit emeljék ki; de ezek izenik, hogy tegnap előtt önként akarták tenni, azonban az elakadt ur, csak nemes és gróf által kivánt segitetni; nekik most nincs kedvük; főkép mivel parancsolja; ők azt, sem robotjuknak, sem földes uruknak nem ismerik, tehát nem mennek.

„A gróf elveszett.

„Nemes barátim mondjátok, nem volt a gróf ur bolond? Vegyétek hasznát eszeteknek.

„Korunkban szokás az alkotvány' sánczait emlegetni, hogy abba minél többen vétessenek; én azt hinném nemes barátim, hagynók mi magunk is oda e sánczokat, (mert épen e sánczok szolgálnak akadályul minden jóban). A gyávák valók sánczok közé, a jóravalók kivül a szabadban állnak meg. Ha volna valami haszna a sánczoknak, inkább kivül az ország' szélén volna, nem a haza közepében, azaz ugy volna jó a sánczok, ha az egész hazát, egész nemzetet bekeritené, magában foglalná.

„Nemes barátim, a kor, mellyben élünk, ollyan (s valószinűleg hajdan is ollyan volt) hogy az erősebb a gyöngébbet elnyomja, elnyeli. Tehát vagy mindnyájan kerekedjünk föl s keressünk olly hazát, hol gyéren elhintett s még nálunk is gyöngébb emberek laknak s azt foglaljuk el, mint hajdan Árpádék e hazát; ott majd egy ideig erősebbek leszünk, mert minden erő csak aránylati, mivel világos, hogy a nagyon gyönge is erősebb a nála még sokkal gyöngébbnél; vagy pedig legyünk minden egyéb magyarokkal egy testté, azaz alakitsunk társaságot; mert igy a minden hatalommal felruházott fejedelem s kormány s a roppant számu nép közt (bár ez még most csak nullákbol áll, de a körülmények és sors valami nevezhető számot sodorhatnak elejökbe) tovább biztosan meg nem állhatunk.

„Nemes barátim, e kor ollyan is, hogy benne csak olly nép állhat meg, mellynek tagjait egy érdek valóságos társasággá köti. Mi annyi millió ember érdekétől külön érdeküek s a király irányában szolgák levén társaságot nem képezünk.

„Alkossunk tehát társaságot. Miféle tulajdonságok kivántatnak meg a polgári társaságot képezendő egyénekben? nemesi czim? tudomány? hitvallás? száz hold birtok? tiz pengőnyi adó stb.

„Isten mentsen. Mindezekbül semmi sem kivántatik meg, hanem csak azon tulajdonok, mellyeket ember teremtőjétől kapott: szabadság, jog, s akarat, viszonyos vagy kölcsönös kötelesség. Ezekkel ember társaságba léphet, söt csak ezekkel léphetni józan polgári társaságba; mihelyt más föltételekhöz volna kötve a társaság' tagjává lehetés, az többé józanészszerűnek nem mondathatnék.

De mégis van valami ezeken kivül, mi szükségkép megkivántatik, tudnillik hogy a társaságot alakitandók egy ugyanazon nyelvet beszéljék, különben valódi társaságot nem képezhetnek. Ezek megvannak minden jobbágy magyarban. Tehát nemes barátim, alakitsunk velök tár-

saságot. S ha volnának, kik a viszonyos kötelesség alatt nem tudnák ezt érteni, mit tulajdonkép kell, nem árt világosabban kitenni: fökép megkivántatik, hogy kiki a közterhek viseléséhöz vagyona arányában járuljon. Bizony mondom nemes barátim a késökor bámulni fog esztelenségünkön, hogy a leendő polgári társaság' tagjaiban más kelléket követelünk, mint a millyeneket Isten adott.

„Nemes barátim, a mint már elöbb mondám, mi annyira elerötlenedtünk, hogy magunktol, magunk emberségéböl semmit sem birunk végbe vinni, hanem sopánkodunk, panaszkodunk.

„A kormány erös, mi gyöngék vagyunk. És miért? mivel mi árnyékhoz támaszkodunk, ö pedig szuronyokra. Ha illy körülmények közt teszünk is valamit, egy egy szál virágocskánál egyebet nem teremtünk. Tehát alkossunk polgári társaságot.

„Tudom, nemes barátim, lehetlennek tartják sokan közületek, hogy a jobbágy magyarok velünk egy testté, egy valóságos polgári társasággá, szóval nemzetté olvadjanak. De mi az akadály? én nem vagyok képes a jobbágy magyarban akadályt gondolni; a mi van, az nem más, mint a mi elöitéletünk, nemakarásunk, rövidebben: esztelenségünk!

„A józanész azt mondja, hogy az embert nem vagyona vagy értéke szerént kell mérni; különben olly ember, kinek száz ezret érö vagyona van, száz olly emberrel érne föl, ki csak ezer forinttal bir.

„Ha az embert vagyona tenné, nem pedig személye, ugy minden erényt, tudományt, müvészetet, sat. ki kellene irtani; az iskolákban csak azt kellene tanitani: miként szerezhetni pénzt, miben áll a meggazdagodhatás titka, és ismét csak azt, hogyan lehet minél több pénzre s általában vagyonra szerttenni?

„Ugy e nemes barátim, ez tökéletes bolondság volna; eddig csak félig van e czél kitüzve, tehát csak fél bolondság. —

„Mostani elavult szerkezetünk szerént is a leggazdagabb gróf vagy herczeg, kinek például pár millió forint jövedelme van, egyenlö a legutolsó nemessel, kinek talán ötven pengö forintnyi bizonyos jövedelme sincs. Ezt mi igen természetesnek tartjuk. Nem nézünk vagyonra; mert Eszterházy herczegnek vallamellyik bérese azt mondhatja: én is ollyan nemes ember vagyok mint az uram, a herczeg; neki nincs több szabadsága és joga mint nekem.

„No már ha ez igy van, nemes barátim, pedig igy van, a jobbágy magyar részéröl nem lehet akadály az, hogy ö kevesebb vagyonnal bir. Ugy e nemes barátim, ha valaki azt mondaná egyik másik szegényebb nemes társunknak: „te nem szavazhatsz a megyeháznál, mert csak két száz forintot érö vagyonod van", ez tüzbe jöne, s legnagyobb igaztalanságnak mondaná.

„A szegényebb nemes és jobb módu magyar jobbágy közt vagyonra nézve nincs olly nagy közfal, vagy különbség, mint grófjaink és az alsóbb nemesség közt. Tehát mi gátolhatna bennünket az egyesülésben? Magára pedig az embernek személyességére épen nincs különbség. Ha Eszterházy herczeg s valamellyik nemes jobbágya személyükre nézve egyenlök lehetnek a törvény elött, képtelenség volna állitani, hogy a

jobbágy magyar és szegény nemes magyar' személyére nézve valami különbség van.

„Nemes barátim, vegyétek hasznát eszeteknek.

„Tegyük, hogy közülünk tiz nemes, kik két kezükkel keresik kenyerüket, s ugyanannyi magyar összszeáll, összevegyül, s dolgozik vagy hivalkodik együtt. Valamelly távollakó másik ember, ki őket nem ismeri, meg tudná e különböztetni, mellyik a husz közöl a nemes és kik a parasztok?

„Nemes barátim, hagyjuk mi a nemesi nevet, mi most már ugy sem szolgál különös becsületünkre vagy dicsőségünkre, a konyhára sem hoz semmit, és olvadjunk egygyé többi magyar atyánkfiaival. Vesztheti nem fogunk, inkább csak nyerhetni. Most nyomorult privilegiumunk van, akkor szabadságunk lesz. Mert hiszen tagadhatlan az, hogy a szabadság cselekedhetőségben van. —

„Ha a jobbágyok egy része vagyonos, alkudjék az urral, kitöl földet bir, vegye meg azt tőle örökre ha jobbnak látja; ha nincs annyi módja, hogy ezt tehesse, birja tovább is robot és tized fejében, ha neki igy tetszik; vagy egyezkedjék a földesurral s fizessen neki tizede és robotja helyett évenként bizonyos kész pénz sommát, annyit, mennyiben megegyezhetnek; ez mind nem tartozik a dologhoz; e miatt összszeolvadhatunk.

„Meg nem foghatja józaneszű ember, hogy az, ki mástol földet bir, hitványabb legyen, mint az, kitöl birja?

„A kettő közt csak az a különbség lehet, hogy egyik többel bir, mint a másik. De hiszen ez nem akadály, mint mondám, mert lám Károlyi gróf is többel bir mint száz meg ezer más nemes együtt.

„Már a természetben ugy van, hogy azokban, mit ember maga szerez magának s nem veleszülettek, mind örökké egyenlőtlenség fog lenni.

„Ha ma osztanák el az egész országot tökéletesen annyi egyenlő részre, a hány lakos itt van, talán még ma, vagy maholnap, de pár nap mulva bizonyosan az egyenlőség megbomlanék. Az iparkodó, takarékos egyszerűn élő rendszerént vagyonosabb, mint a röst, tékozló s dobzódó. —

„És nem is csupán földben van az embernek élelmére szükséges kamatjövedelemnek tőkéje. A társaság sokféle foglalatosságu tagokbul áll. Képtelenség tehát azt állitni föl, hogy csak az lehet a nemzetnek, a polgári társaságnak tagja, kinek csupán saját földe van.

„Ha ez józanészszerű volna, a kézmüves, kereskedő, müvész, tanitó, pap, tudós, gyáros, sat. soha és sehol nem lehetne a társaságnak tagja.

„Nemes atyámfiai, közülünk sokan szép áldozatokat tesznek a haza oltárára, csupán morális haszonbul; nem volna e épen olly szép áldozat, ha egyik másik jobbágyának robotját és tizedét engedné el, s csak a földnek árát kivánná tőle. Vagy nem tehetné e, hogy azt a sessiót neki, (pénz nélkül átengedné? hiszen a jobbágy annak árát már régen leszolgálta).

„Az Isten, mikor embert teremtett, nem különböztette meg, hogy ez nemes, ez meg paraszt; ezt nem is tehette, ha csakugyan igaz, hogy egyet alkotott. Ezt nem tehette kétféle ranguvá.

„A nemesi rangot a fejedelmek ajándékozzák vagy adják pénzen. Hát azt kell e józanul nézni, mivé embert a fejedelem teszi, nem pedig a mivé Isten alkotá? Nemes atyámfiai ez szörnyü ostobaság.

„Mikor öseink ide beköltöztek, ki tette őket előbb mindnyájukat nemesekké?

„Vagy maguk nevezték magukat annak, vagy fejedelmi vezérök. Ha maguk, a mostani magyar parasztok is nevezhetik magokat nemesnek, mihelyt akarják: ha pedig fejedelem, a mostani fejedelem is nevezheti e hazának minden lakosát nemesnek. S ha e különös gondolatra vetemednék, ez ellen fölirást intéznénk hozzá? El sem olvasná.

„Nem nevettek e gyakran midőn olvassátok, hogy ennek vagy annak a csecsemő herczegnek különféle czimeket adnak? hogy ő kapitány, vagy ezredes, vagy ezrednek tulajdonosa, vagy Isten tudja mi; pedig a nemesi czimeket is épen illy (komediábul osztják).

„Bizony mondom nemes barátim, furcsa mikor az emberek komediát játszanak, s nem akarják mégis, hogy az csakugyan annak tartassék. —

„Még csak kevés szót nemes barátim. Ha mi csupán nemesek akarni tudnánk, még sok ollyat kivihetnénk, mihöz a parasztok' segitsége nem volna szükséges; de épen vagyonosabb nemes társaink annyira elfinomultak, hogy a kardot alig birnák, mingyárt föltörné tenyerüket. Ők olly törékenyek, hogy az igazi szabadságot már meg sem birnák, leroskadnának alatta. Ezeknek támaszra van szükségük. És hol a támasz, de biztos és meg nem inogható támasz? az egész országban szét lakó magyar paraszt. Csak ezek adnak széles básist.

„Nincs akadály, barátim, a magyarnak öszszeolvasztására, csak a mi nemes agyunkban a rémek.

„Mintha hallanám, ti ezt akarjátok mondani: ha a paraszt velünk egyenlően szabad lenne, természetesen ők sem fizetnének adót, a hivatalokra ők is bejuthatnának, s mivel ők többen vannak, talán minket egészen kiszoritanának; s mivel a statusban csak vannak terhek, végre tehát azt mindnyájunknak kellene viselnünk.

„Aggodalmatokat igy oszlatom el: két folyó jö különböző tájokrul, tegyük egyik a Tisza, másik a Szamos; magánosan egyik sem bir hajókat, vagy csak igen csekélyeket, de miután egyesültek, nagy hajók járhatják, és a két folyó nem verseng egymással: hogy ez a rész én vagy a Tisza vagyok, másik pedig igy: én meg a Szamos vagyok. A mi előbb két különböző volt, az most már tökéletesen egy, senki nem volna képes elválasztani.

„Igy a paraszt és nemes öszszefolyván nem képzelhetni többé ezen egygyélettnek két különböző érdekét.

„Ha tehát megengedhetnök is, hogy a hivataloknak nagy részét a paraszt töltené be, ez nem volna többé külön osztály, következésképen nem lehetne józanul irigyelni.

„De nem is hihető, hogy ők töltenék be a hivatalokat, mert ez öszszeolvadt öszvegbül választatnának a legügyesebbek. Ugyanis azt fel kell tennünk, hogy az illy két felekezet erős és compact nemzetté levén minden hivatalt választással tölt be, s mivel az illy erős nép, vagy e szerént valóságos nemzet a maga javát eszközölni k pes, nem lesznek olly számos hivatalvadászok; s a hivatalok is legalább $^1/_3$ ad részre olvadnának le.

„A mi pedig a terheket illeti, az természetes, hogy a társaságban mindenki egyiránt viselje. De ha mi, nemes barátim, a többi magyarral egy vagyunk, mint erős, következőleg szabad nemzet, a zsoldos katonaságot eltörölhetjük, a helyett magunk gyakorolhatjuk egy kissé a hadidolgokat olly sok haszontalanság helyett, mire most pazaroljuk az időt, és ha éppen ellenség fenyegetne, magunk fognánk honunk' védelmére fegyvert. Igy nem kellene hadiadót fizetni. Ha pedig nincs mit f lni ellenségtől, mirevaló a szüntelen talpon álló hadsereg?

„E szerént csak a házi adó maradna meg, ezt pedig mi együtt viselve csakugyan nem mondhatnók tehernek esztelenség nélkül; mert hiszen mi esnék ebbül aránylag egyegyre? bizony csekélység. És még ez is kevesedhetnék, mivel saját magunk fizetnők, sok haszontalan költség magától szünnék meg.

„De sőt még többet mondok nemes barátim, minthogy mi nemesek annyira félünk az adó szótul, e rémet is könnyen elűzhetjük ollyképen, hogy mihelyt egyesültünk, legelőször is azt vizsgáljuk meg, valjon nem födözhetik e háziadónkat vagyis közterheinket az erre kijelelt közvagyon: koronai jószágok, aknák, bányák, harminczad, posta s több illyenfélék?

„Én azt hiszem, ezek tökéletesen födöznék költségeinket. Vagy ha csalódnám, a hiányzó csekélységet pótolhatnák a még velünk öszsze nem olvadandott egyéb nem magyar ajku népségek.

„Ez nem volna jogtalanság rájuk nézve, mert hiszen mostani adójuk legnagyobb része megszünnék. Míg lassanként ezek hozzánk mint derék magyar nemzethöz nyelvben és szokásban simulnának (pedig ha ők minket, mint illy nemzetet látnának, sokkal hathatósabb ösztön volna, mint némelly kényszerítő törvény), nemesi agyunkban még most olly rémesnek tetsző adóeszmével megbarátkoznánk, de az eszme meg is testesülne.

„Igy cselekedve lassabban haladnánk, de hiszen tudjuk a közmondást: lassan járj, tovább érsz.

„Még talán igen meszsze az itéletnapja, nekünk is jut a hoszszu jövendőbül vaspályákra, élénk kereskedésre, s másra idő.

„Azt hiszitek e nemes barátim, hogy vaspályák, gőzerő-müvek nélkül nincs nemzet? akkor dörék vagytok.

„Nem az a mi bajunk, hogy nincs temérdek pénz hazánkban, hanem az, hogy nincs értelem, nincs moralis erő, tehát nincs szabadság, nincsenek jogok, nincs egység, nincs nemzet, nincs józanészszerű polgári szerkezet, következésképp nincs természetes nevelés, szóval semmi ollyas nincs, miből az önként és erőtetés nélkül foly, minek a természetes fokozatonként fejlődő nemzetből folynia kell.

„Még egyszer végre; nemes barátim vegyétek hasznát eszeteknek.“

Én az adót csak mellékes valaminek tekintve a szabadság mellett ekképen agitálnék. No de a nézetek, vélemények különbözők.

A nemesek közöl sokan olly aggodalmat nyilvánitanak, hogy ha a magyar paraszt egyszerre fölszabadulna, e szabadságában elbizakodva egyenesen a nemesség ellen kelne föl.

Ti bohók vagytok, midőn ezt másokkal elhitetni akarjátok, holott magatok sem hihetitek.

Hogy ez nem történik, arról a józanész, s az embernek egész természete kezeskedik.

Ugyan mutassatok a világtörténetből példát, hogy nép tömegesen kelt volna fel valamelly osztály ellen, mellyet jótevőjének néz? Ugyan mi birhatná a felszabadulandott magyar nem nemest arra, hogy a nemes ellen, mint jó létének eszközlője ellen keljen föl? Én, ha eszemet agyambul kierőtetném, sem tudnék erre hihetőséget vagy lehetőséget kigondolni.

Mig ember e mostani természetével bir, nem történik meg az, hogy egy józanészszel felruházott embercsoport egy másik embercsoportot megtámadjon azért, hogy ez róla a terhet leveszi, még pedig önként; és nem csak a teher alul menti föl, hanem földi boldogságának eszközlésére kölcsönös segédkezet nyujt neki.

Nem, ez nem történik, mig Istent felettünk lenni hiszünk; a hálás jellemü magyar népröl illyet föltenni valóságos esztelenség volna.

Igaz, gonosz szellemek játszák néha játékukat s egyeseket még jóltevőjük ellen is fölingerelnek, de azok örökké csak kivételek lesznek; és még ez egyes kivételeknél is mindig lehet valami méltó ok, de mit a sokaság elöl fátyol takar.

A magyarnak épen jósága nagyobb hibája, mint roszasága. Ismerjük a közmondást: még ingét is odaadja, s nem tulságos jóságának tulajdonithatni e, hogy minden szabadságából, jogaiból, hatalmából, pénzéből ki van forgatva. ?

Némelly nyomorult mingyárt a Dózsahaddal áll elő. De hát nem tudjátok e, hogy kinzó éhségük lecsillapitására tették az első lépést? Szükség törvényt bont.

Mielött a felszabadulás megtörténnék, következőféle tartalmu értesitést kellene vagy lehetne a magyar nem nemes közönséghöz bocsátani:

„Édes atyánkfiai, nem nemes magyar barátink! Magyar őszinteséggel küldjük üdvözletünket, és testvérileg nyujtjuk jobbunkat. Mi ugy nevezett nemesek hazánk fővárosa Budapest mellett a Rákoson gyülésre összeseregleltünk ősi szokás szerint. Minthogy korunkban a nemesi nev' bócse igen alászált, arról akarunk tanácskozni, miként lehetne ezt ujra dicsősségessé tenni; vagy ha ez nem lehetne többé, miféle czimmel kellene élnünk.

„Mi titeket eddig jobbágyoknak neveztünk, mivel mi magunk is a fejedelem irányában jobbágyoknak nevezzük magunkat; de érezni kezd-

jük, hogy ez elnevezés lealacsonyitó; ugyanis a törvényhozótestület nem lehet jobbágy. Mi szabad emberek akarunk lenni.

„Midőn öseink e hazát elfoglalták, mindnyájan egyenlően szabadok voltak; e szabadságunk lassanként nyomoru privilegiummá olvadt le. E helyzetben tovább is maradni, alávalóság volna.

„Ti nemnemes atyánkfiai még nyomasztóbb helyzetben vagytok, pedig önvétketek nélkül; annak oka mi mai nemesek szinte nem vagyunk, hanem oka volt a vakbuzgóság és a római pápa, kinek ösztönzéséből kerekedett a dózsaféle keresztes zendület. Azonban némileg mégis gyalázatunkra van, mivel e mocskot eddig lemosni nem igyekeztünk; de mai naptol fogva e szeny nem leszen rajtunk, mert elhatároztuk ezennel kihirdetni, hogy széles magyar honunknak bármelly zugában lakó magyar, velünk egyenlően szabad.

„Nem sok ugyan a mi szabadságunk is, de most eleinte avval ti is megelégedhettek. Mihelyt azonban velünk egygyé olvadandotok s a köztünk álló falat ledöntjük, már csak ez által is természeti szabadságunk nagy részének birtokába jutunk.

„A föld, mellyet vagy robot és tized fejében vagy készpénz fizetés mellett tölünk birtok, Isten és ember előtt a mi tulajdonunk; ezt tanusitjátok magatok, mert ha nem a mienk, hanem tietek volna, nem tartoznátok belőle tizedet adni, vagy más szolgálatot tenni, vagy érte haszonbért fizetni. De ez nem tartozik a dologhoz, ti azért szabadok lehettek, s e napságtól fogva azok is vagytok. Azonban kinek mikor kedve és pénzértéke van, e földet sajátul veheti — mostani birtokosával szabadon alkudva s egyezkedve.

„Mi pedig az idegen ajku lakosokat illeti, azok mostani helyzetükben addig megmaradnak, mig nyelvünk megtanulásával bizonyitják, hogy társaságunkba illenek, mert mi nem vegyes, hanem magyar társaságot akarunk alkotni.

„Kik ezt terhesnek lenni hiszik, tökéletes szabadságukban áll vagyonukat eladva magoknak boldogabb hazát keresni.

„Költ Rákoson, 1846-ban (vagy ha 50-ben lesz is.)

Orsz: P. H. a nemesi közönség."

A mindennapi emberek s az előitéletekben megcsontosultak és még azok is, kik rettegnek ha abnormis állapotunkat jobbra kell változtatni, azt fogják erre mondani; ez igy nem mehet, ez csupa theoria.

De mi van az emberiség intézkedései közt gyakorlatban, mi egyszersmind theoriában is nem volna?

A mit az ész, mint jót fölállit, annak a gyakorlati életbe át kell mennie előbb utóbb, s ha mingyárt át nem megy gyakorlatba, csak azt tanusitja, hogy az emberek, kit azt ellenzik: (gyávák), semmihöz nem mernek fogni; (eszteleneк) nem képesek még átlátni; (roszak) nem akarják a józan theoriát gyakorlatba hozni.

Midőn azt mondjátok: ez vagy ez theoria, gyakorlatban nem megy, szörnyü esztelenséget mondotok, hiszen előbb meg kell kisérteni, valjon megy e vagy nem; s csak aztán mondhatni valami bizonyosat. Azt kérdezem: ötödfél millió magyar erősebb e vagy ötszázezer? nincs ember, ki ez utósót mondhassa.

Mi jobb, midön a nemzetet veszély fenyegeti, az e, hogy a nemzet erötlen, csak ötszázezerből álló, vagy pedig az, ha a nemzet erös, vagy ötödfél millió? ismét azt mondom, nincs olly ostoba magyar ember, ki állithassa, hogy jobb ha a nemzet veszély idején gyönge, erötlen.

Ebből látszik, hogy a józan theoriának életbe vagy gyakorlatba léptetését az (esztelenség, gyávaság és rosz lelküség akadályozzák.)

Ha mind azon tövekvésnek, munkának, fáradságnak, szóval erönek csak fele forditatnék a józanész sugalta theoriának valósitására, mit az örökös foltozásra vesztegetünk, bizonyosban és elöbb czélt érnénk. Ha nem hiszitek, kisértsétek meg.

Az adórul nincs több mondani valóm, ugy is igen hoszszura nyujtám. Befejezésül csak azt mondom: a józanész elöbb utóbb megboszulja magát rajtatok, ha nem az ö tanácsát követitek. Ez a fáklya, melly el nem aluszik a világ végeig. Ki e fáklya mellett nem lát, vagy látni nem akar, hanem más lámpát vagy mécset gyujt magának, azt vakséggal bünteti Isten.

Akademia. Vagy szabad valamelly nemzet, vagy nem. Ha szabad, szükségtelen s felesleges kebelében valami külön társaságot törvényesen alkotni, hogy az mivelje s terjeszsze a társaság vagy nemzet nyelvét; mert hiszen ha a körülmények kivánják, a szabad társaságnak jelesb tagjai mikor s a hol tetszik egy vagy más czélbul öszszegyülhetnek: ha pedig nem szabad a társaság, vagy nemzet, ha maga magát nem mivelheti, ha nyelvét nem használhatja tetszés szerént, kábaság akademiát alkotni, hogy az vigye végbe mit maga az egész nemzet nem képes. —

A szabad nemzet oda eljut hová törekedik, ha soha kebelében ollyszerü akademia nem létezik is, millyen a mienk.

Ugyanis mi akadályozhatná és miben akadályozhatná a nemzetet, ha szabad? Ha akadályai vannak, ha kormányától, vagy fejedelmétöl kell engedelmet kérnie, hogy a maga saját nyelvét használhassa, ugy nem szabad nemzet, s igy a kis társaságtul várni azt, mit a nagy társaság nem bir eszközleni, bohóság.

A szabad nemzet használja nyelvét s használás által miveli ki; másképp kimivelni nem lehet.

A melly polgári társaságban szükségesnek látszik illy magány társulat, azon polgári társaság alapjában rosz; és pedig éppen azért rosz, mivel ugy is különbféle testületekre, osztályokra, castokra van darabolva.

A józanész tehát helyben nem hagyhatja azoknak szaporitását, söt ellenkezöleg minden castok' megszüntetését tanácsolja.

Ha a polgári társaság alapjában, gyökeresen javul, minden önként következik, s javul, tehát az is, a mi jót az akakemia akar, de kevés sükerrel akar.

A józanész ugyanazon egy országban csak egy társaságot javal, a nagy polgári társaságot helyeselheti, de ha már léteznek osztályok, s mindegyike valami kiváltsággal bir, az akademiának is kellene valami sajátságos privilegiummal birnia; hozzá az illenék, hogy az akademiának minden tagja, vagy ha egyes tag nem is, az akademia mint tes-

tület a censura alól föl volna mentve, s firmája alatt kijövendő minden munkára szabad sajtó létezne.

Én minden kiváltságot gehennára kárhoztatok, de az akademiának e szabadalmát csak szivesebben türném.

Hogy illy roppant testület, az egész nemzetnek tudósai együtt ne birjanak annyi belátással, mennyivel egy censor, hogy ne birják megitélni, mi veszedelmes és káros valamelly munkában a statusra, a vallásra nézve, ez mégis csak gyalázat volna. S hogy a kormány vagy fejedelem ha csakugyan a haza' javát akarja előmozditani, az egész országbeli tudósok testülete iránt ne legyen annyi bizodalommal, mint egy magános censor iránt, csakugyan nagyszerű gyanusitás; vagy ha az nem, világos önkénykedés a kormány részéről.

Az akademiának hasznosságát én kétségbe nem hozom, de hogy szükséges volna, tagadom. Azonban minden hasznosnak egyszersmind káros oldala is van. Csak az tehát a kérdés? hasznot okoz e nagyobbat az akademia vagy kárt? Vagy sulyegyenben van-e e kettő? Ha nincs, a mérlegnek mellyik serpenyője nehezebb? megvizsgáljuk.

A polgári társaság' tagjai nem egyszerre s nem egyenlően fejlődnek, tökéletesednek, hanem némellyek előbb, s kitünnek. Ezek a nemzetben benvannak; érintkezés által fejlesztik a körültök levőket, fejleszteniök kell; mert embernek azt mit tud, elrejtenie nem lehet; önérdekéből közölnie kell; ő illyenné van teremtve.

Az illy kitünők akademiai taggá választás által a nemzet kebeléből ki nem szakitatnak, hanem maradnak a sokaság közt elszéledten; éppen ugy, mintha nem volnának akademikusok; mirevaló tehát akademikussá választása? hogy érdemei által jutalmaztassanak? Igaz, az ember gyarló, illy jutalmazásnak is tud örülni.

Vagy igazi tudós választatik taggá, vagy tudatlan. A valódi s felvilágosodott tudós nem az akademia korlátai, formalitásai s több bohóságai közé való; neki szabadság, korlátlanság kell hatáskörében, ha ezt nem tudja bálványozni, nem sokat adok tudományáért: tudatlant választani pedig akademikussá, esztelenség volna; mert illyenek által az akademiának szellem-ereje nem gyarapulna.

Vagy tudósabb lesz valaki az által, hogy az akademia' tagjává választatik, vagy nem. Az elsőt minden józaneszünek tagadnia kell: ha pedig a második áll, mirevaló akademikussá lenni.

Vagy tanul még tovább, ki akademiába választatik, vagy nem tanul. Ha tanulni akar, káros ránézve az akademiai tagság, mivel ez könnyen birhatja a különben is hiu de másképp gyarló embert olly gondolatra, hogy minek tanulna ő, hiszen már mindent tud, különben nem választatott volna akademikussá; de más részről álszégyenbül nem tanul, mivel véleménye szerént az csak nem illik, hogy diplomával pöcsételt tudós valami felől tudakozódjék; de káros még azért is, mivel lassanként hozzá szoknak a castokhoz, azt rendén lenni s természetesnek nézik, következőleg sohasem munkálnak hathatósan azon, hogy a polgári társaságnak ártalmas castok kiveszszenek: ha pedig nem tanul, idővel az akademián kivül levők felülhaladják, tehát megszégyenitik, mert ezek

természetüknél fogva mindig tanulnak, mint a közmondás is szól: a jó pap is holtig tanul.

Még egyszer röviden: a szabad nemzetnek nincs szüksége arra: hogy valamelly osztályra bizza nyelvének kimiveltetését, mert a szabad nemzet akarata nélkül is munkálkodása által tökélyre fejti nyelvét; a nemszabad nemzet pedig száz akademiával sem fejtheti tehetségeit.

Tagadhatlan ugyan, hogy az elkülönözött szakadékony fonalszálok egygyéfonva erősebbek, de a nagy erő sem müködhetik nagyobb hatással mint a picziny, ha valami még nagyobb erő s hatalom mozdulhatlanságban tartja.

Tekintsük az akademiát úgy, mint szerkezete szerént áll, nem ügyelve arra, használ e, vagy árt e.

Az akademia' alapszabályai közt az áll, hogy pártfogójának kell lenni, s ez jelenleg a főherczeg nádor.

Ha már a társaság a királytol meg van erősitve, mirevaló itt még a pártfogó? Ha bár csak egyesek' ajánlatain alapult is, de országossá vált. Már kérdem mi szükség ezt mint illyet pártfogolni.

Az akademia vagy jó, vagy rosz. Ha jó, nincs pártfogóra szüksége, mert az ember természeténél fogva nem ollyan, hogy a jót ne pártfogolja; de ha szükséges némi tekintetben a pártfogás, a nemzetnek minden tagja pártolja, mert hiszen e jó az övé: ha pedig rosz, nem érdemel pártfogást.

Mi kötelessége van a pártfogónak? maga a szó jelenti, tudnillik ha az akademiát valami veszély éri, védelmezze.

Ugyan miféle veszély érhetné az akademiát?

Külhatalmasságok, nem hiszem, hogy megtámadják; mert nem is tudják, hogy társaságunk létez; de ha tudnák is, bizony mondom egyiknek sincs elegendő oka töle félni.

Vagy miért támadná meg? talán csupán tudomány-kincsszomjbul, s valami gazdag préda reményiben? Nem hinném, hogy az ellenség Pestig teendő expeditiója költségét kárpótolná.

Ezen oldalrol nincs mitöl tartania, tehát a pártfogó fölösleges.

Talán a kormány vagy fejedelem ellenében? Ő nem fél töletek, tehát soha meg sem is támad. Ő előre gondoskodott arrol, hogy soha oka ne lehessen veletek kiköltni, vagy benneteket bántani és nyugtalanitani: még mielött született az akademia, szárnyát szegte, a vallás és politika kirekesztésével, s ha mégis valamellyik közületek tolladzani kezd, a censor kitépi az ujonan terjedzett apró pelyheket tövestül.

E részről sem szükséges tehát pártfogó. S ha a főherczeg nádornak mély esze nem látná, hogy az egész csupa komedia, kaczagna az együgyüségen, hogy éppen öt választátok s éppen a kormány ellenében pártfogóul, holott az ő mély politikája szerént a kormányétol elkülönözött érdeke nincs, nem lehet (apróságokat kivéve).

Tehát ha valami mégis történnék a kormány' részéröl ellenetek, a nádor pártfogásának hasznát nem vehetnétek.

A veszély tehát csak egyes emberektül jöhet; következésképp a pártfogás is csak illyek ellen igényeltethetik.

Kik lehetnek az illy egyes emberek? nem mások, mint parányi irók. Ámbár én az akademiai tudósokat is csak gyarló embereknek hiszem, de azt még sem tehetem föl róluk, hogy egyes iróktuli félelmükben kivánnának a pártfogónak palástja alá bujni.

Hiszen ha van is még az akademián kivül iró ember, az természetesen nem sokat jelentő, s mint illyentől nincs mit tartaniok; és tegyük, hogy van mégis valaki, tudjuk a közmondást: sok lud disznót győz. Ugyan mirevaló tehát a pártfogó?

Az akademia' tagjai négyrendbeliek: igazgatók, tiszteletbeliek, rendesek, és levelezők.

Mint tudósok, valami más rendkivüli szokatlanabb osztályzást alkothattatok volna, nem éppen azokat, mellyek polgári társaságunkban saját veszedelmünkre vannak; itt is négy osztály van: kormányzók, hivatalbeliek, munkások, és végre az előbbi háromnak egyikéhöz sem tartozó, hanem mind a hárombul maradt söpredék.

Az akademiai tagok osztályzata nem józanészszerü, mit illy formán akarok bebizonyitani.

Az igazgató tag vagy szinte tudós, vagy nem. Ha tudós, mért nem egyrendbeli a többi tudóssal? Hiszen a tudósokrul fel kell tennünk, hogy egyszersmind felvilágosodottak is, már pedig mint illyenek közt rangkülönbség nem lehet, s ha van, nem tudósok, hanem csak nevezetnek illyeknek. De fel kell azt is tennünk, hogy a tudósok nem otromba csordát képeznek, mellyet igazgatni kellene; a tudatlan tömeget s gyermeket szokás csak igazgatni. Én ha tudós volnék, a világért sem türhetném, hogy engem más igazgasson, legkevesbé pedig a tudományokban: ha pedig az igazgató nem tudós, miként lehessen a józanészszel megegyeztetni, hogy ő igazgassa a tudóst, hiszen ez satyra volna. Ha az igazgató nehány ezer forintot adott alapitásul, ez nem elég, nem józan ok arra, hogy mint bár nem tudós igazgassa a tudóst; ez guny volna a tudósra nézve.

A tiszteletbeli tagok. Illyenekké az alapszabályok szavai szerént ollyanok lehetnek „kik vagy magyar nyelven kiadott jeles irásaik által hiresek, vagy a hazai (tudnillik a magyart akarja a társaság érteni) nyelv' szeretete, védelmezése, terjesztése által magokat érdemesekké tették... Iránt ok a társaság különös tiszteletet mutat.“ Ha könyveik által hiresek, ugy tudósok; mi józanság van abban, öket különösen tiszteletre méltóknak nevezni? hát a többi tudós nem méltó tiszteletre? Vagy ollyanok lesznek tiszteletbeli tagokká, kik a hazai nyelvet szeretik, terjesztik. E szerént minden igaz magyart tiszteletbeli taggá kellene tenni, még azokat is, kik olvasni sem tudnak; mert bizony magyar nyelvüket mindnyájan szeretik, s mivel használják, terjesztik is; nem természete e embernek anyanyelvét szeretni? Az idegen nyelvü pedig vagy önhasznábol vagy gyönyörüségből tesz érte valamit.

Rendes tagok. „Ezek átaljában a tanult férfiak rendéből választatnak . . . s a társaság öket . . . fizetésre is méltóknak itéli.“ Ha ez akademia, nem akademiának, hanem Versorgungs-Anstalt-nak nevezetnék, s némelly olly férfiunak bizonyos évi nagy havi dij adatnék, kik egész szebb éltüket csupán a hazai magyar irodalom és müvészet' virá-

goztatására áldozták, méltányosnak tartanám, de igy miként akademiánkban a legjobb korbeli férfiak, még pedig akár tesznek valamit, akár nem azon kivül, hogy hetenként egyszer öszszeülnek, fizetést huzzanak, nem tartom józanészszerűnek. Béreseknek, tisztviselőknek, szóval szolgáknak való az évi fizetés, nem tudósoknak.

Levelező tagok. No ezek hát levelező tagok.

Végre hasonlitsuk öszsze, a haszon vagy kár nagyobb e, mit az akademia okoz, vagy a kettő egymást sulyegyenben tartja, s akkor = 0.

a) Haszon. 1. Az akademia évenként a legjobb munkát 200 darab aranynyal jutalmazza. Ebben áll az akademiának varázsereje; ennek nagy hasznát csak esztelen tagadhatná; ezen csatornán szivárog a társaságnak élet-essentiája, a nemzetbe át.

2. Évenként két két pályamunka jutalmaztatik száz száz darab aranynyal. Ennek nagy hasznát szinte lehetlen kétségbe vonni. Ez éppen olly üdvöt árasztó csatorna mint az előbbi.

3. Legalább 14 rendes tag évenként 5 vagy 6 száz pengő forintot húz; ez harmadik csatorna, csakhogy már ez nem önti olly gazdagon áldását, mivel a csatorna igen sekély, s húsz felé ágazik, mire az áldásnak a nemzethöz kellene érni, szinte egészen kiapad.

Az ember gyarló, tehát sokan vannak kik azon indokbul munkálkodnak, hogy egykor fizetéses tagokká lehessenek.

Csak valljuk meg öszintén, az ember önhasznát vadászsza legelőbb, mint a közmondás is igazolja: minden embernek keze maga felé hajlik; még a legdicsőbb, legnemesebb tettnek rugója is valami önhaszon, ha nem markolható — is, de lelki jutalom; hiszen az irás mondja: nem csak kenyérrel él az ember. — Ez évi fizetésnek is tehát megvan a maga haszna.

4. Sok kéziratot hoz sajtó utján napvilágra, mellyek különben ki nem jöhettek volna. — Az akademia a helyesirásban irányt adott; sok idegen munkát leforditatott; évenként nagy gyülést tartva, a sok idegen elemre nézve is hatással van; népnevelési kézikönyvet adott ki, sat. Szóval az akademiai forrásbul csergedező pénznek üdvös hatása nagy. De hogy éppen hány fontot vagy mázsát nyom a mérlegben, bajos volna pontosan meghatározni.

b) Kár. 1. Titkon, vagy zárt ajtók mellett viszi dolgait. Ebből számtalan rosz csergedez, részletesen elszámlálni nem akarom, mi tárgyamtul meszsze vinne.

Ügyeiben titkos szavazással határoz; ez az emberi gyarlóságot előmozditja.

Minden, mi titokban történik, rosz.

Ha még a nemzetnek választottai sem merik nyilván adni bármire is szavazatukat, mit várhatni ekkor a többitől?

Vagy igazi meggyőződést kell kimondani, vagy nem. Ha igazi meggyőződésedet nyilván ki nem mondod, gyávaság, ha pedig nem meggyőződésedet mondod ki, gazság jele. Mind kettő pusztitó pestis a nemzettestben.

2. A tagok, kik egyszer fizetésbe jönek, lankadnak szorgalomban, törekedésben, tehát a fejlödésnek, haladásnak mintegy gátja e biztositás. Kivétel van mindenben, lehet itt is. De általában igaz, hogy ez a czél a gyarló emberek törekvésének határa.

3. A társaság nagy gondot fordit az idegen nyelven irt munkák' magyarositására, mint a forditásokra kiszemelt könyvek' sora mutatja, vagy azokbul kivonatokat közöl, mit a tudománytár bizonyit.

Ez majmozás—betegségünknek bő táplálékot nyujt. Ez mélyen ejtett seb gyönge nemzetiségünkhöz.

Ha az akademia csak egy olly magyar munkát termett volna, mellyet két három jelesebb idegen nemzet' nyelvére leforditani nyereségnek tarthatna, többet használ vala, mintha azoknak minden munkáit magyarra forditaná. Illy forditások sohasem mieink, örökké másokéi maradnak.

4. Hazánk idegen ajku népeinek magyarositását eszközleni elmulasztá; ez ugyan nem positivum kár, az akademia' részéröl, mert e tekintetben sem jót sem roszat nem tett, de kárt okozott tekintélyével akarata ellen.

Ugyanis tagadhatlan, hogy egyik főbb czélunk az idegen ajkuak magyarositása. Az akademia zsebszótáron kivül mit sem tett, de azok, kiknek ez segédül szolgál, más forrásokat is találtak. A nép' számára semmit sem tett.

Az akademián kivüli egyes iró e kötelességet érezhette, de az akademia irányában magát gyöngének látta, tehát e kötelességet a társaságra háritotta. Ha az akademia nincs, e nagy bajon több volna már segitve, mert egyes irók tehetségük szerint sokat eszközlöttek volna. Ha némelly akart is, tett is valamit, nem volt sükere, mert az akademiára támaszkodtak.

Bizony mondom ez nagy kár. Ha az akademia valami népszerű, világos, legfölebb négy ivből álló grammatikát készitett volna, s azt két nyelven adta volna ki olly képen, hogy egy része, például 50 ezer magyar és német nyelven; száz ezer példány magyar és tót nyelven, majd meg 50 ezer, magyar és oláh nyelven, sat. mindegyikhöz azonban, a szerént a mint egyik vagy másik nép' számára czéloztaték, magyar-oláh, másikhoz magyar-tót, meg a harmadik, magyar-német kis szótárt kellett volna ragasztani, csak vagy három ivnyit, de gazdaságosan nyomtatva, mellyben a legszükségesebb szók foglaltatnának: az én józaneszem azt sugja, hogy ha ezt az akademiai egyéb költséges munkák és sok más haszontalan kiadások helyett igen olcsón (néhol ingyen is) adta volna, például két ezüst garason, olly csudát vitt volna végbe, millyet nem tesz világ végeig.

5. Az akademiának tiltva van politikát és vallást érinteni. Van-e életünkben valami nagyobb jelentésü és fontosságu mint éppen e kettö? Az olly társulat, mellynek e kettö t. i. vallás és politika fölött nem szabad vitatkozni, az az önállóságot csirájában fojtja el.

Nincs ugyan hatalmában a társulatnak azt eszközölni, hogy politika és vallás fölött vitatkozhassék, de hatalmában kell lenni minden-

kinek olly társaságba nem lépni, hol két legszentebb érdeke fölött szólnia tiltatik.

Milly kiszámithatlan kár háromlik az emberekre abbol, hogy legszentebb ügyüket gyáván másra bizzák.

Hozzászokván az akademikusok e kettőt mellőzni s minthogy majd minden tudós benne van, a szolgalelküség alapját vetik meg. Ennek következménye olly káros leend a nemzetre, hogy ez maga felülmulja mind ama hasznot, mit az akademia eszközölni képes.

Ha ki tudnátok is mivelni a nyelvet, ha minden tudományt tökéletességre fejtenétek is, mirevaló volna az olly szolga-csordának, millyen minden nép örökké marad, mig vallási és politikai szabadsága nincs.

Mindent mit emberek tesznek, azért tesznek, hogy boldogok lehessenek; de mik tényezői az ember boldogságának, ha nem vallási és politikai szabadsága? E kettő nélkül polgári üdv nincs. Legyen száz de többféle tudomány az emberi életben, mivelje a polgári társaságnak akarmellyik tagja, kedve és hajlandósága szerént azon százféle tudománynak valamellyikét: a vallás és politika nem tartoznak azok közé; e kettő nem tudomány, ezek az embernek lelke; nélkülök nincs emberi élete, hanem baromi tengése.

Az utósó napszámos éppen ugy mint a legelső tudós vallással és politikával foglalkozik, vagy ha nem foglalkozhatik, nem szabad ember, hanem szolga, vagy eszköz ura' czéljainak elősegitésére.

Mi a politika? az ámitásnak és igaztalanságnak mesterkélt rendszere. Hát a mi mai vallásunk mi? a politikának, vagyis a mesterkélt csáb-rendszernek támasza, bástyája. Természetes tehát, hogy a kormányok e kettőhez közeledni nem engedik szolgáikat.

Politika alatt józanul nem mást kellene érteni, mint azt: miként kelljen a polgári társaságot alakitani, hogy mindenki jólétét találhassa benne; de éppen ez mutatja világosan, hogy ahhoz mindenki szólhat, és kell mindenkinek szólhatnia, ki abban foglaltatik. Vallás alatt józanul erényeket, moralitást kellene érteni, de szabadság nélkül erényeket nem képzelhetni.

Az alapitók vagy tudták milly reves alapokon nyugszik polgári társaságunk, vagy nem tudták. Ha tudták és mégis illy nyomoru foltozáshoz folyamodtak, igen rövidlátók és rosz számitók voltak, mert igy tőkéjöket nem tudák a hazára nézve üdvösebben kamatozóbbá tenni; ha pedig nem tudták, nem illenek tudóstársasági tagoknak; mert hogy társaságunk rosz lábon áll, s hogy bajaink nem tudóstársaság által orvosoltathatnak, mindenki tudhatja.

Ha már kellene, hogy a jelesebb és tudósabb férfiak öszszegyüljenek s legalább addig, mig valahol együtt vannak, némileg társaságot képezzenek, én úgy vagyok meggyőződve, hogy arra nézve a józanész mintegy illy formát sugalna:

1. Mi Budapesten lakó tudomány- és müvészet-kedvelők többen értekeztünk egymás közt a fölött, hogy jó és szép volna, ha az egész országban szerte lakó többi tudománykedvelők is itt Budapesten részént ismerkedés végett, részént tudományos érdekből minden évben egyszer öszszegyülnének. Mi itt a központon levők eleve megegyeztünk abban,

hogy évenként majus közepén öszszegyülünk, s ezennel az egész országban lakó minden tudománykedvelöt gyülekezetünkre meghivunk.

2. Minthogy köztünk ollyanok is vannak, kik szellemi tehetségükön kivül pénzzel is akarják és képesek irodalmunkat elömozditani, az eddig öszszeadott 80,000 pengö forintnyi tökének 4,800 ft. kamatjából 3000 pengö forint valami olly jeles munka szerzöjének jutalmul adatik, kinek munkáját egy nevezetesebb nemzet a maga nyelvére forditni érdemesnek tartja; a megmaradt 1,800 pengö forintot a gyülekezeti költségek födözésére forditatni véljük, illyenek: terem, közös ebéd; részént pedig valamellyik jeles, de anyagi tekintetben szegényebb társunk itteni tartozkodhatásának könyebbitésére forditatik. Mire forditassék e kamat jövendöben, vagy ha tökénk nevekedendik (mit hiszünk) mi czélra forditassék, a többség határozza el.

3. Mit fogunk ez öszszejövetelkor tenni, elöre nem akarjuk kitüzni, annyit azonban megemlithetünk, hogy mivel minden tudománynak nemzeti jólétünk és dicsöségünk emelésére kell czélozni, tehát természetesen a fölött eszmélkedünk.

4. Ha tökénk' kamata nem forditathatik valamelly iró öneszméjéböl született jeles munka' jutalmaztatására, pályakérdést tüzhetünk ki, mellynek megfejtésére mindig egész három évet, söt a tárgyhoz mérve néha több évet is hagyhatni. Mi itteniek úgy vélekedünk, hogy gyávaság titkolódzni, tehát a pályamunkát maga a szerzö hozza el magával s fel is olvassa, s nyilvánosan szavazunk fölötte. A jutalmat nyert iró tartozik munkáját kinyomatni, mi sajátja marad; ha neki tetszik, azok névsorát is közölheti benne, kik munkáját jutalomra érdemesnek nyilváníták.

Ha jutalomra méltó munka nem érkezik, vagy ha pályakérdést kitüzni nem akarnánk, a fenmaradt jutalmat másra fordithatjuk, szóval a kamattal máskép rendelkezhetünk; t. i. vagy a tökéhez adjuk, vagy elaggodt jeles irót, vagy valamellyik jelesebbnek özvegyét segithetni, vagy idegen ajkuak magyarositha tására fordithatjuk.

5. Mi tulajdonkép társaságot nem alkotunk, mert nem jó a polgári nagy társaságban másikat képezni, mi csak öszszegyülünk; naplót, vagy évkönyvet, vagy folyóiratot adni nem fogunk, hanem tanácskozásunkat és eredményét hirlap utján közzé teszszük, vagy külön kinyomatjuk.

6. Köztünk rangfokozat nincs, csak a kitünöbb észtehetség különbözteti meg egyiket a másiktol. A ki tehát tudományos pályára hivatva érzi magát, köztünk helyet foglalhat. Ha valaki közülünk bármiféle alacsonyságra vetemednék, azt az egész haza szine elött, mint hozzánk méltatlant, gyülekezetünkböl mindenkorra kirekesztjük.

Alapszabályokra és rendszabásokra ugy hiszszük nem lesz szükségünk, mert fel kell tennünk minden olly férfiurol, ki ide számitja magát, hogy azt önkeblében hordozza, mit szabályokba önteni jónak tarthatnánk.

Árszabás. Hazánkban szokás némelly tárgyakban bizonyos árt meghatározni; igy a húsnak fontját, a tökének kamatját, mi fizettessék a vontatónak egyik állomástol a másikig, hányadik rész adassék az ara-

tóknak; meg van határozva a gyógyszer' ára, a bérkocsisok' díját az illető városi elöljáróság szabja ki a különféle távolságokhoz képest sat.

Meggyöződésem szerént az ember természetinél fogva inkább jó mint rosz, tehát mindezen árszabásokat jó szándékbul eredteknek hiszem; de el van e érve általok a czél? nincs. De igazságos e a mód, és van e halandónak joga s hol vette, valakinek ebbeli jogát, egyezkedhetési szabadságát korlátozni?

A melly társaságban urak és szolgák vannak, ott az urak e szabadságot magoknak veszik, de ez természetesen zsarnokság, mert a sokaságnak tudtán kivül és akarata ellen készült a rendszabás.

Józan polgári társaságban illy megkötés nincs, pedig akkor volna illy árszabás igazságos, ha mindenki' megegyezésével történnék; ugyde ha az egész polgári társaság igy megkötné magát, bolond volna.

De ha már társaságunk ollyan, hogy urak vannak benne és szolgák, nem pedig egyenlő jogu polgárok; ti urak, kik az árt kiszabjátok, legyetek következetesek.

Valamint a legroszabb húsnak fontját annyira szabjátok, mennyire a legjobbét: a vágó marhák' darabját is szabjátok ki, még pedig ugy, hogy a rosz éppen annyi áru legyen mint a jó. Ti ez által a moralitást rontjátok, mert az embereket csalni tanitjátok.

Vegyük a tőkét és törvényes kamatot. Egy atyának két fia és sok pénze, azaz millió forintja marad. A két fiu egyenlően osztozik, mindegyik kap fél milliót. Egyik jószágot vesz rajta, másik kész pénzével üzérkedik; ha erre azt határozzátok, hogy csak hat forint kamatot vegyen százától és többet ne; amarra nézve is meg kell határoznotok, hogy száztul hat forintnál többet ne merjen jövedelmeztetni.

Vagy jó az árszabás vagy rosz; ha jó, mindennek árát szabjátok ki, törüljetek el minden alkudozást és egyezkedést: ha pedig rosz, mért nem törölitek el?

Ha a bérkocsis 10 pengő forintot kér a városligetig, mi közötök hozzá? s ha valaki ennyit megad neki, az ő dolga; ki sokalja, menjen gyalog; csak gyámoltalanokrul, örültekről és gyermekekrül szükséges illy atyailag gondoskodni.

Ma már egy józan sem hiszi, hogy ti ezt az ügyefogyott szegények érdekében teszitek, söt ellenben mindenki tudja, hogy tenhasznotokat igyekeztek az által eszközölni.

Ti azt mondjátok: ha meg nem volna a font húsnak ára szabva, a mészárosok olly drágán adnák a húst, hogy a szegény hétszámra sem birna egy egy fontot venni. De dőrék vagytok; menjetek a Dunapartra és nézzétek mi történik a baromfival; meg van e minden csirkének ára szabva? Ha egyik másik tyukász csirkéjét két forinton és nem alább akarná adni, a többiek pedig tiz garason árulnák, nem volna e az bolond, ki mégis töle venne? s nem volna e ő is bolond, ha látná, hogy senki sem vesz töle és még sem szállitaná alább?

Hagyjátok meg az embernek szabadságát és jogait; ne avatkozzatok dolgába, és ő boldog lesz, ezerszer boldogabb mint atyai gondoskodástok által.

Ne féljetek ti jó atyák, gyámoltjaitok nem fognak éhen elveszni, söt éppen csak gondoskodástok nélkül jö minden természetes sulyegyenbe.

Ha eleinte néha egy két ember érezné is a drágaságot, s nem ehetnék húst, de meg levén szabadsága és jogai, azok táplálnák s pótolnák a hús hiányát.

De ti nem hiszitek, hogy embert szabadsága és jogai is táplálják. Nem tudjátok e mit mond az irás? hogy az ember nem csak kenyérrel él, én hozzáteszem: nem csak kenyérrel és hússal, hanem Isten igéjével és szabadsággal és jogokkal.

De az mégis csak szörnyűség volna, ha a tőkepénzes, az uzsorás annyi kamatot vehetne, mennyi neki tetszik, mondjátok.

Akár szörnyüség akár nem, de ő jogszerűleg cselekszik, habár száz kamatot vesz is. Atyámfiai, nincs fogalmatok a jogrul, következőleg erényeitek szemfényvesztés.

Hagyjátok az embert szabadon egyezkedni, s csak akkor fejlődik erény; rendszabástok minden erényt tönkre tesz.

Hogy olly kevés önálló férfiu van, gondoskodástoknak köszönhetjük. Hogy olly ritkák az erkölcsi nagy jellemek, gyámságtok oka. Ti elrontottátok az embert. Pártfogástok alá vettétek, hogy néhány fösvény és uzsorás pár forinttal ne nyomja, de ti önállóságától fosztátok meg, s gyermekké, ügyefogyottá tevétek. Szabadságát és jogait kivántátok bérül, hogy érte valamit tevétek.

De mi jót eszközöltetek neki árszabástok által? Nem csak semmi jót nem, söt roszat. A ki meg nem szorul, nem veszi hasznát árszabástoknak, a ki pedig megszorul, árszabástokra nem ügyel, kénytelen azt áthágni.

Nem azért vagytok elöljárok, hogy az embernek szabad egyezkedését, hatását, mivel abbol rosz is következhetik akadályozzátok, hanem hogy a már talán megtörtént vétket büntessétek. De kérdelek benneteket, bün e, ha valamellyik uzsorás 60, vagy 80, vagy több kamatot kiván száztul?

Ti nem is sejtitek hol a határvonal bün és erény között; ezeket egymással fölcserélitek, öszszezavarjátok; a mi magában véve sem jó sem rosz, hanem csupán valami közönbös, majd bünnek, majd erénynek keresztelitek.

Innét az általános és ezredes nyomor. Ezek iránt tisztába kell jönünk, mert addig üdv az emberiségre nem virad soha.

De hiszen nem is az a baj, hogy át nem látjuk mi igaz, mi igaztalan, mi erény, mi bün; hanem mivel nem akarjátok átlátni, és nem akarjátok, hogy gyámoltjaitok átlássák. Baj az, hogy édes atyailag gondoskodó elöljáróknak igyekeztek látszani, fokozatos gyámrendszert hoztatok be, az egész társaság gyámintézetté fajult, honnét természetesen polgári szabadság és jogok számüzve vannak.

A falusi ember közdolgait birájára, a lelkieket papjára bizza; azért vannak, ugymond, hogy gondoskodjanak. A helység elöljárói urasági és megyei gyámság alatt vannak, a megyék fölött felsöbb kormányszékek gyámnokoskodnak; a papok föbb papjaiktol függnek; ezek megint együtt

mind világi mind egyházi fölség alatt vannak; a fölség vagy király megforditva a ministeriumtol függ, s igy lefelé.

Az egész társaság gyámokbul és gyámoltakbul áll; önálló szabad polgár nincs. Hol, miként támadjon tehát erény?

Mig Isten e földre valami más lényt nem teremt, melly embertöl szabadságát és jogait eldisputálná, mert maga az ember ezt nem teheti: addig áll az, hogy ember tökéletes szabadon egyezkedhetik s alkudhatik.

Tegyük hát, hogy Gazdásinak van százezer forintja kamatra adandó, de ő másképen nem ad kölcsön, hanem csak 50 procentre. Nagy szorultságban levén Tékozli, mint már teljes-koruságra jutott, s eszével élő férfiu elmegy Gazdásihoz, alkudozik vele, de ez teljességgel nem enged, tehát amaz megigéri az ötvent száztol; és pedig azért igéri meg, mivel még e nagy kamat mellett is magán segithetni remél a kölcsönvett 40 ezerrel, különben bolond volna, ha magán segithetni nem remélné és mégis fölvenné a nagy kamatos tőkét. Ezt józan emberröl föl nem tehetni.

Ugyan lehet e Gazdásit józanészszel bűnösnek mondani azért, hogy Tékozlin kölcsön pénzzel segitett? Nem. Ártott e ezáltal a hitelező az adósnak? teljességgel nem, söt segitett rajta.

Azt mondhatja valaki: Tékozlit a szükség kényszerité e nagy kamatot megigérni. Jó, de ő szabadon cselekhetett, a kettő közt tetszés szerént választhatott: előbbi szükségében maradni s kölcsönpénzt föl nem venni, vagy az adóssági teher alá vetni magát s előbbi baját megszüntetni.

Minden kölcsönvevő segiteni hisz magán, másképen hitelező és adós nem létezhetne az emberek között; igy Tékozli is.

Ő egyik régi zaklatós hitelezőjétöl akar menekedni, háza is leégett, felesége betegen fekszik, négy darab jármas marháját ellopták, és még több apró szüksége is van. Ez rá nézve borzasztó helyzet, s belöle szabadulást remél a kölcsönnel, következöleg jótéteményül veszi azt. Ugyan mért vétkesitenétek tehát Gazdásit?

Hogy ő itt nem gyakorol erényt, igaz, de hát erényre lehet e valakit kényszeriteni? Ha hiszitek, nincs fogalmatok erényröl. Igy van minden árszabással.

De a statusnak csak szabad rendelkezni, tehát szabad valami árt is határozni, mondjátok. Igen, de kérdelek benneteket, mit értetek status alatt? A királyt, vagy ministeriumát, vagy a kiváltságos osztályt, vagy ezeket együtt véve, vagy pedig végre az egész polgári társaságot? A király tanácsosaival nem teszi a statust, ezek a társaságnak tisztviselői; a kiváltságos osztály nemhogy a statust tenné, söt a midőn, s a hol ez támad, a status megszünt józan status lenni, tehát csak az egész polgári társaság teszi a statust; igen de akkor mindenki benne van.

Midőn mindnyájan együtt hoznak valami árszabást, törvényt, azt nem rosznak, hanem jónak tartják; ugyanis azt józanul egész társaságrul föl nem tehetni, hogy maga magának rosz ártörvényt hozzon; lehet azonban rosz, de a társaság azt legalább akkor mikor hozta, jónak tartá; mert azt megint esztelenség nélkül föl nem tehetni, hogy

az egész rosznak tartson valamit, és mégis azt magának törvényül állitsa föl.

Nem az jó, akár egyes emberre, akár társrságra nézve, mit más tart annak, hanem mit maga az ember és társaság tart jónak, s a legjobb az, hogy mihelyt rosznak s többé nem jónak ismeri, azonnal fölcseréli s fölcserélheti avval mit jónak néz, ismer.

Árvaház vagy Josephinum. Milly boldogtalan nép volnátok ti, főkép pestiek, ha királyaitok és herczegeitek nem volnának, kiknek neveiről külvárosaitokat és intézeteiket elnevezhetnétek: Józsefváros, Leopoldváros, Ferenczváros, Terézváros; hát a Ferdinandváros melylyik lesz?

Midőn akár a nagy polgári társaság, akár egyik másik benne levő testület vagy hatóság valami intézetet állit, mindig azt kell szemelőtt tartani, hogy a haszon nagyobb legyen belőle, mint a mennyibe az intézet kerül, különben esztelenséget követnek el az alapitók. Illyen a Josephinum.

Ha már bizonyos intézeteknek kell felállitatniok, legelőször ollyakat kellene, mellyekbe az intézetek' emelői küldetnének, hogy ott bohóságaikbol kijózanodván, aztán csak czélszerű intézeteket létesíthetnének.

A mi intézkedőinknek nagy falak kellenek; s azzal minden meg van téve. Hiszen annyi költségen, mennyibe az árvaháznak darabja került, tizszer annyi árvának lehetne gondját viselni.

Atyámfiai nem csupán nagy épület, hanem főkép czélszerű intézkedés szükséges.

A gyámintézetek csak akkor lesznek üdvösek, midőn előbb a polgári társaságbol a jogtalanságot kiirtjátok, s a gyámság nem szemfényvesztés, hanem a szeretet gyümölcse leszen.

Bank. A társaság alapja rosz levén, a ráemelt alkotványnak is rosznak kell lenni természetesen, és mivel igy az egész rosz, mindenféle mesterséges módokon akarják a bajt orvosolni, vagy a roszat türhetővé tenni: illy mód a bank is.

Atyámfiai, hiszitek e, hogy bank temérdek bajunkat orvosolja? ha hiszitek, hitetek roszabb mint a baj maga, mit ez által orvosolni véltek.

Az én hitem az, hogy a józanész sugalta föltételek szerént alakult polgári társaságnak nincs szüksége bankra.

(Mért nem eresztitek fejszéteket mélyen a földbe, hogy a rosznak gyökerét érje? Mit használ a fattyu-hajtásokat lenyirbálni, ha maga a törzsök rosz, megmarad és szüntelen ujra hajt?).

A bank nem egyéb, mint hogy néhány gazdagabb polgár összeáll, és a helyett, hogy mindenik egyenként adná ki tőkéjét kamatra, azt együtt teszik. De nem tökéletesen egyre megy e, ha teszem tiz gazdag polgár külön mindegyik maga adja ki kamatra egy millió forintját, vagy pedig a tiz polgár összeteszi pénzét és a tiz milliót együtt kamatoztatja?

Akár tiz kézbül ment e tőke a közönség közé, akár egybül, a hatás vagy süker egy.

Azt józaneszü ember nem tagadhatja, hogy a példában emlitett tiz egyes polgárnak mindegyike, vagy akármellyike csakúgy adja ki milliómát, ha a kölcsönkérő biztos hypothekát mutat ki; ha az egyes biztos hypothekát kiván, képtelenség volna azt állitani, hogy e tiz, társulatba lépvén bankot alkotna s pénze' kiadásában nem keres biztos hypothekát? Már kérdem mirevaló ekkor a bank?

Vagy képes a kölcsönkérő biztos hypothekát kimutatni vagy nem. Ha képes, egyes embertől vagy több egyes embertől éppen úgy kap kölcsön mint a banktol; ha pedig nem mutathat hypothekát, sem egyestől, sem banktul nem kap kölcsön.

Hazánkban olly intézkedések vannak szokásban, mellyek szerént senkinek sem lehet biztos hypothekája, a városi lakosokat kivéve. Mit használna tehát a bank?

De más részről a bank abban áll, hogy néhány tőkepénzes és gazdaember összszeáll, pénzüket egy cassába leteszik s kész pénz helyett némi kötelezvényeket, jegyeket, millyenek az ismeretes banknóták, bocsátanak forgásba. Hogy az illy intézetnek mind a jó, mind a rosz társaságban van haszna, s pedig nagy haszna, tagadni nem lehet, csak az a kérdés: nem nagyobb e a belőle származó kár, mint maga a haszon.

A józan szerkezetü társaságban természetesen a haszon, a roszban pedig a kár nagyobb; tehát nálunk a bank több kárt okozna, mint hasznot.

Ha embert csupán a markában tartott bankjegyek vagy banknoták elégithetnének ki, úgy minden igyekezetünket arra kellene forditani, hogy csak bankjegyeket teremtsünk, s abbol mi már markunkban van soha egyet se adjunk ki, a sajtókat is könyvek helyett bankjegyek nyomtatásával kellene foglalatoskodtatni.

Valóban nevetségesek, de egyszersmind sajnálatra méltók azon politikus urak, kik különösen bankot sürgetnek s úgy hiszik a hazát virágozhatni.

Szegény legények vagytok, ha annyi észt sem tudátok velőtökbül kifacsarni, mennyi szükséges azt belátni, hogy bank nemzetet vagy hazát nem képes boldogitni.

Vagy jó a társasági szerkezet vagy rosz. Ha jó, nem szükséges a bank (de hasznos, mint fölebb mondám), mert azt talán senki józan nem tagadja, hogy bank nélkül lehet nagy, dicső nemzet.

A görögöknél és romaiaknál ismeretlen volt a bank, pedig ők meglehetős jelentésü nemzetek voltak, noha polgári szerkezetük nem éppen jó vala.

A jó szerkezetü társaságban mindegy: akár száz millió, akár ezer millió forint van forgásban. Ha kevés a pénz, b ö c s e n a g y o b b, ha sok a pénz, b ö c s e k i s e b b.

A társaságra nézve mindegy, akár 10 forinton veszek egy hold földet, ha csak száz millió van forgásban, akár pedig száz forinton veszek, ha tudnillik ezer millió van forgásban. Ugy szinte mindegy akár 20 millió kétszer fordul meg az ember keze közt mindig kamatozva, akár pedig 40 millió csak egyszer.

Tegyük hogy hazánkban ezer millió forint van forgásban, egy másik éppen olly nagy népes, szóval olly körülményű országban két ezer millió; nálunk a kevesebb pénznek böcse éppen annyi, mint ama másik országban a sok pénznek böcse, úgy hogy ha nálunk valaki e szerént birna száz ezer forinttal, éppen olly gazdag volna, mint az, ki a például érintettem másik országban kétszáz ezerrel birna.

Csak akkor volna különbség, ha egyik, teszem a kevés pénzű hazából a két annyi pénzű országba költöznék, vagy megfordítva.

Barátim a józan szerkezetű társaságban akár sok, akár kevés pénz van, mindegy; az ember boldogulhat: ellenben a rosz szerkezetűben, akár ezer milliót, akár csak száz milliót forgasson, a tagok nem boldogulhatnak.

Tegyük hogy a mi józantalan alkotványunk mellett hazánkban húszszor több pénz van, mint most, javultak e a dolgok csupán ez által? teljességgel nem; mert e húszszor több pénz éppen olly természetlenül oszlik föl, s öszszehalmozódik néhol, mint most a kevesebb. Körülményeink meg nem változván másképen nem is lehet. Bizony bámulni kell az emberek rövidlátását.

Ne mondja nekem senki, hogy illy kevés pénzzel nem csinálhatni vasutakat, csatornákat; nem szabályozhatni a nagy folyókat; nem alapithatni nagyszerű intézeteket. Dörék vagytok, kik illy ellenvetéssel álltok elő.

Már fölebb mondám s ismét mondom, hogy ha sok a pénz, böcse kevés, ha pedig kevés a pénz, böcse nagy. Hiszen tudjuk, hogy egy darab körmöczi arany egész jókora rakás rézpénzzel ér föl. Ha a sok pénz mellett például valami vasut 10 millió forintba kerül, tizszer kevesebb pénz mellett csak egy millióval fel kell és lehet azt épiteni.

Ha a vashámoros ötven vagy tiz forinton adja a vasnak mázsáját, rája nézve mindegy, ha ő tiz forintján kevés pénz mellett éppen azt megkaphatja, mit sok pénz mellett csak ötven forinton szerezhetne meg.

A napszámosnak mindegy, akár három forintot kap, akár tiz garast, ha ez éppen arra elég, hogy jóllakhassék. Ez mathematice igaz, s magával tökéletes sulyegyenbe jő. Ki azt átlátni nem birja, én annak számára nem irok.

Azonban, ha nem említeném is, magától értetik, hogy illyenkor a társaságnak egyéb országoktul elszigetelt állapotban kell lennie; mert ha kevés pénzét más népek' készitményéért, más országi termékekért adja, természetesen buknia kell.

A bank a polgári alkotvány' pontjain kivül esik, tehát a kórállapotot javitani sohasem képes. Hiszen kezünkben forognak az austriai bank' jegyei; legyen ezek száma milliószor több, vagy legyenek e helyett nemzeti bankjegyek, s pedig olly nagy számmal, hogy kimondani alig birjuk, az a dolgon mit sem változtat; ez olly rendetlenül torlódik itt ott öszsze, s olly rendetlenül kereng, forog a társasági testben, mint most a kevés jegy. De szükségtelen ezt bővebben fejtegetni.

Töröljetek el minden kiváltságot, képezzetek valódi polgári társaságot, ez lesz a bank, melly a hazát sülyedéstöl megmenti.

Büntető törvénykönyv. Éppen most vitatják meg a nemesi kiváltságos töredék' gyülésén. Jó lesz e vagy rosz, még nem tudhatni, (mert a kormány fogja előbb megrostálni, s hihetőleg a java hull ki a rostán s a szemete felül megmarad.) Én jó büntető törvénykönyvet nem képzelhetek ott, hol nem az egész polgári társaság képviselői befolyásával készül s hol egyes emberektül, a kormány' tagjaitul függ azt megerősiteni vagy elvetni.

Börtönök. Én meg vagyok arrol győződve, hogy mindig lesznek még a legjózanabb nevelés mellett is vétkes tagjai a társaságnak, kiknek számára fogság szükséges lesz, de olly roppant költségű és pompás börtönökre milliókat forditani, millyeneket éppen most nálunk terveznek, és pedig mielőtt józan nevelésre még csak egy lépés is tétetett volna, valóságos láznak tartom.

Ti, kik annyira sürgetitek a börtönöket, azokon keresztül vezetve akarjátok talán a társaságot megjavitani? vagy ha nem ezt szándékoztok tenni, oktalanul fogtok a dologhoz. Ti a nevelést vagy csak mellékes dolognak veszitek, vagy nem reméltek általa annyi javulást mint a börtönök által, különben nem tűztétek volna ki ezeket, mint legelső teendőket.

A józanész nekem s mind azoknak kikben munkássá lön, azt sugja, hogy előbb azt kell tenni, miből más szükséges és hasznos dolog önként következik.

Tegyük hogy tökéletesen józanészszerű nevelés van, könnyen megtörténhetik, hogy tiz börtön helyett csak kettő vagy éppen csak egy lesz szükséges, milly esztelenség volna tehát temérdek költségen roppant nyolcz börtönt épiteni azért, hogy üresen álljanak, vagy pedig azért, hogy mindenikben csak néhány szerencsétlen rab legyen.

Én azt állitom, hogy józan nevelés a börtönöket majd egészen szükségtelenekké teszi, vagy teheti, de megforditva a legjózanabban rendszeritett börtönök sem nélkülöztethetik a nevelést.

Czéhek. A törvényhozók különösen három főszempontbul indulhatnak ki, midőn uj törvényt szándékoznak hozni; tudnillik vagy a jelen sürgetős szükségen akarnak segiteni, vagy hogy a hozandott törvény jövendő jólét alapjául szolgáljon; vagy pedig végre, hogy mind a jelent tökéletesen kielégitse, mind a jövendőnek megfeleljen.

A gyarló ember a jövővel mit sem gondol, csak a jelennek él, tehát a törvények is főkép csak erre számitvák. Miután korunkban legkiáltóbb panasz ez: nincs pénz, s mivel a törvényhozó, mint mondám, közönségesen csak a jelen szükséget s bajt kivánja orvosolni: a természetes okosság dictálja, hogy olly törvények hozassanak mindenek előtt, mellyek e három tulajdonsággal birjanak:

először: a hazában levő kevés pénzt, valahol csak van, odvaibol napfényre hozza, sehol öszsze ne torlaszsza, hanem szüntelen gyors forgásban tartsa: ugyanis igy a kevés pénz két három annyinak tetszik, mint a mennyi valóságban;

másik tulajdonsága, hogy semmi pénzbe se kerüljön, mert különben az úgy is pénzhiány miatt panaszolkodók kedélyét fölingerli, s a törvény életbe nem lép, tehát ront;

harmadik tulajdonság, hogy legalább valami csekély pénzt külföldrül is birjon bevarázsolni, s a hazánkban levöt pedig itt megörizze s kiszivárogni ne engedje.

Hozhatni e olly törvényt, melly e három jó tulajdonsággal birna? Nincs könnyebb mint illy törvényt hozni, csak az emberek akarni és saját érdeküket a közjó elömozditásában fel tudnák találni. Illy törvény volna ez: „Magyarországban minden ember egyenlö joggal és szabadsággal bir.“ Ez minden pénzt forgásba hozna, pénzbe nem kerülne és külföldrül is varázsolna be.

De ez ellen minden kiváltságos testület sikra szálna; a kormány is egész erejével ellenállna, tehát nem remélhetö életbe léptetése.

Hogy a haza egyszer fölvirágozhassék, a kiváltságoknak elöbb enyészniök kell; s mivel pedig mindenik erösen ragaszkodik a magáéhoz, ezek lerontását ott kell megkezdeni, hol leggyöngébb, melly legkevesebbé van a gyülésen képviselve, s ez a czéhek.

Fölebb elég világosan megmutatám, hogy majd minden hatalom a fejedelem és kormány kezébe van játszva, de maradt még annyi, hogy egyetértve a czéheket eltörölni képesek vagytok. A czéheltörlés ugyan nem olly törvény, melly a fölebb emlitett három jó tulajdonsággal nagy mértékben birna; csak egyik tulajdonság volna meg benne egészen: nem kerülne pénzbe; de azért csupán ez, több üdvöt árasztana a hazára, mint az országnak egyik szélitöl másikig nyuló vasút.

A haza jövendö jólétére elöbb ama forrásokat kell megujitni, melylyekbül minden jó buzoghat. Minden nagy munkának végbevitelére az embernek szabadon kell mozoghatnia. A városi ipar pénzt hoz forgásba, de a czéhek minden ipart gátolnak. Csak akarnotok kell, a czéhek könnyebben megszünnek, mint a jerikoi falak leomlottak. És milly nagy lépés ez!

Ti czéhbeliek, mi közötök hozzá, ha érti e egyik másik ifju mesterségét vagy nem? Ha nem érti, azzal nektek legkevesebbet sem árt. De nem is azzal törödtök ti, érti e vagy nem, hanem roszul palástolt önérdekteket véditek.

Emlék. „Meghalt Mátyás király, oda az igazság“ szól a közmondás.

Ha valakinek azért emlékszobrot szándékoznak emelni, mivel igazságos volt, azt jelenti, hogy az emberek mélyen sülyedtek; s hogy az igazság az emberek kebléböl ki van irtva. Mit tön Mátyás azon kivül, hogy igazságos volt?

És valóban igazságos volt e? Nem akarom kétségbe hozni, hogy egyesek iránt igazságot szolgáltatott ki, mert a közmondás nem támadhatott volna; de mi által tünik ki a nagyszerü szándék, hogy ö az egész társadalmi életre szoros igazságot akart behozni? És ha ez kimutatható volna is, már a szándék is nagygyá teszi az embert? olly nagygyá, hogy emlékszobrot érdemel?

Én nem képzelhetek ott igazságot, hol kiváltságos castok és jobbágy szolgák teszik az ország lakosait. Hol van annak nyoma, hogy Mátyás e jogtalanság' megszüntetésére csak egy lépést is tett volna?

Hogy sok római és görög könyvet lemásoltatott, mellyeknek a nemzet mi hasznát sem vette, talán csak nem érdemel emléket.

Ez sajátságos szenvedélye volt, de valami rendkivülit józanul nem találhatni benne.

Ha ő e munkák közöl csak két jobbat magyarra forditatott volna, ez valami nagyság jelét mutatná.

Bizony mondom, igen piczinyek vagytok, hogy kis dolgok olly nagyoknak tetszenek elöttetek.

Bécsnek kapuit éheztetés által kinyitni kényszeriteni, s igy a várost elfoglalni, semmi rendkivüli. Milly kisszerü dolgokban keresitek az emberi nagyságot.

(Én a fejedelmek tettei közöl csak azt tartanám nagynak, emlékre méltónak, ha a koronát önként lelöknék fejükröl s azt mondanák: félre e komediával, én csak olly ember vagyok mint a többi.)

Felség. Mig az emberek nem magát a polgári társaságot vagy annak képviselöit ismerik felségnek, hanem kivüle és fölötte levő egyes embert s magokat annak ellenében jobbágyoknak nevezik: addig e földön üdv nem virul. Gyarló emberek, sajnállak benneteket.

Ti vallásosok akartok lenni, de vallási támasztokat magatok romboljátok le, mert ott azt mondjátok: idegen istenid ne legyenek, és mégis a földi királyt isten gyanánt tisztelitek.

E szerint vallási istenteket megvetitek, benne tehát vigasztalást sem találhattok, földi istentek pedig zsámolya elébe hajtva fejeteket nyakatokra hágott, — itt sincs tehát irgalom. O milly boldogtalanok vagytok!

Förendek. A melly országban fő- és alrendek vannak megkülönböztetve, azon kivül a sokaság szolgai helyzetben van, azt józanészszel polgári társaságnak nem nevezhetni. A józan társaságban csak egy rend lehet, a polgári rend.

Ha észszerü az, hogy a förendü születésénél fogva törvényhozó s az maradjon egész életére nézve, s azok legyenek gyermekei is: úgy az is észszerü, hogy akármiféle foglalatosságu más ember is abban maradjon, mihöz egyszer fogott, s ugyanazon foglalatosságot kövessék gyermekei is! igy a pápaisták' papjai, mivel törvényes gyermekeik nincsenek, egy nemzedék mulva kihalnak s nem lesz sem püspök, sem érsek sem pápa; mert minden nemü emberek' gyermekei csak atyjaik foglalatosságában maradnak és senki sem lesz más valamivé, tehát pappá sem.

A tolvajok, rablók és gyilkosok' gyermekei sem lesznek mások mint atyjaik, s ha következetesek akartok lenni, börtönöket ne épitsetek számokra. A királyok gyermekei sem lehetvén egyéb idövel, 30—40, söt még későbben száz király is lesz egy országban. Milly öröm lesz akkor élni!?

Ha józan észszerü az, hogy a legfőbb dologban, a törvényhozásban az apának fia is születésénél fogva törvényhozó legyen: ugy a falusi birák fiai is birák legyenek, és mások ne választassanak.

Gazdasági egyesület. Felfordult világ. Minden akadály, mi a józan gazdaságot gátolhatja, óriási nagyságában áll fen, s ti nem az

akadályok' elháritására forditjátok erötöket, hogy aztán magától természet szerént fejlödhessék, tökéletesedhessék, hanem egyesültek, gyüléseket tartotok a városi falak között tanakodva, hogyan kelljen jól gazdálkodni. Hasonlók vagytok olly dörékhez, kik midön az uton haladnának, egy nagy kö állná utjokat, s a helyett, hogy a követ öszszetett vállal elhengeritenék, állásokat emelnek mellé, hágcsókat kopácsolnak rajta, s midön a nagy munka igen sokára elkészülvén a gátkövön át akarnak mászni, egyet gördül s öszszezuzza öket, de azért az útban akadályul megmarad. —

Fáradjatok inkább abban, hogy a jobbágy-szolga szabad ember legyen, majd tudja ö hogyan gazdálkodjék; nem szorul útmutatástokra. De ti azt bevárni hoszadalmasnak tartjátok, hanem elöbb akartok a magyar földre édent varázsolni. Isten neki.

Ha olly nagy mesterek vagytok, néhány száz forinton egy nagy sivatag pusztát vásároltatok volna meg, hol füszál alig látszik, s azt változtatnátok paradicsommá; igy bizonyitanátok be, hogy ti okszerü gazdaságot kezdettetek, mellyet mindenki csodálva követ. A példák buzditanak, jóra úgy, mint roszra.

G ö z h a j ó z á s. Czifra nyomoruság. A czigány rongyos nadrágára egy darab uj vörös foltot vetett, s ki volt boldogabb mint ö? Nálunk ez igy megy.

Pesten a váczi- és uriutczát öntözik, söprögetik, kövezik, a külvárosi utczákban tengelyig sülyednek a szekerek; vagy ha az ingoványt kikerülik, feldülnek, kereket és tengelyt törnek.

Az angolszerü parkok közepén álló kéjkastélyokat nyomoru szalmakunyhók, putrik veszik körül. Ez a magyar izlés.

A csalhatlan természetnek rende és józanész szerént elöbb mindennek, tehát az utaknak vagy közlekedésnek is türhetö állapotban kell lennie, azután jó karban legyen, végre jöhet a fényes vagy czifra állapot, — de mi sujtásos, vörösfoltos nadrágu nemzet vagyunk. Nálunk a koldusság és fényüzés karöltve járnak.

H i d. Ez valóságos hid, átmenet lesz az állapotra, hogy a nemes ember is vámot fizessen, mert alig hihetö, hogy az adót a hid' elkészülte elött elvállalja. E hidépitésben csak az kárhozatos, hogy idegen épiti. —

Ha örökös majmok nem akarunk maradni, a hazában kell módot nyujtani, hogy illy épitö müvészek támadjanak. Észszerübb leendett volna egy honi müvésznek ötven ezer pengö forintot jutalmul kitüzni, ha képessé teszi magát felépithetésére, más ötven ezert az épitésért, habár tiz tizenöt évvel későbben kezdett volna is hozzá; ugy szinte észszerübb leendene, ha csak honi részvényeken készülne meg; még akkor is, ha 120 évre volna használata átengedve.

I s k o l á k, vagy tanodák. Minthogy idönkben a' d a képzö kezd szokásba jöni, bátran használhatni változatosságbul t a n o d á k helyett u s z d á k-at, mert valóban tanodáinkon is csak átuszdálunk. Ezekben józanságot nem tanulunk; hanem a kiben még ki nem aludt minden érzés a szép, jó és nagy iránt, azután kezd önszorgalmábol tanulni, midön a tanodákbul kiuszott.

Iparegyesület. Éretlen erőtetés. Midőn a kiváltságos osztályok megszüntek, a czéhek csak nevükről lesznek ismeretesek; midőn a hazának minden lakosa egyenlő jogu és szabadságu polgár lesz; midőn moralis és nemzeti erő fejlik ki, melly a kormány' mérlegét lenyomja, következőleg az austriai érdek nem mozditatik elő a magyar rovására; szóval mihelyt önálló s nem szüntelen a külföldet majmozó nemzet leszünk: akkor ipar is támad, és csak akkor támad, és pedig támad, támadnia kell minden kis egyesületek nélkül is.

Játékszin. Ha gyermekjátéknak nem akarjuk mondani, gyalázatnak kell nevezni, hogy legelőször a komediát kezdettük országos adóztatással megalapitani. Nem ismerek hazát, hol illy valami igy történt volna. De hiszem is, hogy némellyek ohajtanák, bár ama lelkesülés ne komediára, hanem a száz szükségesek valamellyikének létesitésére, valami nagyobb bajnak gyökeres orvoslására melegitette volna inkább keblüket.

Kereskedési társulat. Azt kell róla mondanom, mit az Iparegyesületről. Hagyjátok a természetet maga utján menni. Miután e hazában majd nem jobbágyok, meg nemesek, meg s a többik, hanem polgárok lesznek, lesz észszerű földmivelés, aztán a nép szaporodtával emelkedik a kézműség, végre a termesztmények és készitmények sokasodtával vagy akarjátok vagy nem, kereskedésnek kell támadnia.

Ti azt mondjátok, most is lehetne már kereskedésünk, sok gabona, bor és marha van; igaz, de az ország' lakosainak két harmadrésze nem ehetik becsületes kenyeret és hust. Igyekezzetek tehát előbb azon, hogy e hazában a csere sulyegyenitse magát, ehessék mindenki jó kenyeret; adjatok módot, vagyis ne akadályozzatok semmi emberi tehetséget a maga irányában: akkor eladhatjátok itthon termékeiteket, és beszerezhettek itthon érte minden készitményt.

Ne a külföldet meg a nagy tengert tartsátok szem előtt, hanem nézzetek körül a hazában. Majd annak is eljő ideje.

Ludoviceum. Nagyszerű emléke a magyarok' rosz gazdálkodásának, számitásának, szóval értelmetlenségének és gyarlóságának; mert ha már fölépitettétek, nem gyávaság-e egy valaki mástol kérdezni meg: szabad e magyar nyelveteken benne tanitani?

Muzeum. Sujtás és vörösfolt a nadrágon. Igaz, szép hogy a nemzet méltóságának megfelelő muzeuma legyen, de éppen a régi rozzant épület felelt meg legjobban a még mostani méltóságunknak. Ugyan kérdem, miben áll méltóságunk? A nemzetek és országok közt helyünk nincs. Papiron, a corpus jurisban és agyunkban mi igen derék nemzet, nagy ország vagyunk; csak az a baj, hogy azok az irigy vagy tudatlan publicisták, hirlapisták, diplomaták, és még más-ták semmit sem emlitenek rólunk. De hiszen csak jöjenek ezen madarak Pestre, majd quas ego . . . .

Nekem azt sugja a józanész, hogy majd akkor leendett volna szép s talán szükséges valami nagyszerű muzeumot épitetni, midőn az angol és franczia néppel egy categoriában állna a magyar; midőn eldöntő határozattal birna; midőn Magyarország önerejében, függetlenül állna, (midőn nem fejöstehene volna Austriának); ha midőn királyát vagy

elnökét Budapesten lakni rendelné; szóval midőn e honnak népe nem valami tehetetlen nemesi magyar töredékekből, külön érdekű idegen ajku, s a magyar nemzetiség iránt ellenséges indulatu kakukokbul, s porig alázott jobbágyszolgákbul állna, hanem midőn a népességet legalább öt hat millió tiszta magyar faj, vagy az idegenekbül spanyol juhok' módjára nemesitett s magyarosult faj tenné, s erős nemzetet képezne; és a többi népséget ollyanok tennék, kik a nagyra törekvő magyar fajra büszkélkednének s egyetlen törekvésüknek és dicsőségüknek tarthatnák ennek minél előbb részesei, kiegészitői lehetni.

Ha majd egyszer ez igy leendene, akkor helyén volna a nemzet méltóságárol és ennek megfelelő muzeumrol szólni.

Népnevelés. Alig van liberalis ember széles e hazában, kinek ajkairol e szó legalább ötvenszer ne hangzott volna. Tenni? szükségtelennek tartjuk.

Nemzetiség. Veszsző-paripánk, mellyen gyermekekül lovagolunk, s ha ő Felségének tetszik engedni, egy egy kis módositást teszünk is rajta. Tehetnénk sokat magunktol és engedelem nélkül is, kiki saját körében; de szájhősködni és tettel is bizonyitani, egy gyarló magyarban igen sok volna. Józanész szerént csak kimondani kellene: mi magyarok vagyunk, országunk' határán belül mi rendelkezünk, nyilvános életünkben más nyelv nem hangzik többé; ez semmi fáradságba, semmi költségbe nem kerülne; csak hogy egy kis akarat, egy kis szilárdság kellene hozzá; igen, de bennünk minden inkább van, mint illy valami.

Pénz, azaz kölcsön pénz. Korunk- s hazánkban a reformerek óriási eszmének tartják a telekdijat, mellyre 100 millió pengő forint kölcsön terveztetik. Szeréntök ez emeli nagygyá a hazát. Én e nyomoru foltozásrol másutt mondám el meggyőződésemet s nézetemet.

Urbér. Ha hogy az urbért a józanész helybenhagyná, csak ugy hagyhatná helyben, hogy ha a földesurak egy részről, a jobbágyok más részről együtt tanácskozva s alkudozva, mint szabad egyezkedésüknek eredményét hozták volna azt.

Mig a világ világ lesz, s az emberek emberek lesznek, mindig találkoznak köztük gazdagabbak és szegényebbek, azaz hacsak communismus föl nem váltja a mostani rendet.

Továbbá minden időben e változatokat az emberek között feltaláljuk: a szegények közül némellyek meggazdagodnak, a gazdagok közül némellyek elszegényednek.

Ha ez igy van, pedig józan ember nem tagadhatja: ugy mindig lesznek földesurak, vagy földbirtokosok, és lesznek földbirtok nélküliek; következőleg ha a gazdagabb vagy földbirtokos nem győzi nagy kiterjedésű földeit maga bemivelni, vagy kényelmesebbnek tartja nem dolgozni; természetesen másoknak engedi át vagy részben, vagy egészen, bizonyos évi haszonbér mellett.

Az volna tehát az esztelenség, ha egy bizonyos időben élő emberek meghatároznák: ti utánunk élő földbirtokosok csak ennyi haszonbért kivánhattok földetekért, többet nem: ti nem birtokosok pedig ennyit tartoztok adni haszonbérül, többet nem. Nem világos e, hogy

igy mind a birtokos, mind a birtoktalan szabadságában, egyezkedésében korlátozva volna? És nem valóságos eszelős ember volna e az, ki magának illy jogot igényelne az utókoriak cselekedetei s alkudozásai fölött? Hiszen e szerént csak azok volnának szabadon egyezkedhető emberek, kik illy határozást hoztak; a többiek, az utánok élők pedig akaratnélküli gépelyek, vagy legfölebb gyermekek volnának.

A földbirtokosnak és a tőle valami darab földet haszonbérbe venni akarónak, tökéletesen egyenlő szabadságunak kell józanész szerént lenni. Kényszeritésnek helye józan szerkezetű társaságban nem lehet. Ha ma földbirtokosok és haszonbérlők (mert jobbágyokrul igazságosan szó nem lehet) ebben állapodnának meg: mi földesurak 20 holdnyi darab földért száz napi gyalog, vagy e helyett ötven napi marhás munkát és 40 ezüst forintot kivánunk, és mi haszonbérlők ezt megteszszük és megadjuk: természetesen azt kell érteniök, vagy világosan kitenniök — mig mi élünk; mert mihelyt akár a földbirtokos akár a haszonbérlő, akár mind ketten meghalnak, az egyesség köztük megszünt.

Mind a birtokos örökösének, mind a bérlő utódának, atyjok halála után szabadságuk van; tehát atyjuk' egyezkedését vagy szerződését folytathatják, vagy felbonthatják, miként nekik tetszik; de ugyan hogy is kényszerithetne egy megholt ember valamelly élőt? Ez legnagyobb képtelenség volna.

Ha ma a két fél, birtokosok és bérlők, törvényképen kihirdetik viszonyos egyezkedésüket, az már holnap vagy legalább nehány nap mulva megszünt mindenkit kötelezni; ugyanis csak azokat kötelezheti, kik benne megegyeztek, kik az egyezkedésben résztvettek. Ha már azt nem kötelezi, ki közülök kihalt, úgy éppen azt sem kötelezheti, ki még akkor nem született, vagy ha már született is, de eszével még nem élt, az egyezkedésben részt nem vett.

Ti, kik az urbért alkottátok, azt hivétek, hogy valami nagy, üdvös dolgot vittetek végbe; én sem sükert, sem hasznot, sem igazságot nem találok benne. Némellyek ugy is nyilatkoztak fölötte: hogy az örökváltságot kényszeritőleg kell kimondani; mások bizonyos minimumot kivántak meghatározni.

Mind kettő igaztalanság, jogtalanság és zsarnokság volna.

Hogy az urbér igazságos legyen, a birtokos és bérlő' egyezkedésére kell bizni.

Ha ti birtokosok Pozsonban azt rendelitek legjobb szándékbul, hogy minden robot és urasági szolgálat megszünt, s e helyett csak tiz pengő forintot fizessen minden egész telkes gazda, de ezt fizetni kényszeritessék, igaztalanság és zsarnokság volna: ellenben ha a gazda inkább munkával kivánja a haszonbért leróni, ha bár kétszáz napot ajánl is dolgozni, ez az ő dolga; tetszése szerént, teszi s ez igazság. Ne gyámkodjatok az ember fölött, midőn ép testtel, észszel és erővel bir.

Ti viszszaborzadtok attol, ha mindenki szabadon egyezkednék s nem a hozott törvényhöz alkalmazná magát; ne féljetek, éppen igy jő minden természetes sulyegyenbe. Vagy ha éppen azt akarjátok, hogy ez urbéri rendszabás törvény gyanánt szolgáljon, s mindenki szivesen tartsa meg, hijátok öszsze mind azokat, kiknek szól; s ha megegyez-

nek benne, ugy tisztelik mint törvényt; más valami rendszabást nem tisztelhetnek emberek törvényképen, csak azt, mit magok hoztak. Minden egyéb zsarnoki kényszabás, mi előtt meghajol ugyan, de csak kényszerülve, félelemböl s csak addig, mig erőt érez magában azt lerázhatni.

Az igazságot mondjátok ki általánosságában, hogy minden (ember egyenlő jogu és szabadságu;) az, ki a birtokosnak 150 napot szolgálni magát kötelezi 30 hold földért, éppen olly szabadsággal birjon, mint maga a földbirtokos: ezen szabadság és jog az urbéri viszonyokat jobban elrendeli.

A törvényt minden évben, vagy minél többször ujra meg kell vizsgálni. Ha jó, megmarad, mert esztelenség volna helyette mást hozni; ha rosz, eltöröltetik, mert megint esztelenség volna mint roszat ismerve mégis megtartani.

Vasut. Korunk betegsége. Én nem tagadom ennek hasznát, de hogy a bolondulásig szerelmes volnék bele mint némellyek, nem mondhatnám; és hogy csak, vagy főkép vasutakon varázsolhatni mennyországot, nem hihetem.

Magyar közmondás: lassan járj, tovább érsz. Valljon megszünt-e e talpraesett közmondás igazság lenni, hogy olly sebesen akarunk menni? A lassan járás alatt én nem azt értem, hogy nyomorult gebéinkre üljünk csak, vagy éppen gyalog menjünk s minden húsz lépésre megálljunk, szájtátva bámészkodjunk sat. hanem azt, hogy előbb az akadályokat kell az egész társaságbul elháritani, minden utakat kiegyenlíteni, nehogy a polgári társaság' nagy kocsija minduntalan elakadni legyen kénytelen; mert bizony mondom, ha a társasági kocsinak kerekei megsülyedve maradnak, a kocsiban ülő sem fog haladni.

Divatbol és fényüzési ingerből csak megjárja egy két vasut, még a legroszabb polgári társaságban is, de nagyszerü hatása csak ott lehet, hol minden szükségesebbek létesülése azt megelőzte: ellenben hol józanészszel egyező alapja nincs a társadalomnak, vasuton sokkal előbb éri végét.

Ha már küzdöttünk egy keveset nemzetiségünkért, s ha még tovább is küzdeni érdemesnek, józanészszerünek tartjuk: éppen azon érdekbül a magyarok istene azt sugja nekem, hogy a mennyire lehet, a szomszéd népekkel minden közlekedést legalább egy időre megszakaszszunk, hogy elszigeteltségünkben valamivé szilárdulhassunk.

Illy viszonyban, millyenben mi a körülfekvő népekkel vagyunk, közlekedésünk nekünk inkább ártalmas mint hasznos. A mi jó bennünk és nálunk van, az kivesz, kimegy: ellenben a mi rosz másutt van, az hozzánk bejő; ezt bizonyitani felesleges. Az elszigetelés tehát nekünk csak üdvös lehet.

A gyarmati áruk közöl kávét, fűszert, s több illyet, mellyekre szükségünk van, elszigeteltségünk mellett Fiumébol s pedig vasut nélkül is hozhatunk. Én megvallom, szeretném ha Budapestrül Fiumébe vasút vinne, de sokkal üdvösebbnek tartanám, ha az országnak vagy nemzetnek szive volna a fővárossal öszszekötve. A magyar városokat hozzátok egymáshoz és a fővároshoz közelebb vasutak által, millyenek: Szabadka,

Szeged, Vásárhely, Csongrád, Szentes, Kardszag-Ujszállás, Debreczen sat. Ezeket kössétek öszsze Budapesttel: itt e térségen csirádzik a magyarnak még igen meszsze levő dicsősége; külföldre vezető vasut a fiumein kivül szép jövőt nem igér, hacsak előbb a töredék magyar egygyé nem izmosodik.

Olly furcsa nép, millyen a magyar, iparüzö nagy néppel könnyü közlekedésbe téve csak veszt, nem nyer. Austriával, s igy közvetve a nagy Németországgal vasút által öszszekötve mi csak vesztünk, s nem nyerünk, hacsak előbb gyökeres reform nem történik s nemzetiségünk örök időkre megalapitva nincs.

Váltójog. Majmoknak sült veréb. Azt hitték a derék hazafiak, kik ez uj intézkedést fölállitni tervezték és segitették, hogy ha egyszer hiteltörvény van, a hazai jólét sebes léptekkel emelkedik. Az a haszna tagadhatlanul van, hogy sok embert adósság-csinálásban ovatossá tesz. Ez is nyereség. Másokat pontosabb fizetésre szoktat; ez is nyereség. Némelly családot, mellynek elei jól eladósodtak, tönkre tesz; másokra nézve ez is nyereség; mert a példa részént buzdit, részént viszszaijeszt.

Még egyszer mondom tehát, hogy e hiteltörvény használ, ezt tagadni senki józan nem képes. De kik azt hitték, hogy ez sült verebeket röpitget a tátongók szájába, szörnyen csalódtak.

A józanészszerü polgári társaságban nincs szükség arra, hogy a hitelezők és adósok kedveért külön tribunal állitassék fel, hogy a lények ok nélkül szaporittassanak, a rosz társaságot pedig e hiteltörvényszék soha jobbá nem teszi. Mert ugyan nem természetes és egyszerü dolog e az, hogy az adós fizesse le adósságát?

Péterfi kölcsönvesz 300 forintot Pálfitol egy évre, vagy öt évre, vagy határozatlan időre száztul 8, vagy mint megegyezhetnek 10 fr. kamatra, három hónapi felmondással.

Gondolhat e az olvasó olly oktondi falusi birót, ki nem tudná elitélni, hogy a határidő elteltével, vagy a három hónapi felmondás után Péterfi tartozik fizetni?

Az egész váltójogi codex helyét csak egyetlen egy sor, törvényül kimondva és szigoruan megtartva elégségesen kitölti. „Ki nem fizet, exequáltatik.“

Boldog Isten, milly sok fáradságba, milly termérdek költségbe, milly mesterkélt fogásokba kerül a dülőfélben levő s alap nélküli társadalmi alkotványt fentartani!

Bizony mondom az emberek nagyon elhitványultak, hogy a tartós jót a mulékony roszért nem akarják becserélni.

A magános életben ugy van, hogy midőn a roskadt épület már a tatarozást is alig birja, ledölni engedik s ujat épitenek helyébe; mért nem teszik ezt a polgári alkotványnyal? hiszen ez költségbe sem, hanem csak szilárd akaratba kerül.

Ugy látszik az ember javulhatása felöl kétségbe estetek, azért folyamodtok csupán olly kényszeritő rendszabásokhoz, millyen a váltójog is: a nevelésre pedig semmit sem forditotok, holott a józan nevelésü em-

ber kötelességét kényszerités nélkül is szigoruan teljesiti; és pedig teljesiti főkép a maga hasznáért.

Társaságban élvén el nem kerülhető, hogy majd egyik majd másik ne kérjen kölcsön embertársától; és nem tulajdon haszna kivánja e, hogy igéretének eleget tegyen, hogy adósságát a szabott időre lefizesse?

Egyszer ugyan megcsalhatja hitelezőjét, de aztán mindenkorra csak magát csalja. Ezt érzi magában minden ember; tudja, hogy kiváltkép magának árt, ha tartozási kötelességének eleget nem tesz.

Az emberben általánosan már természetinél fogva megvan a hajlam magának használni, ezt megragadva nagy sükerrel munkálkodhatni azon, hogy kölcsönös kötelességét kényszerités nélkül meggyőződésből teljesitse; mi az adósság-lefizetés egyéb, kötelességnél? Csak akkor kell a társaságban illy váltótribunáli kényszerető módhoz folyamodni, midőn eldönthetlenül bebizonyosult, hogy ember kötelességteljesitési akarattal nem bir.

A társaságban elszámlálhatlanféle kötelességek vannak, tehát minden külön kötelesség' teljesitésére szoritó külön törvényszéket állitsatok, s akkor minden helységben százféle törvényszék is lesz.

VIII. FEJEZET.

Polgári alkotványok, s hiányaik.

a) Királyság, képviseleti rendszerrel a franczióknál.

A francziáké legnevezetesebb egész Európában. Az 1789-dik évi epochalis nagy revolutio óta többféle szerkezetű alakult, de czélom csak a jelent, a most életbenlevőt érinteni, mellyet az előbbiek nyomán 1830. a juliusi napokban módositottak, mellynek fentartására Lajos-Fülöpöt a királyt megesketék.

Tárgyamtul meszsze vinne, ha az egész charta-t pontonként leirnám s kijelelném, mit tartok benne józanészszerűnek és mit ellenkezőnek: tehát csak némelly nevezetesebb pontok hiányait s árnyék-oldalait érintem.

1. „A francziák, bármi cziműek és ranguak legyenek, a törvény előtt egyenlők.“

E czikkely szépen hangzik, de csak is hangzik. A józanész szerénti társaságban nem lehet rangkülönbség, s ha van, a társaság nem józanészszerű. De e czikkely' szavai csak üres hang, mellyel magokat ámitják a francziák. Mint volnának ők egyenlők a törvény előtt, midőn csak azok élvezhetnek polgári jogokat, kik bizonyos mennyiségű vagyonnal, vagy a helyett más valami megkivántatósággal birnak, mint alább látandjuk.

S a király nem nevez e tetszése szerént annyi pairt, mennyit akar? s nincs e világosan a törvényben kitéve, hogy a pairt nem a rendes biróság, hanem maga a pair-kamara itéli el? Hol van itt egyenlőség.

Tehát nem egyenlők a törvény előtt, következésképp alkotványuk' legelső sarkalatos pontja hazugság.

De a hol egyenlők a polgárok, ott különféle rang nem is képzelhető.

2. „Különbség nélkül mindnyájan vagyonuk arányában járulnak a közterhek viseléséhöz.“ Nem igaz, mert azok, kik nem birnak annyi vagyonnal, mennyi minimumúl van kitüzve, hogy polgári jogokkal élhessenek, legnagyobb terhet viselnek; mert van e nagyobb teher mint az igaztalanság és jogtalanság; pedig nem viselik e a legszegényebbek e szörnyüt, és a népességnek nem nagyobb része e ez?

3. „Mind polgári, mind katonai hivatalt mindenki viselhet.“ — Az alábbi pontok ezt meghazudtolják; a lakosságnak nagyobb része még nem is választhatja a hivatalbelit, annál kevésbé fog magába a hivatalba eljuthatni. Hiszen a király nevez ki majd minden hivatalnokot.

4. „Mindenkinek egyéni szabadsága biztositva van, senkit sem szabad üldözni vagy elfogni, a törvény által kijelelt eseteken kivül.“

Szemfényvesztés. A szabadság cselekvésben, befolyásban van, nem pedig nemtevésben. És minö szabadság az, ha a népességnek nagyobb része arra van kárhoztatva, hogy elöbb ennyi meg ennyi vagyont szerezzen, aztán majd befolyása is lehet.

5. „Mindenki egyenlö vallási szabadsággal bir, s egyenlö védelemben részesül.“ —

A vallásrol, mint csupa vallásrol említést sem szükséges a józan alkotványban tenni. A vallás: vélemény, meggyözödés, imádás, érzés, szeretet, erröl törvényt alkotni nem lehet. A törvénynek tárgya csak cselekvés lehet, jó vagy rosz. A társadalmi élet éppen ugy mint akármelly egyes emberé, cselekvésböl áll. Minden polgári törvény csak e cselekvésre vonatkozhatik; és pedig legelsö, vagy igazabban mondva, egyetlen czélja a társadalomnak a rosz cselekvést akadályozni, a mennyire lehet gátolni.

A közönbös cselekvés, melly senkinek sem nem árt sem nem használ a polgári törvényen kivül esik; ezt teszi minden ember önléte fentartása ösztönéböl, akár van társaságban akár nincs; s akár van vallási fogalma, meggyözödése, akár nincs.

A jó cselekedet pedig vagy erény, szeretet gyümölcse, mit parancsolni nem lehet.

A szeretet ember' szivéböl kiirtva nem lesz soha; ebböl jó cselekvés kisebb nagyobb mértékben szivárogni fog mind örökké, ha bár soha egy polgári törvény nem létesült volnais, és ha bár a vallás név az emberek' ajkairol sohasem is hangzik vala. Mirevaló tehát polgári törvényekben a vallásrol említést tenni?

De nem is igaz e pont. Mert az volna tökéletes vallási szabadság, ha minden ember meggyözödése szerént ma azt, holnap mást, holnapután ismét mást, s ha talán minden nap is, vagy legalább mind annyiszor mást vallhatna, valahányszor neki tetszenék.

6. „A római katholika egyház és egyéb keresz-

tények' papjai a köz kincstárbol huzzák fizetesüket." —

Hiszen ha a polgári tisztviselők honnani fizetéséről nincs az alkotványban szó, a különféle vallási felekezetű papokérol sem szükséges különösen tenni.

Minden helységnek és városnak józanul magának kell papja' fizetését viselnie. (Lehetnek olly helységek is, mellyeknek nem kell pap, mi esztelenség tehát illyeneknek is papot adni s azt fizetni?)

7. „A francziáknak joguk van véleményüket nyilvánitani és kinyomatni a törvények' megtartása mellett." —

Nem csak a francziáknak, hanem minden embernek, de az erősebb a gyöngébbet elnyomhatja, tehát ebben is akadályozhatja, hanem jogát elvenni senki sem képes. Azonban ez nem egyéb komediánál, mert ha a kinyomatott vélemény a királynak vagy kormánynak nem tetszik, az irót azonnal fogságba viszik, azon felül pénzbirságra is kárhoztatják.

---

12. „A király' személye szent és sérthetlen. Ministerei felelősek." —

Előitélet. Ha a király felüláll a nemzeten s ennek ura, és érdekében maga hozza a törvényeket, elhiszem, hogy saját személyét szentnek és sérthetetlennek mondja, ekkor az alkotvány rosz, a polgári társaság nem józanészszerű. Ha pedig az egész nép teszi a felséget, akkor nem lehet ennek egyik tisztviselője, a király sérthetlen és szent.

Magán az egész népfelségen kivül semmi sem lehet sérthetlen. És csak is ezen értelemben lehet a sérthetlenséget kimondani.

Vagy a király maga adja utasitását s parancsait a ministereknek, vagy ezek annak befolyása nélkül müködnek.

Ha a király adja a parancsokat, mi esztelenség a minister-eszközöket vonni feleletre: ha pedig a ministerek magok hatalmánál fogva és belátásuk szerént kormányoznak, (milly kábaság roppant költséggel olly bálványt tartani fen, mellynek senki semmi hasznát nem veszi?) Hol ez, s igy történik, az nem lehet józanészszerű polgári társaság.

13. „A király főnöke a statusnak, parancsnoka mind a szárazföldi, mind a tengeri hadi eröknek, ... háborut indit, békességet, szövetséget köt; az igazgatásban minden föbb hivatalnokot ö nevez ki, rendeléseket bocsát a törvények' végrehajtására." —

Hogy a király a maga egyes személyében legyen fönöke az egész nemzetnek, és főkép még akkor is, midőn maga a nemzet képviselőiben törvényhozás végett együttvan, meg nem fér a józanészszel. Hogy az, kit az egész nép megbiz, a törvények' végrehajtására fölhatalmaz, a társaságnak minden egyes tagja vagy hatóságai fölött álljon, igen természetes, mert hogy kényszerithetne minden egyest az egész által hozott törvények' megtartására, ha egyeseknél és külön hatóságoknál több hatalommal felruházva nem volna? de hogy magok a képviselők

együttléve, a törvényhozók fejöknek, uroknak nevezzék, valóságos esztelenség; mig a társaság' képviselő együttvannak, addig ennek kell a felségnek lennie, maga fölött más nagyobbat józanul el nem ismerhet.

14. „A törvényhozói hatalmat együtt véve a király, a pairek kamarája és a képviselők vagy követek táblája gyakorolja.“ —

A józanészszerű polgári társaságban egyszerre egy ember csak egy hivatalt viselhet. S ha kisebb tisztségek is elfoglalják a hivatalnok' minden idejét, annál inkább a végrehajtói tisztviselőnek kell szüntelen őrt állania, tehát ő nem érhet rá a törvényhozásban részt venni. Neki csak azt kell várnia, mit rendel neki maga a nemzet, nem hoz e uj törvényt? nem töröli e el a régit? nem választ e helyette más végrehajtót?

Egyébiránt mind a király, mind a pairek a nemzetben benvannak, ők is a követek által képviselve vannak. Tehát nem józanészszerű azt állitani föl, hogy a király és pairek azon kivül, hogy a nemzet-testben foglaltatva képviseltetnek, még külön a nemzet ellenében saját érdekükben magokat kétszeresen képviseljék.

De még kevésbé józanészszerű mind a királynak, mind a paireknek éppen annyi sulyt engedni mint magoknak a képviselőknek maradt. Nem józanészszerű polgári szerkezet ez, hanem komedia, vagy gyávaság, vagy zsarnokság, vagy nevezzétek a minek tetszik, csak józan szerkezetnek nem mondhatni.

15. „Törvényjavaslatot a kamrák elébe terjeszteni a király' jogai közé tartozik, azonban az adót érdeklő minden törvénykérdés a követek kamrájánál kezdődik.“ —

Illy jogot ruházhat a társaság a királyra, azt kétségbe nem vonhatom, mihelyt fölteszem, hogy a társaság tökéletesen szabad; de hogy aztán józanészszerű e? azt tagadom, mert a király nem tudja, nem tudhatja, de nem is szükséges csak éppen neki tudni, milly uj törvényekre van a nemzetnek szüksége, vagy mellyiket kell az avultak közöl eltörölni.

18. „Csupán a király szentesiti vagy erösiti és hirdeti ki a törvényeket.“

Ha világosan ki volna téve, hogy a nemzet által hozott törvényeket megerösitenie kell, vagy akarja vagy nem: a józanésznek semmi kifogása nem volna ellene; de ha viszszavetheti, vagy módosithatja, guny és gyalázat a nemzetre.

23. „Paireket nevezni (még pedig tetszés szerént mennyit akar) a királyt illeti.“ —

Hoszu sorban van elszámlálva, kikbül nevezhet paireket. Hol pairek vannak, ott a polgárok törvény előtt sem egyenlők, és pedig annál inkább nem, mivel ha valamellyik pair nagy vétket követ el, nem a rendes biróság, hanem maga a pairkamra itél fölötte.

30. „A képviselők kamrája a választó collegiu-

mok által választott követekbül áll, a választói képességet és rendet külön törvény határozza el.“ —

És mivel a választást a népességnek csak kisebb, vagyonosabb része gyakorolhatja, a követek csak e kisebb számot képviselik, a mi jogtalanság, tehát nem józanészszerű.

33. „Senki sem lehet képviselő, ki harmincz évesnél ifjabb, és a külön törvényben meghatározott feltételek nélkül.“ —

Az embernek esze nem éppen csak a harminczadik évben jő meg, mert lehet valamelly 25 éves ifju sokkal eszesebb, mint egy más 50 éves férfiu. Ehhöz szorosan ragaszkodni nem józanság.

34. „Választó senki sem lehet 25 éven alul és a törvény által kijelelt egyéb feltételek nélkül.“ —

Leginkább e czikkelynek pontjai hazudtolják meg a constitutionak legelsö czikkelyét. Igen hoszszadalmas volna mind azon árnyéklatokat és specialitásokat elszámlálni, mellyek megkivántatnak, hogy valaki választó lehessen.

38. „A képviselő kamrának ülései nyilvánosak; de ötkövetnek kivánságára titkossá változik.“ —

Nagy esztelenség, hogy az egész képviselő táblának öt ember kivánsága szerént kelljen cselekedni.

42. „A királyhija öszsze a kamrákat minden évben; ő elhalaszthatja, de három hónap elteltével más kamrát kell öszszehínia.“ —

Ha a király tetszése szerént eloszlathatja a képviselök' tábláját, az nem józanészszerű alkotvány; ez csak árnyéka a polgári jó szerkezetnek.

Hiszen milly tágos kapu ez a viszszaélésre? Ha a király vagy kormány nem akarja azt törvénynyé lenni, mi fölött a képviselök tanakodnak, csak el kell a gyülést oszlatnia, s azonnal czélját éri.

Józanész szerént a fölött senki más nem rendelkezhetik, meddig tartson a gyülés, csak a törvény vagy magok a törvényhozók.

47. „A követek táblájának van joga a ministereket a pairek' táblája elöttbevádolni, és csupán a pairek itélnek fölöttük.“ —

Ez nem törvény elötti egyenlöség. Mért nem itél a rendes biróság minden vétkes fölött?

48. „Minden törvénykezés a királytól foly ki. Ő nevezi ki a törvényszéki birákat, s alkot törvényszékeket.“ —

Józanészszerű társaságban valamint a végrehajtót, ugy az itélő birót is maga a nemzet képviselöi által választja. A legfőbb biróságnak a végrehajtótul tökéletesen függetlennek kell lennie, ugy annyira, hogy maga a király és ministerei, mihelyt vádoltatnak, e törvényszék elébe tartozzanak; ennek tagjait a képviselök választszák.

Vagy maga a végrehajtó testület, azaz kormány, a legfőbb törvényszék is lehet egyszersmind, csak ezeket magok a törvényhozók választszák s ha törvényt sértenének, tüstént elitéljék öket.

49. „A király által kinevezett birák holtigtartó hivatalukbol el nem mozdithatók.“ —

A valódi s józan polgári társaságban a tagoknak mindent szabadon kell választhatniok; ha mégis van fölöttük valaki, kit nekik más nevez ki, s kit ha nem szeretnek is, kiben ha bizodalmuk nincs is, hivatalából el nem mozdíthatnak: akkor ök nem szabad polgárok.

Ez alkotvány' végén mint különös rendelkezésben Orleansi Fülöp Lajost királyuknak meghiják s neki és utódainak elsöszülöttségi úton de csupán a fiágon örökségül adják a királykodást. — Ezt a juliusi rendek tetszésök szerént teheték, de tudniok kell, hogy utódaiknak éppen azon joguk és szabadságuk van valakit mást választani, mi nekik volt, midön az Orleans herczeget választották.

Azt kivánni, hogy a mi választásunkban az utódok is megegyezzenek, legnagyobb esztelenség; vagy a mi választásunkat az utódokra erőszakolni akarni zsarnokság volna.

Némelly pontot érintettem csak, a többi részint jelentőség nélküli, részint hoszszadalmas és szükségtelen is lenne czélomra.

b) Köztársasági szerkezet Éjszakamerikában.

Ez már sokkal jobb a francziákénál, ez inkább megközeliti a józanész' követeléseit.

Elsö rész: A népnek jogai.

1. „Minden ember egy formán szabadnak és függetlennek születik, következöleg minden igazgatóság a néptöl ered, a nép közmegegyezése által alapitatik és a közjóért intéztetik.“

Nem csak hogy a néptöl ered, hanem maga a nép az, melly maga magát igazgatja.

2. „Minden embernek bizonyos, természeti, saját és vele született jogai vannak; ezek közé tartozik az élet és szabadságnak megszoritatlan használhatása és védelmezhetése, vagyonnak szerezhetése, birhatása és oltalmazhatása, általában a boldogság után törekedhetés s annak megszerezhetése jogai.“ —

Józanészszel megegyeztethetö pont, csakhogy fölösleges, ha elöbb kimondatik, hogy az ember szabad.

3. „Midön az emberek társasági állapotba lépnek, a természettöl nyert némelly jogaikrol lemondanak s a társaságnak átadják.“ —

Ez hamis tanitás. Az ember akár lép társaságba, akár nem, sohasem mond és nem mondhat le természeti jogainak egyikéröl sem.

Hiszen a társaság azon egyes emberekbül áll, kik abba álltak. Mi képtelenség tehát állitani, hogy valami jogrul lemondanak az emberek s azt a társaságnak adják át? Hiszen a társaság ök magok, tehát magoknak adják viszsza a jogot.

4. „De a természeti jogok közöl némellyek eredeti természetöknél fogva elidegenithetlenek, s minden

ember azokat magának megtartja, mivel azokat, hasonértékű jogokkal a társaság nem cserélheti ki. Illy neműek a lelkismeret jogai.“ —

Értelem nélküli szavak; az egész élőlénynek, tehát embernek vannak jogai, nem pedig véleménynek, vagy gondolatnak, vagy meggyőződésnek, lelkismeretnek; ezek nonensek ember nélkül.

Ha minden ember lemondana bizonyos jogairol, midőn társaságba lép, hová lennének azon jogok? A társaságnak nem adathatiak át, mert hiszen a társaság csak olly emberekbül áll, kiknek kevesebb joguk lenne, mint mielőtt a társaságba álltak; pedig ha mindenki jogrészt áldozna fel s minthogy azt csak az egész társaság' javára tehetné, és mivel a társaság csak egyes emberekbül állt öszsze, azon jogok, mellyekröl kiki a társaság javára mondott le, az egész társaság' egyes tagjai közt volna felosztva, mert a társaság csak képzeletben van, tulajdonkép az egyes emberek teszik: igen de e szerént azon jogokat, mellyekröl mindenki lemondott volna, megint mindenikük viszszakapná, tehát va'óságos esztelenség állitani, hogy kiki lemond valamiröl, de magának mond le, vagy maga magának viszszaadja.

5. „Minden embernek természeti és elidegenithetlen joga van, az Istent lelkismérete sugallása s meggyőződése szerént tisztelni sat. —

Ez természetesen az első pontban foglaltatik; mert miben állna embernek szabadsága, ha nem meggyőződésének nyilvánithalásában és cselekvésében? Ezek nélkül szabadság nincs.

6. „Minden vallásos felekezetnek kirekesztő joga van magának papot választani, s vele élelme s tartása iránt egyezkedni sat.“ —

Szinte az első pontban értetik; ugyanis ha embernek illy egyezkedési s választási joga nem volna, képtelenség nélkül nem lehetne öt szabadnak mondani.

7. „Ezen status' népének egyedüli 's kirekesztő joga van önmagát mint szabad, független s önhatalmu statust igazgatni, sat.“

Mennyi szószaporitás! hiszen ha az ember szabadnak, függetlennek születik, magától értetik mind az, mi annyiszor elmondatik; vagy ha mind ezt nem tehetné, nem volna szabad.

8. „Mivel minden hatalom eredetileg a népé és a néptöl ered, az igazgatóság' minden hivatala, és tisztviselöi, a népnek csak helyettesei és ügyvivöi, s minden idöben a nép' számoltatása alatt vannak.“ —

Mirevaló itt az: eredetileg? hiszen a hatalom mind örökké, és nem csak eredetileg a népé.

9. „Semmi névvel nevezendő hivatal vagy elsöség az igazgatásban soha nem lehet örökség szerinti. A statusban soha se titulus, nemesség, vagy örökség szerinti megkülönböztetés, se semmi privilegium, rang, vagy kizáró haszon senkinek ne en-

gedtessék, s olly hivatal se állitassék soha, mellynek folytatása ideje a nép' tetszésétől ne függjön. Senki is egy közhivatalnál többet egyszerre nem viselhet." —

Ezen pont nem a jogokat, hanem az igazgatást illeti. De ha a jogokat veszszük, miként lehet a soha szót alkalmazni? Hiszen azok, kik e szerződést egymásközt kötötték, nincsenek feljogositva az utókorbelieket ennek megtartására kötelezni.

Ha nekik majd tetszeni fog örökség szerinti vagy kettős hivatalt, vagy czimet alkotni, arra szabadságuknak kell lenni.

Jó e, ha valaki örökli hivatalát; jó e ha kettőt vagy hármat is visel egyszerre? az más kérdés, nem tartozik a dologhoz, de a józan észszerinti társaságnak szabadsággal kell birnia ezekről rendelkezhetni.

10. „Az igazgatás az egész közönség' közjavaért, nem pedig egyesember vagy osztály' önhasznáért alapitatik; mirenézve ha akármikor is az igazgatás a kiszabott czéltol eltérne, hatalmával visszaélne, vagy a közszabadságot nyilvánosan veszedelmeztetné: a nép önjogánál fogva változtatja az igazgatást, vagy egészen ujat is alkot. Mert azon állitás és tudomány, hogy az önkényü hatalom- és nyomattatásnak ellent ne lehessen állani, képtelen, rabszolgai és az emberi nem javát és boldogságát veszedelmeztető állitás." —

Hogy ez tökéletesen megegyez a józanészszel, emliteni is álig kell, csakhogy fölösleges szószaporitás. Mert mi a társaság? tökéletes szabadságu és jogu polgárok' egyesülete.

Ki igazgatja ez egyesületet? Ön maga a társaság. Gondolhatni e józanészszel, hogy a társaság maga magát elnyomja? nem.

11. „Minden választásnak szabadnak kell lennie, és ezen status minden polgárának — birván a szükséges tulajdonokkal — egyenlő joga van a közönséges hivatalokra választani és választatni. De akárkiről birói itélet által megbizonyosodik, hogy valamelly hivatal elnyeréséért a választókat megvesztegette, tiz esztendeig semmi hivatalra nem választathatik s választói jogát is elveszti." —

Ha a választhatási tulajdon másban állana, mint abban, hogy mihelyt a gyermek vagy ifju eszével él, vagy ha valaki e társaságon kivül született, de magát e társaság' tagjává vallja, ha mondom ezen kivül más föltétel kivántatnék arra, hogy polgár, tehát választó is lehessen, nem volna józanészszerü társaság.

12. „A közönség' minden tagjának joga van kivánni, hogy élete, szabadsága és vagyona oltalmaztassék a közönség által; de köteles is minden tag ezen oltalom fentartására a ráeső részt viselni, s ha szükség kivánja, személyes szolgálatával, vagy ezen szolgálat haszonbecsüjével azt elömozditani. Mind-

az által senki vagyonának semmi része a közhaszonra forditás végett el ne vétessék a tulajdonos, vagy a nép' képviselői megegyezése nélkül." —

A kisajátitásnál: a bócsár' megtéritése mellett, kimaradt; e nélkül jogtalanság volna valakinek vagyonát közczélra forditani, habár az egész képviselő testület tenné is, ha csak communismusban nem élnének, ugyde akkor meg senkinek sem volna elkülönzött tulajdona.

Egyébiránt az egész megint csak annak ismétlése, mi az első pontban mondaték; mert ha az ember szabadnak születik, mind az önként következik, mi itt e'számláltatik; de következetlenség is csak ezeket meg ezeket elszámlálni, hanem ha egy vagy más cselekvést elszámláltok, mind sorozzátok elő, mit ember szabadon tehet, habár foliántokra nevelkednék is.

13. „Minden embernek szabad a maga és közönség oltalmazására fegyvert tartani és hordozni." —

De ugyan ki is tilthatná és kinek juthatna eszébe is olly társaságban, melly szabad emberekbül alakult.

14. „Ezen status' minden polgárainak, ha személyük- vagyonuk- vagy becsületükben akármi méltatlanságot szenvedtek, joguk van elégtételt követelni. Joguk van kivánni, hogy nekik az igazság szabadon, halogatás és fizetés nélkül, teljesen és pontosan szolgáltassék ki."

Mihelyt az megállapitatik, hogy az ember szabad, mind ez magától értetik.

E pontok 38-ra terjednek, mellyeket végig s egyenként elsorolni feleslegesnek tartok, csak azt jegyzem meg róluk, hogy a józanészszel nem igen ellenkeznek, de mindannyi szószaporitások, s négy öt pontban mindazt éppen olly teljesen lehetett volna adni.

Második rész: Igazgatás formája.

I. Törvényhozó hatalom.

1. „A törvényhozó hatalom ezen statusban a nép által választott senatus és követek házára bizatik; mindenik ház egymástol független." —

Ha a két ház egymástol független vo'na, nem lenne szükséges, hogy egyik ház a másikkal egyetértsen. De ez képtelenség is, mert e szerént a követek háza is más, a senatus is más törvényeket hozna.

Lehet hogy az amerikaiak és az európai liberalis férfiak valami különös jónak, czélszerűnek tartják a két táblát: én rosznak és egyszersmind komediának vallom.

Tegyük, hogy e két tábla valami uj törvényjavaslatban nem egyez meg; az egyik ház igy, a másik amugy véli jónak. Ki dönti el a dolgot?

Ha valami egyes emberre bizzák eldöntését, azt magok fölé jogositják; akkor már vész fenyegeti a társaságot. Ha pedig nem bizzák

egy valakire, hanem szavazat többséggel döntik el, csak úgy történhetik meg, ha az egész képviselőség együtt van. Ha tíz külön tábla volna is, józanész szerint egyik tagnak sem lehetvén több joga mint a másiknak, következőleg szavazata többet nem nyomhat mint akármellyiké; vagy ha többet nyom, már a társaság nem józanészszerű. Mire való tehát a képviselőket két vagy több felekezetre osztani?

Minden megoszlás az enyészet' magvait hordja magában.

A felsőház' tagjai vagy eszesebbek, vagy éppen ollyanok, vagy végre kevésbé eszesek mint az alsóház tagjai: ha eszesebbek, az alsóház tagjaival öszsze kell olvadniok, hogy ezek tőlük szinte olly eszesekké lenni tanuljanak, de ekkor nem is volna szükség az alsó táblára, mert hiszen minek töl sék ezek az időt ha ugyis a felső tábla, vagy a senatus határoz el; ha csak éppen olly eszesek, igaztalanság őket felsőbbeknek nevezni, ha pedig kevésbé eszesek, bolondság volna őket még csak alsó táblai követekké is választani, annál inkább még felsőbbséggel megkülönböztetni.

2. „Évenként junius első szerdáján, vagy máskor is ha a szükség kivánja, mindenik ház egybegyül. Megszünik foglalatosságuk más évi junius első szerdáját megelőző két nappal."

Nem józanészszerű azt határozni, hogy a törvényhozó tagok egyik juniustól másikig együtt legyenek; mert a józanészszerű polgári alkotvány mellett nem szükséges örökké tanácskozniok; hiszen a fő pontoknak ollyanoknak kell lenniök, mellyek örök időkig változhatlanok.

Vagy pedig röviden azt kell kimondani, hogy a képviselők szüntelenül öszszegyülve vannak.

3. „A törvényhozó házaknak a nép által hatalom adatik az egész statusban akárhol szükségesnek találtató törvényszéket állitani, elrendelni vagy változtatni is, stb."

Ha a képviselők vagy törvényhozók száma csekély, nem észszerű nekik hatalmat adni önkényök szerént mindenféle törvényszéket állitani: ha pedig minél nagyobb, vagy lehető nagy a törvényhozók száma: nem azt kell mondani, hogy nekik a nép hatalmat ad, hanem maga a nép hozza a törvényt.

4. „Hatalom engedtetik továbbá, hogy időrül időre a status boldogságára megkivántató törvényeket hozzon. Adó, közterhek' dolga iránt törvényesen határozzon; katonaság, status oltalma, tisztviselők' állapotja és minden más a status' javát, sérelmeit, terheltetéseit illető tárgyak iránt is állandó törvényeket alkosson. Ugy mindazáltal, hogy a hozandott törvények ne ellenkezzenek, a statusnak már megállapitott constitutiojával."

E pont elejére éppen azt kell mondanom, mit a 3dikra mondtam. Továbbá, a józan polgári társaságban nincsenek, nem lehetnek terhek, ha csak mind azt tehernek nem veszszük, mit magunk kényelméért és jobbvoltáért önként, még pedig örömmel teszünk.

Például: valahová gyalog járni restelünk, tehát hintót készitetünk s lovakat szerzünk. Ha ezt meg száz és ezer illyenfélét tehernek mondotok, ám nevezzék mind azt is tehernek, mit a közjólétére közösen és örömest teszünk. De e pontnak vége csakugyan nem józanészszerű. Hiszen nem lehetlen, sőt igen valószinű, hogy valamelly constitutioban rosz pontok is vannak, mi esztelenség azt előre meghatározni, hogy azokkal ellenkező, azaz jó törvények ne hozattassanak?

5. „A törvényhozó testhöz tartozó személyek semmi más hivatalt nem viselhetnek."

Talán csak addig és akkor, mig valósággal mint törvényhozók együtt vannak, mert szorosan minden eszével élő polgár a törvényhozók közé tartozik; mivel ha nem az egész polgári társaság hozza a törvényt, ha bár közvetve is, az nem neveztethetnék törvénynek. De más részről, a törvényhozóknak kell választaniok mind a végrehajtóság, mind pedig a birószéki tagokat, s pedig feltevén, hogy a törvényhozók a társaságnak legjelesb férfiai közül választanak, természetes, hogy a birói és végrehajtói tagokat magok közül is választják, vagy választhatniok kell.

6. „Mindenik ház nyilvánosan tartja üléseit."

Erre semmi más észrevételem nincs, mint azt mondani, hogy: természetesen. Mert hiszen az egész társaság választja és bizza meg embereit a magok, tehát az egésznek javáról tanácskozni: mi esztelenség volna a társaságrul azt tenni föl, hogy maga magának vagy is akármelylyik egyes tagjának megtiltja a tanácskozási teremben menni. Hiszen mi oka lehetne a társaságnak maga előtt titkolódzni?

Senatus. 1. „A senatus a törvényhozó test egyik osztályát teszi; tagjai csak esztendeig maradnak meg hivatalukban s következőleg választatnak: a status-beli minden birtokosok s megtelepedett lakosok, kik a 21 évet már elérték, az esztendőnként martiusban, vagy máskor is tartatni szokott gyüléseken a maguk kerületeikben megjelennek s az azon kerületre eső senatort szabad tetszésük szerént megválasztják."

Igaz a polgári társaság összes tagjainak tökéletes szabadsága van 21 éveskort kitűzni, de józanészszerű nem lehet, mert lehetnek 20 vagy 19, sőt 18, de még kisebb koruak, kiknek annyi belátásuk van, mint más 40 éveseknek.

2. „A szózatok az e végre rendelt választottság által egybegyüjtetvén jegyzőkönyvbe iratnak, számuk felolvastatik s a status-titkárnak beküldetik; ez a senatus házában felolvastatik; kik többséget nyertek, a senatus tagjai lesznek."

Egészen józanészszerű, csakhogy mi szükség éppen jegyzőkönyvbe irni; ki kell nyomatni, közzétenni sajtó utján s aztán megvan.

3. „Az ujonnan egybegyült senatus maga választja elnökét s más tisztviselőit, meghatározza ülései s tanácskozása rendét, s eloszlásának idejét a követek házával egyetértve."

De hátha a követek' házával meg nem egyezhetnek? Ime a meg-

oszlásnak, rosz következése. Fölebb a Törvényhozóhatalom czimnek második pontja szerént: egyik juniustól másik juniusig vannak együtt, itt pedig a tábla maga ha'ározza meg eloszlásának idejét.

Meg az is mondatik az első pontban, hogy egyik a másik táblától független, mi szükség tehát, hogy egyik a másikkal egyetértsen? Lám akaratuk ellen is azt tanusitják, hogy egy t stnek kell a törvényhozásnak lenni.

4. „A senátus a követek' háza által hivatalukkali viszszaélésért bevádolt tisztviselőknek föitélő széke. De itélete csak a hivatalbóli elmozditásig terjed s az illy elmozditott tisztviselők' hibái s magokviselete fölött a rendes törvényszék itél."

Mire való e megkülönböztetés? Kik a polgári társasághoz tartoznak, azoknak legalább a törvény előtt kell egyenlőknek lenniök. Ez még az europai előitéleteknek maradéka.

5. „Ha a gubernátor vádoltatik be, akkor a főtörvényszék' elnöke viszi az elölülést a senatusban, de szózat nélkül."

A józan szerkezetű társaságban minden vétkest, habár magát királynak, vagy császárnak nevezze is, ugyanazon egy törvényszéknek kell elitélni, melly a legszegényebb vagy utolsó polgár fölött itél. Én legészszerűbbnek tartanám, hogy a törvényhozók osztatlanul együtt volnának s ezek magok itélnének a kormánynak vagy végrehajtók' vétkes tagjai fölött.

Követek háza. 1. „Ezen statusban a nép minden esztendőben ujra választja követeit, azon módon és időben mint a senatorokat. A követek háza a törvényhozó test másik osztályát teszi."

Hiszen ez jó, csak az nem józanészszerü, hogy két részre vannak szakadva. Ez europai előitélet. Kár hogy az amerikaiak ki nem küszöbölték.

2. „A követek háza a status minden ügyének, s tisztviselői magokviseletének megvizsgálója. A hibás és vétkes tisztviselők ügyét a senatus elébe terjeszti ellátás végett."

E szerént a követek háza is némileg törvényszék; a senatus is az, a rendes biróság is. Hogy a józan polgári társaságban minden polgárnak természeti szabadsága akárki vétk st a törvényszék előtt vádolni, magátul értetik, tehát mért nem vádolhatna valakit maga a követek háza is mint testület? De ha a rendes törvényszéki birákat maga a nép választja, mirevaló a senatust is törvényszékké alakitani?

Vagy bir a rendes biróság minden fölött itélni vagy nem. Ha bir, haszontalan europai formalitást és zavartságot készakarva követnek el az által, hogy némelly esetet vagy némelly tagot más biróság alá vetnek, ez által gyöngül tekintélye hatalma a rendes biróságnak: ha pedig nem bir minden fölött itélni, mért nem alakitják birószéküket ollyanná, hogy minden fölött itélhessen?

3. „A status' jövedelmeit és kiadásait illető min-

den javaslat a követek' házában kezdődik, de a senatus is befolyhat ebbe, jobbitások vagy változtatások ajánlása által."

Ebbül az tünik ki, hogy a senatusban még sem bizik egészen a nép, mert különben nem csak javalatkép, hanem határozólag is be kellene folyni a polgári társaság ezen leglényegesebb kérdésébe.

Tegyük, hogy a követek háza határozata mellett megmarad, s a senatusnak semmi javalatát és változtatását el nem fogadja, mirevaló akkor a senatus?

Ez az europai előitéleteknek szomoru maradványa.

De mirevaló a czifraság, a megkülönböztetés, hogy némelly dologban a követek háza nagyobb hatásu, másokban meg a senatus. Ez nem józanészszerü.

4. „A követek' háza is maga választja elnökét és tisztviselőit; meghatározza tárgyait, tanácskozása rendét s eloszlásának idejét, a senatussal egyetértve."

Fölebb mondatott (I. Törvényhozó hatalom 1. pontja végén), hogy mindenik ház egymástól független.

Vagy képes a követek háza valamit, például mint e pontban, eloszlását a senatus meg nem egyezése ellen is eszközölni, vagy nem képes. Ha képes, mi szükség van a senatus táblájára? ha nem képes, a két tábla egymástól nem független; hanem egyik a másiknak, mind a kettő együtt pedig a közjónak akadálya.

5. „Mindenik házban folyt tárgyak s azok fölött tartott tanácskozások mindig kinyomatnak s közzé tétetnek."

Az egész polgári alkotványban ennél józanészszerübb valami nem igen van; nélküle a czélnak egészen megfelelhető képviselőség nem képzelhető.

II. Végrehajtó hatalom.

1. „Évenként martiusban, olly módon, miként a törvényhozók választatnak, a nép kormányzót (gubernator) választ, ki feje minden polgári s katonai hivataloknak. A törvényekben meghatározott mód szerént a statust kormányozza, de mindig a melléje rendelt tanácsosok' megegyezésével."

Józanul e pont ellen nem lehet kifogásunk.

2. „Minden törvényjavaslat, miután a két házban keresztül ment, a gubernatorhoz küldetik. Ha ő is helyben hagyja a javalatot, aláirja, s mint megállitott törvényt azonnal kihirdeti. Ha pedig a javalat iránt észrevételei vannak, azt ellenkezése' okaival s állitásaival együtt visszaküldi azon háznak, hol az keletkezett.

A két háznál rendében a kormányzó ellenvetéseit és okait meghányják, s ha a házaknak két harmadrésze most is helyesnek találja a javaslatot, a kormányzó

további ellenvetései mellőztetvén a javalat kötelező törvénynyé válik s kihirdettetik. Akkor is, ha a gubernator tíz nap alatt viszsza nem küldi az elébe terjesztett javalatot, azonnal törvénynyé válik s kihirdettetik."

Én komédiának tartom midőn egy egész nemzet van együtt s jónak tartott törvényjavaslatát egyik tisztviselőjének elébe terjeszti, hogy az jóvá hagyja.

Ha a törvényhozó gyülés előre tudja, hogy az elnöknek helyben kell hagynia, akkor döreség elébe terjeszteni: ha pedig az megakadályozhatja: akkor már a társasági kötés nem józanészszerű.

3. „A két ház között üléseik folytatása vagy elhalasztása fölött eredett nem egyezhetés esetében a gubernator egyetértvén a tanácscsal határoz; de az elhalasztás kilenczven napnál továbbra nem terjedhet."

Mindig lealacsonitó, midőn a társaságban van valaki, ki a társaságnak akármi ügyét egyedisége szerént döntheti el. Ime a két táblának gyümölcse. Ha együtt vannak a képviselők, illyenekre soha nincs szükség.

4. „Az itélő birákat s az itélőszékek melletti más tisztviselőket, a nemzeti őrsereg' vezéreit s a tengeri katonaság' tiszteit — kiknek választási jogát a nép magának fen nem tartotta, — a kormányzó nevezi ki tanácsosai megegyezésével."

Hogy az itélő birákat a kormányzó nevezi ki, a józanészszel merőben ellenkezik. Ha a törvényhozókat a nép választja s választani birja, mért ne birná az itélő birákat is?

A törvények, mellyeket a nép képviselőiben hozott, vagy jók, vagy roszak. A biráknak azok szerint és nem önkényleg vagy gondolom formán kell itélniök. Ha jók a törvények, igen könnyű férfiakat választani, kik azok szerént itéljenek; hiszen ezekben főkép igazságszeretet és jogosság kivántatik meg: ha pedig roszak a törvények, a kormányzót jogositni föl birák' kinevezésére, annyit tesz, mint neki önkényre és zsarnokságra utat készíteni.

5. „A kormányzó feje levén a katonai erőnek hivatala esztendeje alatt, azoknak rendbetartása, egybegyülése s gyakorlása iránt a meghatározott szabályok szerént rendeléseket teszen, és ha ellenség támadná meg a statust, erőt viszen az ellen s a status oltalmára mindent elkövet."

Ez a maga rendén van, csak az nem volna józanészszerű, ha maga a törvény nem határozna, hanem minél több csak a kormányzó rendelésétül függne.

6. „Hatalom adatik a gubernátornak, hogy a tanácscsal egyetértve, az itélőszék által szabott büntetésbül, a körülmények szerént elengedjen. De a hivatalukat roszul viselt tisztviselők' büntetését nem engedheti el."

Mind ezekbül világos, hogy a végrehajtó mind a törvényhozásba,

mind a biráskodásba és főkép ebbe nagy befolyással van, minek a józan szerkezetű társaságban megtörténni nem szabad.

Hiszen alkotványuk első részének 35-dik pontjában ez áll: a három fő hatalom, ugymint: törvényhozó, végrehajtó és itélőbirói hatalom megkülönböztessenek egymástól, hogy egyikebeliek a más knál (t. i. egyszersmind, ugyanazon egy időben akarják értetni) hivatalt ne viselhessenek.

Ha a kormányzó a birák által szabott akármi büntetést megváltoztathatja vagy elengedheti, a polgári szerkezet rosz.

Vagy megérdemli a vétkes a rászabott büntetést vagy nem; ha nem érdemli, a biróság dolga fölmenteni; ha megérdemli, józanul senki alola föl nem mentheti, mert akkor a büntetés czélja tévesztve volna; de józanul nem is szabad, csak önkény teheti; mert igy a fölmentett vétkes törvény előtt kivétel volna, ki büntetlenül követett volna el hibát.

Ha csak egy is találtathatik illyen a társaságban, az nem józanészszerű többé.

Ha megkegyelmezést jónak tart a társaság, azt tegye az itélő biróság, de ne elegyitse magát egyik hatalom a másikába. A megkegyelmezési jog europai gyümölcs, melly inkább keserű mint édes.

7. „A közpénztárból semmi más költséget nem rendelhet, csak mi a törvényekben s a törvényhozóság által megállapitatott. Kivevén azon esetet, ha a statust ellenség támadja meg, s annak oltalmára kivántatik a költség.“

Ha valaha, bizonyosan akkor kivántatik meg, hogy a nép' képviselői összszegyüljenek, midőn hazájukat ellenség fenyegeti, tehát a költséget is meghatározhatják; ezt még illy esetben is, a kormányzó' önkényére bizni mindig veszedelmes vagy legalább káros lehet.

A Tanács. „A gubernátor mellé a végrehajtó hatalomnak segitségére s utasitására minden évben öt tanácsnok választatik a nép által. Statustitoknokot, pénztárnokot, elegyes gyülésben titkos sorsolás által választnak.“

Vagy ért és képes maga a kormányzó kormányozni, vagy nem képes; ha képes, minek mellé más öt (vagy akárhány)? ha nem képes, esztelenség mégis csak magát kormányozónak czimezni; ekkor inkább józanészszerű őket együtt s a többes számban kormányzóknak nevezni.

III. Itélő hatalom.

„Az alsóbb székek itéletei megvizsgálására egy fő itélőszék állitatik, mellynek biráit a gubernator nevezi ki a tanács megegyezésével. stb.

Ha minden jó volna is e köztársasági intézkedésben, az rosz, hogy a kormányzó nevezi ki a fő itélő birákat. Miként lehetne itt egyik hatalom a másiktól független, ha egyik a másikat kinevezi?

Ez józanészszerű nem lehet. Hoszasan vitathatnám ez állitásomat, de azt hiszem erről józan ember nem is kételkedhetik.

Miután sorban előadtam, mit nem tartok az alkotványokban a józanészszel megegyezőknek, azt is előadom, millyen alkotványt tartok én józanészszerűnek. Legyen.

És azt szerénytelenség nélkül merem hinni, hogy mind a törvény-

hozástul, mind a kormánytul, ha jutalmat nem is, legalább méltó köszönetet nyerek azért, hogy kezükre dolgoztam, mert bizonyos az, hogy a jót mindegyikük ohajtja.

VIII. FEJEZET.

Józanészszerű polgári alkotvány.

A) *Első rendü törvények.*

1. Mi emberek mindnyájan tökéletesen egyenlő jogokkal és szabadsággal születünk.

Ezt ismerjük minden józan polgári társaság' alapjának; miszerént a társaságban egyik alattvaló, másik fölebbvaló nem lehet. A szabad polgárok között csak határozott időre választott elöljárok lehetnek, de ur és jobbágyok nem.

2. Mi emberek mindnyájan ugyanazon természeti fötulajdonságokkal vagyunk felruházva.

Azon természeti fötulajdonságunk pedig abban áll, hogy: mindnyájan kivánjuk azt, mit önfentartásunkra jónak tartunk, mindnyájan óvakodunk attul, mit rosznak ismerünk meg, s romlásunkra szolgál.

3. Mi emberek mindnyájan vágyat érzünk magunkban szükségeinket kielégiteni.

E három pontot semmi józan ember nem tagadhatja, természetesen következik tehát, hogy emberi tulajdonságainkra nézve egyenlők vagyunk. Ha pedig valaki kételkednék, még azt mondjuk meggyőzésére,

a) Mindnyájan férfi és nő közösülése által fogantatunk és születünk.

b) Mindnyájan megéhezünk, megszomjazunk, elálmosodunk, nőszülünk.

c) Mindnyájan tökéletesebbedhetők vagyunk.

d) Mindnyájan ugyanazon testrészekbül állunk.

e) Mindnyájunk vére piros.

f) Mindnyájan meghalunk. stb.

4. Azon szabadság és jogok, mellyekben születünk, soha senki által el nem idegenithetők.

Mivel e földön rajtunk embereken kivül semmi más, nem csak felsőbb, de hozzánk hasonló tökéletesülhető lények sincsenek, nem képzelhetjük, ki foszthatna meg természeti szabadságunktol és jogainktul.

5. A szabadság és jogok nyilatkozatban és cselekvésben tünnek ki.

Ebből következik, hogy ember nyilatkoztathat, cselekedhetik mindent, mit kigondolni képes. Midőn tehát akár magánosan élünk, akár társaságba állunk: tökéletes szabadságunknál fogva tulajdon magunk jobbvoltáért tartoztatjuk meg magunkat némelly cselekvéstől, nem pedig mások kényszeritése által.

Szabad akaratunk levén, minden legszigorubb törvények és tilalmak daczára is véthetünk mások ellen, de azt cselekedvén esztelenked-

nénk, mert vagy az általunk hozott törvények szerént magunk büntetnök magunkat, vagy azt hinók fel irántunki hasonló cselekvésre, ki ellen vétettünk volna.

Nem tartjuk tehát szükségesnek elszámlálni, mit szabad tennünk, mihöz van jogunk, hanem kevés szóba foglaljuk: ember más korlátot cselekvésében el nem ismerhet, csak azt, mit tulajdon maga hasznáért önmagának józanesze' sugallásábul tesz.

B) *Másodrendü törvények.*

1. Midőn mi emberek társaságba lépünk, nem áldozzuk fel természeti szabadságunkat és jogainkat.

Mi tagadjuk, hogy embernek szabadságát és jogait fel kelljen áldozni, midőn társaságba lép.

Az emberiségnek tökéletes szabadságában volt és van maig a földnek gyümölcsét közösen használni, vagy csoportonként annyit sajátukul kijelelni, mennyi természeti szükségeik' kielégitésére megkivántatik.

Ha jobbnak tartották bizonyos részt a bizonytalan egész helyett választani, azaz fentartásukra szükséges mennyiségü alapot tulajdonul kijelelni, ezt tökéletes szabadságuknál fogva tevék.

Kinek ez nem tetszik, ma is szerte csatangolhat az egész föld szinén, ha szükségeinek kielégitésében akadályokra talál, szabadságában álland azokkal örökké küzdeni, vagy ha üdvösebbnek tartja, sajátul szerzendett részt választani.

2. A polgári társaság egyetlen czélja kölcsönös védelem.

Valamint a nagyobb hal a piczinyt elnyelheti, a nagy madár a kisebbet felfalhatja: éppen ugy az erősebb és hatalmasabb ember a gyöngébbet elnyomhatja, szabadsága és jogai gyakorlásában akadályozhatja; de mi az álatnál eszesebb emberek s erényesülhető és mindinkább tökéletesedhető lények éppen azért álltunk társaságba, hogy egymásnak természeti szabadságát és jogait a talán erősebbnek önkénye s erőszakoskodása ellen biztositsuk, védelmezzük.

Mi ugyanis arrul vagyunk meggyőződve, hogy minden polgári józan szerződés csupán e czélbul készül.

Ha mi önként teljes szabadságunknál fogva magunkban azt határozzuk, hogy egyikünk a másikat semmiben ne háborgassa, ne akadályozza: szünteleni fejlődhetésünknél fogva minden egyes polgárnak, tehát az egész társaságnak is, egyéb czéljai, mellyeknek öszesége a jólét vagy boldogság, önként következik, a nélkül, hogy törvényül vagy parancsolólag mondanók ki: mozditsd elő a társaság jólétét.

Minden ember természetinél fogva igyekszik s törekedik minél jobb létre, az ellenkező nincs is tehetségében, tehát a társaság jóléte is magától bekövetkezik.

3. Egész társaságot illető törvény csak az lehet, mit az egész társaság hoz,

Mi azt örökigazságnak ismerjük, hogy: a törvény csak azt illeti, ki hozta. Ha mégis valaki azt megtartani kényszeritetik, a nélkül, hogy an-

nak hozatalába befolyhatott vagy megegyezett volna: ez rab, a törvénynek hozói pedig zsarnokok.

A társasági eszme az, hogy ahhoz mindenki tetszése szerént, tehát szabad akaratánál fogva járult. Míg ő a társaságnak egyik tagjául létez, nélküle vagy tudta és akarata nélkül nem történhetik semmi, vagy ha határoztatik, az rája nézve érvénytelen.

Megeshetik, hogy egyik másik tagtárs be nem foly a törvényhozásba, abban részt nem vesz, valamelly javaslathoz nem járul, hanem megnyugszik abban, hogy nélküle is majd üdvösen munkálnak a többiek; ő lássa; a dolog lényege az, hogy ha kedve van, befolyást gyakorolhasson.

Ha a társaság tíz millio tagbul áll, de kilencz millio nem kiván a törvényhozásban részt venni, hanem elfogadja, s megnyugszik abban mit az egy millio határoz: ekkor a társaságban tökéletes szabadság uralkodik; az józanészszerü: ellenben ha kilencz millio, tehát a legnagyobb többség hozná a törvényt, s az egy milliónak bár kedve és akarata volt vala befolyni, de nem lehetett, s abban meg sem is egyez, és ha mégis annak megtartására köteleztetik, ez nem volna többé szabad polgári társaság; az egy millio rab volna, a többi kilencz millio pedig zsarnok lenne.

4. A milly tökéletesen szabad volt azelőtt mindegyikünk, éppen olly szabadsággal egyesülünk, tehát szabad társaságunk is.

Akár egy igen nagy városban együtt, akár elszórt helységekben külön csoportonként lakunk, a fődolgon nem változtat, vagyis természeti szabadságunkon csorbát nem ejt; mert akár ötven millio, akár csak ezer ember legyen a társaságban, mindegyikünk csak azon szabadsággal és jogokkal bir, mellyeket magával hozott a társaságba. Többje nem lehet, mert ki adott volna még hozzá? kevesebbje sem lehet, mert ki vett volna el abbol, mit magával hozott? Tehát

5. Minden helység egymástul tökéletesen független, s önmagát igazgatja.

A haza vagy status vagy társaság csak képzeleti név, ha csak magunkat mint egyes embereket, s a helységeket, hol lakunk, statusnak nem veszszük.

Midőn azt mondjuk: szabad társaság, szabad nemzet, képtelenség nélkül nem érthetünk mást, mint az egyes helységeket, vagy azok lakosait.

Ha tehát a társaságban szabadság van, az nem létezhet egyebütt, mint a helységekben, mivel a status csak ezekbül áll. Miként lehetne tehát egyik helység a másiktul függő? akkor nem volna szabadsága.

6. A helységeket vagyis kis társaságokat nagyobb társasággá kötő kapcsok az általunk szabadon hozott törvények.

Kölcsönös védelem levén minden, még a legkisebb társaságnak is czélja, természetes, hogy az emberek hajlandók nagyobb társaságba átalakulni; mert minél többen vannak azok, kik egymásnak védelmére magokat elszánják: annál biztosabb a védelem.

Mivel pedig a kölcsönös védelem vagy élőszóval, vagy irásban nyilvánosul, ezt törvényeknek, polgári szerződésnek, vagy alkotvány-

nak nevezzük; s ezek a kapcsok, ezek a kölcsönös védelemnek nyilvános biztositékai.

C) *Harmadrendü törvények.*

1. Ezennel törvénynyé szentesitjük közakaratunkat, hogy senki közülünk egymást semminemű szabadságában és jogaiban nem gátolja.

De mivel az ember gyarló, s föltételeiben néha ingadozó, fogadásárul megfeledkező s indulatai elragadhatják, azon esetre

2. Egymásnak közösen szentül fogadjuk és igérjük, hogy ha valamellyik közülünk a másikat szabadságában gátolni akarná, e gyarlóságát korlátozzuk.

Minthogy mi e fogadásunkat önként teszszük, tökéletes szabadságunkat éppen az tanusitja, tehát abban hiányt nem érezhetünk. Ki e fogadás tételre kényszeritve volna, az nem tartozhatnék társaságunkhoz.

3. A mint a társas élet minden javaiban mindegyikünknek részesülni egyenlő joga és szabadsága van: ugy természetesen, ha az némi terhekkel jár, azokban szinte olly egyenlően részesülünk.

Mi azon eszközöket, mellyek által akár legelső czélunkat a kölcsönös védelmet, akár egyéb czélainkat elérni ohajtjuk, józanul terheknek nem nevezzük; mert hiszen akkor minden mozgásunk, cselekvésünk, tehát egész életünk nem egyéb volna, mint teher. Pedig nem volna e örültség magát az életet, mellyet természetünknél fogva annyira szeretünk, csupán tehernek nevezni?

Valamint minden egyes ember örömmel szántja s veti be földét, s örömmel tesz más foglalatosságu ember is akármi költséget jövendő haszon s nyereség fejében s azt józanul tehernek nem nézheti: úgy, közösen a közjó elömozditására forditott munka és költség sem lehet teher, mert ezt, éppen azon egyes emberek s éppen a magok hasznáért szintolly örömmel teszik.

4. Minden kormányzást tökéletes szabadságunknál fogva magunk közül választott elöljárók visznek.

A legkisebb helység éppen olly tökéletesen szabad a maga határán, a maga körében mint a legnagyobb város, tehát minden helység egymástul egészen független. De mivel lehetnek, söt vannak ügyek, mellyek nem csupán egyes helyeket, hanem azok öszveségét vagyis az egész társaságot illetik és érdeklik: ezek elintézésére közelöljárókat, ügyviselőket választunk. Mivel pedig a természettől tökéletesen egyenlő szabadságuak vagyunk, s e szabadságunkat a társaságba magunkkal hozzuk; mindegyikünk választ, és választatható. Hogy a jelesebbet választjuk akármiféle elöljárónkká, magátul értetik.

5. Minden év utolsó hónapjának első napján társaságunk középpontjára öszszejövünk, s legalább két hónapig tanácskozunk.

Mivel pedig sem nem lehető, sem nem szükséges, hogy mindnyájan öszszegyüljünk, mert igy egy időre minden foglalatosságnak s egyéb

dolgainknak meg kellene szünniök, tehát minden helységben néhányat képviselöinkül választunk.

Népgyülésünk és tanácskozásunk idejét pedig azon okbul rendeljük igy, hogy uj tisztviselöink az esztendönek végén már választva legyenek, mig az elöbbiek hivatalukban vannak, s azokat az év elsö napján felválthassák.

Az uj évnek elsö hónapját pedig azért kivánjuk még tanácskozásra fenhagyni, hogy a hivatalbul kimult egyének közül azokat, kik talán tisztségükkel viszszaéltek, hevenyében számadásra vonhassuk, s ha vétkeseknek találtatnak, az általunk választott legfőbb biróság' kezébe adhassuk; vagy maguk együttlevő képviselőink tüstént elitélhessék.

6. Eleve ugy egyeztünk meg, hogy minden 1000 személy után egy képviselőt küldünk a megyék' központjára, kik aztán magok közül a törvényhozókat megválasztják.

Hogy e vagy más illy rendszabásunk fölött majd vitatkozunk s talán máskép határozunk, ez természetesen belátásunktól függ.

A mit ma jónak, igen czélszerűnek hiszünk, talán esztendő mulva nem olly józannak tartjuk.

Hiszen éppen abban áll szabadságunk, hogy mihelyt valamit változtatni kivánunk, azt azonnal tehessük is.

7. Senki az alatt, mig közhivatalban van, sem nem választhat, sem nem választható.

Ezt természeti szabadságunk és jogaink' korlátozásának nem tekintjük, mivel éppen teljes szabadságunknál fogva és önként mindnyájunknak beleegyezésével határozzuk, azon okbul, hogy a tisztviselők' tekintélye, befolyása és hatalma által származható választási viszszaéléseknek elejét vegyük.

8. Minden tisztviselőt csak egy esztendőre választunk.

Ezt pedig azért határozzuk igy, hogy a talán uralkodásra s hatalomra vágyó tisztviselő hivatalában meg ne öröködhessék s annál fogva szabadságunkat semmi módon ne veszélyeztethesse.

Czélszerűnek hiszszük ez intézkedésünket csak azon egy okbul is, hogy igy teljes szabadságunkat és jogainkat évenként gyakorolhatjuk.

De józanészszerűnek tartjuk e határozatunkat több tekintetből is, mellyek a következők: mert a tisztviselő, ha kötelességének pontosan meg akar felelni, több évig folytatva egyhuzomban nagyon megterhelné s erőtetné magát, már pedig minden főkép derék polgártársunkat kiméllnünk kell; ha pedig elhanyagolná hivatalát, annál több kárt vallanánk, minél tovább viselné azt; továbbá az ember nagyon vágyik kitüntetésre, tehát minél többször és minél többnek kell arra alkalmatosságot adnunk, mi csak ugy történhetik meg, ha évenként uj tisztviselők választatnak.

9. Egy ugyanazon hivatalt több izben senki közülünk nem viselhet, de ha méltónak találtatik, más felsőbb hivatalra választathatik.

Már csak azon okbul is legjózanabbnak ismerjük e határozatunkat,

mivel e szerént minden polgártársunknak kiképeztetésére ösztönül szolgál, hogy a tisztviselőség legközelebb rákerülhet, ha azt elérni vágyik.

De czélszerűnek valljuk azért is, mert igy minden tisztviselő uj erővel fog hivatalához; a hosszasabb hivatal eltompitja, elzsibbasztja, hanyaggá, kedvetlenné, néha dölyfössé teszi az embert. A foglalatosságok változatossága élénkiti, deriti, erősiti, az embert.

10. Egynél több hivatalt egyszerre senki közülünk nem viselhet.

Vagy teljesiti lelkismeretesen hivatalát a választott tisztviselő, vagy nem teljesiti. Ha igen, nem maradna a másik hivatal' viselésére ideje; ha pedig nem teljesiti, még az egy tisztségben meghagyni is hiba volna.

De azért sem lenne józanészszerű egy emberre többféle tisztséget ruházni egyidőben, mert igy nagyobb tekintélye, tágasabb hatásköre, veszélyesebb hatalma lenne.

Mi ugy vagyunk meggyőződve, hogy soha zsarnokság nem támadhat másképp, hanem az által, ha egy emberre többféle hatalom ruháztatik.

Más részről tekintve nem is lehet egy személyre többféle tisztséget bizni, mert a józanszerkezetű társaságban minden tisztviselőnek szüntelen hivatalában kell lennie, egy személy pedig egyszerre két vagy több helyen nem lehet.

11. Fő vagy legfőbb tisztségre csak ollyat választunk, ki minden alsóbb hivatalt fokozatonként, de azon felül dicséretesen és teljes megelégedésünkre, töltött be. Ha valaki hivatalával visszaélt, s a törvényszék előtt vétkesnek találtatott, azt soha semmi hivatalra többé nem választjuk, de választói szabadsága és joga természetesen megmarad.

E fokozatosságot azért tartjuk czélszerűnek, mivel a kisebbszerű vagy alsóbb hivatalokra serényebb, ifjabb és munkagyőzöbb egyének kivántatnak s e rendszer mellett jutniok is kell; mire ezek a legfelsőbb hivatalokra kerülnek, érett itéletű, szilárd jellemüekké erősült férfiakká válnak.

Czélszerűnek tartjuk e fokozatot még azért is, mert ha felső hivatalokra lehetne jutni az alsóbbak mellőzésével, úgy ezeknek nem volna előttük böcse; a felsőbbek szinte elvesztenék tekintélyüket, minthogy akárki is elnyerhetné.

„Mindenek fölött pedig az — mond Sasku, Boldogság-tudomány czimű igen jeles munkájában — ki már egyszer felsőbb tisztséget viselt, nemcsak nem kivánna viselni többé más alsóbb tisztségeket, és igy a maga jóviseletére az ösztönt továbbra elvesztené, hanem nyilván meg is vetné azokat, mindenesetre gögös lenne s polgártársainál magát fölebb tartaná, pedig a kevélység minden gonosznak egyik fő anyja s erre annálfogva a társaságnak minden alkalmat távoztatnia kell.

„Azt is meg lehetne itt emliteni, hogy a ki felsőbb tisztséget viselne, a nélkül, hogy az alsóbbakon átment volna, azt könnyen megcsalhatják az alsóbb tisztviselők, minthogy ő járatlan lenne azoknak foglalatossá-

gaiban, s nem ismerhetné az azokban történhető viszszaéléseket s a rájok nyiló alkalmakat. Nincs pedig képtelenebb, mint mikor valaki ollyanban parancsol, a mihöz nem ért. Igy sokszor ollyanok végrehajtását is kivánná az alsóbbaktul, a miket ezek nem teljesíthetnének; nem kivánná ellenben az ollyanokat, a mik teljesíthetők lennének, vagy a melylyeket meg kellene kivánnia.

„De már csak az is elég ok e szabály' megtartására, hogy különben mindazon tisztviselők és nemtisztviselők, kik valakinek hirtelen és egyszerre felsöbb tisztségbe jutása miatt elmellözést szenvednének, elkedvetlenednének, sőt sokan közülök még a társaság' ellenségeivé is válhatnának; mert semmi sem fáj úgy az embereknek, mint éppen leggyöngébb hiuságuk megbántása. stb."

12. Törvényhozás, kormányzás, biráskodás és pénzügyelet vagy kincstárnokság egymástól szorosan elkülönöztetik.

Mi társadalmi czélunk' biztos elérhetésére ez intézkedést tartjuk legjózanabbnak:

a) Törvényhozók, mi magunk az egész nép. Mig mi, mint képviselők vagy törvényhozó test együttvagyunk évenként legalább két hónapig, semmi hatalmat fölöttünk nem ismerünk; mind a kormányzó, mind az itélő, mind pedig a kincstári hivatal fölött tökéletes szabadságunk és jogaink szerént intézkedünk, tehát mind a három tőlünk függ. Midőn mi a törvényeket meghoztuk, vagy a szükségteleneket eltöröltük s kihirdettük, a főtisztviselőket magunk közül nyilvánosan szótöbbséggel megválasztottuk, eloszlunk, és akkor

b) A kormányzói tisztség teljes erejében áll, felhatalmaztuk addig, mig ismét öszszegyülünk; az általunk hozott törvények megtartására ügyel, hogy az egész társaságban azok fentartassanak, tiszteltessenek.

És ekkor mindenikünk, bár egészben együtt törvényhozók vagyunk, egyenként elöljáróságul e tisztséget ismerjük; de midőn együttvagyunk, a kormányzást vagy végrehajtóságot elöljárókul el nem ismerhetjük.

c) Itélő tisztség; ez a legfőbb törvényszék, tagjait éppen úgy évenként népgyülésünkön magunk közül választjuk, mint a kormányzótest tagjait. Minden helységben tökéletesen független s önhatalmu választott kormánybiróság levén — csak az ott el nem dönthetett ritka eset vitetik a fő törvényszék elébe. Azonban a kormány-tisztségnek akármelylyik vádolt tagja egyenesen ez itélőszék elébe tartozik.

d) Kincstárnokság, ez kezel minden közjövedelmi és kiadási tárgyat, bányákat, adót, vámot, pénzverést; ez őrzi a kincstárt, ez fizet ki minden országos tisztviselőt.

13. Minden tisztviselő, hivatalának ideje alatt is, mint azelőtt vagy azután magános ügyeire, és vagyonára nézve, miként egyéb polgárok azon hatóság alá tartozik, hol lakik, vagy a hol vagyona létez, és semmi kötelesség teljesitése alól kivéve nincs.

Ugyanis mi úgy vagyunk meggyőződve, hogy mihelyt a társaságban csak egyetlen egy polgárra nézve bármi kivétel, kiváltság tétetnék, azonnal megszünnék józanészszerü lenni. Az illy kivétel urakat nemzene,

az urakbul bitorlók válnának, a bitorlás végre legegyenesebben zsarnokságra fajulna.

14. Ha valaki társaságunk tagjai közül vétkes gyanuba esik, legyen tisztviselő vagy nem, mindenki bevádolhatja, sőt bevádolni tartozik azon hatóság előtt, mellyben lakik, mert a vétket irtani és nem türni egyik kötelességünk. Azonban a tisztviselők csak hivataluk' lejártával idéztethetnek meg törvény elébe.

Ezt azért tartjuk szükségesnek alkotványi szerződésünkben kitenni, mivel ez maga képes a gyarló emberek' nagy részét a vétektől viszszatartóztatni.

15. Minden néven nevezendő tanácskozást vagy ülést nyilvánosan tartunk.

Ugy vagyunk meggyőződve, hogy a hol nyilvánosság van, ott a bűn nem tenyészhetik.

16. A kormányzást hét személyre bizzuk.

Azért tartjuk e számot leginkább czélfelelőnek, mivel ha kevesebben volnának, könnyen megtörténhetnék, hogy társaságunk' veszedelmére összeesküdnének, s mivel a kormányzás többféle ágaira nem kerülhetne belőlük egyegy felügyelő. Többet pedig azért nem tartunk czélszerűnek, mivel könnyen támadhatna köztük egyenetlenség, egyetnemértés, mi az igazgatásban káros következésű lehetne.

A törvényhozásnál az a jó, ha sokan, a végrehajtásnál pedig az, ha kevesen vannak.

17. A biráskodási hatalmat tizenöt személybül alkotjuk összse.

Ha ennél kevesebb tagbul állna, például ötbül vagy hétbül vagy kilenczből, kik közül ha még vagy betegség vagy más akadály gátolna egy kettőt az itéletmondásban megjelenni, a többség igen csekély számot tenne, s könnyen hiba követtethetnék el. Több tagot pedig szükségesnek azért nem tartunk, mivel a világos törvények szerént tizenöt ember éppen olly világosan itélhet, mint ötven vagy száz. A biróságra nézve azonban még ezeket tartjuk szükségesnek megemliteni:

a) A vádoltra mindig az összes birói személyzetnek két harmadrésze, azaz tiz mondja ki a vétkest vagy nemvétkest, különben fölmentve van.

b) Valamint minden ügyeink nyilvánosan tárgyaltatnak, de különösen határozzuk, hogy a főtörvényszéki minden itéletek, mielőtt a vádoltakon végrehajtatnának, sajtó utján minél több példányban társasági közköltségünkön kihirdettetnek, és pedig ollyképen, hogy mindenik biró egyenként előadja okait, mellyeknél fogva a vádoltat bűnös-nek vagy büntelennek itéli.

c) Ámbár egyéb tisztviselőink csak hivataluk lefolytával idéztethetnek törvény elébe, de főitélőszékünk' akármellyik tagja, mihelyt valószinű, hogy igazságtalanul itélt, azonnal letartóztattatik addig, míg e törvényszéknek uj birái lesznek, kik aztán fölötte itélnek.

18. A kincstárnoksági tisztség öt tagbul áll.

Ide a legvagyonosabb polgárokat választjuk, azért, hogy saját va-

gyonukban biztositékunk legyen azon esetre, ha az országos kincstárbul elidegeniteni merészelnének.

19. Minthogy társaságunk legfőbb czélja a kölcsönös védelem: természetes, hogy mindegyikünknek védőszert vagy fegyvert kell tartania.

A kormányzásnak hadügyi ágát világos utasitással látja el népgyülésünk e tárgyban.

Egyébiránt úgy egyeztünk meg magunk közt, hogy mindnyájan kik fegyverfogható polgárok vagyunk, a védelmezésben vagy fegyverben magunkat évenként kétszer, tavaszszal és őszszel gyakoroljuk, mert különben nem tudnók magunkat és egymást ügyesen védelmezni.

Ha ellenség támad meg, mindnyájan kelünk föl; mert hiszen czélunk magunkat védelmezni. Együtt levén minden tisztet és fővezért mi magunk választunk, de ki is választhatna más?

20. Az országos tisztviselők' fizetésének mennyiségét meghatározni üdvösnek találjuk.

Minden helység tökéletesen független levén egymástul, önkörében erre nézve is mindegyik saját belátása szerént cselekszik, s önhasznáért tisztviselőinek fizetését annyira határozza, mennyit legüdvösebbnek tart; ha kevés fizetést ad, erkölcstelenségnek készit utat; ha sokat, azaz többet ad, mint szükséges, megint magának árt, még pedig sok tekintetben.

Az országos főtisztviselők fizetését ennyire határozzuk:

a) Képviselők elnökének naponkint jár 10 ezüst forint; a többi képviselőknek egyenként 8 ezüst forint. Ha a gyülés tovább tartana két hónapnál, azontul napi dijat nem huzunk.

Azért tartjuk pedig e fizetést éppen elégségesnek, mivel nem az czélunk, hogy e gyülésen pénzt szerezzünk, hanem üdvös törvényeket hozzunk; a két hónap eltelte után pedig azért nem huzunk napi díjat, nehogy rászokjunk versengeni; s a mit rövid időn elvégezhetnénk, hoszasan nyujtani, halasztani ne legyen kedvünk.

b) Kormányzás' elnökének 16,000 for. a többi kormányzói főtisztviselő mindegyikének 10,000 forint. Ezt azért nem határozzuk sem többre sem kevesebbre; mivel ha több volna, nagy fényüzést kezdhetne mi a romlás magvát hintené el; ha pedig kevesebb volna, részént nem tartanák némellyek érdemesnek e szép hivatalra törekedni, részént mások az ajándékozás veszedelmes rendszeréhöz folyamodhatnának.

Ha gazdagra esik e legfőbb tekintetű hivatal betöltése, saját jövedelmével pótolja; ha szegény választatik, annak elég nagy fizetés.

c) Biráskodási elnök fizetése 10,000, a többi birákéi egyenként 7,000 fort. És ezt azért tartjuk elégségesnek, mivel ide már különben a minden hivatalokon átment legérettebb eszű férfiakat választjuk, kik a világi gyönyörüségeket megeléglették. De azért is, mert kevesebb dolguk leszen mint a kormányzóknak.

d) A kincstárnoksági elnök' s a más négy tagé egyenként s egyformán 8,000 forint.

E kincstárnokok mindegyike egyszersmind ellenőre is a másik négy

tagnak. Egyébiránt pedig ide csak a legtöbb vagyonu polgárokat választjuk, kiknek érteke biztositékul szolgál. Ezek több évig maradhatnak hivatalukban.

Hogy mind e hivatali fizetéseket mint a körülmények kivánják, változtathatjuk, t. i. fölebb emelhetjük vagy alább szállithatjuk, magátul értetik.

e) Ha midőn talán fölfegyverkeznünk szükséges, minthogy bizonytalan meddig kell hadi lábon állnunk, a fővezér napi dija, mint a törvényhozási elnöké 10 for. alvezérek mindegyikeé 8 for. kapitányokéi 6 forint, hadnagyokéi 4 for. más tisztségi fokozat nem levén, minden egyéb fegyveres közpolgáré 1 forint; tudnivaló, hogy mindenik polgár katona ruháját és fegyverét szabályozott egyformaságban maga költségén viszi.

E fizetéseket mi éppen nem tulságosra teszszük, mivel a főtisztviselők nem parádéra, hanem munkára vannak választva, s más segédeket melléjök nem rendelünk, vagy a ki magán könnyiteni akar, szabadságában áll munkáját és diját valakivel megosztani; de munkájok nem is olly terhes, mivel a sok leirás szükségtelen levén, minden egyszerüsitve sajtó utján tétetik közzé, s mi magunk ellenőrködünk.

21. Valamint a helységekbeli, ugy a megyei és országos főtisztviselők is a meghatározott órákban mindig hivatalukban vannak.

Ugyanis nem ünnepre, hanem az ügyek' elintézésére vannak a tisztviselők választva. Valamint a községi tisztviselők a helységházánál vannak, a megyebeliek a megyeházban: ugy az országos főtisztviselők is szüntelen a társaság' vagy ország' házában tartják hivatalukat.

22. Vallási ügyről teljességgel nem rendelkezünk.

Mi polgári társaságban csupán azon viszonyt tartjuk szem előtt, mellyben felebarátunk irányában vagyunk. Milly viszonyban van vagy kiván ember Isten iránt lenni, kinek-kinek meggyőződésétől függ.

Vagy jót cselekszik ember vagy roszat; ha jót cselekszik, fölösleges volna vallásrul szólni; ha roszul cselekszik embertársunk iránt, polgári törvények alá tartozik; mi a jó vagy rosz Isten irányában, kinek-kinek lelkismérete döntse el.

Erre nézve nekünk mindegy, akármiféle vallást tart embertársunk, s ha minden héten másra tér is át. Ha egyik másik helységben többen vannak egy ugyanazon vallásuak és egyházat épitenek, és papot választanak maguknak, az ő dolguk, ez természeti szabadságuk.

Mi az embert, tehát magunkat ollyannak ismerjük, hogy természetünknél fogva sajnálkodunk azon, ki szenved és ha telik tőlünk, segitünk a nyomorulton. Ezen érzés, vezérünk az életben, a közönséges vagy mindannyi vallás helyett.

Ha a társaság jó, azaz természetes szerkezetű, ezen érzés csupán maga kutforrásaul szolgálhat mind azon erényeknek, mellyeket most még csak a vallásbul származtatunk. Egyébiránt minden erény az embernek saját haszna körül forog, ez pedig fenmarad mig emberi természetivel bir, ha soha pap nem lesz is.

23. Minden helység nevelési és iskolai ügyét, tökéletes függetlenségében maga rendeli el, s maga tartja fen.

Azonban czélszerűnek ismerjük mégis, és elhatározzuk egy közintézetnek fölállitását, mellyben részint olly tudományok tanitatnak, mellyeket egyes helységek nem birnak, részint pedig hogy az, kinek kedve tartja, magát, elvégzett tudományában még tökéletesbithesse. — E köz intézetből kikerült nevendékek közül híhatnak vagy választhatnak maguknak a helységek nevelőket és tanitókat. Ez intézeti tanitók tetszésök szerént tanithatnak, bizonyos fizetést egynek sem rendelünk, hanem kiki egyezkedik tanitványaival.

24. A közköltségeket mindenikünk saját s lelkismeretesen bevallott értéke arányában fizeti.

Ámbár az általános vagyon vagy érték' bevallásánál is történhetik csalás, mégis csak ezt tartjuk legbiztosabb, legkönnyebb, szóval legczélszerűbb módnak.

Hol tökéletes és csalhatlan rendszer nem létez, ott a lehető legjobbat kell elfogadnunk.

E módot pedig igy hiszszük legsükeresben kivihetőnek. Minden önálló polgár vagy polgárcsalád természetesen valamelly községben lakik, ha bár több helyen bir is, ott hol lakik, bevallja értékének mennyiségét a szokásban levő pénzkelet szerént. A közköltséget képviselő gyülésünkben a következő évre mingyárt a gyülés elein meghatározzuk, azonnal legigazságosabb arányban elosztjuk, a szerént a mint minden helységnek külön vagyoni értéke mutatja; s igy minden helység a ráeső részt maga polgárai közt kinek kinek vagyoni értékéhez mérve kiveti, mi könynyen megtörténhetik, mivel már minden polgár értekét a község hivatalában igazságosan bevallandotta.

Hogy minden helység, kebelbeli szükségei' födözésére külön pénztárt gyüjt akár adózva akár másképp, magátul értetik. Itt csak a közköltségekről van szó.

Az ember gyarló levén megeshetik, hogy egyik másik polgár kevesebbet vall be, mint a mennyi értéke van; de eleve azon büntetést szabjuk magunkra közakarattal, hogy a ki kevesebbet vall, minden szabadságát örökre elveszti. Az egész helység minden lakosának értéke bevallva, kinyomtatva mindenki kezén forogván, egyike a másikának ellenőre leszen, habár nem tiszta igazságérzetbül is, legalább irigységből; de természetes is, hogy senki sem károsodik szivesen másnak csalása miatt.

Ha mindenikünk szabadságában sőt némileg természetes kötelességében van azt, ki csaláshoz folyamodik, azonnal bevádolni és megpörölni: ettől félvén senki sem meri valami csekélységért vagyonát és szabadságát koczkáztatni.

De jól meggondolva nincs is józan oka; mert bármi nagy legyen is a közköltség, igazságosan kivetve a szegényre igen kevés esik, a nagyon vagyonost pedig éppen ez tartóztatja viszsza, mivel esztelenség volna tőle, vagyonát ugy vallani be, hogy egy két forinttal kevesebb költség miatt minden vagyonát és szabadságát áldozza föl.

Az ember a maga vagyonának értékét legjobban ismeri, de ha félelembül nehogy büntetés alá essék, mégis inkább valamivel többet vall, azért nem esik rá több a közköltségből, mert mindenik éppen ezen ok-

bul valamivel többet vallana, s igy az általános közvagyonnak értéke több lenne, s a közköltség vagy adófizetés alkalmával annál kevesebb esnék egy egy részre, minél nagyobb lenne az egész társaságot alkotó egyes polgárok összes vagyonának bőcse.

Ugy szinte azon esetre is, ha valaki szándékosan igen sokat, két annyit, vagy még többet vallana be mint valósággal a'mennyie van, olly czélbul, hogy annál több kölcsönt kaphasson vagy más indokbul, a fölebbi büntetést szabjuk. Ugyanis örökké szemünk előtt tartjuk szövetkezési legfőbb czélunkat, a kölcsönös védelmet, minek következtében minden rosz indulatot ha egészen el nem fojthatunk is, legalább lehetőleg akadályozzuk.

25. Minden közönség egymástól tökéletesen függetlenül kormányozza magát.

Megyei kormányt tehát nem annyira szükségesnek, mint inkább a központosítás tekintetéből csak hasznosnak ismerünk. Ennélfogva olly felosztást tartunk czélszerűnek, mi szerént a megyék vagy kerületek egyenlő, például 100 □ mértföldnyi nagyságuak.

Mindezen megyékben külön csak öt személyből álló kormányt tartunk legczélszerűbbnek. E megyei kormányoknak természetesen csak az kötelességök, hogy szigoruan, mulhatlanul teljesitsék a kormány' parancsait a törvények értelmében.

26. Tökéletes szabadságunk hozza magával, hogy ha egykét vagy több év mulva e társadalmi szerződésünkkel nem leszünk megelégedve, helyette ujat készitünk.

Nem volna esztelenebb határozatunk mint az, ha e szerződésünket vagy polgári kötésünket igy fejeznők be: „ezen pontok szigoru megtartására magunkat mindenkorra kötelezzük.“ Hiszen majd az életben tünik ki, hogy olly jók s józanészszerűek e mint millyeneknek most ismerjük?

Ha csakugyan józanészszerűek, millyeneknek most tartjuk, nem csak mi tartjuk meg mindig mig élünk, söt gyermekeink és még késő unokáink is megtartják, mert nekik sem sugalhat ugyanazon józanész mást.

A józanész öröktül fogva és örökké csak egyet sugal; ha e pontjaink alapjukban változandnak, jele leszen, hogy nem voltak józanész'sugalma.

T. 27

MÁSODIK RÉSZ.

VALLÁS.

Országos Szechényi Könyvtár

Rövid tartalma e második résznek: A mi katholika vallásunk, jelesen pedig az Apostoli hitvallás; a kettős bibliának józanész fáklyája mellett vizsgálata; vallási mythus; isteni kinyilatkoztatás e katholika vallásunk, vagy mythologián alapul? — nem elég e embernek az ész, szükséges a positiv vallás? — józanészszerű vallás.

I. FEJEZET.

Mi a vallás?

Ha mindenható és legtökéletesebb lény vagy te, kit én Istenemnek hiszek, szivembe és lelkembe látsz, tudod, hogy sem vallásunkat megvetni, sem csufolni, sem senkit egyházunk kebelében levők közül hitében háborgatni, megrenditeni nem czélom: csak az igazságot ohajtom, s józaneszem csekély fáklyájának világánál mindig keresem, míg erőm engedi. Isten, kit erősebben hiszek mint némellyek azok közül, kik állitják, hogy erkölcsi kötelességük a katolika vallás' szentsége és egyedül üdvözitősége mellett vitézkedni, ne engedd, hogy vizsgálódásomat gunynak vegyék.

Ha néhol kétségeim vannak, tehetek e én arrul? Katholikus egyházunkban legnagyobb gyarlóság, hogy tiltatik még a legkisebb kétséget is akármi hitágazat fölött kijelenteni.

Hiszen igy nem világlik ki soha, mi benne az igazság.

Ha vallásunk Istentül van, az egész földnek minden irója s kritikusa csak egy betűt sem birhat belőle lerontani, ha lelkét kiirja is; mirevaló tehát az a kisszerű, de örökös aggodalom, tiltakozás, hogy azt senki érinteni ne merészelje?

Vagy hiszik még mind a katholikusok, mi vallásunkban van, vagy nem hiszik. Ha hiszik, mit ártanak kétségeim? hiszen ez az egész katolikusság roppant hitéhöz képest csak annyi, mintha a Dunábul egy pohár vizet vennék el; a hivőség tömege nem is veszi észre, ha egyetlen egy tagja némelly pont fölött kétségeskedik: ha pedig nem hiszik, éppen ugy nekem is megengedhetik a theologusok némi kétségeimet, mint a többi nem hivőknek, s remélem és hiszem is, hogy azért olajban főzni nem fognak.

A vallás meggyőződésünknek szavakban való kijelentése. E szó maga, vallás, nem kiván magyarázatot, mindenikünk érti.

Midőn akármit állitok, akkor vallom is azt, mit állitok; tehát minden állitást mondhatok vallásnak. Állitom például hogy: minden ember egyenlő természeti szabadsággal születik; ezt vallom is, következőleg

ez vallásom is; állitom és vallom, hogy: sem Mózes, sem Jézus, sem a római pápa, sem senki e földön nem volt, s most sincs feljogositva tőlem kivánni, hogy az én meggyőződésem csak az legyen, mi az övé; hogy azt higyem, mit ők hittek; azt valljam, mit ők vallottak; ugy tiszteljem Istent miként ők tisztelni legjobbnak vélték: hiszen nekem azt sugja a józanész: esztelenség volna kivánni, hogy azok, kik már régen meghaltak, azt higyék mit én, hiszen ők már nincsenek; ugy szinte olly esztelenség volt volna részükről kivánni, hogy én azt higyem mit ők hittek, hiszen én még akkor nem voltam.

Ha megegyez valakinek hite s vallása a józanészszel, ugyanazon józanész sugja majd nekem is, hogy csak azt higyem és valljam; és hinni és vallani fogom a nélkül, hogy valaki kényszeritene; mert a józanész el nem darabolható egység, s minden emberben ugyanazon egész, s nem valami kis része munkálkodik. A józanész nem működhetik egyik emberben igy, másikban amugy.

Ha pedig nem egyez meg a józanészszel, mit egyik másik hisz és vall, miként kövessem én azt, ha nekem a józanész mást sugal?

Maguk e szavak: hit s vallás igen tágos értelmüek, határozatlanok s nem egyenesen csak azt jelentik, mit jelenteniök itt kellene: az istenbeni hitet, meggyőződést és irántai tiszteletet; természetes, hogy az, mit alattuk értünk, szinte csak zavart fogalmak' halmozata.

Például, hiszem, miután nekem többen akár élőszóval, akár irásban elmondák, hogy Egyiptomban roppant pyramis emlékek vannak, hiszem hogy Olaszországban melegebb van mint Siberiában stb. de ugy-e mit tartozik ez a valláshoz? pedig ez mind és száz meg ezer meg annyi hit.

Nem nagy munkába kerülne megmutatnom, hogy e kitétel: vallás, csak a reformatioval jött szokásba, midőn az ujitók üldözések között vallották, vallást tettek arról, mit hisznek: de nekem e szóval semmi bajom: azért sem boldogabbak, sem miveltebbek nem leszünk, ha szörnyű tudománynyal bebizonyitva állna is előttünk: melly évben, melly városban, ki kezdett vele élni; nekem elég, hogy alatta értjük az Istenbeni hitet és ennek tiszteletét.

Sem vallás, sem hit, sem religio kitétel nem fejezi ki azt, mit kellene, hanem ezen szó volna alkalmas: istentisztelet.

Azt nem akarom föltenni, hogy Istent vagy akármi más néven nevezett legfelsőbb lényt tagadjon az olvasók valamellyike, hanem e tételt: létez Isten, ki mindent alkotott, mint kétségbe sem vonható igazságot veszem mindenkire nézve. Minden vallásban tehát csak e kettő foglaltathatik: az Istenbeni hit, s annak tisztelete; és pedig nem olly tisztelet, mellyet az előtt pár ezer évvel valaki Istene iránt illőnek tartott, hanem azon tisztelet, mellyet kiki szive és lelke szerint legméltóbbnak ismer.

Miként jöttek az emberek a legrégibb őskorban azon meggyőződésre, hogy Istennek (akár pedig más néven nevezték), vagy valamelly legfelsőbb lénynek kell lennie; s mi által, miként kezdették iránta tiszteletüket kijelenteni s mutogatni, alább röviden adom elő, (kik ebben kedvüket találják, más munkákban, jelesen pedig, hogy legalább egyet

emlitsek, Volneynak „Palmira omladékai“ czimü könyvében bőven olvashatják): én itt csupán a mi katolikus vagy pápaista istentiszteletünk körül vizsgálódom.

II. FEJEZET.

Katekizmus.

Katolikus hitünk alapja, az ugynevezett apostoli hitvallás; ezt fogom pontonként a józanész fáklyájával világosítani, de nem mellőzhetem el a bevezetést sem; azonban mielőtt hozzáfognék, ez általános támaszomat kell kimutatnom, mellybe mindig fogódzkodhassam, valahányszor szükségem leszen rá.

Vagy legtökéletesebb lény volt az Isten, mikor az embert teremté, s feltudá ezt mind azzal ruházni mi tőle megkivántatik, vagy nem.

Ha igen, mit én rendületlenül hiszek, nem volt szükséges, hogy később művén tatarozzon, foltozgasson, valami utbaigazitót különösen e végből születtessen: ha pedig nem volt legtökéletesebb, s tehát az embert nem tudá egyszerre olyanná teremteni, hogy rendeltetését elérhesse, mutassátok meg, hol van s mellyik az, ki ennél tökéletesebb, mert Istenünk csak az lehet, ki mindenek fölött legtökéletesebb; valami másodrendü igaz Isten is hogy lehessen, nem hihetem.

„Mit tesz keresztény katolikus módon hinni? — Mindent igaznak tartani, mit az Isten kinyilatkoztatott és az anyaszentegyház hogy higyük elönkbe adott, akár irva legyen, akár nem.“

Ha az Isten valamit nekem kinyilatkoztat, azt hinni fogom egész lelkemből, mert meg vagyok arról győződve, hogy ő egyszersmind Istenhez illőleg nyilatkozik s lelkemben kétséget nem hagy az iránt, valljon mint Isten nyilatkoztatja-e azt nekem.

A mit az anyaszentegyház előmbe ad, arra nézve bátor vagyok azt nyilatkoztatni, hogy Isten azt tőlem nem kivánja, s csak ugy hiszem, ha a józanész benne meg nem ütközik.

De kérdem, mi az anyaszentegyház? minden hivőknek öszszesége. Ha mi katolikusok mindnyájan, vagy ha nem éppen mindnyájan is, de az egész pápaistaság nevében mint képviselők öszszegyülnénk s valamiféle hitágazatot megalapitanánk, ezt nagy erőtetés nélkül elhihetnők; de ha némelly főpap öszszeül, s valamit elhatároznak, hogy azt higyük, akár egyez meg benne a józanész akár nem, ezt nem is tartom anyaszentegyház parancsának.

Egyébiránt hít-, vagy lelkismereti dologban nincs helye a parancsnak, kényszeritésnek.

„Miért kell hinnünk azt, a mit az Isten kinyilatkoztatott? — Mert az Isten örökigazság és véghetetlen bölcseség, melly sem meg nem csalhat, sem meg nem csalathatik.“

Ha az Isten véghetetlen bölcseség, átt kell látnia, hogy nem kell azt csupán egynehány emberre biznia, mit velünk mindnyájunkkal elhitetni kiván; kell látnia, hogy a néhány gyarló ember a sokaságot elámithatja, megcsalhatja, mit isteni igazsága meg nem engedhet.

A mit az Isten kiván, hogy mindnyájan higyünk, azt mindenhatóságánál fogva egyszer, mindnyájunknak éppen azon fáradsággal kinyilatkoztathatá, mellyel csak néhánynak.

Én sem az egyházi atyákat magokat anyaszentegyháznak el nem ismerem, sem azt isteni nyilatkozásnak nem tartom, mit ők elömbe adnak.

„Mit kell minden embernek, ha már eszével élhet, tudni és hinni, hogy üdvözüljön? — 1. hogy egy Isten vagyon; 2. hogy az Isten igaz biró, ki megjutalmazza a jót, és megbünteti a gonoszt; 3. hogy három isteni személy vagyon egy állatban és egy természetben: Atya, Fiu, és Szent-Lélek; 4. hogy a második isteni személy emberré lett, hogy bennünket halála által a keresztfán megváltana és örökké üdvözitene; 5. hogy az ember lelke halhatatlan; 6. hogy az Isten malasztja az üdvösségre szükséges.“ —

Hogy egy Isten van, ezt hiszszük, de nem azért, mivel a katekizmusban van, s mivel ti a vallás urai mondjátok, hogy hinnünk kell, hanem mert a józanész sugalja,hogy van valami nagy hatalmu lény, melly mind azt, mi bennünket bámulásra ragad, teremté.

Ti örökké mondhatjátok, hogy ezt meg ezt, meg ezt hinnetek kell, de még nem tudjátok, hogy hiszike az emberek; tehát czélt nem értek vele soha.

Hogy az isten igaz biró, igen is hiszem, de hogy engem azért mint gonoszt büntessen meg, s üdvözülni ne engedjen, mivel három személyéröl kételkedem, hogy mondom ezért büntessen meg, csakugyan nem hihetem.

Ő adta eszemet, ez működik akkor, midön a három személyt csak emberi költeménynek tartja, s miként volna Isten igaz biró, ha ezért mint gonoszt megbüntetne?

A mi a második személynek emberré levését illeti, két okbul nem hihetni; először azért nem, mert az Istent mindenhatónak, legtökéletesebb lénynek hiszem, tehát mingyárt ugy teremté az embert, a mint képes volt; a mindenhatóság és legtökéletesebbség kirekeszt minden későbbi javitást: tehát nem volt szükséges, hogy az Istennek egyik ága emberré legyen; másodszor azért nem hihetem, mivel három isteni személyt nem ismerhetek el, tehát szeréntem nem lehetett az valamivé, vagy emberré, miröl azon hiszemben vagyok, hogy az nincsen.

Hogy a lélek halhatatlan-e? sem azt nem mondom hogy igen, sem azt hogy nem.

Ti ugyan parancsoljátok ime a katekizmusban, hogy halhatatlannak higyem, de hol van erötök, hatalmatok azt is eszközölni, hogy kétségem eloszoljék, hogy a hit bennem támadjon?

Lehet hogy élni fog, mert a természetben aligha valami elvesz, csak másképp alakul, de miként fog élni? én nem tudom.

Ha ti, részetekröl, állitólag vallásunk örei, arról vagytok meggyőzödve, hogy Isten igaz biró, ne biráskodjatok, ne itéljetek fölöttünk ti, hanem hagyjatok kitkit meggyőződésére, s menjetek olly példával elö, miböl következtetnünk lehet, söt kell, hogy ti e földi élettel mit sem gondoltok, hanem főkép a siron tuli jövö életre függesztitek legfőbb figyelmeteket.

Mért iparkodtok itt gazdagságra s hiveiteket azzal vigasztaljátok, hogy: boldogok a szegények; mért nem kivántok ti szegények maradni? Vagy ugy értitek, hogy ez itteni szegények a jövő életben lesznek boldogok? hát ti jobbnak tartjátok csak itt minél inkább boldogulni, a jövővel mit sem törődve?

Bizony mondom gyanut ébresztetek bennünk, s a jövő életről s a lélek halhatatlanságáróli kevés hitünket is ti magatok igyekeztek bennünk lerontani. —

Miben áll az Isten malasztja, mit az üdvösségre szükségesnek lenni állitotok? Mutassátok meg, hogyan nyerhetni ezt, s mennyi kivántatik arra, hogy éppen az üdvösséget el ne szalaszszuk; ezt mint hiveitek követelhetjük tőletek.

„Mit kötelezteti minden keresztény katolikus tudni? — 1. az apostoli hitvallást; 2. az urimádságát; 3. a tiz parancsolatot és az anyaszentegyháznak öt parancsolatit; 4. a hét szentséget; 5. a keresztény igazságot.“

Én nem hihetem, hogy Isten az üdvösség elnyerhetését ez öt pontban elmondott tárgynak tudásától tételezte volna föl.

Csak magunkat katolikusokat vegyük; keveset mondok, számunknak fele meghal ezek tudása nélkül; hát azok nem üdvözülhetneke? hiszen mint többnyire gyermekek, semmit sem vétve, kárhozattal legyenek büntetve? Miként tehetné ezt Isten, ha ő igaz biró?

De ellenben tegyük, hogy egy gyermek sem hal meg igen kicsiny korában, mig ezeket meg nem tanulja, mit használ neki ha csak tudja, de nem tartja meg, hanem mind a tiz parancsolatot áthágja, sőt nem csak egyszer kétszer, hanem egész életében szüntelen ezek áthágásában gyakorolja magát; azért üdvözül?

Bizony ha igy gondolkodunk, álfogalmunk van, az üdvösség' megnyerhetése módjáról.

Az én hitem ebben az, hogy akár tanulja meg ezeket ember, akár nem, azt eléri, mi rendeltetése.

„Hol foglaltatik különösen az, a mit a keresztény katolikusnak hinni kell? — az apostoli hitvallásban; mellynek ágazatai következők:

„I. Hiszek egy Istenben mindenható atyában; mennynek és földnek teremtőjében.“

Ezen ágazatnak első részét a józanész helyben hagyhatja, de másik része ellen kifogása van.

Ámbár voltak és vannak most is egyes emberek, kik nem hisznek Istent, hanem a természetet veszik helyette; de egyre megy; mert megint mi a természet? Különbözik Istentül? miben, mennyiben? Lásd báró Holbach, vagy mint a czimen van, Mirabeaud: „Természet rendszere“ czimü könyvét. Ő mindent csak a természetből magyaráz, de hogy mi sajátképen a természet? nem birja megfejteni.

Hogy annak mindenhatónak kell lennie, ki e földet s a rajta levő lényeket ollyanokká tudá teremteni, mint a millyek, kétségtelen; de hogy éppen atyának kelljen őt nevezni, nem tartozik a dologhoz; mert éppen

ugy mondhatnók anyának is, és pedig annál inkább, mivel közönségesen mondjuk: anyatermészet.

Ez szörszálhasogatásnak mondathatnék akárhol másutt, de a szent könyvben nincs csekélység; ott mindent szónak egyenlő fontossággal kell birnia, mert isteni sugallat, mint az egyházi atyák állitják.

Ha majd egykor valakinek sikerülend megczáfolhatlanul kimutatni, hogy más a természet és más az Isten, ki a természet' körén valahol kivül létezik, s az egész fölött vagy alatt, vagy mellett uralkodik (ugyanis a megmérhetlen térségben nem tudjuk mi van fölött, alatt, mellett), s hogy a kettő egymástól tökéletesen különbözik, s mellyik a kettő közül a mindenható: akkor majd hitágazatunkba tehetjük vagy az atyát, vagy anyát, tudnillik a mellyik lesz mindenhatónak kimutatva. — Én csodálkozom, hogy nem találtatott még filosofus, ki igy kisértette volna meg az ügyet eldönteni: az atya az Isten, az anya a természet; s e kettő egymással közösülve nemzett minden lényt.

Az eszme egyébiránt a régiek mythusában rejleni látszik, kik az eget — mit istennek vehettek — a földdel házosíták öszsze, mellyet Cybelének neveztek.

Vallásunknak ez ágazatában nem kielégitő igy határozni meg: mennynek és földnek teremtője, ha csak az egyházi atyák ki nem tették világosan hogy: a menny alatt mind azt értik, mi a földön kivül teremtve van.

Hitágazatban azon bizonytalanság is nagy hiba, midön nem tudhatni: menny éppen az-e, mi mennyország?

Ha menny alatt csak mennyország értetik, a mindenségnek többi részét ki teremté?

Én vallásunk ez ágazatát, ha egyházi atya voltam volna, csak igy teszem vala: hiszek egy mindenható Istent, ki mind azt teremté a mi van.

„II. És a Jézus Krisztusban, ő egy fiában, mi urunkban."

Valamint fölebb már kimondám, hogy én az Istént mint legtökéletesb és mindenható lénynek hiszem, ki egyszerre ollyanná teremte bennünket, millyeneknek lennünk kell, következöleg nem volt szüksége arra, hogy megváltót születtessen: ugy itt is csak azt mondom, hogy Jézust Istenfiának, olly értelemben, millyenben az egyházi atyák veszik, nem hihetem, s el nem ismerem.

Hát az Istent is ollyannak tartjátok, millyen a véges eszü és gyarló ember, ki próbálgat, készit valamit, s ha nem jól ütött ki, más valamivel hozza helyre?

A mint az egyházi atyákat senki sem kényszeritette arra, hogy az apostoli hitvallást összeirják, s higyék; tökéletes szabadságukban volt e második ágazatot hinni vagy nem: ugy nekem éppen olly szabadságom van ezt hinni vagy nem.

Ha van a társaságban akár egyes ember, akár testület, melly engem ezt vagy akármit hinni kényszeritene: az zsarnok is, és döre is volna.

Zsarnok, mert szabad akaratomtul akarna megfosztani, s meggyőződésem urává akarna lenni; döre pedig azért, mert szivembe nem látva

ha szóval mondanám is, hogy hiszem azt, mit kiván hogy higyek, de azért még sem hinném belsömben; s mit nyert volna akkor? semmit.

Szóval, minket azon egyházi atyák után annyi századdal későbben élőket arra erőtetni, hogy higyük a már többször emlitett hitvallásnak ez ágazatát, ugy mint hitték ők (vagy talán ők sem hitték), szörnyű esztelenség; ez a józanészszel sohasem egyezhet meg.

Vagy hiszszük, hogy Jézus az Istennek egyszülött fia, vagy nem hiszszük.

Ha hiszszük, nem azért, mivel ti akartátok, hanem mivel e hit minkeblünkben támadt; ha pedig nem hiszszük, ti a földvilágnak minden papjai együttvéve sem volnátok képesek csak egyet'en egy emberben is a hitet megmásitani; szavakat facsarhatnátok ki ajkain hitével ellenkezőket, de lelkében mást érezne s igy csak hazudni tanitanátok; s ezt is az Isten tiszteletére tennétek?

Ha az Isten igaz biró, mihelyt az első pár embernek gyermekei születtek, a megváltót azonnal el kellett volna küldenie, nehogy e gyermekek ártatlanul vagyis szülőik bűne miatt szenvedjenek, elkárhozzanak; különben igaz bíróul el nem ismerhetnők.

Hiszen ha Isten kárhozattal büntetne gyermekeket csak azért, mert atyjuk vétkezett, még igaztalanabb volna, mint a gyarló emberek' nagy része; mert ezek rendszerént csak a vétkező atyát vagy szülőt büntetik, nem pedig fiát is vele együtt. Jóllehet az emberek közt is vannak olly tigrisvérűek, kik nem csak a fiukat büntetik atyjuk hibájaért, söt még az unokákat is, pedig több iziglen.

E kegyetlen büntetésmód az első ember és gyermekei büntetésének kaptájára jöhetett csak szokásba a kormányoknál.

Azok, kik Jézusról, általatok állitólag Isten fiáról semmit sem tudnak, vagy ha tudnak némellyek közülök hitvallásunk ez ágazatáról valamit, de belőle egy szót sem hisznek, mondom ezek sokkal többen vannak mint mi, kiknek ezt hinnünk kellene, és azok mind bünhödjenek e? mind elkárhozzanak e, csak azért, hogy egy ember a paradicsomban almát evett?

Ez nem Istenhöz méltó igazság, hanem zsarnokhoz illő kegyetlenkedés volna

Ha az Isten csupa lélek, mint állitjátok s én is hajlandó vagyok inkább ezt hinni, miként lehetne neki embertestű fia?

Mondhatjátok: mivel mindenható, könnyen végbeviheti.

Ezt is megengedem; de akkor azon egy csudával eszünket is meg kellett volna változtatni, hogy illy valamiben képtelenséget ne lássunk.

Az ész, mellyel itélünk, vagy Istentül van, vagy nem.

Ha töle van, ez mint isteni szikra magának ellent nem mondhat, mert akkor n e m é s z volna.

Ezen mi eszünk szerint pedig a csupa léleknek megtestesült fia nem lehet; vagy ha megengednők, ugy azt kellene, vagy legalább lehetne állitanunk, hogy mi is mindnyájan olly fiai vagyunk, millyen Jézus vala, ha nem éppen olly jelesek is: ha pedig az ész, mellyel itélünk, nem Istentül van, egyéb alkotó részünk sem lehet töle; mert nem kaphattuk eszünket mástól, egyebünket megint mástól, s igy két különböző Istentől; e

kettönk egymástól elválaszthatlan; e kettő együtt teszi é n - ünket; tehát így semmi viszonyban nem volnánk azon Istennel, kitől semminket sem kaptuk vala; következéskép sem őt magát, sem fiát Istenünkül el nem ismerhetnők, hanem csak azt, a kitől vagyunk.

Végre az Isten legtökéletesebb lény s igaz biró levén, miként tehetnők fel róla, hogy másképp ne segithessen a dolgon mint ugy, hogy különösen egy fiat nemzen s azt csupán szeszélyből minden önoka nélkül annyi szenvedésnek kitegye, holott nem szorulván erre, egyetlen egy gondolatával az egész tévesztett teremtést jóvá teheti; ha pedig nem volna legtökéletesebb, hiuság és nagyravágyás nélkül nem kivánhatná, hogy fiát Istennek tartsuk.

Hogy Jézus mint igen jeles és derék férfiu létezhetett, nem kételkedem, de egész istenitése a' keleti népek' mythologiájából vétetett. Alább külön fejezetben látni fogjuk.

„III. Ki fogantaték szentlélektül, születék szüz Máriától."

Hogy Jézus lélektül fogantatott és szüztől született volna, teljességgel nem hiszem.

Igaz, egy mindenhatónak illyest végbevinni hatalmában kell állni, de nem látunk elegendő okot erre addig, míg más uton czélt érhet.

Ha megengednők is, hogy a bibliai történetecskék szórul szóra igazak az első emberre nézve, s hogy hát Ádam a megtiltott fának gyümölcséből evett, utódai e miatt bünbe estek: valljon nem volt-e Istennek tehetségében bennünket természetes uton megszabaditani?

Hiszen ha az Isten semmiből, vagy ha ugy tetszik anyagbul teremteni tudá az embert, olly férfiu által is megváltathatá, ki rendes úton férfiu és nő közösülése által születendett.

Mi a fökellék arra, hogy az ember váltsága megtörtént legyen? a fogantatás maga nem lehete, mert még abból az elveszendett emberiség hasznára semmi sem háromolhatott; a születés sem elégithetett ki semmit; mert ha már a megszületés érvényessé válandott vala, nem lett volna tanítására, szenvedésére, fölfeszíttetésére szükség; igen de a szenvedés szolgálatot férj- és feleségtül természetes úton nemzett ember is megteheté.

Még ember sem szokott rendkivüli módokhoz nyulni akkor, midőn közönséges eszközökkel czélját érheti, annál kevesbé hihetjük ezt Istenről.

Egyébiránt már csak azért sem hihetem e vallási czikkelyt, mivel az okot, miért ennek történnie kellett volna, tagadom. Tudnillik Ádámnak almaevését allegoriának tartom.

De ha valósággal betü szerint kellene is az almát érteni, és nem azt, hogy Ádám Éva anyánkat megölelgeté, olly néhány alma iszonyu kegyetlenül volna megbüntetve minden utódokban; ez isteni tulajdonsággal nem fér össze.

Az Isten előre tudhatta, s mint Istennek k e l l e t t tudnia, hogy Ádám azon természeténél fogva, millyenné teremtve vala, Évát megszereti s elhál vele, vagy az almát majd megizleli, tehát inkább azon

fát ne is teremtette volna, vagy pedig ne tiltotta volna meg neki belőle enni, mintsem annyi bajt okozzon.

Azt is mondja e tárgyról a katekizmus, hogy: ha Ádám nem vétkezett volna, testünkre nézve is halhatatlanok lettünk volna. Ugyan lehet e illyet józaneszű embernek hinnie? Hol térne el mind azon ember, ki Ádám óta e földön élt?

4. „Kinzaték Ponczius Pilatus alatt, megfeszitették, meghala és eltemetteték.“

Ezt hiszem, még pedig annál inkább, mivel most is, ámbár szinte két ezer évvel későbben, mihelyt férfiu támad, ki a népet felvilágositani iparkodik, ki az igazság mellett szóval és tettel harczol, azt üldözik, kinozzák, s ha nem éppen keresztre is, de néha és néhol halálra itélik, vagy kegyelmesen örökre elzárják.

Hogy Jézussal, egy derék, felvilágosodott zsidó férfiuval Palaestinában ez történhetett, megengedem; s hogy keresztre feszitették, ez nem volt valami rendkivüli megkülönböztetés: akkor időben ott e büntetés volt szokásban; hiszen tudjuk, hogy vele együtt más kettőt is feszitének föl.

Azonban, hogy Jézus a keresztfán meghalt volna, azt még senki sem birta tökéletesen bebizonyitani.

Erről sokat irtak már mind állitólag mind tagadólag, s még többet is irhatni.

Én nem ereszkedem sem egyik, sem másik állitás mellett mély vizsgálatba, csupán véleményemet mondom ki, hogy a keresztre feszités alkalmával nem halt meg.

Az Isten szent nevére kérlek benneteket, ti egyházi atyák, legyetek türelmesek, ha van vallástok, s ne jöjjetek indulatba, midőn ezt nyilvánitom.

Ez vélemény; kit sértettem meg vele?

Én soha egy emberi teremtést sem kényszeritek arra, hogy véleményemet higye; s kivánom, hogy velem is csak illy viszonyosan történjék.

Okaim, mellyek inkább e véleményre birnak, mint az ellenkezőre, a következők:

Mind a mellett, hogy Jézust a főbb zsidók gyülölték, s hogy nagyobb része különféle érdekbül ellensége volt, mint ez ma is történik: de a közép-osztálybeliek közöl számosan ragaszkodtak hozzá; elveit magokéinak ismerték, szóval rokonkebellel viseltettek iránta; barátai voltak.

Ezek mindent elkövettek, hogy Jézus, bár a keresztre feszitéstől nem tudák megmenteni, meg ne haljon.

Munkásságba tevén eszüket és erszényüket, sikerült nekik a feszitést csak ugy hajtani végre, hogy halálosan meg ne sértessék, hanem életben maradjon.

Hiszen ha az embernek kezét, lábát levágják is, még sem hal meg orvosi segély mellett, annál kevésbé, ha kezét csak átszurják. Hogy lábait is keresztül verték volna szegekkel, éppen nem birják, sem az evangelisták, sem mások kimutatni.

Azon tüneméuyek, mellyekkel erösiteni akarják állitásaikat, éppen ugy lehettek természetiek, miként természetfölötti csodák; illyek: sötétedés, földrengés, a kárpit' ketté szakadása, némelly halott' feltámadása.

Ha világosságra volna hozva, hogy ezek valósággal megtörténtek, s pedig nem esetleg, hanem csudaképen: nyomos okok volnának, s mindenkit meggyözhetnének; de sem az evangelisták nem egyeznek meg magok közt, sem más irók; sőt némellyek egyenesen tagadva mesének mondják.

Mi a sötétedést illeti, lehetett történetesen éppen akkor napfogyatkozás, vagy sürü felhö homályositá el az egész környéket.

Ha ez különösen a mesias halálának dicsöitésére csudakép Istentöl meghatározott sötétedés volt volna, olly annyira kétségtelennek kellene lennie, hogy egy emberi teremtés se legyen képes fölötte még csak kételkedni is; és ha ezt Isten rendkivül használta, nem csak Jeruzsalem környéken, hanem az egész földön, a hol csak akkor emberek laktak, észrevehetönek kellett volna lennie; mert Jézus halála, mint megváltóé, az egész emberiségért volt.

Hogyan kivánhatná Isten, hogy a távollakó emberek, kik e nagy argumentumot nem tapasztalhaták, éppen ugy higyenek Jézusban, mint a Jeruzsalem környékebeliek?

Némelly irók képleg s költészetnek veszik, állitván, hogy egyéb nagy emberek' halálárol szinte elmondák a poeták, hogy akkor az ég gyászolni, elsötétedni látszott.

Mi pedig a második csodát, a templomi kárpit vagy függöny' kettészakadását illeti, ezt a nagy földrengésnek — tudnillik a harmadik csodának — tulajdonitják; de sem Márk, sem Lukács nem tud, legalább nem tesz földrengésröl említést. Azonban mások e templomi függöny' kettészakadása alatt azt értik, hogy a zsidó isteni tisztelet Jézus tanitása által ketté oszlott.

Nem emlitvén a két evangelista földrengést, tehát a harmadik csodát, a többinél még kevesbé valószinüt egészen elhallgatom.

A mi illeti azt, hogy a sirok megnyiltak s halottak támadtak föl, mivel ezt is csak másodrendü csudának, tudnillik földrengés következésének kellett volna tartani, de a fölebb emlitett két evangelista semmit sem tud róla.

Egyébiránt nem éppen lehetetlen, hogy Jézus követöi közöl tulságos rajoskodásbol némellyek másokat elrejtettek, megholtaknak hirdettek s harmad napra elöálltak.

Mert hogy a rothadásnak indult, vagy éppen egészen elrothadt, söt férgek' eledelévé lett s mássá alakult test föltámadjon, ide még sz. Pálénál is nagyobb hit kellene.

Azt pedig nem képzelhetem, mért tegyen Isten csodát, midön egy ember, habár derék ember is meghal? Mi czélja lett volna benne? csak hogy azok föltámadva legyenek? vagy hogy bizonyságul szolgáljanak?

De hát mért nem támadtak akkor fel, mikor Jézus meghalt, ha ezt akarák bizonyitani? mért vártak harmadnapig? ha akkor támadtak

föl midön Jézus a kereszten függött, hol voltak harmadnapig? mert csak a sabbath utáni nap, azaz husvét napján látták őket.

Okaim tovább: Jézust előbb levették a keresztről mint rendszerént szoktak másokat; neki lábszárait nem törték meg, mint a vele fölfeszitett másik kettőnek.

Maga Pilatus nagyon csodálkozott, hogy olly hamar meghaltnak jelentették azok, kik tőle engedelmet kértek, hogy a testet levehessék és eltemethessék.

Jézusnak inkább a főbb zsidók voltak ellenségei mint a római helytartó Pilatus, ez tehát nem nagyon fürkészte vagy fürkésztette, meghalt e valósággal vagy nem?

És miért nem temették el közönséges temetőbe, hová másokat szoktak? bizonyosan azért, mert tudták hogy él, s hogy sebeiből minélelőbb kigyógyithassák. A füszereket orvoslására vitték.

Nicodemiai József a főbb embereknek egyike volt, de más részről a felfeszitettnek barátja, azért meg is tett mindent, mit illy körülmények között gyanu gerjesztés nélkül tehete, Jézust magához viteté, gyámolá s orvosoltatá.

Az, hogy az őrizeten levő katona lándzsájával kisértette meg, valljon Jézus valóban meghalt e már, vagy még él, éppen nem tanusitja azt, hogy csakugyan meghalt, hanem inkább az ellenkezőt; mert a már meghalt embernek testéből sem vér sem viz nem foly többé soha, miként Jézusnál folyt. Igen de itt Isten kivételt tett, mondják a theologusok. Ugyan volt e arra szüksége, hogy éppen a ti kedvetekért örök törvényétől eltávozzék?

A vitéz, kétségkül meg volt nyerve Jézus' barátai részére, különben szárait megtörte volna, miként a más kettőét.

Az eszközrül, mellyel megszurta, semmit egyebet nem tudunk, minthogy lándzsának mondatik. Nem tudjuk bal vagy jobb oldalába szurta e; mélyen e vagy csak sekélyen; valószinüleg csak külső sértés volt eszközölve; szóval e seb veszedelmességéről, vagy hogy halálosnak kellett volna lennie, mitsem tudunk.

Mások ellenben az oldalszurást nem is hiszik, hanem csupán szurást engednek meg.

Az apostolok, kik közöl támadtak az evangelisták, nem oszlottak szét Jeruzsalemben, hanem együtt maradtak, míg Jézus mennybe ment.

„A tizenegy tanitványok pedig — mond Máté XXVIII. 16 v.— elmenének Galileába a hegyre, a hová hagyta vala nekik Jézus.“ Ezen résznek utolsó verse igy végződik: „én veletek vagyok mindennap a világ végezeteig. Amen.“ Mért nem kérdezték tőle miként kelljen tökéletesen öszszehangzólag az ő életét, halálát s föltámadását leirniok? Talán kérdezve megmondta volna, hogy a biographiát csak egy tegye föl s aztán mindnyájan irják alá? Ezt közakarattal, közértelemmel kellett volna irniok s olly igazán, hogy senki józanul semmi pont fölött kételkedni ne is legyen képes.

Vagy isteni sugallásbol irtak az evangelisták vagy önbelátásuk és tudomásuk szerint.

Ha isteni sugallásbul, nem lehetne a négy evangelista irása közt még csak egy szó különbség sem; mert Isten egyiknek nem dictálhatott mást vagy másképp, másiknak s harmadiknak negyediknek ismét másképp: ha pedig csak önbelátás vagy tudomás szerént irtak, nem tarthatjuk isteni irományoknak, szent könyveknek; de még ez esetben is nagyobb öszhangzásnak kellene irásaikban lenni.

Vallásunk vagy isteni intézmény, vagy csak emberi férczölet.

Ha Isten' utmutatása után készült: olly tisztának, világosnak, kétségtelennek, szentnek kell lennie, hogy egyetlen egy szót sem magyarázhatni benne félre; s ha nem négy, tiz, de száz, vagy ezer evangelista irta volna is Jézus életét, még csak egy szóban sem különbözhetnétek egymástol, ha hogy ennek a hitvalláshoz kell tartoznia; minden szót kellene belöle minden hivőnek tudni és megtartani, különben el volna kárhozva: ha pedig csak emberi férczölet, ember el is vetheti, vagy követheti, miként kinek-kinek tetszik.

Vagy egyetlen ember szöte öszsze, vagy többen foldozgatták, s módositották vallásunkat. Ha egy ember müve és csak e m b e r müve, mire alapitá? másra nem, csak arra, mit csupán maga hitt; képtelenség volna föltenni, hogy más hitére, másnak meggyőződésére alapitá, ha ő az alapitó: igen de az ő hite, meggyőződése nem lehet az enyém.

Megtörténhetik hogy mindkettőnké megegyez; lehet, hogy egymásétol egészen különbözik; mindegy, ő nem hihet helyettem, s nekem nem lehet ő helyette meggyőződésem.

Ha egyes embernek szabadsága van meggyőződésére vallást épiteni, én is olly egyes ember vagyok.

Ki tudná bebizonyitani, hogy csak ennek meg ennek az egyes embernek van szabadsága vallást csinálni, de annak meg annak az egyes embernek nincs.

Ki adott volna erre egyiknek privilegiumot, s ki tagadhatta volna azt meg másiktol?

Nekem éppen ugy van meggyőződésem mint akárkinek, jó e vagy rosz, mindegy, én jónak, söt legjobbnak tartom; mert képtelenség volna meggyőződésemül vallani, ha legjobbnak nem ismerem, ha nála jobbat felsöbbet tudnék.

Ebből következik, hogy nekem éppen olly természeti szabadságom van akár egészen uj vallást alkotni, ha meggyőződésemet a fenlevőknek egyikében sem találhatnám föl, akár pedig a készenlevőkből egyet módositva, megtoldva, vagy változtatva, hoszszitva, szóval meggyőződésemhöz alkalmazva elfogadni, ha egész ujat teremteni nem volnék képes.

Ha többen toldozgatták, ki merné józanul tagadni, hogy nekem is van jogom s szabadságom valamit hozzá toldani, belöle elvenni, rajta módositani?

Mit tartok én vallásunkban módositandónak, alább külön, az utósó fejezetben látandja az olvasó.

Az Isten bennünket gyarló, de mindinkább tökéletesedhető emberekké teremtett. Azért, mivel még sokat nem tudunk megfogni, megfejteni, mit talán a későbbi nemzedékek felfognak: az Isten bizonyosan

nem fog ránk neheztelni, ha nem hihetjük s felfogni nem birjuk azt, hogy neki három személye van; hogy ö csupa lélek és mégis ollyan fia van, millyen az embernek; hogy mind kettőjüknek lelke galamb képében ide s tova röpköd sat.; ha mondom ezt nem hiszszük, azért józanul el nem kárhoztathat.

Minö bohók vagytok ki, kik erönek erejével el akarjátok velünk hitetni, hogy ember nem boldogulhat, nem üdvözülhet, ha csak azt nem hiszi, hogy Istennek három személye van.

Bizony, ha az Istennek teste van, mit én nem tudok, mosolyog midön ti igy eröködtök lehetetlenségen, mert hogy boszankodjék, alig hiszem.

Hiszen ha ti azt hiszitek, hogy három, vagy négy, vagy tiz személye van, mit bánom én, s törödjék azzal kinek kedve tartja; legyen nektek hitetek szerént.

Mikor, hol adott nektek Isten utasitást, hogy minket a három személy' hivésére birjatok? vagy csak magatok jó indulatából teszitek?

Ha az Isten ezt kivánná, sokkal rövidebb uton teheti; egyszerre mindnyájunknak megparancsolja.

5. „Szálla alá poklokra; harmadik napon halottaibol feltámada.“

Ha azt nem hiszem, nem hihetem, hogy szükséges volt volna megváltót küldeni, s hogy Jézus nem volt Isten, hanem csak ember: következik, hogy apostoli hitvallásunknak ezen ágazatát sem hiszem, míg megczáfolhatlanul azt nem bizonyitjátok be, hogy szükség volt Isten fiának születnie, hogy Jézus az volt s hogy valósággal meg is halt a kereszten; hitem az, hogy akkor nem halt meg, tehát sem poklokra le nem szált, sem föl nem támadott.

Mi a poklokat illeti, mik azok s hol vannak? A mindenségnek, vagy nagy világnak mellyik részében gondoljátok lenni?

Ha tudjátok hol vannak, mért nem mutatjátok meg nekünk? ha nem nem tudjátok magatok is hol vannak s mik és millyenek, mit beszéltek esztelenséget?

Miként támadt az alvilág vagy poklokróli fogalom, külön fejezetben alább leszen látható.

De engedjük meg, hogy fölfeszittetése alkalmával valósággal meghalt, föltámadását sem birják az evangelisták kétségen kivülivé tenni.

Igaz, mind a négy állitja, hogy föltámadott, de egyikük sem látta mikor föltámadott, hanem mindegyik más után beszéli el.

Ugyan mért nem mentek Nikodemiai Józsefhöz mind együtt tanitványai, hogy a nála fekvö Jézus feltámadását mint szemtanuk lássák; nem hiszem, hogy József vonakodott volna nekik ezt megengedni.

Különös az, hogy Jézusnak hitkövetői, tanitványai sem a felfeszitésnél jelen nem voltak, sem az eltemetésben semmi részt nem vettek.

Az sehol sem emlitetik, hogy a kormány öket is befogatta volna (lettek volna csak nálunk Europában), tehát valószinü, hogy szabadon levén mind a halálnál, mind a föltámadásnál személyesen megjelenhettek

volna; de söt mint hiv követöknek nem kellett volna mesterüket elhagyni; vagy csak olly gyáva és félénk tanitványokat szemelt volna ki Jézus? Ezt föl nem tehetjük róla, ha Isten' fia volt.

Elég az hozzá, hoyy az evangelisták nem voltak jelen, midön a keresztrül levették, nem virasztottak mellette míg a koporsóban vagy a kösziklából faragott lyukban feküdt, tehát sem halálát sem feltámadását bizonyossággal nem állithatják, hanem csak hallomásbol.

Máté könyvének XXVIII. r. 5. s köv. verseiben, azt mondja, hogy két aszszony ment a koporsóhoz, s egy angyal mondotta nekik, hogy Jézus föltámadott.

Márk pedig XVI. r. 5—6 v. úgy beszél, hogy három aszszony ment oda, s egy ifju mondá nekik, hogy az, kit keresnek, föltámadott.

Lukácsnál XXIV. r. 2—6 v. nem tudni férfiak vagy aszszonyok és hányan indultak a koporsóhoz, csak azt mondja: „egyéb aszszonyiállatok is valának ő velük" egyébiránt akárkik s akárhányan, nekik két férfiu jelenté a feltámadást.

János XX. r. meg mást mond; szerénte egy aszszony ment, s neki két angyal jelenté a föltámadást.

Én azt hiszem, a hitelességhöz megkivántatik, hogy mind a négyen már csak emberileg véve is egyet, egyformán beszéljenek; de fökép hogy magok látták legyen azt, mit állitanak, s beszélnek; ha egyik két angyalt, másik egy ifjut; harmadik egy angyalt, negyedik két férfiut hoz fel, hogy azok látták: biz akkor sem egyiknek sem másiknak nem hiszek.

Azt állitani pedig, hogy hiszen Jézus maga mindnyájoknak megjelent, tehát kétségen kivülvaló, hogy feltámadott, különben meg nem jelenhetik vala nekik, semmi bizonyitás, mert nincs megmutatva, hogy meghalt, tehát természetesen köztük megjelenhetett.

Csodálom, hogy nem teszik ki az evangelisták világosan, micsoda Mária volt az, ki a koporsóhoz ment: Jézus anyja e, vagy pedig más?

Különösen vágyott valami bizonyosat tudni Magdolna; hát ezt inkább érdekelte Jézus mint a maga tulajdon édes anyját? De hiszen lehet, hogy Magdolna talán igen jó barátnéja vagy szeretője volt Jézusnak.

6. „Felmene mennyekbe; ül a mindenható atya Istennek jobbja felül."

Ha nem hiszem az elöbbi hitágazatot, tudnillik hogy meghalt és föltámadott, következik hogy ezt sem hihetem.

Én a jövendő életet annyiban hiszem, miként a természetben valami általános szellemélet van, melly egy ember halálával sem meg nem változik sem meg nem szünik.

Valamint fölebb mondám, hogy nem is tudjuk hol, a mindenségnek mellyik részében vannak a poklok: ugy itt a mennyekrül is áll a kérdés.

Hogy olly valami elkülönözött hely lehet a nagy természetben, millyennek festik hittanitóink a mennyországot, s melly a szenteknek

lakóhelye, hol az Isten szinről szinre mutatja magát az ő hiv szolgáinak, kiknek minden boldogságuk és jutalmuk ő maga az Isten; mondom, hogy lehet illy hely valahol, és megengedem, de csak azt bátorkodom a theologusoknak mondani, nincs egy is köztük, a ki tudná hol van, s millyen e hely.

7. „Onnan lészen eljövendő itélni eleveneket és holtakat.“

Csak azért nem tartjuk e czikkelyt képtelenségnek, mivel az Istent mindenhatónak valljuk, előtte semmi sincs lehetetlen, tehát ő még a holtakat is megitéli; azonban hihető, hogy előbb a holtakat halottaibol föltámasztja s aztán itéli meg.

E katekizmusban van: „Meg kell e minden embernek halni? Minden embernek meg kell halni. — Honnét vagyon, hogy minden embernek meg kell halni? Ama bűntől vagyon, mellyet Ádám a paradicsomban elkövetett.“ E szerént midőn Jézus az itélet napján eljövendő lesz, egy élő embert sem talál, mert lám e fölebbi szavak szerént minden embernek meg kell halnia; ha pedig az itélet napja előtt meg nem halna, aztán nem érne rá többé. Igy Jézusnak igen nagy dolga lesz, előbb tudnillik minden halottat föltámasztania kell. Pedig az ezer és ezer esztendeig földben fekvő s egészen mássá alakult testet nem könnyü munka lesz föltámasztani, mert vannak a természetben dolgok, s azokat — mint mondani szokjuk — még Isten sem képes megváltoztatni, például: a viz föl a hegynek nem foly, a kő fölfelé nem esik, a hatvan éves férfiu két éves gyermekké nem lehet sat., ugy a (száz meg ezer) részekre oszlott s más testeknek részeivé átváltozott meghalt embernek teste éppen azzá, mi előbb volt, sohasem leszen többé; vagy szörnyü fáradságába kerülend Isten fiának. S nem is hiszem hogy maga a fiu ezt végbevihesse.

De hiszen midőn ember meghal, mint tanítja katekizmusunk, vagy poklokra, vagy purgatoriumba száll, vagy mennyekbe megy; tehát már itt el van itélve, különben minden meghalt embernek együtt egy bizonyos helyen, különbség nélkül akár bűnös akár nem, kellene bevárni, ki mire itéltetik.

8. „Hiszek szentlélekben.“

Előbb azt kellene theologusainknak vagy az egyházi atyáknak eldönteniök, miből áll az Isten, mint egy igaz Isten, nem tekintve személyeit, teste van e, vagy teste és lelke, vagy csak csupa lelke.

Ha azt mondjátok, hogy teste nincs, akkor bizony személyei sincsenek; ha állitjátok, hogy teste is lelke is van, jó, kifogásom nincs ellene csak bizonyitsátok be, de akkor ezen mondástok lesz képtelenség: az Isten mindenütt van; testtel mindenütt nem lehet, én még nem láttam soha; ha pedig azt állitjátok, hogy csak teste van, olly valamivel teszitek egyenlővé, m't élettelen vagy inorganicus testnek szokunk mondani, millyen egy darab kő, vagy ércz.

Közönségesen léleknek veszitek Istent, s ez értelemben veszszük mi nem theologusok is; de ha lélek, képtelenségnek tartom a lélektől másik lelket megkülönböztetni akarni; következésképen szentlelket, mint Istentől tehát lélektől külön lelket nem képzelhetek, s mért volna

éppen csak ez a ti fogalmatok szerént megkülönböztetett lélek szent? különb e ez, mint maga az egész isteni lélek?

9. „Közönséges keresztény anyaszentegyházat; szenteknek egyességét.“

Ezen ágazatot az egyházi atyák bőven megmagyarázták; miként a katekizmusban láthatni.

Anyaszentegyháznak mondatik azoknak összesége vagy gyülekezete, kik azonegy vallást hisznek.

Illy anyaszentegyházat hiszek, mert hogy illyenek számosan vannak, nem lehet józanul tagadni; s mindenik ezen anyaszentegyházak közöl, magát tartja igaz anyaszentegyháznak, mert esztelenség volna akármellyiktől is, a magáénál jobbat, igazabbat ismerni el és mégis a magáéhoz ragaszkodni mint roszabbhoz.

Mindegyik különvallásu felekezet tehát azt hiszi, hogy ő legkedvesebb szolgálatot tesz Istenének az ő tiszteletmódjával.

Ez nem baj; csak az kárhozatos, midőn egyik, például a mi katolikus vallásunkat képező felekezet azt merészli kimondani, hogy e valláson kivül üdvösséget nem remélhetni; ez szörnyü vakmerőség, s esztelenség is.

Hol, mikor mondá nekünk Isten, hogy mind azokat elkárhoztatja, kik a mi anyaszentegyházunk kebelében nincsenek?

Vagy mondá ezt Isten más felekezeteknek is vagy nem. Ha mondotta, mindegyik felekezetet elámitotta volna: ha pedig nem mondotta másoknak, csak nekünk, és mégis azokat elkárhoztatja kiknek nem mondá, hogy mit higyenek, miként tiszteljék őt, holott könnyen, egyfáradsággal megteheté, — nem igaz, hanem jogtalan biró volna.

Józanész szerént vallási dolgokban az embereknek nem lehet olly fejük, kitöl függjenek, ki nekik parancsoljon, miként nálunk a római pápa. Mert mit parancsoljon a fő? Hogy roszat, embertársunknak károst, sérelmest ne tegyünk; ezt a polgári társaság tiltja, s tehetsége szerént akadályozza, mert ez a társaságnak fő czélja, hogy egymást valakinek indulata, önkénye ellen kölcsönösen védelmezzék; itt nem szorulunk római pápára; ezt saját magunk érdekéből és hasznáért elintézzük.

Vagy azért van a fő, hogy a többit jócselekedetekre birja, s talán kényszeritse? erre nincs szükségünk, mert a sziv és érzelem bír bennünket jóra, ha soha pápa nem létez is; és ezt teszszük is gyakran a nélkül, hogy a pápa csak eszünkbe jutna is; hogy pedig kényszeritsen, arra nincs embernek joga, mivel szabad akaratom megszünnék s mind azt nem ismerhetjük jócselekedetnek, mit kényszeritve teszünk.

De talán arravaló az egyházi főnök, hogy jó példával menjen elő, s bennünket buzditson? igy kezet fogunk mindnyájan, de e szerént nem fejünk volna, hanem egyik buzgóbb, példásabb, erényesebb tagtársunk.

Vagy pedig végre arra való, hogy az isteni tiszteletet illető dolgokban rendelkezzék? e szempontbul sincs rá szükség; mert minden

isteni tiszteletünk a fohászkodáson és gondolatokon kivül csak szertartás; ebben csupán meggyőződésünket kell követnünk.

Ha valaki ebbe avatkoznék, s követelné, hogy ezt meg azt, igy meg úgy tegyük, vége volna a meggyőződésnek; helyét kényszer és engedelem, vagy zsarnokság és szolgaság foglalná el.

A mi végre a szentek egyességét illeti, igy szól erről a katekizmus: „A szenteknek egyessége abban áll, hogy az anyaszentegyháznak minden tagjai a lelki jókban részesülnek.“ E szerént mi mindnyájan szentek volnánk, kik az anyaszentegyház kebelében vagyunk s a lelki jókban részesülünk; az tehát csupa haszontalanság és komedia, midön egyik másik embert halála után ötven vagy száz év mulva ti főpapjaink a szentek közé számláltok.

Ugy látszik ez nem következetesség, s ha megengedni méltóztatnátok, állitani bátorkodnám, hogy nincs benne egy csep logica is; a szentet nem szükséges többé szentté tenni.

(Ha tárgyamtul el akarnék térni, beleereszkedném kutatni, honnét vette a pápa azon hatalmát, miszerént valakit szentnek kihirdet? S megvizsgálnám egyuttal, hogy van-e e szenttétevésnek valami sükere; tudhatni e azt és miként? hogy az ujonan felszentelt halott vesz e különbséget észre az akkori és előbbi állapota közt? Sokat lehetne itt kérdezni és vizsgálni, de nem tartozik czélomhoz).

Mik azon lelki jók, mellyekben a tagok részesülnek? Itt nincs kitéve, de lássuk előbb az anyaszentegyháznak tagjait, kik közt egyesség lehet, talán igy kitalálhatjuk, miben állnak a lelki jók.

A katekizmus igy szól: „A tagok, kik között egyesség vagyon: 1. Az e földön levő hivek, 2. A szentek mennyországban; és 3. A purgatoriumbeli lelkek.“

Ha ti hiszitek, hogy e három különböző helyen létező s egymástól ismeretlen távolságu, tehát talán száz vagy ezer millió mérföldnyi távolságu helyeken létező lények egyességben vannak, én nem bánom, nem háborgatlak; de az Istenre kérlek benneteket, nekem is engedjétek meg ezt nem hinnem; s ha a mennyország kulcsa kezetekben van, ne zárjatok onnét ki, csak ezért; hiszen ez által nem vétek ti ellenetek, sem Isten ellen, sem semmi polgári társaság ellen.

Ha érzitek, hogy nem hivésem által valamiben sértve vagytok, mutassátok meg nekem a sebet; ha Isten ellen vétettem, ő majd maga intézi el kettőnk közt a dolgot, vagy megbocsát, vagy kiszabja rám a büntetést; ha pedig a társaság ellen vétettem, keblében vagyok, mint egyik polgárán tüstént elégtételt vehet magának rajtam.

Ha pedig nem tudnánk mi ketten megegyezni, tudnillik én és az Isten, s ügyünk eldöntését más biróra kell biznunk, mivel hihetőleg ti azon meggyőződésben éltek, hogy Isten a maga dolgában nem lehet biró, mivel szeréntetek talán részrehajló, s maga iránt kedvezőleg mondaná ki a sententiát: akkor megkérünk majd titeket, hogy ügyünket belátástok és igazságszeretettek szerént döntsétek el.

De lássuk, mikben állhatnának a lelki jók és részesülhetnek e azokban a különböző helyeken tartozkodó lények?

A természetben úgy tapasztaljuk, hogy csak a materia vagy anyag

tölthet be s foglalhat el valami helyet, tért, e szerint a megholtak lelkei sem az ugy nevezett purgatoriumot, sem mennyországot, mint korlátozott helyet nem lakhatják, hanem a mindenségben elszéledve léteznek, tehát abban a lelki jókban nem részesülhetnek, mellyekben mi a földön.

Lelki jók lehetnek ezek: erény, tudomány, ajtatosság, bölcseség, értelem, vagy talán még illyenek is: öröm, zene, vigasztalás, sat. vagy pedig a szentségek is vételnek lelki jóknak.

Ha nem ezek, hanem más valamik volnának a lelki jók, tehát mondjuk, az általunk nemismert lelki jók, ha csakugyan ollyan lelki jók vannak, millyekről fogalmunk sincs. Lehet hogy azok olly természetűek, mellyeket csupán szellemek vagy lelkek is élvezhetnek; de ha ezek, és ezekhöz hasonlók értetnek lelki jóknak, mellyeket elszámláltam, velök más nem élhet, csak ember; a purgatoriumi és mennyországi lelkek nem vehetnek bennök részt.

Kisértse bár meg akárki, ha nem hiszi: ne egyék s igyék semmit néhány nap, hunyja be szemét, dugja be fülét, szóval igyekezzék testérzékeit olly állapotba tenni, hogy semmi se hasson vagy hathasson rájok, s igy kisértse meg csupán lelkével részesülni a lelki jókban; nem képes.

A mi éldelet van, azt kétfélére, testire és lelkire elkülönözni lehetetlenség.

A mi jó vagy rosz a természetben van, azt nem ugy érezzük mint test vagy anyag, sem ugy nem mint csupa lélek: hanem mint ember.

Nézd a volt embert, midőn koporsóban van, nem részesül többé semmi jóban, legyen lelki, legyen más; ezen volt embernek lelke részesül e? kérdezzétek meg tőle, ha beszélhettek vele; s ha mondja hogy igen, akkor elhiszem; s hogy ugyanazon jókban részesül e, mellyben mi emberek: akkor elhiszem a szentek egyességét; azaz, a mennyországban és purgatoriumban és e földön élő lények egyességét.

10. „Bűneinknek bocsánatját.“

Előbb meg kell határozni, mi a bűn? E katekizmusnak V-dik szakaszában ez mondatik a bűnröl: „A bűn szántszándékos megszegése az isteni törvénynek.“ Igy tehát tudni kell az Isten törvényét, hogy aztán mondhassuk, mi a bűn.

Az Isten nem irta törvényeit papirosra, mert az, ki olvasni nem tudott a világ kezdete óta, és még ma sem tud, nem tarthatná meg, tehát ő elönté törvényét az egész nagy természetbe, hogy igy, ki a természetben van, részese lehessen; azért sem irta papirosra, mert igy egyik másik könnyen elveszthetné a könyvet, hanem az embert illetöt természetéhöz alkalmazva kinek-kinek kebelébe irta, hogy soha el ne veszejthesse.

A mi papiroson van irva, tudhatjuk, hogy azt emberek tevék; vannak azonban ezek közt is, mellyek a nyelvtolmács segedelmével a kebel szentebb rejtekéből ömlöttek és folytak ki papirosra, s igy árnyékai vagy viszhangja a kebelben létező isteni törvénynek.

Mivel bünről szólunk, tehát az isteni törvénynek csak azon ágát értjük, melly az emberre vonatkozik, s az egész egyetlen egy szóban meritethetik ki, melly sem több sem kevesebb mint ez: érzés.

Érezzük a mi nekünk jól esik, tehát ohajtjuk; érezzük mi nekünk nem jól esik, tehát nem ohajtjuk, hanem elháritjuk, vagy legalább elháritani törekedünk.

De bár ez isteni törvény illy egyszerű rövid, mindazáltal többféleképen nyilatkozik; lássunk némellyeket:

Az ember ohajtja gondolatit másokkal közölni; ki ebben gátolja, vétkezik az isténi törvény ellen.

A férfiu a nőt ohajtja, hogy vele közösülhessen; ki ezt magában elfojtja, vétkezik az isteni törvény ellen; egyházi atyáink tehát mindnyájan vétkeznek meg nem nősödvén; vagy talán sodomailag élnek? no azt ők jobban megmondhatják, vétek e ez vagy nem.

Az ember minden kéjt és gyönyört ohajt; ki ebben gátolja, vétkezik az isteni törvény ellen. Sőt vétkezik maga az is, ki a kéjbe és gyönyörbe annyira merül, hogy egészségét rontja, életét röviditi, mert igy magát annak máskori élvezetitől megfosztja, éppen ugy mint ha más akadályozná.

Az ember szabadon müködni kiván; ki ebben utját állja, bünt követ el az isteni törvény ellen.

Az ember tökéletesülni vágyik; ki neki ebben akármi módon határokat vet, bünt követ az isteni törvény ellen sat.

Józanul senki nem tagadhatja, hogy e vágyok minden emberben megvannak, igen de mik ezen vágyok egyéb mint az isteni, vagy ha tetszik, természeti törvény? Vagy ha nem az, mutassátok ki, mi a természeti törvény? Bünös tehát az, ki ezeket nem tartja, vagy megtartani nem engedi.

Most azt kérdem, ki bocsássa meg ezen s a még több hasonló bünt?

A katekizmus erre nézve azt mondja: „Krisztus az ő anyaszentegyházának hatalmat adott bünöket megbocsátani". Krisztus nem levén Isten — mint megmutatám, vagy legalább igyekeztem megmutatni, de alább még inkább kitünik — nem adhatott hatalmat.

De minő felfordult világ volna másnak adni hatalmat a bün bocsátására; józanész szerént nekem csak attol kell bocsánatot kérnem, kit megbántottam; ugy de ki a fölebb érintett törvények ellen vét, mért kérjen az anyaszentegyháztol bocsánatot?

Ha már csakugyan bocsánatot kell kérnem, mástol nem kérhetem, mint attol, kit akadályoztam természeti s önfentartására szükséges vágyainak kielégitésében, aztán meg Istentől, ki e törvényeket emberbe oltá.

Vagy azt gondoljátok az Isten illyenekre nem ér rá, tehát irodákat állitott, azokba titeket helyezett segédeiül? Ha ezt bebizonyitjátok, már akkor engedelmetekkel bocsánatot kérek töletek.

II. „Testnek feltámadását."

Ha egyenesen azt mondanám: ezt nem hiszem vagy nem hihe-

tem, részént titeket lázzitanálak magam ellen, részént pedig nem egész meggyőződésemet nyilvánitanám, tehát inkább őszintén vallom meg: nem tudom.

E tekintetben én igy okoskodom: akár támadjon fel testem akár nem, én úgy viselem magam mint becsületes emberhöz illik; mennyire tehetségem engedi, minden hibát, bűnt távoztatok, sem isteni vagy természeti, sem polgári törvényt át nem hágok, ugy e földi pályámban is boldogulok s ha van föltámadás, attol sincs okom félni.

12. „És az örök életet."

Az egész apostoli hitvallásnak csak e két czikkelye, tudnillik az első és utolsó ollyan, mellyekben az emberi ész nyugpontot találhat, mellyeket elhihetni.

Hogy van egy felső, s emberi gyarló eszünkkel föl nem érhető lény, melly e mindenséget millió meg millió picziny részleteiben is olly dicsővé, bámulandóvá tudta teremteni, azt hiszem; hogy ez örökké tart, tehát egyik részében a mindenségnek e földön, az ember is egymást fölváltva örökké él, ismét olly valami, hogy inkább kell hinni, mint az ellenkezőt, tudnillik azt, hogy ezen mindenség egykor semmivé lesz; mert mostani gyarló eszünkkel ugy okoskodunk, hogy a mi van, bár ezer meg millió változáson átmehet, sajátkép elalakulhat, de mivel a természetben semmi sem vesz el végképpen, tehát hiszünk örökéletet.

Lehet azonban, hogy ez okoskodásunkat vagy véleményünket az igen késő kor kineveti.

Illy értelemben veszik e az egyházi atyák az örökéletet? Nem gondolnám; mert hiszen világosan is mondják, hogy Jézus itéletnapján eljövend, minden megholtat föltámaszt, s aztán a kiket érdemeseknek talál a jutalomra, azokat magával viszi menyországba, hol örökké élnek, és pedig legboldogabbul fognak élni. Megvallom illy értelembe véve az örökéletet, hitem nem rendületlen.

A theologusok viszszaborzadnak olly embertül, ki nyilvánitja, hogy örökéletet nem hisz, s ugy vélekednek, hogy olly ember képes mindenre vetemedni; pedig kár borzadni, mert az illy ember részint tulajdon érdekébül nem tesz roszat, részint mivel a társadalom törvényei tartoztatják viszsza, részint felvilágosodottsága s erényei nem engedik bűnt követni el.

III. FEJEZET.

Isteni nyilatkozat.

Mind az, a mi az apostoli hitvallásban foglaltatik, s minden egyéb, mi akár katekizmusban, akár másott mint keresztény tudomány elönkbe adatik, vagy isteni kinyilatkozat vagy nem.

Ha isteni nyilatkozat, ezt szórul szóra kell hinni, tudni és megtartania minden embernek, a ma született gyermeknek éppen ugy, mint az aggott férfiunak; mert Isten kivételt gyermekre vagy ifjura nézve nem tett; és mutassátok meg, hogy csakugyan Isten nyilatkoztatta, és mikor, kinek, hol nyilatkoztatá? ha pedig nem isteni nyilatkozat, ti

theologusok és egyházi atyák önkényü zsarnokok vagytok, midön véleményteket, hiteteket isteni nyilatkozat gyanánt adjátok ki s minket arra kényszeritetek.

Mindent elhiszünk nektek Mózes könyvének első sorától kezdve végig a két biblián, minden vallási könyvön azon hangokig, mellyeket egyházi ember ma ajkain kibocsát, csak bizonyitsátok be, hogy az Isten sugalta nektek.

Ur imádsága.

Az apostoli hitvalláson kivül köteleztetik minden keresztény katolikus tudni az ur imádságát, miként a katekizmusban áll. Ez szép imádság, dicséretére válik szerzőjének Jézusnak, de hogy ez imádságot mindenki tudja, csupán tudása mi érdem az örökélet megnyerésére? hiszen nem lehetlen, hogy olly ember ki a miatyánkot megtanulta, de söt nem csak tudja, hanem el is mondja néhányszor, vagy számtalanszor napjában, azért minden vétket elkövethet, és mit ér akkor neki ez imádság?

Ez imádságban mondjuk: „Mi atyánk, ki vagy mennyekben;“ ő nem nemzett, hanem teremtett bennünket, ha igaz mit Mózes ir; és nem tudjuk mi a mennyek?

Szenteltessék a te neved; ez ohajtásunknak semmi értelme nincs.

Ugyan ki szentelje meg e nevet? ember nem képes; maga Isten sem, mert ő öröktől fogva maig csak egyformán szent, s pedig szent, akár mondjuk, hogy szenteltessék akár nem.

Midön pedig arra kérjük, hogy jőjön el országa, tulajdonképen nem tudjuk, mit kérünk; hová jőjön az ő országa? ide a földre? s micsoda országa jőjön el, honnét? hát egyik országa a másikra csak ugy vándorol? és ez a föld nem az ő országa e?

Legyen te akaratod, miképen mennyben, azonképen a földön is. — Ha Isten mindenható, akarata teljesül a nélkül, hogy mi mondanók.

Mióta ő Isten, mindig ugyanazt akarta, a mit akar ma, mert ő nem akarhat egyszer mást, majd meg ismét mást, ezen örök és változatlan akarata teszi éppen a rendet, mit e szép természetben látunk.

Mindennapi kenyerünket adjad nekünk ma. Az Isten kezdetben mindent lerakott a természetbe, s nem szükséges, hogy ezt vagy azt most részenként adja; ott mindenki, ha munkálkodni nem restel, s ha csak valami zsarnok nem akadályozza, eledelét meglelheti. Ha nem dolgozol vagy valaki helyetted nem dolgozik, az Isten még csak egy kis darab kenyeret sem küld.

És bocsásd meg nekünk a mi vétkeinket, miképen mi is megbocsátunk ellenünk vétetteknek. Az Isten tökéletesebb lény mint az ember, tehát nem kivánja, hogy bűneink bocsánatjáért kérjük; ő ugy is megteszi. De jobban szólva ő ellene, mint Isten ellen nem is vagyunk képesek véteni. Ha az általa kiszabott természeti törvényt áthágjuk, ez maga magát boszulja meg rajtunk, s Isten megbocsátására e szerént nincs szükségünk.

És ne vigy minket kisértetbe. Ez nem imádság, hanem, ha Istent sértenünk lehetne, ez volna első vétkünk, midön róla,

mint legjobb, legtökéletesebb valóságrol még föl is tehetnök, hogy kisértetbe vigyen.

De szabadits meg a gonosztul. Az egyedül való gonosz a bün, mond máshol a katekizmus. Bünt követni el, vagy nem követni, szabad akaratunktol függ; mig el nem követtük nem bün, midön pedig már elkövettük, az Isten nem képes többé meg nem történtté tenni. Ha hogy tehát Isten a büntöl szabaditson meg, elöbb szabad akaratunkat kellene viszszavennie.

Az „Angyali üdvözlet" nem tüzetett ki azok közé, miket a keresztény katolikusnak szerintetek tudnia kell, minek teszitek tehát katekizmusba? Vagy kivánja ezt is Isten s kinyilatkoztatta vagy nem; ha igen, hogy merészlitek azon tudnivalók közöl kihagyni, mellyeket fölebb előadtatok? ha pedig nem olly szükséges és nem nyilatkoztatta Isten, ki jogositott fel benneteket ezt ide függeszteni s bennünket olly valamivel terhelni és ámitani, mit Isten üdvözségre szükségesnek nem tartott.

Tiz parancsolatrol.

Bevezetésül a parancsokhoz a keresztény szeretet járul. Kinyilatkoztatta e Isten azt is, hogy öt szeretni kell? kinek, hol és mikor nyilatkoztatta?

Ha igen, ez valóban csudálatos volna, mert természetünket ollyanná tevé Isten, hogy semmi parancs nem birhat bennünket arra, hogy valakit szeressünk, ha csak olly tulajdonságai nincsenek, mellyek miatt azt önként szeretni hajlandók vagyunk.

Kisértsétek meg, parancsoljátok hogy ezt meg ezt szeressük, ámbár hajlandóságot iránta nem érzünk; munkátok sükeretlen leszen.

Ellenben tiltsátok meg, hogy ezt vagy azt ne szeressük, de adta legyen csak jótevőségének jeleit, legyenek csak olly tulajdonságai, mellyeket becsülnünk kell, minden tilalmatok daczára szeretni fogjuk öt.

Ti egyházi atyák, kik e katekizmusi tanitásokat számunkra szerkesztettétek, nagyon tévedtetek, mert például itt a tiz parancsnál is mint egyebütt, nem azt mondjátok, hogy ezeket megtartani kell, hanem csak tudni. Nem veszitek észre, hogy a kettö közt: tudni, és megtartani, kimondhatlan nagy különbség van?

Az Isten sugalta volna nektek ezt illy roszul? nem hinném.

Mindenböl az tetszik ki, hogy csak emberi gyarló ész munkálkodott öszszeszerkesztésében.

Lássuk a tiz parancsot.

Ebben csak két parancsolat van, ez: ünnepeket szentelj; atyádat és anyádat tiszteld; a többi nyolcz tilalom.

Hogyan meritek állitani, hogy ezek egyenesen Istentöl származnak, hogy ezeket Isten maga irta, vagy legalább dictálta?

Hiszen ezt állitva Istenröl, fel kellene tennetek, hogy nem bir különbséget tenni: tilalom és parancs között.

E tiz pontot Isten parancsának nem azért nem ismerem, mivel nem parancsok (kettöt kivéve), hanem azért nem, mivel Isten sokkal egyszerübbet öntött ember szivébe, mi igy hangzik: ha önhasznodat

kivánod, semmi ollyast nem teszel embertársad ellen, mit te sem akarnál, hogy mások neked tegyenek. És ez is sem nem parancs, sem nem tilalom, csak intés! és pedig nem olly értelemben az Isten ajkairol hangzó intés, miként ti értitek, hanem józaneszünk' sugalma; mert minhasznunk kivánja, javasolja erröl el nem felejtkezni.

De végre azért nem tartom ezt isteni parancsnak, mivel nem vallási czikk ez, hanem polgári társas életünk' legfőbb elve; hiszen szabad akaratunknál fogva határozzuk ezt, midőn társaságba állunk, ugyanis a társaságnak czélja egymást kölcsönösen védeni, hogy valamelly harmadik ne tehesse velünk azt, mit nem ohajtunk.

Az anyaszentegyház' parancsolatairol.

Kivánja e szinte Isten is, hogy azon pontok, mellyek az anyaszentegyház parancsai neve alatt ismeretesek, megtartassanak? ha kivánja, bizonyitsátok be; kinek mikor és hol nyilatkoztatta ki?

Ha isteni nyilatkozat, hogy merészeltétek az első parancsot némelly ünnepnap eltörlésével megrontani?

Azt kétségbe sem hozhatni, hogy a polgári társaságnak tagjai szabadsággal birnak istentiszteletükben bizonyos szabály-pontokat alkotni, mikben mindnyájan megegyeznek.

Magától értetik, hogy a szabályok csak azokat illetik, kik bennök megegyeznek, s csak addig illetik, mig azokat megtartani jónak látják.

Megegyeznek e a szabályok a józanészszel, nem tartozik a dologhoz, csak hogy mindnyájok meggyőződésen alapuljanak.

A természetben szünteleni fejlődésünkben és tökéletesülésünkben alapszik, hogy meggyőződésünk nem lehet soká tartó, annál kevésbé mindenkor ugyanaz; némelly nagyobb tökélyre fejlődött férfiak' meggyőződése életpályájuk' utolsó felében változhatlan maradhat, de a sokaságé gyakran változhatik; természetes tehát, hogy szabályaikat mindannyiszor módositják, mert ezeknek meggyőződésükkel öszhangzásban kell lenni.

Miből az következik igen természetesen, hogy gyakran, minden évben, vagy legalább minden második harmadik évben öszsze kell gyülniök tanácskozás végett; mert miként tudhatnák másképp, mindnyájan azon előbbi meggyőződésben vannak e, mellyben voltak?

Minden öszszegyülekezet alkalmával pedig azon tudomást kénytelenek venni, hogy némellyek míg előbbi meggyőződésük mellett vannak, másokban egészen uj támadt; meg mások csak némi részben tértek el előbbi vallásuktol; tehát uj felekezetek támadnak.

Most kérdem, nem képtelenség e, nem kényszer, nem zsarnokság volna e, ha valahol egy más polgári társaságban néhány pap azt mondaná: nektek nem szabad előbbi meggyőződéstektől elállni; nektek csak ugy kell gondolkodnotok, vélekednetek, miként ös nagyapáitok vélekedtek.

Igy vagyunk mi a római pápával és papi kormányával.

Nem a legnagyobb esztelenség volna e azt hinni, hogy ő egészen más országban lakván (de ha itt laknék is) hitünkre, meggyőződésünkre nézve parancsolói befolyással lehet? Mi közünk nekünk hozzá s neki mi hozzánk?

Nem szándékom nekem egyetlen egy embert is hitében megrenditeni; tartsa meg az anyaszentegyház parancsait is szigoruan; ülje meg az ünnepeket, hallgasson azokon misét; ne egyék húst bizonyos napokon; gyónja meg bűneit, ne tartson menyekzőt a tiltott napokon: én magam is megtartom mind ezt, de előbb bizonyossá akarok lenni, hogy Isten ezt kivánja e? Ti egyházi atyák, — de ha már józanész sugallása szerént akarok irni, mért illeszszem az atya nevet az egyházi személyekre, holott ők nem atyák, nem nemzének gyermekeket — ti egyházi személyek mutassátok ki, hogy Isten általatok nyilatkoztatja mind azt, mit előnkbe adtok, hogy higyük és megtartsuk.

Mostani hitem és meggyőződésem az, hogy Isten tiszteltetéseül nem veheti, ha hús helyett halat eszem, ha bizonyos napokon nem dolgozom, hanem misére megyek, ha bűneimet megvallom egy embernek, kit én sohasem bántottam meg, ha menyekzőt meghatározott időben nem tartok.

Katolikus isteni tiszteletünknek legnevezetesebb része a mise levén megérdemlené, hogy annak eredetét vizsgálnók, későbbi fejleményében mostani megállapodásaig nyomrul nyomra kisérnők: de a misének titka, mint szentség alább forduland elő, a többi függelék csak leple, fátyola a titoknak, tehát magától lefoszlik, mihelyt a titok világosságra hozatik.

A szentségekről.

Mindnyájan tudjuk, kik felserdültünk, hogy szám szerént hét szentségünk van; ezekről egyenkét szólok.

Keresztség. Ezt olly szükégesnek mondják egyházi személyeink s a katekizmus, hogy nélküle senki, még a kisded gyermek sem üdvözülhet.

Mihelyt az Isten maga nekem kinyilatkoztatja, hogy nélküle nem üdvözülhetni, elhiszem, de mig csak ti mondjátok, addig nem!

Ti azt tanitjátok, hogy: az Isten örökigazság és véghetetlen bölcseség, melly sem meg nem csalhat, sem meg nem csalathatik. Ha az Isten bölcs, mingyárt kezdetlen át kellett látnia, hogy a keresztség minden embernek mulhatlanul szükséges, és mért nem hozta be a keresztséget, mielőtt az első embert teremté, s mért nem alkotott előbb egy papot, hogy az első embert s annak gyermekeit és unokáit megkeresztelte volna?

De még későbben is, midőn a zsidó népet, mint kizárólag az ő népét kiválasztotta — ez azonban csak Mózes politikája és hitetése volt — nem hozta be náluk a keresztséget; ebből azt kell következtetnünk, hogy vagy nem tartotta szükségesnek, vagy nem fejlődött még Isten akkor azon bölcseségre, hogy a keresztségnek szükségét átlássa.

De ez utósót képtelenség volna állitani, tehát az elsőt hiszszük, hogy akkor legalább nem vala szükséges a keresztség.

Igen, de ha egykor nem volt volna szükséges, később pedig szükséges a keresztség, megint csak az következnék, hogy Isten nem tudá ugy teremteni az embert, miszerént minden későbbi módositás nélkül czélját érhesse; vagy végre az következik, hogy Isten öröktül fogva egyenlő tökéletes vala, de a keresztséget sem kezdetben, sem most,

sem soha szükségesnek nem tartja, hanem csak papjaink állitják szükségesnek.

Ti azzal állhattok elő, hogy Jézus maga is megkeresztelkedék, ha pedig ő szükségesnek nem tartja vala, nélkülözte volna.

Ha ő szükségesnek vélte, abbol nem következik, hogy Isten is megkivánja.

Hiszen tartsátok ti is mindnyájan szükségesnek, csak ne erőtessétek akaratomat, hogy én is annak tartsam.

Azok, kik meg nincsenek keresztelve, sokkal többen vannak, mint mi kereszteltek, és azok ne üdvözülhessenek csak azért, hogy fejüket vizzel le nem öntözték?

Ez isten igazságával öszsze nem férne.

Azt mondjátok, hogy azok, kik valakinek gyermekét keresztvizre tartották, mind e keresztfiuval, mind ennek szülöivel, azaz most már komájokkal lelki atyafiságot kötnek, következésképen egymással házasságra nem léphetnek.

Ugyan kérlek benneteket, hol, mikor nyilatkoztatta ezt nektek Isten? Mi köze a szeretetnek vagy akár szerelemnek a keresztséghöz? Józanul a házasságnak olly két külön nemü személyek közt kell támadni, kik egymást viszonyosan szeretik, de hát nem szeretik e — nem szerethetik e egymást ollyak, kiknek szülöik egymáshoz komák?

Hiszen az semmi rosz nem, ha egymás gyermekeit keresztvizre tartják.

Ugyan miben áll az ok, az akadály, miszerént nem kelhetnek öszsze? Talán nem képesek gyermeket nemzeni? igen biz azok.

Én nem vagyok képes elegendő gátokat kigondolni; hogy lelki rokonság támad köztük? hiszen ha Isten mi atyánk, mindnyájan lelki rokonok vagyunk, tehát senki sem házasodhatnék. És nagyobb atyafiság e a komaság, mint a vérrokonság? pedig ha egy atyánk volt, Ádám, mindnyájan testvérek, unokák vagyunk.

De képtelen és haszontalan is e tilalom, mert a két komának gyermekei elszélednek, a sors, szerencse vagy ellenkezője üzi, kergeti, hányja öket, de néha öszszehozza, s a nélkül hogy sejtenék szülöik komaságát, egymásba szeretnek, s öszszekelnek.

Söt vannak esetek, és mért is ne lennének, hogy az atya lányát szereti, még pedig tudva, hogy tulajdon lánya; hogy csak egy példát emlitsek, VI. Sándor római pápa is, miként a titkos történetek tanusitják. Hogy Sándor pápa megesküdött e, s valóságos házasságra lépett e lányával, azt ugyan nem tudni, de ha nem, éppen nem azért, mert rokonság miatt nem lehetett volna, (hisz erre önmagát ingyen is feloldozhatja vala) hanem mivel szükségtelennek vélte.

Bérmálás. Az ember természetinél fogva szünetlenül fejlödik, tökéletesül, s igy fejlödik tehát értelme, és esze is, meggyözödése pedig a szerént módosul.

Vagy hisz ember valamit bérmálás elött vagy nem. Ha hisz s hite hibás, a bérmálás veszedelmes volna, ha embert e hitében megerösitené, mint állitják egyházi személyeink; embernek tökéletesedni kellvén e hitét is meg kell változtatni józanész szerént, ha az csakugyan hibás volt: ha pedig hite jó, nem hibás, a bérmálás szükségtelen;

olly valami tehát, a mi vagy veszedelmes, vagy szükségtelen, nem lehet szentség.

De tagadom, hogy azon ereje volna, mit neki a theologusok tulajdonitanak; mert engem is megbérmáltak s akkori hitemben nem erősitett meg, én mindazon bohóságokat egész lelkemből hittem, miket a papok hinnünk ohajtanak, s abbol nem maradt semmi más, csupán e három szó: hiszek egy Istent.

Oltári szentség. Ezt igy határozták el az anyaszentegyházban: „Legméltóságosabb szentség, Krisztus Jézusnak, mi urunknak valóságos teste és vére a kenyér és bor szine alatt."

Ezt akkor hinném el, ha Isten egyenesen maga nyilatkoztatná ki nekem, nem pedig általatok.

A ti tekintélytek, elégtelen engem ennek hivésére birni, söt kételkedem, hogy ti magatok is higyétek.

Krisztus Jézust Istennek tartjátok, tehát azon ostya és bor, melly fölött az egyházszolga némelly szót elmond, az által mind Krisztus testévé változik, következőleg az mindannyi Isten.

Ha Isten ellen véthetni, lehet e nagyobb vétség ellene, mint ha annyi Istent csináltok vagy akartok csinálni, mennyi tetszik, vagy mennyi tésztát a segrestyés süt, s mennyi picziny ostyát abbol kerekitget?

Nem hihetem, hogy lehessen vallási felekezet kivülünk, melly higye, hogy papja Isteneket csinál?

Ugyan birhat e ember valami képtelenebbet gondolni, mint azt, hogy a gyarló, a korlátozott eszü s tehetségü ember, az egész mindenséghöz képest csak porszem pap, mindenható Isteneket teremt?

Vagy különbözik a ti müvistentek az igazi Istentől vagy nem. Ha különbözik, vagy nagyobb tökélylyel bir, vagy kevesebbel; másképen nem különbözhetnék; ha az első, akkor a ti csinált Istentek az igazi; mert a kevésbé tökéletes nem lehet az; ha kevésbé tökéletes, ugy nem lehet Isten; ha pedig nem különbözik, mind az én Istenem mind a ti (csinált) Istentek egyenlők (a mi a legnagyobb képtelenség); ti pedig ezen kétféle egyenlő istenségek fölött álltok; mert az egy igaz Istenhöz hasonló ezer meg ezer Istent birtok csinálni, mit az igaz Isten nem képes; mert ő nem tudna magához még csak egy hasonlót is teremteni.

Isten! (tudod te, mellyiket értem a háromféle közül) ha az örökváltozhatlan törvényeken kivül, mellyek embert vezérlik, még különös, kivételes gondviseléssel vagy irántunk, s ha talán az emberek kérése és könyörgése nem sért, minthogy te különben is tudod mit, hol, hogyan kell tenni, s ha még is hajtasz valamit az ember kérésére, s ha méltó az én szóm is meghallgatásodra: vezéreld jobbra azok' elméjét, kik azt hiszik, hogy Isteneket teremtenek az ostyában; kik pedig közölük nem hiszik, hanem bennünket ámitanak, bocsásd meg nekik, miként ők bocsátják meg nekünk, ha szavaikban kételkedünk, s vallásukban mindent nem hiszünk.

Penitencziatartás. Ezen szentséget a katekizmus igy határozza meg: A penitencziatartás szentség, mellyben a keresztény anyaszentegyháznak törvénye szerént meghatalmazott egyházi ember

Isten helyett a bünöst minden bűneitől, mellyeket a keresztség után elkövetett, feloldja, ha töredelmesen és egészen azokat meggyónja, erős fogadása is vagyon, hogy magát megjobbitja. Ez pedig főkép ollyannak szükséges, ki a keresztség után halálos bűnbe esett.

Ha az anyaszentegyházat a hiveknek öszszesége teszi, ugy én is oda tartozom, én pedig nem emlékezem, hogy hoztunk volna törvényt, miszerént valakiket fölhatalmaztunk volna, hogy Isten helyett a bűnöket megbocsássák.

De képtelenségnek is tartom, miként már fölebb valahol megjegyzém — a bűnök megbocsátására valakit kinevezni, felhatalmazni.

Ha ember csakugyan vét, vagy Isten vagy valamellyik embertársa ellen véthet. Kérdem, ugyan kitől kell bocsánatot kérnie?

Természetesen mástol nem kérhet, mint attol, kit megsértett, vagy általa megbántottnak vél.

Mirevaló hát az egyházi embert felhatalmazni bűnbocsánatra? És ha szükséges volna is, egy két ember nem teheti e fölhatalmazást; józanész szerént arrol nekem is kellene valamit tudnom.

Az is mondatik, hogy különösen azoknak szükséges a penitenczia-tartás szentsége, kik a keresztség után halálos bűnbe estek; miként tudhatják a katolikus hivek, mellyik a halálos bűn? pedig ezt tudni éppen olly szükséges volna, mint szükségesnek mondatik azt meggyónni.

A katekizmusban ugyan benvan: Mi a halálos bűn? A halálos bűn az Isten törvényének nagy dologban való megszegése.

De azt kérdhetnék az anyaszentegyháznak tanulatlanabb miveletlenebb tagjai: mik azok a nagy dolog? Ez nincs megmondva, elszámlálva; pedig ezt tisztán és világosan kellene a vétkezőknek sorban látniok. De hihető, azon nevezetesebb bűnöket tartja az egyház halálosoknak, mellyeket a katekizmusban elszámlál, millyenek: a) hét főbűnök, b) szentlélek elleni hat bűnök, c) égbekiáltó négy bűnök. Vizsgáljuk, ezek hihetőleg mind meg annyi halálos bűnök.

Kevélység. Ez magában véve sem nem árt, sem nem használ senkinek; ha a kevélység ugy felfujja is embert, hogy megpukkad, még sem vét csupán ez által, mert ez nem hat át senkire. És itt nem is mondathatik, hogy ez Isten törvényének nagy dologban való megszegése volna, mert kérdem mit hágott át a kevély, mellyik törvényt szegte meg? Tehát ez nem is bűn, annál kevésbé halálos bűn.

Fösvénység. Vegyünk mingyárt egy igen fösvényt, ki senkivel sem tesz legkisebb jót is; ki merné állitani, hogy ő azért rosz? annak fogalma sem volna a jó- és roszrol, ki valakit kárhoztatni s vétkesnek mondani birna csak azért, mert senkinek semmit sem ad. A fösvény, csak mint fösvény, még Istennek semmi törvényét sem hágta át, következésképen halálos bűnt sem követett el.

Csak erényt nem gyakorolt az illy fösvény, mi pedig igen szép és jó volna, no de ennek szabad akaratbul kell származni.

Bujaság. Mielött a bujálkodórul mondhatnók, hogy halálos vétket követ el, a határt kellene kijelölni, hol kezdődik a bujaság; vagy inkább meg kellene határozni, mi értetik bujaság alatt? ezt

tenni pedig annál inkább szükséges volna, mivel a katekizmusban minden tisztátalan gondolat és szó már a bujaság nevét viseli.

Az ifju vagy szüz, midőn azon kort eléri, mellyben a természeti nőszés-ösztönnek jelenkezni kell, s benne vágy támad ez ösztönt kielégiteni, bujának mondathatik e? Hiszen e vágynak ő nem oka; azt akarja e a katekizmus, hogy e vágy elfojtassék.

Az ifju nem képes elfojtani; de ha a természeti törvényt tapodni nem akarja, nem is szabad elfojtani akarnia. A katekizmus tehát ne az ifjura mondja ki halálos itéletét, hanem alkotója ellen, ki belé e vágyat oltotta.

De valószinűleg bujaság alatt csak a mértéktelen közösülést értik; s ezt engedjük meg: kinek árt különösen az illy mértéktelen, vagy is (ha ugy tetszik, most már mondjuk) bujálkodó? főkép csak magának; és az által hogy magának árt, meg is bünteti magát; azon kivül az Isten is örök kárhozattal büntesse?

Irigység. A ki sajnálja, hogy másnak van valamie és bár sajnálja olly annyira, hogy szinte megzöldül bele, ez által még senkinek sem árt, vagy ha árt, csak magának.

Mondhatni ugyan, hogy az irigység végre cselekvéssé lesz, az irigyből tolvaj, sőt rabló támadhat. Mindegy, de mig csak irigy marad, bár olly fokra emelkedjék, mit kimondani sem bírnánk, csak ártatlan. Ha az irigység, határát átlépi s tolvajsággá fajul, akkor az nem a hét fő bűnök közé tartozandó. Mint irigyet, ki senkinek még ez által nem ártott, senki halálos bűnnel nem vádolhatja. Igy sem a torkosság, sem a harag és jóravaló röstség nem lehetnek halálos bűn.

De mit fáradjak és vesződjem annak találgatásával, mi lehet a' halálos bün? mi az: Isten törvényének nagy dolgokban való megszegése? ezt kimutatni a ti dolgotok egyházi emberek, sőt némileg kötelességtek.

Utolsó kenet. Vagy erényes volt a haldokló vagy nem. Ha erényes volt, ha ugy cselekedett, úgy élt, hogy lelkismérete nem vádolhatja, nincs szüksége arra, hogy halálos ágyán megkenjék; azonban lehet, hogy a halálfélelmet mérsékli, az embert bátoritja. Minthogy az egyházi emberen a kenetet nem tartják mulhatlanul szükségesnek, hanem csak hasznosnak, magam is hajlandó vagyok hinni, hogy ártatlan valami, kiki jól teszi ha fölveszi.

Ha pedig nem volt erényes ember a haldokló, e kenet meg nem nyugtathatja lelkismeretét. Én mindig inkább olly dolgoknak vagyok barátja, mellyekre nem kényszeritenek.

Egyházi rend. Ha engem valaki arrul győzend meg, hogy az ember, midőn egyházi rendbe vétetve fölszenteltetik, gyarlóságaiból kivetkezik, s pedig a fölszentelés erejénél fogva: úgy szentségnek elismerem. Mert mind annak sajátságos erejének kellene lenni, mit szentség névvel szokás megkülönböztetni; különben csak üres szertartás, s neki semmit sem tulajdonithatok.

Az egyházi személynek rendkivüli s valóban csudálandó kitüntsége vagy hatalma az, hogy a kenyeret és bort Krisztus testivé tudja változtatni, s minthogy Krisztus Isten, tehát a pap a kenyérből Istent, még pedig tetszése szerint akármennyi Istent képes csinálni.

E hatalmat magától Jézustól kapták, miként az irás mutatja. De hogy volt e Jézusnak hatalma, másoknak istencsinálási hatalmat osztogatni, azt nem birja az irás bebizonyitani.

Házasság. Ha szentség a' házasság, mért nem tartják meg az egyházi személyek? bizony magatok teszitek gyanussá a szentségeket. Ha megtartjátok fogadástokat, vétkeztek a természet törvénye ellen, melly a más nemen levő iránt ösztönt, vágyot öntött belénk s ti ezt elfojtjátok: ha pedig meg nem tartjátok, a becsületességet tapodjátok; képmutató phariseusok, s hazugok vagytok. Vagy talán az egyházi rend személyeinek természete megváltozik, midőn olajjal fölkenik?

Tévedék midőn azt hittem hogy az isteni nyilatkozatról csak külön fejezetben szólok; ezt vallási tárgyban teljességgel nem mellőzhetni, mert a gondolkodó embernek szinte tudván kivűl és akarata ellen is szüntelen eszébe ötlik kérdezni: Isten nyilatkoztatta e azt, s hol, kinek, mikor, mért? Tehát az isteni nyilatkozat e munkám 2-dik részén végig ömlik.

IV. FEJEZET.

Ó testamentom.

Vagy szükséges üdvösségünkre az ó testamentom' tudása, vagy nem. Ha szükséges, mért nem eszközlitek, mért nem parancsoljátok, egyházi személyek, hogy minden háznál, de sőt a család minden tagjának legyen ó testamentoma? ki azt tudja állitani, hogy az ó testamentom szentirás, de a hiveknek azt nem kell, nem szabad olvasniok; mondom ki illy valamit állitani mer, az vagy gonosz phariseus, képmutató, ámitó, vagy egy kissé örült; ha pedig nem szükséges, mért hivatkoztok rá mint szentirásra? mért nem törülitek el? mit terhelitek vele magatokat s az iskolai ifjuságot?

Mi a szentirás? minő jeleinek kell valamelly irománynak lenni, hogy azt szentnek nevezhessük? Irhat e akárki is szentirást? Ha igen, mikor? melly idejében, vagy mingyárt mihelyt irni megtanult? ha nem mindenik irhat, jeleljétek ki egyházi személyek, ki irhat? minemü tulajdonságokkal kell annak birnia, ki szentirást irhat? A mindnyájunkkal közös természet rendes utján fejlődik e ki a tehetség, miszerint egyik másik szent könyvet, vagy ahhoz valami részt irhat? De mirevalók e kérdések? E három tételt engedhetjük meg:

Vagy minden ember irhat,

Vagy csak némelly kiválasztott ember irhat,

Vagy végre senki mint csupa ember nem irhat, hanem az Isten maga adja, részint sugva, részint dictálva, részint készen bizonyos személyeknek. Nézzük e három tételt sorban.

Ha minden ember irhat vallási, vagy szent könyvet, ugy én is irhatok; hiszen a minden embernek egyike vagyok; irok pedig azért, mivel az ó testamentom meggyőződésemmel nem csak meg nem egyez, de sőt egészen ellenkezik vele; miként? mért ellenkezik? mingyárt alább látandjuk.

Ha csak némelly kiválasztott ember irhat, kik azon válaztottak? ki szemelte ki őket? mikor? Ha Isten szemelte ki, kinek nyilatkoztatá, hogy ezen vagy azon férfiakat bibliairásra felhatalmazta? A ki föláll s magát vagy ezt vagy amazt választottnak állitja, kérjük szépen bizonyitsa be; győzzön meg bennünket arról, hogy ez ó testamentomot is ugyan csak ők irták.

Ha pedig végre senki, mint ember nem irhat, hanem maga Isten sug vagy ád készen, mutassátok ki, hol van azon szentirás, mit ő dictált, mert ez előttünk fekvő ó testamentumot, mint bohóságok, haszontalanságok, jogtalanságok s költemények halmazát Isten sugallatának el nem ismerhetjük.

E fejezetben tehát azt igyekszem megmutatni, hogy az ó testamentom nem csak Isten sugalma nem, de még csak emberi józanész'sugalma sem lehet.

Legyen egy dicsőséggel teljes hely, hová minden jó erkölcsű s moralis ember holta után eljut; nevezzük azt mennyországnak, s az abbani életet mondjuk üdvözségnek, vagy ha tetszik, örök életnek.

Föltevén, hogy ez országba vagy üdvösségre csak a jó erkölcsű és moralis emberek juthatnak el, ha bár csak néhány vonással is le kell rajzolnunk: mi az erkölcsiség, és moralitás? mert ha erről legalább némi fogalmunk nem volna, képesek sem lehetnénk megitélni, valljon ez ó testamentom nem éppen amaz erkölcsiség és moralitás-e, mi a mennyországba juthatásra megkivántatik?

Az élet cselekvésben, működésben áll. Minden erkölcsiség s moralitás is tehát csak cselekvésből származhatik. A cselekvés háromféle; többfélét nem képzelhetünk.

Közönbös cselekvés az, midőn senkivel sem jót sem roszat nem teszünk, ezt jogosságnak is mondhatjuk. Ide tartozik maga az igazság szigoru kiszolgáltatása is.

Jó cselekvés az, midőn magunkat minden tekintetben tökéletesiteni iparkodunk, és midőn embertársunknak önként használunk. A cselekvésnek ezen neme erénynek is mondatik; ha az erényesség magas fokra emelkedik, ugy annyira, hogy gyarlóság vagy éppen nem, vagy csak alig vegyül közébe, s az önhaszon minél parányibb ösztönül szolgál: akkor a jó cselekedetek vagy erények öszvege kitünőleg moralitásnak mondathatnék.

Rosz cselekedet végre az, melly által részint magunknak, részint embertársainknak ártunk. Hogy az emberek közöl sokan a roszat jónak, megforditva a jót rosznak látják s hiszik, a közönbös cselekvést pedig majd jónak, majd rosznak nézik, s mintha ebből sok egyéb nemét a cselekvésnek lehetne meghatározni, el nem tántorit bennünket; e három cselekvés-elembül módosul minden egyéb a szerént, a mint vagy egyikből vagy másikból van benne több.

Mivel az Istent valóságában nem ismerjük, de mégis általunk ki sem fejezhető nagy tökélyű lénynek hiszszük, cselekszünk e olly valamit, mi ő iránta jó vagy rosz, nem tudjuk egész bizonyossággal.

Ha ti egyházi személyek tudjátok, miben találja Isten kedvét, vagy ellenben miért haragszik meg ránk, mondjátok meg; mert azon csele-

kedetek, mellyekbül életetek áll s mellyeket Isten előtt kedveseknek hirdettek, s mellyekre minket fölhítok, véleményünk szerént előtte részint közönbösök, vagy ha ő olly természetü hogy sérthető, inkább roszaknak kell vennünk. Részletekre és példákra nem ereszkedünk ki.

Isten nekünk szabad akaratot ada, ezt kiki magában érzi, tehát józanul senki nem tagadhatja. Azon dicsőséggel teljes és legnagyobb élvezetü helyet, mit fölebb emlitve mennyországnak mondánk,

vagy szabad akaratunknál fogva önként végbevitt jó cselekedetek által érdemelhetni meg,

vagy azok' számára van teremtve, kik Istennek világos parancsát megtartják,

vagy pedig mind e két előbbi osztályu emberek részére egyformán nyitva áll.

Most már azt vizsgáljuk, ez ó testamentommal miként viszünk végbe jó cselekedetet, vagy erényt?

Fölebb láttuk, mit veszünk erénynek.

Ha e könyvet elejétől végeig szórul szóra megtanuljuk, kinek használunk? használ-e e könyvnélküli tudás minmagunknak, vagy használ-e valaki másnak? Lehet eset, hogy magunknak használ, mert mégis ennek elrecitálhatása bizonyos kis foknyi tökélyt jelent, s ha valaki másképp nem tudna élni, ritkaságul városrul városra, országbul országba járhatna s recitálási tehetségét mutogatva pénzt szerezhetne.

De másrészről meg, ha ez ó biblia' könyvnélküli tudása mint erény szolgálna az örökélet' megnyerhetésére, ezren meg száz ezren tanulnák meg, és igy egyik másik' recitálásának semmi böcse sem volna, következkezésképen az embernek magának nem használna, másoknak még kevesbé; ugy de az, mi senkinek sem szolgálhat javára, nem lehet erény; ebből aztán természetesen következik, hogy a biblia' tudása nem levén erény, csupán érte mennyország' kapui meg nem nyilnak; ki egyéb jó cselekedetek nélkül szükölködnék, számára örökélet nem virulna.

De tegyük, ez ó bibliának nem csupán tudása, recitálása érdemesít mennyországra, hanem azt meg is kell tartani, és csak ugy vagyunk feljogositva üdvözülhetni, ez képtelenség volna; mert ezer közül egy alig képes ezt megtanulni; megtartani pedig éppen nem lehet —; mert e mondásnak: ‚a bibliát meg kell tartani' semmi értelme sem volna.

Ugyanis ez nem rendszabásokbul áll, hanem elbeszélésekbül, miként lehet tehát ezt megtartani, meg nem foghatom.

Például vegyünk néhány mondást ezen szentirásnak több helyéből és pedig nem valami kikeresett hasztalanságot, hanem mindenből a X-dik résznek elejét.

Mózes I. könyve, X-dik rész. „Ezek pedig a Noé fijainak Semnek, Khámnak és Jáfetnek nemzetségei, kiknek az özönviz után lettek fijai. 2. Jáfetnek fijai: Gómet, Mágog, Madai, Jáván, Thubál, Mésekh és Thirás.“ — Mit tartozhatik ez az én üdvösségemhöz? Minő erény van ebben?

Mózses II. könyve, X-dik rész. „És mondá az Ur Mózesnek: Eredj bé Faraóhoz, mert én megkeményitettem az ő szivét és az ő szol-

gáinak sziveket, hogy ezeket a jeleket cselekedném ő közöttük.“ Tehát nem magáról beszél Mózes, hogy mit mondott neki az ur, hanem más valaki beszéli el, miként értekezett Mózessel az ur. Mi köze ennek mennyországbani részesülhetésemhöz? De nem is Mózes irta e könyvet, ha kellene is abban valami érdemet keresnünk. Ha e könyvet Mózes irja vala, igy kelle szólnia: Monda pedig az ur nekem.

Mózes III. könyve, X-dik rész. „Vevék pedig az Áron fijai, Nádót és Abihu az ő tömjénezőjöket, tevének azokba szenet, és azon felül jó illatra való szerszámot, és az Ur eleibe vivének idegen tüzet, mellyet nem parancsolt vala nekik az Ur.“ — Ugyan mit tegyek ebből, mit tartsak meg? Nem vagyok képes valami üdvözitőt belőle kiokoskodni. Nem iszonyu tévedése volna e az észnek, ha azt követelné üdvözülhetésem fölténeleül, hogy tudjam illyen vagy ollyan szenet tettek a tömjénezőbe.

Mózes IV. könyve, X-dik rész. „Ismét szóla az Ur Mózesnek, mondván:

2. Csináltass magadnak két ezüst kürtöket, merő ezüstből veretettek legyenek, hogy azokkal a gyülekezetet öszvegyüjthesd és jelt adhass mikor kelljen a tábornak indulnia.“

Szent Isten, hát illyenek' tudásától függne az én mennyei boldogságom? hogy ezüstből vagy szarvból készült kürttel inditsa-e meg a tábort?

Mózes V. könyve, X-dik rész. „Az időben monda az Ur nekem: Készits két kőtáblákat magadnak, hasonlókat az előbbiekhez, és jőjj fel hozzám a hegyre, és csinálj faládát.

2. És megirom a táblákra azokat az igéket, mellyek valának amaz első táblákon, mellyeket eltörél, és tegyed azokat a ládába.“

Ebből az látszik, hogy Isten maga irt a két táblára igéket, mellyeket szükségeseknek tartott, — de következik belőle az is, hogy a többi biblia nem Isten' irása, vagy dictálása; mert ha a többi is az volna, nem kell vala különösen kitenni, hogy a két táblára Isten maga irta a parancsolatokat.

De látjuk ebből azt is, hogy itt Mózes maga személyében beszél, tehát csak ez utósó könyvet irhatta ő.

Jósue könyve, X-ik rész. „Mikor pedig meghallotta volna Adonisedek, Jerusálemnek királya, hogy megvette volna Józue Ait, és hogy elpusztitotta volna azt, és hogy a mint cselekedett vala Jerikhóval, úgy cselekedett volna Aival is, és az ő királyával: és hogy békességet szerzettek volna Gibeonnak lakói az Izraellel, és ő közöttük volnának.“

Ha ez, vagy akármellyik helye e könyvnek szükséges nekem arra, hogy üdvözüljek, ugy előre lemondok az örökéletről, mert én e könyvet olvasni nem fogom többé soha, megtanulni még kevesbé. És igy az emberiség majd egészen elkárhozik, mert a szedőn és correctoron kivül talán senki sem olvassa el egészen.

Birák' könyve, X-dik rész. „Támada pedig Abimelek után az Izrael megszabaditására Thóla a Pua fija, ki Dodónak fija vala, Issakhár nemzetségéből való: ő pedig lakik vala Samirban Efraimnak hegyén.

2. És itélé Izraelt huszonhárom esztendeig: és meghala és eltemetteték Samirban.“ — Még ember is sokkal eszesebb, mint hogy illy

sorok' tudásáért adjon valami jutalmat, még pedig nagy jutalmat, és hogy tehetitek föl Istenről, hogy csupán illy szavak' recitálásátul függeszsze föl a menyországot?

Samuel I. könyve, X-dik rész. „Elővevén azért, Sámuel egy szelencze olajt, az ő fejére tölté (t. i. Sauléra) és monda: Avagy nem igy kell e ennek lenni, holott az ur, hadnagygyá kent tégedet az ő örökségén." — Ha nekem illy bohóságokkal akarna valaki kedveskedni, s hatalmamban állna, ennek megtanulására kárhoztatnám.

Sámuel II. könyve X-dik rész. „Lön pedig azután, meghala az Ammon fijainak királyok, és uralkodék helyette Hánon az ő fija. 2. És monda Dávid: Irgalmasságot teszek Hánonnal, Náhás fijával, miképen az ő atyja is velem irgalmasságot tett: és hozzá küldé, Dávid, hogy vigasztalná őtet szolgái által az ő atyjok' halála felől." — Fölebb mondám, hogy ha menyország azoké, kik jót cselekednek, azok sohasem jutnak be, kik ez egész ótestamentomot megtanulnák is (mi egyébiránt szinte lehetlen), mert ez semmi jó cselekedet. Az a jó cselekedet, mit önként szabad akaratunknál fogva teszünk; de ugyan van e ember, ki ezt önként megtanulja?

Királyok'. I. könyve, X-dik rész. „A Séba királyné aszszonya pedig hallván Salamonnak hirét, és az urnak nevét, eljöve, hogy megkisértgetné őtet nehéz kérdésekkel.

2. És bejöve Jerusalembe igen nagy sereggel és tevékkel, melylyek hoztak vala drága fűszerszámokat, igen sok aranyat és drága köveket." — Bizony mondom, bámulni kell az embert, hogy eszének intését annyira megveti, s illy dolgokat üdvösségére szükségesnek hihet.

Királyok II. könyve, X-dik rész. „Valának pedig Akhábnak hetven fijai Samariában, és levelet ira Jéhu és elküldé Samariába Jezreelnek fejedelmeihez, a Vénekhez, és az Akháb' fijainak Tutoraihoz illyen parancsolattal:

2. Most azért mihelyt e levél hozzátok jut, mivelhogy veletek vagynak a ti uratoknak fijai a szekerekkel, lovakkal, az erős várossal és fegyverekkel együve." — Ez egész rész az álnokságnak, vérengzésnek és kegyetlenségnek borzasztó példája. Ha még eddig soha senki Istent meg nem bánthatá vala, azon hittel bántaná meg, hogy ez ó testamentom az üdvösségre szükséges.

Kronika I. könyve, X-dik rész. „A Filiszteusok pedig hadakoznak vala az Izrael népével, és megfutamodék az Izrael e Filiszteusok előtt, és egynehányan a sebek miatt is hullának a Gilboa hegyén.

2. Elérék pedig a Filiszteusok Sault és az ő fiait; és megölék a Filiszteusok Jónatánt, Abinádábot és Malkisuát, a Saul fijait." — Ha megengednétek ti egyházi személyek, mi inkább a magyar kronikából tanulnánk meg néhány paragraphust; ott is van öldöklés; ne nehezitsétek menyországba juthatásunkat azzal, hogy a zsidóknak Palaestinában végbevitt öldökléseit tanuljuk.

Kronika II. könyve, X-dik rész. „Elméne pedig Roboám Sikembe, mert Sikembe gyült vala az egész Izráel, hogy őtet királylyá választanák.

2. Lön pedig, mikor ezt meghallotta volna Jeroboám a Nébát fija, ki akkor vala Egyiptomban (mert oda futott vala Salamon király elött); hogy megjöne Jéroboám Egyiptombol.“ — Micsoda öszszefüggés van abban, hogy egy zsidó Sikembe ment, másik zsidó Egyiptomba futott s hogy én az örökéletre jussak? Ugyan mért tapodjátok olly szentségtelenül a józanészt, ti egyháziak?

Esdrás könyve, X-dik rész. „Mikor pedig imádkoznék Esdrás, és vallást tenne irva, és leborulván feküdnék az Isten' háza elött, gyülekezének ő hozzá az Izráel közül férjfiak, aszszonyiállatok és gyermekek igen nagy sereggel; és minekutána sok sirást tett volna ott a nép.“ — Ha ezt elmondom, mi belöle a haszon, tanuság, az erény, üdvözségemre? Alig hihetni, mennyire tévedhet az emberi ész, hogy illyenektül föltételezi üdvö ségét.

Nehémiás könyve, X-dik rész. „A zsidók kézirással kötelezik magokat az Istennel megujitott szövetségnek megtartására.

A pecsétlésekben pedig ezek munkálódtak: Nehémiás, Hattirsata, Hakáliának fija, és Sédékiás.

2. Serája, Azáriás, Jerémiás.

3. Páshur, Amariás, Malakiás.“ — Ennek csak annyi sükere lehet az én örökéletemre, mintha alföldi pusztáink' valamellyikén, például Fegyverneken a juhokat billegzik, vagy pecsételik.

Jób' könyve, X-dik rész. „Az én lelkem utálja életemet, az én panaszolkodásomat elhagyom: és az én lelkem keserüségében szólok.

2. Azt mondom az Istennek: Ne kárhoztass engem'; söt add tudtomra nekem, miért perlesz velem.“ — Jóbnak panaszábul én sem jobb ember nem lettem, sem nem okultam, sem magamnak, sem másnak az által nem használtam, tehát menyország' megnyerhetésére semmi érdemet nem tettem.

Zsoltárok' könyve, X-dik zsoltár. „Uram miért állasz távol? miért rejted el magadat kellete korán a mi nyomoruságainkban?

2. Kevélységben a hitetlen háborgatja a szegényt; fogattassanak meg az ő tanácsokban, mellyeket gondoltak.“ — Tagadhatlan, hogy e zsoltárokban szép könyörgések vannak, de hiszen ezer meg ezer embernek megvan a maga módja szerént könyörgése és imádsága; de mit tartozik az hozzám? mit üdvösségemhöz? vagy csak e zsoltárok az igazi könyörgések, vagy még mások is lehetnek. Ha csak ezek, minden egyéb imádság haszontalan; ha pedig más imádságok is hathatós könyörgések lehetnek, azokat mind a szentiráshoz kell toldani.

Salamon' Peldabeszédei X-dik rész. „A bölcs fiu örvendezteti az ő atyját; a bolond fiu pedig szomoruságára vagyon az ő anyjának.

2. Nem használnak a hamissággal gyüjtött kincsek, de az igazság megszabadit a halálbol.

3. Az ur nem hagyja éhezni az igaznak lelkét; az istenteleneknek pedig gazdagságokat elveszi.“ — Ez még a legjobb mind a közt, mit eddig idéztem; a két első szép, jeles mondás, de üdvözteni nem valók; mert az erény cselekedetekben áll. Korunkban jelesebb mondások is vannak, s azért senkinek sem jut eszébe azok' recitalásáért menyországra számot tarthatni.

Predikátor könyve, X-dik rész.

Megtanit Salamon mimódon viseljék magokat az emberek a hatalmasokhoz.

„Mikor a fejedelemnek haragja felgerjed te ellened, a te helyedet el ne hagyjad: mert a szelidség sok bünöket lecsendesit.

2. Vagyon egy gonosz, mellyet láttam e világon a tévelgés miatt, melly származik a fejedelemtül.“ — Ezen részben jó dolgokat mond el Salamon, jelesen: „Jaj neked ország, mikor a te királyod gyermek, és a te fejedelmeid reggel esznek.“ De én a Predikátor' tanácsát nem helyeslem; ő azt tanácsolja, hogy ha a fejedelem haragszik, szeliden türj: tanuság az egész részből az, hogy ember a fejedelem előtt mint a kutya meghunyászkodjék. Az illy tanitás nemcsak nem erény, hanem a természet' törvénye elleni bün.

Salamon, énekek éneke, VIII-dik rész. (Itt nincs több 8 résznél, tehát csak az utolsót vevém, mint a tizhöz legközelebb állót.)

„Vajha lennél nekem én atyámfia, hogy szopnád az én anyámnak emlőjét, hogy téged' kivül találván megcsókolnálak; én is nem utáltatnám meg.

2. Elvinnélek és bevinnélek tégedet az én anyámnak házába, ki engemet tanit: adnék néked drágafüvel megcsinált bort, és pomagránátnak levét.

3. Az ő balkeze lészen az én fejem alatt, és jobb kezével megölel engemet.“ —

Ha Salamonnak ez énekek éneke czimű könyve szükséges az üdvösségre, mért nem sorozzátok ide a mai feslettebb regényeket is?

Esaiás könyve X-dik rész. „Jaj a hamis decretum szerzőknek és a kik irnak emberek' nyomoritására való hamis sentencziákat;

2. Hogy a szegényeknek itéleteket elforditsák és az én népem szegényinek igazságokat eltagadják, hogy az özvegyek legyenek ő prédájok és az árvákban zsákmányt vessenek.“ —

Szép szavak, az ó testamentom legjelesebb helyei közé tartoznak, de az örökéletet nem vásárolhatni meg szavakon, hanem morális cselekedetek törnek oda útat.

Jerémiás könyve, X-dik rész. „Halljátok meg a szót, mellyet az ur szól nektek, Izráelnek háza.

2. Igy szól az ur: Ne tanuljátok meg a pogányoknak útát, és az égen való jelektől ne féljetek, mert a pogányok félnek azoktul.“ — Jó eszes intés, de ha az égi jelektől nem félünk, azért már érdemesek vagyunk azon dicsőséggel teljes helyre, melly csak azok' számára van készitve, kik jóságos cselekedetekben gazdagok?

Ezékiel könyve, X-dik rész. „És látám: és ime az ég felett, melly vala a Kérubimok fejek felett, mint egy zafirkő, és mint egy széknek hasonlatossága tetszik vala ő felettek.

2. És szóla ama férjfinak, ki gyolcsba öltözött vala, mondván: Menj bé a kerekek közé, mellyek vagynak a Kerubimok alatt, és töltsd meg a te kezeidet elevenszénnel, melly a Kerubimok között vagyon, és hintsd el a városra. És béméne szemem láttára.“ — Bizony mondom roszabbá akarjátok tenni az Istent, mint magatok vagytok. Hát azt me-

ritek róla állitani vagy hinni, hogy ő maga parancsolja a városokat felgyujtani!? S aztán illyeneket kelljen nekem tudnom, hogy üdvözülhessek.

Dániel könyve, X-dik rész. „Tzirusnak a persiai királynak harmadik esztendejében, szó jelenteték Dánielnek, ki neveztetik vala az ő neve szerint Baltazárnak, és annak a szónak és a rendelt nagy időnek igazsága; és eszébe véve a szót, és annak értelme adaték neki azon látásban.“ — Mi viszony van Dánielnek adott szó és az én üdvözségem között? Esztelenség nélkül csak senki sem állithatja, hogy én azért üdvözülök, mivel Dánielnek szó jelenteték s ő böjtöle?

Hóseás' könyve, X-dik rész. „Mint a megszedett szőlő, olylyan az Izráel: gyümölcsöt terem magának, az ő gyümölcsének sokasága szerént megsokasitotta az oltárokat, bőven költött az oltárokra, az ő földöknek bősége szerént, jól tettek a képekkel.“ — Hogy az Izráel ollyan e mint a megszedett szőlő vagy nem, s földének bősége szerént épit e magának sok oltárt vagy nem, legkisebb befolyással nem lehet józanész szerént az én üdvözségemre. Ezt jó cselekedetek által nyerhetni csak el.

Ámos könyve, IX-dik rész, (csak ennyi részből áll.)

„Látám az urat állani az oltáron, ki ezt mondja vala: Üsd meg a templom ajtajának felső részét, hogy megrendüljenek az oldalai és az ajtónak oldalait a felső részétől fogva mind az alsóig rontsd le, a mi pedig azok megett vagyon, fegyverrel vágatom le; nem szalad el közölük, a ki el akarna futni, meg sem menekedik, a ki meg akarna menekedni.“ — Képtelenség Istenről föltenni, hogy igy vagy hasonlag cselekszik s vágatja le az embereket a templomban. De engedjük meg, hogy igaz, hasonlót cselekedjem e? E szentirás négyféle czélbul mondathatnék a kereszténye nézve szükségesnek; először, hogy könyvnélkül tudja; vagy másodszor, hogy a benne levő parancsokat és intéseket megtartsa; harmadszor, hogy a rosz tettektül, mik benne előfordulnak, viszszaijeszszen; negyedszer, vagy hogy a jó példákra buzditson. Ha már Isten az embereket a templomban fegyverrel vágatja le, ezt követnem kell, mert ő rosz példát csak nem mutathat.

Zakariás könyve, X-dik rész. „Kérjetek az urtol esőt alkalmatos időben, és az ur felhőt szerez, és zápor esőt ád nektek és kinek kinek füvet az ő mezejében.“ — Hát ha senki sem kérne, nem lenne eső? Hiszen az Isten ollyanná teremté földünket, hogy itt esőnek lennie kell, ha bár soha egy embernek ajkai sem rebegnének is esőért; a földbül különösen pedig a tengerekbül és folyókbul a gőz fölemelkedik, onnét ismét földre hull, és ez igy tart örökké.

Még némelly profetának apró könyve érintetlenül maradt.

Ez idézett helyekből egyetlen szót nem birok ollyat kiszemelni, mellynek tudása lelki üdvözségemet föltételezné. Már fölebb mondatott, hogy menyországot szabad akaratbol önként végbevitt olly cselekedetek szerzik meg, mellyek által vagy magunknak, vagy főkép más embertársunknak használunk, e bibliai idézetek, ha mind igaz tanitások, okszerű intések, méltányos parancsolatok volnának is, semmit sem használnának, ha csak cselekvés nem követné.

Röviden, az egész ó testamentomnak tudása, mondom csupa tudása nem üdvözit. Azon emlitett két kötáblára irott parancsok, mellyeket Mózes a zsidó nép számára adott, s állitólag az Istentől kapott, szorosan nem is parancsok, hanem inkább tilalmak.

A jó cselekedeteket nem parancsbol, hanem önként teszszük; mihelyt valamit parancsolatbol teszünk, az kényszeritett cselekedet, s nem erény többé.

Ez emlékezetes tiz parancsnak csak e ketteje parancs:

3. Megemlékezzél róla, hogy ünnepeket szentelj.

4. Atyádat és anyádat tiszteljed, hogy hoszszu életü lehess a földön, mellyet a te Urad Istened ád te neked.

A harmadik parancs által, tudnillik, ha ünnepeket szentelünk, még semmi erényt nem követtünk el, mert bizony az által sem magunknak sem másnak semmit sem használunk.

De ha használtunk volna is, nem szabad akaratbul, hanem parancsolat következtében tettük, tehát nem azon jócselekedet, mi örökéletet érdemelne.

A negyedik parancs, ha teljesitjük is, csupán tiszteletbül áll; a tisztelet pedig még semmi positiv hasznot nem nyujt. De ha erénynek vennök is, ennek jutalmát nem menyországban kapjuk, hanem hoszszu életben adja ki Isten még e földön. Tehát e két parancsolat az üdvözségre semmit sem használ.

A többi 8, nem parancs, hanem tilalom levén, szinte semmit sem használ a menyország elnyerhetésére; mert ha én mind attol magamat megtartoztatom, mi e 8 pontban foglaltatik, még csak roszat nem tettem; ugyanis ha nem imádok faragott képet, ha Isten nevét hiában nem emlitem, ha nem ölök, nem paráználkodom, nem orozok, hamis tanuságot nem szólok, ha felebarátomnak semmijét nem kivánom: ki volna olly oktondi állitani, hogy ez jó cselekedet?

Ha egyéb argumentumom nem volna arra, hogy ezen tiz pont nem Isten parancsolata, hanem emberi törvény, csak ez is elég, hogy mind valamenyi, különbség nélkül parancsolatnak mondatik, pedig Isten csak tudná mi a parancs és mi a tilalom. Ha Isten irta volna, bizonyosan kiteszi vala, hogy e kettő parancs, a másik nyolcz tilalom.

Nem hiszem hogy legyen valaki, ki szabad akaratbul ez egész ó testamentomot, mint az üdvözség elnyerhetésére igen szükséges dolgot, önként végig megtanulja; de mondom, ha megtanulná is, senkinek vele semmit sem használna, tehát nem cselekednék erényesen; vagy ha mégis azt hiszi, ám legyen neki meggyőződése szerént; de én nem tartok benne érdemet, következőleg soha meg nem tanulom.

Azonban mint föltevém, vagy másodszor azok' számára van a menyország, kik az Isten parancsait megtartják. Hol, mikor, kinek parancsolta Isten, hogy az, ki örökéletre számot akar tartani, az egész ó testamentomot tanulja meg? A kinek parancsolta, tanulja meg, nekem egy szót sem parancsolt vagy nyilatkoztatott soha.

De nem volna e szörnyü kegyetlenség, jogtalanság és igaztalanság Istentől mind azokat a menyországbol kirekeszteni, kik ez ó bibliát nem tudják?

Nem is emlitve a nem keresztényeket, hanem csak azokat, kik a keresztények közül nem tudják.

Hány gyermek hal meg a nélkül hogy csak olvasni is tudna, és azok mind kirekesztessenek a' menyországbul, mivel e bibliát nem tudák?

De közülünk is, kik olvasni tudunk, hányan tanulták meg e bibliát? talán egy sincs? és igy mindnyájan elveszszünk e?

Nem volna e Istentől valóságos zsarnokság illy nagy munkával nyomorgatni bennünket; s a mi több, nem volna e esztelenség tőle, olly valamivel terhelni, miből sem neki, sem nekünk semmi hasznunk nem volna? Nem, Isten parancsolata az nem lehet, hogy e bibliát az örökélet elnyerhetésére megtanuljuk. Tehát mirevaló ezt nekünk tartani, szentirásnak vallani?

Én magam részéről, bár sok jó is van benne, de szentirásnak el nem ismerhetem. És nem is bizonyitotta még be senki, hogy Isten valakiket megbizott, hogy e vastag könyvet üdvözségünkre irják öszsze.

És ha azért szentirásnak vegyem, mivel sok jó foglaltatik benne, más könyveket is éppen úgy mondhatnék szentirásnak, ha szép igazságok találtatnak benne.

A biblia' tudását nem ismerhetvén el Isten parancsának, és minthogy mégis fölteszszük, hogy az örökélet azok számára van, kik Isten parancsát megtartják, mutassátok ki ti egyházi atyák: mellyek Isten parancsolatai, hogy azokat megtartva üdvözülhessünk, ha annyira sziveteken viselitek boldogulásunkat.

Az ugynevezett tizparancsról már szólottunk, azok nem parancsok; a kettő közülök mi parancsnak mondathatik nem ollyan, hogy megtartásuk által örökéletet érdemelhessünk; mert az egyik ollyan, hogy ha megtartjuk is, sem magunknak, sem embertársunknak nem használunk, s Istennek is mi haszna vagy dicsősége volna abban, ha az ünnepeket szenteljük?

A másik parancs pedig ollyan, hogy megtartásáért e földön igértetik jutalom, tudnillik hoszszu élet, nem pedig menyország.

Talán az hát Isten parancsolata, mi a katekizmusokban van, de elfeledték mondani? Lehet, azonban ott mindenütt az mondatik, hogy azokat Krisztus Jézus rendelte, és nem emlittetik, hogy parancsolta. És ha parancsolta volna is, Jézus nem Isten, miként megmutatám, s alább még inkább kitünik.

Addig tehát isteni parancsot nem ismerünk, mig meg nem mutatják az egyházi emberek: ime ezek azok; de előre mondjuk, hogy azok ollyanok legyenek, mellyeknek teljesitése által mind magunknak, mind embertársunknak használhassunk, s ha lehetséges, még Istennek dicsőségére is szolgáljanak, ha ugyan képes ember a legtökéletesebb lénynek, Istennek dicsőségét valamiképen emelni. Mert Istenről csak fölteszszük, hogy olly parancsokat fog adni, mellyeknek teljesitése, ha a szabad akaratunkból származott jó cselekedet' érdemét felül nem mulná is, de vele egyenlő érdemű lesz.

Láttuk, hogy ez Ótestamentom nem lehet Isten parancsa, de isteni nyilatkozatnak sem tarthatjuk, mert Istennek nyilatkozatát, az ő ohajtá-

sa, kivánsága, szóval parancsa gyanánt kellene vennünk, vagy megfordítva: a mit parancsolna, ezt egyuttal ki is nyilatkoztatná, mivel hogyan tudnák máskép az emberek, hogy parancsolat létez? itt azt vizsgáljuk: szükséges-e embernek boldogulására a tudomány, mi egyegy iró könyvében foglaltatik; s bir-e hitelességgel, vagy legalább valószinű-e, hogy isteni eredetü? Lehet azonban, hogy csak általánosan veszszük a könyv tartalmát, mert valóban haladatlan munka volna részletességekbe ereszkedni, miután már jóformán tisztában vagyunk az iránt, mennyi böcsü az egész munka az üdvözség' elnyerhetésére.

A teremtésről való könyv, vagy mint mondani szoktuk: Mózesnek első könyve.

Mielött hozzáfognék e könyveknek vizsgálatához, azt kell elöre bocsátanom, hogy ezen öt könyvet, mellyeket Mózeséinak tartunk, nem mind övéi, mert részint csak általánosságban mondatik mi történt, részint Mózes nevét egy harmadik emlegeti, kinek Isten szólt, s mivel végre Mózes csak az 5-dik könyvben szól, mint maga személyében.

Az első részben mondatik, hogy hat nap alatt teremté Isten a mennyet (értetik alatta az egész mindenség) és földet, s a rajta levő állatokat s hatodikon az embert. Honnét, minő hiteles forrásból merité iró ez állitást? vagy kútfőt mutasson, vagy azt bizonyitsa be, hogy neki Isten ezt maga nyilatkoztatá, vagy dolgokat irjon és ugy irjon, hogy ember ne is lehessen képes fölötte kételkedni: akkor irományát szentirásnak elismerem.

A második részben előadatik, hogy Isten napkeleten fekvő Edenben egy kertet ékesitett föl, abba helyzé az első embert; e kert' egyik fájának gyümölcsét megtiltá neki; aztán minden állatot bemutatott Isten neki, s Ádám (mert igy hiták az első embert) mindeniknek nevet adott; ez is meglevén, mély álmot bocsátott az első emberre, mialatt egyik oldalbordáját kivette, abból készite aszszonyt, s az Ádám' feleségének mondatik. —

Honnét tudja mindezt az iró? ki kerité be a kertet? mert kertet kerités nélkül nem képzelek, de Isten ezt könnyen megteheté, ha embert tuda formálni; de azt, hogy Ádám már akkor minden állatnak nevet adott volna, teljességgel nem hihetni, hiszen még most sincs mindeniknek neve, pedig mennyi derék tudós és természetvizsgáló iparkodott és fáradott abban.

Azt sem hiszem, hogy Isten különösen egy fának gyümölcsét neki megtiltotta volna; ez pajkosság, söt mit mondok, kegyetlenség lett volna Istentöl; elöre kelle tudni, hogy minden esetre eszik belöle, s ollyanná teremteni, hogy magát attol meg nem tartoztathatja és aztán olly szörnyen bünteti meg az egész emberiséget? az irónak ugy látszik fonák fogalma volt az istenségröl.

Mért mondja iró az első aszszonyt Ádám feleségének? hiszen embernek csak házasság által lesz felesége; a házasság szentség, mint a katekismus mondja: igen de a szentségek csak későbben Krisztustol rendeltettek, mint ismét a katekizmus mondja; hogyan lehetett volna tehát az első aszszony Ádámnak felesége, — midön egyházi személyt még akkor Krisztus nem rendelt, ki öket öszszeadta volna?

A harmadik részben foglaltatik, hogy az első emberek a tilalmat megszegték, ezért őket Isten kérdőre vonta. Ádám az aszszonyra beszélte ki magát, az aszszony pedig mondá, hogy a kigyó vette rá; ezért mind hármokat megbüntete Isten. A férfiura azon itéletet mondá ki, hogy orczája' verejtékével egye kenyerét; az aszszonyra, hogy fájdalommal szüljön; a kigyóra, hogy hason csuszszék. —

Ha e teremtés könyvének első részében, midőn Isten mindent elvégzett s azt mondá hogy: minden jól van, tehát már akkor is ollyan volt az ember, hogy sült verebekre nem táthattaszáját, hanem megszaporodván s a fák gyümölcse elég nem levén munkálkodva élhetend csak el; az aszszonyi állat is pedig megvolt már azon nap, mikor a férfiu, — legalább igy szól az első rész 26-dik verse: „Teremte azért Istent embert az ő képére; az Istennek képére teremté azt: férfiuvá és aszszonyiállattá teremté őket.“ Továbbá a következő versben ez van: „Gyümölcsözzetek és sokasodjatok és töltsétek be a földet,“ e szerént szülnie kellett az aszszonynak, de Istennek kellett tudnia, hogy azon természeti alkotásnál fogva fájdalommal kell szülnie, és mégis azt látá Isten, hogy minden jól van, miként szabhatá tehát aszszonyra büntetésül azt, mi különben is már természetében volt? itt iró az Istentől a logicát meg akarná tagadni.

Megvoltak már az állatok is, még pedig előbb mint az ember, tehát a kigyó akkor is hasán csuszott, vagy lehet, hogy másképpen járt; de annyi igaz, ez irás szerént, hogy megvolt, mivel ezen kitétel használtatik: „a földön csuszómászó minden állatok.“

Ha azt megengedem, hogy a kigyó büntetésből jár vagy csuszik hason; az előtt, mig Evát rá nem szedte, másképpen hátán vagy oldalvást kellett volna járnia, ez természetes; de Isten látá, hogy minden jól van; ugyan kérdem, miként hagyhatta volna jóvá, hogy a kigyót oldalán vagy hátán csuszni lálja vala? ha pedig hasán csuszott már azelőtt is, semmi büntetés nem volt rá nézve arra itélni, hogy azután is hasán csuszszék.

De Istenről még föl sem tehetni, hogy a különben is hasán csuszó kigyót ismét hasoncsuszásra kárhoztassa, hiszen ez bohóság volt volna.

Hogyan, hát ez iró nem is emliti, hogy Isten az első embernek vétke vagy engedetlensége miatt minden utódait örök halállal, azaz kárhozattal bünteti; hol vette magát a katekizmusban ama tanitás? A fölebb emlitett büntetés nem is büntetés emberre nézve, hiszen dolgoznia kell, ezt természete hozza magával, s jó kedvvel is teszi.

De nem is méltányos, hogy valaki csekély engedetlenségéért kétféle büntetést viseljen; ha már Isten arra itélé az első embert, hogy orczája' verejtékével keresse kenyerét, igen sok volt volna még kárhozattal is, s pedig minden utódait is büntetni.

A negyedik rész elbeszéli, hogy Kain megölé testvérét Abelt és mért? s elszámlálja Ádám nemzetségének első gyarapulását; mondja hogy közülök Jubel a hegedülést és lantolást, szóval zenét, másik pedig Tubalkain az érczekbül szerszámok s eszközök' készitését találta fel. —

Vagy nem Ádám volt az első ember, vagy az ő fiai nem találhatták föl azon mesterségeket, mi emlitetik.

Iró barátom, te igen hirtelen fejlesztéd az embernemet; én azt nem hiszem.

Az ötödik részben Ádám' nemzetségének további gyarapulása hoszasan adatik elő, megmondatik, hány évig éltek a nevezetesebb családapák. — Ez mind igaz is lehet, de ha bár költemény volna is, nem tartozik a dologhoz; mert ha én jót nem cselekszem, menyországba nem juthatok; még akkor sem, habár mindezen atyák születésének napját söt óráját tudnám is.

Szóval e családok elszámlálását az üdvösségre megkivántatónak tartani, merő képtelenség volna. Mire kell tehát vallási könyveket illy hasztalanságokkal betölteni, nagyra nevelni?

Hatodik rész arrol szól, hogy Isten megharagudott az emberekre, tehát vizözönnel eltörölni fenyegeti őket. De ugyan miért haragudott meg rájok? Csekélység miatt, s az olvasók méltán megütközhetnek rajta.

Ádámnak legidősebb fiai, Káin és Seth, bár testvérek nem legjobb barátságban éltek egymás mellett; mi abbol kitetszik, hogy Seth mamadékai magokat jobbaknak tartották, tehát isten fiainak nevezték, amazok tudnillik Kain maradékai csak ember fiainak hivattak.

Utóbb az ugynevezett istenfiak az emberfiak' szép lányai közöl házasodtak; és ezért haragudott meg Isten az ő fiaira, miért mind ezeket, mind azokat egy száliig viz alá meriteni elhatározá.

Ugy e furcsa ok megharaguvásra.

Hiszen ha előbb a két testvérnek gyermekei és unokái nehezteltek vagy éppen agyarkodtak is egymásra, a későbbi maradékok pedig öszszebarátkozni s kölcsönös feleségesedés által közeledni igyekeztek, csak dicséretet érdemel.

Hogy ezért Isten annyira megharagudott légyen, nem hiszem; nem hihetem.

Noénak s gyermekeinek megkegyelmezett Isten, de a többit mind elveszteni fogadta, mert megbáná, hogy teremte embert.

Vagy az nem igaz, hogy Isten megbáná hogy embert teremtett, vagy az, hogy Isten mindenható, legtökéletesebb.

Ha megbáná tettét, jele hogy nem tökéletes Isten; ha pedig tökéletes, nem teremthetett olly hitvány embernemet, melly azt sem érdemlé, hogy éljen, hanem hogy veszszen.

Isten Noénak megparancsolá, hogy épitsen hajót, mellyen a vizözön alatt gyermekeivel megmenekedhessék, s maga adá neki az utasitást, miként épitse a hajót.

Honnét tudja ezt az iró? Az Isten nyilatkoztatá önnek? Ezt bátorkodom rosz néven venni; én is követelhetem tőle, hogy nekem is nyilatkoztatta volna ki egyúttal, különben nem hiszem.

Ha már azelőtt jóval tudták a hangászatot, zenét, és tudtak érczbül eszközöket és szerszámokat készitení, valami hajónemet öszszeábdálni még inkább kellett tudniok; mi szükség volt tehát, hogy Isten maga adja az utasitást hajóépitésre?

De e' könyvek irójának igen rosz fogalmainak kellett lenni Istenről, ha föltevé róla, hogy Noén s gyermekein kivül mind a többi embert, még az ártatlan kisdedeket is, vizbe fulaszsza csak azért, hogy egyik testvér maradékai a másik testvér' maradékai közöl szivhajlandóságaik szerént vettek feleséget.

Vagy talán igen gyökeresen akarta az elhatalmazott bajt orvoselni, azért szándékozott az egész fajt kiirtani? De ha ezt helybenhagyjátok, Robespiert se kárhoztassátok, ki sok ártatlant is talán kivégeztetett, csakhogy a gonosz szellemű aristocrata fajt tövestől kipusztitsa.

A hetedik rész azt beszéli el, hogy Noé csakugyan bement a bárkába vagyis hajóba, és minden tiszta álatbol hetet hetet, a tisztátalan álatok közöl kettőt: egy him és egy nősténynt vett be magához. Az eső elkezdődött, tartott negyven nap és negyven éjjel; mi alatt a viz annyira nevelkedett, hogy az ég alatt levő minden magas hegyeket tizenöt singnyivel haladott meg.

Honnét tudja iró, hogy a legmagosabb hegyeket tizenöt singnyivel multa felül a viz? Megmérte e iró e viz magosságát? s valjon nem volt e még egy lábbal, vagy hüvelykkel magosabb?

A legmagosabb hegyeket még csak a minap méregették; irónak föl kellett volna jegyeznie ama legmagosabb hegyeket, hogy a mi századunkban ne kellene abban fáradozni.

Mi a tisztátalan és tiszta álatokat még ma sem látjuk meghatározottan elkülönözve. Azt sem tudjuk, miként vala képes Noé minden álatbol annyit bevezetni bárkájába, mennyi fölebb emlitve van.

Ugy szinte az is megfoghatlan előttünk, hogyan tért annyi álat a hajóba, s miként barátkoztak meg egymással, s hol vett Noé ennyi álatnak természetük szerént sajátságos eledelt heted hónapra valót?

Csodálnunk kell azt is, hogy mind meg nem fuladtak a szörnyű bűzben, ha Noé csak negyven nap mulva nyitá ki a bárka' ablakát, miként a nyolczadik részben van, hogy a hollót kibocsássa.

Az pedig ellenmondásnak látszik, hogy egy helyen hetedhónap van irva, másott 150 nap, hiszen ez csak öt hónapot tesz.

Söt meg más helyen állitatik, hogy: a tizedik hónapnak első napján megtetszének a hegyeknek teteji. Ezen részben megbánja Isten hirtelenkedését, hogy az embernemet elveszté, s fogadja többször illyet nem tenni. Talán még akkor nem volt Isten olly tökéletes, hogy előre nem látta volna.

A kilenczedik részben mondá Isten Noénak és fiainak: gyümölcsözzetek és sokasodjatok és töltsétek be a földet. Hiszen ezt már megmondotta, mikor az első pár embert teremté. Vagy egyszeri parancsára nem gyümölcsöztek volna?

Ugyan e részben még egyszer mondá Isten: gyümölcsözzetek és sokasodjatok. Hát olly hamar elfeledé Isten, hogy csak előbb mondá már ezt nekik? És valjon nem szaporodtak volna e természeti ösztönüknél fogva e nélkül is? Hiszen az Isten kezdetben illy természetűvé alkotott, millyenek még most is vagyunk, és nincs tudomásunkra, hogy teremtését emberre nézve valaha megváltoztatta volna; tehát nem-

zési ösztönünk meglevén amaz intés nélkül is, sőt ha ez megforditva volna igy: ne szaporodjatok, mégis szaporodnánk.

Megáldá ezuttal Isten az embert, s e földön élő minden állatot alája rendelt, mondván:

3. „Minden mozgó és élő állat legyen nektek eledeltekre: mint e földnek füvét azoknak, azonképen adtam mind azokat néktek.

4. „De a hust az ötet elevenitő vérrel meg ne egyétek.

— „Bizonyára pedig a ti véretekért, mellyben vagyon a ti élő lelketek, boszut állok minden vad állaton azért: és az emberen s minden ő atyafián boszut állok az embernek lelkéért.“

Itt iró egyenesen állitja, hogy a lélek nem más, mint a vér, vagy más szóval: a vér eleveniti meg a testet, tehát a lélek nem önálló, s nem marad fen halál után.

A második részben ez áll: „Formálta vala pedig az ur Isten az embert a földnek porából és lehellett vala az ő órrába életnek lehelletét, és ugy lett az ember élő lélekké.“

Hiszen ha a vér eleveniti a testet, miként fölebb a 9-dik rész 4-dik verse mondja, azt nem lehetett órrába fujni a testnek? mert azt hiszem az első emberben is a szivből ömlött a vér az erekbe, onnét ismét viszsza, és igy keringett, valamint ma bennünk is.

Az iró sokat öszszezavar, magával ellenkezik s Isten szájába szavakat ad, mellyek oda nem illenek; no de ez könnyen bocsátható hiba; a korunkbeli irók is sok bohóságot elmondanak, pedig már azóta csak tökéletesülhettek volna.

Ha az Isten előbb porbul, hihetőleg sárbol testet alakitott, azt nem nevezhetni addig embernek, míg nem él, midőn pedig már él, nem nevezhető léleknek. Vagy ha e kitételt: élő lélek, jónak kell tartanunk, következik, hogy nem élő lélek is van.

Igaz ugyan, hogy az egyházi schematizmusokban és statistikákban az emberek, mint lelkek fordulnak elő az öszszeadásban, mint mondatik: a lelkek száma, de én az embert nem tartom léleknek; hiszen akár a vért vegyük léleknek; a 9-dik rész 4-dik verse szerént; akár a lehelletet a 2-dik rész 7-dik verse szerént, ez még egyik sem ember.

De a kilenczedik részben mért akar Isten olly irgalmatlanul minden élőn az ember véreért boszut állani? szinte elijed ember, hogy Istent az iró illy boszuállónak mondja. Azonban vagy nem ismerte az iró Istent s csalódott, vagy csak ámitani és ijeszteni akart bennünket, mert még eddig nem látjuk, hogy Isten boszut állana azon, ki, vagy a mi ember' vérét ontja.

Tovább mondatik e részben még, hogy Isten szövetséget kötött emberrel és minden élő állattal, igérvén, hogy többé vizözönnel el nem töröli; a szövetség jeleül rendelé a szivárványt.

Mit gondol collegám, s iróbarátom, azelőtt nem volt volna szivárvány? E szivárvány pedig azért van, hogy midőn felhő támad az égen, az Isten el ne feledkezzék a kőtött szövetségről.

Hát máskép nem emlékeznék Isten fogadására? én nem hiszem őt olly feledékenynek; de lássuk, mit mond maga Isten: „Mert mikor

lejénd az én ivem a felegekben, megtekintem azt, hogy megemlékezzem az örökkévaló kötésről Isten között (hát nem maga az Isten beszél itt, hogy ő az Istent mint a beszélőn kivül valami harmadik személyt említi) és minden élő álat között."

A tizedik rész, Noé fiainak maradékait beszéli el.

A tizenegyedik részben a Bábeltorony' épitése, a nyelvek öszszezavarodása adatik, s a Sem maradékai Ábrahámig elszámláltatnak.

1. „Mind az egész föld pedig egy nyelven szól vala, és a szólásnak beszéde egy vala." — A két három vagy több nyelvet lehet csak öszszezavarni egymással, s öszszeelegyiteni, nem az egy nyelvet magával. De ha több nyelv nem volt egynél, miként vegyitetett az öszsze?

Hogy a toronyépitésnél mész helyett enyvet használtak legyen, mint a szöveg mondja, nem hihetem.

Hiszen ha már elhatározták egész egekig vinni, tudniok kellett legalább annyira, hogy oda majd véghetetlen sok enyv kivántatik meg, és lehetett e kinézésük annyi enyvre szert tehetni, midőn még akkor nem voltak nagy városok, — söt ha e textus igaz, rajtuk kivül senkisem volt e földön, ki emésztett volna meg annyi marhát, hogy azok hulladékából elég enyvet főzhettek volna?

Midőn már a torony jó magosra emelkedett, „leszálla az ur, hogy látná a várost, és tornyot," hát máskép nem láthatá? Hiszen tudta, hogy épitenek, máskép le nem szált volna, s igy látta is.

A szövegbül olly valami tetszik ki, mintha Isten egy kissé meghökkent volna a' népnek e' vállalatát megértve; ezek az irás szavai:

„6. És az ur mondá: Ime e nép egy, és mindnyájan nékiek egy nyelvek vagyon; és mivel hogy ezt kezdették mostan mivelni, ezután semmi meg nem tarthatja őket, hogy szinte ezenképen ne cselekedjenek mindeneket ,a mellyeket vakmerőkép elvégeztek cselekedni."

Gyarló collegám s irótárátom szelleme, nem tudom milly alakban s a nagy világnak mellyik szegletében vagy, s meghallod e szavamat, de megmondom munkádra véleményemet: felséges költemény volna, ha az Istent tökéletesebb lénynek ismerni, s magával ellenkezésbe nem hozni birtad volna.

Hány ujabb költemény merült azóta a semmiség' ölébe s a teed még fenvan, s annyi millió ember szent becsben tartja!

De én igazságos szoktam lenni, nem egyedül müved érdemének tulajdonitom hoszszu életét, hanem a kormányok és papihatalom védelmének; ezek a nemzetekéitől egészen különböző saját érdekük fentarthatására leghatalmasabb eszközüket a te mivedben találják.

De viszszatérek a szöveghöz. Hát nem tudta Isten, hogy ha ő le nem száll is, a gyarló embert föltett szándékától viszszaijeszteni, ez soha, de főkép még akkori állapotában, olly müvet nem készithet, melly az ő istenségének veszedelmes lehetne?

Hiszen ha fél mérföldnyi magosságra birták volna is a tornyot emelni, aztán csak abban kellett volna hagyniok; ezt Istennek tudnia kell vala.

Ámbár fölebb már mondatott, hogy Isten leszálla, de itt magát az Istennek szavakba öntött határozatát mondja: „7. v. No azért száljunk alá és veszitsük eszét ott az ő nyelveknek: hogy egymásnak beszédét meg ne értsék.“ 8. v. Illyen módon szélesztette vala el öket az ur onnét, az egész földnek szinére.“

Hát többen voltak az Istenek, hogy többes számban beszélnek? Hiszen Mózes csak egy Istent tanitott zsidó rokonainak. És azért kellett e a nyelvet megzavarnia Istennek, mivel az emberek egyetértök voltak, s hogy azután egyet ne értsenek? Igy ő a viszálkodásnak és egyenetlenségnek volna Istene.

Engedjük meg, hogy Isten akarta ez egyenetlenséget, miért üldözik maig az egyházi főszemélyek azon egyéneket, kik velük egyet nem értenek? Vagy az nem igaz, hogy Isten akarta a toronyépitésnél egyenetlenséget, vagy az egyházi személyek kegyetlenkednek a tölük különböző véleményüeken.

Ha az elbeszélésnek van valami igaz alapja, én azt hiszem: némelly bátorabbak és hatalmasabbak hiuságbol s önérdekből kezdették a várost épitetni, s midőn a nyomatott nép már megunta s talán nem győzte, félbenszakadt.

De kérdem, szükséges volt e, hogy Isten csak illy módon széleszsze el öket a földön? hiszen midőn megsokasodik valamelly embercsoport, egy helyen nem maradhatván önként · söt szükségkép el kell szélednie. Lám tudjuk, hogy a vizözön előtti emberek illy közvetlen isteni szélesztés nélkül is elszéledtek; hiszen fölebb mondatik: töltsétek be a földet.

Tizenkettödik részben az ur mondja Ábrahámnak, hogy hagyja el hazáját Háránt s rokonságait és menjen Kanaánba, s e földet neki és utódainak igéri. Ez jogtalanság volna Istentől; neki a kanonatus éppen olly teremtménye vala, mint a zsidó. Kik illy valamit tesztek föl Istenröl, hogy egyiknek tulajdonát elveszi s minden ok nélkül veszi el, aztán másnak adja, roszabbak vagytok mint az, ki ezt állitaná: én a szentirást haszontalannak tartom.

Éhség levén Kanaánban kéntelen volt Ábrahám onnét Egyiptomba költözni. Ha Isten Kanaán földét neki igérte, ugy gondolom birt volna azon országábul, mellyet már magáénak nézhetett, annyit behajtani, hogy éhen meg ne haljon.

Midőn Egyiptomba ért, Istennek e választott embere feleségét hazudságra, vagy más szóval csalásra birta. Az irás szavai igy hangzanak: „11. v. És mikor közelgetett volna Egyiptomhoz, monda feleségének Sárának: Ime mostan látom, hogy te szép ábrázatu aszszonyiállat vagy — (ugyan vak volt e addig Ábrahám, ha csak most látja, hogy felesége szép ábrázatu?). 12. v. És ez következhetik, hogy az Egyiptombeliek látván tégedet, azt mondják: ez ennek felesége; s megölnek engemet, és tégedet elevenen megtartanak (hát nem bizott ő Istenében, ki öt kedvenczeül kiválasztá, hogy veszedelem idején megőrzendi? ha ugyan azon Isten az, ki Isten fiait azért, hogy az emberek leányai közöl vettek feleségeket, vizözönnel büntette, csodálom, hogy Ábrahámot bizalmatlanságáért legalább meg nem vetette)

13. v. Mondjad azért, kérlek, hogy én hugom vagy; hogy te éretted jól legyen az én dolgom.“ Én gyanusitani senkit sem szeretek, de mivel Ábrahám atya már igen régen meghalt, nem félhetek, hogy szálkardra hí ki, tehát kimondom véleményem: hihető mint jó speculans felesége' szépségét bizonyos kereseti forrásul használta; mit a szövegnek következő szavai igazolni látszanak: „15. v. És látván őtet a Farao főfőszolgai, dicsérék Faraónak és elvivék azt az aszszonyiállatot a Farao udvarába. 16. Ki Ábrahámmal jól tett ő érette, és valának ő néki juhai, ökrei, szamarai, szolgái, tevéi sat.“

Mért adta volna Farao a sok marhát Ábrahámnak, ha nem azért, hogy feleséget Sárát ölelgeté? De igazolni látszik gyanumat még a következő vers is: „Megveré pedig az ur Faraót felette igen nagy csapásokkal, és az ő udvara népét is Sáraért az Ábrahám felségeért.“ Minő csapásokkal veré, nem emlitetik, talán nem is igaz; de ha igaz, Isten nem volt volna igazságos, ha csak Ábrahámot is vele egyenlően meg nem veré, hiszen ez éppen olly bűnös volt; sőt még Sára aszszonyt is megkellett volna korbácsolnia; legalább az én itéletem szerént, ha ő Fáraó vágyainak kielégitésére átengedi magát; és ez aztán szentirás.

Valóban csodálatos hogy a protestansok mint vallási reformerek különösen csak e bibliához ragaszkodnak, ellenben a pápaisták' papjai e vallási könyvet nem igen engedik hiveiknek olvasni; ennek legalább van értelme; de hogy amazok, mint a vallási dolgok fölött szabadon vitatkozható reformerek illyekhöz ragaszkodhatnak, az igen különös.

Tizenharmadik rész szerént barmokkal, ezüsttel és aranynyal igen gazdagon ment Egyiptombul viszsza Kanaánba.

Az irás nem emliti, miként tett olly gazdagságra szert, de valószinű, hogy Faraó bőkezüségéből, és Sára által neki tett jó szolgálatért kapta.

Ez egész földet most ismét ujra neki igéri, mondván: „Mert mind ez egész földet, a mellyet látsz, neked adom és a te magodnak mind örökké.“

Ha Isten ezt csakugyan mondotta, csalódott, mert ma sem birják már Ábrahám unokái ama földet. Hát Isten nem tudta volna előre, hogy idővel mi történik a zsidó néppel és Kánaánnal?

Tizennegyedik részben előadatik, hogy egy csoport király a másik király-csoport ellen hadat visel, melly alkalommal Ábrahámnak egyik rokonát Lót-ot fogságba viszik, mit Ábrahám megtud, s öszszeszed emberei közöl három száz tizennyolcz fegyverviselőt, s velök megtámadja éjjel az egymással hadakozó királynak azon felekezetét, kiknél Lót fogva volt. Meggyőzé őket, üzőbe veszi és Lót-ot megszabaditja.

Vagy ez nem igaz, vagy az, hogy amazok királyok voltak.

Ha itt már olly sok király emlitetik, jele, hogy sok nemzet is volt, mert királyt népek nélkül nem képzelhetni.

Ugyan mi különös nagy érdemeket tett Ábrahám, hogy Isten a többi népeket számba sem veszi, mit sem ügyel rájok, hanem csupán Ábrahám nemzetségét veszi pártfogásába? Ez igen részrehajlóvá jellemzi Istent, hogy éppen Ábrahámot védi, ki pedig olly aljasságban

élt, hogy tulajdon feleségének szépségével kereskedett, holott egyéb népekröl, a sodomaiak' fajtalanságát kivéve, még eddig semmi roszat nem említ a biblia.

A tizenötödik rész szerént Isten szövetséget köt Ábrámmal; megint neki igéré Kanaánt örökségül: „18. v. Ez napon tett az Ur szövetséget Ábrámmal, ezt mondván: A te magodnak adom e tartományt, Egyiptomnak folyóvizétől fogva mind ama nagy Eufrates folyóvizig."

Ugyan mirevaló e sok igérgetés, talán nem hitt Istennek Ábrám? Lám azért öt Isten el nem veté, sőt mindig uj kegyekkel halmozá, ti pedig papjaink már azért is halálra kárhoztattok bennünket, hogy ha nektek nem hiszünk, holott Isten csak több hitelt érdemel.

Tizenhatodik részben előadatik, hogy Sára soká magtalan volt (de nem is csoda, ha az egyiptomi udvarban jól megviselték) végre maga Sára tanácsolta férjének, hogy szolgálójával éljen, (hiszen nekik már akkor, mint vagyonos embereknek s mint Kanaán majdnem tulajdonosainak szobalányaik is lehettek, mért kellett éppen a szolgálót ágyasul használnia?) Ez csakugyan teherbe esett Ábrámtul.

Mi természetesebb mint az, hogy ekkor a szolgáló képzelte magát igazi házi aszonynak, s feleségnek, s amazt csak félválrol nézte? Ezért panaszolkodott Sára férjének.

Most Ábrám a terhes szolgálót egészen Sára' hatalma alá veté, hogy tetszése szerént bánjék vele, ki nagyon is kegyetlenül bánt vele s a háztul is elüzé.

Szegény megesett szolgáló valóban fájdalmas sorsra jutott. Ez nem volt szép Sárától, de férje kedvencze levén Istennek, minden hibájukat s vétküket elnézte nekik, sőt meg is jutalmazta őket. És ezt szentirásnak mondjátok.

Tizenhetedik rész. Itt megváltoztatja Isten Ábrám nevét Ábrahámra, feleségének Sárainak nevét Sárá-ra. Ismét igéri az Ur neki és maradékainak a földet; a köztük, tudnillik Isten és Ábrahám közt levő szövetséget megujitja s rendeli, hogy ki e szövetséget megtartja, annak megerősitésére környülmetélje magát. Aztán biztatja Isten őket, hogy fiuk születik, de mivel már vének voltak, erröl kételkedtek.

Szükséges volt e a késő kori emberek' üdvözségére, hogy a házaspár neve megváltozzék? szükséges volt e, hogy mindig ujra meg ujra igérje nekik a földet? szükséges e, hogy vele szövetséget kössön? Szóval szükséges volt-e, hogy Isten ez emberekkel szüntelen közlekedési viszonyban álljon?

Én szükségtelennek, de más részt hihetetlennek is tartom.

Ha megengednök, hogy a vizözön éppen ugy Isten' különös rendeléséből történt, miként az irás előadja, minden rosz embert eltöröllt e földrül s csupán Noét és fiait tartá Isten érdemesnek megtartani. Igy ennek utódai és maradékai egyformán kedvesek voltak Isten előtt; részrehajlás, következetlenség sőt jogtalanság volt volna tehát, ha Isten a neki egyaránt kedves gyermekek közöl egyet kiválasztott, azt minden lépten nyomon tanácscsal vezérelte, a többit pedig egészen magokra hagyta volna.

És ez annál inkább feltünő lehet, mivel az irás semmi rendkivüli érdemét Ábrahámnak nem emliti, mi által ő Istennek e sok kegyelmét megérdemelte volna.

A tizennyolczadik rész ama furcsa alkudozást foglalja magában, melly történt Isten és Ábrahám között.

Ábrahám' lakásához három férfi jött, kiket Sára megvendéglett; s ezek jelentik, hogy Sárának majd fia születik.

Az éltes házaspár erről kételkedett, de a három derék férfi biztatá; és én ezt hiszem is, mert a fiatalkori valódi szépség' vonásai mindig megmaradnak s a foganhatási lehetőség inkább a férfi tehetségétől függ, tehát éppen nem volt lehetetlen, hogy Sára szüljön, főkép ha olly fortélyhoz nyultak, mint mikor Sára férjének a szolgálóvali elhálásokat ajánlotta, itt meg talán megforditva Ábrahám a nyugott három férfinak nejéveli elhálást tanácsolhatta.

Azután elment a három férfiu, kiket Ábrahám elkisért. Az utban „mondá az Ur: Avagy eltitkoljam e én Ábrahámtol a mit akarok cselekedni?“ Itt zavar van; hát a három férfiu az Ur volt? vagy egyike a háromnak vala az Ur? nem tudhatni.

20. v. Monda azért az Ur: Sodomának és Gomorának kiáltása mivelhogy megsokasodott, és az ő bűnök igen megnehezedett: 21. v. Alámegyek most és meglátom, ha az én hozzám jutott kiáltás szerént valóban ugy cselekedtek, hogyha nem, hogy megtudjam.“ A stylus ámbár legtöbb helyen rosz, de itt különösen szörnyű rosz, talán nem értették a forditók a textust?

Mindegy. Ábrahám megtudá, hogy az Ur Sodoma és Gomora városok népét el akarja veszteni. Nagyon könyörgött Ábrahám, hogy Isten ezt ne tenné, mert lehet, hogy az igazat is elvesztené a gonoszszal egybe. És Isten jobban megfontolván elhatározását, megismeré hirtelenkedését s Ábrahámnak jó és igazságos inditványát elfogadta; tudnillik Ábrahám arra kérte, hogy ha ötven igaz ember találtatik a városban, ezekért kegyelmezzen meg a többinek.

Ráállt Isten. De Ábrahám ezt lealkudta egész tizig, és még abban is megegyezett Isten, hogyha csak tíz igaz találtatik is, megkiméli a várost.

Csodálom hogy Ábrahám itt olly igazságszerető volt; mért nem kérte akkor is Istent, midőn Faraót megbünteté, hogy őt is vele bűntesse, mert ő maga, ha nem nagyobb, de szinte olly vétkes vala?

A józanész meg nem engedheti, hogy igy alkudozott volna Isten Ábrahámmal. Vagy ha hiszitek ezt Istenről, ugy én magaménak nem ismerhetem el a ti Istenteket.

A tizenkilenczedik résznek rövid tartalma ez: Ama két angyal (tudnillik azon három férfiut kell érteni, kik Ábrahámnál voltak, de hogyan lett belőlük két angyal, meg nem foghatom) elment Sodomába és Lótnál száltak be, ki itt lakott.

Megtudván ezt a Sodomaiak körülvették Lót házát, 's kivánták, hogy a nála levő idegen férfiakat, vagy a kinek jobban tetszik angyalokat adja ki nekik, hogy azokkal paráználkodhassanak; Lót kérte őket, hogy az Istenért csak azt ne cselekedjék, inkább kiadja nekik két lányát, kik még férfiat nem ismernek, azaz szűzek, s kedvük szerént paráználkodjanak azokkal.

E férfiak elveszték e várost, de Lótot családával megmentették; Lót felesége az utban viszszatekintett és azért sóbálványnyá vált.

Midön Lót megtelepedett ott, hová öt az Ur menni rendelé, lányai vele háltak, hogy atyjoknak férfi magva maradjon.

Az irás szavai ezek: „31. v. És monda az ő nagyobbik leánya a kisebbiknek: A mi atyánk megvénhedett, és nincsen e földön férfiu, ki mi hozzánk bejöhetne az egész földnek szokása szerént.

32. v. Nosza adjunk bort inni a mi atyánknak és háljunk ő vele, és támaszszunk magot a mi atyánktól.

33. v. Adának azért inni bort az ő atyjoknak éjszaka, és bemenvén a nagyobbik hála az ő atyjával; ő pedig nem érzé meg, sem azt mikor mellé feküdne, sem azt mikor felkelne."

Kinek tetszik, olvassa tovább a szent könyvnek következő verseit; másik éjjel a kisebbik hált vele, s mind a kettőnek fia lett.

Képes-e a férfiu részegségében elhálni vagy közösülni, nem tudom, itéljék meg a theologusok; én azt hiszem, ha nagyon részeg, nem képes, ha pedig csak félrészeg, hihetlen, hogy ne érezné s ne tudná mikor elhál valakivel.

Tegyük, hogy az öreg Lót érezte mikor elhált, én azt nem kárhoztatom, fökép pedig akkor nem, ha olly elrejtett vagy elszigetelt helyen hoszasabb ideig laktak, hol sem Lót más aszonyra szert nem tehetett, sem a már hihetőleg jól megért kisaszonyok más férfiakhoz nem juthattak, csak azt nem tartom jónak, hogy illyeneket szentirásnak vesznek.

Az nem javit e dolgon, ha mondják hogy Lótnak minden áron fiat kelle maga után hagynia, s mivel másképen nem maradt volna férfi örökése, tehát Istennek rendeléséből igy kellett történni.

Hiszen ha ezt Isten akarta, intézhette volna ugy is, hogy valami más aszony vetődjék arra; vagy ha igy ezt semmi hibának nem tartátok, mért iszonyodtok mostankorban olly annyira, ha valaki lányával hál, vagy anya fiával?

De a lányok szavából világosan kitetszik, hogy ők nem az okbul háltak atyjukkal, hogy annak férfi magva legyen, (mert azt csakugyan nem tudhatták, ha méhökbe fogadnak is, hogy az fiu leszen-e vagy lány) hanem miként mondák, mivel senki más nem jöhetett hozzájok.

Még csak a sóbálványnyá vált aszonyrul pár szót.

Ha ez megtörtént, csoda volt. Mi lehet akármelly csodának czélja? Az, hogy az emberek illy mindenhatóság világos bizonyságát látván, az Isten iránti tiszteletre könnyebben birathassanak, s annak parancsait annál bizonyosabban megtartsák.

Már ha egyéb csudák olly neműek voltak, mellyeknek elmulniok kellett: ez emlitett sóbálványnak maig kellene állnia, mert annyi bizonyos, hogy ha Isten csodát tesz, az minden emberekért és mindenkorra van.

Nézzétek a napot, holdat, földünket s az évnek változásait, szóval a természetet. Nem találtok itt csodát ugy-e, mert már hozzá szoktatok. Ki ezeket látja naponként és nem emelkedik néha-néha lelke alkotójukhoz, az barom, és számára nem történhetik csoda.

Hová lön Lótnak sobálványnyá vált felesége? Az irás nem emliti; sem utazó még nem látta; pedig nem hiszem hogy Isten csak olly sóvá

tudta és akarta legyen változtatni, millyet az eső azonnal felolvasthatott.

XX. r. Itt Ábrahám ujra előbbi gyalázatos mesterségéhöz folyamodik. Ez rövid foglalata.

Kiment Kanaánbul (holott e földet már annyiszor neki adta Isten) Gerárba, s feleségét itt is hugának lenni mondja.

Ennek királya megtudván magához viteté Sárát; azonban álmában meginté és megdorgálá, söt halállal fenyegeté öt Isten, mért cselekedte azt; hiszen az aszonyi állat nem huga, hanem felesége Abrahámnak.

Az én józaneszem azt sugja: ha már büntetni kellett, inkább Abrahám és felesége érdemelte meg, mint Abimelek Gerárnak királya, ki szeretett volna fiat, de feleségével nem nemzhetett.

És ekkor már viselös lehetett, söt volt bizonyosan Sára, mert a következö részben már fia születik; annál inkább megérdemelték volna férjével együtt a dorgálást.

XXI. r. Sárának fia születik, azt Izsáknak nevezik. Ne hogy pedig a szolgálóval Hágárral nemzett fiu Izmael legyen az örökös, Sára' kérésére elüzé Ábrahám Hágárt fiával együtt a háztól, s csak Isten örözte, hogy a pusztaságban éhen szomjan nem vesztek el.

De megjelenik neki az angyal, s vigasztalá, s igérte neki, hogy Isten nagy nemzetté teendi. —

Igy elüzni házától egyik feleségét s gyermekét, csak olly proféta teheté mint Ábrahám, mert mi közönséges bünös emberek nem volnánk képesek.

Hogy pedig Hágár éppen olly felesége volt Ábrahámnak mint Sára, bizonyitani sem szükséges, mert még akkor papok nem voltak, tehát csak az elhálás és vele együttélés által lön mindegyik feleségevé.

XXII. r. Próbára teszi Isten Ábrahám' hitét, s parancsolja neki, hogy egyetlen fiát kit szeret, Izsákot tudnillik áldozza föl tüzön (hiszen tudjuk, hogy neki ez nem egyetlen fia volt, hanem első szülötte vala Izmael, s azt épen ugy kellett szeretnie mint Izsákot, hacsak minden emberiségböl ki nem vetkezett). Fölkele reggel Abrahám, vezeté fiát; s viszik az áldozatra való tüzet és fát; a szegény gyermek hihetöleg félni kezdett s kérdi atyjától: hol van az áldozatra megkivántató állat? Majd az Ur kimutatja, mond az öreg.

Eljutván a helyre, megkötözé fiát, s fegyverével meg akarja ölni, de még éppen jókor kiált az angyal, hogy ne bántsa.

Én az Istenröl föl nem tehetem, hogy csak ez egy ártatlan gyermeket is igy kivánta volna rémiteni. Söt inkább hihetem, hogy Ábrahám, ki már két királyt meg tudott csalni feleségével, a hozzá tartozóit ámitotta, mintha vele az Isten illy különös dolgokat kivánna végbevinni.

Mivel e nagy áldozatot megtenni Ábrahám késznek mutatkozott, az angyal másodszor is szólitá az égböl: „16. v. Én magamra esküszöm, azt mondja az Ur: mivelhogy e dolgot cselekedéd és nem kedvezél a te fiadnak a te egyetlenednek. 17. Hogy gazdagon megáldalak tégedet, és bövségesen megsokasitom a te magodat mint az égnek csillagait, és mint

a tenger partján való fövenyt és a te magod örökség szerént birni fogja az ő ellenségeinek kapuit."

Ha már ezt maga az Isten mondja vala, csak be kellett volna teljesednie, pedig az nem történt, miként tudjuk.

És képtelenség is ez igéret, mert ha már csak Ábrahám' maradékai annyira szaporodnának, mennyi a csillag égen és fövényszem a tenger parton, ugy csak ők magok sem térnének el e földön, hát még a többi törzsökök maradékai hol tértek volna el?

XXIII. r. Ez egész rész csak arrol szól, hogy Sára meghalt, Ábrahám megsiratta, s tulajdon pénzén vett egy darab földet Kanaánban, hol feleségét eltemetheté.

Annyiszor neki vala már igérve és adva Kanaán, és mégis saját pénzen kellett egy darabkát is vennie.

XXIV. r. Ábrahám vén ember levén már, fia pedig még nagyon ifju, tehát mondá legöregebb szolgájának, hogy Izsáknak ha majd megnevekedik, csak Mesopotámiabol szerezzen feleséget.

A leánynéző és kérő vén szolgának ebbeli fáradozását és sükerét foglalja magában e rész; elhagyhatjuk, minthogy üdvözségünk' elnyerhetésére semmi segedelemmel nincs.

XXV. r. Ámbár a fölebbi részben Ábrahám nagyon vén ember, s azon esetre, ha ő előbb meg találna halni, mint fia házasulható lenne, az iránt szolgájával intézkedett: itt azonban még egyszer megházasodik, s Keturah nevű nőt vett el, ki neki hat gyermeket szült. Név szerént elszámláltatnak, s ezek szinte nemzettek gyermeket, mégis utána tétetik, hogy ezek mind Keturáhnak gyermekei, holott legtöbben csak unokái voltak. Mind ezen gyermekeket azonban Ábrahám az örökségből kirekesztette, s minden vagyonát csak Izsáknak hagyta.

Már fölebb is láthattuk, hogy Ábrahám gazda kegyetlen atya lehetett, de semmi, őt azért Isten különösen szerette.

Ugyan e részből tudjuk, hogy Izsáknak felesége Rebeka is szült neki, még pedig egyszerre két gyermeket. Itt azon csodálatos körülmény adta elő magát, hogy „22. v. Tusakodtak vala pedig magok közt a fiak az ő méhében; annak okáért azt mondá: Ha igy leszen, miért fogadtam az én méhemben? Elméne azért, hogy megkérdené az Urat. 23. És monda az Ur őneki: Két nemzetség vagyon a te méhedben; és két különböző népek származnak a te méhedből, egyik nép a másiknál erősebb leszen, és a nagyobbik szolgál a kisebbiknek." Ezt ma is látjuk igazolva, mert a nagyobbat vagy erősebbet meghóditja a fortélyosabb, csalfább, s ha itt irva nem volna is, tudnók; de hogy ezt Isten rendelné, nem hihetjük, mert ő minden embert egyenlően szabadnak teremtett.

A megszületett két fiunak elsőbbike szőrös volt, ezt Ezsau-nak nevezék, a másikat Jákóbnak.

Itt ismét csalfaság adja elő magát; mert a nagyon megéhezett Ezsaut fortélyos anyja arrabirta, hogy elsőszülötségi jogát lencseért öcscsének engedé. Pedig nem volt erre szükség, ugyanis ha Izsáknak apja Ábrahám elsőszülöttét Izmaelt minden cerimonia nélkül elűzheté, Izsák is megtehette volna ezt szőrös fiával.

XXVI. r. Isten bizonyossá teszi Izsákot arrol, hogy mind azon kedvezéseket és pártfogást iránta is tanusitandja, mellyekkel atyja iránt viselteték.

„Lett pedig nagy éhség abban a' tartományban, az elöbbi éhség után, melly volna Ábrahám idejében. Elméne azért Izsák Abimélekhez a' Filiszteusok' királyához Gerárba" Inté Isten Izsákot, hogy ne menjen Egyiptomba, okát nem tudni mért; még többet igér neki az ur, mint atyjának: „lakozék azért Izsák Gerárban."

„És mikor annak a' helynek lakosai tudakoznának az ö felesége felöl, azt mondja vala: ö én hugom. Mert fél vala azt mondani: én feleségem; hogy meg ne öljenek ugymond engemet e' helynek lakosai Rebekáért, mert igen szép ábrázatu vala." Izsák épen olly fogással, vagy is hazugsággal kezde élni mint atyja. Ha öt isteni kéz vezeté utain, miként félhetett, hogy felesége miatt baja lehet? de még akkor is ha veszedelmet látna maga elöt, mint Isten választott emberének szabad e hazudnia? Ha még az Istentöl kijelölt emberek ajkairol sem az igazság hangzik, mi lesz az emberiségböl? Ha józaneszem ez egész ótestamentomot másnak birná tartani, mint a' mi valósággal: képtelenségek' halmazata, 's az emberiség' jólétére teljességgel nem szükséges irkafirka: keserüen kelnék ki maga az Isten ellen, hogy még választott emberében is a' hazugságot nemcsak türte, de söt meg is jutalmazta.

Hiszen habár különféle szavakban fejezzük is ki az emberiség czélját, nem e' szóban központosul e majd az egész: igazság.

Szemeljünk ki valamelly nagy férfiut, az emberiség' történetében és kérdezzük, vizsgáljuk: mi tevé öt igazán nagygyá, ha nem az, hogy az igazságért lángolt, küzdött és halt?

Ezen kivül valódi nagyság nincs.

Minden gyarlóság, nyomor, szóval mind az, mit az ész e' földön rosznak nevezhet, onnét származik, hogy az igazságot nem ohajtjuk, nem szeretjük, 's ha elöttünk van is, nem követjük, söt megtagadjuk.

Lehetne e borzasztóbb hit, mint az, hogy Isten ezt akarja; ez ótestamentomi eseményekböl pedig azt kell következtetni, hogy Isten maga rendelé igy!

Midön Ábrahám az igazságot eltagadá, ha én Istennek csak fele hatalmával birok vala, ezer menykövel zuztam volna szét.

Ha kellett hajdan csodáknak történni, én azt csodálom, hogy Isten e' nevezetes hazugságot olly valami csuda szörnyeteggé nem változtatá, mit mindenki láthatna, 's töle borzadva szüntelen az igazságra emlékezzék.

XXVII. r. Ennek tartalma szinte rút csalás, igaztalanság. Izsák megvénhedett, szemei elhomályosodtak; tehát felesége Rebeka kisebbik fiának Jákóbnak kezeit és nyakát gödölye szörrel födte be, hogy igy atyja, Ezsau, mint elsöszülött gyanánt áldja meg. Az öreg gyanitá hogy megcsalatott, mert, ugy mond: E' szó Jákob szava, de e' kezek Ezsau kezei.

Ha hogy Izsákkal vagy unokáival az Isten valami különös nagy dolgokat akart végbevinni, 's hogy az atyai áldásnak valami nagy jelen-

tősége, következése legyen; miután már gyanuja is nagy vala, neki tökéletesen meg kellett volna arrol győződnie, hogy valjon Ezsau e az, vagy Jákób, kire áldását adja, különben talán az Istent maga ellen haragitja, 's azon szép remények füstbe mentek, mellyeket keblében táplált, hogy az ő nemzetsége egykor nagygyá leend, egész tartományok birtokába jutand, 's a' nemzetségek benne áldatandnak meg; ezek kétségkivül elméjében megfordultak, midőn tőle az áldást kicsalták.

Azonban Istennek csak kellett, mint Istennek tudnia mi történt. Ha nem tudta, nem volt az igazi Isten; ha pedig tudta, de igy is kivihetőnek vélte tervét, megint nem volna igaz Isten, minthogy egy csalóval szövetkezett, mit egy igaz Istenről föl nem tehetni.

Isten maga az örök igazság; ha igaztalanság is történik, ez embernek szabad akaratából származik, 's ezt az Isten eltűri, elnézi, nem pedig akarja; ez az én meggyőződésem.

Ha már fölteszszük, hogy Isten maga az igazság, nem iszonyu tévelgés-e, nem vakmerőség-e, nem képtelenség-e, ez ótestamentom, melly szerént Isten egy hazug embert kiválasztott kedvenczeül; azt vezeti az életen által, midőn meghal, gyermekeit, unokáit különös kegyelmére méltatja, a' többi embert pedig mind, habár igazságszeretők legyenek is minél többen köztük, mint hitvány 's kegyelmére méltatlan férgeket megveti, magától eltaszitja.

Nem, nem! én inkább ez egész ótestamentomot elégetném, mintsem az Istenről azt merném hinni, hogy neki Abrahám, Izsák és Jákób 's ezeknek nemzetsége kedvesebb, mint a' többi népek.

Ezzel tehát félbeszakasztom vizsgálatomat, mert mind inkább meggyőződöm arrol, hogy benne nem leng isteni szellem, hanem keleties ábrándu gyarló emberek agyszüleménye az egész.

Vagy isteni sugallat e' könyv vagy nem. Ha igen, kárhoztatni kell keresztény vallásunk alapitóját Jézust, 's mindazokat, kik a' zsidóvallásbul kereszténységre tértek; mindnyájan eretnekségben levén ezt le kell ráznunk 's az ótestamentomhoz ragaszkodnunk: ha pedig nem sugallat, minő esztelenség mégis vallási könyvünkül tekinteni?

Kétféle vallási könyvünk nem lehet, csak egy. A' bibliának vagy az ugynevezett ótestamentom része jó, vagy az uj, vagy mind a' kettő, vagy egyik sem. Hogy mind a kettő rosz-e, arrol még most nem szólhatok; hogy mind a' kettő jó-e, arra mondhatom: nem; és hogy a' régi nem jó, természetes, különben nem készült volna uj; azt ugyan képtelenség nélkül föl nem tehetjük, hogy a' régi jó, de azért helyette még is más lön szükséges.

Találkozandik majd talán idővel, ki ez ótestamentomot egész terjedelmében szigoruan megbirálni érdemesnek tartja: én haszontalan munkának vallom rá több fáradságot forditani.

Ugyan olvassa el akármelly józaneszű 's elfogulatlan ember figyelmesen, látni fogja: szükségesnek kell e tartania üdvözségére?

Ha valaki azt hinné, hogy én e könyvet épenséggel semmire sem becsülöm, nagyon csalódnék; hiszen belőle sok jót tanulhatni, csak szentirásnak nem ismerhetem el; mert ha ezt azért kellene szentirásnak tartani, mivel sok jót és hasznost merithetni belőle: ugy minden olly

könyvet, mellyben hasznos vagy épen szükséges dolgok vannak, szentirásnak kellene neveznünk.

S mit tesz ez: szentirás? mért neveztetik igy? vagy azért, mivel szent dolgok foglaltatnak benne, vagy azért mivel szent férfiak irták.

Előbb meg kellene határoznunk, ha tudnók hogy tulajdonkép minő eszme ez: szent? s csak aztán mondhatnók hogy ez meg az szentirás e vagy nem.

Nem vesződve az eszme' definitiojával, vegyük, a ki mint akarja, s mit alatta jelenteni közönségesen szokás, kérdem már, szent e az, mi benne foglaltatik? nem biz az, hanem van benne sok hasznos, több haszontalan, s kevés szép, jó is, de illyenek vannak más könyvekben is.

Vagy szentek voltak e azok, kik irták? Lehet, de szükséges előbb ezt bebizonyitani.

Mostani, vagyis keresztény-korunkban senkiről sem tudjuk hogy szent e; csak holta után 50 vagy 100 évvel későbben a római pápa tudja azt meg; tehát e szerént azokrul még semmi szentséget nem állithatni, mivel még akkor meg nem haltak. Vagy nem szükséges valakinek szentté lehetésére, hogy a római pápa fölszentelje?

V. FEJEZET.

Uj testamentom.

Szükséges e, hogy valamelly uj vallást egyenesen Isten maga alkosson, vagy akár fia, akár angyala, vagy más megbizottja által alkottasson? Nem szükséges, és pedig több okbul;

először azért nem, mivel a mi embernek szükséges, az Isten megadja neki, s ha nem adná, igazságtalan volna; már pedig theologusaink tagadják, hogy Isten más vallásokat is a mienken kivül, fia által álkottatott volna, miből következik, hogy vagy a mienket sem ő alkotá, vagy ha igen, nem volna igazságos Isten, ha a többieknek is nem alkotott volna;

másodszor azért nem szükséges, mivel Isten embernek felséges észt adott, ennek segedelmével kiki maga csinálhat magának vallást; ha Isten nem teremtette volna az embert mingyárt ollyanná, hogy saját esze által mindent megtehessen, mi neki szükséges, azt jelentené, hogy Isten nem birt mindazon tökéletességekkel, mellyekkel birnia kellett volna;

harmadszor azért nem szükséges, mert minden egyéb vallást csak emberek, nem pedig valami természet fölötti lények alkottak;

de végre negyedszer nem is szükséges, söt képtelenség, hogy egy-egy csoport ember bizonyos meghatározott vallási formulát tartson, mivel Isten minden ember belsejébe lelkismeretet öntött, ennek szava képes embert oda juttatni, hová akármi szertartásu vallás juttathatná.

Vallásnak egyetlen legfőbb czélja lehet, hogy embert erényessé, morálissá tegye; igen de nem tehet e ember jót, nem lehet e erkölcsös, vallás nélkül?

Ha ezt bebizonyitjátok, nagy szolgálatot tesztek az emberiségnek.

Én úgy vagyok meggyőződve, hogy ember jót tehet, habár e szót: vallás, vagy rokonait, soha nem hallotta is.

Azt nem akarjátok, úgy hiszem, állitani, hogy: vallást csak Isten alkothat; mert ha ez állna, ő minden emberbe egyszerre s egyformát állitana, mást róla föltenni képtelenség lenne, s igy minden theologus és püspök és pápa fölösleges volna.

Tehát a másikat fogadjuk el. hogy ember alkot vallást. Mit feleltek ti egyházi személyek e kérdésemre: jót tesz e az, ki vallást alkot vagy roszat? hogy pedig distinctiotokat is megelözzem, nemcsak akármiféle, hanem szerintetek is jó vallást.

Ha azt felelitek, hogy jót tesz, magatok ismeritek el, hogy vallás nélkül jót tehetni; ugyanis a ki valamelly vallást teremt, elöbb természetesen csak magának, s ha abban egyebek is megegyeznek, másoknak is, akkor még nem volt vallása, különben nem teremtett volna: ha pedig ellenkezöleg véleheedtek, tudnillik hogy roszat tesz: ugy magát a mi vallásunk szerzöjét Jézust is kárhoztatnotok kell: továbbá ha azt állitjátok, hogy roszat tesz az, ki vallást alkot, kétségtelenül mind roszat tesznek azok is, kik ama vallást fentartják.

Azt mondjátok ti egyházi atyák, hogy a gyermekek menyországba jutnak; igen de a gyermek semmi jót nem tesz még; ebből az következik igen természetesen, hogy mind azon megnöltek is üdvözülnek, kik semmi jót, de éppen úgy semmi roszat sem követtek el.

Az ujtestamentomban az ismeretes négy evangelista' munkáin kivül is sok jó és hasznos dolog foglaltatik, de én mind azt nem érintem, hanem csupán a négy evangeliumot; de mielött ahhoz fognék, még arrol kellene bizonyossá lennem: Valóban Isten volt e Jézus, vagy csak ember: mert ettöl sok függ; ugyanis e kétféle meggyöződés valamellyikének kell lelkemben támadnia, s az evangeliumokat e meggyöződés szempontjából kell vennem.

Fölebb az apostoli hitvallásrol szólva kimondám meggyöződésemet, miszerént Jézus nem vala Isten, hanem csupán ember: itt tehát még csak azt adom hozzá, hogy: Istent az ő valóságában, lényében nem birjuk felfogni; nem ismerhetjük tulajdonságait; ezt megvallja minden theologus; miként állithatnók tehát, hogy egy olly lénynek, mellyet teljességgel nem ismerünk, emberi természettel biró fia legyen, aszszonytul szülessék, emberek módjára éljen, szenvedjen s haljon?

Nem tudván millyen az Isten, természetesen következik hogy azt sem tudhatjuk: lehet e Istenember fia és ti mégis ráfogjátok, hogy Jézus az ő fia volt. No de ez hagyján, kiki higye, csak ne akarjatok senkit e hitre kényszeriteni.

Ha majd egykor az emberiség nagy tökéletességre fejlödendett, lehet hogy az Isten misségét kiesmeri, vagy legalább némelly tulajdonságait kimutatja s akkor azokbul következtetheti, hogy ime az Istennek ez meg ez tulajdonságábul lett az Istenember, de addig valljuk meg öszintén gyarlóságunkat, s mondjuk: lehetett e Jézus Istennek fia vagy nem, éppenséggel nem tudjuk; tehát öt csak embernek tartjuk. Tegyük még ezt hozzá mentségünkre: Téged Isten, ugyan sokkal tökéletesebb valaminek hiszünk, mint mi vagyunk, de mivel nem mondottad, nem nyilatkoztattad ki mindnyájunknak hogy ő a te fiad, ha ezt nem hiszszük, mit nekünk senki sem mondott, nem fogsz örökre elveszteni bennünket.

Hiszen maga Jézus sem mondotta soha, hogy ő Isten, hanem hogy a mennyei atyának fia; de ezt csak olly értelemben vette, miként mi is veszszük, hogy Isten a mi mennyei atyánk; s Máriárul is elmondjuk: szűz anyánk Mária.

Feltevén tehát, hogy Isten azért meg nem büntet bennünket, ha Jézust Istennek nem hiszszük: természetesen az következik, hogy ha a négy evangeliumot nem hiszszük az üdvösségre szükségesnek, azért sem büntet meg; mert hiszen ezeknek legfőbb czéljuk Jézus istenségét bizonyitani be. A mi ezen kivül szép söt felséges tanitás és jóra buzditó példa van benne, azokat tökéletesülésünkre elfogadjuk, követjük, de nélkülök is menyországba juthatni hiszszük, ha csak roszat nem teszünk, a miként üdvözülhetnek a meghalt kisdedek, kik sem jót sem roszat nem tettek.

Az előrebocsátott hoszas okoskodásnak rövid eredménye tehát az, hogy ez ujtestamentom nélkül üdvözülhetünk.

Erre azt mondhatnák a theologusuk, hogy: igaz, a gyermekek üdvözülnek, ámbár semmi jó cselekedetet nem vittek végbe; de azért üdvözülnek, mivel megkeresztelvék; ha pedig ez ujtestamentom nélkülözhető volna, a keresztség is megszünnék vele, s igy senki sem üdvözülne, tehát az ujtestamentom mulhatlanul szükséges a mennyország elnyerhetésére.

A keresztséget Jézus maga példájával behozta, s Máté és Márk evangelisták könyve szerént rendelte is, a másik kettő nem emliti.

Fölebb mondám: Isten miségét nem ismervén annál fogva nem tudhatjuk lehet e neki Istenember fia vagy nem, kénytelenek vagyunk Jézust embernek venni.

Kérdem már, lehet e embernek, bármi erényes, bármi tudós, annyi hatalma, hogy ő mint ember mind azokat, kik fejüket vizzel meg nem mossák, menyországbol kirekeszthesse? Hiszen kié a menyország, az övé e, vagy Istené? Valjon más parancsol e abban, kit bocsássak az én saját házamba, vagy magam? Vagy adott erre Isten hatalmat Jézusnak? mikor? az irásban nem emlitetik. De ha emlitetnék is, hogyan, miáltal bizonyitanák be az evangelisták, hogy Isten kirekesztőleg e privilegiummal Jézust felruházta?

Jézus meghalt, örököse nem levén, mondják az apostolok és theologusok, Péterre ruházta át hatalmát.

Ha ezt megengednők is, előbb bizonyitsátok be, hogy Isten csakugyan adta ezt Jézusnak. Bár nem ismerjük is Istent egész minőségében, de most azt tartjuk róla, hogy igazságos; igen, de igazsága azt hozná magával, hogy az egész földet bejáratta volna előbb Jézussal, s mindenkit értesitett volna arrol, hogy ha fejét vizzel nem leönti, menyországba nem juthat.

Vagy ha ez terhes lett volna Jézusra nézve, maga az Isten nagy hatalmával segithetett volna rajta, söt kell vala segitenie, ha ezt az üdvözségre elmulhatlanul szükségesnek tartja vala.

Röviden: én sem azt nem hiszem (a józanész hinnem nem engedi) hogy Isten e kis fejlocsolást megkivánná, sem azt, hogy erre szabadalmat adott volna Jézusnak, sem azt, hogy a római pápának kezében volnának menyország' kulcsai.

A theologusok azt mondják, hogy az irást nem betű szerént kell venni, s én is ezt tartom, mert különben azt kérdezném: ki csinálta az ajtókat, a pléheket és hozzá való kulcsokat? s. a t. De nem abban áll e a józanészisták leghatalmasabb fegyvere a theologusok ellen, hogy az irás csak parabolaként, példázatként szól, mit meg kell fejteni?

Minthogy az emberiség igen lassan fejlődik s mindegyik nem végezheti el a theologiai cursust, olly dolgokat, mitől az embernek legnagyobb kincse, örök üdvössége függ, igen kevés és világos és másképen nem is magyarázható egyszerű szókba kellett volna önteni.

Lássuk röviden miként mutatja meg ama négy férfiu, hogy Jézus, Isten vala; különösen csak e néhány főpontra szoritkozom: fogantatása, születése, halála, föltámadása és menybemenetele.

Fogantatása. Az evangelisták Jézus fogantatását nem egyformán adják elö. Máté és Lukács meszsze fenn az ősöknél kezdik származását elbeszélni és pedig e kettő is nem egymással egyezőleg, mert Lukács legmeszebbrül kezdi.

Szerinte az angyal megjelenik Máriának s jelenti neki, hogy teherbe fog esni. „26. v. Hatod hónapban pedig küldetik az Istentől Gábriel angyal Galileának városába, mellynek neve Nazareth. 27. v. Egy szüzhöz . . . 28. v. Bémenvén azért az angyal ő hozzá monda: az Ur te veled vagyon. 31. v. És ime méhedben fogadsz és szülsz fiat.“

Máté szerént nem jelent meg angyal Mariának: „18. v. A Jézus Krisztus születése (fogantatása) pedig igy volt: Mikor az ő anyja Mária eljegyeztetett volna Józsefnek, minekelőtte őtet haza vinné, találtaték viselősnek a szent Lélektől. 19. v. József pedig az ő férje, mivelhogy igaz ember vala, és nem akará őtet titkon elhagyni.“

De az angyal megjelenik Józsefnek jelentvén, hogy azt ne cselekedje, mert hiszen Mária a szent lélektől esett teherbe. Az őszinteség ugy hozta volna magával, hogy Mária erről Józsefet, mikor eljegyezte, tudositotta volna. Hihető a szemérem nem engedte, de mit szégyelte magát Mária, ha ez isteni munka vala?

Márk semmit sem szól Jézus fogantatásárol, hanem ott kezdi, midön megkeresztelkedett: „9. v. És lön az napokban, eljöve Jézus Nazaretből Galileának városából és megkeresztelkedék a Jordánban Jánostol.“

János éppen ott kezdi, hol Mark: „29. v. Másodnapon látá János (t. i. keresztelő János) Jézust ő hozzá menni és monda: Ime ez az Istennek ama báránya, ki elveszi e világnak bűneit.“

Ezekbül látni, hogy az előbbi két evangelistától e két utolsó egészen elüt. Jézust, mint már tanitani és predikálni kész férfiut állitják föl; ők vagy nem tudtak Jézus fogantatása körülményeiről semmit, vagy szükségtelennek s a dologhoz nem tartozónak vélték. Mind a kettő nagy hiba.

E szerént csupán két ember állitja annyi millio közöl, hogy Jézus rendkivüli uton fogantaték, tehát hihetőleg Isten, vagy ha éppen nem az is, de minden esetre nem csupa ember, mert sz. lélektül fogantatott.

Józanész szerént sokkal valószinűbb volna, ha mind a négy evangelista ez isteni fogantatásrol egyaránt emlékezik vala.

Én részemről még akkor sem találnék benne elég hitelességet, ha mind a négyen szórul szóra ugyan azt mondják is; mert ez esetben azt volnék kénytelen gondolni, hogy egyik a másik' munkáját lemásolta, vagy pedig egyszerre, együtt irták meg ollyképen, hogy egyik dictálta is és a másik három vele együtt irta.

Ha hogy Isten szükségesnek tartotta egy üdvözitőt természet fölötti úton fogantatni, éppen olly szükségesnek kelle tartania azt is, hogy e fogantatásrol mind azok, vagy legalább azok nagyobb része értesitve legyen, kiknek kedveért ez történt.

Az egész fogantatás nem bir hitelességgel, mert ugyan mennyi hitelt adhat az ember olly valami dolognak, mit csak két ember állit? és ha még e kettő is nevezetes pontban meg nem egyezik?

Van még a négy evangeliumon kivül kettő; egyik Jakabé, másik szüz Máriának születéséről szól, e kettőt toldaléknak nevezhetjük rövidség okáért; vannak azonkivül az ugynevezett apokryph-ok vagy titkok' könyvei.

Ezek szerént József már aggott férfiu vala, Mária pedig szüzességet fogadott, tehát köztük csak a papok' különös tanácsára történhetett házasság.

Majd meg Jakab evangeliuma szerént, nem is volt házasság, hanem József csupán Máriának őrzőjeül emlittetik, s midőn Betlehembe utaznak, József kétségeskedett: ugy irassa-e be mint feleségét, vagy mint hugát, ez Ábrahámra emlékeztet.

József házánál Mária több szüzzel együtt a templomi kárpit készitéssel volt megbizva.

Józsefet foglalatosságai hoszszasabb ideig hazulrul távol lenni kényszeriték, s midőn haza jő, észreveszi, hogy Mária terhes, ezért nem mint vőlegénye, hanem mint felelős őrje kérdőre veszi.

Mária menti magát mint lehet, de az angyal szavait elfeledte, és sajnálja, hogy terhességének okát nem tudja.

Ámbár az eddigiből is már némi mesés alakja tünt ki a fogantatásnak, de nem árt még kissé bővebben vizsgálni, mert ha itt talán azon eredményre jutunk, hogy az evangelisták nem képesek Jézusnak isteni fogantatását kétségtelenné tenni; annál kevesebb szavunk lesz a többi pontok fölött,

Valamint a keresztelő János' fogantatását angyal jelentette, ugy Jézusét is; amazt csak maga Lukács irja; emezt ketten, de nem egyformán irják. Máté egyszerüen angyalt mond; Lukács hozzáteszi: Gabriel angyal. Máté szerént az angyal Józsefnek, Lukács szerint Máriának jelenik meg. — Máté szerint álmában jelenik meg, Lukács szerint ébren van.

Az időre nézve is különbség van; Máténál csak azután történik a mennyei jelenet, és pedig Józsefnek, miután a terhesség tudva van; Lukács szerént Máriának előbb tudtára adatik, hogy majd méhébe fogad.

De végre a mennyei jelenetnek czélja és hatása is különböző; ugyanis Máté szerént az angyal természetesen azért jelent meg Józsefnek, hogy feleségének terhessége miatti aggadalmát eloszlassa, megszün-

tesse; Lukácsnál pedig azért jelenti jóeleve, hogy a majd leendő terhességből származható botrányt megelőzze.

Ha mind ez isteni szándéknak vétetik, több következetességnek kellene benne lennie.

Ugyanazon angyal jelent-e meg Józsefnek is, ki Máriának? nem tudatik. Ha ugyancsak egy angyal végzé ez izeneteket, nehéz megfogni, mért nem tesz említést, midőn Józsefnek hírül adja követsége' okát, hogy már Máriának előbb szinte megjelent; egész beszédéből egyébiránt az tünik ki, hogy ő most először van e hivatalban. Megmondja Józsefnek, micsoda nevet adjon a születendő gyermeknek, tehát nem látszik tudni, hogy ez már meg volt mondva Máriának, miből következtetni kell, hogy vagy elfeledé ő, hogy Máriánál is volt, s a gyermek nevét megmondá, vagy pedig az másik angyal volt. Ha másik angyal volt, ki Máriának megjelent, igen különös, hogy egyik a másikról semmitsem tudott.

Igaz, mi nem ismerjük az angyalok országát; lehet, hogy az igen népes, annálfogva megtörténhetett, hogy a sok közöl egy kiküldethetik, s a többiek igen nélkülezhetik; de mivel az illy követség, mégis csak igen ritkán történt, valószinű megint ellenben az, hogy a többiek tudhaták, s pedig annál inkább, mivel tökéletesebbek mint mi, a theologusok állitása szerént. S valószinűbb, hogy egy nagy teremben laknak, mint hogy elszórva külön házokban, s tanyákon léteznek, ekkor pedig tudhaták, ha egy közülök távozott.

Az angyalokrul levén szó, annák vizsgálatába kellene ereszkednem, hogy vannak-e valóban angyalok; mik azok és hol vannak?

Ha vannak, vagy kezdetben teremté őket Isten, vagy pedig később a keresztények' lelkeiből lettek.

A Genesisben nem emlitetik, hogy Isten angyalokat teremtett volna, tehát akkor nem voltak még; ha a keresztények' lelkeiből váltak, még akkor egy keresztény sem volt, mikor Máriának és Józsefnek angyal jelent meg, tehát hol vették magokat?

Születés. Hogy Jézus mint felvilágosodott férfiu, uj vallást tanitó derék erényes ember létezhetett, azt kétségbe sem akarjuk vonni, de istenséget mythus ruházott rá.

Az öskorban minden nevezetesebb férfiut, ki a sokaság közöl különösen vagy találmány, bátorság, erő, vagy jótétemény, vagy tudomány által kitünt, istenitettek.

Számos példát láthatni a legrégibb népek' történetében, legkivált pedig az egyiptomiak, görögök és romaiak' mythologiájában.

Nézzük, mint adják elő Jézus születését az evangelisták, s a körülmények és események tanusitandják-e, hogy ő Isten vala?

Máté és Lukács megegyeznek abban, hogy Betlehemben született. De különböznek abban, hogy Lukács körülményesen adja, Máté pedig a tényt csak alkalmilag emliti.

Azonkivül egyiknek előadásábul azt veszszük ki, hogy Jézus szülői már azelőtt is Betlehemben laktak, holott a másik szerént oda csak összeirathatás végett mentek rövid időre. Az irás szavai ezek:

„Máté: II. r. Mikor pedig született volna Jézus Betlehemben, Juda nemzetségének városában, Herodes király idejében, ime napkelet felöl jövének Jerusalembe bölcsek.“

Márk semmit sem szól erről. „Lukács II. r. És lön az napokon, Augusztus császártol parancsolat adaték ki, hogy mind az egész föld beirattatnék (hát az egész földet birták a rómaiak?) 2. és 3. v. Mennek vala azért mindenek, hogy beirattatnának, kiki az ő városába. 4. v. Felméne pedig József is Galileából, Nazaretnek városából Judea tartományába, a Dávid városába, melly Betlehemnek neveztetik, mivelhogy Dávidnak házából és háznépe közöl való vala. 5. v. Hogy beirattatnék Máriával, ki neki jegyeztetett vala feleségül, és vala várandós. 6. v. És lön mikor ott volnának, hogy bételnének a napok, a mellyeken szülni kellene néki. 7. v. Szülé azért az ő elsőszülött fiját, és bépólálá őt, és helyhezteté a jászolba; mivelhogy nem vala nékik helyök a vendégfogadó háznál. 8. v. Valának pedig pásztorok azon tartományban, kik kin a mezőn hálnak vala, és vigyáznak vala éjszakán az ő nyájok mellett. 9. v. És ime az ur angyala hozzájok eljöve, és az Urnak dicsősége körülvevé őket és nagy félelemmel megfélemlének. 10. v. És monda az angyal nekiek: Ne féljetek, mert ime hirdetek néktek nagy örömet, melly az egész népnek öröme leszen. 11. v. Mert született néktek ma a Megtartó (ki az Ur Krisztus) a Dávid városában .... És lön, hogy mikor elmentek volna az Angyalok ő tőlük.“ sat. Előbb csak egy, itt több angyalrol van szó.

János egy szóval sem emliti a születést.

A négy evangelista közöl egy sem mondja hogy Jézus Isten volna.

Máté csak pár szóval jelenti, hogy Jézus Betlehemben született, de hogy mint Isten született volna, arrol mélyen hallgat.

Márk és János még magát az egyszerü születést is csak egy hanggal sem jelentik, még kevésbé tehát azt, hogy Isten volna.

Lukács körülményesen adja elő, de kivehetitek e szavaibol, hogy ő Jézust Istennek tartotta? Teljességgel nem.

Ezek igy levén, miként kényszerithetnek bennünket egyházi elöljáróink arra, hogy Jézust Istennek tartsuk?

Annak szeretném itt valóságos okát kitalálni, mért adta éppen csak Lukács olly körülményesen elő Jézus' születését, holott Máté csak érinti, a másik kettő pedig kukkot sem szól róla?

Talán igy lehetne kiokoskodni az okot: Lukács legelőször irt, a másik három későbben, és mivel a születés egészen ki volt meritve, nem tarták szükségesnek azt ujra leirni?

Vagy pedig megforditva történt; a kettő megirta evangeliumát s mivel csak ott kezdék, hol Jézus megkeresztelkedvén mint tanitó lépett föl, Máté talán megütközött benne hogy a Messiást egyszerre csak előhurczolják, azt sem mondva honnét származik, tehát ő fogja magát más evangeliumot ir s egyéb javitáson kivül azt is világosan kiteszi, hogy Jézus Betlehemben született.

Azonban a hivek közöl némellyek későbben talán keveslék, a csupa születési tényt; ezt későbben Lukács észrevette, tehát elhatározta

magában a születést minden körülményével leirni, s a többinél jobb, bővebb evangeliumot adni.

Történt legyen bármiként, e négy ember irományából senki meg nem győződhetik arrol, hogy Jézus Isten vala.

Akár azt vegyük, hogy Lukács irt legelőször, akár azt, hogy megforditva ő legutolsó irt: mindig fenmarad az, hogy ők egymás közt ellenkeznek, következőleg hitelességükre nem épithetni.

De nem csak igy egymással meg nem egyezve, sőt ha szórul szóra megegyezőleg irtak volna is: ők négyen az egész emberiséggel soha el nem hitethetik azt, hogy Jézus Isten; hiszik ezt igen sokan, de csak addig, míg nem gondolkodnak, hanem csupán hisznek.

A theologusok ugyan azt mondhatják, hogy ha ők maguk négyen nem képesek is e hitet az emberekbe oltani, az Isten segitségével könnyen tehetik.

De hát mért nem segité már majd két ezer év alatt? Hány millio ember halt meg azóta, kiket az evangelisták Isten segitségével sem birtak e hitre tériteni (De nem akarok káromlással élni, mondván: Isten segitségével sem birtak, mert az, kit én tartok Istennek, ezt megtehette volna, de szükségtelennek tartá, tehát nem akarta). Azok mind elkárhoztak e? Ti theologusok mutassátok meg, hogy azok mind elkárhoztak; mutassátok meg nekem, hol vannak azon szegény kárhozott lelkek? és mátassátok meg, hogy ti azt hiszitek e Istennek, ki e szörnyű kárhozást itéletkép kimondá; és még egyet mutassatok meg: igazságos e a ti Istentek ha azt tevé?

Két evangelista legalább abban egyez meg, hogy Jézus Betlehemben született; egyik szerént az látszik, hogy szülői ott laktak, másik szerént pedig valami census beiratása végett mentek oda.

Én nagy tudományos készülettel nem fogtam e munkához, hanem egyetlen kútfőm a józanész; ha még is néha tudományféle adja elő magát, Strausz Fridriknek: „Das Leben Jesu“ czimű munkáját vettem segédül.

A régi irók nem emlékeznek olly általános censusi öszszeiratásrol Augusztus császár alatt, mit Lukács emlit; lásd Strausznak emlitett igen jeles munkáját.

Ha Jézus szülői Betlehemben laktak, nem vala szükséges istállóban születnie; mert valami kis vityillójuknak csak kellett lenni.

Megengedjük tehát hogy ugy utaztak oda s nem találtak más helyet az öszszegyült sokaság miatt. Hanem mért jelent meg az angyal éppen pásztoroknak, és mért nem inkább a főbb embereknek, például farizeusoknak?

Máté szerént pedig a pásztoroknak sem jelent meg, hanem a napkeleti bölcseknek egy csillag jelenté.

A régi korban közönséges szokás volt, mindig olly embereket jelelni ki valami isteni nyilatkozat elfogadására, kik egyszerű életmódjuk által a legelső patriarkákhoz némileg hasonlitottak.

Mózes is pásztor korában látott isteni jelenést.

Dániel Jézusnak őse is a pásztorok közöl választatott. Az istenfiak és nagy emberek rendszerént pásztorok által neveltetnek.

Az apokryphok (titkok' könyve) azt isemlitik, hogy Jézus valami barlangban született.

Hogy pedig mért tétetik a születés éppen éjszakára, könnyü elgondolni. Mózes is éjjel született s a szoba égi világossággal telt meg. Az egyiptombeli szabadulás is éjjel történt.

Ha egészen maga rendén volna is, hogy angyal jelenté a pásztoroknak Jézus születését: egyuttal ez a keleti bölcseknek is megmondhatta volna, mirevaló volt ezeknek csillag által tudtokra adni, ha egy angyal elvégezheté? Vagy talán nagyobb hitelességet tulajdonitottak annak, ha két különböző jelenetet vesznek föl? Bizony akkor az evangelistáknak álfogalmuk volt a hitelességről.

A bölcsek Jeruzalembe jutnak, s ott annyit megtudnak, hogy Jézusnak Betlehemben kellett születnie. Hihetőleg ez későbben történt, midőn már hire elterjedt, mert másképp hogyan tudták volna meg Jerusalemben, hiszen ott semmi isteni nyilatkozat nem történt kedvükért.

Ámbár eddig is jóformán különbözött a két elbeszélő egymástol, mert egyik szerént angyal, másik szerént csillag jelenté a születést; egyik szerént bölcsek, másik szerént együgyü pásztorok voltak, kiknek jelenteték; mindkettő szerént hódolatot bizonyitottak az ujonan született gyermek iránt; a pásztorok magasztaló énekkel, a keleti bölcsek pedig drága ajándékokkal tisztelék.

Nem tudom keleten talán más szokás van, nálunk a bölcseknek nincs drága ajándékoznivalójuk.

Igaz, némellyek azt mondják, hogy azok mágusok, meg mások, hogy királyok voltak legyen.

De alig hihető, hogy éppen napkeleten egymás szomszédságában egyszerre három bölcs király létezett volna. A bölcs király olly ritkaság, hogy az egész földön csak néha találtatik egy egy, nem hogy csupán keleten mingyárt egyszerre három.

Lukács szerént minden örvendetesen végződik; semmi szomoruság nem adja elő magát; a gyermeket a templomban Mózes' törvénye szerént annak idejében bemutatják, körülmetélik, s nevezik Jézusnak, nevelkedik; tizenkét éves korában a templomban már irástudókkal disputál: de Máté szerént a dolog tragicai fordulatot vesz.

Napkeletről bölcsek jönek, miként már fölebb láttuk. Hogyan tudták a keleti mágusok a csillagbol azt kimagyarázni, hogy a messiást jelent?

Én a mathematikához mit sem értek, tehát nem is akarom vakmerőn tagadni, hogy egyik másik csillagbol illyesmit megmagyarázhatni. Vagy Isten nyilatkoztatá nekik, hogy ama csillag messiást jelent? De hol van ez megirva?

Kérdem tovább, mi ösztönözheté a keleti mágusokat arra, hogy ők eljöjenek meszszeföldrül s egy születendett zsidó királynak tisztelkedjenek? a csillag nem buzditotta őket erre, legfölebb csak azt jelenthette, hogy született egy illyen.

Máté azt irja: a mágusokat Isten meginté álmukban, hogy Heródeshez viszsza ne mennének. Észrevevén Heródes, hogy e szerént megcsufoltatott a bölcsektől, igen megbusula, és elküldvén szolgáit, levá-

gata minden gyermekeket, kik valának Betlehemben, és annak minden határiban két, esztendősöket és azoknál kisebbeket. De Jézus nem találtatott köztük, mivel az urnak angyala megjelenék Józsefnek álomban és monda: Kelj föl, vegyed a gyermeket az ő anyjával egybe, és szaladj Egyiptomba, és légy ott a mig mondom neked.

Ha a pásztorok által meg nem tudhaták a születést, haszontalanság volt az angyal' jelenése; ha pedig meg lehete tudni, Heródes mint király bizonyosan már tudta, kellett tudnia; s igy nem vala szükséges hogy ő mágusoktul tudakozódjék felőle.

Ha Isten megintette a mágusokat hogy ne menjenek viszsza Heródeshöz, józanész és igazság szerént akkor kellett volna őket megintetnie, mielött Heródeshöz kérdezősködni indultak; mert Istennek előbb csak kellett tudnia, mi szándékban van a féltékeny király, és igy olly sok ártatlan gyermek nem lön vala dühének áldozata.

Máté valami hidegkeblü aggastyán lehetett, ki még képzelni sem birta, milly iszonyu szivmarczonglás lehet szülőknek saját gyermekvéreket tulajdon szemük láttára meggyilkoltatni, s Istenröl fölteheté, hogy illyet megtörténni enged, minden ok nélkül enged, holott könnyen megakadályozhatá azáltal, ha a mágusokat előbb intette volna meg, mintsem Heródeshöz mentek a zsidók királya felöl tudakozódni.

Vagy egy fáradságába került volna Istennek nem a mágusokat, hanem magát Heródest meginteni, hogy szándékát végre ne hajtsa.

De minek szaporitották a fáradságot? akár maga az Isten, akár angyala mind a mágusokat, hogy Heródeshöz ne menjenek, mind Józsefet, hogy Egyiptomba szaladjon gyermekével, egyuttal inthette volna. Vagy csak azon megszégyenitésbül támadt boszuvágy, hogy hozzá viszsza nem tértek, birta Heródest a kegyetlenkedésre? Ugy ennek Isten volt volna oka. Vagy talán nem is igaz, minthogy csak egy ember emliti?

Sokat el lehetne még mondani, de én azt hiszem, ki józan itélettel bir, s magát a bibliát olvassa, a születési körülmények által sohasem juthat olly meggyőződésre, hogy Jézust Istennek tarthassa.

Talán Jézusnak egész élete folytából és csudatételeiből még legkönnyebb volna istenségét bebizonyitani, de mivel ez igen hoszszadalmas lenne, mellőzöm.

Ki innét hiszi megmutathatónak, olvassa figyelmesen az irást, és Strausznak már emlitett munkáját, bizonyossá tehetem, hogy valami — már akármi — meggyőződésnek kell lelkében támadni.

H a l á l s f ö l t á m a d á s. Az olvasók láthatták az apostoli hitvallásnak vizsgálatánál föltámadási nézetemet. Itt ujra igen sokat lehetne mondani, de csak rövid leszek.

Miként az evangeliumbol láthatni, Jézus előre mondá tanitványainak, hogy ő sokat szenvedend és halálra itélendik, de minthogy beszéde majd mindig képleges volt, tanitványai nem igen értették.

Ezt nem vala nehéz jósolni, mert az időben az ugy nevezett farizeusok és főpapok éppen úgy ellenségei voltak minden jobb inditványnak, mint korunkban az aristocraták és nagy hatalmu papság, s hogy ha reformelvei mellett általánosan megmarad, s azon kivül izgat is, bi-

zonyos lehete benne, hogy sok üldözést kellend tűrnie, söt halállal is lakolhat érte.

Világosan sohasem mondá ki Jézus, hogy ő meghal ugyan, és pedig erőszakos halállal, de csak hamar fel fog támadni.

Ha ezt Jézus tanitványainak előre mondotta volna, nem volt volna okuk csudálkozni, midőn hallák hiresztelni, hogy mesterük feltámadott.

Midőn testét a keresztről levették, bebalzsamozásához készületek tétettek. E bebalzsamozás szükségtelen volt, ha ő ugy is föltámad; csak olly testet szokás bebalzsamozni, mellyet rothadandónak és enyészendőnek tekinthetni. Vagy pedig nem is a szokott mód szerint és czélbul történt a balzsamozás, hanem hogy a meg nem halt embernek sebeit bekenegessék, beborogassák, s minél előbbi gyógyulhatását eszközöljék?

Midőn az aszszonyok a koporsónál látott angyaljelenést a tanitványoknak elbeszélték: ezek nem hitték, hanem valótlan fecsegésnek vették, részént pedig igen csodálkoztak, de a feltámadást csakugyan nem hihették. Ha pedig Jézus előre megmondotta volna, hogy majd feltámad, nem csodálkozhattak volna.

Ha a theologusok a feltámadás alatt Jézusnak tanitását értik, hogy az még inkább halála után terjed jobban, úgy egyéb mondásait is igy kell venniök képlegesen. Azon mondása Jézusnak: hogy a templomot lerontja s harmadnapon ismét felépiti, csak ábrándozók agyában jelentheti azt, hogy ő meg fog halni, de harmadnapon föltámad.

Ha ezt mondotta is Jézus; az irásnak némelly magyarázói olly értelemben veszik, hogy ő a zsidó vallást vagy szertartást megszüntetni, s rövid idő alatt helyette mást állitani képes volna. Vagy talán a régi, ótestamentomi proféták mondták, hogy Jézusnak majd fel kell támadnia? Hiszen Jézusnak magának csak jobban kellett volna tudnia, mint a régi jósoknak.

Némellyek Jónás' történetéből akarják kisütni, hogy Jézusnak csakugyan harmadnap fel kell támadnia. Tegyük, hogy Jónás esete valóságos igaz, és nem keleti parabola, ugyan miként következtethetni ebből egy későbbi embernek föltámadását?

Az egész újtestamentomban alig van valami élénkebben előadva, mint az, hogy ő (Jézus) nem csak harmadnapon fel fog támadni, hanem később a nyomoruság idején, mellyben a jerusalemi templomnak is el kell pusztulnia, felhőkön ülve fog eljőni s végső itéletet tart, s e világnak véget vet; ezt Máté, Márk és Lukács állitják, s még sem teljesült.

Midőn Jézus a templombul utolszor ment ki (Lukács nem mondja határozottan), s tanitványai figyelmezteték, milly pompás és roppant épület az, bizonyossá tette őket arrol, hogy mind az, a mit itt látnak, alapostul együtt elpusztul (Máté 24, 1, 2. „Nem látjátok e mind ezeket? Bizony mondom nektek: nem marad ebben egy kő más kövön, melly el nem romlana.“)

Ezen részben elmondja Máté Jézussal, milly szörnyű veszedelem és nyomor vár az emberiségre.

Midőn tanitványi kérdenék: mikor fog az megtörténni? A mester elmondá minő elöjelek lesznek, miből majd tudhatják az emberek, hogy az idő elérkezett. (Ugyan Máté alább 29. v. „Mindjárt pedig azoknak a napoknak nyomoruságok után a nap meghomályosodik és a hold nem fénylik, a csillagok lehullanak az égről, és az egeknek hatalmasságai megháborodnak".)

Ha Jézus Isten volt volna, illy valamit csak nem mondhata; hogyan hulhatnának a sokkal nagyobb égitestek a csillagok e hozzájok képest picziny földre? Ezen iszonytató időszak eljöveteléről igy szól a 34. v. „Bizony mondom nektek, hogy el nem mulik e mostani egy nemzet (hihetőleg egy nemzedék értetik), mig nem mindezek meglesznek." Ez nem történt meg. Tehát vagy nem vala Jézus Isten, mert ha az volt volna, tudnia kell vala mi történik, mi nem; vagy költemények azok, miket az evangelisták szájába adtak.

Hogy mint ember meghalhatott, de sőt meg is kellett halnia, habár nem is felfeszitésekor, természetes; de hogy fel is támadjon harmadnap, az nem természetes. Nézzük mit mondanak az evangelisták, és megegyeztek e egymással?

Máté 27. r. 50 v. „Jézus pedig mikor viszontag kiáltott volna nagy felszóval, kibocsátá lelkét."

Márk 15. r. 37. v. „Jézus pedig nagy felszóval kiáltván meghala."

Lukács 23. r. 46. v. „És mikor kiáltott volna nagy szóval Jézus monda: Atyám a te kezeidbe teszem le az én lelkemet. És mikor ezeket mondotta volna, meghala."

János 19. r. 30. v. „Mikor azért elvette volna Jézus az eczetet, monda: Elvégeztetett minden. És lehajtván fejét, kibocsátá lelkét."

Az Isten meg nem halhat, e négy evangelista pedig egyértelműleg állitja, hogy Jézus meghalt; tehát nem lehetett Isten.

De honnét tudják ők olly bizonyosan, hogy Jézus ekkor meghalt? Egyikük sem teszi ki, hogy ő jelen és szemtanuja volt, sem senki más nem bizonyitja, hogy az evangelisták Jézus halálának tanui voltak volna.

Ha nagy fontosságot tulajdonitanék a négy evangelista irományának, victoriát kiáltanék, s mondanám: ime magok állitják, hogy Jézus meghalt, s azzal bizonyitják azt is, hogy nem Isten hanem csak ember vala; de bár ők ebben mind a négyen megegyezzenek is: még sem győznek meg sem halálárol, sem feltámadásárol.

Itt e dilemmába esünk: Vagy meghalt Jézus, vagy nem. Ha meghalt, nem láthaták többé halála után; ha pedig igaz, hogy felfeszitetése után néhány nap mulva látták s többeknek megjelent; nem halt meg, legalább akkor nem.

A mi már föltámadását illeti, igen különbözőleg adják az evangelisták, miként fölebb láttuk; s igen együgyü embernek kellene lennie, ki azon előadásoknak teljes hitelességet tulajdonithatna.

Menybemenetel. Lássuk mint adják elő.

Máté szóval sem emliti a menybemenetelt.

Márk 16. r. 19. v. „Az ur annak okáért minekutánna szóllott volna nekik, felviteték menybe és üle az Istennek jobbjára."

Lukács 24. r. 51. v. „És lön mikor áldaná őket, ő tőlök elszakadván, oda felvitetik vala menybe.“

János szerént még a tanitványok nem is tudták hogy feltámadott, midőn Mária Magdolnának mondá, hogy ne illesse, mert még nem ment föl az atyához: 20. r. 17. v. „Monda neki Jézus: Ne illess engemet; mert nem mentem még fel az én atyámhoz; de menj el az én atyámfiaihoz, és mond meg nekik: Felmegyek az én atyámhoz és a ti atyátokhoz, az én Istenemhez és a ti Istentekhöz.“

Azt egyik sem mondja hogy ő tulajdon szemeivel látta volna, midőn Jézus menybe ment; csak ugy beszélték el mások, s ők a hagyományok után irták le. De ha mind a négy evangelista azt mondaná is, hogy szemük láttára vitetett menybe, azt hiszem a többi tanitványok is, sőt az akkor ott élő emberek nagyobb részének kell vala ezt tudnia, pedig nem tesznek említést róla.

Tekintsük Jézusnak végintéseit, mellyeket tanitványaihoz intézett, mielőtt menybe ment volna.

Lukács szerént arra szólitja föl tanitványait, hogy tanui legyenek az ő messiási küldetésének, hogy Jeruzsalemtül kezdve a világ, vagy földnek végeig predikálják az Isten igéjét.

Márk szerént szinte erre inté őket, hozzá adván még, hogy a megkeresztelkedésre intsék az embereket, mert ki meg nem keresztelkedik, elkárhozik. Máté szerént már a keresztelés formája is előadatik az „atyának, fiunak és sz. léleknek nevében“. Kik e tárgyrul irtak, azt állitják, hogy a keresztelési formula későbbi toldalék, s az eredetiben nincs: atya, fiu és sz. lélek.

A negyedik evangeliom is nyilván mondja, hogy Jézus életében még nem volt sz. lélek, tehát hogyan adhatta volna a formulát eleikbe?

Máté szerént ez intést vagy rendelést Jézus még szenvedése előtt adta tanitványainak; Lukács szerént menybemenetele után; János szerént pedig a föltámadási napokban történt. Én azt hiszem, ez nevezetes eltérés, és senki teljes hitelességet nem tulajdonit neki.

A mi pedig azon módot illeti, miként vevék a szent lelket, Máté semmi különös factumot nem emlit; Jánosnál rálehelés, Lukácsnál nagy szél által történik.

Ne vonjuk kétségbe, hogy e menybemenetel megtörtént, hanem azt csakugyan kérdeznünk kell: miként ment? mert emberi testével nem mehetett; de az evangelistáknak is egyike sem állitja, hogy ő maga látta; hanem azt mondják csupán: fölment. Ha pedig nem testével ment, hanem csak szelleme vagy lelke szált föl: azt nem láthaták; tehát csak olly értelemben beszélhettek, miként mi ma, hogy ennek vagy annak lelke menyországba ment föl.

Az Istenröl mondjuk: ő mindenütt jelenvan, tehát menyországban is kétségkivül; igen de csak mint szellem, máskép nem lehetne egyszerre több helyen, vagy éppen mindenütt. S ha a megholtaknak csak lelkei mennek menyországba, Jézusnak is csak lelkéröl lehet szó. Ugyde hol maradt hát teste? és miként vált el testétöl a lélek? még egyszer meg kellett vala halnia; pedig erröl sem tesznek az evangelisták semmi említést.

Más nehézség az: tudjuk e mi, vagy tudták e az evangelisták, hol, merre, fölfelé, vagy lefelé van e az a menny? Némellyek ezt úgy magyarázzák, hogy Jézus ez utolsó actusnál emelkedettebb helyen volt mint tanitványai, hogy igy adja felülröl rájok az áldást; (miként Mózes is magos helyen készité és végzé nagy munkáját a kőtáblákat) s ez nem csak percznyi, hanem hoszszabb ideig tartott; felhő jövén közbe vagy az esthomály ált be, s az olajfák mögött szemök elöl könnyen eltünhetett. Ez természetes magyarázata menybemenetelének. Illyesféle már elöbb is történt vele, szine változásakor, ott is eltünt szemök elöl.

VI. FEJEZET.

Vallásos elmélkedés

Isten, ha te ollyan vagy, millyennek egyházi embereink téged festenek, tudnillik: az imádság neked kedves, és ki miként hozzád fohászkodik, meghallgatod s kivánságát teljesited, s ha én kételkedem abban hogy illyen vagy, vétek e ezen kétségem? nem hihetem hogy annak veszed. Hiszen én oka nem vagyok, ha valami fölött kétség támad bennem.

Embernek nincs tehetségében másképgondolkodni, mint mire lefolyt életebeli tapasztalásai vezeték. E tapasztalásainak csekélyebb részét önkényt, a sokkal nagyobb részt pedig önkénytelenül tevé, tehát ennek eredménye a gondolkodás (pedig a gondolkodással a kétségek elválaszthatlan kapcsolatban állnak) nagy részt önkénytelenül jö. Valamint ez igaz, ugy kétségtelen az is, hogy az ember nem érez másként, csak a miként hatás történik rá.

Ha valamelly igazság igen világos, másképhat emberre, mint olly igazság, melly nem eléggé világos, s mellyröl nem is tudjuk egészen, valóban igazság e az, vagy csak annak látszik. Mondom például: Az ember születésére és jogaira nézve egyenlö; ha ki azt mondja, ez nem igaz, azt csak sajnálnunk lehet. Az egész nagyobb, mint a rész, ez világos igazság, s ha valaki tagadja, vakságában rejlik büntetése. Bár ez tagadhatlan, mégis lehetnek emberek, kiknek elsö pilanatra nem világos, tehát egy kevessé gondolkodnak fölötte.

Csak esztelen tarthatja azt igazságnak a mit hall, mielött vizsgálta és bebizonyosult volna. Az ember gyarló, de egyszersmind jószivü, tehát könnyen hivö is; és e könnyen hivésböl sarjadzott, s nevelkedett oriási elöitélete, ugyan lehet e remény, hogy ember ezt levetközi?

Az emberek mindnyájan egy társaságban nem maradhattak; külön csapatokra szakadoztak; mindenik csoport keblében a körülmények szerént bizonyos vallási vélemény támadt; mindenik csoport azt hiszi, hogy csak az ö véleménye igaz, a többiekéi képtelenség.

Igy a többség csalódik, pedig csalódik, tagadni nem lehet; mi által, minemü eszközökkel lehetne e csalódást eloszlatni, holott minden vallási felekezetnek legelsö dogmája az: hogy egyetlen egy czikkelyt sem szabad kétségbe vonni, hanem azt hinni kell? Ha minden vallásban tiltva van vizsgálni: meg egyez e ez vagy az a józanészszel, hogyan remélhetni, hogy a tömeg vakságábol kigyógyul?

Valamint minden csoportnak van bizonyos hite, ugy egyesnek is; az én rendithetlen hitem ez: bár sokára, de az ész' világa minden sötétséget és homályt egykor mégis eloszlatand. Sok egyes ember esik ennek előbb áldozatául, de utóbb az észnek és igazságnak diadalmaskodni kell.

Honnét van az, hogy én előbb azt hittem mi a katekizmusban van, most pedig mást hiszek? Ezt más nem okozhatá, mint a gondolkodás? a körülmények nagy részént tudtomon kivül eszközölték, de később szabad akaratomnál fogva önként is gondolkodtam. Vannak e minden embernek körülményei? nem képzelhetni nélkülök senkit. És birják e ezek gondolkodásra? képtelenség nélkül nem tagadhatni, tehát előbb utóbb mindenki gondolkodni kezd vallása fölött. Előbb csak kétség támad benne, aztán valami vélemény, utóbb öszszehasonlitás, később törekvés az igazság megismerhetésére.

A mint a körülmények kedvezőbben öszszetalálkoznak és egymásba vágnak, a szerént fog ott sokkal előbb és nagyobb világosság kifejlődni; mi világositani fogja a legközelebbi környéket és e világosság kihat az egész földnek szinére, habár néha az itt ott fejlődendett pára vagy gőz homályos foltokat okozand is; s hogy a világosságnak az egész földön elterjedni kell, annál inkább hiszem, mivel a másott csillámló világossági szikrák szinte terjednek, s végre sugáraik egymásba öszszeérnek.

Igy történik aztán, hogy valahol valamelly egész népcsoport vagy nemzet egészben egyszerre rázza le a babonát, előitéletéből kigyógyul, az áltanok igája alol megszabadul; magából fejlődvén morálitása minden tekintély szeme elől elenyészik; e nemzet bátor leszen; tagjai közöl minden egyes jogait ismerendi, s határát át nem lépi; a szegényebb a megvesztegetésnek, a gazdagabb a fösvénységnek ellenáll; birái nem lesznek haszonlesők; szóval a nemzet bátor lesz szabadságát kivíni, eléggé belátó azt megerősiteni, elég hatalmas azt védelmezni, s eléggé nagylelkű azt másokkal megosztani; elég erényes másoknak is szabadságuk kivivásában segedelmül lenni.

Igen, ez megtörténendik, ez az én hitem; mit a katholika anyaszentegyház előmbe ad, hogy higyem, azt többé nem vagyok képes hinni. Lehet hogy ha talán az egyház nem zsarnokoskodott volna velem mind ama sok bohóságot erővel elhitetni, talán még ma is hinném.

Ha nem az volna czélotok, hogy a sokaság álhitén földi jóléteteket iparkodtok megalapitani, ugyan mit nyernétek vagy vesztenétek, ha én és más ezt meg mást hinnök? vagy nem hinnök.

A kormányoknak más hitük van mint a népeknek; azok azt hiszik, mig az ember az alázatosságot erénynek tartja és nem gyávaságnak, miként kellene, s mig ember a vallást és politikát érinteni nem meri: addig biztos lábon állnak, és ez igaz hit, nem csalandja meg őket soha; (ellenben a népek azt hiszik, hogy az egyházat és kormányt az Isten rendelé és azért rendelé, hogy a népek földi és menyei boldogságát eszközöljék) és ez álhit, ez veszedelme a nemzetnek. — (Az én

egyéni hitem pedig az, hogy e földön üdv nem leszen, míg a népeknek iménti emlitett hite meg nem semmisül).

Innét magyarázható, hogy az egyházi hatalom és világi kormány leirhatlan vigyázattal és figyelemmel lesz minden hangot mi a vallással és politikával vagy kormányzással csak távul rokonságban van is. „Azt nem bizták te rád; te ahhoz nem értesz; az a mi dolgunk“ illyenekkel riasztanak viszsza, az egyházi elöljárók és kormányférfiak mindenkit, a ki e két tárgy fölött akármi véleményt mer nyilvánitani.

A mi időnkben még igen korlátozott elméűek az emberek, mit leginkább az tanusit, hogy a vallást a politikától egészen elválasztva külön tárgyalják, kezelik, pedig a kormányokról példát vehetnének, ezek jobban értenek hozzá; ők is használnak külön szavakat, de lényegében a kettő, t. i. vallás és politika mindig egy; ők tudják, hogy a vallás és kormányzás egy czélra dolgoznak, e kettő egy ügyet véd, támogat; saját érdeküket.

Én részemről sem politikáról vallás nélkül, sem vallásról politika nélkül nem igen birok szólni.

Mert kisértsük csak meg, mi alapja a vallásnak, de nem a mi vallásunknak, hanem józanészszerű vallásnak: gondolatot szabadon kimondani, közölni, kényszerités nélkül cselekedhetni, meggyőződés szerént Istent tisztelni. Nézzük nem éppen ez alapja-e a társadalmi létnek, tehát a politikának is?

Képzelhetni e józan társadalomnak azt, hol gondolatot kimondani, közölni tilos, hol kényszeritve kell cselekedni, s meggyőződés ellen a törvényt, vagy rám nézve nem törvényt, hanem önkényi rendszabályt tisztelni, megtartani?

Én azt hiszem, rendithetlenül hiszem, vagy inkább teljes meggyőződésem az, hogy vallás és politika — de hogy a politikával félre ne értsen az olvasó — hogy vallás és a társadalmi intézkedési tan, egy; tudnillik e néhány szóban központosul: ne tégy senkinek roszat. Alább a harmadik részben lesz erről szó, hol a nevelés fölött vizsgálódom.

Vegyünk egy országot, vegyük a miénket. Földünk termékeny, s az élelem szük; munkások, dolgosok vagyunk s mégis szükölködünk; ellenség közöttünk nincs és mégis roppant sereg katonát tartunk talpon; de nem akarok hoszszu sort elszámlálni, hanem kérdem: honnét a nyomor, mi e hazán nehézkedik? Onnét édes olvasó, hogy a vallást és politikát érinteni nem szabad; onnét, hogy az egyházi hatalom és kormányok' érdekében van bennünket alázatosságban, tudatlanságban, szegénységben tartani, hogy fölöttünki uralkodásuk annál biztosabb, dicsőségük annál tartósabb legyen.

Az egyházi főnökök azzal biztatnak, hogy boldogok a szegények, mert tul a siron övék lesz a mennyország; a kormány pedig azzal áll elő: könnyű nekünk a békét és rendet élvezni, de neki milly nagy munkájába, költségébe kerül nekünk ezeket megszerezni, s fentartani. És mi

ezt hiszszük, és e hitünkből csörgedezik, fakadoz a nyomor. — Mi unni kezdjük, a hitünk ingadozni kezd, mondja talán már nemsokára a nép! Mind vallásilag, mind pedig a polgári társaság' szellemében igazság után kell törekednünk, ehhöz pedig soha el nem juthatni, ha csak gondolatinkat egymással nem közölhetjük. Még akkor is igen nehezen juthatni czélhoz, ha korlátlan kifolyása van az észnek, hát még akkor, ha nagyobb erö ennek gátot vet. E gátot a vallás és politika egymással kezet fogva, vagy öszszevetett vállal hányja; mind örökön egy kézre dolgoztak.

De ugyan miként keresik a népek az igazságot? Ha elgondolom hányféle vallási felekezet van, s hogy azoknak mindegyike a többit ellenséges szemmel tekinti: alig vagyok képes szebb jövöt reméllni; de megint más részröl tudom, hogy bármiként különbözzenek, a födologban egyeznek; egy fölényt hisznek, mellyet nem ismernek, s egyik felekezetnek hitágazata sem parancsolja egyenesen, talán a mahomedánusokét kivéve, hogy az embert gyülölni, üldözni kell; néha ez megtörténik, de nem magából a vallásból ered, hanem egyes fanatikusok indulata okozza.

És ezért merem reméleni, hogy egykor e bohóságok megszünnek, mellyekkel most Istennek bajáczoskodunk. — Nézzük a nevezetesb felekezeteket:

Mahomed követöi azt mondják: csak egy Isten van és annak profétája; a pusztába kell menni öt imádni; vizzel meg kell gyakran mosdani, nappal böjtölni kell, alamizsnát osztogatni.

Ezek föbb pontjai a mahomedanusok vallásának. Ki ezt el nem ismeri, meg nem tartja, az elkárhozik.

De e pontoknak árnyékoldalait is megtekinthetjük: mondják egy az Isten, de öt nem ismerik, nem ismerhetik, miként kényszeríthetik tehát az embert arra, hogy ugy tisztelje az ismeretlen Istent, miként ök? hiszen talán máskép tetszik az Istennek és nem ugy? hogy merik ezért embertársukra a kárhozatot kimondani? mondják tovább, hogy egy profétája van, de ennek nem is értik nyelvét, és mégis hisznek neki; alamizsnát osztogatnak, de helyette mások tulajdonát elidegenítik, hol csak lehet; vizzel gyakran mosdanak, de vérrel is gyakran fertöztetik kezüket; nappal böjtölnek, de alig várják az estét, azonnal dobzódnak.

Ugyanazon Isten rendelhette-e e törvényeket, ki az életet adá? Ha az Isten öröktül fogva volt, hogy jutott volna csak a minap eszébe a muzelmanoknak illy törvényt adni? Azt tartják ök, hogy e néhány föpont elégséges az üdvözségre, és mégis nagy könyvre terjedt vallási tanuk.

E könyvnek czélja volt volna, hogy világosságot terjeszszen köztük, meggyözödést szüljön, s éppen ellenkezöt okozott; nagyobb homály támadt köztük; a könyvben foglalt kétértelmüség, ellenmondások fölött hevesen vitatkozva meghasonlottak, külön felekezetekre szakadtak.

Egyik azt vitatja, hogy Ali a profétának utódja, mások Omert és Abubekert állitják. Ezek tagadják, hogy a Korán öröktül fogva van; amazok a mosakodást és imádságot nem tartják az üdvözségre szükségesnek. Harmadik felekezet a bucsujárást megveti, a bort megengedi, negyedik a lélekvándorlást predikálja stb.

A mahomed vallási különfelekezetek számát hetvenkettőre teszik. És ezeknek mindegyike ugy van meggyőződve, hogy csak az ő hite az igazi.

A jobb ember lelkét fájdalom tölti be, midőn meggondolja: mennyi embervért folyattak e fanatikusok. Sem Istent maga lényében nem ismerhetvén, sem a mennyországról fogalmuk nem lehetvén, mégis milly tűzzel vitatkoznak egyikről is másikról is! Nem volna-e jobb azt mondani: nem tudom!

A mi keresztény vallásunk és a mahomedánusoké egy forrásbol meritetett: a zsidókébul.

Mi velük együtt csak egy Istent hiszünk; egyetértünk velük abban, hogy egy első ember volt, ki az egész emberiséget az által, hogy almát evett, tönkre tette, de mégis egymást gyülöljük.

Leginkább különbözünk pedig a mahomedánusoktul abban, hogy az egy Istent három személyre osztjuk, holott más részt azt állitjuk, hogy az Isten lélek, teste nincs, tehát egy személye sem lehet.

Egyházi elöljáróink azt merik mondani, hogy a ki nem hiszi Istennek három személyét, elkárhozik. Hiszen a menyország nem a tietek, miként rendelkeztek ti avval? Majd tudja Isten mittevő legyen.

De az még mitsem tenne, hogy menyországbol zárják ki azt, ki hármas személyt nem hisz, hanem még e földön is üldözik, bűntetik, kinozzák; ez kegyetlenség. Hiszen nincs köztetek egyis, ki Istennek valóját ismerhetné, tehát nem tudja, három vagy tiz, vagy semmi személyből áll-e?

Továbbá állitják egyházi elöljáróink, hogy azon egy Isten — ki e mindenséget alkotá, betölti, és fentartja — az egész mindenséghöz képest csak egy porszemnyi emberi testbe szoritkozott öszsze; anyagi, mulandó, határozott organumokat vett föl magára, és azért ő mégis szellem, örökkévaló.

Hiszen jó, engedjük meg hogy Istennek még e képtelenség is lehetséges, de bizonyosat róla nem tudunk, tehát ne kárhoztassuk, ne üldözzük embertársunkat azért, ha hogy ezt nem hiszi.

A muzelmánok ezt nem hihetik, bohóságnak s kóros agy' szüleményének tartják: ellenben természetesnek találják, hogy koránjuk öröktül fogva volt. Ezért gyülöljük egymást keresztények és mahomedánusok.

Mi keresztények ismét magunk közt czivódunk, felekezetekre, sőt a mi több, ellenséges pártokra szakadozunk. S annál konokabbul, makacsabbul veszekedünk egymással, mert a tárgy, vagy is csak eszme, mi fölött a versengések eredtek, érzékeink határain tul esik, tehát soha felőle sem egyik sem másik fél bizonyosságra nem vergődhetik.

Abban minden keresztény felekezet megegyez, hogy Isten valami megfoghatatlan, kimerithetetlen, szóval ránk nézve ki nem ismerhető lény, és mégis a fölött czivódunk: két akarata, természete van e, miként történik a megtestesülés, az ostyában, miként lesz Istenné, mikor, meddig van jelen stb.

Nem volna e észszerűbb ebbeli gyarlóságunkat és tudatlanságunkat megvallani s azt mondani: mind ezt nem tudjuk. A keresztények

számtalan felekezeteit mellőzve, csak magunk katholikusokra vessünk még egy pillanatot.

Mi pénteken, szombaton és más bizonyos napokon böjtölünk, legalább böjtölnünk kellene; de miben áll böjtölésünk? csak húst nem eszünk, hanem minden egyébb l torkig tömhetjük magunkat.

Az ész boszusan fordul el, midőn igy komediázunk Istennel. Vallásunk alapitója Máté szerént két nagy főparancsot hagyott, követőinek megtartani ajánlván. 22. r. 36. v. „Mester! mellyik a nagy parancsolat a törvényben? 37. v. Jézus pedig mondá: Szeressed a te uradat Istenedet teljes szivedből, és teljes elmédből. 38. v. Ez az első és nagy parancsolat. 39. v. A második pedig hasonlatos ehez: Szeressed felebarátodat mint te magadat. 40. v. E két parancsolatoktól függ az egész törvény és a Profétáik irások.“ Mireva'ó tehát a roppant kettős könyv, az ó és uj biblia? és még számos más nagy foliantok?

Az imádságot mi is igen üdvösnek tartjuk, pedig nem ismerjük Istent, nem tudjuk van e, lehet e előtte könyörgésünknek foganata? Sőt nem csak üdvösnek, hanem majd legfőbbnek tartatik nálunk az imádság, pedig ez által sem magunknak, sem senki másnak hasznot nem okozunk.

Misét hallgatni szinte egyik legszükségesebb része vallásunknak, pedig hallgass bár tiz, húsz misét egy nap, és hallgass mindennap annyit: érzett e szükölködő ember'ársod ezáltal legkevesebb segedelmet, csak parányi enyhülést is? teljességgel nem.

A mi katholika istentiszteletünk minden egyes részét akarám érinteni, de felhagyok vele, mert az maga jókora könyvre terjedhetne.

A keresztények felekezetit részletesen előadja Pluquet abbás két vastag kötetnyi illy czimű munkájában: „Eretnekségi Lexicon.“ Mind ezen felekezetek egymást gyülölik és mind az Isten nevében; a mellyik erősebb, a gyöngébbet elnyomja, üldözi: egymást eltürik, a mig megnem erősödtek; magoknak tul a siron kizárólag paradicsomot költenek, gehennát teremtenek a más felekezetüek' számára, de mindnyájan már e földön a poklot valósitják.

Első tekintetre azt vagyunk hajlandók vélni, hogy a zsidók még leginkább tartanak öszsze, s legkevésbé szakadoztak pártokra, de ez csak onnét van, mivel elnyomatottan széledtek el a többi népek közt, nem érnek rá vallási pontok fölött czivódni. Mihelyt elveiket vizsgálat alá venni kevés id jök marad, azonnal legalább két nagy pártra szakadnak: egyik párt állitja, hogy vallás- és törvényszerzőjük szavait betűszerént kell venni; mi abban világosan kitéve nincs, azt mellőzik vagy tagadják, és igy a lélek' halhatatlanságát, a poklot és menyországot, feltámadást, a jó és gonosz szellemeket, a jövendő életet, mint uj találmányt tekintik.

Midőn Mózes zsidó rokonait Egyiptombul kivezeté, azt tervezte, hogy minden másoktul különböző s önálló vallást és országot alapit, de nem érte czélját, hasztalanul tiltá az Egyiptomban látott képek tiszteletét. Az ő Istene nem más volt, mint az egyiptomiaké, mond Plutarch; Yahouh, vagy Jehova már Egyiptomban istennév vala, de máskép is nevezék isteneiket: Ei, Isis. Ha a mi keresztény vallásunk a zsidóbul tá-

madt, ennek meg mythusi eredete van, miként alább egy külön fejezetben látandjuk.

Mind az babona, vakhit, mit egyebek vallanak, mondják Zoroaster tanitványai a Perzsák, vagy gunynéven Gaurok. Ezek Azsiában éppen ollyanok, mint Európában a zsidók, a többiek közt elszéledve. Ők most ellenmondás nélkül fogadják el mesterük' helytartójának tanitását, véleményét, de reménységük van, hogy egykor a Mobed és Destur-ok (papjaik) közgyülést tarthatnak, s akkor nagy mesterüknek igazi tanitását követhetik; de akkor egyszersmind titkon táplált hitök is kitör, és elkezdődik a czivakodás a jó és gonosz szellem fölött; miként küzd, harczol Ormuzd a világosság istene, Ahrimannal a sötétség' istenével; egyik felekezet élethalálra küzd majd a mellett, hogy az ember testestül együtt támad föl; másik ellenben a mellett, hogy csak a lélek támad föl. — Zoroaster Mózes után öt századdal kezdé vallását a Medusok közt; az egyiptomiak Isteneit, Osirist és Typhont, Ormuzd és Ahriman nevekkel ruházta fel. De ez alább a mythusban bővebben lesz látható.

A hinduk felekezetei Isteneiket az álatokban keresik; őseik lelkeiről pedig azt hiszik, hogy azok a férgek- és bogarakba vándoroltak. Ezek Isten tiszteletére tehénganéjval és húgygyal tisztogatják magokat, s azt hiszik, hogy ha más vallásu emberhöz érnek, az által tisztátalanokká válnak. Szájokon hálót viselnek, mert attol félnek, hogy valami légyben egy szenvedő lelket elnyelhetnének, s azáltal nagy bűnt követnének el, de hogy a Pariat éhenhalásra kényszeritik, azt nem tartják vételeknek.

Ezen hinduk háromféle Istent tartanak, egyik B r a m a, a teremtő; másik W i s c h n u, a fentartó; harmadik S c h i w e n, ez a pusztitás istene.

Egyébiránt ezen Isteneknek külön imádói is vannak; némellyek egyik, mások másik zászlója alatt szolgá va remélnek üdvözülhetni.

A Brama tisztelete már nagyon alászált; legfölebb egy kevés vizet önt csak neki úgy félválról reggelenként a Bramin.

A Wischnut vadkan és oroszlán képében imádják, a mint az embernek bélét szaggatja ki; néha pedig lóképében kardot tartva kezében, s hiszik róla, hogy midőn igy megy kardosan, e jelenidőkort megsemmisiti, a csillagokat meghomályositja, a földet megrázkodtatja, s a nagy kigyót tűzokádásra kényszeriti, hogy e tűz az égitesteket megemészsze.

A Schiven leggonoszabb a három között, s mégis legtöbb tisztelője van. Követői vagy inkább imádói megvetnek minden egyebet, a szüzességet és szemérmet tisztelik, holott Lingam-nak meztelen képe előtt ajtatoskodnak; ezt virággal hintik be, s tejjel és mézzel öntözik. Mi csodálkozunk rajtuk, ők pedig nem tudnak nagyobb képtelenséget mint az, hogy a mi papjaink isteneket hisznek csinálhatni, midőn az ostyára lehelnek s azt mondják: ‚hoc est corpus meum' (ez az én testem).

Azsiának keleti részén több nép közösen egy Istent imád, de különböző nevezet alatt, s némileg alakját is különbözőleg festik, de tulajdonságaira ugyanazon egynek hiszik.

A chinai F o név alatt imádja; a japán B u d s o-nak nevezi; a Zeilandi B u d d h a névvel tiszteli; a tibeti L a m a-nak mondja stb.

Némelly pontban mindnyájan megegyeznek; tudnillik hogy istenük penitentziáskodott, megkinoztatott, böjtölt, hogy mint közbenjáró és engesztelő müködött, — ezek Jézusra emlékeztetnek — mind azért tisztelik, hogy egy ellenséges Istennel harczolt, és rajta győzedelmeskedett; ezt benne dicsőitik. Mondom, ebben mind megegyeznek, de egyenetlenek a külső tisztelet megadásnak módjára nézve.

A japani bonc azt állitja, hogy ezen közös Istenüknek másképen nem tetszhetni, csak sárga ruhában és hajadon fővel kell a léleknek öröklétét, s egy testbül másikba vándorlását predikálni.

A Sintonist ellenben azt hirdeti, hogy a lélek érzékek vagyis test nélkül nem létezhet.

Siam lakosa szemöldökét leborotválja, mert hite szerént ez igen kedves Istennek. Papjok ernyőpálmalevelet tart kezében, alamizsnát osztogatni ajánl.

A chinai, ősei lelkeinek áldozik, de egyik osztályuk Confucius tanitása szerént mindent a vakesetnek s égitestek mozgásának tulajdonit.

A tibetiek papjai sárga kalapot tartanak szükségesnek viselni; fővalóságukat egy gyermek képében tisztelik; ebbe ment át az Isten, és L á m a a' neve, másképen Dalai-Láma vagy a véghetetlen pap.—

Ezek szomszédságában más népcsoportok vannak, jelesen pedig a kalmukok; ezek azt hiszik, hogy Isten csak emberi testben lakhatik. Ők az indusok bohóságait nevetik, kik a tehénganéjt tiszteletben tartják, de hogy ők magok főpapjuknak szarát szent ereklye gyanánt őrzik, ez nekik nem nevetséges.

A tatárok négylábu álatok, madarak és bogarak' képében tisztelik két, t. i. jó és gonosz istenüket. Szeréntök ezek egy főbb Isten alatt vannak, de a ki semmivel sem gondol. Papjaik igen sajátszerűleg bőrköntösbe áltöltözködve harangokkal, csengetyűkkel, vasbul készült bálvány képecskékkel, madárkörmökkel, kigyóbőrrel, bagolyfejjel sat. felczifrázva mesterséges rángatódzással, varázshangokkal tisztelik az istent és támasztanak fel halottakat, s csalják az élőket. De hagyjuk egy kissé e bohóságokat.

Ugyan kérdezzük mind ezekről a józanészt, valjon kivánhatja e Isten, hogy neki illyenekkel kedveskedjék ember?

Ha azt hinni tudnók, hogy ezekben Isten kedvét találja: úgy Istent csufolnók ki, hogy olly hitvány észt tudott adni, melly ezeket megengedné.

Hiszem, szinte jól fog esni megint az olvasónak, ha annyi képtelenség helyett ismét a józanész sugallásából eredt hangokat hall. Kisérletül legyen.

Ha az Isten kedvét találná valamiféle szertartásokban, úgy ő maga bizonyosan egy fáradsággal mindnyájunknak kijelentette volna; de mivel ezt nem tevé, jele hogy örömét egyikben sem leli, s szabad akaratot adván mindnyájunknak tetszésünkre hagyta e gyermekjátékot.

Ő ha mindentudó, látta előre, milly sok borzasztó viszszaélésnek lesz forrása a szabad akarat, de tudta egyszersmind azt is, hogy ez idővel jóra fejlődik ki, s hogy ember sohasem érhetné el azon tökélyt, mire törekedik, ha szabad akaratát megvonja tőle.

Ha igaz az, mit a mathematikusok és csillagászok állitanak, hogy azon számtalan piczinynek látszó égi test, mellyeket tiszta derült éjjen látunk, s némellyek bámulnak is, nem olly piczinyek, hanem roppant nagy testek, ezerszer meg száz és némellyek több százezerszer nagyobbak mint földünk, azokon lehetnek tölünk különböző természetű s talán nagyobb tökélyre fejlődhető lények is mint mi emberek vagyunk: az, ki mindezeket teremteni tudá, s maig, de hihető tovább is fentartja, igen nagy, hatalmas valami; s mi emberek hozzá képest parányibbak, talán kevesebbet jelentők vagyunk, mint ránk nézve a piczinke hangyák, vagy talán csak ollyak, mint egy csep vizben uszkáló és csupán nagyitó üvegen látható lények.

És kérdem, valjon nem ollyan e minden cselekvésünk, úgy nevezett istenitiszteletünkkel együtt Isten irányában, mint e piczinded álatok mozgása ránk nézve?

Még nem találtatott emberi nemünkből egy is, ki Istent az ő valóságában láthatta volna, tehát alkalmasint ő csupa szellem, vagy erő, vagy nevezzük akárminek, de láthatlan, tapinthatlan valami; mi sükere lehet tehát azon ezer meg több egymással ellenkező s képtelennél képtelenebb istentiszteleti szertartásoknak?

Tegyük, hogy minden e földön élő népeknek egy ugyanazon Istenük van, s mivel tiszteletünkkel többnyire valami hozzá intézett kérés van kapcsolatban, teljesitheti e azt, ha midőn mások éppen ellenkezőt kérnek? Csak egyetlen egy városban is némellyek például esőt, mások ellenben szárazságot kérnek. Ugyan hajolhat e józanul kérésünkre? És tarthatnók e őt mindenható, bölcs lénynek, ha folyamodásaink szerént intézkednék?

Elmegyünk egyházba, ott a pap hoszszu ünget ölt magára, zsinórral körülköti, fölébe elölhátul lefüggő kötényfélét akaszt; aztán majd balra majd jobb oldalra megy, majd meg a néphez fordul, és szavakat mond el, mellyeket a hivek nem értenek, mellét veri néha, majd meg csöngetnek neki: ugyan mutassatok annyi millió ember közül csak egyet, kinek e szertartás segitségére lett vala? vagy ha ez nem, mutassátok meg nekem, győzzetek meg engem arrol, hogy ez Istennek tetszett, s hogy ezért áldását küldé e föld embereire.

Kisértsétek meg, ne szolgáljon e hazában egy pap se misét néhány évig; fogtok e valami változást észrevenni? Terméketlenebb lesz e e' haza?

Ha már Isten szolgáinak adjátok ki magatokat, tanitsátok a tudatlanabbakat, példával jóra buzditsátok a gyarlóbbakat, mert a miséből sem okosabbak, sem erényesebbek nem lesznek. De ne úgy tanitsátok mint némellyek eddig tőnek közületek: a szószékből jótéteményt predikáltak reggel, jócselekedetre inték délután is a hiveket, és estve nem temetik el a magával is jót tehetetlen nyomorultnak halottját, mig meg nem fizet; s mivel pénze nincs, vánkosait viszik el,

Ha az Isten ollyan volna, mint a millyennek ti festitek, bizonyosan az illy lelkiatyákat menyköveivel zuzta volna szét. Isten, te ha mindentudó vagy, tudni fogod azt is, midőn a nyomorult aszszony véresverejték közt öszszezsugorgatott garasait és majdnem gyermeki szeretettel ne-

vett, ápolt pár csirkéjét mint mindenét viszi a paphoz, hogy egyetlen drága szülötteért, ki betegen fekszik, misét szolgáljon és imádkozzék érte. Nekem könyeim potyogtak, mint a szerencsétlen anyának is, de a pap elvette a véresverejtékkel szerzett garasokat (az evangeliumi asszonyként mindenét) s a pár csirkét, a helyett hogy neki viszszaadta volna, hogy azt beteg gyermekének főzze meg és úgy többet használ neki, mint az ő miséje.

Én úgy vagyok meggyőződve, hogy a csupa jó példaadás, tanitás nélkül többet használ, mint a csupa tanitás példaadás nélkül. Ti lelki atyák inkább csak cselekedettel mutassátok, hogy Jézus követői vagytok.

VII. FEJEZET.

Vallási versengés.

Sok embernek agyában megfordult már hihetőleg e gondolat: bárcsak az emberek egyenlően tisztelnék az Istent, vagy ez: ugyan nem lehetne e azt eszközölni, hogy minden vallási felekezet egygyé olvadna öszsze, s aztán lenne egy akol és egy pásztor, miként az evangeliomban is áll? Mig az argumentumokat (védok, okoskodás) fegyver szolgáltatja: addig ezt remélni nem lehet.

Már Jézus foglalkozott ez eszmével, miként tanitványai' hagyományiból kitetszik, s az evangelista följegyzé, de még akkor is nehezen volna ez valósitható, ha minden külön nyelvű népcsoport közt olly férfiu volna, millyen Jézus vala; mert a természetben semmit erőtetni nem lehet; minden erőtetésnek más és nem a szándéklott eredvénye szokott lenni, miként a történet és a mindennapi tapasztalás is bizonyitja.

Legyünk türelmesek, menjünk épületes példával elő, közöljük meggyőződésünket heveskedés nélkül — de ha gondolatink' közlésében akadályokra bukkanunk, mindenek előtt ezeket kell elháritanunk: — és igy magától jő, jönie kell, mit obajtunk.

Csak a minap hangoztatott a többek közt hazánkban egy férfiu illyenféle szavakat: lehet e csak egy üdvözitő ekklezsia és mellyik az? — nem emlékezem már tisztán, de gondolom, ez volt értelme, — és e néhány szó mennyire fölizgatá a kedélyeket! Könyvecskék jöttek napvilágra, de mellyekből nem azt láttuk: mellyik az egyedül üdvözitő hit, hanem azt: mennyire elfogultak, milly makacsul ragaszkodnak az emberek véleményükhöz. Nekem az illy egyesüléshöz most semmi reményem sincs, mert hogy ez létesülhessen, ahhoz több értelem, nagyobb felvilágosodás kivántatik.

Ha valaki ez egyesitési eszmével komolyan szándékoznék föllépni: nem éppen nagy fantázia kivántatnék a belőle kerekedendhető versengés vázlatának leirására.

Kisértsük meg.

Arrol nem is szabad kételkedni hogy: a mi vallásunk az egyedül üdvözitő, mondják a főpapok, kiknek feje Romában lakik; ezt kétségbe sem hozhatni; ez csalhatlan igazság; ezt maga az Isten nyilatkoztatá ki; Jézus megigérte, hogy a világ végeig vele lesz, s a pokol' kapui sem vesznek erőt rajta.

Hiszen a mienket is maga Isten nyilatkoztatá ki — mondják minden egyéb felekezetek; a nem keresztények pedig még azt teszik hozzá: ugyan mi rendkivüli biztositás az, hogy Jézus világ' végeig vele lesz? hát nem lesznek e a mi profetáink is a mi vallásunkkal? és ki merné állitani, hogy a ti Jézustok nagyobb volt, mint a mi profétánk? — itt több felekezet megemliti a magáét.

Adja elő mindenik felekezet a maga vallásának lényeges pontjait — mond a józanész — mert a fölött, mit nem ismerünk, itéletet nem mondhatni.

A pápaisták felelik: a mi vallásunkat annyi csoda erösiti, annyi vértanu pöcsételé meg, hogy ennek isteni eredetéről csak esztelenek kételkedhetnek. Kell e több és nagyobb bizonyság, mint hogy mesterünk halottakat támasztott, és maga is halottaibol feltámadott?

Nekünk is számtalan csodáink vannak, kiáltanak a többi felekezetek mindnyájan; de azt előbb bizonyitsátok be, hogy mestertek halottaibol feltámadott. Ha a ti vallástok volna egyedül isteni eredetű, Isten nekünk is azt nyilatkoztatta volna ki, pedig hozzánk a ti apostolaitok nem érkeztek.

A ti csodáitok csak szemfényvesztések voltak, felelének a pápaisták, és nem valódi csodák; a gonosz szellem üzé játékát vallásaitok' hirdetőivel.

Mig be nem bizonyitjátok, mi egyetlen egy csodatételét sem hiszszük mesterteknek — mondanák némelly keleti felekezetek — mert csodatevő erőt csak a mi profétánknak adott Isten. A ti papjaitok ámitanak benneteket; ők nem tanitóitok, hanem uraitok; magok e földnek minden gyönyörét élvezni, sőt fenékig kiüriteni igyekeznek: nektek pedig a szegénységet vagy nyomoruságot erényül követni ajánlják, s ezen erénynek jutalmául az Isten országát igérik nektek, mintha az övék volna, s azzal szabadon rendelkezhetnének.

Józanész: hol vannak élő tanuitok, ti boldogtalan népek, hogy az mind úgy történt, miként hiszitek?

Élő tanuink ugyan nincsenek; — felelének mindnyájan — a tények igen régiek, de fenvannak az irományok, mellyek szinte tanukul szolgálnak.

Józanész: Igen de hol vannak ismét a tanuk, kik azt bizonyitsák be, hogy irományaitok valósággal profetáitok hagyományai, és nem későbben készültek? Ugy látszik valahány felekezet van, mindenik irománya a többiének ellentmond; magok közt öszszehasonlitva csupa ellenmondásbol állnak; ki fogja öszszeegyeztetni, az ellenmondásokat kiegyenlíteni, a képtelenséget kimutatni s belőlük kitörölni?

Igazságos és részrehajlatlan itélő birák — mondanák többen.

Józanész: hol vannak e részrehajlatlan és igazságosan itélő birák?

Válaszszon mindegyik felekezet kebléből néhány olly férfiut, kiket legigazságosabbnak tartanak, ezek jöjenek öszsze és egyenlitsék ki a dolgot.

Nem, mi meg nem egyezhetünk abban, hogy más felekezetek közöl is választassanak itélő birák — kiált majd minden felekezet külön —

mert a többiek tévutakon járnak; nincsenek köztük férfiak, kik képesek lehetnének egyességet eszközölni, csak a mi vallásunkbeliek közöl találkozhatnak erre alkalmasok.

De nem is szükséges — szólának kitünö hangon a pápaisták — mert a mi hitsorsosink közöl száz meg száz ezer martyrnak vére bizonyitá be, hogy a mi vallásunk az egyedül üdvözitö; készebbek voltak ök a legkinosabb halált kiállani, mint vallásukat megtagadni; ha nem ez volna az igaz vallás, teheték vala-e ezt?

Erre mindenik felekezet kezdi vértanuinak sorát hoszasan elöadni, miböl olly zsibaj támadt, melly a füleket borzasztóan sérté.

Józanész: Hát ha egyik felekezet a többieknek martyrait eltagadná, mi történnék akkor? miként bizonyitanák be, hogy martyrok (vértanú) halála igazolá vallásukat?

Mi mindnyájan készek vagyunk érte meghalni, — orditá a rémitö sokaság, és valósággal némellyek találkoztak is, kik már neki gyürekeztek magokat kivégezni, de a Józanésznek nagy nehezen sikerült a fanatikus bohókat viszszatartóztatni.

Ha mindnyájan önkéntes halálra szánnátok magatokat, azért hogy valamelly igazságot megbizonyitsatok — szól a józanész hozzájok — igazabb volna e azzal azon igazság? Kétszer kettö négy, ezen igazság világos; tegyük hogy ez állitás mellett ezer ember föláldozza magát; azért változott e, világosabb, nagyobb igazság lett-e ez? képtelenség nélkül nem mondhatni — hogy igen. A rész kisebb mint az egész; ez világos igazság. Ha ennek bizonyitására pár millio ember adná életét, világosabb volna e azáltal mint volt mikor azt egyetlen ember elöször csupán ajkain kiejté? nem. Mind azon számtalan különféle vélemény, s állitás, mi kebleitekben él, egyformán igazság nem lehet, mert lám egymással ellenkeznek, hanem az igazság benne csak egy lehet: ebböl következik, hogy legtöbben tévedésben vagytok. Ha már kiki véleményeért — a mi tévedés, mert mondám az igazság csak egy valamelylyik lehet — meghalna, megszünnék e az azért tévedés lenni? igazsággá változnék e az halálotok kedvéért? sohasem.

Vegyünk föl három véleményt, szeréntem mind a három tévedés: Mózesnek maga Isten adta a tizparancsot két kötáblán; — Jézus valóságos Isten; — a korán öröktöl fogva van.

Mind a három nem lehet igazság; már ha ezeknek valamellyikeért vagy mindegyikeért az illetö felekezet halálra adná magát, e tévedés vagy hibás vélemény igazsággá változnék e? lehetetlen. Hogy pedig e három véleménynek mindegyike tévedés, ekkép mutatom meg:

A két kötáblát nem adhatta Isten; mert öt igazságosnak tartjuk, tehát nem csak Mózesnek vagy általában a zsidóknak kellett volna adnia, hanem minden népeknek, mellyek a zsidók elött és rajtuk kivül léteztek, és pedig mingyárt kezdetben, mihelyt az elsö népcsoport e földön keletkezett; mert hogy azok, e parancsok nem tudása, következésképen meg nem tarthatása miatt elveszszenek, elkárhozzanak, az isteni igazság meg nem engedheté; vagy talán nem szükséges e két tábla egyéb népeknek? ugy nem Isten adta, mert ö csak szükségest, és

pedig minden embernek egyaránt szükségest adhatott; szükségtelent, vagy csak egy népnek, a zsidóknak szükségest hogy adjon, föl nem tehetni róla.

Jézus nem lehetett Isten; mert ha Isten alatt valami legfőbb lényt értünk, melly az egész természetet alkotá, két illy legfőbb lényt nem képzelhetni.

Ha megengednök mégis, hogy ketten voltak, egyik vagy kisebb, azaz csekélyebb, vagy nagyobb, vagy a másikkal mindenben tökéletesen egyenlő volna.

Ha kisebb volna, már nem volna maga a fő Isten; ha nagyobb volna, akkor ez volna a valóságos főisten, s a másik ennek alája rendeltje lenne, s mint alárendelt nem lehetne mindazon tulajdonságokkal biró Isten, mint a másik; ha pedig végre vele tökéletesen egyenlőnek állitnók, akkor ők nem kettő, hanem ugyanazon egy Isten volnának.

A korán nem lehet öröktől való; mert ha öröktől fogva volna, más vallási tan és könyv kivüle nem keletkezhetett volna, valamint az örök Istenen kivül más igaz Isten nem támadhatott. Ha e koránnak nem volna kezdete, hanem Istennel együtt mindenkor létezett volna, meg kellene mutatni, hol létezett egész addig, mig Mahomed született; mert mint anyagnak valami tért csak be kellett töltenie; hol találta föl Mahomed?

Ha ez legjobb, egyedül üdvözségre vezető: Isten mingyárt az első embernek kezébe adta volna; ha Mahomed képes volt föltalálni: Istenben is csak föltehetünk annyi föltalálói észt, hogy ezt kikutathatta.

Barátim, hatalmasan tévedtek — folytatja a Józanész — midőn hiszitek, hogy egy pár könyv, millyen a biblia és korán, vagy pár kőtábla szolgálnak föltételül boldogságtokra. Hiszen ha ember nem lehetne ezek nélkül boldog, Istent igaztalanságról vádolhatnátok, midőn nem teremté mingyárt e könyveket és kőtáblákat az első emberrel együtt. Az igazság egy, de a vélemény ezer meg millióféle lehet, majd annyi, a hány ember él: természetes tehát, hogy legtöbbek véleményének tévedésnek kell lennie, következőleg a nagy sokaság csalódik.

Ha már e csalódásban élnek: azért halnak is; és mit bizonyit ez?

A tévedésnek tehát szinte megvannak a maga martyrjai; és ekkor mi szolgál az igazság pöcséteül?

Gyarlók vagytok barátim. Még azt sem tudja senki közületek, mi történt csak tegnap és mi megy végbe ma szemeitek előtt: és esküsztök arra, mi ezredek előtt történt.

Makacs és büszke lények vagytok, minden gyarlóságtok mellett.

A természet törvénye változhatlan, ellenben ti örökös csalódásoknak vagytok alája vetve, és mégis ti akarjátok határozottan kimondani, hogy csak ezáltal tisztelhetni Istent! —

Száljon kiki magába, nem kénytelen e észrevenni, hogy véleménye ma nem az, mi volt husz év előtt. Nem volna e képtelenség részetekről, ha nem a mai meggyőződésteket, hanem a husz év előttit követnétek? És nem éppen olly, vagy nagyobb képtelenség-e az ezredek előtt élt emberek véleményét, hitét követnetek? Ha ti nem emberek, hanem gondolat nélküli mozgonyok volnátok, ám akkor gépileg

mozoghatnátok örökké, mig csak valaki volna, ki időnként mozgásba tenne benneteket.

No jól van, mi nem ragaszkodunk hát a tényekhöz, hanem csak az ész után megyünk, melly tanainkban mutatkozik — szólának némelyjek — az is ki fogja mutatni, mellyikünk részén van az igazság.

Ekkor mindenik akart szólni, de mégis egy Imán, Mahomed követőinek papja, emelt leghangosabb szót, Mekka felé fordulva s a koránra mutatva igy kezd beszélni: Lássátok itt e könyvben a világosság és igazság a maga tisztaságában; itt, ebben nincsenek kétségek; ez egyenes úton vezeti azt, ki vakon hiszi mind a mi benne foglaltatik.

(Hiszen a mi könyveink is egyenesen vezetik mind azokat, kik a bennök foglaltakat hiszik — közbe szólának a többiek —)

Ki az isteni próféta szavait föltétlenül elfogadja — mond tovább az Imán — annak megnyilik a paradicsom; mert Mahomedet Isten, mint szolgáját, küldé e földre; ő rá bizta a világot, hogy a kik hinni nem akarnak, fegyverrel hóditsa meg s téritse az igaz hitre. Megátalkodottságuk Istentől van; sziveiket megkeményitette, de azért meg is lakolnak.

Kicsoda ez ember — kiáltának többen a sokaság közöl — ? Micsoda jognál fogva akar ő minket zsarnokilag vallására kényszeriteni? Nem adott e Isten nekünk is, éppen ugy észt és érzékeket? És mirevalók nekünk ész és érzékek, ha azokat nem használjuk? Ha ő feljogositva hiszi magát arra, hogy minket megtámadhat, nincs-e nekünk is jogunk magunk védelmére szólni? Vakmerő! hiszen higy vakon — miként neked tetszik, ám higyenek ismét mások neked, de nem képtelenség e hitre fegyverrel kényszeriteni? Micsoda Istened van neked, ki azon vakságot bünteti meg, mellyet maga okoz.

Most e felszólaltak egyike magánosan kel ki az Imán ellen.

Engedjük meg — mond — hogy Mahomed az igaz apostol, ő tanitá az egyedül üdvözitő hitet, mutassa ki előbb, hogy Isten öt fölhatalmazta, ha másképen nem birná a hiveket aklába hajtani, fegyverrel és erőszakosan is tehesse. Ha ezt bebizonyitja, hiszünk ugyan neki, de Istenét mienknek el nem ismerhetjük. És miután maga Mahomed régen meghalt, legalább mondjátok meg, Alit az ő vejét kövessük e, vagy pedig helytartóját Abubekert? — Tudniillik a mahomedánusok két nagy pártra szakadtak: a törökök ez utósót, a perzsák amaz elsőt követik. — Alig mondá ki a szóló e neveket: a mahomedánusok két pártja, mint két dühös ellenség kelt ki egymás ellen: eretnekeknek, ámitóknak, istenkáromlóknak szidalmazák egymást.

Józanész: No lássátok, minő tiszta igazság van a ti korántokban. Ha az abban foglalt hittanok olly világos igazságok volnának, mint ez: kétszer kettő négy, lehetséges volna e azok fölött viszálkodásra törni ki, millyennek ime tanui valánk? Mutat e a historia olly példát föl, hogy találkoztak emberek, kik e fölött: kétszer kettő négy, vitára keltek volna? sohasem. Ha vallástok tanai kétségbevonhatlan igazságok volnának, történhetnének e fölötte olly véres emlékű viszálkodások, millyekkel telvék az évkönyvek lapjai? lehetetlen. De azt mondók fölebb, hogy adja elő kiki vallási pontjait, hogy aztán itélni lehessen:

mellyik felekezeté állja ki a próbát, vagy közeliti meg az igazságot? s a helyett ujra viszálkodásnak eredtetek. — A felek megegyeztek ismét.

Isten nekünk 24,000 prófétát küldött, miután a népek bálványozásra fajultak — kezd megint az Imán — az utósót küldé el, Mahomedet, ki a békeáldást hozá magával. Ez azért jött, hogy a korán tartalmára az embereket megtanitsa, mellyet maga az Isten irt meg.

Itt részletesen adá elő, s világositá meg, hogy a korán, mint Isten igéje, éppen ugy öröktül fogva van, mint maga az Isten. Ezt levelenkint huszonnégy éjszakán küldé Isten Gabriel arkangyal által Mahomednek. Az arkangyal bizonyos zörejjel jelenté mindig magát, s akkor a próféta hideg verejték üté ki magát; elmondá, miként futott be a próféta egy éjjel kilencz menyországot álmában; miként ajándékoztaték meg olly tehetséggel, minélfogva csodákat vihessen végbe; miként egy szavára a fák kizöldültek; a kutak és csatornák vizzel megteltek; a holdat két fél karikára szelte; milly sükerrel terjesztè religióját, melly fensége miatt legméltóbb Istenhez, s egyszerüségénél fogva leginkább van az emberek felfogásához mérve; mivel csak tiz czikkelyből áll: egy Istent kell hinni; Mahomedet profétájának ismerni; napjában ötször imádkozni; esztendőt által egy hónapig böjtölni; egyszer életében Mekkába menni; vagyonából tizedet adni; bort nem inni; sertéshúst nem enni; s a hitetleneket üldözni. Ki ezeket megtartja, már ez életben is a világnak sok javaiban részesül, de különösen ha meghal, lelke a mérlegben megméretvén, a hidon, melly olly keskeny mint a hajszál s olly éles mint a kard, melly alatt a pokol terül el, átmegy s végre a gyönyör helyére ér, melly téjjel és mézzel öntöztetik, s Indiának és Arabiának balzsamától illatozik, hol örök szüz s mindig megifjuló lányok szolgálnak a boldogultaknak.

Ekkor már önkénytelenül kaczagásra fakadtak a többiek: hogy ábrándozhatnak igy eszes emberek? mondván — hiszen ez valóságos keleti regény, hasonlit az: Ezer egy éjszakához.

Józanész: Nekem ugyan semmi közöm hozzá, megegyeztek e hittanaitokban, érdekelve nem vagyok. Majd a közületek választandott férfiak itéljék el: Mahomed tanitásában van e az egy igaz hit? hanem én csak ez észrevételt teszem: hol veszik ők majd menyországban azt a sok tejet és mézet; honnét keritik öszsze a sok szép s örök ifjuságban viruló szüzet? Ugy látszik ott svajczer teheneknek és méhészeknek is kell lenniök; vagy talán a tej és méz patakban folyand mint e földön a viz? és tudják e bizonyossággal a mahomedánusok, hogy van illy menyország; ha van, hol van, és kitől tudják? Én azt gondolom, a hajszálnyi keskeny hidon átmenve egy sem birja a sulyegyent megtartani, s igy mind lezuhannak és senkisem kerül közülök a téjjel és mézzel folyó földre. Szóval csekély belátásom szerént, a muzelmánok e menyországa nem létezhet a természetben.

Kimondván a Józanész egyéni véleményét egy Samojed állt elő szólván: Mahomed paradicsoma nem volna rosz, de a böjtölésről szóló hitágazatukat kénytelen vagyok mint esztelenséget viszszautasitani. Hiszen ha addig kellene böjtölni egyhuzamban, mig a nap kétszer kel föl,

azaz két nap: mi mindnyájan elvesznénk; mert nálunk nyáron három hónapig sem kel föl a nap, hanem mindig fölöttünk van.

Már az igaz — mondának sokan — ezt nem lehet igaz vallási ágazatul meghagyni.

Ha mind jó volna is a mahomedánusok vallásában — mond egy amerikai — de az csakugyan ostobaság, hogy Mekkába kelljen vándorolni. Hiszen igy néhány millio szünetlenül processiot járna ama sivatag pusztába.

Alig várta egy pápaista pap, hogy már egyszer ő is szóhoz juthasson — bizony csodálom hogy régen le nem torkolta mindazokat kik előtte beszélni mertek — igy kezdé beszédét: Mahomed vallása nem isteni különös kinyilatkoztatás, mivel annak fővonásai vagy pontjai már azelőtt régen megvoltak. Az nem egyéb, mint a zsidó és a mi vallásunkbul kölcsönözött, elferditett, szedegetett igazságoknak zagyvaléka. Nézzétek bár végig valláskönyvüket, nem találtok ben egyebet, mint a bibliából és evangeliomból szedett és minden összszefüggés nélkül hányt elbeszéléseket, fonákul alkalmazott mondásokat, s mind ez együtt csupa ellenmondások' szövetéke. Vizsgáljátok e tanitás szellemét s a próféta magaviseletét: egy csalfa, de bátor jellemű férfit találtok benne, ki elég ügyesen tudta czéljai kivitelére a népnek kedélyét fölingerleni. Ő tudatlan, együgyű és képzelgő emberekkel beszél, társalkodik; ezek gyöngeségének és hiuságának hizeleg, minthogy minden tudományt megvet; ezek szegények, tehát haszonvágyók s könnyen izgatja föl vágyaikat; szóval mindent igér nekik e földön s a tulvilágban mi az érzékeket csiklandozza, ingerli. — Melly egészen különböző jellemű a mi vallásunk; ennek tanai az érzékiséget és vágyakat elfojtani, nem pedig ébreszteni törekedik; az indulatokat elfojtani czélja. Mennyire tanusitja mennyei származását az által, hogy szelidséget, alázatosságot és szeretetet predikál. Igaz, némelly ágazatait észszel föl nem érhetni, de nem éppen ez tanusitja e hogy Istentől eredt, mert ember sohasem talált volna fel olly nagy titkokat, mint a millyek ebben vannak. Isten öröktől fogva létezvén végre elhatározta magában e világot semmiből teremteni. Hat napon elvégezte nagy munkáját, mit azzal fejezett be, hogy két embert formált, őket a paradicsomba helyezte, s a t.

Elbeszélte mind azt, mit mi katholikusok hiszünk, s midőn a szentségekre került a sor, és azt kezdé előadni, hogy mit mivel a keresztség, s a mint e szavakat emliti: búcsu, a pápának bünt megbocsátható hatalma, s a t. ezren és többen szólamlának fel. — Milly borzasztó viszszaélés — kiáltának a lutheristák, Kálvinisták és más istákk. A pápának nincs hatalma bünöket megbocsátani, a vétket elengedni. Most majd harmincz keresztény felekezet egymás ellen kelt ki, s egyik a másikat eretnekséggel vádolta.

Józanész: Ha én valami vallási egyén volnék, hitem ágazataimul el nem ismerhetném, hogy egy kevés viz az embert vétkétől megtisztithatná; hogy Istennek fia van; hogy a pap ostyából Istent csinálhatna; mert ugyan lehetne e valami képtelenebbet gondolni, mint azt, hogy a hány katholikus pap van Európában s ittott egyéb világrészekben, tegyük körülbelül 100,000-re mindöszsze, s ezek naponként legalább

ugyanennyi Istent csináljanak s azokat egy uttal meg is egyék!! Ez borzasztó valami, ah nem borzasztó, több, más valami, de nem tudok nevet adni neki. Pedig még ez kevés; a hivek számára is csinálnak isteneket, mert legalább husvét táján majd minden katholikus is megeszik egy Istent.

Én úgy vagyok meggyőződve, hogy azok, kik illy valamit képesek egyik fő hitágazatul fölállitani és tanitani, azoktul üdvöset nem igen várhatni. Mert vagy meggyőződésből állitják, hogy az ostya Istenné lesz, vagy ámitásból.

Ha meggyőződésből, ugy igen együgyüek, tehát nem képesek felségest, dicsőt mivelni: ha pedig ámitásból állitják, az emberiség sirva néz e tanjuk gyümölcsére.

Ugy szinte el nem fogadnám hitem ágazatául, hogy az első pár ember a megtiltott almából evén minden utódaik kárhozattal legyenek büntetve; azok büntettessenek egy embernek vétkeért, kik még akkor nem is születtek!

De megtartóztatom magam, hiszen a választandó birák majd jobban megitélik, mellyik lehet az igaz, s egyedül üdvözitő hit.

Mindezek után vadak emelék szavokat, kiknek vallásról fogalmuk sincs, mondván: Ugyan mit beszéltek ti emberek! hát azért, hogy ezelőtt hatezer esztendővel egy férfi és egy aszszony almát ettek, az egész emberi nem elkárhozzék? és ti még azt mondjátok: Istentek igazságos! Hiszen még a kegyetlen zsarnokok sem büntetik a későbben született gyermekeket atyjok hibáiért. Ezt megengedvén nem lábbal tapodtok e minden jogosságot és észt? Ti minket tériteni akartok, pedig nem volna e sokkal jobb, ha e hittudományokkal fölhagyva a mi egyszerűségünkre viszszatérnétek, honnét kiserdültetek? Mi semmi dogmával nem vesződünk, hanem élünk a természet' javaival annyiban, mint éhségünk enyhitése kivánja, többet nem bántunk, mert kivülünk mások is vannak, kik abból szükségüket kielégiteni természeti ösztönüknél fogva kivánják. Tudjuk, hogy azt, miben gyönyörködünk s a mivel vágyainkat betöltjük, nem mi teremtettük, tehát azt gondoljuk, hogy van valami nagyobb erő, melly ezt elővarázsolta, de hogy ki ő, millyen ő? nem tudjuk, azzal nem is törődünk.

Tartozunk e iránta valamivel, azt sem tudjuk, de hogy embertársunk iránt, ugy kell magunkat viselnünk, miként kivánjuk, hogy ő irántunk legyen, igen természetes, mert ezt kinek kinek tulajdon haszna s biztossága tanácsolja.

A vad embereknek e beszédére semmi észrevétel nem tétetett, hanem némellyek a korábbi állitásokra még adósak maradtak megjegyzésükkel, mondának tehát: De mutassátok nekünk elő a tanukat, kik mind ama tényeket, tetteket bebizonyitsák. Igazoknak tarthatjuk e mit egyik másik felekezet elmonda, a nélkül, hogy szigoruan megvizsgálnók? A legcsekélyebb dolognak bebizonyitására, mi a közönséges törvényszék elébe kerül, legalább két tanu kivántatik meg, s mi mind ezeket, miket hallánk, csupán azt mondjukra higyük e? Mi a hivést csekély fontosságunak tartjuk, mert a hivés gyakran csal; mi tudni ohajtunk, mert a tudás sohasem csal.

Még eddig a Rabbik hallgattak, s mint — szerénlük — hittudományuk alaposságából eredő megnyugvásuknál fogva gunyosan, de egyszersmind sajnálkodva mosolyogtak, hanem kevés szóval végre mégis elmondák meggyőződésüket: A keresztények — mondának ők — nem tagadhatják, hogy mi vagyunk a forrás, mellybül meritettek. Vagy Istentől van törvényünk, s akkor ők eretnekek, mivel tőlünk elszakadtak; vagy nincs Istentül; de akkor az övéké is rogyik a mienkkel együtt.

Ah ezt meg kell különböztetni — mond egy keresztény pap — a ti törvénytek is Istentől jő ugyan, de az csak előkészitő kép; a valóság mi vagyunk.

O mi jól tudjuk, hogy ti illyen fogással szoktok előállni — felelt az előbb szólt rabbik egyike — de különböztetésteknek nincs értelme. Vallási rendszeretek mysticus, ábrándos és allegoriai magyarázaton alapszik. A ti rendszertek legveszedelmesebb annyiban, hogy néha betű szerént veszitek az irást, máskor nem betü szerént, a mint érdektek inkább kivánja; és igy mindent feltaláltok benne, mit csak egy ábrándos kigondolhat. Igy például a mi profétáink egy valami jeles vezért, vagy fejedelmet, szóval politikus főnököt értettek, ki a zaklatott zsidókat még egykor jelentős néppé teendi, és ti abból messiást faragtatok; profetáink azt értették, hogy azon férfiu, kinek combinatiojuk szerént jönie kell, a zsidó népet szolgaias és már aljas helyzetéből kiemeli, megszabaditja: ti pedig az emberi nem' váltságának kereszteltétek; egyetlen kifejezés, mellyet vagy roszul fogtatok fel, vagy készakartva ferditettek el, elégséges volt arra, hogy abbol ezt hozzátok ki: egy szüz férfiu nélkül méhében fogant. Milly könnyü vala az első két, három zavaros században e rendszerteket összeszőni. Hiszen könyveinkben még a háromságtokat is feltalálni hiszitek, holott arrol benne egy szó sincs. De nem akarlak benneteket ingerelni, talán már is többet mondottam, mint kivántatok.

A Rabbinak beszéde alatt már valami szokatlan morajt lehete hallani, mi csakhamar nyilvánossá tört ki, és dühösséggé fajult: a rabbit istenkáromlónak, szentség-fertőztetőnek szidalmazák, s már már megrohanni akarák. Zászlót emeltek föl a szerzetesek, mellyre, miként a spanyol inquisitio zászlóján, e szavak valának irva: Igazság, irgalmasság és szánakozás, ugy szinte fogók, rostély és máglya is voltak rá festve. E hitetleneket máglyára hányjuk; az Isten dicsőségére meg kell őket égetnünk.

Ez tehát amaz isteni religio, ebben van ama felséges morál, szeretet, mellyet annyira magasztaltatok, mondának gunyosan a muzelmánok. Ámitók vagytok; igy kell e a nemzeteket csalnotok? igy terjesztétek veszedelmes és kárhozatos tévelygésteket! Mig gyöngék valátok: szabadságot, békét, türelmet predikáltatok: most midőn megerősödtetek, erőszakhoz nyultok s üldözitek felebarátotokat! —

Ekkor a kereszténység történetének elbeszéléséhöz akartak fogni; már sorolni kezdék a kegyetlenül viselt háborukat, a véres öldökléseket, de közbe szólt a

Józanész: Ne elevenitsétek föl ama gyászos multat, sőt vonjatok rá minél sürübb fátyolt, hogy az utókornak emlékül se szolgáljon. Mit nyernétek vele, ha ama véres harczokat, mellyekkel különben is

tömvék az évkönyvek, ujra előadnátok? Véleményem szerént talán üdvösebb volna minden eddigi vallástant fejleményének történetével együtt máglyára hányni, örök feledékenység örvényébe meriteni, hogy az emberiségnek uj időszaka kezdődhetnék.

A szerzeteseknek tarka vegyülete a Józanész szavát sem vala képes kihallgatni: mi nem magunkért akarunk boszulállani, éppen nem, hanem az Isten dicsőségét szándékozunk előmozditani, az ő becsületéért küzdünk.

De ugyan nem esztelenség e az Isten dicsőségeért egymást üldözni — mondának némellyek — és micsoda jognál fogva tulajdonitjátok ti magatoknak az ügyet mások fölött védeni? Hát rá szorult e arra az Isten, hogy ügyét ti védelmezzétek? nem tudja ő a maga dicsőségét nélkületek kivini?

A perzsák főpapja M o b e d szólalt most fel. Mi kihallgattuk Mózes és Krisztus követőit — mond — és valóban sok ollyan van hitvallásukban, mit mi éppen nem kárhoztatunk, de csak azt nem engedhetjük meg, hogy ama fenséges tant Mózes agyából származottnak vallják. Nem ő, hanem a mi szent profetánk Z o r o a s t e r tanitá azt először; ennek bizonyságai sz. könyveinkben foglaltatnak. Nézzétek át figyelmesen mind azon törvényeket és egyházi szertartásokat, mellyekről az a hiedelem, hogy Mózses szerzette, alig fogtok csak valamit is abból találni bennök, mi most a zsidó és a belőle módosult keresztény vallás alapjául szolgál. A lélek halhatatlanságáról, jövendő életről, pokolról, paradicsomról, az arkangyalnak föllázadásáról s a t. szó sincs. — Mózses semmit sem tudott ezekről, s természetesen nem is tudhatott, mivel utána öt századdal kezdette Zoroaster tanitani. Csak akkor honosodott meg nálatok e tan — mond a főpap a zsidókhoz fordulva — midőn királyunk fogságba hajtott benneteket, s hazánkban ifjabb nemzedéktek támadt, melly szokásainkat, nézeteinket felvette, s vallási irományaival öszszeolvasztotta. Midőn C y r u s a mi nagy királyunk őseiteknek szabadságát viszszaadá, némileg iránt unki háladásból tanitványaink lettek, s midőn vallási könyveiket ujra kidolgozták és szerkesztették, hitágazatainkat azokba beleszöték. Az ugynevezett genesis pedig éppen nem Mózesnek munkája, hanem midőn a babiloniai fogságból viszszajöttek, akkor vették föl — jelesen pedig a C h a l d ä u s o k t ó l — azon véleményt, miként támadt a világ. Az egész zsidó nemzet nem vitetett fogságba, hanem csak az előbbkelők, gazdagok, tudósabbak s a t. maga a nép megmaradt hazájában. Midőn a foglyok viszszajöttek, a magokkal hozott uj vallást a nép nem ismerte el magáénak; de ezen uj vallás — a nép P a r s i, P h a r s i, pharisi = phariseusi vallásnak mondta — győzött, s szellemtek és sajátságtok szerént módositva uj secta támadt belőle. Ti királyt vártatok, mi pedig valami engesztelő és megváltó Istent vártunk: e két eszméből alakult a keresztények' vallása. És akármit mondjatok: ti zsidók, keresztények és muzelmánok Zoroasternek eltévedt hivei vagytok. A mi szent könyveinkben, mellyeknek neveit is megmondom, mert azt hiszem kevesen ismeritek, S a d - d e r és Z e n d a v e s t a; ebben elő van adva a genesis, miként támadt a világ hat Gohámban vagy időszakban. Az első időszakban teremté Isten az eget; másodikban a vizeket; harmadikban a földet; negyedikben a fákat; ötödikben az álatokat; ha-

todikban az embert. És pedig részletesen előadja ez utósónak és vele egy aszszonynak valami felséges helyen, t. i. a paradicsomban támadását; miként keletkezett a gonosz egy nagy kigyó által — ez Ahriován a gonosz szellem - vagy Istennek jelképe —; miként harczolt e gonosz a sötétségnek Istene, a jó szellem Ormuzd ellen; felosztatnak az angyalok fehérekre és feketékre, vagy is jókra és gonoszokra; meg van irva, hogy a világnak hat ezer esztendő mulva vége lesz; de a bárány elérkezik, hogy a természetet ismét ujra rendbe hozza, hogy uj világot kezdjen; a jövő élet két különböző helyen folytattatik, egyikben a jutalmazottak, másikban a bünhödők lesznek; emlitve van hogy a lélek egy keskeny hidon megy át; a kovásztalan kenyér; a kis gyermek megkereszteltetése, a bünöknek meggyónása, sat.

Hogy mind ezek ellen a keresztények, zsidók és mahomedánusok tüzesen keltek ki, s tagadták az előadattakat, gondolhatni; de mivel csak tagadták és meg nem czáfolták, heveskedésük csillapult, annál inkább, mivel több keleti nép Mobedhez hajlott, kik nem engedék, hogy a dolog viszálkodássá fajuljon.

Vakmerőség! — kiáltának a keleti felekezetek közöl a braminok! — hogy meritek ti magatokat a nemzeteknek ősatyáikul és tanitóikul kiadni, ti perzsák! titeket hallgatva azt hinné az ember, hogy a világ csak minap óta áll; mert mi az öt hat ezer év, mit ti emlegettek, az örökkévalósághoz képest? Mivel és mért volnának a ti könyveitek jobbak, mint a mieink? Ah! csak vallásunk megengedné veletek közelebbi érintkezésbe jöni, csak tisztátalanokká ne válnánk az által, ha nektek előadnók vallási tanainkat, majd megmutatnók, hogy ti mind eltévedt eretnekek vagytok.

A versengésben egy tudós, de nem egyházi, europai ember is részt vön: hagyjátok őket titkolódzásukban — mond ez — hiszen ismerjük könyveiket. Én kivonatban előadom a tanitásokat, mellyek a braminok könyveiben foglaltatnak.

A négy Vedam, tizennyolcz Puranas, s az öt vagy talán már hat Schastros nevű könyvekben röviden ezek foglaltatnak: Egy véghetetlen, örökkévaló és gömbölyü szellemlény, miután végnélküli hosszu időt csupán önmaga szemlélésében töltött volna el, végre hogy magát kinyilatkoztassa, a benne azelőtt együttlétező férfiui és női erőt különválasztotta, s ez által nemzési, vagy alkotási cselekvést vitt végbe; ennek jelképe maradt a Lingam. Ezen műtételből három hatalom veszi eredetét: Brama, Wischnu és Schiwa; ezek közöl az elsőnek hivatása teremteni, termeszteni; a másiknak, hogy azt, mi teremtve van, fentartsa; a harmadik pedig arra van, hogy mindent rontson, enyésztessen, változtasson; szóval a meglevőnek idővel más alakot adjon, miként minden rothadásnál vagy revedésnél történni látjuk. E hármas lény' tetteinek és kalandjainak sorozata benfoglaltatik, miből kivehetni: Brama büszkélkedvén arra, hogy ő teremté a világot testvérének Schiwának fölébe emelé magát; ebből harcz kerekedett közöttük, mellyben Brama meggyőzetett, mi által olly mélyen sülyedt fenségéből, hogy Schiwának zsámolyaul alacsonult; Vischnu pedig, a másik testvér, kilencz izben testesülvén meg, álati s halandó alakot öltött magára, hogy

a világot megtartsa; elöször hal képébe öltözött s a vizözönbül egy családot mentett meg, melly család e földet ismét megnépesitette. Későbben egy fekete juhász képében Krichna néven megtestesült, s a világot Kalengam nevü mérges kigyótul megszabaditotta, de mivel e kigyó lábát megcsipte, ennek fejét széttiporta. — Az örökkévaló, vagy föisten, dicsöségének hirdetésére különféle osztályu angyalokat teremtett; ezen angyaloknak egy része dicsvágyu vezetöjük alatt maga az Isten ellen föllázadt, ki az Istennek hatalmát magához akarta ragadni, s ö szándékozott uralkodni; de Isten öt társaival együtt a sötétségbe taszitotta, hogy ott lakoljanak vakmerőségükért; későbben mégis megszánta öket, s megegyezett abban, hogy öket onnét megszabaditja és kegyelmébe fogadja, sat. Midön vallási szertartásaikat kezdé elöadni, nevetséggel vegyes zsibaj támadt, mi a beszédet félbeszakasztá.

Lecsöndesedvén a zaj, egy tibeti Láma kezde beszélni. Bizonyitsátok be — mond — hogy mind az, mit ez europai ember vallástokrul szólt, historiai tények; mutassátok meg, hogy azon tanoknak ti vagytok feltalálói, kezdöi; különben mi azt bizonyitjuk be, ha kivántatik, hogy ti más népek vallásaibol férczeltétek öszsze a tieteket, de a mi több a régi pogányok utánzói vagytok, kik hajdan napnyugoton laktak. A mi vallásunk eredetiségét senkisem hozhatja kétségbe, mi e következö föbb pontokbul kiviláglik: Kezdetben vala egy önálló Isten, ki egész örök idöt töltött el, végre tökéletességeit nyilvánitandó e világnak anyagát, a chaost teremté. Midön a négy elem megvolt ugyan, de el nem különözve, a vizekbe fujt, és megmérhetlen nagyságu gömbölyü hólyaggá dagadtak; midön aztán ez kifejlödött, abbol lett az égnek boltozatja; — megteremtvén a földet és rajta levö különféle anyagi lényeket, ezen Isten a maga valójából egy részt elvett s azt a teremtett lényeknek adá, miáltal azokat megelevenité, s mivel azoknak lelke, mik élnek, csak egy részét teszi az általános szellemnek, vagy Istenléleknek; tehát egy sem veszhet el, hanem csak formáját változtatja, a mint különféle testekbe megy át. Mind ezen lények közöl Istennek legjobban tetszik az ember, mert ez leginkább közeliti meg az ö isteni tökéletességét; ugyanis, ha az ember érzékiségéböl egészen kivetkezik, s ön magának szemlélésébe, vizsgálásába merül, ebben az istenséget födözheti föl, s hozzá emelkedhetik. Mind azon megtestesülések közöl, mellyeknek Isten már több izben magát alája vetette, legnagyobbszerü, legünnepélyesebb volt az, melly ez elött három ezer évvel Kaschemirban Fó vagy Buddha néven jelent meg; ennek czélja különösen az volt, hogy az embert önsanyargatására intse. Ezen Buddha egy királyi vérbül származott szüznek jobb oldalábol támadt, ki még akkor is szüz maradt, midön már anyává lön. Azon ország királya, hol ez történt, a megtestesülés miatt nyugtalankodni kezde, s öt megöletni szándékozott, s hogy czélját ne téveszsze, megölette mindazon kis gyermekeket is, kiket vele egyidösöknek gondolt. Buddha mindazáltal a meggyilkoltatást elkerülte, pásztorok megmentették; köztük nevelkedett föl, s élt harmincz éves koráig. Ekkor a pusztából megjelenik, küldetését bebizonyitandó, tanitani, s az embereket felvilágositani, a gonosz lelkektöl megszabaditani kezdé. Sok csudát vitt végbe, szigoruan böjtölt, testét sanyargatta, s a mint meg-

halt, tanitványainak egy könyvet hagyott, mellyben egész tanitása foglaltatik. E könyvbül ezeket kezdé a Lama olvasni:

Ki atyját és anyját én értem elhagyja, hogy engem kövesse: — mond Fo — az tökéletes Samanäus — mennyei ember — lesz.

Ki az én tanitásomat a tökéletességnek negyedik fokáig megtartja, olly tehetséggel ruháztatik föl, hogy a levegőben repülhet, eget és földet mozgásba hozhat, az életet megrövidítheti és meghosszabithatja, — halottakat támaszthat föl.

A Samanäus megveti a gazdagságot, neki csak a legszükségesebb kell, testét sanyargatja; indulatait zabolázza; az igaztalanságot békével tűri, felebarátját nem gyülöli.

Az ég és föld elmulnak; tehát ne legyen gondotok a mulékony négy elemből álló testetekre, hanem gondoljatok a ti halhatatlan lelketekre.

Ne hallgassatok a testre! a szenvedelmek rettegést és boszuságot okoznak; fojtsátok el azokat, s a rettegést és boszuságot kipusztitottátok.

Még tovább akart a Láma olvasni, de a keresztények azon felkiáltással szakaszták félbe, hogy: hiszen ez a mi tanitásunk és religiónk, csakhogy némelly pontokban meghamisitva, s hogy Fo nem más, mint az elferditett Jézus, s hogy a Lamák nem egyebek, mint a Nestorianusok és Manichäusok.

De a Láma, pártolván öt minden keleti népek papjai, ismét szót emelt és megmutatá a keresztényeknek tulajdon irásaikbol, hogy a Samanäusok tanitása több mint ezer esztendővel Krisztus születése előtt egész napkeleten el volt terjedve. Mutassátok meg, hogy mások vagytok, mint elfajult Samanäusok; bizonyitsátok be, hogy az az ember, kit sectátok' szerzőjének mondotok, nem éppen Fo-e? mi azt hiszszük, hogy ebből csináltátok, s hogy vallástokat a miénkből faragtátok; vagy mutassátok ki az ellenkezőt. Hol vannak azon korbul historiai emlékek, hogy Krisztustok élt? mert igy, miként minden hiteles bizonyságtok hiányzik, egyenesen tagadjuk, hogy Krisztustok valaha élt; s állitjuk, hogy evangelistáitok is csak a perzsa Mitriákok és syrus Essäusok könyveit irták le; ezek pedig ismét nem egyebek voltak, mint az ős Samanäusoknak elmódosult ágai, felekezetei.

A keresztény papok erre nagy lármát csaptak, de hogy is ne, s attol lehetett tartani, hogy ökölre kelnek, azonban meg mások fenhangon követelék, hogy még ők is szólhassanak, s hittanaikat előadhassák, tehát a viszály meg lön akadályozva. Ezek szinte keletiek és pedig chinai Schamanok és siami Talapoik voltak. Egyik közülök igy kezd beszélni: Ideje, hogy e hiábavaló versengésnek végetvessünk, s a belső tanokat fedő fátyolt lerántsuk, mellyet Fo maga halálos ágyán nyilatkoztatott ki tanitványinak. — Ugy látszik minden vallásban kétféle tanitás van: egy titkos v. belső, mit a papok csak magoknak tartanak meg, és egy külső a nép számára.—Ő azt mondá, hogy mind ezen sokféle theologiai vélemény csak ábránd. Az Istenek természete, tulajdonságai, tettei s élete fölötti beszédek csak allegoriák, mythologiai jelképek, mellyek alatt különféle moralis fogalmak rejlenek.

— Annyi igaz, hogy minden első eredetére a semmiségbe viszszamegy; minden csak csalódás, látszat és álom. A lélek az életnek legelső csirája, melly ugy kezdődik, hogy az anyagnak tulajdonságai és az elemeknek játéka valamelly testben viszszahatván mozgást ébresztenek, s lön uj lény. Azt tenni föl, hogy a lélek, az elemeknek a játékműve, még azután is fenmarad, midőn már a test szétbomladozott, talán kellemes, de valósággal csak a képzelődő tehetségnek chimärai álmodozása. Maga az Isten nem egyéb, mint ama legelső éltető erő, melly a lényeket különféle viszonyaiban mozgatja.

A theologusoknak minden felekezete kiálta most fel, hogy: hiszen ez csupa materialismus: azokat, kik illy veszedelmes tant hirdetnek és hisznek, mint istenteleneket, atheistákat, ki kell irtani.

Tegyük hogy tévedésben vagyunk — mondának a Schamanok —; az lehetséges; hiszen embernek egyik legelső tulajdonsága, hogy csalódásoknak van alája vetve; de minő jognál fogva akartok ti hozzátok hasonló embereket életüktől megfosztani, azon élettől, mellyet ugyanattol kaptak, kitől ti vettétek élteteket. Ha mi büntetésre méltók volnánk, az ég nem árasztaná ránk áldását éppen ugy, mint rátok; és ha ő irántunk kimélettel van, ki jogosita fel titeket, hogy irántunk kegyetlenek legyetek? Ti olly elbizakodva beszéltek Istenről, ugyan szíveskedjetek hát nekünk is megmondani: mi ő? Eszközöljétek, hogy mi is megfoghassuk, mik azon lények, mellyeket ti Istenlélek néven neveztek? Vagy ismeritek ezeket vagy nem. Ha igen, közöljétek velünk a módot, miként ismerhetjük meg mi is? ezt tenni némileg vallástok szerént erkölcsi kötelességtek: ha pedig ti sem ismeritek, mi esztelenség csalódástokat ránk erőszakolni akarni?

Józanész: Gyarló emberek! Lássátok a versengés még semmi eredvényre nem vezetett, és nem is vezet addig soha, mig ezen gondolat nem támad az emberek agyában: valjon szórul szóra igaz e az, mit mi hiszünk? Midőn e kétség minden vallási felekezeteknél önkénytelenül támad, vagy valaki által támasztatik: ez lesz az első lépés az ábránd és csalódások eloszlatására.

VIII. FEJEZET.

A vallás alapja mythus (hitrege).

Hogy akár a mi katholikus, vagy általánosan véve keresztény vallásunk, akár pedig egy más a sok közöl, isteni egyenes kinyilatkoztatás e: még eddig semmi emberlény nem birta bebizonyitani, és hihetőleg nem is bizonyitandja be soha.

Van e egy a sok közt Istennek különösen kedves vallás, és ha van, mellyik az? csak akkor fogjuk tudni, midőn Isten maga nyilatkoztatja ki egyszerre minden e földön élő embernek, olly világosan, hogy arrol kételkedni senki még ne is birjon. Mig ezt meg nem érjük: addig minden vallásrol természetesen azt kell tartanunk, hogy: egyes emberek saját véleményéből támadt, s idővel több más egyes ember' véleménye

is hozzájárulván, különfélekép módosult, változott, majd jobbra, majd roszabbra, miként a körülmények igy vagy úgy akarták.

Ezt nem tagadhatván oda kell viszsza tekintenünk, a mennyire gyönge szemünk engedi, hol a korábbi emberek éltek, fejledeztek; mostani jelen fejledezésünkre is tekintetet vetni el nem mulaszthatjuk, hogy ennek hasonlatosságán könnyebben kivehessük, miként támadhatott az ősvilági emberek' agyában vélemény, mellyből aztán egy vagy más vallás csirádzott, kelt, s növekedett.

Vastag köd, vagy ha jobban tetszik sötétség födi a kezdetet. Csak azt sem tudjuk kisded korunkban minmagunkkal mi történt, tehát hogy tudhatnók azt, mi s hogyan történt ezelött ezredekkel, tölünk mind időre mind helyre nézve igen távol?

Ha csak kissé ismerjük is magunkat, meg kell vallanunk, hogy magunkkal születésünkkor semmi fogalmat vagy eszmét nem hozunk. Minden eszme ép érzékeink' használata közben fejlödik csak ki, tehát tapasztalás által; mert érzékek' hiányában nem volnánk képesek valamit tapasztalni.

De a körülmények egészen ugyanazok soha, még csak egy napig is sem lehetnek. A természet örök munkásságban mutatkozik; nyugvást nem vehetni benne észre, és igy a szünteleni mozgást szünet nélküli hatás követi, vagy megfordítva.

E hatás örökké uj viszonyokat teremt elő, mik szerént a körülményeknek változniok kell.

Igy tévedne, ki azt állitaná, hogy az egy éves gyermeknek csak annyi és az a tapasztalása van, mi egy másik időbeni, vagy más helyeni, azon körülmények közt született gyermeknek. Ha találkoznék ember, ki mindnyájunkat megtudna arról győzni, hogy egy bizonyos helyen, bizonyos órában mindenkor ugyanazon foknyi melegség van, ugyazon tájrol jö a szél, ugyazon órában ugyanannyi eső esik, ugyanazon táplálékot eszi az ember, s ugyanazon kedve van stb., stb.: ugy természetesen elhinném, hogy ugyanazon körülmények többször is összevágnak, tehát lehet ember éppen ollyan, mint valamelly másik, ki szint olly körülmények közt született.

Ez igy levén, tudnillik hogy örök változásban van minden s nincs megálapodás, nincs szünet, nincsenek soha többé egészen azon s olly minőségű tényezők: következik, hogy az ember'—mert itt csak emberről van szó, — véleménye s meggyőződése változnak.

Azonban nem szándékom, az olvasót valami hamis állitással sem csalni, sem mulatni; ugyanis vannak igazságok, például: a czukor édes, az epe keserü; a fa könnyü, az ólom nehéz egymáshoz képest, stb. ez már nem vélemény, hanem igazság, következőleg nem változhatik.

Minthogy tehát mi emberek egész bizonyosságot — nem változható igazságot— csak olly valamiről mondhatunk ki, mi érzékeink körébe esik, és mivel a természetet lényében és munkásságában csak kis mértékben ismerjük, még az érzékeinkre ható tárgyak közöl is igen kevésröl birjuk a tiszta igazságot kimondani: és mivel minden vallás csupa véleményen alapszik: miként volna az lehetséges, hogy a vallás ne változzék?

Vagy más szóval: a körülmények sohasem lehetvén többé ugyanazok, a belölük eredö véleménynek is mindig más meg másnak kell lennie.

Ha egy évtized elött valakinek véleménye az volt, hogy Istent igy meg igy lehet csak igazán tisztelni, nekem ma már nem lehet azon véleményem, de hihetöleg én éppen akkor, tizév elött is másképvélekedtem: hát ha ezelött néhány századdal valaki véleményét kimondá miként tisztelhetni Istent hozzá legillöbben s azt irásba is foglalta, kivánhatta e ö akkor, a legnagyobb esztelenség nélkül, hogy ma annyi ezer, söt több millió embernek szükségkép az a véleménye legyen, mi neki volt akkor?

Ki ma engem arra akar birni, hogy ugy vélekedjem miként vélekedett valaki teszem nyolcz száz esztendövel ezelött; azt tartsam legméltóbb istentiszteletnek, mit akkor az a valaki annak tartott: arrol e kettöt kell föltennem: vagy igen nagyon ostoba, vagy ostoba és rosz lelkü is egyszersmind.

De lássuk miként támadt hihetöleg az elsö emberekben fogalom az Istenröl, s vélemény annak méltó tiszteletéröl, mert ezt akarjuk jelen fejezetben vizsgálni, talán hoszszasan, de az olvasó türelmét eleve is kikérjük.

Midön a legkorábbi ember bizonyos időszakot leélt, észre kellett vennie, hogy az elemeknek rája befolyásuk van, és az nem az ö akaratjából történik, mert talán hideg lett, midön ö meleget ohajtott, vagy nagyobb höség állt be, mint millyet ö kivánt.

Következtetnie kellett azt is, hogy az, ki neki ezt ellenére teszi, s gyakran teszi, erösebb, hatalmasabb mint ö.

E szerént támadhatott benne a fogalom valami hatalomrol; hogy azt Istennek nevezte volna, alig hihetni, de nálánál felsöbbnek, erösebbnek elismerni kénytelen volt.

S mivel megvolt benne az érzés, mi szerént azt, mi neki tetszett, jól esett, kivánta, az ellenkezötül pedig félt s elhárítani törekedett: igy lön a vallásnak legelsö alapja: félelem és remény; tudnillik, félt azon felsöbb valamitöl, ki a neki kellemetlent rábocsátja; de remélt más részröl, hogy az majd talán csak ollyat enged történni, mi neki kedves.

Az ember, többes számban vevén öt, látta, hogy hozzá hasonlók számosan vannak; és tudta, mert tapasztalhatá, hogy egyik közölük erösebb, a másik gyöngébb; de továbbá tudta, nem lehetett nem tudnia, hogy az erösebb embertül félhet is, lehetett oka rá; hanem azt is tudta, hogy ez erösebb embernek kedvét, hajlandóságát bizonyos cselekvésmódok, például kérelem, maga megalázása által megnyerhetni.

Igy tön ö tehát ama hatalmasabb lény iránt is, kit nem látott, nem ismert ugyan, de valahol lenni gondolt.

Nem természetes e tehát, hogy midön a nap feljöt, hozzá fordult kérelmével, hogy ne süsse olly nagyon; vagy midön szél kerekedett, kérte, hogy neki bajt ne okozzon?

És nem természetes e ismét az is, hogy ama hatalmasabb valamit, illy látható mint a nap, vagy ha nem látható is, de érezhető mozgásban, millyen a szél, keresse?

Valamint minden egyéb, ugy a vallási fogalmak is legelőször phisikai tárgyakrol támadtak, mellyek aztán az ész' fejlődésének, ismeretek-nek fokához képest, szükségei és körülményei szerént módosultak. És mivel a phisikai tárgyaknak kitűnőbbei is számosak, nem természetes e, hogy az istenségek változtak és sokasodtak? a szerént, a milly alakban történt rájok a jótékony vagy ellenkező hatás.

Minden lényt, melly rájuk érzékenyebben hatott, valami istennek, geniusnak, vagy legalább félistennek tartottak; innét van, hogy a régi kor és világ számtalan istenekkel vala tele.

Tudjuk pedig, hogy minden hatás, melly kivülről jő, bennünk vagy jó, vagy rosz érzést szül: igy azon hatalmat, szellemet, felsőlényt, mellytől a jó érzést származni gondolák, jó szellemnek, jó lénynek: az ellenkezőt rosz lénynek tartották.

Igy látjuk, hogy minden religiónak alapjában a két ellenkező szellemű genius megvan; nálunk a jót Istennek, a gonoszat ördögnek mondják.

Az ősidökben az első emberek a természetnek mesterkéltelen ölén kevéssel megelégedve éltek; egyenlően részesültek a természet' adományaiban; mig eledelüket a gyümölcsöt a fák munka nélkül adák, s változatosságbol itt ott elejtett vadak husát evék: nem vala szükséges templomokat épiteniök, azokban papokat tartaniok, kik helyettök az Isteneknek szánt áldozatokat benyujtsák, hanem kiki szive sugalma szerént egyszerüen, s hihetőleg érthetlenül hebegé hozzá köszönetét, háláját, vagy kérelmét, miként a jó vagy ellenkező hatás, melléből kisajtolá; legfölebb élelmök egy részéből áldozának nekik, mivel azokat is olly haszonvágyóknak hivék, millyenek magok valának.

Egyenlőek és egymástol függetlenek levén mindnyájan, egyiküknek sem lehetett halomra gyüjtött saját vagyona, mit elajándékozhatott volna: nem találkozának tehát közöttük olly herék, kik az Istenek előtt közbenjáróknak adták volna ki magukat, millyenek későbben p a p o k' neve alatt támadtak.

Vallási fogalmukat religioi rendszernek nem lehete mondani, mivel az nem egyébbül állt —mikép már fölebb mondatott — mint ebbül: a természet látható erejének jó vagy rosz hatását két különböző, de mindazáltal sokféle alakban müködő, istenségnek hivék s ezeknek többnyire csak üres kézzel hódoltak.

Természetes, hogy az emberek nem elégedtek meg mindenkor csak azzal, mit a természet önként adott; és pedig részént azért nem, mivel gyakran megtörténhetett, hogy a szél leverte a fákrol a gyümölcsöt, vagy virágjában ártott neki valami, tehát nem volt elégséges; részént mivel az bizonytalan is volt, és végre részént igen sok okbul: valjon mit tönek hogy a bajon segitsenek, s magukon könyitsenek? bizonyos helyen állandóan maradtak, a földet kezdék mivelni, s polgári társaságot alakitottak.

De mi lön szükséges, hogy a földmivelést haszonnal üzhessék? Az égi testeket, csak némileg is esmérni; ugyanis azoknak időszakonkénti fel-vagy eltünésére kelle ügyelniök; szóval az esztendőnek folyását, hoszszát, részeit kellett kitanulniok. Mindenek fölött pedig igen ter-

mészetesen a nap' megjelenésére, elhajlására figyeltek; hihetőleg aztán a hold szakait, fényváltozásait jegyezgették; végre talán más csillagok s égi testek rendes feltünése vonta magára figyelmüket.

Miután észrevették, hogy ez égitestek megjelenésének, változásainak nagy befolyása van a növényekre; midőn látták, vagy észrevették, hogy a tenyészet mindenkor bizonyos viszonyban áll egyik másik csillaggal: következtették, hogy ezen égilények, mellyek okozzák a termékenységet vagy ellenkezőt, mind annyi istenek, geniusok, égi hatalmak; és mindig két fő istent gondoltak; egyiket, kitől jön minden jó, másikat, ki a roszat okozza. És mivel a nap emberre nézve legfelségesebb, legjótevőbbnek mutatkozó: nem vala e természetes, hogy ezt a többinél felsőbb lénynek tartsák?

Ehhöz legközelebb állónak vették a holdat; ezt mint a legfelsőnek társát tekintették; a planetákat pedig ugy képzelték mint e kettőnek szolgáit, követőit, vagy legfölebb kisebb hatalmu félistencket; a temérdek apró csillagokat pedig alkalmasint ugy vették, mint amazoknak népét. Hogy hihetőleg a főbbeket magok módja szerént elnevezték, s mindeniknek bizonyos saját foglalatosságot tulajdonitottak, a mint kinek kinek befolyását észrevenni vélték, szinte magától értetik. Igy valószinűleg religioi első rendszer támadt, a már akkor hihető társasági szerkezetük vázlata hasonlatosságán.

Hol, melly világrészen, mellyik országban alakulhatott legelőször vallási rendszer, mellyet a nép társasági rendelkezésével öszszeolvasztott? nehéz volna határozattan megmondani, de a csillagászat legelső emlékei Egyiptomban találtattak, hihető tehát, hogy e z őshazája a legrégibb időben csak csillagtanon alapuló vallási rendszernek is.

És D u p u i s egy franczia tudós, a csillagászat eredetéről irt munkájában igyekezett bebizonyitani, hogy annak mintegy 17,000 esztendeje, hogy Egyiptomban a csillagvizsgálás már szokásban volt.

Ha minden kedvező körülményeket tekintetbe veszünk, mellyek a csillagászatot jó eleve kifejlődni segitheték, azok is Egyiptomra mutatnak.

Ugyanis ez ország az e g y e n l i t ő alatt fekszik, hol sem köd nem uralkodik, sem felhő nem takarja el szem elől az égi testeket, hanem örökös derült éjszakák vannak. Az éghajlat egészséges; földe müvelésre természeténél fogva igen alkalmas, nehéz munka nélkül is termékeny; földmérők a mathematikában jártasok mindig szükségesek voltak, mivel a Nilus évenként elönti az országot, tehát szüntelen ujra kelle a földeket méregetni sat.

Ámbár ismerték már az egyiptomiak a csillagok közöl azokat, mellyek a földi lényekkel nagyobb viszonyban lenni látszottak, de a nyelveknek még akkori állapotában nem tudtak nekik alkalmas neveket adni. Tehát miként segitettek magukon? Az emberi ész találós, fen nem akadt.

Minthogy mindegyik égitest gömbölyü, legalább kereknek látszik, igy egyik a másiktól nem különbözvén, csak annyiban, hogy kisebbnek vagy nagyobbnak tetszik, az ismeretesebb csillagokat tehát a hozzájok közelebb álló apróbbakkal együtt csoportosan vevék, igy valami földi lényhöz hasonlitának, legalább képzeletükben igen hasonlóknak találták,

és e szerént nevezték el. — A mi éghajlatunk alatt vagy nem igen vannak olly constellatiok, vagy nem annyira kivehetők, vagy nem ügyeltünk rájok, mert nem volt rá olly nagy szükség, mint az ősidőben, az emberiség gyermekkorában, de azért ismeretes a gönczölszekér, három kaszás, fiastyuk stb.

Részént pedig a szerént adtak nekik neveket, a mint bizonyos földi tárgyakkal legközelebbi viszonyban lenni látszottak, sőt némellyeknek az ő földmivelési foglalatosságuk szerént.

A thebaiak azon csillagot, mellynek feltünésekor a vizáradás kezdődött: vizöntőnek mondák; azon csillagot, mellynek megjelenésével szántani kellett, ökör, vagy bika néven nevezék; az aratás közeledtét a szüz jelentette, kinek az előtte álló alak sarlót nyujtani látszik; ráknak mondák azt, hol a nap a téritőhöz érve viszszamegy; mértéknek, melly akkor látszik, midőn a nap és éj egyenlően hoszszu, stb.

Ebből idővel az következett, hogy az égitestek a földi lényekkel öszeszeolvadtak; mindazáltal azokat felső, ezeket alsó, és amazoktul függőknek tartották.

Igy igen természetesen metaphorákkal kezdettek élni beszédükben, miszerént a bika megtermékenyiti a földet; azaz ekkor tavasz van; a juh, bárány (kos) megszabaditja az eget a gonosz szellemektül, mellyek télen a növényzetet elpusztiták, és megszabaditja a világot a kigyótul — ez az évnek nedves, ködös, tehát egészségtelen részének jelképe— s a jóknak országát hozza el, tudnillik a nyarat, az élvezet és gyönyör időszakát, és igy tovább.

Ez eleinte minden káros következés nélkül folyt, de később naptár készülvén a nép nem tartá szükségesnek az égitestekre ügyelni, s e kitételek okát szem elől tévesztè, de a nyelvben az allegoria szerencsétlenségünkre fenmaradt.

Megszokván a nép a symbolumokat az eredeti égiképekkel ugyanazonitni, az égi lények, azaz némelly állatok, mellyeket csak a földi álatok hasonlatosságán képzeletükben helyeztek oda, végre e földre száltak viszsza, de azon különbséggel, hogy ama tehetséget, mellyeket nekik az emberek előbb csak vakságukban tulajdonitottak, magokkal hozák.

Most már azt kivánta a nép, hogy például a bika, nyáját termékenyitse, s mivel olly közel lenni látá, hozzá folyamodott, kérte; s kezdődik az álatok istenitése, mi az emberiség nagy részét lassanként a képtelenségek örvényébe sodorta.

S ha a népek vallási képeit tekintjük, nem találtatik e majd mindegyiknél valami álat?

A tátároknál többféle álat képével czifrázzák a papok ruháikat; az indusok Wischnu megváltójukat veréb képében festik; nálunk galamb jelenti a lelket; az egyiptomiak magok halat, krokodilt, oroszlánt sat. imádtak, főistenük pedig Apis — ökör — volt; a zsidók aranyborjuja alkalmasint ez apis vala; Zoroaster követőinek hite szerént egy bika, Mithra symbolumában áldoztaték föl, mellynek vére a világ' termékenysége váltsága végett folyt.

A mi keresztény vallásunkban nem báránynak mondatik e a megváltó? János isteni jelenésről irt könyve csupa báránynyal van telve, melly a világ bűnét elvevé.

A nap, mellyet több felekezetek az égi kos képében tisztelnek, a vallási rendszernek alapja; ez az, ki a legrövidebb napon december végén az égi szűznek karjai közt született, s gyámoltalan, szegény gyermekként élt.

Ez az, ki meghalt, egy homályos sirba szált — a földnek téli jelképe ez—, s idővel föltámadott, a látkörön megjelent, magosan égfelé emelkedett, s a gonosz szellemeket, mellyek az előtti este elűzék, meggyőzte.

Ebből támadt a zavar, mellybül maig sem birunk kibontakozni, sőt még igen hoszszu idő kivántatik, hogy csak némileg is tisztába jöjön az emberiség.

Okozta pedig e zavart főkép az, hogy kezdetben a nyelv igen tökéletlen levén a tárgyakat s azoknak egymáshozi viszonyát nem birták az emberek másképp, mint képlegesen kifejezni; másik oka volt az, hogy a tárgyakat nem szavakban nevezték meg, hanem képekkel jelentették, hieroglyphokkal éltek; igy például az áradást nem irták — azaz nem tudák még irni — igy ki betűkkel, miként irjuk á r a d á s, hanem csónakot festettek; a szelet madár szárnya jelenté; az örökkévalóságot nap, az esztendőt pálmafa, a hónapot pálmaág, holdat ív, a napot golyóbis fejezte ki stb.

Midőn aztán e jelek igen megsokasodtak, s a tárgyak egymáshozi viszonya és hasonlatosságánál fogva kelle is megszaporodniok, természetes, hogy olly zavarnak kellett támadni, mellyen magok sem tudtak eligazodni, annál kevésbé az utóbbkoriak.

De okozta végre a zavart az is, hogy a társadalom mindinkább kifejlődvén némelly hivatalok támadtak.

Igy történt, hogy bizonyos egyének erre, mások meg más foglalatosságra szemeltettek ki, vagy ajánlkoztak önként, kik egyébbel nem gondolván csupán a magok hivatásának éltek.

Ezeket a társaság megkülönböztette, élelmükről gondoskodott, s időfolytával a tudományba mélyebben hatottak.

Más közlekedési eszközük nem levén, csak élőszóval közölték tudományukat, s természetesen csak a hozzájok közellevő, velök lakó rokonokkal, mivel iskolák még nem voltak.

Mi következett ebből? az, hogy a tudományok' titkaiba csak néhány család avattatott be.

Ezek észrevevék, hogy igy igen jól lenne tudományukbol titkot csinálni, mi nekik bő jövedelmi kútforrásul szolgálhatandna. A mint e gondolat agyukban megszülemlett, ugy is cselekedtek.

A tudományok' titkaiba csak kevesen hatottak, az egész sokaság pedig annál vastagabb sötétségben, tudatlanságban maradt, mivel nem csak elő nem mozditották, sőt akadályokat kerestek a fejlődés hátráltatására. És midőn a tömeg látta, hogy hozzájok hasonló emberek, t. i. azok, kik a természeti és csillagászi tudományokban jártasok voltak — olly jeleneteket képesek elővarázsolni, millyet csak felsőbb lénytől, is-

tentől várt: például napfogyatkozás, üstökösczsillag megjelenése, betegek meggyógyitása stb. babonába sülyedt, mert ezeket isteni hatalmaknak nézte; ügyében hozzájok folyamodott.

Az első alap eként meg volt vetve azon intézkedésekre, mikből aztán annyi átok, annyi nyomor háromlott az emberiségre; az az támadtak a csillagászok, magusok, orakulomok, papok, kik együtt a religio név alatt alkoták a mysteriumok (titkok) országát.

A mint látták, hogy körülbelül fél évig, tudnillik a nyári hónapok alatt minden tenyészik, él: ellenben a másik felében az évnek minden pusztul, elhal: ebből azt következteték, hogy két hatalom uralkodik a természetben: egyik jó, éltető, nyáron; másik gonosz, enyésztő, télen.

E két lényt egymással örökharczban lenni képzelék.

Idővel kereskedni kezdvén hazájokbol távol vidékekre is eljutottak, mi által mit előbb csak gyanitaniok lehete, aztán meggyőződniök kellett arrol, hogy a föld gömbölyű.

Igy két fél gömbre osztván a földet; a nyári félen más csillagzatot vettek észre, ezeket felsőbb rendüeknek hitték, annál is inkább, hogy ekkor tenyészett minden, a napok hoszszuk voltak, tehát tenyésztő, jó, termesztő, bölcs lényeknek mondák, angyaloknak, isteneknek nevezék: a téli hónapokban más csillagzatok, valának láthatók és mivel ekkor a rövidebb napok miatt, több sötétség mutatkozott, az élet hanyatlani, haldoklani látszott: ezeket sötétség, pusztulás angyalainak mondák.

Ime a menyország és pokol kezdete; Isten és Ördög vagy Ahriman = Ármány eredete. Perzsiában a kigyót tartották Ahrimannak; ugyanazon kigyót, melly azon részen az égijegyek közt látszik s mellyből alakult Eva kigyója.

Meg volt e szerént a felső ország, menyország; az alsó vagy téli oldala a földnek, azaz alvilág, pokol; és midőn a tudatlan nép erről beszélni, predikálni hallott, képzeletében majd éppen azon poklot és menyországot alkotá magának, mellyet ti keresztények maig tartotok.

Ide járult még az is, hogy a fönicziai s általában nyugoti Azsia népei a távolabbi tengerekre száltak, ott majd szüntelen viruló szigeteket láttak, ezekből lettek az elizeumi mezők, hol kifogyhatlan gyönyörben élnek az emberek, még távolabb az éjszaki sark felé, hol örökös éjszaka vagy sötétség uralkodik, ott nyomorban és szenvedésben telik az élet.

Ez uj fölfödözés a képzelődés erejénél fogva a már kitalált poklot és menyországot módositá, de más részről erősebben megalapitá.

Továbbá az egyiptomi hőség természetesen kora rothadást, abbol támadható pestist okozván azt rendelték maguk közt, hogy a meghalt testeket valahol kivül, meszsze pusztaságban temessék el, melly hely nyugotra feküdt. Oda pedig a Nilus folyónak mindenfelé vezetett egyik másik csatornáján kelle eljutni, tehát bárkába vagy csónakba szálni, de a hajósnak vitelbér járt, különben nem vitte át a testet, hanem vadak prédájaul vetteték ki.

E szokásbol uj eszközök eredtek, mellyeknél fogva a nép erkölcsére ijesztéssel és ellenkezővel hatalmasan befolytak, azok, kik tulaj-

don érdeküket mindig a nép bolonditásában keresték és találták. Tudniillik a temetkezési helyet fekete városnak nevezték, s idővel ha a megholt ellen még éltében kifogások volt, annak testét kirekesztették onnét.

Igy keletkezett a viszszaélés, hogy az elöljárok, papok magok itélték el, ki érdemli meg és ki nem, az oda temettetést, az oda juthatást holta után.

A mindenkép elnyomott nép ott remélt földi nyomoráért kárpótlást, mert az elyzeumi mezőket vitték oda át, tehát minden módon és áron igyekeztek papjaiktol még életükben megvásárolni, kieszközölni, hogy oda eljuthassanak.

Igy a népek hatalmasabbjai, vezérei, királyai s főpapjai uj eszközt fődöztek föl hatalmuk nevelésére, megörökitésére.

Az emberi ész fejlődése hozá magával, hogy későbben az égi jegyek vagy égitestek istenitésében nem találhattak megnyugvást, hanem mind ezeknél nagyobb, hatalmasabb Isten után vizsgálódtak, de mivel nem láthattak ollyat, valami más szellemiesebb természetűnek lenni megállapiták, ugy mindazáltal, hogy három fokozata van: egyik maga a teremtő mester, másik az ész, logos, ige; harmadik a tulajdonképi szellem.

E rendszer az egyiptomi templomokban született, de egész formájában három személyében maig is megvan a keresztényeknél.

Már ekkor a religio nagy részént elveszté eredeti jelentését és czélját s nem volt egyéb, mint olly politikai eszköz, mellyel a sokaságot tetszés szerént használni lehetett.

Igy tön Mózes; ez hogy országot alapitson, religioi elöitéleteket vet alapul. Ő egyéb népekeitől egészen különböző vallási cultust akart alkotni, de nem birt, mert sokkal mélyebb gyökeret vertek az egyiptomi eszmék és szertartások népében, mintsem hogy azokat kiirtani képes lett volna.

Istenüket ő maga az egyiptomiaktol kölcsönözte, jelesen pedig a thebaiaktol, kik egyebektül annyiban különböztek, hogy Istenüket láthatlannak, s tehát le nem ábrázolhatónak hitték.

Az égő csipkebokor a keletieknek azon rendszeréből ered, miszerént a tüzelemet tarták (és tartják talán némellyek maig) az éltető erőnek, életelvnek. Jehova nem más, mint az arabok és más keletiek Jahou-ja, ez ismét nem más, mint az egyiptomiak Jupiter-e, mi a világ lelkét, meg mások szerént a tüzet jelenti. A hét világosság, vagy planeta, a tizenkét kő, vagy jel, a két napéj-egyenlőségnek ünnepe, a bárány, a frigyláda stb. astronomiai jelek után maradtak fen náluk.

Zoroaster tanitása szinte csak mythuson alapult, ki Mózses után öt száz esztendővel későbben a Medusok és Bactrianusoknál Ormund és Ahriman név alatt az egyiptomiak isteneit hozta be, ki a nyár istenét jó szellemnek, erénynek, a téli istent rosznak, bűnnek nevezte; a tavaszt teremtésnek, a planeták öszszetalálkozását feltámadásnak, az elyzäumi mezőket jövő életnek, pokol- és paradicsomnak mondotta.

Miként alakult a mi keresztény vallásunk a régiek' nyomán, még a brahmaismust és buddhaismust kell röviden megemlitenem.

A Ganges partjain Indiában Mózsesnél sokkal régebben tanitotta Menu nevü próféta, hogy háromféle öserö létez: egyik Brahma — jupiter a teremtés kezdöje, vagy is a tavaszi nap —, a másik Schiwa — pluto, ki mindent elpusztit, téli nap —, a harmadik Wischnu — neptun, a fentartó isten, nyári nap —, de hozzátevé, hogy e hármas isten mégis csak egy, mit a háromszemü Jupiter is jelent; de erre mutat az is, hogy a szem és nap az ázsiai nyelvekben ugyanazon jelentésü, tehát a hármas nap — tavaszi, nyári és téli — a mi háromságunk alapja.

A buddhaismus szerént pedig az emberi élet csak álom, mellyböl a halál által ébredni föl, az emberi test tisztátalan fogság, vagy durva hüvely, mit önsanyargatás, böjtölés sat. által lehet megtisztitani.

Nem kell e önkénytelenül arra fakadnunk, hogy hiszen hát természetesen ezekbül szöték öszsze a mi keresztény religionkat? Lássuk.

Midön a zsidókat Assyriába foglyokul hajták, a hon maradtak öszszevegyültek azon néppel, mellyet a győzedelmes fejedelem az elhurczoltak helyébe oda külde s ezek vallása az elnyomott samariai zsidókéval öszszeolvadt, következöleg Mózses rendszere alakjából ki lön forgatva legelöször.

A fogságban levők hetven év mulva viszszakerülvén hazájokba, a fogság alatt megismert és magokba szít pogány vallást szinte magokkal vitték.

Ettől fogva Mózses utódainál némileg vegyülten Zoroaster vallása kezdett uralkodni; ekkor elöször fordult náluk elö Sátán, Mihály föangyal, lélek' halhatlansága, föltámadás sat.; most m á s o d i k változáson ment át Mózses vallása.

Meghóditva levén Judaország s bevéve fővárosa Jeruzsalem is, a győzedelmes Syrusok, egyiptomiak, arabok a maguk vallásával hasonlókép elözönlék a zsidóságot; Mózses' vallása most h a r m a d i k metamorphosison (átváltozás) ment át.

A midön Zsidóországnak még csak egy, jóllehet nagyobb része, Samaria volt meghóditva, sokan jósolák. elöre jövendölék Jeruzsalemnek is hasonló sorsát, de némellyeket ezen jövendölö profétáik közöl azon reménység táplált egyszersmind, hogy fog mégis majd egy szabaditó királyok támadni, ki az elöbbi Zsidóországot helyreállitandja.

Minthogy e jövendölésnek elsö rész beteljesedett, tudnillik Jeruzsalem elpusztitatott, a nép azt hitte, hogy a másik is teljesedni fog.

Ezt pedig annál inkább hitték és remélték, mivel azon világrész több népének ama vallási hagyománya, hogy egy közbenjáró, megváltó, király, törvényhozó, vagy hóditó az aranyidökort viszszahozza, öket a gonosz szellemnek országátul megszabaditja, egész Azsiában elterjedt.

Minden pogány népek oraculuma, mellyet Krisztusra vonatkozónak állitottak, ezen hagyományon alapult. Ezen eszme pedig még más népeknél is különösen azért kapott lábra, mivel a sokféle hóditás, pusztitás által igen el voltak zsarolva, csigázva s ebben vigasztalást találtak.

Tudjuk azt is, hogy Ázsia népei egyikének ez volt hite, hogy hat ezer esztendö mulva e világ elmulik és más jobb veszi kezdetét.

Ez időszak éppen vége felé közelgetett, mi az elméket forrongásba hozta, s annyit beszéltek az eljövendö megváltórol, hogy végre már né-

mellyek látták is. E hir utoljára ténynyé lett; a lény, melly eddig csak képzeletben volt, megvalósult, megtestesült. A mythologiai hagyományok öszszeegyezni látszottak, s támadt belöle tökéletesen hiteles történet, mellyről senkinek sem volt szabad többé kételkedni.

Mind azon mythologiai hagyományoknak rövid tartalma e következö:

Kezdetben egy aszszonynak és férfiunak esete hozta e világra a bajt és bünt.— Czélzás van azon astronomiai jelenetekre, hol egy szüz, és a Bootes a mint a napéjegyenlitőnél a látkörrül eltünnek, s a gonosz genius kigyó képében tünik föl, melly a telet hozza meg, mit a sötétség országának tartottak, miként már fölebb mondatott. A perzsák e kigyócsillagzatot Éva kigyójának mondják.

Mondja tovább a traditio (hagyomány), hogy ez aszszony a férfiut magával ragadta, elcsábitotta. És valóban ugy is látszik az égen, mintha egy asszony vagyis a szüz a Bootest maga után vonzaná! — Aztán ez van a traditioban: az aszszony kisértetbe viszi a férfiut, gyümölcscsel kinálja, mi a jó és gonosz tudásának gyümölcse. — És a szüz csak ugyan galyat tart kezében, mellyen gyümölcs van, s ugy látszik mintha a medveőrzőnek nyujtaná.

Az tanitatik tovább, hogy e pár a menyei kertbül kiüzeték s hogy cherub tüzes fegyverrel állitaték az ajtóhoz őrzőül. — Ugy is látszik, mintha midőn a szüz és a medvepásztor estve lenyugszik, másik felül a Perseus fegyverrel kezében feltünik s a nyári részről, azaz a gyümölcsös kertböl őket elűzné.

E szűztöl származik egy gyermek, melly a kigyónak fejét öszszetiporta s a világot a büntöl megszabaditja. — Ezzel jelenték a napot mikor legrövidebb, midőn a mágusok keletről jöttek; s e legrövidebb napot egy szüz által szoptatott gyermek képében fejezték ki. Volney szerént van a párizsi kir. könyvtárban egy arab kézirat, mellyben a tizenkét égi jegy közt a szüz ugy van rajzolva: hogy egy lány gyermeket tart kezében; azon kivül Jézus születése körülményeivel az égboltozaton látszik. Ott van a szamár, jászol sat. Elöadatik a hagyományban, hogy e gyermek szegényen, elrejtetten fog élni. Tovább állitták, hogy a gonoszok halálra itélték, de dicsőségesen föltámadott, s menyekbe ment, hol örökké fog uralkodni. — Ez alatt a napnak életét beszélték el, mert ugy vették, hogy midőn az a legrövidebb nappalon eltünik, a gonosz szellemek kezdenek látszani, s képzelődésükben megöletni látták, de kevés idő mulva ismét az égen megjelent.

Legvégre pedig e traditiokban még némelly mystikus (titkos) nevek is szent erekle gyanánt meghagyattak. Ugyanis a nap Chris néven is fordul elő, mi annyit tesz, mint tentartó; igy lön ebböl az indusok Khrischna-ja; valjon nem ebböl módosult e a görög Christ-os, később a latin Christ-us? Ugy szinte előfordul e név is Yes, mi 608 számot, vagyis a napnak egyik periodusát jelenté. Latin végzettel lett belöle Yes-us, vagy y helyett j-t használván: Jes-us; e nevet egy ifju bachus, Minerva szűznek fia, is viselte; és ezen ifju bachus másképen Yesus egész életének története megegyez a mi Jézusunk élete folytával. De mindezekröl bö-

vebb felvilágositást ad Volney „Palmyra omladékai“ czimü munkájában, honnét én is e vallásfelekezeti s mythusi töredéket meritettem.

IX. FEJEZET.

Mi a tanuság?

Az eddig elmondottakbul kétféle eredvényt huztunk; egyik ez: nem lehetett kimutatni, hogy valamellyik vallás isteni nyilatkozat, tehát egyedül üdvözitö volna, következöleg minden ezelött létezett és mostan fenlevö vallási szertartások, ágazatok, sat. gyarló emberek képzeletéböl veszik eredetöket; másik eredmény az: mivel annyi idö óta nem lehete az Isten miségét kitanulni, mindaddig mig ez valaha embernek nem sükerül, vallási rendszert sem állithatni fel józanul, mivel nem ismervén az Isten miségét, azt sem tudhatja ember, miféle tisztelet illeti öt, s valjon kivánja e, van e rá szüksége?

Következik tehát természetesen az, hogy minden ember tisztelje, miként legjobbnak gondolja.

Ha a religionak van más czélja azon kivül, mit a népek hatalmasabbjai, és papjai általa elérni törekednek: más nem lehet, mint az, hogy az embert boldogitsa; és pedig boldogitsa fökép ez életben, mivel a jövörül nem vagyunk tisztában.

A religiorul olly fogalmunk van közönségesen, hogy az valami jó, pedig jónak lehetne e azt mondani, ha e jelen élet bizonyos örömét rabolná el tölünk s helyette egy bizonytalan jövönek gyönyörét adná kárpótlásul? Ez kegyetlenség, vagy legszelidebben szólva, ámitás volna.

De mi által lehet embert boldogitani? miként eszközölheti, nevelheti valaki egy másiknak boldogságát? csak az által, ha természeti vágyainak betölthetésére neki segédkezet nyujt; vegyétek ezt szokástok szerént szellemileg vagy anyagilag, vagy együtt; mert embert csak akkor látjuk boldognak, midön vágyai teljesülnek; néha vágyai teljesültének keserü utóize van, de mindegy; ez tanuság, s minden tanuság ismét boldogságának kiegészitö része.

Más szavakkal is szokjuk a boldogságot kifejezni, tudnillik azt mondjuk: az a boldog ember, kinek jó egészsége és tiszta lelkismerete van; vagy boldog az, ki kevéssel, azaz, avval mie van, megelégszik; ez egyre megy. Vágya kevés, de teljesül.

Mi a jó egészséget illeti, megint csak abban áll, ha természeti ösztönét kielégitheti; mert képtelenség volna egészséget valahol föltenni, a természeti ösztön teljesülte nélkül.

A mi pedig a tiszta lelkismeretet illeti, nem a természeti vágyok' teljesültén alapul e? Honnét magyarázhatnók meg azon ezer meg ezer roszat, mi emberekben lakik, ha nem onnét, hogy természeti ösztönét nem követheti, vágyait nem teljesitheti, a természeti törvényt nem töltheti be? és ebböl — nem kellett e azon természetlenségeknek következniök, miket látunk, tapasztalunk? Társadalmi életünk a képtelenségeknek mesterkélt rendszere; kereshettek e itt tiszta lelkismeretet?

Tegyük föl s engedjük meg, hogy azok, ki e földi élet gyönyörének edényét fenékig üritik, hisznek örökéletet, jövendő boldogságot, s az itt szenvedőket, nyomorgókat oda utasitják; állitsuk tehát föl mint csalhatlan igazságot hitágazatul, hogy van jövő élet, önkénytelenül azt kell kérdeznünk: részesülhetni e majd a jövő élet' örömeiben ugy is, ha már e földön is élvezzük azt, a mivel e gazdag természet élvezetül kinálkozik, vagy csak ugy részesülhetni ama tulvilági gyönyörben, ha itt minden örömélvezetrül lemondunk?

Ha az elsőt állitjuk, hogy igen, s ha a religio és szolgái (vagy inkább urai) jók, azon kell lenniök, hogy e földön is minden emberlény azon örömben részesüljön, mit a természet itt adni képes, tehát hogy kiki természeti vágyait kielégithesse: ha pedig a másikat állitjuk, tudnillik, hogy a jövő élet' örömei csak azok számára tartatnak föl, kik itt minden gyönyört részint önként, részint kényszeritve nélküleztek: ti vagy ámitjátok és csaljátok a sokaságot, vagy szörnyü esztelenek vagytok; mert ha a jövő élet örökké tart, s az a menyei boldogság sokkal nagyobb, dicsőbb, mint e földi, a hogy hirdetitek: igen roszul számitatok, tehát ostobául cselekesztek, ha e rövid örömöt választjátok ama menyei örök lakodalom helyett.

S ha illy esztelenek vagytok, ki legyen még esztelenebb nálatok, hogy titeket tartson religioi főnököknek, Isten és a népek közti közbenjáróknak?

Ha magatokrul a csalási gyanut elháritani kivánjátok, igy állitsátok föl a boldogságot illető tantokat: „Van ugyan jövő örök boldogság is, ezt erősen hiszszük, de igyekezzünk e földi boldogságot is tehetségünk szerint élvezni, mert Isten, vagy a természet nem azért árasztá ki ide áldását, hogy használatlanul legyen, hanem hogy részesüljünk benne mindnyájan, mert hiszen arra alkalmasokká, fogékonyokká alkottatánk."

Az olly jó cselekedetek, mellyeket erény névvel nevezünk, vagy a religiobul erednek, vagy a sziv sugalmából, azaz érzésből.

Ha azt állitjuk, hogy a religiobul, előbb azt meg kell mutatni, hogy mellyikből, millyen religiobul vagy akármellyikből.

Még eddig senki sem volt képes józanul azt mondani, hogy csak ez, vagy ez a vallás az, mellyből erény eredhet; ha tehát csak általánosan mondjuk, hogy az erény religiobul ered, minden felekezetnek religioját kell értenünk. Igen de a religio maga akármellyik csak eszme, csak fogalom, a fogalom pedig még sohasem volt erény, az erény cselekvésben áll; a religio nem cselekszik, csak ember visz cselekedetet (jót vagy roszat) végbe.

Minthogy minden eddig ismert religio nem egyéb, mint egyes embernek véleménye, több vagy kevesebb szertartással párosulva, természetes, hogy tehát a jó cselekedet nem ebből, hanem az érzésből, a szivből származik.

Mi következik ebből? az, hogy illy religiók nélkül létezhet erény, következőleg a jövő élet elnyerhető.

A religionak vagy vallásnak czéljaul azt is állithatni föl, hogy embert a rosztól viszszatartóztassa. Igen de ezt csak tanitás és kemény tilalom által eszközölhetni.

Ha tanitás által akarom ezt elérni, akkor ez nevelés, s nem vallás; ha pedig tilalommal eszközlöm, akkor ez megint nem vallás, hanem polgári törvény. De hiszen azt maga a józanész és enhasznom is javasolja, hogy roszat ne tegyek, mert úgy magamnak ártok.

Előreláthető, hogy az egyházi személyek közöl némellyek hevesen, sőt talán indulatosan is kelnek ki beszédem (vagy magam) ellen: „már ez esztelenség, fogják mondani, hiszen igy minden vallás és erkölcsiség gyökerestül kiirtatik;“ de ne féljetek lelki atyák, ha vallásunk isteni eredetű, lelkemet kiirhatom és még csak egy betűt sem birok benne megváltoztatni: ha pedig nem isteni nyilatkozat, hanem emberi szövedék, mit árt ha megváltozik? És még ugy is mint emberi mű, ha alapja igazság, senki sem leend képes megingatni; ha pedig nem igazságon alapszik, minden jó lelkű s tehetségű embernek kötelessége, hogy lerontására törekedjék, vagy ha vegyitve van benne igazság haszontalansággal: igyekeznünk kell, hogy amaz tisztán maradjon, emez kipusztuljon.

Mások talán nem kelnek ki világosan, hanem magokban ezt suttogják: „ennek nem egyéb czélja van, mint az, hogy engedetlenségre, korlátlanságra inditsa a kedélyeket, s hatalmunkat és befolyásunkat megsemmisitse“, de ne féljetek lelkiatyák semmit; esküszöm azon élő Istenre, kit e mindenség teremtőjének gondolok, ellenetek semmi czélom sincs; én az ész sugalmára hallgattam, melly nekem mást mondott, mint ti, s igy természetesen kételkedni kezdettem: valjon mellyik igaz, az e, mire ti tanitátok, vagy az, mit a józanész sugott?

Ha tehát van ebben vétkem, más nem lehet, csak az, hogy kételkedem. Igen, de a kételkedő észt Istentől vettem, s hogy ő ezt nekem adta, képtelenség volna azt hozni ki, hogy az által ellenetek és a vallás ellen vétettem.

Meg mások hihetőleg ezzel, vagy illyenfélével állnak elő: „Nem tagadhatni, a szerzőnek némellyekben igaza van, véleményünkben s az által vallásunkban sok tévelgés uralkodik: de nem volna e veszedelmes mind azt kiirtani, hiszen ez szükséges a sokaság' zabolázására. Már majd közel kétezer éves e mysticismus s az emberek nem vesztettek vele, mért kellene éppen most a fátyolt lerántani róla.“

Én nem tudnám szigoruan meghatározni, mi különös rendeltetése van embernek, ebben sok philosophus eredvény nélkül törte már fejét; de annyit merek állitani, hogy igazságra törekedik, hogy tökéletesülnie kell, ez természetében van; nem természet ellen szegülés e tehát az, ha ti tévedésében, csalódásában akarjátok megtartani?

Ti vallásunknak őrei, igen kitanult theologusok, következőleg vajmi tudós férfiak vagytok; én ellenben olly járatlan vagyok akármelly, de főkép a theologiai tudományokban, hogy egy csapással tönkre silányithattok, tehát nincs okotok könyvemre vagy magamra nehezteni. Én csupán a józanész sugallásából irok; ti szinte fel vagytok józanészszel ruházva, azonkivül roppant tudománynyal is fölfegyverkezve levén mibe kerül nektek, ha néhányan öszszeáltok áltanitásomat napnál világosabban és szinte kézzel foghatólag — mint mondani szokás — megczáfolni? Csak ellenséges indulattal vagy éppen üldözői szándékkal ne támad-

jatok meg; ez nem volna szép; ha ezt tennétek, majd az olvasó közönség azt fogná gondolni, hogy nincs czáfoló argumentumotok

Én a nép közöl nem birok de nem is akarok kiemelkedni; nekem nem kell sok tudomány; fökép csak az észt választom vezetömül, mellyet Isten adott, s nem támaszkodom az iskolákban szerezhető tudományokra.

Mit nyernék én avval, ha azt kutatnám, öt vagy hat, vagy tiz ezer esztendös e a világ? Ha ki tudnám is mutatni, azért boldogabb nem volnék. Nem törödöm tehát azzal, mi történt ezredek elött más országokban, más népeknél, mellyeket én nem ismertem. Semmiböl teremteték e a világ, vagy valami anyagbol, s ez anyag meddig tartott ugy mint anyag? nem tudom, és tessék elhinni, sohasem is bánom akármint történt.

Az én minden törekvésem csak arra megy ki, hogy mivel mi tanulatlan és szegényebb emberek is olly teremtményei vagyunk Istennek, mint a tanultabbak és gazdagabbak: éppen olly jogunk is legyen, mint azoknak.

Vagy vétünk valamit Isten és a társaság ellen, vagy nem vétünk. Ha vétünk Isten ellen, egyedül vele lesz dolgunk, rátok szükségünk nincs: ha nem vétünk, akkor még kevesbé szorulunk rátok; ha vétünk a társaság ellen, mi már akkor, midön a társaság tagjaivá levénk, a minmagunk által hozott fenyitö törvénynek vetettük magunkat alá, tehát akkor sincs rátok szükségünk; ha pedig a társaság ellen sem vétünk, szeretnök tudni, mi közötök van hozzánk?

Tegyük, hogy mi tanulatlan nép veletek egy kissé öszszekoczczannánk, s köztünk versengés támadna, alkalmasint igy feleselnénk egymással.

T i: Hogy az Isten állatjában egy, de személyében három, ezt hinnetek kell, különben elkárhoztok.

M i: Nem törödünk vele, legyen egy vagy három; akár mondjuk: h i s z s z ü k, akár mondjuk: n e m h i s z s z ü k, földi állapotunk, jólétünk legkevesbé sem változik. Ha valaha az Isten azt kivánja tölünk, majd tudtunkra adja, ha pedig nem adja tudomásunkra, nem követelheti tölünk igazságosan hogy mégis higyük; s igy esztelenség, vagy vétek volna tölünk Istenröl azt tenni föl, hogy megbüntet bennünket, mivel nem hittük három személyét, holott sohasem mondotta, hogy higyük. Hogy pedig a nem hivés miatt ti kárhoztassatok el bennünket, ezt éppen nevetségnek tartjuk.

T i: Hiszen e szerént ti a vad emberek' sorsára kerülnétek viszsza, kik semmit sem tudnak Istenröl. Mihelyt az ember vadságából kivetkezik, valami vallást kell tartania. Milly nagy fáradsággal vergödik ember magától csak némi miveltségre is és tudományra! Hálát kell Istennek adnotok, hogy mi benneteket már a legtisztább keresztény vallásra vezettünk.

M i: Jól van, nem tagadjuk, hogy embernek igen hasznos, de söt bizonyos tekintetben szükséges is egyik másik tudomány, hanem hogy éppen a z volna szükséges, mire ti tanitátok bennünket, engedelmetekkel legyen mondva, egyenesen tagadjuk. Ti azt mondjátok, hogy a bib-

bliában van, mit Isten iránt tudnunk kell, és mégis arra buzditotok, hogy a katekizmust tanuljuk, ellenben a bibliát tiltjátok. Minő tanitás ez? Vannak köztünk ollyanok, kik a katekizmust majd csak nem egészen tudják könyv nélkül; meg mások a reformátusok közöl, kik a bibliából igen sokat; ismét vannak ollyanok is, kik mind a katekizmust tudják, mind pedig a bibliában is jártasok, és legkisebb különbség sincs azért köztünk. Egyformán élünk s boldogulunk; még csak egy mérő gabonájával sem terem több annak, ki a katekizmust és bibliát tudja, mint a másiknak, ki azokbul mit sem ért. Igaz, vannak köztünk ollyak, kik gazdálkodásukban igen gyarapulnak, vagyonosabbak mint a többiek, tehát jobban is élnek, pedig a katekizmusbol egy kukkot sem tudnak; a biblia soha még kezökben sem volt, nem is tudják millyen, csak nevéröl ismerik. Ezek azért boldogulnak inkább, mivel iparkodóbbak, takarékosabbak, és mivel gazdasághoz jobban értenek, meg mások mivel mesterségüket jól tudják. Mi kénytelenek vagyunk azt nyilvánitani, hogy egyetlen egy embert sem ismerünk közöttünk, ki csak azért boldogulna, mivel a katekizmust tudja. Ha idő s a körülmények kedveznek, mi bizony fogunk majd egykor sok ismeretet, tudományt szerezni, – vagy ha mi nem, unokáink bizonyosan — de ollyanokat, mellyeknek az életre nagy befolyásuk lesz.

Ti: Az éppen nem szükséges, hogy ti a tudományok' és ismeretek szerzésére nagy gondot forditsatok, időt vesztegessetek, hiszen mi azért fáradtunk annyit, hogy tudományunkkal nektek használjunk.

Mi: Köszönjük szépen szivességteket, de mi olly hiszemben vagyunk, hogy akármelly embernek tudománya kiváltkép csak magának használ, nem pedig másoknak. És a ti tudománytok nem is olly természetű, hogy nekünk használhatna, ha csakugyan akarnátok is. Hiszen a ti tudománytok nem is tudomány, csak vélemény és egyiteké a másikéval ellenkezik; ti nem meritettétek tapasztalásbol s gyakorlati életböl; pedig mi azt hiszszük, minden való tudományt onnét kell meriteni. Azonban ne is ugy értsétek, hogy mi foglalatosságunkat félbeszakasztjuk és iskolába megyünk seregesen ismereteket szerezni; oh nem, minden ismeret és tapasztalás, tehát minden való és szükséges tudomány az iskola falain kivül, az életben, a természet' nagy iskolájában szerezhető csak meg. Ugyan mi befolyása van az életre annak, ha mi hiszszük vagy nem hiszszük: Isten volt e Jézus, öröktül fogva áll e világ, jelen van e az ostyában Krisztus, sat?

Ti: Ez istentelenség, elfajzottság, gonoszság; titeket valamelly atheista, azaz istentagadó, vakitott el.

Mi: Nem bizony minket; soha sem is hallottuk, mi az atheista. Hiszen mi sem azt nem állitjuk, hogy Jézus nem Isten, hogy a világ öröktül fogva áll, hogy az ostyában nincs jelen Krisztus, sem az ellenkezöt, hanem mi csupán azt mondjuk: mi nem tudjuk.

Ti: Igen, de ha mi állitjuk és ti még sem hiszitek, már ez istentelenség.

Mi: Ugyde kérünk benneteket, mutassátok meg, hol van az megirva, hogy állitástokat hinnünk kell? Meg akarjuk engedni, hogy ti

csakugyan hiszitek azt, mit velünk is elhitetni akartok, de követelhetitek e józanész szerént, hogy mi is azt higyjük? Nekünk éppen úgy, mint nektek, szabad akaratunk van. Ha ezen akaratunknál fogva készek vagyunk hinni, a mi dolgunk; ha pedig nem akarjuk hinni, képesek vagytok e akaratunkat megváltoztatni? Kisértsétek meg. Mi egyszerű gondolkodásmódunk szerént azt tartjuk, hogy akárki mit hisz közülünk, egy másiknak vagy harmadiknak semmi köze sincs hozzá. Egy valaki közülünk azon véleményben van például, hogy Istennek nem három hanem öt személye van. Ő, ez a valaki semmiképen nem birja megmutatni, hogy e véleménye igazság, hogy Isten csakugyan öt személyből áll, mert hiszen az Isten minőségét nem ismeri, de ő mégis titeket kényszeriteni akar, hogy véleményét higyétek, hogy azt igazságnak ismerjétek el: nem azt mondjátok e majd, hogy ő esztelen képtelenséget kiván? Hát ti be tudjátok e a három személyt bizonyitani?

Ti: Mi nem birjuk, mert az isteni titkokba nem vagyunk képesek behatni, de maga az Isten kivánja, hogy azt, mit eszünkkel föl nem érünk, csak higyük.

Mi: Ha nem vagytok képesek bebizonyitani, erőszakoskodást visztek rajtunk végbe, midőn annak hivésére szoritotok. Hogy pedig Isten kivánja tőlünk e titkok' hivését, tagadjuk, mert nekünk még csak egy szót sem nyilatkoztatott.

Ti: Igen ám, de helyettetek nekünk nyilatkoztatta, hogy aztán veletek is közöljük.

Mi: Mutassátok meg, győzzetek meg arról, hogy nektek nyilatkoztatta. Mi által tevétek magatokat arra fölöttünk érdemesekké, hogy csupán nektek nyilatkoztassa akaratát? Mig érdemeiteket és annak következésében nyert kiváltságtokat meg nem mutatjátok, nem hihetünk nektek. Istent ugyan nem ismerhetjük, de mégis hiszszük róla, hogy igazságos; azt meg tapasztalásból tudjuk, hogy mi emberek mindnyájan gyarlók, tévedhetők vagyunk. Miként egyeztethetnők hát meg az isteni igazsággal, hogy olly nagy tanuságu dolgot néhány gyarló, következőleg akarva, vagy nem akarva minket megcsalható emberekre bizott volna, holott egy munkával mindnyájunkkal közölheté vala. Ha csakugyan rátok bizta volna Isten mind azt, mit velünk a sokasággal tudatni kivánt, mint a tapasztalás bizonyitja, igen megcsalódott volna. Mert lám mióta és hányan predikáltak, és az emberiség nem sok hasznát vevé. Azok, kik hiszik predikálástokat semmivel sem jobbak, mint azok, kik nem hiszik. Lehet, azért nincs tanitástoknak foganata, mivel az ember szeret utánozni, s igy példátokat követi. Vagy lehet predikálás nélkül is úgy cselekedni, miként az üdvözségre szükséges vagy nem lehet. Ha lehet, most már egyszer evvel tegyetek kisérletet, minthogy a csupa predikálásnak ezredek óta nem nagy sükere volt: ha pedig nem lehet, ne vesztegessétek az időt és erőtöket arra, mi predikálás nélkül nem megy, hanem szüntelen és mindenütt csak predikáljatok.

Ti: Ha sükere nem volt predikálásunknak, mi okai nem vagyunk, hanem magatok, mivel nem hittetek szavainknak.

Mi: De hát mért nem predikáltatok ollyat, miben nem kételkedhettünk volna, és mért nem bizonyitátok cselekedetekkel tanitási öszin-

teségteket. Mutassátok ki, mellyik az igaz vallás, mellyik foglalja magában a tiszta moralitást, de olly kétségtelenül mutassátok ki, hogy akármelly vallási felekezet abban megnyughassék s azt valódinak elismerni kénytelen legyen: mi fogadjuk, hogy egész lelkünkböl ragaszkodunk hozzá. A mi keresztény vallásunkban, igaz igen szép tanitás, vagy intés találtatik, t. i. ez: Szeresd felebarátodat mint tenmagadat, de mivel látjuk hogy ti ezt nem tartjátok meg, mi nem sokat törődünk vele, hiszen tőletek tanuljuk ezt.

Ti: Milly vakmerőség rólunk kimondani, hogy mi felebarátunkat nem szeretjük.

Mi: Nem szándékunk tagadni, hogy egyesek vannak köztetek, kik e szép tanitás szellemében élnek, hanem az egész religioi rendszer nem alapul a felebaráti szereteten. Ha szükségesnek tartanók ez állitásunkat részletesen és sok oldalról támogatni, igen hoszszura terjedne vitatkozásunk, tehát csak egy bizonyitás elég legyen. A religió azt mondja: ne gondoljunk e világgal, sanyargassuk testünket, türjünk békével minden jogtalanságot, legyünk alázatosak s a t., majd a más világon megkapjuk jutalmunkat: ti a religionak őrei, fentartói, szóval egyházi atyák e tanitásokkal egészen ellenkezőleg cselekesztek: e világgal nagyon is gondoltok, minden javaiban részesülni igyekeztek; magatokat nem sanyargatjátok, sőt ugyancsak kedveztek testeteknek; nem csak jogatlanságot nem tűrtök, sőt még azt sem tűritek, hogy ártatlan véleményünket kimondjuk; nem csak alázatosak nem vagytok, sőt igen is büszkén hordjátok fejeteket; szóval ti a világi minden gyönyörüségben részesültök, vagy igyekeztek részesülni, minket pedig a tulvilági javak' élvezésére utasitotok; ezt mi nem tartjuk felebaráti szeretetnek, hanem ámitásnak, már pedig minden ámitás, csalás; következtetés: ki felebarátját csalja, az felebarátját nem szereti.

Ámbár előbb azt mondottuk egy bizonyitás elég legyen arra, hogy felebarátotokat nem szeretitek, de én magam részéről mégsem állhatom meg, hogy némellyeket el ne mondanék, — a nép ezt nem is gyanitja, tehát nem is akarom az ő hallatára elmondani, nehogy ellenetek felingerelni látszassam.

A történetnek majd minden lapja, s pedig minden vallási felekezetnél azt látszik tanusitani, hogy az egyházi személyek nem szereték felebarátjukat. Csupán erről igen nagy könyvet lehetne és kellene irnom, ha minden felekezetet csak röviden is akarnék érinteni, mi pedig nem czélom, tehát csak a nevezetesbeket emlitem meg.

Tekintsük csak az inquisitiot és harmincz éves háborut. Hány embert mészároltak le ezekben vallásunk tanitói! valjon szeretet' gyümölcse volt e ez?

De magában evangeliumunkban sincs azon tiszta morál, miből a felebaráti szeretetnek kellene folyni. Ott van ugyan: szeresd felebarátodat, de mit használt, ha ez csak papiroson maradt; cselekedettel mást, ellenkezőt tanusitottak egyházi főnökeink?

Azonban ugy látszik, hogy a mi moráltanitás van is vallási könyvünkben, más korábbi felekezetektül kölcsönözték, azért nem termé meg gyümölcsét. A Samanäusok taniták, hogy Isten előtt minden ember

egyenlö, tehát egymást szeretnünk kell. Hogy az ellenünk vétetteknek meg kell bocsátani, a régi pogányok már tanitották. A mi tanitóink ezt kificzamitották, arra intvén, hogy ha valaki arczon csap, másik orczádat is tartsd. Ez a jogossággal homlokegyenest ellenkezik, pedig lehet e ott morál, hol jogosság nincs? Hiszen ez a gonosztevöt megerösitené gonoszságában. Ez egyenes ut a zsarnokságra. Ez egyetlen tanitás, mert olly természetü, hogy sok más embert lealacsonitó következtethetik belöle, képes minden rosznak szülö anyjául szolgálni. Ha egyszer az embert annyira vitted, hogy a jogtalanságot eltürni vallási erénynek tartsa, söt még több jogtalanság' elkövetésére — másik orczáját odatartva — zsarnokát vallásilag hija föl: akkor azon ember egész méltóságából ki van forgatva, s barom gyanánt használható. E tanitásból merülhetett ki mind azon zsarnokság, mi a keresztény emberiségen azóta pusztitott.

Vagy jónak tartjátok e tanitást vagy nem. Ha igen, mért nem követitek, midön most az egyházi javakat a közjóra akarják az országgyülésen forditani, ti minden tehetségtekkel ellene álltok, pedig e tanitás szerént még többet is kellene adnotok, azaz másik orczátokat vagy zsebetcket is oda kellene tartanotok: ha pedig rosznak ismeritek, mért nem törülitek ki az evangeliombul?

E tanitás szolgaságra vezeti a jót, önkényre ösztönzi a gonoszt; én ugy hiszem ezt nem keresztény, vagy felebaráti szeretet sugja.

Minden vallási tanainkból Istent, mint valami kegyetlen zsarnokot emelitek ki. Ebböl aztán ama következtetést vonja ki a nyomorult ember, hogy ha Isten illyen, e földön is az ö akaratjából létezik a zsarnokság. Ugyan felebaráti szeretet e ez?

De még a méltányosságot sem hagyja helyben evangeliumunk, mondván: hogy egy eltévedt, elvetemedett, feslett életü fiut az apa inkább szeressen, mint a többieket, kik a jó ösvényen megmaradtak. Én nem vagyok képes ezt felebaráti szeretet gyanánt elismerni.

Boldog Isten! evangeliomi szelidség, felebaráti szeretet sugta e azt, hogy a más véleményüeket, mint eretnekeket kegyetlenül üldöztétek? Milly dühösen támadtátok meg az ariánusokat, manichäusokat; mennyi embervér folyt azon háborukban, midön Mahomed követöit ki akarátok pusztitani!

Felebaráti szeretet ösztönzött e benneteket, midön Amerikának szelid népeit még kutyákkal is marczongaltatátok? Afrikának tös lakóit, még most is baromként adjátok el; az indusokat öserdeik mélyében üzitek s tulajdonukat elfoglaljátok, keresztény vagy felebaráti szeretet e ez?

Ti azt mondhatjátok erre: hiszen mi, kik az egyháznak igazgatói, a vallásnak örei vagyunk, azt nem teszszük, a mivel bennünket vádolsz; nem is mondom én, hogy éppen ti teszitek, kik hoszszu reverendába jártok s derekon körülövezve vagytok, hanem, ti engeditek, a ti jóváhagyástokkal történik, ti — a nem reverendásokkal egy czélra dolgoztok. Ti adtatok rá példát, ti tanitátok erre a többieket.

Mért nem átkozzátok ki az egyházból mind azokat, kik igy cselekesznek? mért nem keltek ki Krisztus auctoritásával (tekintély), hogy ö ezt nem akarja, mért nem hivatkoztok a népre, ha egyes zsarnokok ellenszegülni merészelnek, s a felebaráti szeretetet lábbal tapodják?

Szóval a mi keresztény religiónkban a felebaráti szeretet igen szépen tündöklik, de csak papiroson, mert cselekedetben főpapjaink képmutatók, együgyüséget tanitanak; erre szoktatják hiveiket, hogy könnyebben rászedhessék; alázatosságra intik, hogy annál könnyebben uralkodhassanak rajtuk; irgalmasságot predikálnak, de a másképp hivőket Isten dicsőségére megégetik.

Én nem mondom, hogy csak a mi vallástanitóink illyenek; a mahomedánusok versenyeztek velük: háborut és öldöklést egyiránt predikáltak vallásukkal. Mi okozta, hogy Azsiának azon egykor virágzó része, hol mahomedánusok áradtak el, barbarizmusba sülyedt? Valjon nem ezek tanitásának következése e az? Sőt igen!

A mahomed vallásnak papjai minden felvilágosodásnak ellenségei levén tudatlanságot predikáltak; felebaráti szeretet e ez? Minden rosz, mi embert érheti, nem sujtja öt olly annyira, mint tudatlansága; vagyis majd minden rosz ebből ered; szereti e az felebarátját, ki öt tudatlanságában kivánja megtartani?

Más részről mit tanitanak Mahomed papjai? azt, hogy korlátlan hatalmu a fejedelem, hogy ő élet és halálnak ura; neki határtalan s vak engedelmességgel tartozik minden alattvaló.

Az illy tanitás elfojt emberben mindent, mi öt emberré tenné; elfojt minden szorgalmi és tökéletesülési szellemet, a népet barommá alacsonítja le.

Meg más népek és vallási felekezetek papjai, miként gyakorlák a felebaráti szeretetet? e hivatalukbol a csalásnak mesterséges rendszerét koholták ki; a religiót palástul használták csak, melly alá rejték haszonvágyukat. Oraculumokba bujtak, s annak titkos fátyola alól hallaták gonosz szózatukat; bálványokat állitottak, s azok mögé rejtezve általok kérték az áldozatokat; a vak nép nyájának javát adá a bálványoknak, de ezek nem ehetvén a henye papok hiztak belőle. Ugyan kérlek, mondjátok, felebaráti szeretet e ez? —

Minden vallási felekezetek papjai majd ugyanazon rendszert követék ön becses személyüket illetőleg. Magokat a hivektől elkülönözték; kiváltságos testületekké alakultak; minden teher alul magukat kivonták s azt a hivek' vállaira háritották.

Nőtelenséget fogadtak, hogy a házi és atyai gondok alul menekedhessenek, de titkon fajtalankodtak.

A dologtul irtóztak, tehát az áldozatok ürügye alatt nyitottak magoknak jövedelemforrást, az ajtatosság szinével henyeségüket leplezték.

Isteni szolgálat neve alatt olly szertartásokat hoztak szokásba, mellyek által inkább magoknak igyekeztek a nép előtt tiszteletet szerezni.

Nem, ők a felebaráti szeretetet sohasem gyakorolták, hanem szüntelen csak önhasznukat tarták szem előtt.

És miként eszközlék, miként alapiták befolyásukat, hatalmukat? ugy, hogy mind azt, mi önérdeküket, önhasznukat csak távolrol is érintheté, istentelenségnek, legnagyobb véteknek nevezték.

Magokat Isten előtt közbenjáróknak hirdetvén, a nép tőlük remélte és kérte bajának orvoslását; mivel ők lelki orvosoknak hivaták

magokat, az esdeklön nem tudának — azaz nem akarának — másképp segiteni, ha csak a bajoknak legtitkosabb, legtávulabbi okait elő nem adák.

Igy jöve szokásba a fülbegyónás; s ez megtörténvén már akkor bátran elmondhatta volna a papság: mert enyém az ország, és a hatalom, és a dicsőség.

E gyónás kezdete ama forrás, mellyből az emberiségre annyi pestis áradott; ez vesztegeté a lelkismeretet, miből aztán támadt az általános romlottság; mert mitől borzadjon ember viszsza, mirevaló neki a lelkismeret, ha midön egyszer a papság, a félisteneknek hitt osztály olly módot talált ki, mi szerént kiki legfertelmesebb vétkét is könnyű szerrel megválthatá. A szegényebb vétkes böjtöléssel, gyónással, s néha tehetségéhöz mért némi csekélyebb vagyoni áldozatokkal megszabadulhatott bűneitől; a vagyonosabb már bizonyos mennyiségű pénzen válthatta meg vétkét; ha a körülmények úgy hozák, hogy mind a papságnak pénzre nagyobb szüksége, mind pedig a vagyonosabb bűnösöknek alkatmatlan vala a gyakori gyónás és váltság: előre s egyszerre sommáson letették még majd jövendőben elkövetendett vétkeik diját.

A romlottság ekkor legnagyobb fokra hágott, s illy körülmények közt moralitásrul szó sem lehet többé.

Midön az emberiség ennyire sülyedt, s a papság nem lépett föl e majd végveszélylyel fenyegető baj orvoslására, mondhatni e hogy ők felebarátaikat szereté? Ha felebarátaik alatt csak papitársukat érték, igen.

Hogy a papságnak a nép iránti gondolkodásmódját ismerjük, hallgassuk mit mondanak magok az egyház' főnökei. Symesius püspök ezt mondja: „A nép egyátalán csalatni akar, másképp nem bánhatni vele. Régenten az egyiptomi papok éppen ugy cselekedtek; templomba zárkoztak s ott álliták öszsze mysteriumaikat; ha a nép tudta volna, hogy öt igy csalják, majd kikelt volna ellenök. De hogyan is lehessen a néppel másként tenni, ha már egyszer nép? Én magamra nézve mindig philosophus, de a népre nézve mindig pap fogok lenni.“ Nazianzi Gergely Jeromosnak irván ezt mondja: „Csak valami fecsegés kivántatik, hogy a nép megcsalódjék; minél kevésbé érti, annál inkább csodálja.— A mi atyáink és bölcseink sokszor csak azt mondák el, mit a körülmények és szükség javasoltak, nem pedig azt, a mit magokban gondoltak.“

Mért bántak és bánnak a papok igy a néppel? saját érdekükből; szeretnék e a papok, ha velök igy bánnának? és most kérdem, igy cselekedve szeretik e felebarátukat?

Holmi értelmetlen szavakat, bizonyos hokuspokust, jelentőség nélküli hadanozást drága áron adtak el; és erre azt mondhatjátok ugyan: tehetünk e mi róla, hogy a nép illy balga? hogy illy semmiségeket nagy fontosságu dolgok gyanánt tekint?

Ha úgy tekintelek benneteket, mint csupán polgárokat, még akkor is kárhoztatnom kell benneteket, hogy a jó szivű s ennél fogva könnyenhivő sokaságot igy csaljátok: azért a polgári törvények szerént is büntetésre méltók vagytok, hát ha mint vallási tanitókat veszlek benneteket, hányszoros büntetést érdemeltek?

Ha szeretitek embertársotokat, nem kell e azon munkálkodnotok, hogy felebarátaitok illy módon ne csalódjanak, hogy igy kijátszatni magokat ne engedjék?

Azt mondjátok: bün, embertársunktol még csak egy forintot is elidegeniteni, de micsoda bün ez ahhoz képest, midön eszét igyekeztek kiforgatni, minek hiányában aztán egész életére minden földi jólététöl fosztjátok meg?

Nézzük, mit tanitott profétánk — Jézus, követitek e öt, szeretitek e felebarátotokat ugy mint ő szereté, s mint szeretni példájával megmutatá? De ez hoszszura terjedne, tehát külön fejezetbe szedem öszsze, mi követésre méltó az evangeliomban följegyeztetett.

X. FEJEZET.

Evangeliomi kivonat.

A három első evangelista majd egészen egyenlöen adja Jézus tanitását, csak szavakban és irásuk módjában különböznek; János a negyedik egészen eltérőleg mást beszél. Mi lehet oka, hogy fogantatását, születését, halálát s feltámadását nem olly egyetértöleg irtak? az, hogy tanitásának tanui lehettek, de születését csak hallomásbol irták; midön a farizeusok elfogták, a tanitványok oda hagyák, következöleg sem halálát, sem feltámadását magok nem látták, s az evangelisták is természetesen csak azt irhaták, mit és miként nekik mások beszéltek.

Az evangeliomi tanitás többnyire keleti népek' beszédmódjára hasonlitásbol, figurákbul vagy képekbül áll, tehát néha néhol magyarázatot is ragasztok hozzá. Az egyházi atyák ugyan azt mondják: az irás magyarázásához világi ember nem ért: én azt hiszem a magyarázathoz nem egyházi vagy világi ember, hanem ész kivántatik meg.

Máté evangelioma szerént.

„Nem csak kenyérrel él az ember, hanem Istennek igéjével, melly az ő szájábol származik.“ -- 4. r. 4. v. — Ha isteni nyilatkozat volna ez evangeliom, egy szó vagy mondás sem találtathatnék benne ollyan, mit magyarázni lehetne vagy kellene, hanem azt minden ember egyenlöen értené, s kellene érteni: de hogy nem isteni nyilatkozat, már az eddig elmondottakbul ugy hiszem eléggé kiviláglott.

E vers az én felfogásom szerént annyit tesz, hogy embernek szellemi éldeletre éppen olly szüksége van, mint anyagira: ha ki tehát ez élvezetét embernek elvonja, vagy megszerezni akadályozza, felebarátját nem szereti, következésképen Jézus tanitását nem követi, tehát nem is keresztény.

„Térjetek meg, mert elközelitett a menyeknek országa 17. v.“ Itt Jézus a mennyeknek országa alatt egy szebb földi jövő, boldogabb időszakot értett hihetöleg, mellyet tiszta elveinek hirdetése által remélt elközeledni. Némileg el is érkezett, de később egyszerü tanitása a sok fonákság alá temettetett. Ez intést még ma is elmondhatja minden nemes keblü férfiu a sokaságnak, s talán szükségesebb kiáltani, mint valaha,

mert valóban, ha jobb utra nem térnek az emberek, mint a mellyen elindultak, üdv e földön nem leszen soha.

„Boldogok a kik éhezik és szomjuhozzák az igazságot: mert ők megelégitetnek.“ 5. r. 6. v.— A boldogságot igen különböző, tehát sokféle dologban keresik és találják az emberek: egyik pipagyüjteményben, másik ágyasok változatosságában, harmadik külföldi agarakban sat. sat. én abban keresem és valósággal találom is, hogy az igazságot szomjazom, ohajtom.

Hány foknyi a fölebb emlitettek gyönyöre, nem tudom, de mindent hihetnék inkább, mint azt, hogy az ő boldogságuk az enyémmel fölér.

Igazolom tehát tanitónk' állitását. Ugyan mért nem kisértik meg egyházi és világi elnökeink? „Boldogok a kiknek szive tiszta: mert ők az Istent meglátják.“ 8. v.—Hogy meglátjuk e az Istent — minthogy misége előttünk ismeretlen, tehát nem tudjuk, látható e— én nem tudom, de hogy nagy boldogság, ha embernek szive tiszta, tapasztalásbol mondom; ez állitás tehát akár vallásilag, akár csupán polgárilag vegyük, mindenkor egyike marad a legszebb, legigazabb mondásoknak.

„A gyertyát is nem azért gyujtják meg, hogy elrejtsék véka alá; hanem hogy a gyertyatartóra tegyék és fényljék mindeneknek, kik a házban vannak.“ 15. v. — E hasonlatosság azt jelenti, hogy a melly ember felvilágosodottabb, ne tartsa észvilágát magában, hanem világositsa föl a körülte levőket. Ti kik ebben akadályozzátok az embert, nem követitek mesterünket, következőleg nem vagytok igazi keresztények.

„Ha a ti igazságtok feljebb nem bővelkedik az irástudók és farizeusok igazságánál: semmiképen nem mehettek be a mennyeknek országába.“ — Ebből azt tudjuk, hogy a zsidó vallás papjai sem voltak igazságosak, tehát nem szereték felebarátjukat.

„Hallottátok hogy megmondatott a régieknek: ne ölj; mert valaki ölend, méltó az itéletre.“ 21. v.

„Én pedig azt mondom néktek, hogy ha valaki haragszik az ő atyafiára ok nélkül, méltó itéletre.“ 22. v.

„Azért, ha a te ajándékodat az oltárhoz akarod vinni, és ott megemlékezel arrol, hogy a te atyádfiának vagyon valami panasza ellened: hagyd ott az oltár előtt a te ajándékodat és menj el, békélj meg először atyádfiával, és azután előjövén, ugy vigyed fel a te ajándékodat.“ 23—24. v. — Ha szabad szólanom, én pedig azt mondom, hogy ti, kik keresztény vallásunk papjainak tartjátok magatokat, nem is vagytok keresztények, ha abban áll a kereszténység, hogy Jézus példáját, tanitását, intését követnünk kell.

Ugyan kérlek benneteket, nem ok nélkül haragusztok e embertársaitokra, t. i. ollyanokra, kik véleményüket kimondják egy vagy más tárgyrol a nélkül hogy valaki ellen vétettek volna?

„A te esküvésedben ne hazudjál, hanem a miről megesküdtél az Urnak, azt megteljesitsd.“ 33. v. — Nem csak az Urnak, hanem embernek tett esküdet is tartsd meg.

„Semmiképen ne esküdjetek se az égre, se a földre, se fejetekre, hanem a ti beszédetek legyen: ugy — ugy, nem — nem; ennek felette valami esik, a gonosztul vagyon.“ 33 — 37. v. — Igaza van mesterünk-

nek, mert midön nem elégesznek meg az emberek azzal, ha midön mondjuk: ugyvan, vagy nemugyvan, erkölcsi nagy romlottságot jelent. —

„Szeressétek ellenségeitéket, áldjátok azokat, a kik titeket átkoznak, jól tegyetek azokkal, a kik titeket gyülölnek.“ 44. v.

„Hogy legyetek a ti mennyei atyátoknak fiai, ki az ő napját feltámasztja mind a gonoszokra, mind a jókra, és esőt ad mind az igazaknak, mind a hamisaknak.“ 45. v.

„Mert ha azokat szeretitek (csak) a kik titeket szeretnek, micsoda jutalmát veszitek annak.“ 46. v.

„És ha csak a ti atyátok fiait köszöntitek szeretettel, mit cselekesztek egyebeknél többet?“ 47. v.

„Legyetek azért ti tökéletesek, mint a ti mennyei atyátok tökéletes.“ 48. v. — Ezek nem példabeszédek, nem haszontalanságok, hanem világos értelmű mondások, mellyeket nem szükséges magyarázni, melylyeket mindenki ért; de nekem egyéb észrevételeim vannak.

Az ember még ma is igen alacson fokán áll a tökéletességnek, s Jézus idejében még alacsonabban állott, ha majd egykor a tökélynek magas fokára emelkedik s a gyarlók a kisebb számot teszik: akkor megengedem, hogy ember még ellenségét is szereti, mert nem leend józan oka töle nagyon félni, hogy neki árt, mivel mint fölteszszük a többség fölvilágosult, tökéletes lesz, tehát mért ne szeretné még a rosz szándéku, de ártani nem igen tudó gyarlókat? legfölebb sajnálkodni fog rajtok; de hogy a minden oldalról üldözött, megcsalatott, jóra czélzott törekvésében gátolt, csekély számu, kevesebb osztály ellenségét, üldözőit szeresse, majd lehetetlen.

Hiszen ti vallásunk tanitói, kiknek a tökéletességben legalább pár fokkal felebb kell állnotok, még azokat sem szeretitek, kik titeket soha nem üldöztek; mi gyarlóbbak levén hogyan szeressük üldözőinket, hiszen mint illik és kell, példátokbul tanulunk.

De Jézus alkalmasint igy érté fölebbi mondásait: ha a roszat jóval viszonozzuk, az, ki bennünket roszszal illetett, e rendkivüli és szokatlan viszonzás által megszégyenli magát, meglepetik, magába szál, s a jó utra tér. Mondom, Jézus alkalmasint igy gondolkodott; azt föl nem tehetem róla, hogy igy értette legyen: bár hányszor bántanak, bármiként üldöznek, akárhogyan nyomorgassanak ellenségeitek: még is őket mindig szeressétek, a nektek okozott roszat mindig jóval viszonozzátok.

Hiszen ez természetlenség volna; ez a gonoszokat buzditaná, a jókat kinozná, szóval zsarnokságot és szolgaságot tanitana, szülne.

Bár Isten egyaránt felhozza a napot a gonoszakra és jókra, de az ember nem Isten, s nem is lesz olly tökéletes soha.

Egyébiránt a nap és az egész mindenség nem csupán azért van, hogy néhány gonosz és néhány jó embernek egyaránt szolgáljon. A világ rendszere igy áll, eső esik, akár van jó és gonosz ember, akár nincs.

„Eszetekbe vegyétek, hogy alamizsnátokat ne osztassátok ember előtt, hogy láttassatok azoktul.“ 6. r. 1. v.

„Azért mikor alamizsnát osztogatsz, ne tégy annak czégért, mint a képmutatók cselekesznek, hogy az emberektől dicséretet nyerjenek.“ 2 v.

„Mikor pedig te osztogatsz alamizsnát, ne tudja a te balkezed, mit cselekszik jobb kezed; — hogy alamizsnát titkon tegyen.“ 3-4 v. — Nem tudni, Jézus maga volt e olly szószaporitó, vagy az evangelista, hiszen egy mondásban is kifejezheté intését. Jézus többet kivánt embertől mint tőle telik; ha komolyan mondá az alamizsna-osztásról beszédét, azt kell következtetnünk, hogy nem esmeri az emberi természetet; de ő bizonyosan csak ezt akará mondani: ha valaki jót tesz valakivel, vagy valakikkel, ne álljon ki a piaczra, és ne lármazza nagy dicsekedve, hogy ő ezt meg ezt a jót tette; mert csak valjuk meg őszintén, bizony ha valami jó cselekedetet viszünk végbe, nem törekedünk azt erőnek erejével és minden módon titkolni; jól esik embernek, ha szerénységből elhallgatott jót tettünk, mások tudomására esik, csak a szemtelenkedés kárhoztatandó.

Hiszen ő maga Jézus sem bujt el, midőn jót cselekedett, de nem is lehet; mert a segedelemmel ott kell teremni, hol arra szükség van; talán csak nem vonjuk azt meg azért, mivel majd hihetőleg sokan látják, s tanui lehetnek?

„És mikor imádkozol, ne légy ollyan, mint a képmutatók, kik örömest imádkoznak fenállva a gyülekezetekben, hogy az emberektől láttassanak.“ 5. v. — A ki csak azért imádkoznék, hogy mások lássák, az természetesen hitvány s képmutató volna.

„Te pedig mikor imádkozol, menj be a te titkos házadba és ajtód bezárva imádjad a te atyádat.“ 6. v. — Tehát Jézus tanitása szerént nem éppen szükséges szentegyházba menni imádkozni. Ebből azt következtethetni, hogy szükségtelen olly roppant egyházakat épiteni, millyenek emelésében sokan köztünk a religiót lenni hiszik.

„Mikor pedig imádkoztok, ne legyetek sok beszédűek mint a pogányok, kik azt állitják, hogy az ő sok beszédük által hallgattatnak meg.“ 7. v. — Lám mesterünk sem hivé, hogy imádság által Istentől egyetmást meg lehetne nyerni, sőt kárhoztatja, hogy a pogányok hoszasan hálálkodnak, s mondja tovább:

„Ne legyetek azért azokhoz hasonlók: mert jól tudja a ti atyátok mi nélkül szükölködtök, minek előtte kérnétek ő tőle.“ 8. v. — Helyesen, én is azt hiszem, hogy Isten tudja mire van szükségünk; s ha azt teszitek föl róla, hogy a szükségeset meg nem adja, ha csak nem imádkoztok hozzá, semmi jóságot, szeretetet nem tulajdonitotok neki, hanem egy gőgös, dicsvágyó, fösvény emberhöz hasonlitjátok.

„Ha megbocsátjátok az embereknek az ő vétkeiket, megbocsátja nektek is mennyei atyátok.“ 14 v. — Ez is igen derék mondás; csak hogy mivel Istent nem ismerjük, azt sem tudhatjuk, meg lehet e őt bántani, ha igen, mivel bánthatni meg?

Én tehát igy tettem volna Isten helyett: ha megbocsátotok az embereknek, ők is megbocsátanak nektek.

Találtathatnak ugyan olly gonosz szivű emberek is, kik ámbár nekik megbocsátanak az emberek, ők még sem bocsátanak meg nekik, de az illyek csak rút kivételek.

„Ne gyüjtsetek kincset e földön, hol a rozsda és a moly megemészti, és a hol a lopók kiássák és ellopják azt.“ 19. v.

„Hanem gyüjtsetek magatoknak kincset menyországban, hol sem a rozsda, sem a moly meg nem emészti, és hol a lopók ki nem ássák, sem el nem lopják.“ 20. v. — Ugyan mért nem követitek ti gazdag egyházi személyek ez intést? hát ti semmibe sem veszitek mesterünknek e nagy fontosságu szavait? Bizony mondom úgy cselekesztek, mintha a menyországi kincsre semmit sem épitenétek; ha igy folytatjátok még egy ideig, majd hiveitek azzal kezdenek vádolni, hogy ti menyországot, jövő életet nem is hisztek. Ha jó keresztények volnátok, Jézusnak ez intését követnétek. Minthogy én a menyországrol semmi bizonyosat nem tudok, mesterünknek fölebbi két mondását igy módositanám: Ne olly kincset gyüjtsetek, mellyet a rozsda és moly megemészthet, vagy a tolvaj ellophat, hanem ollyat, mellyet rozsda és moly meg nem emészthet, sem tolvajok és rablók soha el nem idegenithetnek. Hogy miből állna az illy kincs, azt hiszem, kiki magyarázat nélkül is tudja.

„Senki nem szolgálhat két úrnak.“ 24. v. — Minthogy e mondás mindenkinek szólhat, s mivel pedig gonosz tanitás volna, ha azon értelmet adnák neki, hogy mindenki valakinek szolgája legyen, mert az embernek szabadnak kell lennie, tehát természetesen ugy kell értenünk, hogy senki sem láthat egyszerre két dolog után, senki sem végezhet egyszerre két kötelességet jól; senki sem érhet el egyszerre két czélt s. a. t. Más szóval: a ki gazdagságot szerezni, pénzt gyüjteni tette föl magában: az nem foghat tudomány kincset gyüjthetni. A hazug nem lesz igazmondó; az erkölcs nem lehet gonosz azon egy időben s a t.

„Ne itéljetek, hogy ti se itéltessetek, mert a minémű itélettel itéltek, ollyannal itéltettek; és a minémű mértékkel mértek, ollyannal mérnek nektek.“ 7. r. 1-2, v. — Midőn ti egyházi főnökök a másvéleményüeket mint eretnekeket máglyára és lánczra és halálra itélitek, nem követitek Jézust és tanitását, tehát nem is vagytok keresztények.

A mi pedig a hasonmértéket illeti, nem mindig méretik ugyanazzal viszsza, mert a mérleget néha a hatalmasabb keriti birtokába, s ki nem bocsátja, és mindig csak az egyik serpenyőt terheli.

Ugy látszik az illyenek nem hisznek örökéletet, mert különben félniök kellene, hogy ha itt az időből kifogynak, mielőtt nekik olly mértékkel viszszaméretett volna, millyennel ők mértek, majd más világon pótolják azt ki. Valjon azok, kik az eretnekeket megégeték, megégettetnek e más világon, minthogy itt senki sem mért ugyanazon módon nekik?

„Miért nézed pedig a szálkát, a melly vagyon a te atyádfiának szemében, a gerendát pedig, melly a te szemedben vagyon, nem veszed eszedbe?“ 3. v.

„Vagy mimódon mondhatod atyádfiának: hadd vessem ki a szálkát szemedből, ha a te szemedben gerenda vagyon?“ 4. v.

„Te képmutató, vesd ki először azt a gerendát a te szemedből, és azután gondolj arra, hogy a szálkát a te atyádfia szeméből kivehessed.“ 5. v. — Gyönyörü mondások. A ki másnak hibáját megrója, maga ne

legyen hibás; mert ha maga tele van hibákkal, megrovásának s intésének semmi sükere nincs, vagy csak igen csekély.

„Valamit akartok hogy cselekedjenek az emberek ti veletek, azonnal cselekedjétek ti is azokkal; mert ez a törvény és a próféták irása.“ 12. v. — Felséges mondás! Ha az emberek ezt megtartanák, a sok vallási és polgári foliantokra nem volna szükség.

„Őrizkedjetek a hamis prófétáktól, kik hozzátok jönek juhoknak ruhájában, de belől ragadozó farkasok.“ 15. v. — Eléggé nem ajánlható mondás. Talán sohasem volt olly sok juhbőrös farkas mint korunkban, tehát soha nem volt olly szükséges ez intést hangoztatni mint időnkben. Miként ismerhetni meg e juhbőrbe bujt farkasokat, a következő versek megtanitanak:

„Az ő gyümölcseikről ismérhetitek meg őket; valjon szednek e tövisről szőlőt, vagy a bojtorjánról fügét?“ 16. v.

„Ekképen minden jó fa jó gyümölcsöket terem: a megveszett fa pedig hitvány gyümölcsöket terem.“ 17. v. Más szóval: Cselekedeteikről ismerhetni meg az embereket.

„Ne szerezzetek aranyat, se ezüstöt, se pénzt a ti erszénytekbe.“ 10. r. 9. v.

„Se utra való táskát, se két ruhát, se sarut, se pálczát: mert méltó a munkás az ő táplálására.“ 10. v. Ezeket tanitványinak mondta volt Jézus, midőn őket szétküldé tanitását predikálni. A pénznek jó oldalát csak esztelen tagadhatná, de hogy több kárhozatost okozott mint üdvöset, csak bolond tagadhatja. Jézus, a communismusnak volt barátja, tanitványival együtt megvetette a pénzt és saját vagyont, hanem azt tartá: ők tanitanak, tehát munkálkodnak a társaságban, s midőn megéheznek, esznek ott, hová éppen érkeznek, a közösből. Ti lelki atyák, az ő tanitásától iszonyu meszsze tértetek el; senki sem ismer bennetek az ő tanitványaira. Cselekedjetek ugy mint ő, ne gondoljatok semmi pénzzel, ereszszétek a hivek közt közösre, s ha majd megéheztek, akárhol lakozhattok belőle, mint a társaság munkás tagjai.

„Nem fertőzteti meg az embert, a mi száján bemegy, hanem a mi kijön, az fertőzteti meg az embert.“ 15. r. 11. v. — Tanitványi kérték, hogy magyarázza meg ezt nekik. Ő pedig monda:

„Még is értelem nélkül vagytok e ti is?“ 16. v.

„Nem tudjátok-e hogy a' mi az ember száján bemegyen, a' gyomorba megyen, és onnét az árnyékszékbe vettetik?“ 17. v.

„A' mellyek pedig az embernek szájából származnak, a' szivből jönek ki, és azok fertőztetik meg az embert:“ 18. v.

„Mert az embernek szivéből jönek ki a' gonosz gondolatek, gyilkosságok, paráznaságok, tisztátalanságok, lopások, hamis tanuságok, rágalmazások.“ 19. v.

„Ezek fertőztetik meg az embert.“ 20. v. — Csodálatos miként tudtátok ti papjaink Jézus tanitásából azt faragni ki, hogy bizonyos napokon hust enni vétek? Hiszen ő ellenkezőt mond. Vagy Jézus szavai nem igazak, vagy ti tértetek el tanitásától.

„Ha tökéletes akarsz lenni, eredj el, add el minden marhádat és osztogasd a' szegényeknek, és kincsed leszen menyországban; és jere és

kövess engemet.“ 19. r. 21. v. — Hát egyházi gazdagaink nem akarnak Jézus intése szerént tökéletesülni? nem akarják vagyonukat a' szegények közt kiosztani hogy kincsök legyen menyországban? Bizony mondom ti nem vagytok Jézus' követői 's a' vallás, mellyet tartototok és terjesztetek nem az ő tanitásán alapul. Ez ismét azt bizonyitja hogy Jézus' a' saját birtokot nem pártolta, hanem a' közös használatnak vagy közösségnek (communismus) volt barátja.

„Szeressed a' te uradat Istenedet teljes szivedből, teljes lelkedből és teljes elmédből.“ 22. r. 37. v.

„Szeressed felebarátodat mint tenmagadat.“ 36. v.

„E' két parancsolattol függ az egész törvény és a' profétáik irása.“ 40, v. — A' mennyiben szeretetet valaki iránt parancsolni nem lehet — mert az a' szivérzésből önkénytelenül származik, — annyiban nem hagyhatni helybe e' mondásokat, de mint igen sokat, mindent magában foglaló tanácsot, eléggé nem magasztalhatni. Követik-e egyházi férfiaink e tanácsot? Nézzük.

Ti az Istenben valami akaratot föltesztek, 's ha szeretitek Istent, természetesen akaratját teljesititek. Ámbár lehet olly valamit is szeretni, minek semmi akarata nincs. Igen, de minden, mi 'e nagy természetben ollyas mi van, mit szerethetni, Istentől van, tehát őt szeretni minden fölött csakugyan legtöbb okunk van. Én itt egyébiránt csak azt állitom, hogy Istent csak az szereti, ki annak akaratát teljesiti. Mit akar Isten? akarja, hogy ember boldoguljon e földön, mert külömben czél nélkül teremté vala mind azt, mi ember boldogitására szolgál: ti pedig nem akarjátok hogy ember itt boldoguljon, hanem menyországba utasitjátok; — akarja Isten, hogy minden ember egyenlő szabadsággal és jogokkal részesüljön abban, mit természete megkiván: ti pedig ur és szolga állapotot védelmeztek, — akarja Isten, hogy ember a' neki adatott észt használja: ti pedig azt mondjátok, csak hinnie kell, s. a. t.

De a' második tanácsot sem követitek, mert embertársotokat üldözitek, mihelyt nem ugy hisz, mint ti akarjátok; gyülölitek mihelyt meggyőződése szerént beszél és cselekszik; istentelennek hirdetitek, ha a keresztény vallással ellenkező irányokat megróni bátorkodik; ti megégetitek, kinpadra huzzátok, ha azt meri mondani, hogy ő vallástokkal nincs megelégedve. s a t.

A farizeusok alatt mind egyházi, mind világi elöljárókat, főnököket kell érteni, mert e két osztály egy garatra öntöget, egy érdeket véd; és ezekről igy beszélt mesterünk, mintha csak ma szólt volna:

„A Mózes székében ülnek az irástudók és a farizeusok.“

„Mindeneket azért, mellyeket nektek parancsolnak hogy megtartsátok, megcselekedjétek — természetesen úgy kellett Jézusnak értenie, ha jót parancsolnak — de az ő cselekedeteik szerént ne cselekedjetek: mert ők mondják, de nem tartják meg.“

„Mert ők nehéz és elhordozhatlan terheket kötöznek egybe és azokat vetik az embereknek hátokra, de ők azokat csak ujokkal sem akarják illetni.“ 23 r. 2-4. v. — A főbbek, vagy szóval mindazok, kik a farizeusok helyét töltik be, e mai napig nem változtak, most is éppen ollyanok, mint akkor; a terhet a nép vállaira rakják: de tehetnek e ők arról; hogy

a nép olly ostoba: mondják vala? Igen de a nép ostobasága mellett még is e gondolatra jöhet, kérdezni: hát nem a ti munkátok és igyekezetetek e hogy mi ostobák maradjunk?

„Jaj nektek képmutató irástudók és farizeusok: mert megdézsmáljátok a mentát, a kaprot, a köményt, és elhagyjátok a mi a törvényben fődolog volna, az itéletet, az irgalmasságot és a tökéletességet, ezeket kellene cselekedni, amazokat is el nem kellene hagyni.“ 23. v.

„Vak vezérek, kik megszűritek a szúnyogot, a tevét pedig elnyelitek.“ 24. v.

„Jaj nektek képmutató irástudók és farizeusok: mert megtisztitjátok a pohárnak és a tálnak külső részét, belől pedig azok rakvák ragadománynyal és mértéklettenséggel.“ 25. v.

„Jaj nektek képmutató irástudók és farizeusok: mert szinte hasonlatosok vagytok a megfejéritett koporsókhoz, mellyek kivül ugyan szépeknek tetszenek: belül pedig rakvák holtaknak tetemeivel, és minden undoksággal.“ 27. v.

„Ezenképen ti is kivül ugyan láttattok az embereknek igazaknak: de belül rakvák vagytok képmutatással és minden Isten törvénye ellenvaló bünnel.“ 28. v.— Ugyan mutassátok meg, hogy ti nem azok vagytok korunkban, kiket mesterünk a farizeusok és irástudók alatt értett, az ő idejében? Az egész evangeliomban alig van valami igazabban elmondva mint ez; de a j a j nem következett be; igaz, Jézus ugy értette, hogy jaj lesz n kik a más világon; no azt nem tudjuk, mennyire jajgattak és jajgatnak majd ott; igen meszsze van tőlünk, nem hallhatni ide; de ugy látszik, a mi pharizeusaink a jövő élet' jajaitol nem sokat, vagy semmit sem tartanak, s igy cselekedeteik által tanusitják, hogy örökéletet nem hisznek.

Lukács evangelioma szerént.

„És ime egy törvénytudó kisértvén Jézust, mondá: Mester! mit cselekedjem, hogy az örökéletet vehessem?“ 10. r. 25. v.

„Ő pedig monda annak: A törvényben mi van megirva? mint olvasod azt?“ 26. v.

„Ama pedig felelvén, monda: Szeressed a te uradat Istenedet teljes szivedből, teljes lelkedből és minden erődbül és teljes elmédből; és a te felebarátodat mint magadat.“ 27. v.

„Monda pedig annak: Jól felelél, ezt miveld, és élsz.“ 28. v.

„Ama pedig akarván magát igazitani — igazolni — monda Jézusnak: De kicsoda az én felebarátom?“ 29. v.

„Jézus pedig felelvén monda: Egy ember megyen vala alá Jeruzsalemből Jerikoba, és találkozék tolvajokra, kik azt megfosztván és megsebesitvén elmenének, azt holtelevenen hagyván.“ 30. v.

„Történet szerént pedig megyen vala alá azon úton egy pap, ki azt látván elkerülé.“ 31. v.

„Hasonlatosképen egy levita is — a zsidó papoknak egy neme — mikor oda arra a helyre ment volna és azt látta volna, elkerülé.“ 32. v.

„Egy Samaritanus is — a zsidók a Samaritanusokat alábbvalóknak, roszabbaknak tarták magoknál, velök társalkodni is bűn vala — pe-

dig mikor az úton menne, juta a helyre, és azt látván könyörületességre indula." 33. v.

„És járulván hozzá, bekötözé annak sebeit, olajt és bort töltvén azokba, és azt felhelyheztetvén az ő barmára, vivé a vendégfogadóházhoz, és annak gondját viselé." 34. v.

„Másodnapon pedig el akarván menni, két pénzt, kivevén, adá a gazdának és monda neki: Viselj gondot erre, és valamit ezenfelül reá költesz, én mikor megtérendek, megadom neked." 35. v.

„E három közöl azért ki láttatik neked, hogy felebarátja volt annak, a ki a tolvajoknak kezébe esett vala?" 36. v.

„Ama pedig monda: Az a ki könyörült ő rajta: Monda azért neki Jézus: Eredj el, és te is eképen cselekedjél." 37. v.

Lukácsnak ez előadása szerént Jézus azt mondá, hogy a ki e két parancsot megtartja, él, az örökéletet veszi; tanácsolá, hogy igy cselekedjünk. Mirevaló tehát annyiféle egyéb parancs, ha ezek megtartása által örökéletet veszünk?

A sok, s gyakran egymással ellenkező parancs csak megzavarja a hívők elméjét, végre azt sem tudják a sok közöl, mellyiket tartsák meg, s utoljára mindnyáját, tehát a két szükségest, vagy legfőbb törvényt is elhanyagolják.

Én azt hittem eddig, mig a bibliát nem forgattam, hogy e két nagy és kimeritő parancsot Istenröl és felebarátrol Jézus kezdte tanitani, hirdetni, s legnagyobb érdemet ezért tulajdonitottam neki, de tévedtem, mert már azon könyvben is megvan, mellyet hibásan Mózsesének lenni állitotok. Ugyanis lássuk.

III. könyv. 19. r. 11. v. „Ne orozzatok, se hazudjatok és senki álnoksággal ne cselekedjék felebarátja ellen."

13. v. „A te felebarátodat meg ne csaljad, se hatalmasul valamit el ne végy tőle. Ne maradjon a te béresed szolgálatjának jutalma te nálad reggelig."

15. v. „Ne cselekedjél hamisságot semmi itéletben, ne nézzed a szegénynek személyét és a hatalmast is személyválogatással ne becsüljed; igazat szólj a te felebarátodnak."

17. v. „Ne gyülöld a te atyádfiát szivedben. Megfedjed bátorsággal a te felebarátodat és el ne türjed ő benne a bünt."

18. v. „Boszuálló ne légy, és haragot ne tarts, hanem szeressed felebarátodat mint magadat."

A mi pedig azon magyarázatot illeti: ki a mi felebarátunk? Jézus fölebbi szavaibol az tünik ki, hogy az, ki velünk irgalmasságot cselekszik, de mi ma ugy veszszük, hogy felebarátunk minden ember, akár cselekszik velünk irgalmasságot akár nem.

Söt azok is felebarátaink, kik ellenünk néha roszat tesznek, azzal a különbséggel, hogy akkor, midőn rajtunk a gonoszt elkövetik, meg szünnek felebarátaink lenni, mert barát barátja ellen roszat nem követhet el, s ha elkövet, jele hogy nem barátja; de midőn e roszat jóvá teszik, ismét felebarátainkká lesznek. — E kétséges, a hogy imént látók, és határozatlan értelmü kitétel: felebarát helyett most embertárs

nevezetet használunk; ez elfacsarhatlan; mert bár vétsen ellenünk valaki, bár ne: azért mindenkor embertársunk, ha nem éppen barátunk is.

De viszszatérek arra, mit ez evangeliomi idézetekben különösen szem előtt kivántam tartani, tudnillik, hogy a papok nem szeretik felebarátjaikat. Lám Jézus maga beszéli el, hogy a tolvajok' kezébe esett és megsebesitetett ember mellett, két pap ment el egymás után, és egyik sem segitett rajta. Ugyan mondhatni e szemtelen hazugság nélkül, hogy azok embertársukat szereték?

Ti egyházi személyeink, keresztény atyámfiai! nagyon eltértetek Jézus, a mi mesterünk tanitásától. Az embernek természetében van hogy fejlődjék, s felséges észszel levén megáldva jóra fejlődjék, tehát tökéletesedjék. A körülmények soha még csak egy napig sem levén ugyanazok, a nagy természetben levő számnélküli tárgyak mindig más meg más hatással vannak ránk nézve, tehát változunk, változnunk kell, a természetben minden változik. Igy természetes, hogy véleményünk, meggyőződésünk, hitünk is változik; ki merjen tehát képtelenség nélkül azért kárhoztatni bennünket, hogy Jézusnak tizennyolcz század előtt hirdetett tanitásától sokban eltértünk? de csak az a szomoritó, hogy éppen egyházi atyáink és éppen a tanitásnak javától, lelkétől távoztak el sokban, holott tökéletesülhetésünknél fogva ellenkezőleg minden jót megtartva és még azt több jóval szaporitva kellett volna tőle eltérnünk. No de van reménynünk, hogy ez mind másképlesz; sőt másképkell lennie, mert a természetben örök változást veszünk észre.

XI. FEJEZET.

Józanész szerénti hitvallás.

1. Hiszem, hogy e mindenséget egy hatalmas Isten teremté.

Nevezzék ez Istent mások természetnek, erőnek, fölénynek vagy akárminek, mindegy: én Istennek hivom, és nem hiszem, hogy e mindenség csekély magunkkal együtt csupán vakesetből lön.

Ha némelly naturalisták azt állitják, hogy mind az a mi van, a természetnek titkos müködése, különféle hatások öszszetalálkozásából eredt, ám lássák; de mivel a hatások szüntelen változók, csodálom hogy például csak mi emberek is nem születünk e hatások szerént, mindig más meg más alakban. E hatások ugy is okozhatnák, hogy egyiknek négy, másik tiz vagy kilencz szeme, meg másoknak hátul legyen szeme, vagy orra, sat.

2. Hiszem, hogy embernek lehetetlen Isten' miségét kitanulni, de szükségtelen is megfejteni akarni.

Az ember vég nélkül tökéletesülhető lény levén, miként az eddigi tapasztalás is tanusitja, lehet hogy egykor többet tud az Isten' miségéről. Most hiszem róla, hogy mindenható, bölcs, igazságos, jó.

3. Hiszem, hogy Isten e mindenséget egyszerre ollyanná teremté, hogy nem szükséges rajta javitania.

Ebből természetesen következik, hogy megváltót, ki az emberiség' üdvözségeért született volna, nem hihetek. Ember olly észszel van felruházva, mellyet ha használ, e földön boldogulhat; és ha mégis boldogtalan, az nem is Isten akaratából történik, hanem annak okai: tudatlanság, tapasztalatlanság, tévedések, embertársaink' gyarlósága, szenvedelme, s a társadalmi fonák szerkezet.

4. Hiszem, hogy minden ember egymástol független, önálló, szabadakaratu lény.

Miből aztán szükségkép következik, hogy az én hitvallásomat senkire nem erőszakolhatom.

Találkozhatik ember, ki majd éppen azt hiszi, mit én, de nem azért hogy én arra kényszerithettem volna, hanem mivel körülményei szerént keblében majd szinte azon hit támadt. Igy például Cabet hitvallását nyilvánitá, s azt veszem észre, hogy enyém az övétől kevésben különbözik.

5. Hiszem, hogy e hitvallásom, ha ismereteim bővülnek, többé vagy kevesbé megváltozhatik.

Mert mi egyéb a hit mint meggyőződés igen soká vagy éppen mindenkor ugyan az? Nem állithatok e föl egyik másik ember számára valami hitvallást, hogy azt kövesse? sohasem. Okaimmal valamire birhatom, meggyőzhetem, de mihelyt neki más és fontosabb ellenokai vannak, hatásom rá többé nincs, sőt hihetőleg ő munkálkodott az én meggyőződésemre, tehát hitem változtatására.

6. Hiszem, hogy a természettől senkinek sincs több vagy kevesebb joga.

Ha mégis látjuk, hogy az életben egyik a másik fölött jogokat gyakorol, vagy bitorol, ez gyarlóságbul, viszszaélésből támadt. Mivel ugy vagyok meggyőződve, hogy az emberiség kezdetben egészen vad, miveletlen állapotban volt; az értelmetlen állattol alig különbözött másban, mint abban, hogy benne a tökéletesülhetésnek első csirája rejlett; ezen általános tudatlanság volt oka, hogy az erősebb magának felsőbbséget, jogokat tulajdonitott; igy történt hogy az, ki korábban kezdett fejlődni, a tudatlanabb többségnek előbb tanácsadója, vezetője, feje, későbben zsarnoka lön; igy fejlődött ki a bitorlás, mit idővel jognak neveztek; az erősebbnek tehát joga volt, ha érdeke ugy hozta magával, a gyöngébbet elnyomni; itélt élet halál fölött.

Az erősebb és fejlődöttebb nem maradt mindig csak maga, más erősebbek és fejlődöttebbek is tünedeztek föl, kiket az első magához vonzott, s ezek jövendő saját érdeküket sejtvén természetesen vonzódtak is hozzá. Állapotjuk, sorsuk a többi tudatlan s ügyetlen sokaságéhoz képest kivánatosabb kezdett lenni; ezt megkedvelték, ebben gyermekeiket megtartani, biztositani ohajtván, keletkezett a kiváltság, támadtak a kasztok, osztályok, szóval jogegyenlőtlenség.

7. Hiszem, hogy minden rosznak forrása a tudatlanság; s állitom hogy minél inkább oszlatja valaki a tudatlanságot, annál nagyobb jótevője az emberiségnek.

Hiheti e valaki, hogy ha az emberek kezdetben nem voltak volna tudatlanok, a dolgok igy, illy fonákul, fejlődtek volna ki? Én nem hiszem, nem hihetem.

Csak addig használhat ember csupán s egyebekétől különböző önérdekének kivihatására más embert eszközül, mig ez tudatlan.

Hiszem pedig, hogy azon rosz, mit e természetben ember okoz, csak abbol származik, ha midőn valaki saját hasznát mások rovására az egésznek érdeke ellen iparkodik eszközölni.

Hiszem tehát, hogy embernek erénye azon mértékben nől, a milly mértékben embertársait tudatlanságukbol kifejleszté, fölvilágositá; mert a roszat azon arányban kevesbité.

8. Hiszem, hogy az emberiség az eredeti őstudatlanságbol még csak kevés foknyira fejlődött ki.

Ezt tanusitják minden intézkedéseink, ezeknek minden nemű hiányai. A mint tudatlanságunk fogy, akként nevekedik értelmünk; a milly arányban kevésbül a rosz, azon arányban gyarapul a jó; következöleg akép javul állapotunk, s a szerént egyenlődnek ki viszonyaink.

9. Hiszem, hogy minden mostani intézkedéseinknek a fejlődés természete szerént idővel meg kell változniok.

De hogyan is maradhatna igy? Hiszen tudjuk, hogy szinte közmondássá vált: a nap alatt semmi sem állandó. Csak az igazság és természeti törvény marad örökké, változatlanul ugyanaz.

A rész mindig kisebb lesz az egésznél; az ember mindig kivánja, mi neki jól esik, s távoztatni igyekszik, mi neki roszul esik. Ha jónak ismerünk is most valamit, annak változnia kell, mert változván mi magunk, a most jónak látszót akkor nem fogjuk többé ugyan olly jónak láthatni.

10. Hiszem, hogy a józanész által sugallott elvek előbb utóbb gyakorlatba vétetnek.

Ha most egyik másik ember társunk elveket mond ki, mellyeket az ész tanácsol, mellyeket életbe kellene léptetni, a sokaság vagy inkább többség (mert a valódi sokaság, a tömeg arrol még mit sem tud) ezt mondja: ez mind szép; elméletben megjárja, de gyakorlatban, az életben nem megy. És ha kérdenem szabad, mért nem mehetne az az életben, mi észszerű? hát az életben nem észszerűt kell követni?

Röviden mondom meg, mért nem megy: azon csekély számot, kik a jobb elvek életbeléptetése mellett küzdenek, levonva, az egész népet három főosztályba sorozhatni: egyik osztály még nem látja át, hogy az elv alkalmazása az egésznek üdvös, tehát tudatlan, s ez forrása a bajoknak, miként fölebb láttuk, ez osztály tehát nem nyujt se-

gédkezet az észszerű elvek életbeléptetésére; másik osztály átlátja némileg, de a szokásnak rabja levén semmit nem mer megkisérteni, tehát gyáva, ez sem mozdit semmit azon, hogy a jó elvek megtestesüljenek; a harmadik osztály átlátja, de szenvedelmeinek hódol, csak önérdekét tartja szemelött, nem akarja hogy azok életbe lépjenek, tehát rosz lelkű.

Im e három osztálybul áll a társaság, ezek irányában a néhány egyén nem képes az elvet életbe léptetni. De a mint ezek száma időnként kisebbül, némellyek az elvek bajnokaihoz áttérvén, ezek annálfogva lassanként szaporodnak, s tehetségük arányában lépnek a jobb elvek életbe.

Hogy pedig ez megtörténik, olly erősen hiszem, a mint valamit csak hinni lehet; mert embernek a beleoltott észtehetségnél fogva, tudatlanságából (ha bár lassanként is) kifejtezhetnie kell; midőn pedig egyszer némi tudásra vergődik ez osztály, kezd akarni; ezt látva a második osztály is, neki bátorodik, s gyávasága észrevehetőleg tünik; a nemakarók is önkénytelenül meggyőződnek arrol, hogy tulajdon hasznuk, önbiztositásuk kivánja, a megszaporodott elvbajnokokkal szembe nem szállani.

11. Hiszem, hogy e hitemben nem csalódhatom.

Mert entapasztalásból tudom, hogy az ember természetinél fogva mind inkább tökéletesbülhető; hiszem hogy az emberi nem kezdetétől fogva maig szüntelen fejlődött, tökéletesbült; hiszem hogy jelenleg tökéletesebb mint valaha volt; s hiszem hogy nevelés és tapasztalás által mindig tökéletesbülend, s hogy a tökélynek véghatárait senki nem képes kijelelni.

12. Hiszem, hogy az embernek természete inkább társaságban, mint elszigetelt állapotban élni.

E hitemet erősiti a mindennapi tapasztalás, támogatja embertársunkhozi vonzódásunk. Az ember kezdete óta mindig és mindenütt kisebb nagyobb társaságban élt.

A mit most polgári társaságnak mondunk, nem egyéb, mint családi, tehát természeti társaság' folytatása elágazott több családok szövetkezése, szóval tapasztalás és fejlődés utján tökéletesbült kis családi társaságok együvé olvadt öszvesége.

13. Hiszem, hogy az embert Isten jóvá és nem gonoszszá alkotta.

E tekintetben mást azért nem hihetek mivel egyik fölebbi czikkemben kimondám, hogy Istent jónak hiszem, tehát ő roszat nem akarhatott, s mivel mindenhatónak is vallom, képes is volt jóvá teremteni.

Ha természeti hajlamunkra figyelmezünk, kénytelenek vagyunk megvallani, hogy önkénytelenül vonzódunk embertársunkhoz, örömében és bánatjában résztveszünk; ösztönszerűleg sietünk segedelmére

midön veszélyben lenni látjuk; szeretettel viseltetünk iránta, a nélkül hogy ismernők.

Honnét magyarázhatnók meg az érzést, melly keblünkben támad midön emberi siró vagy jajgató hangok hatják meg füleinket, ha nem onnét, hogy ember természeti ösztönénél fogva jó?

De tudjuk, hogy ember gyarló is egyszersmind, a gyarlóságnak eredménye pedig mindig hiba, tévedés; hiszem tehát, hogy minden vétek, bűn a gyarlóságból veszi eredetét; fonák intézkedések által megerősödtek, megrögzöttek, terjedtek, végre elhatalmaskodtak.

A gyarlóság' egyik legveszedelmesebb szüleménye az emberek közti egyenlőtlenség; ez pestise lön az emberiségnek. De egész lelkemből hiszem, hogy a bűnnek előbb utóbb enyésznie kell, ha majd józanészszerű nevelés után a polgári és társadalmi intézkedésekben egyenlőség lép az egyenlőtlenség helyébe.

14. Hiszem és vallom, hogy Isten nem hozott be emberek közé semmi különbséget, hanem mindnyáját mint egy család tagjait, egymásközti testvéreket tekinti.

A ki hiszi, hogy ő Istennek kiválasztott kegyencze, bizonyitsa be. Én nem hiszem, hogy Isten csak egyetlen egy embert is mások fölött kegyelne. Hiszem, hogy ő nem teremtett urat és szolgát, éppen ugy, mint gazdagot és szegényt nem, hanem embert; nem létesitett osztályt, kiváltságot; nem rendelte, hogy egyik parancsoljon, másik engedelmeskedjék; nem határozta, hogy egyik előjogokkal éljen, a természetnek minden áldását élvezze és semmi terhet ne viseljen, a másik pedig ennek rabja legyen, szegénységben sinlődjék, a terhek alatt leroskadjon, s még a legszükségesebbet is nélkülözze.

Ha hitvallásomnak minden czikkelyét megváltoztatná még életemben valamelly más meggyőződés: ez egy rendületlenül marad; mert ha azt valaha hinni tudnám, hogy a társadalmunkban létező természetlenségeket Isten akará, akkor semmit sem volnék képes többé hinni.

15. Hiszem, hogy a természetnek megmásolhatlan törvénye szerént minden ember tökéletesen egyenlő.

E hitem támogatására talán elég volna csak azt mondani, mit különben is mindenki tud, hogy kivétel nélkül uralkodik bennünk egy érzés, melly különbséget nem tesz senkire; ez érzés tartja fen létünket, ebből támad a vágy, mellynek betölthetésétől függ az élet, ellenkezőjétől az enyészet; fölöttünk uralkodik a halál, mellyről még senkinek nem jutott eszébe állitani, hogy kivételt tesz, hogy nem egyenlően kaszál le bennünket. Azonban hiszem, az olvasó engedékeny lesz irántam, ha egyéb okaimat is bár hoszadalmasan előadom, mellyekbül e nagy fontosságu hitágazatom támadt.

Már fölebb is mondám, hogy a körülmények soha és sehol többé nem egészen ugyanazok, természetes tehát, hogy az emberek azon tulajdonságaikra nézve, mellyek a körülmények hatása és befolyásától függnek, egymástól különböznek; nem egyformák; szükségtelennek tar-

tom itt különböző jeleket elszámlálni, hiszen mindenki tapasztalhatá midön húsz, harmincz, vagy száz embert egy rakáson látott, hogy azoknak mindegyike a többitől valamiben különbözött: ellenben azt is észrevehette, sőt észre kellett vennie, hogy a kellékek, mellyek nemünket emberré teszik, mindenikben ugyanazok, és nem mások; nem a körülményektől függő tulajdonságok, hanem magától a természettől kapott tevőrészek mindenkiben ugyanazok.

Ha találtatnék egy köztük, kinek azok hiányzanának, mellyek a többi mindnyájában megvannak, az nem ember, hanem más valami volna.

Ugyan mi van egyik vagy másik emberben a természettől kapott olly jellemző, mi őt a többivel nem egyenlőnek mutatná? Nagyobbsága, miveltebbsége, szine, hangja, sat. a száz meg ezerféle s általa észre sem vett körülmények összehatásának munkája.

Hogy világosabban lásd egyenlőségüket, állits összse vagy (mivel még állani nem tudnak) fektess egymásmellé száz vagy ezer, vagy több ezer csak most született meztelen gyermeket, mondhatnád e józanészszel, hogy nem egyenlők? ha csak azt nem állitanád föl egyenlőtlenség jeleül, hogy egyik másik valamivel nagyobb.

De hiszen ez megint csak a különféle körülmények' különböző hatásából eredt.

De állits összse mindenféle foglalatosságbeli férfiakat mez nélkül, vagy ruhátlanul miként a természet kebeléből kifejlődtek: hányd le a földmivesek daróczát, vesd le a püspökök süvegét, dobd el a tanácsnokok aranykulcsát, tedd félre a fejedelmek koronáját, szóval mellőzz minden külsőséget, tekintsd őket úgy mint embereket, mi különbséget találsz köztük? semmit; legfölebb azt, hogy egyik kövérebb, fehérebb szinű, a másik soványabb, naptól égetett barna, vagy fekete; igen de ezt a külső körülmények, befolyások okozták.

Tegyük, hogy ugyanazon körülmények közt születtek, nevelkedtek, éltek, e különbséget nem fogod bennök feltalálhatni.

Kérdem, minő jel fogja neked tudtodra adni, hogy ezt szántani, amazt misézni, meg a harmadikat urkodni, ismét mást szolgálni sat. teremté Isten? Mondom, hol a jelek, hogy az emberek nem egyenlők?

Én hiszem, hogy az ember egyenlő a természet részéről, de hogyan is nem hinném, midön senki nem képes az ellenkezőt bebizonyitani.

Isten a mi közös atyánk, miatyánk mondjuk, tehát mi gyermekei vagyunk; még ember sem tesz különbséget gyermekei közt, hanem egyaránt szereti: mint tehetnők fel Istenünkről, kit legigazságosabbnak hiszünk, hogy ő köztünk különbséget tett?

De engedjük meg, hogy tett különbséget, mutassátok ki ti állitásommal ellenkezőt hivők, miben van a különbség?

Én hiszem, hogy a természet adománya mindnyájuuk számára egyaránt van. Hiszen minden embernek ugyanazon legelső szükségei egyformán vannak meg, miből és miként rekeszthetett volna hát ki csak egyet is az isteni igazság szükségeink kielégithetésében? És nem ugyanazon eszközöket adá e Isten mindnyájunknak természeti vágyaink betölthetésére?

Mik embernek legelső szükségei? Levegő s az anyai tej. Mellyik gyermeknek mondá Isten: neked nem szabad a levegöt színod, neked nem szabad anyád emlöit szopnod; vagy mellyekre nézve mutatá ki isteni különös kegyelmét és miben? Valamellyik herczeg-vagy királyfinak? hiszen kezdetben nem voltak herczegfiuk, hanem az állattól kevéssé különböző vad gyermekek. Vagy talán későbben tön kivételt? ugyan mikor és kire nézve?

Én nem hiszem, hogy Isten valaha azt, mi embernek a természetben szükséges, felosztotta és ezt mondta volna: jertek ide ti nemes fiuk, ez a nagy rész mind a tietek néhánytoké, ezen kisebb rész pedig a sokaságé.

Ha megengednök is, hogy az embérek nem egyenlök, söt tagadzatlan, hogy phisikailag egyik erösbb a másiknál, de az ész helyrehozha a sulyegyent az által, midön a gyöngébbnek jelenti, tanácsolja, hogy többekkel egyesüljön, s az erösebbnek úgy álljon ellenébe; és igy a több kis erö egyesülve az egy nagy erövel egyenlö. S mivel embernek legföbb fegyvere az ész, ime ez phisikailag is az embereket egyenlökké teszi. És ha ez nem történnék is, nem a körülmények okozák e hogy egyik erösebb mint a másik?

Ez csak annyit nyom az egyenlöség ellen, mint a mennyit nyom az, hogy valaki nagyobb, magosabb mint egy más valaki.

Nézzük nem vagyunk-e egyenlök értelemre nézve? Tapasztaljuk, hogy egyik ember eszesebb, értelmesebb mint a másik; de midön a felötlö különbséget észreveszszük, lehetlen egy uttal annak okát is nem látnunk. Organismusunk egy, midön születünk s azok' rendeltetése ugyanaz mindenkiben, mindkettö egyenlöen tudatlan; mindkettönek egyenlöen szükséges a tanulás, a neveltetés; nincs egy is, ki, ismeretekkel, de csak eszmékkel is, születnék; s ha mindkettö éppen azon egy körülmények közé tétetik vala, egyenlöen fejlödtek volna ki; vagy ha némi csekély különbség mégis feltünik köztük, az nem volna soha elégséges arra, hogy öket egyenlötleneknek lehetne mondani; és igy az ember akkor, mikor a természet kezéböl kikerül, észre nézve is tökéletesen egyenlö. —

Nem, a természet nem különbözteté az embereket rang és fokozat szerént, ezt a társadalmi intézkedések tevék.

Nem tapasztaltuk-e, hogy midön valamelly embercsoportot (ferde söt vétkes intézkedéseinkböl merült egyenlötlen, azaz különbnél különbféle rangu, sorsu embercsoportot) valami nagy halállal fenyegetö veszedelem ér, a rangosok feledik méltóságukat; bohóságaikra ügyelni nem érnek rá: minden egyenlötlenség megszünik köztük. Képzeljük még, hogy hazánkat két három, vagy több hatalmas ellenség támadja meg, s képzeljük hogy a magyar egy lábig készebb elveszni, mint magát megadni, s el is vesz: senki sem maradt csak a terhes aszszonyok, ugyan képzelhetni-e, hogy az anyák arról tanakodnak: egyenlö emberek lesznek-e majd azok, kiket méhökben viselnek? én nem képzelhetem.

16. Hiszem, hogy a bajok soha addig nem orvosoltathatnak, mig az emberek közt létező egyenlötlenség ki nem irtatik.

Azt pedig erösen hiszem, hogy ez józanészszerü nevelés által hamarább és sükeresebben történik mint a nélkül, de hiszem hogy egykor, ha bár sokkal késöbben, az emberiség' természete egyenlöségére eljut, akár lesz józanészszerü rendszeres nevelés akár nem.

Mert nem hihetem, hogy azért van embernek a természettől esze adva, hogy a testvéri atyafiságot, egyenlö joguságot lerontsa, söt ellenben azt hiszem, hogy szünteleni fejlödésre, tökéletesülésre levén teremtve, az egész társaságban az egyenlöséget valósitandja.

Hiszem, hogy a társadalmi vagy polgári egyenlötlenség a természeti törvény' megsértésével történt, s hiszem, hogy ez egyenlötlenség csak azért támadhatott, mivel az emberiség teljes tudatlanságban kezdödött, s azért áll még fen, mivel ez általános tudatlanságból csak kevéssé bontakozott ki.

Nem hiszem, hogy az emberi nem boldogtalanságának a monarchiai státusforma volna oka, hiszen ez maga is tudatlanság okozata.

Legelsö ok a tudatlanság, ebböl támadt az egyenlötlenség; ez okozta, hogy némellyek rendkivüli gazdagságra, hatalomra verekedtek, a sokaság pedig elnyomaték, szegénységre lön kárhoztatva; ez a fenlevö nyomornak legközelebbi oka: innét a gazdagoknak vétkei: önhaszonvágy, telhetetlenség, dicsvágy, fösvénység, érzéketlenség, embertelenség s a t. innét az elnyomott nagy osztálynak más oldalróli vétkei: irigység, gyülölség, boszuvágy, csalárdság s a t. Mondom legmélyebb forrás a tudatlanság, s mig ez ok létez, az okozatok ugyanazok maradnak.

17. Hiszem, hogy a természet minden javait közös használatra adá az embereknek.

Világos útmutatásul szolgál erre a levegö, melegség, világosság és az ezek okozatának közös használata. Embernek legelsö szüksége a levegö; nélküle azonnal születése után nehány percz mulva halnia kellene; ezután legközelebbi szüksége a melegség, e nélkül alig huzódhatnék nyomorult léte csak addig is, mig a legelsö csöp tejet szini mulhatlan szükségivé lön vala; a világosság nélkül elélhet tovább, de ezt egészen nélkülözve nem emberré, hanem valami mássá fejlödnék ki. Ezek tehát elsö szükségek, mellyeket közösen használunk. Következik az étel és ital szüksége.

Mutatott e a természet kezdetben minden embernek elkülönzött sajátot, tulajdont éhsége és szomjusága' enyhitésére. Mondotta e kinekkinek: ez a gyümölcsfa, és ez a patak tied; ez a másiké, ez meg a harmadiké s igy tovább.

Nem képtelenséget állitana e az, ki mondaná, hogy: a természet igy tön?

Az ember kezdetben vad és egészen miveletlen állapotban levén az értelmetlenebb álattol kevésben különbözött; következésképen vala-

mint az ál at nem jelelt ki magának elkülönözött tulajdont, úgy a tőle akkor még csak alig különböző ember sem. Ennek nyoma nincs.

Söt, mindazon népek, mellyek még maig a földnek más részeiben vadon élnek, közösen használják a természet javait. És pedig annál inkább, mivel minden uj született ember igen sokára éri el azon kort, mellyben mások gyámolyára többé nem szorulva önerejéből tarthatná fen magát; nem ugy mint az ál at, melly kevés idő mulva maga képes önfentartására.

Ez idő alatt a gyermek szülőihöz és rokonihoz szokik, tehát tőlük nehezen válik el, de természeténél fogva is ő társaságra hajlik, erre született, mert neki tökéletesülnie kell, mi csak mások' társaságában történhetik.

Ebből következik, hogy az emberek kezdetben nem ismertek, nem ismerhettek elkülönözött sajátot.

Ha védeni akarjuk a külön tulajdont, csak akkor volna védhető, ha az emberek mindnyájan egyszerre születtek volna, s a föld szine tökéletesen egyenlő s annyi részre osztaték vala.

S föltevén, hogy Isten igazságos, egyenlő indulattal kell vala mindegyikünk iránt viseltetnie; miként lehetett volna a föld szinét ugy osztani el egyenlő részekre, hogy egyik se károsodjék, holott tudjuk hogy egy helyen már magától is termékeny, más helyen pedig soha vagy csak alig termékenyithető meg? De ha a földrészből kiméretheteti volna is valahogy mindenkinek igazságosan az egyenlő rész, miként történt volna ez a vizekkel? Ezek tagadhatlanul szinte használatunkra vannak. Nem, a külön tulajdont sem természet nem jelelte ki, sem Isten nem osztályozá.

18. Hiszem tehát tökéletesen, hogy az elkülönzött tulajdon egykor megszünik s azt közhasználat vagy közösség (communismus) váltja fel.

Az ember szüntelenül tökéletesülhető lény levén, mostani értelméhöz s tökélyi fokához képest a külön sajátot tartja legjobbnak, de minthogy örökös fejlődésben van, képtelenség nélkül nem állithatni hogy mostani értelme tudá már a legjobbat, czéljának leginkább megfelelőt kigondolni.

A mint jobbnak látta bizonyos helyen állandóan megtelepedni, földet mivelni, s kenyeret enni, mint makkal és fanyar gyümölcscsel élni; s a mint jobbnak tartották hajdan, midőn sok tudatlan és heverő másnak verejtékéből és rovására akarván élni, sajátot jelelni ki: ugy később jobbnak kell tartaniok a közös használatot, miután tökéletesen meggyőződendnek arról, hogy az általános tudatlanságon kivül főkép az elkülönzött birtokbul támad az egyenlőtlenség, s mellyik józaneszű birná tagadni, hogy az általános nyomort az egyenlőtlenség, tehát a saját birtok szüli?

És én nem hiszem, hogy a későbbi értelmesebb nemzedékek e forrást be ne temessék. Itt nem czélom mutogatni, hogy az erkölcsi romlottság, a moralitásnak gyökerét megtámadott fene, főkép a saját birtokbul s ez által az egyenlőtlenségből eredt. Mig a közös használat életbe nem lép, addig e hang: közjó, hazugság ajkainkon.

19. Hiszem, hogy a közhasználat soha erőszakkal be nem hozathatik, s hiszem azt is, hogy az valóságos őrült volna, ki ezt erővel behozni megkisértené.

Ha valaki azt hinné, hogy én a közhasználatot most behozni szándékoznám, az igen nagyon csalódnék. Én kinek kinek szabadságát legdrágább kincse gyanánt tekintem, a közhasználatot tehát józanul csak akkorra értem, midőn a szabad emberek minden erőtetés nélkül azt önként kivánandják.

Én itt csak hitvallásomat mondom ki, hogy egykor azt általánosan ohajtják s létesülni fog.

20. Hiszem, hogy a közhasználatot köztársaságnak kell megelőznie.

Minél inkább hasonlit valamelly társadalom a democratikai formához, annál közelebb áll az a közhasználathoz.

Hiszem azonban azt is, hogy a tiszta monarchia és aristocratia két állapot között az első, ha a többi egész nép egyenlően elnyomatott, vagy egyenlően szabadabban mozog, könnyebben átalakulhatna közhasználatu állapotra, mint a második; mert nincs az emberek társadalmi intézkedélei közt veszélyesebb mint az, mellyben a hatalom és a dicsőség és a sagyon és az ország egy osztály' kezében van, a nagyobb szám pedig vzolgai helyzetben nyomorog; szóval, leggonoszabb állapot az, hol a sakosság az egyenlötlenségnek két szélsőségét teszi.

21. Hiszem, hogy a közönösségben vagy közösségben az egész nép vagy nemzet tesvérekbül álló családi társaságot képez, mellynek minden tagjai egymás közt mind jogokban, mind kötelességekben, mind munkában, mind élvezetben tökéletesen egyenlők.

Az illy családi társaságban, vagy közösségben igen természetesen mind azon vétkeknek szükségkép meg kell szünniök, mellyek a saját birtok s az ebből kifolyó egyenlőtlenség gyümölcsei szoktak lenni; mert midőn az ok megszünt, természetesen meg kell szünnie az okozatnak.

Nem szándékom elsorolni a vétkeket, mellyek a saját vagyonbul erednek, s azt sem mutogatom miként azoknak az egyenlötlenségbül szükségkép támadniok kell, hanem röviden csak azt kérdem: ha a közösségben mindenkinek megvan, mit szive, szája kiván, ha minden vágyai teljesülnek, miként vetemedhetnék valamelly vétekre? a vétek rendszerént onnét ered, ha az ember természeti szükségeit ki nem elégitheti, ha ebben akadályoztatik.

22. Hiszem, hogy a közösségben más nem lehet felség, mint maga az egész nép.

De képtelenség nélkül nem is gondolhatni, hogy ott, hol minden tagja a társaságnak egyenlő, valaki más álljon fölöttük, hiszen ekkor

már nem volnának egyenlők; hogy pedig más a társaságon kivül létező valamelly emberi lény legyen felségük, még nagyobb képtelenség volna.

Felségüket az általuk hozott törvényekben gyakorolják, csak azoknak hajtanak fejet, s mivel az általuk kimondott törvény nem lehet más, mint az észnek sugalma boldogságuk elömozditására s fentartására: világos, hogy a törvénynek is nem mint törvénynek, hanem mint tulajdon józaneszüknek hajtanak fejet; ebből megint az is igen világos, hogy tehát szabadságuk tökéletes épségben fen áll, mert csak örült mondhatná, hogy az nem szabad, ki eszét követi.

23. Hiszem, hogy a közösségben törvény más nem lehet, mint az egész népnek összes akarata.

Még a legtökéletesebbnek mondható köztársaságban is, hol a polgárok tulajdonnal birnak, az egész nép sohasem egyez meg valamelly törvénynek hozatalában; gyakran csak néhány, néha csupán egy vagy két szavazat adja meg a többséget; az általános többség, például két harmadrész, ritkaság: a közösségben a dolgok' természeténél fogva mindig megegyez az egész, mert nincs ok, nem képzelhető semmi különérdek, mért ne egyezne meg valamelly rész, akármiféle törvény hozatalában.

A vagyon közös, osztathatlan, egy levén, annak használatában sincs elkülönzés.

Tegyük, hogy valami hibás törvényt hoznak, a hibának következését mindegyikük egyaránt érzi, mert a vagyon és használat egy, tehát nem érezniök lehetetlen; igen de ha ezt, helyette hozandó uj törvénynyel elháritani igyekeznek, képtelenség volna mondom, hogy abban mindenki meg nem egyez, ha az mindegyikük elött hibásnak, károsnak mutatkozott.

24. Hiszem, hogy a közösség csak áldást, békességet, jólétet, szóval lehető tökéletes boldogságot áraszt minden tagjaira.

Ezt mutogatni nem tartom szükségesnek, csak azt emlitem ismét meg, hogy: a hol az ok megszünt, mellyből a nyomornak, véteknek minden neme származik, természetesen az okozatnak is meg kell szünnie; igy tehát mi következzék más, mint áldás és boldogság.

Hiszem tehát, hogy a közösségben elháritva levén a rosz, mindenki inkább fejlődhetik és tökéletesülhet.

A közösségben legtökéletesebb egyesülés van; tudjuk pedig, hogy az egyesülés erő, s minél nagyobb az egyesülés: természetesen annál nagyobbnak kell lenni az erőnek; s ki tagadhatja, hogy a legnagyobb erőben a legnagyobb szabadság van; és van e boldogság szabadság nélkül? Nem következik e tehát szükségkép, hogy a közösségben rejlik a legnagyobb boldogság.

25. Hiszem, hogy egykor az emberek közösségben fognak élni, mert át kell majd látniok, hogy csak abban találhatják fel legnagyobb boldogságukat.

Magok e nevek: közönség, társaság azt jelentik, hogy ember hajdan is, mikor e nevek támadtak, illy közönségben, közöshasználatkép élt. Mert midőn kinekkinek saját vagyona, tehát elkülönzött érdeke van, ők sem társaságot, sem közönséget nem képeznek, következésképp e nevek náluk nem támadnak.

26. Hiszem, hogy azért van a sok hiány, ferdeség életünkben, mivel a természetnek egyszerű törvényét nem ismerjük, vagy rá nem ügyelünk.

Természet-törvény tudása nélkül biztosan nem haladhatni. A sok felületes a sok féltudás, sőt a természet törvényére való figyelet nélkül néha haszontalan és káros tudás, az embert czéljához nem csak közelebb nem viszi, hanem attol gyakran viszszaveti; leginkább pedig az által, hogy a jó és rosz cselekvéseket öszszezavarja, egymással elcseréli; erénynek mondja a mi bün, s bünnek veszi a mi erény.

Ebből támadnak aztán az általanok, mellyek az embert örvénybe sodorják, honnét kihatolni nem bir, vagy csak temérdek fáradsággal, melly fáradalom el van hasztalanul veszve, sőt az embert erejétől fosztá meg.

27. Hiszem, hogy minden tudásunk' alapjául ennen magunk ismerésének kell szolgálnia.

Midőn magamat ismerem, következtetőleg ismerhetem embertársomat is; mert a milly érzést, ösztönt, vágyat magamban észreveszek: kénytelen vagyok ugyanazokat más hozzám alkotására nézve egészen hasonló lényben, azaz emberben is, megismerni; hiszen tapasztalásbul tudom, hogy azon müszerekbül áll; és e müszereket mind bennem, mind ő benne valami ismeretlen erő hozza mozgásba.

Hiszem, hogy ez erő nem valami elkülönzött, mindenikünkben más, hanem egy, ez isteni kifolyás, ez a természet általános müködése; de az ezer meg ezer körülmény öszszehatásából majd minden ember valami parányi részben legalább különbözik a másiktol, tehát a befolyt körülmények szerént különbözőleg nyilvánitja müködését is.

Maga a természeti erő egyenes müködése minden emberben ugyanaz, de a körülmények egyikben így, másikban amugy módositják; például: mindenki eszik, de egyik keveset, másik többet; mindenki gondolkodik, de egyik jól, másik roszul; mindenki aluszik, egyik éjjel másik nappal; mindenki nősödik, egyik mértékletesen, másik bujálkodásig. sat.

28. Hiszem, hogy csak akkor tudjuk igazán, mi az erény és bűn, midőn magunkban és embertársainkban a természetet, vagy ha tetszik, a természeti törvényt ismerjük.

Ha eszünknek hasznát tudjuk venni, a természeti törvényt, bármilly nehéz és mély tudománynak képzeljék sokan, igen könnyen megismerhetni.

Én szeretek élni, tehát mind azok is, kik olly alkotásuak mint én; a mint én ohajtom azt, mi nekem kedves, ugy más is ohajtja; a mint bennem van ösztön, ugy van másban is; a mint énvágyaimat betölteni törekszem, ugy más is; a mint én nem szeretem, ha valaki vágyom betöltésében akadályoz, úgy más sem szereti; a mint engem bánt, ha éltem fentartására ösztönszerűleg intézett cselekvésemben valaki gátol, úgy mást is bánt, sat. Ime ez a természettörvény.

Mert ha nekem nem engedi valaki élveznem, mi jól esik, az ösztönt támadja meg, mit belém a természet öntött; ha én gátolok valakit vágyai betöltésében, ösztöne ellen kelek ki, mi nem magától függ; tehát egyenesen a természettel szállok szembe; ugyanis annak müködését akarom abban a valakiben megakasztani.

29. Hiszem, hogy a természeti vágyok betöltésében, nehogy az tulságossá fajuljon, elég ellenőrül s mértékül maga az ész szolgál.

Megtörténik néha, hogy egyik másik ember' vágyai határtalanok, esze kisebb mértékben levén nem birja a vágyat korlátozni, tehát azt másokéinak gátlásában képes csak betölteni; de az illyen részint csupán kivétel, részint pedig fonák társadalmi intézkedéseink' gyümölcse. De általánosan áll, hogy az ész elégséges embert természeti vágyaiban saját határai közt megtartani.

Tegyük, hogy valakinek vágyai tulcsapongók, hogy e valaki a másik számára szükségesből igyekszik a magáét mértéken felül becsülni, e mások a nekik szükségeset nem engedik, nem engedhetik, mert saját ösztönük készti nem engedni, tehát köztük szükségkép ellenségeskedésnek kell támadni. Igen de ez szerént az, ki tulságos vágyait is ki akarta elégiteni, gyakran még a legszükségesebbtül is megfosztatik; tegyük még azt is, hogy a vágyaiban tulcsapongó mind annak daczára, hogy gyakran a szükségest önkárával kényszerült nélkülözni, — soká folytatja mértékletlenségét, nem természetes e, hogy végre mégis megunva, elgyöngülve nem birja szükséges vágyait valósitni, mondom, nem természetes e, hogy esze kijelöli neki a határokat, s ellenőrködik, hogy azokat át ne lépje. Ugyan mirevaló volna embernek esze, ha ezt végbe vinni képes nem volna.

30. Hiszem, hogy erény más nem lehet, mint olly cselekedet, melly mind magunk, mind egyéb embertársunk' észkor-

látolta vágyait betölthetni segiti, ellenben bűnnek mást nem nevezhetünk, mint olly cselekvést, melly e vágy teljesülését gátolja.

Hitem szerént következik tehát, hogy annak legnagyobb része mit most erényn ek nevezünk, teljességgel nem erény; s a mit bünne mondunk, éppenséggel nem az.

Hiszem tehát, hogy: imádság, böjtölés, testsanyargatás, alázatosság, szentegyházba járás, misehallgatás, bucsujárás, nőszési megtartoztatás, nőtelenség, akárminekhivése, készakartva való szegénység, reménység, tökéletes engedelmesség, penitencziatartás, sat. sat. nem erény; úgy megforditva: kevélység, fösvénység, irigység, torkosság, harag, Isten irgalmasságában vakmerő bizodalom, penitencziátlanság, akarmi gyönyörélvezet, ünnepnapi dolog sat. nem bűn; mert ezek által senkinek nem ártok.

Ez az én hitem, de ezt senki másra nem tolhatom, sem senki engem az övére nem szorithat, következésképen mindenki hiszi, mit hinni akar, s a miről meg van győződve.

HARMADIK RÉSZ.

NEVELÉS.

Ezen résznek tartalmát szinte két fő tárgy teszi, mint az előbbiekéit; tudnillik: nevelés hiánya, fonák nevelés, ennek eredményei és a józanész által sugallott nevelés.

Az elsőbb tárgy részletesebben előadva, következő kérdések megfejtése körül forog: mért nincs jó nevelés? mi okozta a fonák nevelést? mellyek annak szomoru eredményei — ? az embereknek mellyik osztályát kell előbb nevelni?

I. FEJEZET.

Mi az oka a rosz nevelésnek?

Ki az előbbi két részt figyelmetesen olvasta el, s ha józaneszének csak némi hasznát tudja venni, önként és minden nehézség nélkül felelhet e kitüzött kérdésre; de azért különös feladatomul tüztem ki magamnak ez egyszerü, de azért nevezetes kérdést mélyebbröl meghányni.

Minden kérdésre lehet röviden és hoszasban felelni, úgy erre is.

Röviden: a neveléshiánynak vagy rosz nevelésnek legközelebbi oka, szabadsághiány.

Tagadhatlan az, hogy az olly emberben, ki szabadon mozoghat, müködhetik, bizonyosabban és előbb kifejlődhetik akármi is, mint ollyanban, kinek keze lába kötve van: úgy kétségtelen az, hogy szintigy van egész népekkel is; mert hiszen az egész nép is egyes emberekbül áll. De lássuk tehát kissé terjedelmesben, mik okozzák a neveléshiányt?

Ha fölebb mondám, hogy a neveléshiánynak legközelebbi oka a szabadsághiány, most azt kérdem: mért nincs embernek szabadsága?

Ennek oka az ős, eredeti és általános tudatlanság, mellyben az embernem kezdődött.

—Itt közbevetve meg kell emlitenem, hogy lehetnek emberek, kik azt kérdhetnék: de hát olly kétségtelen e az, hogy az embernem egykor, néhány ezer év előtt kezdődött, valjon nem volt e öröktül fogva? Én nem tudom, de ha mindig volt is, az látszik valószinünek, hogy ha volt is, a földnek valamelly általános revolutiója alkalmával kiveszett, s a néhány példány ujra szaporodott, s e mostani nemzedékeknek kezdeteül szolgáltak. —

Az én véleményem egyébiránt az, hogy az ember nincs öröktül fogva, hanem egykor kezdetét vette, lehet tévedés. Mikor? azt egy halandó sem birná megmondani. Hogy pedig kezdetben ollyan volt volna

mint most, azt hinni képtelenség nélkül nem lehet, mert mind magunk, mind pedig egyéb minket megelőzött s egymás után sarjadzott népek több ezredéves tapasztalásai az ellenkezőt, tehát a fokozatos fejlődést, tökéletesülést tanusitják.

Hol fokozatos fejlődés van, szükségkép következik, hogy kellett valami első stadiumnak, foknak lennie, mellyhöz a többi fokozatok járultak. És mi lehetett azon első állapot, mint absolut tudatlanság?

Az embernek születésekor e fő tulajdonságai vannak meg: a vágy maga fentartására; az ösztön vágyai teljesitésére; szabad akarata; tudatlansága; s végre a tökéletesülhetésnek vagy észnek első csirája.

A csupa vágy és ösztön sohasem vezetné tudatlanságból tévutakra, valamint az álatot nem; de szabad akarata veszedelembe viheti, s annál bizonyosabban, ha az ész, melly a szabad akaratot igazgathatná, hogy magának ártalmára ne lenne, még kifejlődve nincs.

Mig a tudatlanság tart, az ész fejlödetlenségében van; ugyanis e kettő együtt, egyszerre egy helyen nem képzelhető. Hol az ész kifejlődött, ott tudomány van, következőleg a tudatlanság eltünt.

Ha emberben eredetileg a kifejlődött ész s annak következménye a tudomány egyszerre úgy megvolna, mint az akarat, nem lehetne fokozatos fejlődés, hanem szükségkép örök veszteglés állna be; s akkor ember nem illyen ember volna, millyennek lenni látjuk, hanem más valamiféle.

Az embert jellemző sajátság tehát éppen abban áll, hogy szabad akarata eredetileg azon mértékben megvolt, melly mértékben van ma, vagyis vágyaival párvonalban volt; minden uj vágyának betöltésére ujonan akarat kelle.

E közben igen természetesen az észnek legalább valami kis részben fejlődnie kellett, de mivel ez eredetileg nem volt ugy meg benne mint a vágy és akarat, hanem csak csirádzott, természetesen csak távol követheté az akaratot és vágyat. És igy a vágy az akarattal karöltve tulcsapongtak, mivel nem volt semmi, a mi korlátozta volna.

Már csak az eddig mondottakbul is némileg kiviláglik, mi a nevelés nem létének oka; tudniilik az, hogy az ész csekély mértékben van kifejlődve, s hogy a tulságos és mindig uj vágyak betöltésére az akarat szüntelen kész; más szavakkal: tudatlanság és önhaszon.

Erre azt mondhatná egyik másik olvasó: hiszen ha már tudatlanság nem volna, nem is lenne szükséges a nevelés; ha csak akkor lesz nevelés, midőn a tudatlanság megszünt, az nem is nevelés lesz többé, hanem az észnek kifejlődöttsége.

S nagy részt igazsága is van az olvasónak, ha ezt mondja. Mert szeréntem a nevelés elvontan (abstracte) nem egyéb, mint értelmetlen üres hang, vagy chimära, főkép nálunk és körülményeink közt. Ugyanis ki akart, és mit akar, s kinek megbizásából akar nevelni?

A mostani nevelés tehát nem egyéb, mint természetlenné fajult állodalmunk fattyuhajtásainak egyike. Minek, millyennek kell lenni a nevelésnek, kit illet a nevelés? majd alább fogjuk látni.

A neveléshiány legközelebbi okául fölebb a szabadsághiányt mondám, de mi ismét ennek oka? Miből következik, hogy embernek nincs

szabadsága? Abbol, hogy tudatlan, hogy vágyai tulságosak, hogy azokat a csekély észtehetség, vagy másképp, a még fejlödetlen ész nem birja korlátok közt tartani.

Valamint már fölebb az elöbbi két részben mondatott, ugy ismét és még többször mondjuk, hogy a körülmények sohasem lehetnek többé ugyanazok, természetesen következik, hogy egyik emberben az ész elöbb fejlödik ki a szerént, a mint kedvezöbb körülmények hatottak rá.

Az igy korábban bizonyos fokoknyira kifejlödött eszü ember, mivel vágyai tulságosokká nevekedtek, szaporodtak és eszesebb is levén valamivel a többinél, ezeket használni kezdé; tulságos vágyainak kielégitésére eszközökül alkalmazta.

Megizlelvén ezen állapotot, mellyben másokat müködtetett az ö saját vágyai teljesülésének eszközöltetésére, mivel minden vágy teljesülése más ujakat ébreszt; igy született benne azon elhatározás, hogy e neki hasznos módot mig lehet követi. Miböl aztán természetesen az következett, hogy mind azokat, kiket eddig saját vágyai betölthetésére eszközökül használt, tovább is mint ollyanokat megtartani igyekezzék; ebböl megint természetesen következtetve oda kelle minden igyekezetét forditania, hogy azokban, kiket a maga czéljainak elérhetésére eszközökül használni neki sükerült, az észnek fejlödhetését minden áron akadályozza; mert annyit már csak kellett okoskodni tudnia, hogy ha ezekben annyira fejlödik az ész, mennyire ö benne, magokat más vágyainak betölthetésére eszközökül használni többé nem engedik, hanem a magok saját vágyai beteljesitésére iparkodandnak.

Már most egy kissé ismét világosabban láthatjuk, mi az oka, hogy nincs nevelés; tudnillik: ismét a tudatlanság, vagy más szavakkal, a tudatlan tömeg közöl kedvezöbb körülmények öszszemunkálásánál fogva kiemelkedett eszesebbnek önérdeke.

Mivel ezen eszesebb a kigondolt és gyakorlott kényelmet lassanként megszokta, már nem fejlödött azon arányban mint elöbb, —mert a kényelem sohasem szokott az észnek hatalmas fejlesztöje lenni,— tehát valami erkölcsi, vagy moralis fokra még nem emelkedett, melly neki ezt sugta volna: nem illö, nem igazságos, embertársodat tenczélod elérésére eszközül használni, mert hiszen az is olly ember mint te; de azon ügyessége, miként kell másokat az ö érdeke elömozditására birni, mind inkább nevekedett: tehát ez által uj meg uj módokat tuda kigondolni a tudatlan sokaság' észbeli fejlödésének akadályára.

Igy a sokaság, a tömeg elöbbi állapotában, tudatlanságában soká megmaradt, s csak parányilag mutatkozott itt ott egy egy szikrája az ész fejlödésének.

Az alatt ama többször emlitett eszesebb el is hatalmasodott, mi szerént könnyü vala neki az észszikrát azonnal eloltani; mit tennie, önérdeke parancsolá.

Ime itt már megint jobban láthatjuk, mi az oka, hogy nincs nevelés; tudnillik az eszesebbnek és már valószinüleg hatalmasabbnak önérdeke.

Az emberek szaporodván nem maradhattak mindnyájan egy csoportban, hanem több csapatokra oszlottak. De minden csoportban éppen azon módon, miként már előadtam, a dolgok természete szerént tünhetett, és bizonyosan tünt is ki egy egy a többinél eszesebb, ki hasonlólag ahhoz, kit már felmutattam, csupán saját vágyai teljesitésére használta a többit tehetsége szerént.

Az embernem ős tudatlanságában gyarló is levén egyszersmind, miként még ma is fájdalommal tapasztaljuk, éppen nem csodálhatni, ha a kitünt eszesebbek e gyarlók közöl sokakat magokhoz ámitottak, különféle módon maguk iránt leköteleztek.

Ha, mint fölteszszük, eszesebbek voltak a sokaságnál, az egész tömegnél, eszüknek minden erejével oda munkáltak, hogy a sokaság előtt magokat mint jótevőket tüntessék ki; igy történik még ma is.

Miben állott a jótevőség? tudjuk miben találja kedvét a még egészen tudatlan természeti ember; példákul szolgálhatnak Amerika ős lakói, kik holmi semmit sem érő csecsebecseért, nem gyanitva álnokságot, szabadságukat és földüket adák — a fehéreknek.

Midőn a sokaság roszat nem sejtve az eszesebbeket jótevőinek, tanácsadóinak, vezéreinek, szóval atyjainak és főnökeinek tekinté: ezek hatalma meg volt alapitva, s ezen többé nem tágitottak, legalább magok jószántából sohasem, sőt minden törekvésök oda ment ki, hogy helyzetüket lehetőleg biztositsák.

Kezdődvén igy az uraság és szolgaság, vagy uralkodás és engedelmesség, ime ez oka annak, hogy nincs nevelés.

Illy körülmények közt csak igen ritkán találkozhatott férfiu, kiben némi erkölcsi, vagy morális felsőbbség csak részben is mutatkozott, mi szerént azt birta, és bátorkodott volna állitani: ez állapot lealacsonitó emberre nézve. És ha találkozott is, nem levén a közlekedés könnyitő eszközei, az irás, még kevésbé a sajtó tudva, miként terjeszthette volna szebb eszméit?

És nem volt e az elhatalmasodott főnököknek elég módjuk az ő saját érdekükkel igy ellenkezőt nemcsak akadályozni, hanem egyenesen megsemmisiteni is?

Nem igy történik e még ma is? Ime mindig világosabban tünik ki előttünk: mi az oka, hogy nincs nevelés; tudnillik: az elhatalmasodottaknak saját érdeke.

A mi nevelés van is, ollyan e az, millyennek lenni kellene? Ámbár külön, végről szándékom előadni, minek kell józanész sugalma szerént a nevelésben alapul szolgálni, de itt egykét szóval érinteni nem lesz fölösleges.

Lehet e józanul a nevelésnek más czélja, mint az, hogy általa minden emberlény, ki a társaságban találtatik, egyenlően boldogulhatni eszközöltessék? És találhatjuk e azt nevelésünkben, mi erre vezetne? Nem.

Mi az, mit elvül kell fölállitani s a gyermekkel megértetni? Ez: minden emberi teremtmény veled egyenlő jogokkal és szabadsággal bir a természettől. Ezt verik e a gyer-

meknek fejébe? o nem, hanem az ellenkezőt. Kérdem nevelés-e aztán az? Igen, mert a szolgaságra is nevelni kell az embert.

A mi nevelésünk van, annak szelleme az, hogy az ember ne szabad emberré fejlődjék ki, hanem engedelmes jobbágygyá aljasuljon; vagy ha már leebb nem aljasulhat, abban megtartassék. Ha a módot, mi által ez eszközöltethetik, nevelésnek veszitek, ugy igenis van nevelésünk. De viszszatérek tárgyamhoz.

Az elhatalmasodott és eszesebb egyén annyira nem fejlődött, hogy akár magában, akár másokban a természetet tekintetbe venni, annak törvényét méltányolni érdemesnek tartaná. Annyi erkölcsi fenségre nem emelkedett, hogy embertársát magához hasonlónak, vele egyenlőnek lenni megismerné.

A hatalmasok közöl ugyan mellyik nyilvánitotta ezt: „én éppen csak azon organismussal vagyok a természettől fölkészitve, mellyel minden egyéb embertársam; mindenkinek éppen úgy vannak vágyai, miként nekem; mindenki éppen úgy ösztönöztetik vágyait teljesiteni, miként én; én nem szeretem ha szabadságomat valaki korlátozni akarja, úgy senki más, ki velem hasonló alkotásu, szinte nem szeretheti" sat.

Mig a hatalmasokat a szinte velök született, de elfojtott, valami moralis érzés illyenek' nyilvánitására nem készti: addig ők nem akarhatják hogy mindenki velök egyenlöen boldogulhasson. Ime tehát ezért nincs nevelés.

Idő folytával, századok, sőt ezredek mulva, a sokaság közöl mégis minden akadályok ellenére mindig többen és többen fejlődtek ki, s az elfajult állapotot a jogosság stadiumára törekedének átvarázsolni; de nem nevekedett e az elhatalmasodtak' ügyessége szintazon arányban? s nem követtek e el minden módot, hogy a jobb szándékuak' törekvéseit megsemmisitsék?

Midőn látták a hatalmasbak, hogy a kijátszott sokaság mind inkább félelmes kezd lenni rájok nézve; midőn látták hogy a tömeg közöl mindig több és elszántabb férfiak tünedeztek föl: mit tettek, mit kellett a sokaságétól elkülönzött érdeküknél fogva tenniök? hogy minden felsőbbségüket, minden hatalmukat egészen ne koczkáztassák, annak egy részét a sokaság közöl feltünedezett szájasokkal megoszták; igy támadtak a kiváltságosok, a privilegiált osztályok; s igy tarták meg a hatalmasok némi csekély csorbulással hatalmukat.

Ha azelőtt népcsoportonként csak egyes hatalmasok gátolták a fejlődhetést: most már egész szabadalmas testületek akadályozák.

Kik még eddig sem érték, mért nincs nevelés, most már talán mégis csak megfoghatják.

A józanész szerénti nevelésnek oda kell czélozni, hogy egy hazában elkülönzött érdekek ne létezzenek, hanem hogy valamennyi polgártársnak érdeke ugyanazonegyittessék, miként várhatátok tehát, hogy a különözött érdekü hatalmas és ismét külön érdekü kiváltságos testületek nevelést, de józanészszerü nevelést sürgessenek, alapitsanak?

A szokás második természetünkké válik, mint a közmondás szól. E természetlen állapotot ezredek óta úgy megszokta az emberiség, hogy maig szinte természetesnek tartotta. De mivel embernek természete ál-

lapodás nélkül szüntelen fejlődni, tökéletesülni; s mivel az is természetes, hogy azok, kik állandóan a kényelem ölén örök henyélést élnek, végre elpuhulnak, elhitványulnak, mert csak munkálkodás fejleszt, erősit, izmosit: elérkezett az idő, hol az eddigi természetlen állapotnak változnia kell; elérkezett az idő, mellyben a sokaságnak ezer akadály közt bár parányonként nevekedett fejlődöttsége azon fokra jutott, melylyen tartósan gátolni semmi emberi erő nem képes többé.

Gördithetnek elébe még a kormányok és kiváltságos osztályok sokféle akadályokat, de mind azokat a sokaság könnyü módon elháríthatandja. És ekkor majd kezdődik nevelés, és pedig józanészszerü nevelés lenni.

Hogy a nevelés józanészszerűnek mondathassék, honnét kell kifolynia, kinek kell azt életbe léptetnie, kinek fentartania és igazgatnia? talán egynehány szerzetesnek, vagy a városi tanácsnak, vagy kormánynak, vagy valamellyik kiváltságos testületnek, vagy éppen a fejedelemnek? Isten mentsen. Ahhoz senkinek, sem mint magános embernek, sem mint testületnek nem szabad nyulnia olly szándékból, hogy ő majd nevelést teremt az egész társaság számára; ennek magától kell születnie.

Valamint esztelenséget vinne az végbe, ki egyedül fölállana olly czélbul, hogy ő majd társaságot alkot magában és mások számára: úgy éppen olly esztelenséget követne el az is, ki mások számára nevelést szándékoznék behozni.

Hiszen a nevelés és társaság nem olly valamik, hogy azt csak ugy egy ember elkészíthesse mint valami gépet és aztán kezébe vevén felmutathassa mondván: no nézzétek itt van, ez a nevelés.

A nevelés éppen úgy mint a társaság támad, keletkezik az egészbül, nem pedig készítetik valami másbol.

Valamint képződik a felhö a párából és gözbül: ugy alakul és képződik a társaság egyes emberekbül; és a nevelés nem másként foly ki a társaságbol, mint esö a felhöbül.

A mint a göznek egyetlen egy legpiczinyebb része sincs kirekesztve, akadályozva hogy felhövé válhassék: úgy az emberek mindegyikének a társaság kiegészitö részét kell tennie.

A miként tehát a felhöt és abból áldásként áradó esöt nem készíti egyes ember: ugy a társaságot és belöle áradó nevelést sem.

Mikor a társaság igy képződik: akkor belöle áldást osztó esöként foly a nevelés, de józan nevelés.

Mig a társaság nem az, minek lennie kellene, vagy jobban mondva: mig az emberek valamelly hazában száz meg több külön érdekü s egymással ellenkezö csapatokra vannak szakadozva, következöleg valódi társaságot nem képeznek: addig józanészszerü nevelés ott nem kezdödhetik; mert hiszen mint már fölebb mondaték, minden külön érdekü csapat más meg más irányu nevelést ohajt.

Millyennek kell józanész szerént a társasági szerkezetnek lennie, fölebb az első rész utósó fejezetében láttuk: millyennek nem kell lennie, ki szemét készakarva be nem hunyja, az életben látja.

A ki illy körülmények közt kiván józanész szerénti nevelést, az nem tudja hogy az okozat elöbbi e, vagy az ok; szóval az esztelen.

Az emberek egy részének, még pedig nagyobb részének, igazi fogalma sincs arról mi a nevelés; másik rész azt mondja: míg az emberek nevelés által el nem készitetnek, addig jó társaságot nem alkothatni; én pedig azt állitom, a mint már eddig is észrevehette az olvasó, hogy soha addig sem nevelés, sem semmi más szép, nagy és dicsö nem leszen, míg az emberek természetszerü társasággá öszsze nem olvadnak.

Ha valaki azon hiedelemben van, hogy majd egy vagy más tudományos ember, status-férfiu, törvényhozó testület, vagy kormány, vagy a fejedelem elkészíti a polgári szerkezetet s a társaság kész, az nagyon csalódik.

Tegyük hogy a szerkezet lehető legtökéletesebb, a józanésznek még csak egyetlen egy pontja ellen sincs kifogása: az törvényes erőre soha nem emelkedhetik; társasági szerkezetül el nem fogadtathatik; mert hiszen nem az egész társaságbol folyt ki.

Javaslatul kihirdettethetik, hogy a lakosok mindnyájan fölötte itélhessenek; ha józanészszerü, az egész lakosság, vagy legalább nevezetes többsége, két harmadrész, vagy hihetöleg $^3/_4$ rész elfogadja, mert képtelenség volna föltenni, hogy a józanészszerüt el nem fogadja.

Igen de igy nem mint valakinek javaslatát fogadja el, hanem azt saját megyöződésének nyilvánitásaként tekinti, tehát mint magáét fogadja el.

Ugyan tekintsük csak meg még egyszer, miként emelkedhetnék törvényes eröre akármelly egyes ember, vagy testület' javaslata?

De elöre kell bocsátanom, hogy természetesen olly országot veszek föl, mellynek vagy éppen nincs társadalmi szerzödése, vagy józanészszel ellenkezö: mert a hol már józan szerkezetü társaság létezne, arrol szó nem lehetne.

Gondoljunk valamelly egyes embert akárkit: tanultat, törvénytudót, status-férfiut. Ez javaslatát vagy élöszóval adná elö, vagy irásbol olvasná el, vagy sajtó utján tenné közzé; tehát vagy valami gyülekezetnek, testületnek terjesztené elébe, vagy az egész közönségnek.

Javaslata vagy jó volna, vagy rosz; azaz, vagy józanészszerü, vagy ellenkezö.

Ha józanészszerü, elöadhatná élöszóval talán a kiváltságos osztály gyülésein, de csak ugy, ha ö is e kiváltságos testületnek egyik tagja volna; sajtó utján közzé nem tehetné; mivel rosz, vagy józantalan szerkezetü vagy éppen minden szerkezet nélküli országrol van szó, hol semmi józanészszerüt nem közölhetni, mert az mind a kormány, mind a kiváltságos osztály' érdekével ellenkezik.

Ha egészen józanészszerü, mit elöterjeszteni kiván, a kiváltságos osztály gyülésein sem teheti, mivel ezeknek érdeke vele ellenkezik; ugyanis, ha a kiváltságosok érdekével a józanészszerü nem ellenkeznék, már akkor megszüntek volna kiváltságosok lenni; mivel kiváltság józanészszerüség mellett fen nem állhat.

Igy világos, hogy egyes ember józanészszerü polgári szerkezetet nem állithat föl, nem hozhat be.

A kiváltságos testület sem egy testben, sem képviselöi által szinte nem létesithet józan polgári szerkezetet.

Mert vagy igen kedvező rájok nézve kiváltságuk, vagy nem.

Ha az első, ők magok saját érdekük ellen nem dolgoznak, a tetemes kedvezményekről önként le nem mondanak, tehát nem munkálkodnak valami az egésznek egyenlően kedvező szerkezeten: ha pedig nem igen kedvező, nem rendkivüli az ő szabadalmuk, hatalmok és befolyásuk: elégtelen valami uj s az egésznek javát egyenlően érdeklő szerkezet létesitésére; mivel természetes, hogy a hol a kiváltságosok befolyása is csekély a közügyekbe, ott a kormánynak vagy fejedelemnek hatalma annál nagyobb.

Megint világosan látjuk tehát azt is, hogy a kiváltságos testület sem képes józan szerkezetet alkotni, s a lakosokat észszerű társasággá alakitni.

A fejedelem akár korlátlan, akár korlátozott hatalmu, szinte nem létesithet józanészszerű szerkezetet, s a népet természetszerű társasággá nem varázsolhatja át.

Mért? mivel ha korlátlanul uralkodhatik, az egész nép tőle szolgailag függ, tehát azt az ő egyéni vágyainak betöltésére eszközül használja, erről önként le nem mondhat— addig, míg saját érdekét az egész népétől elkülönözni ohajtja; hogy pedig érdeke a népével nem egy, világos, mert ha nem volna neki saját érdeke, mint korlátlan fejedelem nem létezhetnék, hanem a néppel egygyé olvadt volna öszsze: ha pedig korlátok közt uralkodik, más tekintetből nem alkothat józan szerkezetet; tudnillik, mert valami korlátozza. Akár képezze a korlátokat csupán e kiváltságos osztály, akár pedig a többi néppel együtt, a fejedelemre nézve mindegy, ő korlátozva van, tehát nem teheti azt mit tenni akar.

Mindezekbül végre mi következik igen világosan? Az hogy a nép magátul alakul át józanészszerű társasággá.

Hogy ez igen lassan történik, s hogy hirtelen nem is történhetik, kiki részént már a fölebbiekbül láthatja, részént pedig önként következtetheti, ha meggondolja, hogy a gyarlóság —fonák intézkedések következtében— gonoszsággá fajult el: miszerént ugy szólva két egymással örök harczban levő jó és gonosz szellem fejlődött ki; amaz, a természetnek egészen ki nem irtathatott ős typusán maradt fen, emez a szabad akarat tévedéseiből sarjadzott s oriássá nevekedett.

Minden intézkedés tehát a szerént történik, a mint egyik szellem a másikon egyben vagy másban, ideig óráig győzedelmeskedik; s midőn végre a jó erőt vesz ellenkezőjén, mit erősen hiszek: akkor kezdődik önként magától mind az, minek létesitéseért több nemes keblü férfiu csak kevés, majd alig észrevehető sükerrel küzdött, de tagadhatlanul sükerrel küzdött, mert éppen ez egyesek' lelki ereje tevé a gonoszszal hasonló szellemet.

És e szellem győzödelmeskedni fog, mert Isten nem téveszthete el a teremtést, s nem akarhatta, hogy a gonosz győzzön a jón.

És e szellem három következő tényezőbül áll:

először az egész nép mindinkább eszesedik;

másodszor a kiváltságos osztály emberiségesül;

harmadszor a fejedelmek kénytelenségből engednek; e három-

bul olvad öszsze a jó szellem. Vagy is más szavakkal: a mint az ész szüntelen fejlödik, a tudatlanság azon mértékben oszlik; a mint nevekedik a világosság, azonképen tünik a sötétség; megállapodás nincs; az embernek pedig természeténél fogva fejlödnie kell, vagy akarja vagy nem.

Igy utoljára a mindinkább tökéletesült ész kényszeritendi mind a kiváltságosokat, mind a fejdelmeket elkülönzött érdekükkel felhagyni.

Ti ifjak, kiknek a kórság még belsejébe nem ette magát; kik a jogérzetet kebletekben még el nem fojtottátok; kikben a felebaráti szeretetnek legutolsó szikrája még ki nem aludt, s meleg szive az emberiségért dobogni egészen meg nem szünt: csak egy perczig álljatok meg kárhozatra vezető utatokon, vagy ha sokaljátok a perczet, — mert szenvedélytek nyomban kegyetlenül korbácsol; legalább csak addig állapodjatok meg, a mennyi időbe e gondolatotok kerül: mi jobb, a pillanatnyi öröm e, vagy tartós boldogság, s évek hoszszú során élvezhető gyönyör? S ha parányi eszetek azt feleli, hogy jobb a tartósabb gyönyör, tekintsetek körül s látni fogjátok, hogy a jó szellem a gonoszszal éppen az egyenlitő pontra jutottak, egyik a másikéhoz méregeti erejét, s minthogy egyenlőknek látszanak, élethalálra küzdeni készülnek.

Álljatok a jó szellem pártjára, mert talán éppen csak a ti erőtökre, vagy annyi erőre van még szüksége, mennyi ti bennetek él, hogy a gonoszon örökre győzödelmeskedjék.

És ekkor pillanatnyi gyönyör helyett tartós boldogságot cseréltetek.

Ha lelki erőtök nem több, csak annyi, hogy e szavakat: emberiség, szabadság, egyenlőség, némi szent ihletéssel és magasztaltsággal birjátok kimondani: lehet, a jó ügy ezáltal nyerve van.

Az időnek hoszszát, mellyben az embernem kezdödött és elmulik, egy halandó sem mérte meg, lehet százezer, lehet millio év, vagy mit tudjuk mi, tarthat örökké, ahhoz képest tehát egy pár nemzedék' kora csak pillanat. Ennél fogva bátran mondhatjuk: itt az idő, mellyben a jó a gonosz szellemmel mérközik; s ha nem ma, még egynehány nemzedék, s a jónak diadalma bizonyos.

Az álmiveltségnek órája ütött, az urkodás és szolgaság' kora lejárt. Muljék csak még el néhány nemzedék, ezek ivadékai földünknek színét felvirulva találandják.

A hitszegő korcsok faja e sivatagbol kivesz, s elyzeumi mezők takarandják azok csontjait. O ti ifjak, kik korunk romlottságán keseregve, de mégis valami szebb jövő után sovárogva epedtetek s tehetségtek szerént munkálkodtatok is, csak még kevés ideig ne csüggedjetek, lehet hogy a mit szivszakadva vártatok, még megéritek; mert ime láthatni a jeleket, mellyek annak közeledtét hirdetik; s ha nem láthatnák szemeink e remény' valósultát, még az is vigasztalás és fáradalminkért nagy jutalom leend, ha majd nálunknál már boldogabb unokák vesznek körül, midön e földi pályárol lelépünk.

Ha voltak is néha néha boldogitó pillanataitok addig, mig mindig csak reméltetek, de semmi nem teljesült: higyétek el, üdvözitőbb annál nem vala, mint az leend, melly akkorra van számatokra fentartva,

majd midön már reszkető, majd majd merevedő kezeiteket a dicső jövendőt megkezdett unokáitok szoritva hálás könnyekkel öntözik, s minden boldogságukat a ti munkálkodástoknak köszönik.

E végső órai öröm az önhaszon által sajtolt érzésnek némi keserű-csöpjével lesz vegyitve, de vannak az életben némi édességek, mellyeknek valódi böcsét némelly keser adja meg; ollyan lesz a végső öröm.

Ifju, a miként lelkedből szereted a szabadságot, úgy férfiasságodnak minden hevével pártold az egyenlőséget, mert e nélkül valódi szabadságot nem élvezhetsz soha.

(Hol egyenlőség nincs, ott szolgaság, zsarnokság, bitorlás, jogtalanság, árulás, hitszegés és még ezer más illyenféle lehet, csak szabadság nem).

Nem hilak én arra fel ifju, hogy hazádnak oltárára hozz áldozatot, hazudnak mindazon gyarlók, kik a hazát szolgálni hordják ajkaikon, hanem tenboldogságodra emlékeztetlek; ha igazság utáni törekvést nem öntött volna beléd Isten, barom volnál; ha pedig jogosság lakik lelkedben, boldog nem lehetsz, míg azt látod, hogy embertársaidnak nagy része szolgaságban nyög, a másik kisebb rész pedig zsarnokoskodik rajta.

Vetkezd le az önzést, de jogrészedet s másokéit, mit a természet mindenkinek egyenlően oszta ki, halálig védelmezd, s akkor boldog leszel.

Vesd magad az egyenlőség hullámai közé, ne rettegj; ott el nem merülsz; lelked abbol uj s eddig ismeretlen táplálékot és erőt merit, a már talán hervadásnak indult szived ott életeröre kap, fentebben dobog; ott egészen lefoszlik a fátyol szemeid elől, s a természetet tisztában látod; egészen uj érzemények támadnak kebledben; minden, mitől most hidegen fordulsz el: morál, religio, haza, nemzetiség, művészet sat. mind ezek szebb szinben tünnek föl előtted.

Az idő elérkezett, mellyben annyira fejlődött az ész, hogy ellenségével megmérközhetik; Isten az ész pártján fog állani, ha csakugyan igazságos, s a győzödelem kétségtelen. E szerént az emberiség ujjá születik, és akkor lesz nevelés, a midön ez időszakot kezdik fiaink vagy unokáink.

II. FEJEZET.

Fonák nevelés.

Sokszor hallám mondani: „jobb semmit sem tudni, mint roszul tudni“, éppen úgy elmondják ezt is: „jobb semmi nevelés, mint rosz nevelés.“

Ha azt kérdezné tőlem valaki, mit mondok ez állitásra, azt felelném: ez állitás igaz is, nem is. Bár képtelenségnek látszik, hogy azon egy állitás igaz is, és nem igaz is lehessen egyszerre, mégis úgy van. Nézzük.

Némellyek a roszul tudásnak és rosz nevelésnek áldozatául esnek, ezekre nézve jobb lett volna semmit sem tudni, és jobb lett volna tel-

jességgel nem neveltetniök; tehát ennyiben az állitás igaz. De más részről ez állitás nem csak nem igaz, sőt legnagyobb képtelenség.

Ezt vizsgáljuk meg.

Ha azon némellyek, kik a roszul tudás és rosz nevelés következtében vesznek, semmit sem tudtak volna, nem kellett e szintúgy is elveszniök?

Tegyük, hogy a némelly roszul tudó és rosz nevelést nyert ember semmit sem tud, válaszszuk el őket egyéb emberektől, kik őket ápolták, gyámolták volna, helyezzük őket valami puszta szigetbe, hová semmi más emberi teremtmény nem juthat, melly sziget munka nélkül semmi táplálékot önként nem nyujt, nem kell e igy is elveszniök? minden bizonnyal; és sokkal bizonyosabban elvesz a semmi tudás, mint roszul tudás mellett; mert emberben nem azon ösztön, és nem azon mértékben van, mint az értelmetlen állatban; ennek tökéletesebb ösztöne van azért, mivel nem tud, nem ért, úgy mint az ember.

Egyébiránt ki fogja a csupa ösztön és tudás közti vonalt szigoruan kijelelni, s meghatározni? eddig tart az ösztön, itt kezdődik a tudás.

Képzeljük magunknak, hogy látjuk az első embert e földön mint férfiut megjelenni. Körültekint, bámul és a természet szépségében gyönyörködik, de kevés idő mulva megéhezik.

A földet ezer meg ezerféle fü és virág boritja; itt ott a fákon gyümölcs kinálkozik; s képzeljünk ehhöz neki egy teritett asztalon valami sültet; ugyan mellyikhöz nyul, mihöz ösztönöztetik? Gyümölcsöt szaggat e, vagy fübe, teszem salátába harap, vagy a sültet ragadja meg?

Akármellyikhöz nyul előbb, ösztöne csak az lehet, hogy szájába viszi, nem pedig órrába vagy seggébe dugja.

Ha a három közöl a gyümölcsöt vagy akármellyiket választja, szabad akarata szerént cselekszik; az ökör e három közöl csak a füvet eszi, ez ösztöne; de midőn ember egymás után mind a hármat izlelgeti s utoljára valamellyiket a másik kettő fölött megkedveli, tudását nyilatkoztatja.

Ha a gyümölcsöt kezével el nem éri, vagy más fát keres, vagy valami ággal ver le magának; ez tudás; a majom is fölmász a fára és leszedi a gyümölcsöt, de ha valami akadályozná a fára mászhatni, s volna a fa alatt valami hoszszu pózna, mellyel magának könnyü móddal és kevés fáradsággal verhetne le, nem teszi, mert nem tudja, nem érti, hogy a póznát erre használni lehet.

Ha kezdetben az első emberek tudás hiányában nem vesztek el, onnét van, mivel a természetnek kész javait közösen használták; mentek a fák alá, s lakoztak gyümölcséből, de ma, midőn minden talpalatnyi föld már valakié, ha csak nem tudna valamit, el kellene vesznie; ha koldulni kénytelen, még akkor is beszélni és imádkozni kell tudnia. Tehát semmit sem tudni sokkal roszabb, mint roszul tudni: a rosz nevelés is jobb mint a semmi nevelés.

De hát nem ismerjük e természetünket? Hiszen az első emberek nem jelentek meg tökéletesen kifejlődött észszel, csak a tehetség

csirája volt meg bennök; illyenekké alkotott bennünket Isten. És ki merné állitani, hogy ember kezdetben akármit is jól tudott, mindent tudott s úgy tudott miként tudnak a mai emberek?

Ha nem tudtak mindent jól, a mint bizonyosan nem is, természetes, hogy tévedtek, tévedniök kellett: a fonák nevelés is mi egyéb, mint tévedés?

Azonban a tévedéshöz járult a szabad akaratbul eredt viszszaélés, romlottság, gonoszság.

De minden gonosznak származását nem az általános forrásból a tudatlanságbol kell e megmagyaráznunk?

Az első atya, midön megszaporodott családával felsőbbségét kezdé éreztetni, nem tévedést vagy hibát követett e el?

Hogy gonosz szándékbul indult volna ki öngyermekei iránt, róla föl nem tehetni; mert természete, az atyai érzés éppen úgy meg volt benne, mint megvan a mai atyákban. Hogy pedig minden zsarnokság a családatyáktol veszi eredetét, nem tagadhatni. Istenröl sem tehetni föl, hogy az apákat gonoszokká teremtette volna, tehát minden gonoszság az elöbb csak csekély tévedésből, hibábol fajolt, fejlödött ki.

A mind inkább nagyobbakká nevekedett külön családok' atyjai később patriarkák, főatyák neve alatt emlitetnek.

Már ezekben igen természetesen nyoma lehetett, söt bizonyosan volt is legelőbb a részrehajlásnak, tehát a gonosz szándéknak, utóbb az erőtetésnek, végre a zsarnokoskodásnak.

Az unokák már nem álltak olly közel hozzá, mint fiai; azoknak gyermekei s unokái még távolabb estek tőle, úgy nem ölelheté öket éppen azon atyai szeretettel, mellyel tulajdon gyermekeit.

Az egész nagy családnak minden tagját nem is ismerheté egyenlően, mert természetes, hogy a korlátozott eszű ember a körülte közellevőket jobban ismeri, mint a távoliakat.

Az ember természetére nézve hajdan, kezdetben is ollyan volt mint ma, tehát valószinüleg egyik családtag a másikkal öszszeveszett, ügyük elitélését a patriárkára bizták, azt birául választották, s minthogy patriarka-biró uramnak nem volt kiváltsága arra, hogy csak azért, mivel idősebb, mindent jobban tudjon, a körülményeket ismerje, az ügy-bajosok czivakodásainak okait lássa, szóval tévedhetett azok dolgának elintézésében, s itélet-mondásában; gyarlóságánál fogva részrehajló is lehetett, de a mi több, ha a pörlekedő felek egyike közelebb állt hozzá, ennek kedvezőleg itélt, tehát gonoszsággá fajult részrehajlása; lehetséges, hogy az ügyét vesztett fél érezvén igazságát, nem nyugodott meg az öreg patriarka itéletén, tehát nem engedelmeskedett, de az öregnek hiuságát ez sérté, azért kényszerité az engedetlent; igy kezdődött zsarnoksága.

Vagy kételkedik az olvasó, hogy igy történhetett; én nem kételkedem; mert az ember akkor is gyarló volt mint ma.

Minthogy kezdetben az emberek család-csoportonként széledtek el, s a családfőnek némi tekintélye volt a többiek előtt, nem természetes e, hogy a többség ragaszkodott hozzá már csak megszokottságbol is?

Ha történetesen a körülmények kedvezvén neki több ész fejlődhetett ki benne, s meglevén arrol győződve, hogy a nagy családnak, vagy most már kis társaságnak nevezetes többsége öt magoknál előbb valónak, vezetőnek, tanácsadónak ismerik; tudván azt is, hogy bizodalmukat, hajlandóságukat birja: nem természetes e, hogy ezen öntudatában elbizta magát? S mire vezet az elbizakodás? kiki tudhatja.

Ha az illy patriarka bátor is volt, nem lehete e azonnal zsarnoka a csoportnak? Söt igen; igy támadtak a legelső zsarnokok.

Megmutatám, hogy a legnagyobb. legszörnyebb gonoszság is kis tévedésekbül veszi eredetét.

De ezt megmutatni csak mellékes czélom volt; hanem tulajdonkép azt akarám bebizonyitani, hogy minden rosznak szabad akaratunkbol mintegy szükségkép kellett következnie, akkor, midön a még csak csekély foknyira fejlődött ész ez akaratot jóra igazgatni nem volt képes.

Mi a fonák nevelés? Azt nevezzük fonák nevelésnek, melly a gyarlóságbol s tévedésből származott roszat nem hogy gyökestől kiirtani nem törekszik, söt annak könnyebb terjedhetésére még utat készit. Valjon illyen e a mi nevelésünk? majd alább igyekszem megmutatni, hogy illyen; vannak eszesebbek is, kik nem szorultak arra, hogy nekik ezt mutogassam, hiszen naponként győződnek meg róla.

Mi ellenben a józan nevelés? Többfélekép lehetne kifejezni a szerént, a mint egyet vagy mást tűznénk ki czéljaul, de én itt röviden csak ennyit mondok: józan nevelés az, melly oda van irányozva, hogy mindenek előtt egyenesen a létező roszat meggátolja, azután gyökestől kiirtsa.

Ámbár végről a józan nevelésnek alapját és vázlatát külön fejezetben adom, de megérinteni itt is szükségesnek tartám, és pedig azért, hogy annál inkább kitűnjék, mi van nevelésünkben ollyan, mi a rosznak utat készít, és mi van ellenben ollyas, mi a rosznak kiirtására volna egyenesen intézve.

A tudós emberek igen megszokják különböztetni a nevelést a tanitástol, de csak szóval, a kettő közt levő vonalt nem mutatják ki, tehát tanitás és nevelés egymással öszszeolvadva létez. E kettőt egymástol tökéletesen elválasztani nem is lehet, mert tanitás által nevelődünk, s nevelés vagy nevelkedés közben tanulunk is.

Olly intézet, mellyben embernek szigoruan csak neveltetése tűzetett volna ki czélul, tudtomra még nem létez; minden intézetek és tanodákban nem nevelnek, hanem tanitanak.

A mi nevelés van, az abban áll, hogy: a gyermek tanulja meg magát majd a körülményekhöz alkalmazni; tudja magát az élet minden nemű viszonyaiba beletalálni, szóval annyira ügyesüljön, hogy a nyomorulttá vált élet terheit elbirhassa s alattok le ne roskadjon.

Eddig terjed nevelésünk. Miként kellene az élet terheit megszüntetni, arra még nem történtek nevelés utján lépések.

Nevelés szeréntem tehát az volna, hogy a gyermek, mihelyt a természet kezéből kikerült, azonnal olly helyzetbe tétetnék, hol mind azon rosznak, mi az emberiség életébe átment, se látója, se hallója soha ne lehessen. Miként történjék ez? végről látandjuk.

Most lássuk, birok e annyi bohóságot, természetlenséget, esztelenséget sat. elszámlálni, mellyek után az olvasó tudhassa, mi a fonák nevelés; de kénytelennek érzem magam elöre engedelmet, s az olvasók kettős figyelmét kérni, mert, ha részletességekbe nem bocsátkozom is, hoszas leszek.

Az apa vétkes szenvedélyektöl izgatottan veti romlott magvát a rosz földbe, az anya' méhébe; itt magzattá válik, később megszemélyesül, s lényévé lesz mind azon rosz, miben a gyarló anya terhessége alatt részt vön. De erröl nem tehetünk, mert a még csak egykor leendö nevelés a multra viszszahatással nem bir.

Elérkezik a születés ideje, s az emberiség száma egy uj nyomorékkal szaporodott. Ennek elsö hangja sirás, mintha tudná, hogy nem más csak szenvedés vár reá.

És hogyan is ne sirna a két rosz nedvnek vegyületéböl valószinüleg még roszabb uj test? hiszen ez még egészen tehetetlen s gyönge féreg.

Ha elöbb külön az apa, s külön az anya mindenik erösebb a maga rosz részét birta, e kettöé egyesülvén a gyermekben, kivánhatjátok e hogy ne sirjon?

Az apa természeti ösztönét kielégitvén akkor, midön ez uj lény megfoganzott, azzal iránti kötelességét is nagyobb részben megtevé, nem mintha atyai érzése nem volna, s nem ohajtana érte mindent megtenni, hanem mivel nem ér rá.

Az egész népet két részre oszthatni általában, egyik rész vagyonos, másik vagyontalan, azaz gazdag, és szegény.

A vagyonos anya, módja levén, másra bizza a nyomorult gyermeket, — mert szépségét és kecseit elvesztené, ha maga ápolná, ö tehát nem tudja mi lesz a gyermekbül; csak olly valami rosz e, minönek a szülöktül öröklött két rosz természet szerént szükségkép lennie kell, vagy pedig még valami roszabb a szerént, a mint dajkájának egyenisége, teje és körülményei hozzák magokkal.

A vagyontalan vagy szegény szinte nem tudja mi lesz a gyermekbül; neki, mivel szegény, dolga után kell látnia, hogy élhessen; férje gondoskodása nem elég, keresményének maga számára maradó csekély része nem elégséges; a többi részböl vagyonosok, heverök élnek, de nem csak élnek, tékozolnak, dobzódnak.

A gyermek sir, s lehetne e nem sirnia a nyomorultnak, midön mind azon kellemetlenség, mi a természetben van, s mind azon rosz, mit emberek elöteremtettek, részént egyenesen, részént eszközösen hatással vannak rá.

A szegény anya nem teheti foglalatossága miatt mind azt, mit a nyomorultnak gyámoltalansága megkiván, de sirását hallván megsajnálja s emlöivel elcsigatja.

De éjjel ö is aludni akar, mert nappal fáradott, ezt a természet követeli; mit tesz gyermekével? fehér mákot ad neki, hogy jobban aludjék.

Ti kedves édes anyák és hajadonok, kik különösen szerettek kimenni a vesztöhelyre, midön ott valakit kivégeznek; hiszem, hallot-

tátok, milly borzasztó tetteket beszélnek azokrul hogy végbevittek, kiknek utolsó tiszteletet tevétek.

Ti azt gondoljátok, hogy azok nagyobb bűnöket követtek el, borzasztóbban vétkeztek mint ti, midőn gyermekeiteknek fehér mákot adtok? ne higyétek. Ha azok, kiknek kivégeztetését nézni mentetek, egy két embert gyilkoltak, ti az egész emberiséget gyilkoljátok fehér máktokkal.

Az evangeliomban valahol az áll: ha egyik szemed vét, vájd ki azt, mert jobb egy szemmel menni menyországba, mint kettővel elkárhozni: én is azt mondom: inkább vágd el kezed, mintsem avval mákot nyujts gyermekednek.

De te ezt ártatlan dolognak tartod, s lelkismereted nem vádol; hiszem, mert minden gonosznak forrása a tudatlanság.

Ti nem tudjátok, nem is gyanítjátok mit követtek el, tehát bocsánatot remélhettek. Lám Jézus is, midőn ellenségei keresztre feszitették, igy kiáltott Istenhöz: „Atyám bocsásd meg nekik, mert nem tudják mit cselekesznek.“

Némi vigasztalástokul szolgálhat, hogy nem egyedül magatok vagytok okai tudatlanságtoknak, hanem főkép azok, kik az ész fejlődését akadályozzák.

Ne csodálkozzatok, hogy gyermekeitek oktondik, buták, mamlaszok, hülék, bárgyuk, tökfejük, ostobák, alamuszik sat. ezt a fehérmák okozza.

Igy ti nem csak gyermekeitek boldogságát tevétek tönkre, hanem még az unokákéit is; mert a gyermek szülői természetét örökli.

Ha azt vetné ellenem valamellyik édes anya, hogy ő nem adott mákot gyermekének, mégis ostoba, felelem: alkalmasint a nagyanya müve volt, ki téged tartott mákkal.

E mák alkalmas és sükeres segédszer a fejlődés ellen; a hatalmasok megköszönik nektek, hogy kezükre dolgoztok s még ebbeli fáradságukban is magukat kimélhetik.

Csak rajta tehát kedves jó anyák, minél több mákot gyermekeiteknek, igy nagy szolgálatot tesztek a gazdagoknak; az ő dicsőségök addig tart, meddig a sokaság ostobasága, gyávasága, hitványsága sat.

De ti aristocraták, kiknek elszántságtok a sokaságot ostobaságban tartani, jól teszitek, ha gyermekeiteket idegen dajkákra bizzátok, hadd mákoljanak, mert számra nézve kevesebben vagytok, majd gyermekeitek pedig annál előbb eltompulnak, elbutulnak, s akkor a sokaság közöl fejlődött ész rajtok könnyebben győzedelmeskedik.

Mi okozza mind azt, hogy a dolgoknak igy kell állniok? az egyenlötlenség; hát ez hol vette magát? a biz ott termett édes olvasó, hol az ember legelőször ajkain e szókat kibocsátá: ez legyen e n y é m, az meg a t e e d, azaz a rosznak bőség szaruja főkép akkor támadt, mikor ember az Isten földébül magának egy darabot t u l a j d o n u l kijelelt, nem ügyelve arra, jut e, marad e az utána születendők mindegyikének akkora darab a föld szinéből, mellyet Isten minden későbben jövendettek számára alkotott.

Innét a harcz és háboru azok közt, kik történetesen korábban

születvén fölöslegest is foglaltak, és azok közt, kik későbben jelentek meg, de már kiszorittattak.

És e harcz meg nem szünik addig, mig a földnek terméke egyenlöen és közösen nem használtatik.

Történt e az ugy nevezett nevelés utján erre csak egy lépés is? az ujvilági rappistákén kivül nem. Milly fonák tehát a nevelés! De viszszatérek.

Midőn már a kisded járni és gagyogni tud, az anya hála Istentsohajt. „Már nincs annyi bajom vele" ugymond.

Boldog isten, hiszen nem most kell e a józan nevelésnek már kezdődnie? De ráér e az anya? hát nem kell e kora reggeltől fogva az egész istenadta nap késő estig szünetlenül piszmognia, hogy dolgát végezze?

Mondom ő mégis örül, mert gyermekét vagy a szomszédban hagyja, vagy nagyobb gyermekére bizza.

Ő örömmel dolgozik, mert biztosságban hagyta magzatát, és mert most már inkább kereshet annyit, hogy éhezniök nem kell.

És ez aztán nevelés, mert keresnek ketten annyit, hogy van mit enniök, de illyen nevelése a borjunak meg a csikónak is van; ezek is kapnak szénát.

És mért kell e szülők mind kettejének baromként egész nap dolgoznia, hát egyikök változtatva, vagy mind ketten ugyan, de a napnak csak bizonyos részén, nem szerezhetnének be annyit, mennyi fentartásukra szükséges, valószinűleg? igen ám, de ők azért is dolgoznak, hogy elnyomóik, zsarnokaik is élhessenek, még pedig nem csak akárhogy, hanem hogy kényelemben élhessenek.

És mért van ez igy? azért, mert némellyek igen gazdagok; és mért gazdagok e némellyek? azért, mert nincs egyenlőség: és mért nincs egyenlőség? csak azért, mivel némellyek akkor, mikor még kevesen voltak, a földnek szinét Krisztus köntöseként magok közt megosztották, mi az utódokra örökségül szált.

De hát nem tudták amaz osztozók, hogy a föld nem csupán övék, éppen úgy nem, mint a levegő, meg a világosság? nem tudták e azok, hogy majd még több ember is születik s hogy azokat a földnek áldásaibol ki nem szorithatják?

Tudták biz ők, de azzal mitsem gondoltak.

Úgy de igazság volt e úgy cselekedniök? Az istenért hogyan volt volna igazság, azon földet, melly nem vala övék, hanem mellyet Isten mind azok számára teremtett, kik egykor itt születendnek, magok közt felosztani?

Igy csak rablók és haramiák tehetnek.

És történt e neveléskép e viszszaélés megorvoslására csak egy lépés is? Ugyan ki tette volna e lépést?

Azok, kik e földet sajátokul birják, magok érdeke ellen nem szoknak dolgozni; azok pedig kik a földröl leszoritva levén ég és föld közt függnek, lábokat biztosan sehová nem támaszthatják, miként tehettek volna tehát ebben lépést. Ó milly fonák nevelés!

Ott hagytuk el az édes anyát, hol gyermekét járni és gagyogni tudván másra hagyta, s örült, hogy már ennyire jutott.

Hallották az olvasók, nem kétlem e közmondást: „addig hajtsd a veszszőt míg hajlik", talán lehetne ezt gyermekre is alkalmazni? e szerént úgy hiszem hajlik a másra hagyott gyermek mindenre a mit lát, és pedig mit lát, nem szükséges mondanom.

Itt a nevelődés már derekasan kezdődik; csak az kár, hogy a nevelődés fájdalom nagyon fonák; de mit mondok, fonák? sőt igen természetesen megy, mert nem természetes e, hogy a gyermek mind azt a roszat kövesse, a mit történni lát; ő azt hiszi, úgy kell lenni.

Vasárnap jobban ráér az anya, tehát gyermekét meg is mosdatja és tiszta ruhát ad rá. Egész héten ezt többször nem teheti, tehát mocsok, szeny kezd az egészség gyökerein rágódni. Minthogy örökös munka közt csak ritkán történik tisztogatás, a mocskossághoz szoknak.

Az ember nem csupán szellemből áll, tehát nem csak ennek kell különösen gondját viselni, hanem testinek. És ime a fonák nevelés!

Az emberi nem csak akkor lesz majd boldog, mikor mindenben szoros igazság uralkodik.

A másra hagyott gyermek tehetlen levén valami csekély hibát követ el, felügyelője a nagyobb gyermek rárivalkodik, kérdőre vonja: a kisded remegés közt tagadja tettét, s midőn ez első hazudság kisikamlott nyelvén, azzal több kárt tett magának és az egész emberiségnek, mint ha már ekkor olvasni és irni tudván használhatandana.

De nem minden anya kénytelen dolga végett háztol távozni, s kisdedét másra bizni, azért jobb nevelésben részesülnek e azok gyermekei? éppen nem, vagy legfölebb annyiban, hogy többször kitisztulnak a rondaságbul.

Ezen jó édes anyáknak szinte megvan szorgos dolguk, néha a szomszédba kell menniök, majd meg magok s házi dolgaik csinosgatására szükséges idejöket forditaniok; ollykor a divatnak visznek némi áldozatot, hébehóba azon törik fejöket, hogyan lehetne a czifrább asszonyok példáját követniök; szóval ezeknek is ezer dolguk van, és senkisem kivánhatja, hogy gyermekeikre ügyeljenek.

Ha hiszitek, hogy ezek gyermekei nem fonákul neveltetnek, igen csalódtok.

A nagy vagyonu, rangu és méltóságos aszszony-anyák azt sem tudják, mi történik gyermekeikkel; nekik kisebb gondjuk is nagyobb ennél; nekik meztelen kutya, majom, kajdács (papagáj), divat, a schematismus, és fejedelmek genealogiájának olvasása szükségesek. Lehet e ezek gyermekeinek más, mint természetlen, fonák neveltetése?

Végre iskolába megy a gyermek, tudnillik a szegény anya gyermeke —mert a rangosokéi otthon tanulnak, és nem neveltetnek, hanem csak tanulnak — De anyja előbb megtanitja otthon keresztet vetni, imádkozni. Az iskolában megtanul olvasni, irni és számolni. Azon kivül kezdi egyuttal a katekizmust elejétől végig könyv nélkül, úgy szinte a bibliai historiát tanulni. Ez tanitás és nem nevelés.

Teszem, az egész katekizmust és bibliai historiát szórul szóra könyv nélkül tudja, mit nyert vele? semmit; s hogy olvasni és irni

tud, magával hozza e az, hogy annál fogva jobb ember legyen? éppen nem; megszünt e avval csak egyetlen egy gyarlósága, azaz bűne vagy vétke? nem.

Az emberben vágyok vannak, és e vágyoknak legelsője az, mellyet ember születésekor magával hoz, tudnillik az, melly szerént természeti szükségét kielégiteni törekedik. Vágyik e ember a katekizmust és biblia historiát megtanulni? sohasem; s ha megtanulta is kényszeritve, mellyik természeti szükségét elégiti az ki? egyiket sem. Milly fonák nevelés tehát gyermeket arra szoritani, mi után nem vágyódik!

A nevelésnek, hogy józanészszerűnek mondathassék, oda kell irányozva lennie, hogy az embernek vágyait teljesülhetni segitse.

A vágyok számlálhatlan félék lehetnek, de mindnyáját háromra vonhatni öszsze.

Először vágyik arra szert tenni, mire elmulhatlanul szüksége van; midőn ezt elérte, uj vágyok támadnak benne, mert ez, meg ez is jó volna, úgymond; használni tudná; tehát másodszor mind azt is megszerezni törekedik, mit hasznosnak tart; ha pedig már ezekkel is ellátta magát, következnek harmadszor, a kényelmet nyujtó dolgok; de e háromféle dolgokat egymástol elválasztani, közöttük elválasztó vonalt huzni teljes lehetetlenség; ezek szakadatlan lánczként függnek öszsze, úgy hogy ember észre sem veszi, midőn az előbb csupán hasznos szükségévé válik, s egyszersmind kényelmére szolgál.

Hiszen minden szükséges, hasznos és kényelmes dolog, aránylati; mert a mit a gazdag igen szükségesnek, elmulhatlannak tart, az a szegényre nézve már nagy kényelem, fényüzés volna.

A józan nevelésnek feladata eszközölni, hogy a valóban szükségeset senki se legyen kénytelen nélkülözni; mert minden rosz onnét származik, hogy a legnagyobb résznek nincs meg az, a mivel természeti szükségét kielégithesse: ellenben a kisebb rész kényelem ölén dobzódik, de természetes, hogy e kevesek kényelme a sokaság szükségéséből van elvéve; szóval beállt az egyenlőtlenség, a rosznak kútfeje.

Mivel fölebb mondám, hogy a józan nevelésnek mindenek előtt a roszat kell akadályozni, s gyökerestül kiirtani: a forrást szükséges bedugnia, honnét ez származhatik; következőleg az egyenlőtlenség megsemmisitésére kell irányozva lennie. Eszközli e ezt a katekizmus és bibliahistoria tanulása? képtelenség nélkül nem állithatni.

Ime a fonák nevelés.

„De hát nem intjük e a gyermeket iskolában arra is, hogy jót cselekedjék s a rosztol őrizkedjék“? mondhatják a neveléssel megbizott férfiak vagy tanitók.

Tagadhatlan, hogy ezt gyakran elmondjátok, csak az a baj, hogy a mit jónak állitotok, nem jó, s a mit rosznak mondotok, nem rosz; a gyermek tehát nem tudhatja mi a jó és rosz.

Ti arra szigoruan szoritjátok a gyermeket, hogy reggel imádkozzék, az iskolában is imádkoztatjátok; ez magában véve akkor, mikor történik, nem rosz, de következésében ártalmas szokott lenni, mivel rászokik a gyermek az imádságot legnagyobb erénynek tekinteni, ezzel minden vétket jóváthetni gondol, az igazi erényeket mellőzi; de ho-

gyan is ne, ha nem ismeri, mikben állanak azok, ha ti soksasem szoltok azokrul.

Az embernek minden cselekedete három rovatba osztályoztathatik; közönbös, jó, rosz; ezeken kivül más nincs.

Közönbös, midön senkinek sem nem használ, sem nem árt általa; jó, midön valakinek s magának használ vele; rosz, mikor mind magának mind másnak ártalmára szolgál.

Ugyan kérdem, mit és kinek használ, ha egész nap imádkozik is?

Intitek továbbá a gyermeket arra, hogy az egyházba szorgalmatosan eljárjon, bűneit meggyónja, szülőinek és elöljáróinak engedelmeskedjék, ne káromkodjék; mikorra az iskolábul kikerül, s valamivel maga tetszése szerént rendelkezhetik, utasitásaul ajánljátok, hogy alamizsnálkodjék; ezek legfőbb erényeitek; ezekkel bocsátjátok a kezetek alatt megnevelkedett s majd majd ifjuvá fejlődött nevendéket vagy tanitványt az életpályára.

Ha egyházba elmegy, jól teszi, hihetőleg a több ajtatoskodók példáján buzdul, s Istenhöz forditja elméjét, ha pedig jó predikácziókat hallhat, tanul is; csak az siralmas, hogy aztán képmutatóvá lesz, bármi vétket az egyházba menetellel lemoshatni vél.

Bűneit megbánni s Isten előtt fogadást tenni, hogy többé nem vétkezik, sem jó, sem rosz, hanem csak közönbös cselekedet, tehát nem erény; ha azokhoz is elmegy, kiket valamiben megsértett, s tőlök bocsánatot kér, igen méltányos, de azért erénynek senki nem mondhatja; hanem vétkeit a papnak elszámlálni, kinek azokhoz semmi köze, s attol kérni megbocsátást, holott őt meg nem sérté, valóságos esztelenség; tehát erénynek nem nevezhetni.

Szülőknek és elöljáróknak, addig mig a gyermek maga jobb belátással nem bir, s azután is ollyanokban, mellyek lelkisméretét, jogait és szabadságát nem sértik, engedelmeskedni, közönbös cselekedet; ez által senkinek nem árt, söt tudtán kivül azoknak tán használ is valamiben: de erényt csak önkénti szabad akaratbul, meggyőződésböl, s önállólag, nem pedig valakinek parancsábol gyakorolhatni; azonban szülőknek és elöljáróknak még ollyanokban is engedelmeskedni, mik meggyőződésünk ellen vannak, alacsonság, söt több, vétek is egyszersmind, tehát nem erény.

Nem káromkodni vagy káromkodni, senkire befolyással nem birhat; ha egész nap úgy káromkodom is, hogy elrekedek belé, senkinek vele nem ártottam; s ha soha olly szót, mit káromkodásnak szokás nevezni, ajkaimon ki nem bocsátottam, még ezzel sem magamnak sem másnak nem használtam, következőleg erényt ebből kicsikarni nem lehet.

Alamizsnálkodni, már ez jó cselekedet volna, de miből adakozzék a szegény sokaság? igaz falatjának felét is, mint mondani szokás, odadhatja; de akkor maga ellen vétkezik, mert azt vonja meg magától, mit fentartására s jólétére természete megkiván.

Tagadhatlanul azért tanácsoltatik az adakozás, hogy az alamizsna által az éhező embertárson segitve legyen; de ha ezt jónak megismeritek, inkább arra kell törekednetek, ha következetesek akartok lenni, hogy az emberek között ne legyen ollyan, ki alamizsnára szoruljon, ha-

nem az Isten adományából kiki egyenlően lakozhassék; szóval azon forrást kellene betemetni igyekeznetek, mellyből a szegénységnek szükségkép kifolynia kell; a közös használat mellett, az egyenlőségért s a tulajdon ellen kellene buzgólkodnotok. És ugyan tanitátok e ezt? Soha, egész neveléstek alatt egy hangot sem emeltetek az egyenlőség mellett, s a tulajdon ellen. Tehát milly fonák neveléstek!

De a legfőbbrül, mire szinte intitek a gyermeket, még nem szóltam, és nem azért, mintha elfeledtem volna, hanem készakarva hagytam utoljára; ez ama nevezetes két pont: Szeresd az Istent mindenek fölött, s felebarátodat mint tenmagadat. Ezekrül mondja a katekizmus: hogy a legfőbb törvény; s Krisztus a második, tudnillik felebarátot illető pontot ekkép magyarázta: „Mindeneket a miket akartok, hogy miveljenek nektek az emberek, ti is miveljétek nekik; mert ez az, a mit a törvény és a próféták tanitanak.“

Ti ezt gyakran elmondjátok a gyermeknek, söt könyv nélkül meg is tanultatjátok vele, de úgy látszik, mind a mellett hogy igen világos, nem értitek, vagy érteni nem akarjátok.

Mért nem fejtitek ki bőven mind azt, mi ebben foglaltatik?

Nem az egyenlőség mellett, (s nem a tulajdon ellen szól-e) e törvény?

Mért nem kérdezitek a hatalmas és gazdag aristocratáktul: akarjátok e, hogy a sokaság veletek ugy bánjék, miként ti azzal bántok? Szeretnétek e ti, ha e földnek szinét mások foglalták volna el, és titeket abból kiszoritottak volna?

S ha ti csakugyan nem foghatnátok meg, miként foly e tanitásból az egyenlőség s miként nem hagyja helyben a tulajdont: ugy ti semmire sem vagytok alkalmatlanabbak mint éppen a nevelésre.

A ki szereti felebarátját, vagyonát megosztja vele, tehát egyenlően használják el; attol nincs mit tartania, hogy majd ha az ő vagyona elfogy, akkor megszorul, mert hiszen a többiek is megosztják az övéket, mivel ők is szeretik felebarátjukat, igy egyikük sem szorulhat meg soha; hiszen az egész dolgozik minden egyesért, s minden egyes az egésznek javáért; képtelenség nélkül tehát nem félhet egyikük sem, hogy majd valamiben megszorul; az egésznek keresményéből szükségét kielégitheti.

Ha mindenki csak abból él, mit maga keres — nem pedig más munkájára és verejtékére támaszkodva henyél, — mindegy, akár kiki külön kamarájában költi el fáradsága gyümölcsét, akár pedig öszszeteszik s közös asztalhoz ülnek.

Ha mindenki keres annyit, mennyi neki elégséges: világos, hogy a közös asztalnál éppen úgy jóllakhatik, mintha külön főzet; ha pedig mindenki valamivel többet bir beszerezni, mint a mennyit elköltt, a fölösleg öszszetéveis éppen ugy fenmarad, mint egyenként maradna.

Ha elosztanák a közös maradékot azaz fölösleget magok közt, éppen annyi jutna egyre, mint a mennyije maradt volna külön gazdálkodva.

Például mindenikük keres egyenként 1 f. 30 xrt középszámmal naponként; ha ebből napjában elköltt 1 forintot, marad 30 xrja. Tegyük vannak ezeren együtt egy társaságban; tökéletesen mindegy, akár e-

gyütt költenek el 1000 frtot s marad együtt 500 forintjuk, akár pedig kiki magánosan költ el egy forintot s marad 30 xrja.

Az illy közös használatnak ellene senki más nem lehet, csak az, ki munka nélkül akar élni, a henyélő. Igen, de ki a másébol, fáradság nélkül akar élni, az nem szereti felebarátját, legalább nem teszi vele azt, mit maga ohajt, hogy az neki tegyen.

De mirevaló a sok szó? Vallásunk alapja: Szeresd felebarátodat mint magadat; mások engem úgy szeretnek önhasznukbol, mint én szeretem őket. Ez tökéletesen egyenlőséget jelent, a ki pedig elkülönözött tulajdont tart magának, az egész többségnek megegyezése nélkül, s ha ez elkülönzött tulajdon nagyobb, mint a mennyi a többibül mindegyikre jutna, az bitorló, az nem szereti felebarátját.

(Ime a fonák nevelés, hogy ti az egyenlőség mellett, s az elkülönzött tulajdon ellen, nem emeltek szót, hanem az ifju nemzedéket ebbe bele szoktatjátok).

Hát a többi tanulmányok a katekizmuson és bibliahistorián kivül miből állnak? Latin nyelv, földleirás, történet, természethistoria s több illyenféle. Nevelés e ez? nem mondhatni.

Ha a gyermek jobban tudna latinul mint Cicero tudott; ha az egész földnek minden szegletét tudná; ha a történetből minden legkisebb eseménynek napját s helyét tudná is: ezért akadályozta e a rosznak terjedését? nem; mellyik nemét irtotta ki a rosznak? egyiket sem; mit javitott az emberiségen? semmit, megy minden a maga rosz utján miként azelőtt.

Tehát micsoda nevelés ez? biz e nem más mint fonák nevelés.

A közép iskolák vagy az ugynevezett gymnasiumok az utolsó években még kevesbé neveztethetnek nevelési intézeteknek; a katekizmust még itt is verik az ifju fejébe, de miként már fölebb mondám, itt sem javul belőle az ifju, bár bővebben adatik is elő.

Vagy talán az által irtatik a rosz, ha előadják miként verseltek és szónokoltak a régi latinok? Ezt senki nem merné állitani.

De lehet, az gátolja a roszat, ha a mythologiát, a görögök és rómaiak isteneit, szokásait, erkölcseit sat. tanulják; esztelenség volna hinni.

Miben áll tehát nevelésünk? nincs nevelésünk; a mit annak szokás nevezni, az képtelenség.

Hogy egyik másik ifju ezen tanulmányoknak némi hasznát is veszi egykor, én kétségbe nem vonom, de mind ez akármi más inkább, mint nevelés.

Hiszen már mondám, és mit tehetek róla, ha még annyiszor el kell mondanom, hogy a nevelés a rosznak irtásával kezdődik.

Vagy azt hiszitek, hogy előbb mindenféle felületes és féltudással kell az ifjút terhelni, s csak azután kezdhet a hibák, a vétkek irtásához? ugy egyenesen ki kell mondanom: bohók vagytok.

Hiszen mire a sok nyomoru tudalékosságot bele erőszakoljátok, ugy megrögzenek benne hibái, bűnei, hogy kalapácscsal sem veritek ki többé belőle.

Ugyan kérdelek benneteket: nem segitettétek e sok szükségtelen

tudománytokkal hibáit még inkább halmozódni, a helyett hogy fogyasztottátok volna?

Honnét vannak a bűnöknek a korábbi időkben ismeretlen nemei, ha nem a felületes tudásbul? Tegyük hogy tizenöt év vala szükséges arra, mig a tudást beleverhetétek, ennyi idő alatt nem lehetett volna e belőle minden vétket kiirtani? Pedig Istenemre hivatkozom, olly ifju, ki husz éves koráig minden vétektől megőriztetett, mondom a természetnek illy egyszerű, s ép fia sokkal többet ér, mint a bűneiben megerősödött s tudománytokkal megterhelt szinte husz éves ifju.

De hiszen az én nevelési eszmém nem is az, miként fölebb észrevehetétek, hogy a már megnőt emberek bűneit kell irtani, ez sükeretlen munka volna; mert a megrögzött bűnök csak az élettel együtt vesznek ki; hanem uj nemzedéket kell csöcsömös korától kezdvén minden rosztul őrizve nevelni.

Tétetett e illyenre kisérlet? Vagy talán lehetlennek tartjátok? igen, ti minden jó eszmét kivihetlennek tartotok, de a bűnmoslékba mindig mélyebbre és mélyebbre merülni, előttetek nem lehetlen; milly szörnyen fonák nevelés!

Ha már a középiskolákban sincs nevelés, hanem csupán tanitás, annak is a rosza: még kevésbé van a felsőbb iskolákban. Itt tehát csak azt vizsgálhatnók, ollyanok e a tanulmányok, s úgy adatnak e elő, hogy belőlök józan nevelési eszmék fejlődhetnének ki? van e kilátás arra, hogy e falak közől olly ifjak kerülnek ki, kik legalább eszközösen munkálkodandnak természetes nevelés létesülhetésére?

Minthogy eredeti jó természetiből nem minden ifju forgattatik ki a sok haszontalanság által, s mivel az ész minden akadályok daczára tökéletesség felé fejlődik: kerülnek ki ifjak, kik a sárbol egy egy gyöngymagot találnak s hoznak magokkal ki, s a nyilvános élet' pályájára lépve a jövendő jobb nevelés' valósításához járulnak: de a főbb iskolai tanulmányok egyenes iránya nem az, hogy illyenek kerüljenek, kerülhessenek ki, sőt a czél az, hogy soha józan nevelés létre ne jöjön.

Nézzük a főbb s nevezetesebb tanulmányokat; mellyek: philosophia, természetjog, honitörvények, állodalom, történet, vegytan, theologia.

Philosophia, ebben annyi szőrszálhasogatás, annyi mesterséges okoskodás, annyi műszó, annyi erőtetés, s annyi homály sat. van, hogy az ifjut valami mysticus borzadás lepi meg midőn beletekint; valami örvénynek tartja, mellybe ha belebukik, veszve van, tehát csak szélén olálkodik; majd meg tömkelegnek nézi, honnét a bemenetelre többé nem talál, s ki nem jöhet.

Mondják, itt tanul ember helyesen gondolkodni, természetesen következtetni, csalhatlanul itélni; szóval itt tanuljuk minden eredménynek s következésnek okát találni, az okozatoknak s következéseknek okaira jutni, sat. De a mi jó van is benne, ugy el van burkolva, úgy bebonyolitva, hogy több fáradságba kerül azt kiszemelni, mint az egész hadarbeszédet könyvnélkül betanulni.

Azt hiszi az olvasó, hogy a philosophiának már természete hozza ezt magával? csalódik; az igaz philosophia egyszerű, könnyű, világos,

hanem azok érdeke kivánja ezt igy, kik az iskolai gépet mozgatják, igazgatják.

Kisértsük meg, philosophálni vagy okoskodni.

A mi érzékeinkre nem hat, azt nem ismerhetjük; ugyde Isten nem hat érzékeinkre; tehát öt nem ismerjük.

Mért akarják tehát a theologusok velünk elhitetni, hogy három személye van, hiszen ők nem ismerhetik, az ő érzékeikre sem hat; mért festitek öt egy öreg, egy fiatal ember, és egy galamb képében, holott soha senki nem láthatta?

Minden ember csak korlátozott észszel birván csalódhatik; igen de a pápa és a tridenti és akármelly zsinatbeli papok is emberek; tehát ők is csalódhatnak.

Ugyan mért erőszakolják tehát ránk határozataikat, mint csalhatlan dogmákat?

Ha húsz ember egyesülve erősebb mint egy magános ember, természetes hogy száz ember még erősebb; tehát ezer vagy két ezer éppen olly erejű ember egyesülten még sokkal erősebb mint egy ember.

Miként lehet tehát, hogy egy ember elnyom kétezer embert? csak úgy biz az, mivel a kétezer ember nem egyesülten, hanem egyenként áll; és másik oka az, hogy az egy embernek esze nagyobb, tehát erősebb, mint a két ezer emberé együttvéve.

Ki e földön nem él, minket semmire nem kötelezhet; igen de őseink nem élnek többé e földön: tehát minket semmire nem kötelezhetnek.

Mért tartjuk mégis a tőlük ránk maradt törvényeket, holott azok boldogulhatásunkban akadályoznak? csak azért, mert szokásainknak rabjai vagyunk, mert bátortalan és félénk birkákhoz hasonlók vagyunk, nem merünk helyettük ujakat, jobbakat hozni.

A ki e haza' boldogságára czélzó törvényjavaslatokat életbe lépni akadályozza, nem barátja e hazának; (igen de a mágnástábla (néhány egyénét kivéve) akadályozza, tehát a förendi tábla nem barátja e hazának.)

(Mért nem semmisiti meg tehát a haza e nem barátját), mért nem háritja el utjából a képviselőség ez akadályt? részént mivel maga közt egyenetlen, részént pedig mivel bátortalan, nem bir akarni, részént pedig azért, mert ez alsó tábla a nép nélkül erőtelen.

A melly nép le nem teszi kormányzóit, midőn észreveszi, hogy azok az ő érdeke ellen dolgoznak, az gyáva; igen de a magyar hazát lakó nép észreveszi és még sem teszi le; tehát a magyar hazát lakó nép gyáva, sat.

Mért nem használtok philosophiátokban illyen syllogismusokat? ezek igen világosak, mindenki értheti. S ha illyenekkel vendéglitek az ifjakat, jobban megiżlelik tudománytokat.

O tudnánk mi azt, mit kellene tanitani — sugjátok négy szem közt — de nem szabad. Illyen philosophiánk.

Természetjog, ennek azt kellene magában foglalnia, s ugy szólva kézzel foghatólag mutogatnia, hogy ahhoz, mit a természet szükségünk kielégitésére s élvezeteinkre adott, mindenkinek egyenlő joga van; de mivel minden dolognak két, t. i. egy jobb és egy roszabb ol-

dala van, a mi természetjogunk szépen a roszabb oldalt választá, s azt mutogatja, hogy a természetijog és szabadság kiveszett, mert arrol már akkor mondottak le az emberek, midön elöször társaságba léptek.

Köszönöm az illy természetjogot.

Már csak annyi fáradságot venne magának e mi természetjogunk, hogy megmutatná, hogyan mondottunk le ama jogrul és szabadságrol; és lemondhattunk e?

Azt mondja csupán: e jogot és szabadságot a statusnak adtuk át, de hogy esztelenség nélkül le nem mondhattunk, ezt nem vitatja, erröl mélyen hallgat.

O, e mi jogunk arrol az oldalrol fogja fel tárgyát, hogy az emberek nem egyformák, nem hasonlók egymáshoz, tehát nem is egyenlö joguak.

Hiszen ha valamelly táblaföldet makkal ültetsz be hogy erdöt nevelj, a tölgyek sem nölnek egymáshoz egészen és mindenben hasonlóan; hanem egyik valamivel görbébb, másik alacsonabb, harmadik vastagabb, negyedik terebélyesebb lesz sat., azért senki sem mondhatja, hacsak nem örült, hogy egyik nem éppen ollyan tölgy mint a másik.

Nem volna e bolond, ki azt állitaná, hogy néhány tölgy, mellyek történetesen egyenesebben és magosabbra nöltek a többinél, s hogy idösebbek mint mások, mellyek láthatlan körülmények miatt a makkbul késöbben keltek ki, inkább fel vannak jogositva arra, hogy a földbül több és jobb nedvet szíjanak, mint a többiek?

Ki határozta volna el, hogy a girbegörbe és apró csiribiri tölgyek gyökerei csak ennyi meg ennyi táplálékot vegyenek, a többi táplálék pedig a néhány legmagosabb fa gyökeinek eledelére folyjon öszsze?

Egyik ember születését s nevekedését éppen úgy mint a fáét számtalan körülmények befolyása határozza, tehát másképen nöl, fejlödik mint szomszédja, igen de ennek ö nem maga az oka; minö józan követelésekkel állhatna tehát elö egy valaki, hogy mivel öt a töle nem függö körülmények igy meg igy módositották, a természet javaihoz több joga van?

És ha valami lény, vagy maga az Isten, a körülmények befolyása által okozott némi különböziöséget tekintetbe venni növényekre vagy más illyen félékre nézve jónak látná is; maga az ember más embertársára nézve tekintetbe nem veheti; mert esze mondja neki, hogy illy csekélység miatt szót tenni sem érdemes, s jogait ehhöz mérni akarni merö képtelenség.

Miröl kellene tehát ezek szerént a természetjognak szólnia, beszélnie? az egyenlöségröl; azt kellene napvilágosan megmutogatnia: hogy azok, kik a föld szinéböl tetszés és önkény szerént foglaltak el, nem tekintve arra, hogy kivülük még igen sokan vannak és még többen lesznek, kiknek majd igen kevés vagy éppen semmi sem jut, a természetjogot földre tapodták; meg kellene még tovább mutogatnia, hogy azok, kik ez önkényes foglalmányt fentartják, szinte lábbal tapodnak minden természetjogot; tovább még azt is kellene tanitania, hogy minden tulajdon ez ös foglalmányon alapszik, tehát jogtalan; s ezt pedig már csak a maga érdekében is kellene a természetjognak tennie, hogy hirnevét és önbecsületét természetjog uton fentartsa, magát lábbal ta-

podni ne engedje; vitatnia kellene, hogy a természetjog, egyenlőség nélkül csupa hazugság; erősithetné még azt is, hogy a természetjog csak akkor lép igazi életbe, midőn közöshasználat kezdődik ujra, miként volt a legősibb időkben.

Magyarázatul és felvilágositasul hozzá adhatná még, hogy a tulajdon csak ugy volna megengedhető, ha mindannyiszor, valahányszor az emberiség egy taggal szaporodik vagy fogy, mindig ujra s egyenlő részekre osztatnék a föld. S mivel nyelvünkben a jogosság és igazság majd egyértelmü, mondhatná, hogy csak ez igazság, a természet javainak használásában.

Honitörvények, ezeket tanitani szükségtelen, csak ki kell sok példányban nyomtatni, hogy minden családnak egy jusson, ezt pedig azok magok eszközöljék, kik a törvényeket hozták.

Mert mért hozatnak a törvények? azért hogy mindenki megtartsa; de hogyan tudja, és hogyan tartsa meg valaki, ha neki nem küldi tek meg? vagy ő előbb pénzen vegye meg? hát ha nincs pénze, vagy nem akarja megvenni? mégis kényszerititek, s megbüntetitek ha az előtte ismeretlen törvényt áthágja?

Ha a honitörvényeket tanitani, magyarázni kell, akkor azok nem lehetnek jó törvények; a jó törvénynek e három főkelléke van: igazságos, rövid, és világos; ha e három tulajdonnal bir, mindenki érti; tehát szükségtelen tanitani.

De ha már a főiskolákban van a törvények tanitója, mit kell természetesen föltennünk? azt hogy a törvények nem rövidek, nem világosok, nem igazságosok, tehát roszak.

Mi tehát a tanitónak kötelessége? Én nem képzelhetem kötelességeül a magyarázást; mert a melly törvényt magyarázni kell és lehet, az rosz törvény, tehát eltörlendő.

Hiszen a törvény minden ember számára van, ugy de minden ember nem mehet a főiskolába hogy ott értse meg, mi foglaltatik a törvényben.

Hogy a törvény czéljának megfeleljen, azt otthon a háznál minden embernek értenie, és tudnia kell.

Még egyszer kérdem, mi lehet tehát a tanitónak kötelessége? Józanész szerént nem más, mint sorban, pontonként elővenni s mindenikről kimondani: ez jó, vagy ez rosz törvény, egyszersmind okát adni, mért jó, vagy ellenben mért rosz.

De ekkor magoknak a törvényhozóknak önkeblükböl kellene azt, kit maguk közt erre legalkalmatosabbnak hisznek, törvénytanitóul választaniok.

De ez képtelenség, hogy a törvényhozók közt legyen egy valaki, ki mindnyájánál jobban tudja, mi a jó és rosz törvény, s ott midőn a törvényt hozzák, nézetét vagy meggyőződését az alkotandó törvényről el ne mondja: hiszen ő azért van ott, hogy véleményét elmondja, s ha okokkal is meggyőzi a többséget arrol, hogy a javaslott törvény rosz, képtelenség volna föltenni, hogy azt mégis törvénynyé szentesitik. De legyen akárhogy.

A törvénytanitó tiszte különösen azt előadni, kiknek van joguk törvényt hozni; csak néhány ember van e arra születve, vagy mindnyájan kik a társaságban vannak; úgy szinte fel kell világositani hallgatóit arrol: kötelezheti e a törvény józanész szerént még azokat is, kik annak hozatalába legkisebb befolyással sem birtak? meg kell tovább mutatnia, hogy az egészet kötelező törvény csak az lehet, mit az egész hoz; ki kell még azt is fejtenie, hogy az, mit csak néhány ember hoz, törvénynek nem is neveztethetik.

És teszi e, teheti e ezt a törvények tanitója? éppen nem.

Mi következik tehát ebből? az, hogy a törvények iskolájából sem igen van kilátás valami józan nevelés valósitására.

Állodalom, vagy statistika, e tudományt némellyek csak valami mellékes toldaléknak veszik, én igen nagy fontosságunak tartom. Hiszen ez a tükör, mellyben a hazát mindenkor megtekinthetni s egész valóságában láthatni. Csakhogy a mi tükrünk rosz hutában készültnek látszik, mivel a tárgyakat majd csak oldalvást, majd háttal, majd meg egészen felforditva mutatja.

E tudományban az okoskodásnak nincs helye; itt élettelen számok müködnek, az ember csak egymás alá rakja és varázserővel győznek.

Ha például tiz millio forintnyi adót ad az ország a kormánynak, s ha abbol fél milliót forditana az ország jólétének emelésére, marad még $9^1/_2$ millio dispositiojára; ez világos, senki nem tagadhatja, még a legostobább embert is meggyözi.

Ha a például félmilliónyi nemesség, s a királyvárosi birtokosokkal együtt szinte félmillionyi papság, tehát a két fél milliot összszetéve, ha az egy millio lakos az országbol bir 6175 □ mérföldet, s ha az ország nagysága 6175 □ mérföld, világos hogy a többi 11 millionak nem maradt semmi, ezt józanul tagadni nem lehet.

Ime látjuk milly hatalmas győző okok a számok, a nélkül hogy syllogismusokká alakulnának.

De mivel a mi állodalmi tükrünk rosz hutában, azon kivül aljasabb anyagokbol vagy tevő részekbül készült, majd csak nem mindent fonákul mutat, vagy nagyitva, vagy kicsinyitve.

Ez a józantalan nevelés helyett is józant mutat, következőleg ez iskolából nem kerülhetnek ki olly ifjak, kik a várandó józan nevelés épületéhöz csak egy követ is vinnének, mivel az ő szemök már az épületet felállitva lenni látja.

Történet, a mi főiskoláinkban előadatik, abbol az utókor sohasem birná egészen, jól kiokoskodni, mi történt, mért történt és miként történt valami a mi időnkben: ellenben ha arra szüksége lesz a késő századok' emberei valamellyikének: kik uralkodtak, meddig uralkodtak; mikor születtek, mikor házasodtak, mint éltek, hogyan multattak, hová rándultak, mikor haltak meg; továbbá kit vettek feleségül, hány gyermeket nemzettek, közülök mellyik mikor született, sat. mind ezt legpontosabban megirva találandja.

E történetnek olvasása senkit nagy tettekre buzditani soha nem fog, sem senkit a világon a jövendő józan nevelési eszme iránt nem lelkesitend.

Vegytan, ámbár az életnek minden viszonyában gyakoroljuk, a nélkül hogy legtöbben csak gondolnák is: de mint tudomány még bölcsőben van; főbb iskoláinkban tehát még legcsekélyebb szerepet játszik, holott ha egykor magunkat és az egész vagy legalább e földi természetet ismerni kell, csak vegytanbul történhetik.

Ugyan is e természetben látjuk, hogy minden támad és minden enyészik, s mind az vegyülés és oszlás törvényei szerént megy végbe; pedig mi a vegytan más mint az, honnét azt tudhatni: mivé lesz, lehet, valami oszlás és vegyület által?

Theologia, még csak ez teszi föl a többi kre a koronát; ez minden kigondolható észfegyverrel — sőt néha egyéb fegyverekhöz is nyul— igyekszik azt mutatni meg, hogy vallásunkban minden szó, mit az egyház elönkbe ad, tiszta igazság.

Ha minden más tudományok bármi kevéssé eszközlik is a józan nevelést: a theologiából még csak egy reménysugár sem mutatkozik; lehet, talán éppen akaratja ellen, és szándékán kivül legtöbbet eszközöl, midőn makacsul szegül a józan nevelési eszmének ellene.

Mert megtörténik néha az életben, hogy a tulságig feszitett valaminek éppen ellenkező hatása van, mint a mit reméltünk, s a mire számitottunk.

A theologia tanitóinak sorsa minden egyéb tanitókéi közt leginkább szánakozásra méltó; mint izzadnak szegények, mennyire elkinozzák magokat, hogy csak valami látatja is legyen fárodazásuknak, mert valóban nem könnyü ám semmiből valamit kihozni. No de izzadságuk még eddig megtermé gyümölcsét.

Tárgyai mint tudjuk ezek: Isten, angyalok, ördögök, lélek, menyország, pokol, jövő élet, halhatatlanság, eredendő bün sat. sat. Mind ollyanok, mellyek érzekeinkre nem hatnak, ismeretkörünkön kivül esnek. Nem kivántatik e ahhoz roppant ész és munka, hogy bennünket mindezeknek létéről meggyőzzenek; bizony mondom iszonyu feladat az illyenekbül álló religiói alkotványt fentartani, de ugy hiszem magokra hagyva le is roskadtak volna már, ha a kormányok és fejedelmek támkezet nem nyujtanának, és ha uri magunk' ostobasága legerősebb bástyául nem szolgálna.

Miként mutatják meg a theologusok, hogy e fölebb emlitettek mint önálló valamik, lények léteznek, az ő dolguk; de engedjék meg nekem ezekröli nézetemet röviden elmondanom, mert hiszem azt, hogy sohasem sükerül embernek illy valamit kétségtelenné tenni, tehát fáradságuk haszontalanság, s észszerűbb volna olly dolgok körül mozogniok, mellyek érzékeink alá esnek.

Az embernek nem adatott mindent tudhatni, hiszen azt sem tudja, hogyan kezdődött ő maga, vagyis nemének első példánya. Mert ugy hiszem egy gondolkodó ember sem fogja kezdetnek venni azt, mi a Mózsesrül nevezett könyvben előadatik. Nem tagadhatva tehát, hogy: ember mindent nem tudhat —nem tudván azt sem, hogy azokat, miket most megfejteni nem bír, megfejtendi— sokkal illöbb volna öszintén megvallani: ezt meg ezt nem tudom, mint olly szörnyükép eröködni s mind na-

gyobb zavarba bonyolódni, mellyböl végre mégis csak azon vallomással bontakozhatik ki: ezt nem tudom.

Ti emberszeretö theologusok csupa jószivűségböl nem akarjátok e vallomást tenni, mert azt hiszitek, mihelyt e szavakat ajkaitokon kibocsátjátok: az Istent nem ismerjük, a lélek halhatatlanságárol, jövö életröl semmi bizonyost nem tudunk, az egész földet vérpatakok öntik el; mert az emberiségnek minden tagja kardot ránt s egymást gyilkolja s meg nem szünik addig a harcz és háboru, mig az egész nem végkép eltörölve s kipusztulva nem lesz.

De ha ettöl féltek, nem ismeritek magatokat, nem az ember természetét. Hiszen azért, kiben a meggyözödés él, hiszi Istent,— én is hiszem és erösebben mint ti; hiheti hogy lelke halhatatlan; itt csak arrol van szó: mi illöbb emberhöz, megvallani e egyenesen a mit nem tud, vagy örökké vitatkozni a fölött, mit nem tud?

De mondom, nem ismeritek az emberi természetet, ha azt hiszitek, hogy azért nem pusztitá ki magát, s azért áll még fen nemünk, mivel ti a halhatlanságot, menyországot, poklot sat. létezni tanitátok.

Az ember természetinél fogva szeret élni, s megint természete, s eszénél fogva kell tudnia, hogy minden hozzá hasonló embertársa szintúgy szeret élni, tehát józan eszénél fogva nem háborgatja egyik a másikat, sem a másik az egyiket.

Hiszen midön az ember reggel fölkel, nem azért fog munkához, hogy Istent miségében ismeri, lelke halhatlanságát tudja, hanem mivel természeti szükségei vannak, s vágyik e szükségeit kielégiteni.

Igaz, vannak emberek, kik felebarátjukat háborgatják, söt általánossá lett, hogy egyik a másik romlásán kivánja maga vélt boldogságát megalapitani; de ez nem onnét van, mivel Istent és halhatatlanságot, meg poklot és menyországot nem hisznek; koránt sem, mert lám mind ezt hiszik, ugyanis ti szüntelen tanitjátok: hanem onnét van ez általános romlottság, mivel az eszesebb papok, ravaszabb fönökök a tudatlan sokaságot, a roszat nem is sejtö népet, kijátszották, tévutakra vezették, elnyomoritották, az egyenlötlenséget védelmezték, s a vagyontalan sokaságot barmokként csupa munkára szoritották, szóval természeti méltóságukbol kiforgatták és szolgákká aljasitották.

De embernek nem természete az illy helyzetet szeretni; mert mindenkiben megvan a vágy jobb után törekedni, s midön látja, hogy vágyainak teljesitésében mindenfelöl akadályoztatik: nem természetes e, hogy végre szükségeinek kielégithetésére olly eszközhöz nyul, melly nem volna szabad, mellyre sohasem is vetemedett volna, ha ezer akadály nem gátolja vala természeti jogos utján szükségeinek beszerzésében.

O ne higyétek, hogy az emberiség vallástalanság miatt romlott, hanem a hatalmasok elnyomás által kényszeriték arra; vallástalansága későbbi eredetü; ez a hatalmas elnyomók példaadásának természetes következése; mert tudván hogy a vallásnak legbiztosabb alapja a kölcsönös szeretet, s midön látta, tapasztalta, és fájdalommal érezte, hogy öt (a sokaságot) a hatalmasok nem szeretik, mit lehete mást kihoznia mint azt, hogy ezek a vallásnak lelkét nem tartják meg; és csodálhatni e, hogy a példa szerént lassanként a sokaság is hasonlóan kezde cselekedni?

Most már egyenként azt szeretném megmutatva látni; hogy lehet mind azt megismernünk, azok' létezéséről meggyőződnünk, mik a theologusok mezején és földén létezni mondatnak.

Fölebb a második részben csupán érintettem, miként támadtak az: alvilág, vagy sötétség' országa, azaz pokol, hogyan teremték magoknak az emberek menyországot, s mint keletkeztek a fehér és fekete lelkek sat. nem szándékom tehát ezekről értekezni, legfölebb talán emliteni fogom öszszefüggésnél fogva, mert azok' megvitatásába ereszkedni igen meszsze vinne tárgyamtul: de azt megtekinteni itt szükségesnek tartom, miként ismertetik meg velünk a theologusok Istent, s miképen győznek meg bennünket a lélek' halhatatlanságárol.

Azonban mielött a theologusok által minden lehető tulajdonságokkal fölkészitett Istennek megismerhetéséről szólnék: magamrul kell némellyeket elmondanom.

Én jelenleg, midőn e sorokat irom, 44-dik évemet éltem le Isten kegyelméből; családapa vagyok, s két kedves gyermeknek és feleségnek szerzek, s naprol napra csak annyit, mennyiből eltengődünk. Ha van valami erényféle tulajdonság bennem s feleségemben: úgy bizonyosan a nélkülözés az, mert ha ezt nem gyakorolnók, eddig annyira kellett volna jutnunk, hogy e foglalatosságom helyett favágáshoz vagy más illyenhez kell vala fognom: és Istenemre hivatkozom, nem magam hibája, hogy igy kell csak tengődnünk; a hatalmasok akadályoznak, üldöznek; és ugyan mért? kérdi az olvasó; csupán önkényből, vagy lehet azért, hogy az igazság mellett egy két bátorabb szót emeltem: tehát ha van valakinek oka Istenben bizni, ha van oka jövendő jobb életre áhitozni: ugy nekem is van, mert e földi élet örömeiből a rám igazságosan eshető részt nem vehettem ki.

Ezt azért tartám szükségesnek megemliteni, hogy a theologusok láthassák, miként nem a földiekhözi tulságos ragaszkodás, vagy a kényelem ölén elromlottság szól belölem, midőn azt mondom: hogy az Isten miségét nem ismerhetem, hogy a lélek halhatatlanságáról nem vagyok meggyőződve.

Lehet, bennem a hiba, a felfogási hiány, de lehet, hogy bennetek theologusokban, kik nem eléggé világosan, nem eléggé győzően adjátok elő okaitokat.

Ha tehát itt kétségeimet nyilvánitom, akár közös, akár különböző Istenünkre kérlek benneteket, ne törjetek ki indulatosságra, szenvedélyre, hanem hallgassuk ki egymást hideg vérrel, hiszen ti is, úgy gondolom, csak az igazságot akarjátok, mint én.

Korunk szelleme más, mint volt az, midőn a másképvélekedőket máglyára hányták, tehát türelemmel viseltetünk egymás iránt.

Heveskedés közt nem hozhatni az ellenkezőnek állitásai fölött igaz itéletet.

Igaz, én némelly dolgokban leplezetlenül szoktam magamat kifejezni, de ki van feljogositva, és ki által van feljogositva azért engem kárhoztatni?

Én véleményemet igazság gyanánt veszem, de képtelenség is volna annak nem vennem, és mégis mellette harczolnom; az igazság pe-

dig gyakran keserüséget idéz elő, majd annak részéről, ki előadja, majd meg az ellenkezőrül.

Az én themám ez: Ne hanyagoltassuk el senkivel e jelen, bizonyos és gyakorlati vagy anyagi életet egy meszszelevő bizonytalan, és elméleti vagy szellemi élet miatt.

Ha van jövő élet jó, én is örülök neki, de nem lehet e, nem kell e e jelent is használnunk?

Élvezzük e jelen életnek lehetőleg minden örömeit, s a jövő azért nem szalad el előlünk.

Ha pedig nem volnánk arról bizonyosak: egy jövő élet van e csak, vagy kettő, t. i. egy a jók, másik a gonoszok számára: szeretet legyen itt csupán cselekvésünk mozgatója, úgy bizonyosan a jövő kettő közöl a jónak ajtaja nyílik meg előttünk.

Én azt hiszem, nincs philosophus, sem theologus, és nem is lesz soha, ki valami biztosabbat tudna kigondolni, mint a szeretetet.

Ha egymást szeretjük, mind e földi életnek valamennyi örömeit élvezhetjük, mind pedig a jövő boldogságra is — ha csak ugyan van — számot tarthatunk.

De a szeretetbül világosan az következik, hogy egyenlőségnek kell lenni köztünk: elkülönzött, a többi elöl elfoglalt tulajdon és szeretet együtt, egy időben nem képzelhetők.

Mig a theologusok és általában minden egyházi férfiak és tanitók az egyenlőség mellett nem szólnak: addig mindig azt vagyok kénytelen hinni, hogy ők a hatalmasok' zsoldosai, s azért igérgetik a sokaságnak a jövő életet, s azért ajánlják a szegénységet, hogy a gazdagok annál inkább duskáskodhassanak és uralkodhassanak; szóval csakhogy ők magok élvezzék e jelen élet örömeit, s a sokaság aztán lássa mit nyer a jövőben.

Már a legrégibb korban minden néposztálynál a papok rajzoltak le magok Istent, de csak képzelet szerént ruháztak rá tulajdonságokat; mivel miségét nem ismerheték, tehát gondolhatni mennyire és mennyiféleképen eltorziták, részént pedig készakarva saját érdekükből burkolták el a sokaság elöl, hogy aztán csak magoknak tarthassák fen ráismerhetni, hozzáközeledhetni, s vele közlekedésben lehetni.

Eleinte olly elemekbül rakták Istent össze, millyekbül az ember áll, s úgy állíták elő, mint valami földi uralkodót; de később elfeledék a theologusok, hogy az eredeti isteneszme az emberektöl vétetett.

Hogy Istent a teremtményektöl megkülönböztessék — mert azt képtelennek tarták végre, hogy Isten az emberekkel, mint teremtményivel egy kategoriában legyen, — más tulajdonságokat gondoltak ki számára, millyek emberben nincsenek meg; de azt megint nem gondolták meg, hogy az ujonan föltalált tulajdonságok majd benne, mint Istenben meglehetnek e, összeegyeznek e, s egyik a másikkal nem ellenkezik e?

Elégnek hitték, hogy e tulajdonságok ollyanok legyenek, mellyek emberben megnincsenek, söt azokat ember eszével föl se érhesse, s ezeket mint Istenhöz legméltóbbakat megalapitották, s el nem mulasztották a sokasággal azt hitetni el, hogy éppen abban áll az igaz religio, az igazi

vallásosság, ha a megfoghatlan titkokat legmélyebb alázatossággal fogadja, s hogy kedvesebb áldozatot Istennek a halandó nem mutathat be, mint ha tökéletes engedelmességgel hódol neki, s a titkokat eszével megfogni nem eröködik.

S minthogy az ember mindig hajlandó azt, mit meg nem foghat, mit eszével föl nem ér, tiszteletben tartani, éppen nem csodálhatjuk, hogy ezt hivék; de azt ismét nem vették tekintetbe a theologusok, hogy e szerént az Isten valamelly szeszélyes földi uralkodóhoz tétetek hasonlóvá.

Hiszen azt föl kelle tenniök, hogy ember Istennek teremtménye, tehát az adá neki az észt. De mirevaló volna embernek esze, ha annak hasznát ne vegye? Mért adta volna ezt Isten, ha vallásilag elfojtani ohajtaná? Valóban ez képtelen tulajdonsága volna Istennek.

De lássuk sorban minden tulajdonságait, aztán vonjunk következtetéseket.

Előbb igenis távol vitték Istent az embertül ezen tulajdonságoknál fogva, hogy: Istennek nincs teste, hanem csupa lélek; Isten nem kezdődött, hanem öröktül fogva van; az Isten nincs változásnak alája vetve, mint az ember, tehát változhatlan; az Isten végetlen, tehát nincs korlátok vagy határok közé szoritva; ezek nemleges (negativ) tulajdonságok, és csak azt mondják, millyen nem az Isten, tudnillik, hogy nem olly tulajdonságokkal bir, mint ember, vagy más előttünk ismeretes lény; tehát ezekbül Istent nem ismerhetjük, hanem azt kell mondani: millyen ő, mi ő.

Magok a régi theologusok ezt észrevették, tehát igenleges (positiv) tulajdonságokat adtak ezekhöz, hogy azoknál fogva Istent közelebb hozzák az emberhöz, következőleg hogy könnyebben megismerhető legyen.

Mik a positiv tulajdonságok? Mindenhatóság, mindentudóság, legbölcsebb, legigazságosabb, legjobb.

Igen, de mint fölebb láttuk, az előbbi negativ tulajdonságokból semmi lényt nem birhatnánk kivenni, azon semmi lénynek, vagy előttünk ismeretlen lénynek nem adhatjuk e tulajdonságokat; csak olly lénynek tulajdonságait számlálhatjuk el, mellyet mindenkép ismerünk.

A negativumokbul soha semmi positivumot ki nem hozhatni. Ez utóbbi predicatumok az emberről vitettek át Istenre, csak hogy a legnagyobb mértékben; mert hol lehetett volna másott olly cselekedeteket észrevenni, mint emberben, millyekbül: hatás, tudás, bölcseség, jóság, igazság fogalmak lettek?

Igy támadt e kétféle tulajdonitmányok öszszeolvadtábul az isteneszme vagy fogalom.

Ha már e tulajdonitmányokat egyenként veszszük és vizsgáljuk, merő ellenmondásokkal kell találkoznunk; ha pedig egygyüvé foglaljuk is, mind a két rendbeli tulajdonságot, ha egy egészszé öszsze olvasztjuk is: nem vagyunk képesek valami képet szemünk elébe teremteni; szóval semmit sem ismerünk általuk.

Ti theologusok, nem volna e az emberi korlátolt észhöz sokkal

illöbb azt vallani meg: mi gyarló emberek az Isten' miségét nem birjuk kiismerni?

Az Isten öröktül fogva van, mondjátok; tudjátok e mit jelent ez: öröktölvaló, és mégis a világot csak tegnap teremté, mert mi az a hatezer év az örökidőhöz képest? csak egy tegnap.

Az Isten változhatlan, hát nem változtatá e akaratát, midön e világot teremté?

Az Isten legfőbb jóság, mondjátok, de ő mozgat mindent, ha tőle és általa van minden, következésképp minden fájdalom, minden szenvedés is. Midön a nyomor kinoz, a legnagyobb fájdalmak gyötrenek, midön a szolgaság járma alatt leroskadok, hol marad az isteni jóság? Midön terméketlen évek, pusztító elemek sujtják a népeket, hol marad az isteni jóság?

Az Isten maga az örök igazság; midön kegyetlen zsarnokok egész népeket századok alatt önkényük szerént nyomorgatnak, hol késik az isteni jogosság?

Az Isten legfőbb bölcseség; mért nem teremté tehát e földi világot ollyanná, hogy ez ne csupa esztelenség tanuja legyen?

Az Isten mindenható, teheté vala, hogy ember boldog lehessen, s hogy milliók egy miatt boldogságukat ne veszejtsék; eszközölhette volna, hogy kezdettől fogva minden ember tartós és tökéletes boldogságban részesüljön.

Ezekre azt mondhatják a theologusok: ő maga jobban tudja mért teve igy; az ő titkaiba látnunk nem adatott, szándékát nem ismerjük, ő csak próbálja az embert.

Hiszen jó, én is azt mondom, csakhogy aztán egész, ne félvallomást tegyetek, hogy: az Istenséget ki nem ismerhetjük.

Az Isten csupa lélek, tehát szellem, érzékek nélkül levő lény, és mégis azt mondjátok: „ő meghallgatja imádságunkat", de fül nélkül nem hallhatni; vagy meg kell mutatnotok, hogy igen.

Azt is mondjátok, hogy menyországban szinről szinre látandják őt választottai, de hogyan láthatni a lelket, melly nem test, és hogyan láthassák a lelkek szemek nélkül, meg nem foghatni.

Vagy csak akkor láthatják, ha majd testestül együtt föltámadnak? de hát az addig vétek nélkül meghalt és még az itélet előtt meghalandott emberek lelkei nem láthatják; hát miből áll boldogságuk? hiszen én úgy emlékezem, valahol a katekizmusban van: a menyországban az Isten szinről szinre mutatja magát az ő hiv szolgáinak, kiknek igen nagy jutalma ő maga.

Azt állitjátok, vagy legalább megengeditek, hogy az erényes életü emberek és ártatlan gyermekek' lelkei menyországba mennek mihelyt meghalnak, s nem kell várakozniok addig, mig itélet napján testük föltámad; hát kérdem, ezen lelkek miként láthatják Istent, pedig látniok őt kellene, ha csakugyan jutalomhely a menyország, s ha a jutalom abban áll, hogy látják Istent? egyik tulajdonsága levén a jogosság, tehát nem teheti, hogy a jutalomtul megfosztassanak addig, mig majd testük föltámad.

De egyébiránt még eddig az egész menyországban csak csupa megholtak lelkei vannak, nem pedig föltámadottak, ezek mindnyájan szem

nélkül vannak, következőleg a boldogság el sem kezdődhetett, hanem csak várakoznak reá itéletnapig.

Azonban ha Isten lélek, s az emberek végső lehelete szinte lélek, ezek semmi tért el nem foglalhatnak; a menyországnak pedig valami határokkal befoglalt helyet szükségkép jelenteni kell, ha csak menyország alatt az egész, még gondolattal sem megmérhető mindenség térét nem értik a theologusok.

A mi pedig a szolga nevet illeti, hogy Isten az ő hivszolgáinak mutatja magát, nem tudom hol vették a theologusok. Hiszen a több tulajdonitmány közt nem találunk ollyat, melly annak felelne meg, hogy Istennek szolgái legyenek; nem mondatik a predicatumok közt, hogy ő ur, vagy zsarnok, vagy bitorló; emberi mód szerént pedig csak illyeneknek vannak szolgái.

Érzékeinknél fogva kénytelenek vagyunk szüntelen tapasztalni, hogy e magyar szólásmód: siralomvölgye, nagy igazságot foglal magában; mert bizony még eddig e földet majd inkább lehete szenvedés, mint boldogság helyének mondani, mind a mellett az isteni jóságot dicsérni, magasztalni meg nem szüntünk; mert minden rosz, mit e földön tapasztalunk, érzünk, csak mulékony, és rosznak csak ugy látszik, mondanák a theologusok; mi rövidlátók nem birjuk Istennek titkos utait, bölcs intézkedéseit felfogni, mind ezen roszbul jó származik.

Engedjük meg; de ha Istennek intézkedési módját föl nem foghatjuk, nem érthetjük, bizony ő magát lényében, valóságában még kevesbé ismerjük.

Azonban könnyü azt mondani, hogy a roszbul jó származik, de a roszat addig, mig tart, s mig valami jóvá át nem változott, bizony mindig csak rosznak tartom én.

Rám nézve mindig csak az a jó, mi kellemesen hat, mit ohajtottam; ellenben a mi kellemetlen érzést okoz, a mit elháritani törekszem, az rosz.

Ha már e két egymással ellenkező érzésem Istentől van, e háromnak valamellyikét kell szükségkép következtetnem; tudnillik vagy azt, hogy Isten jót és roszat cselekszik irántam; vagy azt, hogy az Isten két egyenlő fővalóságbul áll, egyike a jónak, másika a rosznak eszközlője; vagy végre harmadszor azt, hogy Isten máskép nem cselekedhetik, hanem csak éppen úgy mint tapasztaljuk, azaz nem tetszése, nem szabad akarata szerént, tehát szükségkép mindennek ugy kell történnie, mint a hogy történni látjuk.

De akármellyiket engedjük meg e három közöl, egyik sem teszi azon Istent, mellyet a theologusok az ismert tulajdonságokkal kiállitottak; ugyanis ha az első áll, hogy jót is roszat is egyaránt okoz, sem nem igazságos, sem nem jó Isten; ha a második áll, tudnillik hogy két fölény müködik, egyike roszul, másika jól; e kettőnek egyike sem lehet igaz mindenható Isten; két mindenhatót együtt képzelni ugyanis képtelenség; de e kettőnek valamellyike sem lehet mindenható, mert mihelyt mindenható volna egyik, a másikat istenségéből azonnal kiforgatná, vagy éppen megsemmisitené, miként neki tetszenék; ha végre a harmadik állna, hogy mindennek szükségkép ugy kell történnie mint

a hogy történik, ugy e ismét nem mindenható, hanem telhetetlen Isten volna; és ekként minden iránta való tisztelet haszontalanság lenne.

Az Isten sok szenvedést és nyomort bocsátott, vagy engedett jöni az emberiségre, ezt a theologusok megengedik, de avval mentik és védelmezik Istent, hogy az emberek magok okozták azt; ők vétkeztek az istenifelség ellen, s mivel Isten jóságos, ezen tulajdonságánál fogva meg kelle a vétkeseket büntetnie, s ime büntetésül ereszte rájok szenvedést.

De hiszen ha az Isten legfőbb jóság is egyszersmind, meg kelle az embereknek büntetés nélkül is bocsátania, legalább akkor, midőn csak ő maga ellen vétettek.

Azonban ha azt teszszük fel emberrül, hogy Istent megbánthatja, megsértheti, szükségkép azt is meg kell engednünk, hogy vele valami viszonyban áll: igen de minő viszonyban állunk mi gyarló emberek, parányi teremtmények a Mindenható Istennel?

Nézzük mit tesz megsérteni; ha magunkra és a velünk mindenféle vagy legalább némi viszonyban levő embertársunkra tekintünk, azonnal tudjuk mit tesz sérteni.

De ha nem tudná valaki, megmondom: sérteni tesz valakinek boldogságát egészen, vagy bármi csekély mértékben megzavarni, attol, vagy annak egy részétől megfosztani, öt megszomoritani, neki kellemetlen érzést okozni.

Igen, de képes e ember, e porszem a mindenség teremtőjének semmi viszontagságnak alája nem eshető boldogságát megháboritani, megzavarni? Miként volna az lehetséges, hogy valamelly anyagi lénynek phisicai cselekedete a csupa szellemi lényre kellemetlenül hasson?

III. FEJEZET.

Folytatás.

Igen sokat lehetne még a fonák nevelés bebizonyitására elmondani, de én elégnek tartom, mit az előbbi fejezetben előadtam; azonban, mivel mind társadalmi, mind religioi életünkben, mind pedig végre nevelésünkben az isteneszme és lélek' halhatatlansága a fő pontok, mellyek körül minden egyéb forog: ezek' vizsgálására még e folytatott fejezetet szánni czélszerűnek láttam.

A theologusoktul kigondolt attributumokkal fölkészitett Istennel még mindig nem vagyok megelégedve. Én egy szót sem tartanék szükségesnek ellenük mondani, csak birnának annyi őszinteséggel, hogy ezt egyszerűen megvallanák: „az Isten miségéről, s a lélek jövendőjéről egész bizonyosságot tudni, teljességgel nem lehet.“

Ugyan mért félnek ők ettől annyira? Talán megharagszik rájok Isten azért, hogy ollyanoknak magokat megvallják, millyenekké ő teremté?

Hiszen ha nem adott Isten nekik annyi észt, mennyi arra kiván-

tatnék, hogy öt miségében megismerhessék, képtelenség volna Istentől mégis azt kivánni, hogy a korlátozott csekély észszel öt ismerjék meg.

És hol van annak nyoma, hogy Isten ezt kivánja embertől üdvözsége elnyerésének föltétele alatt?

Ime milly fonák nevelés, ha a főbb iskolák alatt akartok némi nevelést érteni a tanitás mellett vagy helyett!

A közönséges életben emberileg szólva azt igazságosnak v. jogosnak tartjuk, ki mindenkor és mindenkinek megadja azt, a mi öt illeti.

A theologusok azonban szüntelen ismétlik, hogy Isten semmivel sem tartozik embernek, hogy jótéteményeit csupán kegyelemből osztogatja, hogy ő tetszése szerént bánhatik teremtményeivel, s a legnagyobb nyomoruságot rájok mérheti.

De ugyan hogy férne ez meg az igazsággal? Hiszen ez zsarnoki, önkényes bánásmód, borzasztó viszszaélés volna.

Midön látjuk, hogy az erény lábbal tapodtatik, ellenben a vétek diadalmaskodik, s ha mondanók: ez nem igazság, ti azt felelnétek: az erényest próbára teszi Isten, s ha itt nem, a jövő életben veszi el jutalmát erényének.

Igen, de a jövő élet szükségkép megkivánja e, hogy itt előbb szenvedjünk? ha megkivánja, ugy e földön minden erényesnek el kell nyomatnia, boldog senkisem lehet a jók közöl, s e szerént csupán a gonoszok, kik minden erényt letapodnak, boldogulhatnának!

S ha Isten a természetnek földi örömeit csak a szörnyek számára teremtette volna, úgy az én fogalmam szerént nemcsak igazságos Isten nem, hanem szeszélyes zsarnok lenne.

De ha Isten mindentudó, mi szüksége a jókat próbára tenni? s ha mindenható, mért nem kiméli meg öket a szenvedéstől s mért nem rendeli úgy, hogy a jók szenvedés nélkül is bejuthassanak az örök életre.

Tudjuk, hogy e földön kevesen vannak, kiknek nem volna okuk sorsuk ellen zugolódni. Száz ezer boldogtalan s megelégedetlen között alig van egy, ki egészen boldog volna; egy dúsgazdagra, ki mindenben bővelkedve dobzódhatik, majd szintúgy százezer szegény esik, kik a szükségest is nélkülözni kénytelenek.

Ha Isten mindenható, ezt egy akaratával megváltoztathatja; ha igazságos, nem lehet türnie; ha legfőbb jóság, orvosolnia kell. —

De ha Isten semmivel sem tartozik embernek, s ha midön mégis próbára téve erényét itt e földön szenvedteti, a jövő életben sem tartozik számára jutalmat fentartani.

Ti theologusok ugyan arra hivatkoztok, hogy Isten ezt nekik megigérte, kinyilatkoztatta, de mutassátok meg kétségbevonhatlanul: hol, mikor, kinek igérte meg? söt engedjük meg, hogy megigérte: ez igéretének teljesitése a kiállott jogtalanságot jóvá nem teszi; és ez csak ollyan volna, mint mikor egy szeszélyes ember valakit kedve szerént előbb jól elverne, azután jóltartaná.

Ime illyen nevelésben törik a theologusok fejöket.

Már csak az eddig mondottak is mutathatják, mennyi ellenmondásba bonyolitanak a theologusoknak Istenre ruházott tulajdonitmányai, pedig még igen hoszszan lehetne folytatni.

Az olly lény, melly illy egymással ellenkező tulajdonitmányokbul

van öszszetéve, nem lehet a valódi, igaz Isten, hanem csak gyarló emberek agyszüleménye. —

Azt mondják a theologusok, hogy Isten a menyet és földet és mindent a mi azokban foglaltatik, a maga dicsőségére teremtette.

De ugyan vágyakodhatik e Isten, ki az egész természeten felül áll, kinek vetélykedője nincs, vágyhatik e dicsőség után? Félhet e ő attol, hogy majd valaki hozzá mérközni akar s meghomályositja? Van e arra szüksége, hogy neki az emberek s minden egyéb élőlények alázattal hódoljanak?

A dicsvágy, emberberben méltánylandó tulajdonság, minthogy nagy és dicső tettekre és vállalatokra ösztönöz — ámbár ezekben is legtöbbnyire nem egyéb, mint vétkes hiuság, csupán kitüntetés után sovárgás —, de Istennek az illy szenvedélytől mentnek kell lennie, mivel ő egyedül, vetélykedő nélkül áll, s dicsérjék vagy gyalázzák őt, neki mindegy, mert az által sem dicsősége, sem hatalma legkisebb csorbát nem szenved.

Az Isten változhatlan, mondjátok, tehát örökké egyformán boldog; miként támadhatott tehát benne azon vágy, hogy őt az emberek dicsérjék, magasztalják?

S ha pedig Isten csakugyan félti dicsőségét, mért engedi meg, hogy őt olly sok ember káromolja, legyalázza, róla olly megvetőleg beszél? mért tűri, hogy én gyarló ember, kétségbe venni vakmerősködöm: valjon ollyan e ő, millyennek a theologusok fölálliták?

Ezt ő ugyan békével tűri, mivel szabad akaratot adott tetszés szerént cselekedhetni, fogják a theologusok mondani, de ne bizd el magad, mert meg fog büntetni bizonyosan, hogy jóságával viszszaélni merészkedtél.

Igen, de ha ő maga a legtökéletesebb jóság, miként engedheti meg, hogy kegyelmével viszszaéljek? És mért ada ő nekem szabadságot, mért észt, ha örök kárhozattal akar büntetni azért, mivel nem hittem azt, a mi józan eszemmel ellenkezett, s hogy eszemet használtam, és szabadságommal éltem?

Ez meg nem férne az ő jóságával.

Ugyan ez isteni jósága hozná magával, hogy ne hagyná a vétkesek, a gonoszok, a zsarnokok, a bitorlók megbüntetését egészen a jövő életre, hanem már itt e földön olly példásan büntetne meg néha néha egyet kettőt közülök, hogy a példa büntetés csudakép az egész emberiségre kihatna, hogy egy időre legalább elmenne az embernek kedve hasonló gonoszul cselekedni.

A theologusok azt mondják: mind azon nehézségek, mellyek ellenmondásoknak látszanak, onnét származnak, hogy az isteni tulajdonságokat emberi módon szokjuk venni, holott azok egészen más természetűek; ugyanis az Isten jóságát, bölcseségét, igazságát nem lehet az embernek e nemű tulajdonságaival öszszehasonlitani.

Jól van, de ha isteni és emberi tulajdonságok közt nincs hasonlatosság, mi módon képzelhetjük, miben áll az Isten tökéletessége? Ember mástol tökéletességi eszmét nem vehet csak magától; vagy mu-

tassátok meg ti theologusok, honnét kell kiindulni, mikor az isteni tökéletességröl valami fogalmat szándékozunk magunknak szerezni?

Ha Istennél a jóságnak, igazságnak, bölcseségnek, kegyelemnek más jelentése van mint nálunk embereknél, ha emberi fogalmunk Istenre nem alkalmazható: ti theologusok, kik velünk Istent megismertetni akarjátok, arra is meg kell bennünket tanitanotok, miben, hogyan, mennyire különböznek ez isteni tulajdonságok az emberekéitöl, s mit jelentenek e tulajdonságok Istennél?

Ha pedig nem birjátok, hogy meritek magatokat ollyanokul kiadni, kik velünk az Isten miségét akarják megismertetni? De a theologia talán birja azon titkot, miként kell ezt embernek megfoghatóvá tenni, mit különben az ész magátol föl nem ér?

Ha birja e titkot, kitöl kapta? Istentöl nem kaphatta, mert Istent igazságosnak, nem részrehajlónak hiszszük, ki tehát a theologusokat kiváltsággal nem ruházta fel; vagy ha igen, mutassátok meg a kiváltságot; vagy ha ezt tenni kedvetek nem volna, tehát értessétek meg velünk, miben állnak Istennek tulajdonságai, minö fogalma van azokrol, miket neki tulajdonitotok, mert még eddig zavarban vagyunk. --

Ha nem ismeri ember Istennek moralis tulajdonságait, pedig csak ezeknél fogva lehet köztük némi viszony, azok neki követendö példákul sem szolgálhatnak; ha Isten jósága, igazsága az ember jóságától, s igazságátol különbözik, miként követhetnök mi öt ezek gyakorlásában?

Miként már érintém, azt hozhatni erre föl, hogy: a teremtö és müve közt öszszehasonlitás nem történhetik; valamint az agyagbol formált fazekat nem hasonlithatni öszsze annak mesterével a fazekassal: ugy embert sem hasonlithatni öszsze teremtöjével az Istennel.

Jól van; de ha ez áll, ember éppen úgy semmi viszonyban nincs teremtöjével, mint a fazék alakitójával.

Ha ember Istenhöz képest nem más, mint sáredény, ezen edény sem tisztelettel, sem hálával nem tartozhatik azért, hogy illy vagy amollyan alakba öntetett.

Ha ez edény rosz, mestere józanul nem haragudhatik reá, s ha csakugyan indulatba jöne, inkább magára kellene haragudnia.

Ha Isten nem tartozik teremtményei iránt semmivel, ha csak ugy áll irányában, mint a fazekas edényehöz, ha nem tartozik iránta igazságos lenni: az embernek sem lehet viszont ö iránta semmi kötelessége; viszony a kettö közt nincs.

Bármilly szempontbul tekintsük is a theologiának istenrendszerét, magával mindig ellenkezik.

Bárcsak átlátnák tehát végre egyszer a theologusok, hogy akármennyi eröködésük kielégitö eredményt nem mutathat, söt Istent mindinkább megfoghatlanabbá teszik.

Én hiszem, a theologusok utoljára mégis át fogják látni, hogy minél mélyebbre alázzák az embert, s minél távolabbra állitják töle Istent, természetesen annál csekélyebbnek kell a köztük levö kölcsönös viszonynak lennie; s igy végre egészen megszünik.

Hiszen nem egészen világos e az, hogy az ember nem egyéb Isten elött mint por, ez moralis viszonyban vele nem lehet.

Minden vallási felekezetek theologusai úgy állitják elő Istent, mint valami despotát, kinek semmi kötelezletése sincs alattvalói iránt, hanem csak kegyelembül tesz velök valami jót; ő nem tartozik senkinek számot adni cselekedeteiröl; ő felüláll minden törvényeken, s önkényének szabad tért engedhet.

Nem veszitek e észre, milly veszedelmes és szomoru következései vannak az illy tanitásnak?

Az illy zsarnok képében fölállitott Istentül félni tudunk, de szeretni öt mostani természetünk szerént nem fogjuk soha.

Ugyan nem leverö e emberre nézve, ha arrol kénytelenitetik meggyözödni, hogy midön Isten parancsol, eszünknek el kell némulnia?

Ha vallásilag igy áll Istenhöz, nem természetes e, hogy polgárilag is igy fog állani fejedelméhöz; hiszen tudjuk, hogy a polgári intézkedések mindig a vallás szinével mázoltatnak be.

És milly borzasztó volna igy embernek sorsa, helyzete!

E szerént minden moralitásnak e földröl számüzetni kellene, mert csak azt volna szükséges embernek várnia, honnét s minö felsöbb parancsok, rendeletek érkeznek; s embert minden alacsonságra, bünre lehetne használni, csak azt kellen e mondani: ez Isten, vagy általában a felsöség rendelete.

Nem látjátok e ti theologusok e tanitásnak gyümölcsét?

Vagy kivánjátok hogy ez igy van, vagy nem; ha igen, a zsarnok ostorának nyele vagytok; ha nem kivánjátok, mért nem nyultok olly neveléshöz, melly az emberrel a maga valóságát, s méltóságát megismertetné.

Az emberi nem tagjai közt leggonoszabbak azon theologusok voltak, kik legelöször merészlék kimondani, hogy: vallási ügyekben nem szabad az ész szavára hallgatni, hanem vakon hinni s mély alázatossággal engedelmeskedni kell.

Hiszen, jó, ha csakugyan Isten ezt kivánja, teljesitésében megnyughatnánk, mert föltéve, hogy ő jó, az engedelmesség és határtalan hit által is csak a mi javunkat eszközli; de ha ö bölcs is, minek adta volna eszünket? Talán csak arra, hogy e földi, polgári dolgainkban vegyük hasznát?

Ezt is hát megengedjük, hanem válaszszátok elöbb el földi és menyei érdekünket. S mivel nekünk nem adta tudunkra, hogy eszünkuek hasznát venni nem szabad, hanem vakon kell engedelmeskednünk: bizonyitsátok be, hogy csak általatok kivánta ezt tudtunkra adni.

Míg ezt nem teszitek, addig kénytelenek vagyunk azon véleményben lenni, hogy ama theologusoknak, kik elöször terjeszték e veszedelmes tanitást, nem más szándékuk volt, hanem az, hogy az emberiséget elámitsák s a magok saját érdekét eszközöljék, földi jólétünket megalapitsák.

Ök, ama theologusok voltak, kik az általános romlottságnak magvát e veszedelmes tanitásuk által elhinték.

Igaz, azelött is voltak viszszaélések, gyarlóságok, de midön e tanitás a vallásban gyökeret vert, az ember jó cselekedet gyanánt üz-

hete minden bünt, valahányszor a papság és uralkodók' érdeke megkivánta.

Igen, ők magok azon theologusok okozták, hogy a vallásosság mind inkább sülyedt; mert ők az emberek elméjét megzavarták az által, hogy legfőbb erénynek a tökéletes engedelmességet hirdeték, minek következtében akármi bünnek elkövetésére is rá lehetett birni, csak azt kelle mondani: ezt az Isten kivánja, parancsolja.

Igen ők azok, kik minden moralitást megmérgeztek.

Már több ezred folyt le, mióta a theologusok azon törik fejöket, miként lehetne Istent egész miségében felfogni, megismerni, de süker nélkül; mert ma a legtudósabb theologus is csak annyit tud róla, mennyit tudott a legügyetlenebb ezelőtt háromczer évvel; nem volna e tehát sokkal józanabb e törekvéssel fölhagyni?

Folebb mondám, szeressük mindnyájan egymást, s akármillyen legyen, akármi tulajdonságokkal birjon Isten, ha lelkünk halhatatlan, a siron tul találkozhatunk vele, s nincs okunk tőle rettegni.

Az emberek minden időben hajlandók voltak Istent hinni, hajlandók ma is; de hogy is ne volnának, hiszen bármennyire fejlődött is ki némellyek esze, még is kénytelenek megvallani, hogy e nagy mindenség, e dicső egész természet nem az ő müvök, hogy ők minden nagy eszük mellett arra elégtelenek, hogy illy roppant világokat alkothassanak; hogy pedig mind ez csupán vakesetbül legyen, hinni nem képesek, hanem következtetniök kell, hogy van valami mindennél felsőbb erő, vagy Isten, vagy akárminek neveztessék.

Tegyük, hogy e hit, e következtetés hibás, az észnek mostankori fejlettsége még nem fogja hibának bebizonyitani tudni.

Földi boldogságunk általa akadályozva nincs, tehát mit veszthetnénk, ha hitünk tévedés volna is?

Ha ti theologusok kizárólag csakugyan Istennel akartok foglalatoskodni, tegyétek, mi által neki leginkább tetszhetni reméltek; s ha értünk is buzgólkodtok valamit tenni, csak annyira ereszkedjetek a dologba, hogy felséges müveit ismertessétek meg velünk jobban, s annál fogva mindig erősebb meggyőződés támadjon bennünk, hogy Istennek kell lennie.

Ha csupán e mellett maradtok, nem bonyolódtok annyi ellenmondásba, ha nincs saját elrejtett czélotok, az emberiség czéljára éppen annyit tesztek, sőt talán többet, mintha az Isten miségének fejtegetésébe tévedtek.

De vélekedésem szerént annak mutogatásába sem kellene igen mélyen ereszkednetek, hogy van Isten, hogy kell Istennek lennie, hanem csak a posteriori, azaz a létező müvekbül kellene viszszafelé következtetni, nem pedig a mindenségnek legelső ős okát keresni; mert ezen uton véghetetlenig kicsaponghattok s az eredmény még sem lehet több vagy más, mint ez, hogy: valaminek csak kellett öröktül fogva léteznie. De hogy mi az a valami, mellynek öröktül fogva kell léteznie, anyag volt e az vagy szellem, soha de sohasem fogjátok eldönthetni.

Ha annak vizsgálásába akarnátok ereszkedni, hogy millyen volt e valami, azt kezdenétek ujra feszegetni, miről fölebb szoltam, t. i. az Isten tulajdonságait, mert azon öröktül fogva levő, tehát első valami, nem más lehetett, mint az Isten; ugyanis azt képtelenség nélkül föl nem tehetjük, hogy előbb azon valami volt, aztán lett abbol az Isten.

Ha nem más czélt tüztem volna ki magamnak, hanem csak ez isteneszme körül vizsgálódni: úgy természetesen még igen sokat kellett volna elmondanom; különösen pedig azt igyekeztem volna megmutatni és kiemelni (hogy ember, tehát a társaság boldogulhat, ha Istenröl nincs is fogalma); de egyéb mondani valóm végetvetni késztet, s mit megemlíteni szükségesnek tartok, annak alább leszen alkalmasb helye.

Ha nevezetes tárgy mind a nevelésben mind az életben az isteneszme, nem kevesbé nevezetes a lélek'halhatlansága. Mert ha lelki halhatlanságot föl nem tennénk, nemde sokkal kevesebbé érdekelne bennünket Isten. E kettő együtt jár, egymástul el nem választható.

Ez élet rövid, s mint a theologusok szokják mondani, csak próba, készitő iskola a jövő életre, természetes tehát, hogy az igaz és engedelmes hivők a jövő életre függesztik figyelmüket, s ezzel keveset gondolnak. Világos tehát, hogy a lélek'halhatlansága nagyon fontos, mivel éppen ez teszi a jövő életet.

Mireval ó e hoszszas bevezetés? Én részemröl mindegynek tartom, akár fenmarad lelkem a halál után akár nem.

Ha fenmarad, nem igen van okom Isten igazsága előtt reszketni, mert hiszem róla, ifjusági hibáim miatt örökre elkárhoznom éppen igazságánál fogva nem hagy; mióta pedig eszem jobban megérett, czéljaival, mennyire azokat magamnak képzelhetem, készakarva ellenkezőt nem cselekedtem: ha pedig fen nem marad, hanem a testtel együtt elmulik, ismét nem sok okom van ez elhagyandott életet megsiratni, vagy másoknak itteni boldogságát irigyelni.

Igaz, sokan vannak itt, kik többféle gyönyört élveznek; de ezerszer többen vannak azok, kik nálamnál sokkal kevésbé boldogok.

Némellyek ezerféle gyönyörök özönében sem találják fel boldogságukat, mások az örömök kevesebb számában is boldogabbak; én ezek közé tartozom.

Ha ti theologusok magatokat nevelőknek tartjátok, s ha az emberek boldogságát sziveteken viselitek, törekedjetek őket legalább hozzám hasonlóan boldogokká nevelni.

Nekem a lélek' halhatlansága mellett illyen argumentumaim vannak: midőn ember aluszik, félig meghalt; mert közönségesen mondani is szokás: az álom a halálnak képe; igen de kiki tudja, hogy a lélek nem aluszik, mert milly csudálatosat álmodunk gyakran; s ez azt látszik bizonyitani, hogy a lélek külön, önállólag is müködhetik.

Midőn valamibe elmélyedünk, bár érzékeink épek, nem veszszük észre, mi körülünk történik, jelesen pedig ha gondolatokba merülve irunk, nem halljuk midőn az óra mellettünk üt, mi azt bizonyitja, hogy a lélek testünktől mintegy elváltan munkálkodik. —

Lehetnének még más argumentumok, de azok már gyöngébbek, nem hozom föl.

Hogy a legrégibb időtül fogva minden népek, azoknak jelesebb és nem jelesebb tudósai (keveset kivéve) hitték a halhatatlanságot, szinte győzokul szokják használni; ez azonban csak nekünk és még más később koriaknak szolgálhat argumentumul; a régiek, kik a kezdethöz közelebb álltak, nem használhaták.

A theologusok ledönthetlen argumentumnak tartják ezt: „e földön az erényes gyakran nem veszi el jócselekedetének jutalmát, sokszor a gonosztévő ellenben boldogul s érdemlett büntetése elmarad: tehát kell jövő életnek lennie; szükségkép következik a lélek' halhatlansága, hogy ott kinek kinek érdeme szerént legyen.“ E theologiai győzokrul alább szólok még.

Mint most később észreveszem, némelly tárgyaknál igen is hoszadalmas voltam, most hihetőleg a másik szélsőségbe esem, mivel rövidebben szólok, mint talán szükséges.

Ha valamellyik theologus kérdezne, mit tartok a lélekről, fenmarad e az, vagy megszűnik? felelném: n e m t u d o m.

Igaz, még rövidebben is lehetne felelni, tudnillik így: i g e n, vagy ellenkezőleg így: n e m. De mivel én sem egyikről sem másikrol nem vagyok meggyőződve, nem másképp, csak a fölebbi két szóval felelhetnék.

Ha nekem a theologusok megmutatják, hogy az embert két egymástol egészen különböző, egymástol elválasztható substantia teszi, akkor igen is tökéletesen elhiszem, hogy a lélek a halál után fenmarad; továbbá, ha megmutatják, hogy az anyaméhben a férfimag, vagy magzat, bár nevekedik, nöl, de előbb meg nem mozdul, nem mozdulhat, míg valaki az azelőtt különlétező lelket oda nem viszi s a csupa anyagmagzattal öszsze nem párositja: akkor minden tétova nélkül a kérdésre: fenmarad e halál után a lélek? azt felelem: igen.

Csak csudálatos lény az ember; ő képes olly eszme mellett élethalálra harczolni, mellyet fel sem fog, mellyet nem is ért.

Milly egyszerű kérdés: meghal e a lélek a testtel? s milly közel fekszik hozzánk az ok azt felelni: n e m t u d j u k, és mégis mennyit vitatkoztak, irtak, harczoltak az emberek e kérdés fölött.

Az olvasók alkalmasint magammal együtt elijednének, ha mind azon foliantokat, könyveket egy halomban magok előtt látnák, mellyek vagy egyenesen a lélek halhatatlanságárol, vagy erre is különösen vonatkozólag irattak. És mit bizonyitának be mind azon munkák? semmit.

Én a lélekről, mint önállható valamiről semmit sem tudok, mint fölebb mondám; de ha a theologusok megengedik, némelly kétségeimet előadom; azonban távol legyen tőlem, hogy az által a halhatlanságot tagadjam, vagy állitsam.

Ha az életben szüntelen nem látnók, nem tapasztalnók, kérdezni akarnám: bir e az anyag olly tulajdonságokkal, hogy magát mozgásba tegye, cselekvővé legyen; de mivel látjuk, hogy a lepke, vagy szóval minden rovar, söt nem csak, hanem minden szárnyas állat lerakja valahová tojásait, meglevén a szükséges meleg, bizonyos idö mulva azokból

élő s önként mozogható álatkák válnak; nem különben egyéb álatok tenyésztő magva is az anyaméhben megelevenedik: éppen azon módon, a természetnek ugyanazon müködése szerént az ember' magva nem elevenedhetik e meg?

Én azt hiszem, hogy ha akármi álat igy kezd élni, az ember élete is igy kezdődhetik.

Ha már ekkép az élet megvan, ha az előbb mozdulatlan anyag, cselekedhetőségre fejlődött, mirevaló még a lélek?

Vagy e megelevenülést nevezitek léleknek, vagy más valamit.

Ha ezt, úgy mind azon legparányibb álatoknak, mellyek egy csöp vizben nagyitó csőn nézve számtalanok vannak, szintugy van lelkük mint nekünk: ha pedig nem ezt tartjátok léleknek, hanem mást, honnét veszitek, hol tartozkodik addig, mig minden anyagot meg kellend majd eleveniteni?

Mikor kezd az anyaméhben a magzat mozogni, magok az anyák nem birják megmondani, tehát mi még kevesbé; ők csak annyit állitanak, hogy a fogantatástol három hónapra vesznek első mozgást észre, de ezt is csak némellyek, s némelly gyermekkel, legtöbbnyire pedig csak négy hónap után veszik észre.

Ebből azt következtethetni, hogy tehát éppen ekkor lesz a magzat élővé, teljességgel nem lehet; mert mozoghatott már sokkal előbb is, de mivel csak lágy, kocsonyaféle volt, olly nyomást nem okozhahatott, mit az anyának éreznie kellett volna.

Ha a lélek külön álló substantia, mikor köttetik öszsze a lelketlen anyaggal, és hogyan köttetik öszsze és ki köti öszsze? S ha a léleknek részei nincsenek, miként köttetik a testtel öszsze?

Vagy talán Isten maga leheli minden ujon fogantatott testbe? Igen, de Isten maga is lélek levén, hogyan lehelhet egy lélek másikat? Ha ezeket meg nem birjátok fejteni, azt sem tudjátok soha megmutatni, miként maradhat fen a csupa lélek.

A lélek vagy önálló substantia volt már akkor is, mielőtt a testtel egyesült ember alakulhatására, vagy nem volt még önálló.

Ha az első, ugy a kisdedben mingyárt születése után éppen ugy kell müködnie, azokat a functiokat kell végbevinnie, mellyeket egy legjobb korában levő férfiuban: ha pedig nem volt önálló, hanem csak a testtel fejlődhetett azzá, millyennek emberben lenni állitjátok, nem is substantia; hanem csupán a testnek önerejénél fogva nyilvánitott müködés.

Azon lélek, mellyet ti theologusok leirtok, igen tökéletes valami, melly semmi viszontagságnak alája vetve nincs; s ha ez önálló substantia, minden emberben egyenlően munkálkodik, egyik emberben éppen úgy müködik mint a másikban; és pedig igen természetesen, mivel a lélek nem lehet annyiféle, a mennyiféle az ember; e szerént egyik ember éppen olly okos mint a másik; vagy ha ezt nem akarnátok megengedni, azt kellene bebizonyitanotok, hogy a lélek millio meg millioféle, tudnillik annyiféle a mennyi az ember.

De nem győz e meg bennünket a mindennapi tapasztalás arról, hogy a picziny gyermeknek lelki élete éppen olly gyarló mint testi éle-

te, azaz testével fejlödik lelke, vagyis az, mit lelkinek lenni mondotok. Csak lassanként, a mint teste fejlödik, nevekedik, tapasztalásokat tesz, támadnak benne fogalmak; és nem kivántatik e arra jóformán hoszszu idö, mig a lélek valódilag müködni kezd s valami irányt tüz ki akár jóra akár roszra.

Ezt nem tagadhatjuk. Pedig ha a lélek valami külön, önálló s tökélyekkel biró substantia, nem szükséges a test- vagy anyagnak kifejlödésére várakoznia, hogy működhessék.

De tapasztaljuk azt is, hogy az, mit léleknek neveztek, a testtel mindig párvonalban jár; mindazon kellemetlenségnek alája van vetve, mellyek a testet érik. S nem látjuk e, nem tapasztaljuk e, hogy midön az ember elöregszik, érzékei eltompulnak; azon mértékben hanyatlanak minden ugy nevezett lelki-tehetségei, a milly mértékben testi ereje megfogyatkozott?

De bármiként legyen; változzék a lélek a testtel vagy ne; azt nem birom magamnak képzelni, hogy minden embernek külön lelke legyen; tehát annyi lélek, a hány ember volt, van és lesz.

Hiszen ha a lélek csupán szellem, melly érzékeinkre nem hathat, miként fogjátok egymástol megválasztani, elkülönözni, s azt mondani: ez ennek az embernek lelke, ez meg azé, és igy tovább?

Vagy pedig minden emberben lakó lélek csak egyegy parányi részét teszi valamely egész, általános nagy léleknek, s midön az embert elhagyja, öszsze olvad az egészszel.

Az úgy nevezett genesisben mondatik, hogy Isten élö lelket lehelt az emberbe, miután azt sárbol elkészitette.

E genesisnek hitelességére nem támaszkodhatni, de engedjük meg legalább addig hitelességét, mig e zavarbol kibontakozhatunk: az Isten csak az elsö emberbe fujt lelket; többrül emlités nem tétetik, de a theologusok kedvéért és könyebbségéért még azt is fölteszszük, hogy azon egy actussal az elsö aszszonyba is átment a lélek, vagy pedig ebbe is lehelt külön lelket, midön az oldalbordából kifaragta, csakhogy a genesis irója elfeledé ezt megemliteni; mondom mind ezt engedjük meg, hanem most azt kérdezhetjük: honnét vették magokat az ös szülök' elsö és többi gyermekeinek lelkei?

Az irás nem emliti, hogy mindegyikbe Isten külön lelket lehelt volna; sem arrol nincs emlités, hogy Isten a majd nemzendett gyermekek, szóval minden utódok' megelevenitésére lelkeket teremtett volna.

Tehát az elsö gyermek szülöitölkapta a maga lelkét, s ugy tovább a többiek is. Igen de a lélek legsimplexebb valami substantia, mellyet még gondolatban sem lehet elosztani, ezt magok a theologusok tanitják; miként kaphatott tehát az elsö gyermek szülöinek lelkéböl valami részt, meg nem foghatom.

Ugy látszik ebböl ki nem bonyolódhatunk máskép, hanem csak úgy, ha megengedjük, hogy az elöbb csupa mozdulatlan anyag megelevenedhetik.

Minthogy a megelevenitést a léleknek szokjuk tulajdonitani, mihelyt azt engedjük meg, hogy az anyag maga erejénél s a kedvezö körülmények öszszemunkálásánál fogva megelevenedhetik, a külön álló

simplex substantiára vagyis lélekre nincs annyira szükségünk; föl leszünk mentve eme roppant kérdés megfejtése alul: honnét veszi minden ujon születendő magzat lelkét?

De ezzel meg minden jövő életet semmisitünk meg, s a lélek halhatlanságának egy csapással véget vetnénk; mert természetesen, ha az embermagzatot éppen úgy élővé lehetni megismerjük, miként a tojásban megelevenedik a magzat: valamint ezek lelkének halhatlanságárol, jövő életéről még senki sem vitatkozott, azaz ezek jövő életét nem állitotta: úgy a mi jövönkrül sem lehetne többé szó.

És e vélemény mellett, hogy az anyag megelevenedik, még igen hoszszasan, s azonkivül igen alaposan harczolhatni, de nekem nem czélom, csak némelly példát hozok föl.

A gyümölcsben férget, kukaczot találunk; a sajtban szinte kukaczok nölnek; a húsban nyüvek támadnak; belsönkben giliszták nevekednek.

Mondhatni ugyan, hogy a virágba, húsra, és sajtra lerakvák a tojások, s azokbul kelnek ki a picziny álatkák; de mindegy, az élettelen tojásanyag megelevenedik; ez vitatásunk tárgya.

Hanem minő tojásbol fejlödik ki belünkben a giliszta?

Állitják a kisérlettevők, experimentálók, hogy ha a liszt megnedvesitve s igy némileg tésztává vegyülvén elzáratik, e vegyületből nagyitó csön látható életmüves álatkák támadnak, millyeket sem a vizben, sem a lisztben különlenni nem vehetni észre; tojásokbul e? nem tudjuk.

De nem is szükséges tudni, mert annyi bizonyos, hogy akár tojásoknak nevezzük, akár másnak, elég, hogy az élettelen anyag, s megelevenedik; ez tartozik csak hozzánk.

Ha tehát megelevenedhetik más anyag, mellyből az állatoknak annyi ezer neme és még több faja támad, mért ne elevenülhetne meg az ember magva máshonnét hozzájáruló lélek nélkül?

Ez igy levén a theologusok talán megkülönböztetik az életet a lélektül; jól van, én legelsö vagyok pártjukon, csak mutassák meg, hogy az élet is más, és a lélek is más; s mutassák meg azt is, mi az élet lélek nélkül, és megforditva mi a lélek élet nélkül?

Itt azt lehetne most mély tudományosan fejtegetve mutogatni, miként történik a mozdulat, hogy a természetben minden dolog mozdulható, s mozditható, s miként hatnak ránk a tárgyak mozdulat által, s hogy olly dolgok, mellyek nem hatnak érzékeinkre, ránk nézve nem léteznek; mert akármiről csak ugy lehet képzetünk, fogalmunk, ha az ránk valamikép hat; továbbá következtethetnök, hogy tehát a lélek, mint anyagtalan, testetlen valami, ránk mozdulatot nem gyakorolhat, és igy fogalmunk sem lehet róla; azaz ránk nézve nem létez: de én illy tudományos vitatkozásba bocsátkozni nem szeretek, nem akarok, jobban mondva nem tudok.

Nekem egyetlenem és mindenem a józanész, ez pótolja a tudomány hiányát; s mihelyt ti theologusok józaneszemet sarkaibol kiforgatjátok, tovább nem haladhatok, s nagy tudománytoknak térdet fejet hajtani kénytelen leszek.

Ha a vallási és egyéb előitéleteket lerázva elfogulatlanul a természetet s ezerféle müködését nagyobb figyelemre méltatták volna az emberek: észre kellett volna venniök, hogy a hol tűz, viz és levegő egyesülve vannak, az anyagnak fejlődését, mozgását, néha uj testek' támadását eszközlik.

A vegytan, főkép nálunk még bölcsőben van, milly sok titkot födözend ez majd egykor föl!

Mondom, ha az emberek arra ügyeltek volna, mi körülöttük történik, s nem más regiókban tébolygottak volna: nem kellett volna természet fölötti erőkhöz folyamodniok. De mivel az anyagokat magoktol örök mozdulhatlanságban lenni hitték, természetesen valami ezeken kivül létező agenst kelle föltenniök: holott éppen ellenkezőleg az anyagban levő mozgás az, melly örökké ront és épit.

Az ember támadásakor csak picziny, alig észrevehető pont; részei mozgása, élete el vannak szemünk elöl takarva; s midőn már e földön megjelenik, még akkor is csak nyomát sem veszszük észre azon tulajdonságoknak, mellyeket: értelem, gondolkodás, ész, itélet sat. nevek alatt később ismerünk.

Ezek tehát csak lassanként, s pedig a számtalan körülmények befolyása szerént különbözőleg, a testnek nevekedésével fejlődnek ki.

Ha ez úgynevezett lelki tehetségek csak idővel fejlődnek, mit senki sem tagadhat, úgy a lélek nem egyenlő tehetségekkel bir mindig, hanem miután az emberben hoszabb ideig lakott, akkor tökéletesült annyira, hogy a müködéseket végbevihesse; de meg azt föltenni, hogy a szellem, a lélek, a testetlen valami nagyobbodik, erősödik, tökéletesül, mondom ezt föltenni képtelenség volna.

Vagy talán azért nem müködik a lélek a gyermekben olly feltünőleg mint a férfiuban mivel annak fejlődetlensége még neki nem szolgálhat alkalmas eszközül? De a lelki tehetségeket akármi kis gyermek is végbevihetné; oda nem kell phisikai erő; gondolkodni, felfogni, érteni, itélni olly müködés, mit gyermek éppen ugy végbevihet, mint akármelly férfiu.

Lehet, azért nem történik olly feltünő lelki müködés, mivel a gyermeknek agyvelőmennyisége még kevés; igen de ez azt jelentené, hogy a lélek anyag nélkül nem munkálkodhatik; miből megint igen természetesen az következnék, hogy tehát a testől való elválása után, azaz magánosan müködése, hatása nem lehetne.

Vagy a halál után nincs müködése, nem kell hatásának lenni? tehát miben fog állani fenmaradása, léte?

Igaz, a katekizmus is azt látszik állitani, hogy müködése nem lesz, hanem csupán az Istent látja, nézi; e látásban álland boldogsága; de hogyan nézi a lélek, mellynek szeme nincs, a másik lelket, mellynek teste nincs, melly láthatlan, ezt meg nem foghatom.

Már eddig is sokat beszéltünk a lélekről, de még tulajdonképen nem is tudjuk mi a lélek, pedig mielőtt valamiről beszélünk, tudnunk kellene, mi az?

A theologusok sokat erőködtek megmutatni, mi a lélek, de még semmit sem mutattak meg; azon tulajdonságok, mellyekkel a lelket defi-

niálták, negativ tulajdonságok; azokbul azt tudjuk csupán: mi nem a lélek, de hogy mi, azt ők sem birják megmutatni.

Mi e lelket miségében nem is képzelhetjük; mert ember mást nem bír képzelni, csak olly valamit, minek teste van; legyen a test bármilylyen, de a lénynek testének kell lenni, különben ember róla nem tudhat semmit; mert csak az anyag hat érzékeinkre; már pedig állitani, hogy érzékeink nélkül is tudhatunk valamit valamiről, képtelenség.

Csak ezekbül is láthatni, hogy a lélek halhatatlanságáról bizonyosat nem tudunk; sőt a ki tudományosan a természet rendszerét vizsgálni akarná, alkalmasint azt volna kénytelen kihozni, (hogy a halhatatlanságroli hitünk csalódáson épül;) mert a mint a test megszünik müködni, megszüntek vele mindazon müködések is, mellyeket a léleknek szoktunk tulajdonitani.

Viszszatérek a theologusoknak hatalmas argumentumára: sem a jók nem veszik el itt érdemlett jutalmukat, sem a gonosztevők méltó büntetésüket, Isten igazsága hozza tehát magával, hogy fenmaradjon a lélek, hogy legyen jövő élet, hol az igazság kiszolgáltathassék. —

De a józanész azt sugja, ha Isten éppenséggel nem akarja a jót jutalmatlanul s a gonoszat büntetlenül hagyni, itt is teheti. Ugyanis vagy mindenható az Isten vagy nem; ha igen, e földön kioszthatja mind a jutalmat, mind a büntetést: ha pedig nem mindenható, a siron tul sem képes eszközölni.

Azonban azt kell még utoljára megtekintenünk, szükségkép természetünkből foly e, hogy e földön a jók elnyomattassanak, és csak a jövő életben történjék nekik igazság, ugy ellenben, hogy a gonoszok itt boldoguljanak, de vétkükért csak más életben lakoljanak? kérdem természetünknél fogva van e az úgy, hogy a jó el nem veszi a jutalmát, sem a gonosz büntetését, vagy pedig polgári rosz intézkedéseink szomoru következései?

Erre kétfélekép felelnek az emberek; én azt állitom: ha nem történik mindenkivel igazságosan, ugy miként érdemli, társadalmi fonákságaink oka; s a mint ezek javulnak, azon arányban lesz mindig kevesebb és kevesebb példa arra, hogy az igaz elnyomatik, hogy az erény jutalmát el nem veszi; s azonképen mindig kevesebb ok lesz az igazság kiszolgáltathatása miatt a jövő életre utalni; s végre midőn polgári intézkedéseink egészen józanészszerüek lesznek, a theologusok e leghatalmasabb győzoka tökéletesen megszűnik.

IV. FEJEZET.

Nevelésünk eredményei.

Még, mióta irni megkisértettem, s gondolatimat papirosra tenni próbálgatom: sohasem volt előttem olly tárgy, mellyhöz olly félénken közelitettem, s mellytől annyira viszszaborzadtam volna, mint ettől: nevelés eredménye.

Minél tovább néztem e szörnyet, ez óriást: annál inkább nőlt előttem, mint a délesti árnyék; de azért szemébe nézni magamban elhatároztam, ha bár elnyeléssel fenyegetve tátong is felém.

Ezelőtt mintegy ezer esztendővel hadakozásban ügyes, a mellett bátor, de vad népcsoport érkezett keletről e Karpát melletti vidékre; ama népcsoport vitéz őseink valának.

Az itt levő más népeket könnyű móddal meghóditották; az elfoglalt földet maguk közt ollyképen felosztották, hogy fejedelmi vezérük legnagyobb részt kapott, a kapitányok egyenként szinte jó darabot foglallak el, de minden egyes családnak is még elégséges jutott, s e földet magyar urságnak, uraságnak nevezték, mellyből később ország névre módosult.

A kornak s előbbi hazájok több népeinek szokása szerént azelőtt vándor életet, ideérkeztük után hadakozási prédábul s baromtenyésztésbül éltek.

Egy Istent hittek, neki erdős hegyeken áldoztak s ebből állott istentiszteletük; más szertartás ismeretlen volt előttük.

Még jól meg sem fészkelték itt magokat, midőn e nyugoti népek vallásával, társadalmi intézkedéseivel ismerkedni kezdének; részént már csak szomszédságuknál fogva is, részént pedig ez itteni népek papjainak és világi főnökeinek álbuzgósága által.

Miként s mivé fejlődött volna ki e keleti nép itt nyugoton, ha a keresztény vallást föl nem veszi vala, senki sem képes megmondani, mivel tapasztalás körén kivül esik; miként fejlődött az uj vallás elfogadása által, történetéből, bár csak homályosan is, kivehetjük; mivé fejlődött, ime látjuk.

E kettő megtörtént: (a tulajdon elfoglalás által megalapitva, a keresztény vallás minden szörnyeivel együtt rájok erőszakolva lettek.)

Az egész nép ez uj vallásnak elleneszegült, de álnoksággal, fortélylyal, fenyegetéssel, majd meg hizelgéssel, tettetett szelidséggel, biztatással sat. legyőzetett.

Ez volt a nevelésnek kezdete, ez maradt alapja is.

Papok hivattak, jószágokkal megajándékoztattak, mert még mind a mellett, hogy maguk közt a földet megosztották, elég maradt elajándékozható, s elkezdék a latin nyelvet, s a keresztény vallásnak némelly dogmáit, s külsőségeit, szertartásait behozni, tanitani, terjeszteni; de lelke e vallásnak, a kölcsönös szeretet, részént feledve lön, részént készakarva háttérbe tolatott; mert ha e vallásnak lelkével, a felebaráti szeretettel akarták volna megismertetni, térítéshöz nem fogtak vala, mivel a szeretetet minden vallás-köntös alatt egyiránt gyakorolhatni.

E nép polgári ügyeiben előbb választott magának uralkodót, aztán szabad akaratjából lemondott e jogáról; az uralkodhatást egy családra bizta; csupán azt tartá magának fen, hogy e családnak tagjai közöl választhasson; s mivel nem volt e családnak a természettől kiváltság adva, arra, hogy csak az ő tagjai lehessenek legalkalmasabb az uralkodásra, e következést minden olvasó magának vonhatja.

A kereszténységnek két főpapja, a konstantinopoli patriarcha, és a római pápa előre örülvén a gazdag zsákmánynak, magok és satelleseik számára sietének egymást megelőzve a keleti nép fejének koronát küldeni, ez által öt királylyá kenni föl, hogy a többi népeken gyakorlott

ebbeli jogukat, befolyásukat itt is megalapithassák; a szerencse inkább a római főpapnak kedvezett.

Volt tehát már e népnek családi jog szerént örökös fölkent királya, volt gazdag tulajdonnal ellátott aristocratiája, volt távol, meszsze országban lakó pápája, voltak gazdag püspökei, támadt azelőtt ismeretlen idegen nyelve a latin, sarjadzott meggyőződésével ellenkező vallása, azaz a római pápa és zsinatok által szentesitett szertartása, volt az első koronás fő házasulása által ide varázsolt más idegen német elem. Mi kellett ennél több?

Ennyi idegen elemnek egyszerre öszszehatása e keleti népet természetéből kiforgatá, s olly massává kényszerité vegyülni, mellyből eddig ismeretlen sajátságokkal biró nép fejtekezett ki; melly a föld minden népeitől tulajdonságaira nézve különböző például szolgál.

Még eddig hallatlan experimentum a világtörténetben; az eredményt nem tudjuk még, lassan képződik, csak a későbbkoriak fogják látni, mivé képződendett ki.

A nevelési feladat ugyan az volt, hogy az elemek egygyé ne olvadjanak, de a természet is megtevé a magáét, s a kitűzött törekvésnek daczára működött ezek öszszevegyitésében.

Ha akár a nevelés egyedül, vagy legalább tulnyomólag, akár pedig a természet magára hagyva működött volna, e keleti fajnak szükségkép valami mássá kellett volna fejlődnie, mint a mivé a két ellenkező irányu hatás fejleszté.

Most már ugy hiszem hozzá foghatunk e nevelés gyümölcsének, eredményének elősorolásához. Legyen Isten nevében.

Az uralkodó mind inkább igyekezett fenségét megalapitani, ez mindenütt szokás; az aristocraták kényszerültek csupán magok közt egyesülni, mert egyenként az uralkodó irányában mindenikük igen gyönge vala, a többi szegényebb néppel pedig öszszeolvadni vagyonuk és ezétül elkülönzött érdekük nem engedé; a főpapság szinte gazdag vagyon által hatalmasitva, a kereszténység római feje, valamint az apostolinak czimzett király által pártoltatva, úgy szinte az által, hogy kizárólag ő birt némi tudományossággal, saját érdekében öszszetartóan munkálkodott.

A mint e háromnak érdeke együtt és egyenként mind a nép irányában, mind pedig önmagok ellenében fejlődött, kitűnt, győzött: azon arányban kelle az egész nép érdekének a borzasztó játékbul vagy egészen kimaradnia, vagy csak háttérbe szorulnia.

A nagyszerű dráma, millyen sem Shakspeare, sem semmi más halandó agyában nem született, elkezdődött, s az utolsó felvonást befejező függöny még le nem gördült.

Nem hiszem, hogy az olvasók illy sajátnemű drámának piczinded mintáját a deszkán előadni látták volna; itt minden irgalmatlanul van öszszebonyolitva, és mégis minden igen világos; mert ki a főbb szerepelők' működésének végét mingyárt nem látja, annak nem hályogos szeme van, az valóságos vak.

Ha e három öszszetartott volna, tudnillik ha az uralkodó, és az aristocraták és a papság egyesülni, három érdeküket mindenkor egye-

siteni tudták volna: a többi nép rabszolgasága nemzedékről nemzedékre, századokrul századokra, örökre meg lett volna alapitva: de szerencsénkre önmagokkal egyenetlenkedtek, mire alapul és ösztönül szolgált az általuk behozott s megörökitett tulajdon vagyon, s az abbol szükségkép következett egyenlőtlenség. A harcz és háboru magok közt elkezdődött, a nép volt a mező, mellyen csatájokat küzdék. Minthogy a maguk fölébe emelt királyt bálványisteniték, irányában szolgákká törpültek, tehát csak annak paizsa alatt, tőle függőleg, kegyelmében bizakodva tőnek mind jót, mind roszat.

Ha egyiknek vagy másiknak érdeke úgy kivánta, azzal szövetkezett, mellyiket éppen akkor magához hajlandóbbnak tapasztalá; főkép pedig a királyok majd a papsággal tartottak a nemesség ellen, — ez leggyakrabban — majd meg a nemességgel a papság ellen, mint a körülmények magokkal hozták, de ez ritkábban történt; mind hárman pedig, részint egyenként, részint szövetkezve a népnek érdeke ellen dolgoztak; mert az tagadhatlan, hogy ha a magok saját érdeküket mozditák elő, a népnek érdekét gátolniok kellett.

Megtörtént néha az is, hogy majd az aristocraták szorultak a papokra, majd megforditva ezek az aristocratákra a király ellen, és kölcsönösen segiték egymást, megemlékezvén a derék közmondásrol: „egyik kéz a másikat mossa.“

A mi pedig az eszközöket illeté, minden jó volt, csak czélhoz segitett: erőszak, nyilvános háboru, orgyilkolás, mérgezés, öldöklés, mészárlás, tolvajlás, szóval minden. Néha a királyok nyomták el a nemességet és papságot, majd meg ezek a királyokat.

De elfogultság volna kizárólag csak egyik valamelly országrol vagy népről szólni, nem igy volt e minden népekkel? A neveket nem szükséges emliteni, s igy a leirásban minden nép magára ismerhet. Tehát általánosságban szólok; a mi egyik országra nézve nagyitva lenni látszanék, másikra kevés, és igy egyik a másikat kiegyenliti; a rajz hiányait kölcsönösen kiegészitik.

A királyok és királynék hoszszu lajstromában, legtöbben ollyanok voltak, kik a kormányzásra alkalmatlanok valának, nagy része gyámság alatt levő gyermekek, mások bűnörvénybe sülyedt, s elfajult korcsok voltak midőn a tront elfoglalták; mig mások önkényüleg zsarnokoskodtak, a miért is vagy elüzettek, vagy bezárattak, vagy vérpadra vitettek. Még a római pápák közöl is nem egy mult ki erőszakos halállal.

Talán azt kérdheti némelly olvasó: hogyan tartozik ez a nevelés eredményéhöz? Én úgy vagyok meggyőződve, hogy mind azoknak hibái, tévedései, gonoszságai, kik az iskolákon keresztül mentek, a nevelésből folytak ki.

A józanészszerű nevelés sem zsarnokot nem szülhet, sem abbol elhitványult, elaszszonyosodott fejedelem nem kerülhet ki, sem végre elnyomorult szolganép ott nem lehet; (minden gonosz, mi az embereket zaklatja, az elkülönzött vagyon, s ennek következtében támadt egyenlőtlenség' gyümölcse), miként fölebb érintém, de mi különösen alább leszen tárgyalva: és nem

ez volt e a nevelésnek feladata, hogy az emberek közt támadt egyenlőtlenséget minden áron fentartani igyekezzék? nem oda volt e minden irányozva, hogy sem vallási, sem polgári intézkedéshöz közeledni senkinek sem szabad, kivevén kik magokat arra Istentöl rendeltetve a néppel elhitetni törekedtek; és származhatott e ebből más mint rosz? Hogyan nem tartozhatnék tehát ez ide?

Minden más ellen elkövetett hiba, sértés, szóval bűn, joglalanságból származik; ugyanis semmi és senki által nem vagyok arra feljogositva, hogy mással azt tegyem, tehessem, mit nem akarok hogy más velem tegyen; hogy ez az életben mégis szüntelen történik, honnét van, ha nem onnét, hogy a nevelés ennek akadályozására nem munkálkodik?

De mind ennek daczára a jó is fejlődött, gyarapodott; mert az emberinemnek egészben a tökély felé, bármi lassan is, természeténél fogva mozdulnia kell; igy történt, hogy mig e három gyakran egymást rongálá, gyöngíté s a melly arányban ereje fogyott: a nép közt éppen azon arányban valami erő mutatkozott; ezt különösen a királyok értették magok hasznára forditani; mert hiszen nekik adatott a hatalom privilegiumokat osztogathatni.

Mint mondom mig e három egymással czivódott, ezt az elnyomott nép hasznára forditotta és valamivel szabadabban lélekzett.

A kormányok tehát a nép közöl olly testületeket, mellyek több értelmet tanusitának, szabadalmakkal ajándékoztak meg, igy támadtak kiváltságos városok, hatóságok.

Ezek kegyelemnek vették s hálával fogadták, mit természeti jogaiknál fogva követelhettek; e hatóságokban tehát a királyok magoknak támaszokat emeltek az aristocraták ellen.

Igy kezdett feltűnni a jobbágy nép és a hármas hatalom közt leendő közép osztály. Ezek magoknak dolgozván némellyek közülök megvagyonosodtak, söt később meg is gazdagodtak, s lön a polgárság; de a tömeg nyomott állapotjában maradt.

És most azt kérdem az olvasótul: üdvös volt e igy privilegiummal mentesiteni egy kis töredékét a népnek?

Az, ki az első kiváltságot adá, gonoszabbat tett mint az, ki először mondá a népnek: „hinni kell csupán, nem okoskodni vallási dolgokban.“

A népnek sorsát mindig a tőle különböző osztálynak állapotja határozza meg; minél több jogokkal birnak az aristocraták és fejedelmek; annál kevesebb marad a népnek, ezt józanul senki nem tagadhatja.

A királyok nem a magok hatalmát csonkitva és érdekükbül valamit föláldozva oszták a privilegiumot, sem az aristocraták — és papságébul el nem vettek, hanem minden uj privilegium a nép bőrire, rovására történt; mert akármelly privilegium valami jogokkal ruház föl valakiket s egyszersmind valami teher alól menti föl azokat: igen de e teherrész, melly alól valakik fölmentettek, meg nem szünt, hanem azokra háromlott és nehezült, kik kiváltsággal nem birtak; és ki volt az más mint a nép?

Igy azt tartom elég világos, hogy minden uj kiváltsággal a nép

sorsa roszszabbul. És lehetett e ennek jó következése, üdvös eredménye? teljességgel nem.

Az igy lassanként keletkezett polgári osztály meg volt e sorsával elégedve? elejénte mindig megköszöné a fejedelmeknek iránta mutatott nagy kegyelmét, de később mindinkább értelmesbülve irigy szemmel nézte, hogy ő az aristocratákhoz és papsághoz képest mégis csak semmi, vagy a nullánál csak kevéssel több valami; ezt igaztalanságnak ismerte meg, s ezzel az elégületlenségnek, viszszavonásnak magvai el valának hintve.

Minek kelle ebből természetesen következnie? ellenséges surlódásnak, egymás iránti gyülölségnek; mik szoktak ezeknek gyümölcsei lenni, tudjuk.

Munkálkodott e a nevelés abban, hogy uj privilegiumok lábra ne kapjanak? munkálkodott e abban, hogy a régi privilegiumok, az aristocraták elöjogai szükebb határok közé szoritassanak? szóval igyekezett e abban, hogy e következésében mind inkább nagyobbuló, mind inkább veszélyessé vált baj orvosoltassék? kérdem történt e nevelés utján erre nézve valami? nem.

De nem is történhetett, mivel a nevelést részint magok a fejedelmek, részint a fő nemességgel és papsággal együtt kezelték és ők magok érdeke ellen nem dolgozhattak, söt oda kelle a nevelés által munkálniok, hogy egy részről hatalmuk erősödjék; igen de ebből természetesen következett, hogy más részről a nép hatalmának nevekedését akadályozzák. Ime a nevelés eredménye.

A mind inkább szaporodott, s fejlődött polgárságot az aristocraták csak megvetőleg nézték, tehát az hozzájok nem közeledhetett; de hivatása és állása ellenben ugy kivánták, hogy a néppel szüntelen érintkezésben kellett lennie; söt tudván, hogy a nép közöl csak a minap, csak tegnap emeltetett ki, ismervén annak terheit, némi rokonszenvvel viseltetett iránta; nagy közfal polgárság és nép között nem létezett.

Igy némikép érdekük nem esett egymásétul nagyon távol, tehát a hol s mikor lehetett kezet fogva megkisértették sorsukon javitani, elidült szabadságukat legalább részben fölelevenitení.

Megtörtént gyakran, hogy magok a hatalmas aristocraták közöl néhányan segédkezet nyujtottak nekik őszinte szándékkal; majd meg mások gonosz akarattal lázziták föl a népet, hogy bátrabbjait annál könnyebben kilehessen ismerni s aztán azokat mint félelmesekké lehetőket lázzadókként bünhösztethessék.

És valóban, néha a nép győzedelmeskedni látszott rövid időre; százados elnyomóin öldökléssel kezdé magát megboszulni: de nem vala elég erős az ügyesebb aristocraták fortélyait, cselszövényeit leküzdeni, tehát majd mindig a maga vérébe fojtatott.

Néhol azonban annyit ki tudott víni a nép, hogy képviselőket választhatott, azok törvényhozásra öszszegyültek, de az inkább csak szemfényvesztés volt, mert az aristocraták és fejedelem hozták a törvényt, a képviselők pro forma voltak jelen.

Hol törvényhozók vannak, ott születési aristocratia nem képzelhető, mert guny volna minden kiváltság a törvényhozásra nézve; s hol

az illy aristocratia fenáll, ott komédiások a törvényhozók, s e nevet meg nem érdemlik.

Mihelyt meg volt az elkülönzött tulajdon alapitva s általa az egyenlőség eltörölve, az önérdeknek szükségkép támadnia kelle, s minden intézmények, mellyeket a vagyonosok létesiteni kegyeskedtek, kisebb nagyobb mértékben az önérdek' szinét viselték magokon; lehettek e tehát azok nem hibásak? még annál inkább, minthogy egyetlen egy társadalmi intézkedés sem létesült valami kidolgozott terv szerént, hanem miként az egymással ellenkező körülmények rögtönözék, csak a hatalmasok önérdeki szelleme lengett bennök egyformán végig; más öszhangzás nem találtatott.

Minden kor, minden nemzedék foltozgata rajtok; megegyeznek e a foltozgatások a régivel, nem rontanak e ezek többet mint épitenek, arra nem vala szükséges ügyelni.

Sőt mondhatni, valóságos társaságot nem is képeztek a népek soha.

Igaz, az embernek természete szerént fejlődnie kell, tehát kivált a legujabb korban javitottak a népek intézményeiken, főkép a számos revolutio alkalmával; de mit használnak, ha a rosznak törzsökét gyökerestől ki nem pusztitották, törvényt törvényre halmoztak, s a régi képtelenségeket eltörölni nem tudák, vagy inkább nem akarák.

Borzasztó lesz a kép, mellyet rajzolni szándékom, de a vonások hivek, mint hiszem, mindenki ráismerhet az eredetire.

Tartozkodás nélkül szabadon mondom ki véleményemet; ez sokaknak nem fog tetszeni, de ugyan mi is tetszhetnék mindenkinek? Föltett szándékom az ocsmányságokat egész meztelenségükben kitárni, talán igy előbb megundorodnak tőlük, mintha ez undokságok fátyol alol csak félig látszanak; s ez már kedvező elő-jele volna a jövendő jobb nevelésnek.

Ha az elősorolandó vétkek boszuságra inditják az olvasót, legyen hajlandó a gyarló s nem mindig rosz szándéku embert mégis némileg menteni; csak az intézményeket kárhoztassa.

Gyülöljétek a hibákat, az elő-itéletet, a viszszaélést, a kicsapongást, mellyek az emberiségnek boldogtalanságát okozzák, de legyetek engedékenyek az emberek iránt, hiszen ezek közöl sokan nem vétettek, vagy csak tudatlanságbol; de azok ellen szóval és irással, kitől hogyan telik, nyilván keljetek ki, a kik készakarva, elszántan eszközlik nyomorunkat, szenvedésünket.

Isten úgy akará, hogy ember fejlődjék, tökélyesüljön: s mint a tapasztalás bizonyitja, fejlődik is és tökélyesül, tehát szebb jövőnek nézünk elébe, nincs okunk kétségbe esni.

Már fölebb meg volt mondva, hogy az ős tudatlanságbol eredtek az első tévedések, vétkek; de hogy e vétkeknek szükségkép terjedniök, elhatalmazniok kell, az e g y e n l ő t l e n s é g' behozatala okozza; mig ez tart, a vétkeknek mindinkább eláradniok kell; ha az ok megszüntetve nincs, kábaság az okozat kiirtásán munkálódni; sem nevelés; sem törvények, sem börtönök nem képesek a roszat meggátolni, ha a forrás, mellyből ez csergedez, betemetve nincs,

C a b e t, egy franczia derék iró, a mindennemű vétkeknek egész

tengerét irta le; ő magának kitüzött egy országot, nevet költött hozzá, Jeariá-nak hija, de csak a költött nevet kell elhagyni, s minden nemzetbeli azt tulajdon honjának tarthatja.

Ha valaki azt hiszi, hogy itt e franczia irót utánzom, részént igaza van, részént pedig hatalmasan téved; annyiban utánzom, mivel utána irok, de nagy tévedes hinni, mintha nélküle nem birnám társadalmi életünknek ezernyi hibáit elszámlálni; el biz én, de nem akarok azokkal egész könyvet tölteni. Hiszen ide nem szükséges más, csak nyissa ki ember ép szemeit, s a mindennapi tapasztalást jegyezze föl. Kell e ide valami genie ész?

Minden országban az egész nép, vagyon tekintetéből két osztályt képez, egyik a gazdagok osztálya, másik a szegényeké.

De akármelly más szempontbul tekintve is, mindig kiváltkép két osztályt látunk; vannak boldogok és boldogtalanok; eszesek és ostobák; jók és roszak; elnyomók és elnyomottak; urak és szolgák; jogokkal birók és jogatlanok; szabadok és rabok sat. azonban itt csak a vagyon és vagyontalanságnál fogva keletkezett két osztályt tekintjük különösen.

E két osztály örökös forrásaul szolgál minden rosznak; a szegénynek vágyait szünet nélkül ingerli a gazdagok sorsa; s hogy ő is ollyan állapotba tegye magát, mindent megkisért, szabad és tiltott úton; a gazdag pedig, ha látja, hogy egyik vagy másik megközeliti, kettőzteti törekvését, hogy még gazdagabb legyen s bogy a másik utol ne érje; ennek elérhetésére az eszközökben választást nem tesz.

A szegény egy kis hazugságot, csalást semmibe sem vesz: „hiszen engem is csalnak mások, úgymond, mért ne csalnék én is másokat azon mértékben? ezáltal csak kárpótlást szerzek; —“ a hazugság pedig a csalással együtt jár. E két vétek megörökszik benne, s második természetivé válik. Miként várhatni aztán, hogy az illy embernem erényes, de csak jogos is legyen?

A gazdag pedig megszokván vagyonát úgy tekinteni, mintha az Isten és ember előtt csupán őt illetné, s azt hiszi, hogy azt a természet kirekesztőleg csak neki rendelte, tehát neki az mindenható eszköze; hogy a sokaság körülte éhezik, természetesnek találja; ezt Isten rendelte igy, mondja.

Szükség törvényt bont, szól a közmondás, tehát a gazdag szabad és tiltott vágyainak betölthetésére önkényleg használja a körülte élő ezer meg ezer szegényt, mert az éhségtől kinzott, a legelső szükségtől kényszeritett nem mondhatja: ezt vagy ezt nem tehetem meg, ez nem szabad, ez erkölcstelenség; ő éhségtől zaklattan nem ismerheti a jó és rosz közti különbséget; e természeti vágyat minden áron ki kell elégitenie, különben megszűnik ember lenni.

Éhen halni meg, csöndes munkátlanságban várni be a halált, nincs hatalmában; hogy élni szeret, nem magától függ; azon természet, melly e vágyat beléönté, kényszeriti őt mindent elkövetni inkább, mint meghalni; s ha már halnia kell, azon küzdésben esik el inkább, a mint legelső vágyát kielégiteni törekedik, nem pedig csöndes mozdulatlanságban. Végső erejének minden töredékét még egyszer összszeszedi s az utolsó lépést teszi meg éhsége enyhitésére vagyis élte fentartására.

Azt mondjátok: ne használja roszra a gazdag az illy végső szükségben levőt, mert ez bűn; jó, hát ne használja; de miként fogod akadályozni? a magában levő emberi jobb érzés, az erény fogja viszszatartani? igen de a gazdagság rendszerént elfojt minden jobb érzést, erényt; tehát kényszeritve kell akadályozni, mondod talán; ugy de ki kényszeritse? hiszen ő gazdagságánál fogva hatalmas, mindenható; vagy talán a vele egyenlően szinte gazdagok kényszeritsék; ezek a magok érdeke ellen nem szoktak dolgozni.

Világosan látjuk tehát, hogy a szegény a gazdagnak önkényétől függ, vele minden órán jóra és roszra egyiránt rendelkezhetik. S a gazdagnak ezen egyetlen gondolata: ezek mind tőlem függnek, életök én tartom fen, elégséges arra, hogy benne mind az, mit moralitásnak szent neve alatt érteni szoktatok, tönkre jusson.

Sőt midőn e gondolat agyában megszületnék, már az által a moralitásnak ki kellett belőle vesznie.

Hol a társadalmi intézkedések következtében az egész nép mintegy kényszeritve szegény, s annak csak egy kicsinded része szintazon intézkedésnél fogva szerfölött vagyonos, ott nincs moralitás.

A vagyonnak illy egyenlőtlensége, jogtalan intézkedés által született, de a moralitás nem jogtalanságbol szokott kicsirázni.

Az önkényű elfoglalás s az abbol megöröködött vagyon, egyenlőtlenség nem a társadalmi intézkedések vétkei közől való; ez őskori viszszaélés, mit a sötét századokbul a népcsoportok magokkal hoztak, velök nevekedett, erősödött; (hanem a társadalmi vétkek legelsőjének, óriásának azt veszem, midőn a tulajdon birtoki jog megalapitatott; ez vala az emberiség életében a legborzasztóbb tény).

Mert ugyan mi volt azon vagyon, mellynek birhatásától mindenkit kirekesztettek, de magok tulajdon birtokaul kitűzték? nem más, mint a mit önkényleg elfoglaltak; igy az önkényt természeti joggá pöcsételték.

És kik voltak azok, kik az önkénybül eredt foglalmányt, tulajdon birtok gyanánt törvényben kimondák? Azon kevesek, kik a földnek még népetlen szinét elfoglalák.

És ki jogositá őket erre fól, holott még emberek valának jövendők, kiknek számára az üres helyeket a természet tartá fen? ki jogositá fel? ki, vagy mi más, mint az önkény? A tulajdon birtoki jog tehát önkény vagy zsarnokság.

Az ős időben némelly bátorabbak, eszesebbek, s erősebbek kedvük kerekedvén, mentek merre vágyaik vitték s a mi föld nekik megtetszett elfoglalták, az emberekkel együtt, kik gyéren elhintve rajta laktanak; kik ez ellen tiltakoztak, azokat megtámadták, elszélesztették, vagy meghóditották.

Néhány száz fegyveres szolgával akármelly irányban, főkép merre kevesebb emberlény mutatkozott, csak kiszáguldaniok kelle, s a merre mentek, azt mind övékének lenni mondották; néhol jeleket hagytak annak emlékére, hogy a tájon már valaki járt, következőleg hogy az

el van foglalva; mert az elfoglalásra, s eltulajdonitásra az ott hagyott jel elégnek tartaték.

(Igy támadt a tulajdon, rablás által); ki telhetlenebb, ügyesebb s talán ravaszabb volt, nagyobb foglalmányra, tulajdonra tett szert.

Ez igy tartott sok ideig, a rablók foglalmányaikat háborithatlanul birhaták, de midőn az emberek megszaporodtak, s a rablók foglalmányainak fölöslegére szükségök kezde lenni: ezek törvényt hoztak a magok érdekében, hogy senkinek a más tulajdon birtokához —azaz elfoglalt ragadományához —nyulni nem szabad; a tulajdon birtok szent és sérthetetlen. Ime a ragadomány szentesitve lön, s igy támadt a tulajdon birtok.

Kimondották, hogy minden vétkek közt legnagyobb az, melly a mások tulajdona ellen van irányozva; akárki merészel illyet elkövetni, annak halál fejére; és ez önérdekük szülte rendszabásokat törvénynek mondák, mit mindenkinek meg kelle tartania.

A tudományokrol még akkor nem is álmodott nép e' szót: törvény, megszokta s alatta maig valami szentséget rejleni hisz; pedig nem világos e, hogy ennek eredetéül az önkényü foglalók, hódítók saját érdekeikben hozott rendeletek szolgálnak?

Azonban később olly intézkedések is történtek, mik mindenkit egynlően érdekeltek, s közakarattal hozattak, tehát valóságos törvényekül elismertetnek.

Hogy pedig a hódítók és aristocraták a tulajdon birtokot örökidőkre kizárólag magoknak biztositsák, az első-szülöttségi jogot hozták be, de mivel ez mégis kegyetlennek látszatott a többi gyermekeikre nézve — milly szelidek, milly jószivűek voltak! de elfoglalni a nép elől nem volt kegyetlenség — sok helyen eltörölték módositották, hanem helyette rendelék, hogy használja ugyan az ősi tulajdont minden fiu egyenlően, de eladniok nem szabad, hanem együtt maradjon minden aristocratiai vagyon; mert ha ez eldaraboltathatik, végre a nép közt feloszlik, holott az éppen szándékukban nem vala, hanem hogy a nép örök nyomorra, szegénységre legyen kárhoztatva.

Mivel e szerént csak ők a hódítók és aristocraták birtak tulajdon vagyont, megszokta maga a nép is úgy tekinteni, hogy csak azok szerezhetnek uj tulajdon javakat, kik már azelőtt is birtak, tudnillik születési kiváltságoknál fogva; erre a nevelés segédül szolgált, s ezt is törvénybe önték.

Ha nem mondanók is, már csak az eddigiekbül is kivehető, hogy az aristocraták magok csinálták a törvényeket, s valjon az egész nép érdekében e, vagy csak magok hasznára? szinte az előbbiekbül érthető. — De miként hoztak volna ők az egészre nézve egyenlően üdvös törvényeket? hiszen ha ezt akarták volna, az egész népet kell vala összszehíniok, hogy a többség hozzon törvényt az egész érdekében.

És mit tőnek az aristocraták? Törvényben mondák ki, hogy a társadalomban csak azok birnak befolyással, intézkedési joggal, kiknek tulajdon földük van; s kik birták a földet tulajdonul? ők magok; tehát ki számára alkoták ismét e törvényt? magok számára. De vala e törvényre szük-

ségök, ha gazdagság és erő és vagyon és a hatalom úgy is kezökben levén tetszés szerént uralkodhattak, — hanem ezzel a rablásnak, önkényű foglalásnak s mindennemű más zsarnokodásnak undokságait akarák némikép szépiteni.

Ők tehát, bár nyakig sülyedtek a bünörvénybe, a társaságnak legérdemesebb, legnagyobb tiszteletre méltó tagjai voltak; mert hiszen ők voltak a törvényhozók: a szegény, akármi foglalatosságu: földmüves, kézmüves, kereskedő, müvész sat. bár a legértelmesebb, legbecsületesebb lett vala is, semmibe sem véteték; s az illy állapotot statusnak nevezték.

Jónak látom itt megjegyezni, hogy ezentul rövidség okáért aristocraták neve alatt mindig és mindazokat értem, kiknek érdeke elkülönözve volt a népétől, s kik e fölött bármiképen s módon uralkodtak, s uralkodni vágytak.

És ez igy volt ezred óta; az egész nép sinylődött, szenvedett, s azért verejtékezve dolgozott: az aristocraták a kényelem ölén lakomáztak, dobzódtak, s nem dolgoztak semmit.

De ez aristocraták nemcsak henyéltek, nemcsak haszon nélkül tölték a drága időt, hanem ártalmasok voltak még akkor is, midőn eszük ágába sem jutott a népnek egyenesen ártani.

Minden mozdulatok oda vala irányozva, hogy magokat a néptől elkülönözve tartsák fön, mint nemesebb lényeket, s ez az egészre milly ártalmas vala; minden cselekvőségök, melly a jogtalanul elfoglalt vagyonuk körül nyilvánult, ártalmas vala, mivel ezáltal a bitorlást gyakorolták; de ártalmas vala időtöltésük, mulatságuk is, mert állatokat hizlaltak, fényűzésből kutyákat, majmokat, lovakat sat. tartottak, s ezek eledele a dolgozó néptől vonatott el; ártottak az által is, hogy végetlenné terjedt földeiket nem mivelék, roppant kerteket hagytak csupán haszontalanságokra, s ezek miatt a népnek rövidséget kellett szenvednie; de végre még cselédségök serege által is ártottak, mert sok embert vontak el a munkától, kiket henyeségre szoktattak s példáik által erkölcstelenségre ingereltek, tanitottak.

Szóval egész létele az aristocratáknak, ártalmára volt a népnek; mert az egész nép, ha nem viselte is a rabszolgaság nevét, valóságban az aristocratáknak szolgája vala; a nép mindig az aristocratáknak dolgozott, de ezek a népnek sohasem; ha tettek is valamit, mi a népnek kedvezni látszott, szemfényvesztés vala.

Mi azon jótétemény, mellyben az aristocraták a népet részesiték, a mit érte tettek? templomot épitettek számára; és e templom használt a népnek? mért nem használt volna, hiszen ott verték fejébe, hogy: boldogok a szegények, mert övék a menyország!!

De többet is tettek az aristocraták a népért; a templom közelében iskolát épithetni megengedték neki, söt néhol magok épiteték föl a kegyes aristocraták; és nem vala ez felebaráti szeretet? dehogy nem, hiszen itt tanulhatá meg a hitvány nép, milly nagy hálával tartozik földes urának ingyen kegyelméért; mert kényszeritheté e a nép, hogy neki még iskolát is épitessen.?

O még ennél is többet tettek az aristocraták; ha a pusztitó elemek viharkodtak fölötte; ha tüz hamvasztá el az egész helységet; ha jég veré el fáradságának gyümölcsét; ha vizár mosta el a pórnak gunyhóját: az aristocraták fölsegitették, holott nem tartoztak volna. És e jótétemény mindenkor egy részt rabolt el a pórnak emberi méltóságából; mert illyenkor sohasem maradhatott el e nyomatékos intés: lám milly jól rendelé el Isten, hogy nektek földesuratok van; nélküle most kolduláshoz szorulnátok; és ezt a nép hitte, hálát ada Istenének, hogy neki földesura van; s ha néha úgy egy olly gondolat merült föl agyából, hogy az ő sorsa nem igen irigylendő, hogy ő talán szinte úgy fel van jogositva Istentől a természetnek minden áldásiban részesülni, mint akármelly aristocrata: a jótétemény e gondolatot kitörölte lelkéből, s ezzel rabszolgasága félszázadra ujra megalapitva vala.

Néhol és némellykor a nép szolgaságából felszabadult, de szabadsága nem egyéb vala, mint szó, üres hang.

Megszüntek a pórcsaládok egyes aristocratáknak kizárólag rabjai lenni, hanem azért maradtak egészben, tömegesen a kiváltságos aristocratai osztálynak szolgaserege; a nép egészben mindig tulajdona maradt az aristocratiának, mert a földet ő foglalta el, s tehát az azon élő félállatok, az emberek éppen ugy tulajdonai, sajátjai voltak, mint az ökrök, nyulak, madarak és halak; azzal a különbséggel s módositással, hogy az ember önkezére dolgozhatott, de az aristocratia önérdekében hozott törvények által gondoskodott arrol, hogy a munkának összes gyümölcse az ő éléskamarájába folyjon. Hiszen nem rendelkeznek e az aristocraták közöl sokan még ma is majdcsak nem illyenképen?

Mit tön ebben a nevelés? Semmit. Ha eszmék terjednek, az abnormis állapotot kárhoztatók és szebb jövöt készitök, nem a nevelés kitüzött czélja ébreszti azokat, mert a nevelést aristocraták intézik ellenkező irányban, hanem a természetnek kimért törvénye szerént embernek minden akadályok daczára is fejlődnie, tökeletesülnie kell, mint már annyiszor mondám; innét jönek az eszmék.

Azon nevelésnek, mellynek egyetlen czélja vala az aristocraták érdekét, hatalmát fentartani, a népnek szolgaságát megörökiteni, igazi eredményeit még csak ezután érintjük.

Nézzük az életet minden nyilvánulásában. Milly elnyomatottságban élt e szolga nép, még a legdusabb fantasiáu költő sem birná lefesteni, hacsak közte nem nevelkedett 's élt.

Az aristocraták közöl sokan és sokszor panaszkodnak, hogy milly hoszszu az istenadta nap; halálra unják magokat, tehát ezeknek lehet némi fogalmuk arrol, mit tesz hajnaltol fogva késő estig marhaként dolgozni; hogy ez is lehet, legalább olly unalmas, mint a nyolcz kilencz órakor fölkelt aristocratának egész napi unatkozása, ezt hihetni; de nyomoru, száraz kenyér mellett, vagy éppen éhen marhaként másnak dolgozni, az aristocratának nincs annyi lelki tehetsége, hogy ezt képzelni tudja.

Igaz, maga a természet rendelte úgy, hogy dolgoznunk kell, mert sült galamb szánkba nem repül, de hogy egyik erején tul is, mint marha, törje zuzza magát, még pedig azért, hogy a másik henyéljen,

ezt a természet nem rendelte; de nem rendelte azt sem, hogy a népgyermek csecsemőségéből alig kifejtekezve azonnal gépileg dolgozzék az egész hoszszu nap.

A gyermeknek csupán mozognia, játszania, vezettetnie nevelés által, s tanulnia kell, de nem dolgoznia; legalább kényszeritve nem; hanem mit jókedvéből örömmel tesz: ha tartós munkára fogod, elsatnyul, elhitványul, nem lesz belőle az, minek lennie kellett volna.

A nehéz munka nemcsak a gyermeket törpiti el, teszi nyomorékká, hanem a kifejlődött férfi erejét is kimeriti; az élemedettet pedig éppen megöli.

Ha midőn az elnyomott, elnyomorult nép néha elég bátorságot vesz magának az aristocratákat jól megtekinteni, majd önkénytelenül ezen gondolat támad zsugorodott agyvelejében: valjon én és az aristocraták ugyanazon egy embernemet teszünk e? hiszen én olly nyomorék vagyok hozzájok képest? Illy borzasztó eredménye van a nevelésnek.

Az aristocraták mondják: milly buta e nép; de ne káromoljátok igy Istent, ha csakugyan hiszitek hogy van; hát nem ti tevétek e illy butává?

Olly körülmények közt, millyenek a népéi, mássá nem fejlődhetni, csak éppen azzá, millyennek lenni a népet látjuk.

Ő nem csak hogy örök munkára van kisded korától kárhoztatva, de mind azon rosznak is alája van vetve, mi ez elnyomottságbul természetesen önként foly. — És ki győzné mind azt elszámlálni, mi ebből származik?

Az egész népet két osztály teszi; egyik maga kezére, másik bizonyos fizetésért dolgozik. Mellyike szerencsétlenebb? nehéz megmondani.

A maga kezére jó reménység fejében izzadó néha boldogul, azaz van mit ennie, de boldog isten mennyi verejtékébe került, hogy a status fentartására szükségeseket levonva magának is maradhatott annyi, mennyi szükséges.

A fizetett munkás bére bizonyosabb, de csekély. Egyike sem élhet úgy, miként fáradsága megkivánná. Tudjuk, nemcsak étel szükséges az egészség fentartására, hanem jó eledel, tiszta levegő, lakás, ruházat, nyugodalom; és megvan e ez a népnek?

Menj ki közébe, tapasztalást tehetsz. Milly sokan hét vagy hónap számra sem látnak húst, mások a kenyeret is alig ismerik, testüket szenytől mállott rongy födi; lakásuk néhol vadak barlangjához inkább hasonló, de abban különbözik a vad állatokétól, hogy ezek nem zárják el, tehát levegőjök egyaránt tiszta, romlatlan, de a nyomorult ember csupán itt kezd okoskodni szerencsétlenségére, mert a kigőzölt, romlott, de melegebb levegőjét nem bocsátja ki viskójából.

Gyermekségétől hozzászokván, nem gondolja, hogy ez ártalmas; igaz nem is teriti egyszerre földhöz, ágyba sem veti, csak nyomorékká silányitja; ő azt hiszi, ennek igy kell lennie.

De röviden szólva a nép sokkal boldogtalanabb volt, mint az aristocratáknak cselédei; sőt a csupán anyagi életet tekintve —pedig a nép szellemi élvezetet még nem igen ismer— az aristocraták lovainak, kutyá-

inak, juhainak sat. jobb dolguk volt, mint a népnek. Ha mégis a nép közöl valaki végső szükségétől kényszeritve az aristocraták fölöslegét csak érinteni merészlé: börtönbe záratott, vagy gályára vitetett, tolvajnak, becstelennek bélyegeztetett; vagy szeszélyük szerént halálra is itélteték. És mi okozta mind ezt? a nevelés. És ki intézte úgy a nevelést, hogy illy sükere legyen? furcsa, maga az aristocratia. De hiszen ez sem jelent emberi érzést? bánták is az aristocraták.

De a nyomor néhol és néha annyira ment, hogy gyermekek, öregek és aszszonyok az aristocratáknak pazar fényü palotáik környékén a szabad ég alatt éhen fagytak meg; gyakran a kétségbe esettek öngyilkosaik levének; néha a szülők magok ölték meg gyermekeiket, hogy a nyomortol megmentsék; mások idegen vallásu elnyomóknak adták el pénzen gyermekeiket, hogy csak magok az éhenhalástol megszabaduljanak.

Én magam, ki e sorokat irom, az egész családdal, mellynek tagjai számát nevelni szerencsétlenségem volt, 1816 — 1817-ben kevésbe mult, hogy éhen nem vesztem; az éretlen gyümölcsöt megfőzve ettük, s úgy háritottuk el a borzasztó éhhalált, pedig földesurunk Esterházy gróf, rosnyói püspök is vala egyszersmind.

Mért kelle ennek igy lennie? Azért, mert az aristocraták' nevelési rendszere úgy kivánta. Mért nem kelt ki a nevelés az egyenlőtlenség ellen? mért nem hangoztatá szavát a jogtalanul elfoglalt tulajdon ellen? azért, mert az aristocraták önérdeke nem engedte.

Miután a pénzt feltalálták hogy hasznunkra szolgálna, ez a bajt még inkább nevelé, mert az aristocratáknak módot szolgáltatott termesztményeiket aranyra és ezüstre változtatni, miáltal gazdagságukat szüntelenül nagyobbithaták.

A pénz képviselvén mindent, kiki csak arany és ezüst után áhitozott; ez lön a földi Isten; ezt kezdék az aristocraták bálványozni; őket a nyomorult utánozni erőködött. Pénzszerzésben semmi eszköz nem lehete alacson: atyagyilkolás, rablás és mérgezés, vagy kézi munka mindegy vala.

Többször emlitém fölebb, hogy minden rosz az eredeti ős tudatlanságbol származott, de minthogy egyik rosz a másikat szüli, az elhatalmasodott romlottságnak, nyomornak, (minden gonoszságnak legközelebbi okai, legbövebb forrásai ezek: tulajdon) egyenlőtlenség, pénz.

Nem tekintve miként támadt a tulajdon, tudnillik önkénti elfoglalás utján, hanem föltéve, hogy társadalmi intézkedés szerént mindenkinek tökéletesen egyenlő joga van kölcsönös alku szerént annyi tulajdont szerezni, mennyit bir: ekkor a tulajdon nem annyira kárhozatas, s igy ennél fogva a pénz sem torlódhatnék olly egyenetlenül öszsze; olly pusztitást az emberiségen nem vihetne végbe; mert ha egyik másik a társaságban különös szerencse, örökösödés sat. által rendkivül megvagyonosodnék is, a sulyegyen soha meg nem bomlanék, mivel a dolgok természete szerént az igen megvagyonosodtak csak kevesen lehetnének s gyermek ik, vagy unokáik a nagy vagyonnak, vagy torkára hágnak, vagy nem képesek rabszolgák — szelidebben kifejezve: jobbágyok — hiá-

nyában fentartani; tehát e kettő: tulajdon és pénz menthetők volnának, de az egyenlőtlenséget józan ember védeni nem képes soha.

Ha valaki többel bir, még pedig önkénti elfoglalás következtében, mint a mennyire szüksége van, és e fölösleget megtartani erőködik, ha bár milliók szükölködjenek is ez által és e miatt: ez olly világos jogtalanság vagy igaztalanság, mit csak valóságos esztelen tagadhat.

Hiszen az talán csak kétségbe vonhatlan, hogy a természet minden embert születése óráján följogosita létezni s boldogulni. Van e az emberek közt valaki annyira bolond, ki azt birja állitani, hogy a természet csak némellyekért árasztja áldását, a többit abbol kirekesztette? Isten nem alkotott sem gazdagot, sem szegényt, hanem embert, s a természet senkire különbséget nem tön, hanem akarja, hogy áldásában mindenki egyenlő bőségben részesüljön, legalább munkája és fáradsága arányában. És minthogy minden fölösleg a többiek szükölködésén alapul: ezt a természet törvény, a józanész, az igazság és az emberiség, folytatott bitorlásnak tekinti. A jogtalanságoknak ezen legelsője, egyszersmind legfőbb is, mit ember végbe vihetett, mert nem ebből származik e minden egyéb jogtalanság? Következésképen az önkényi elfoglalásnál fogva lett aristocraták minden cselekedeteiben ben foglaltatik az igaztalanság mindaddig, mig a fölösleget védelmezik. —

Moralitásuk, felebaráti szeretetük hazugság; mert lehet e azokban moralitás, kik fölöslegüknek bitorlása által milliókat kárhoztatnak szükölködésre?

Miként f lebb a második részben, úgy hiszem többször emlitve van, az illy bitorló aristocraták nem mondhatják magokat keresztényeknek, mert vallásunk tanitója Jézus soha sem hirdette, hogy legyenek némellyek közületek gazdag aristocraták, mások pedig szegények; ő arra tanitott, hogy testvéri szeretettel viseltessünk egymás iránt. Ki fölöslegesen, szükségtelenül is foglalt el, azaz ki elfoglalta azt, mire embertársának természete szerént szüksége van, az nem szereti embertársát, s ki ezen jogtalanul elfoglalt fölösleget védelmezi, bitorolja: abbol kialudt a felebaráti szeretet.

V. FEJEZET.

Folytatás.

Milly nagy a szokás hatalma! s milly igaz e közmondás: a szokás második természetünkké válik.

A kis gyermek, midőn először lát csirkét vagy akármi baromfit megölni s elvérzeni, annyira sajnája, hogy keservesen sirni kezd, s alig lehet megkérlelni; még másodszor, harmadszor is sir, midőn ölni lát, de már nem olly keservesen, s gyakran látván ezt ismételni, végre megilletődés nélkül nézi; azt tulajdon gyermekeimen tapasztalám, s mindenki tapasztalhatja övéin, csak legyen béketürése erre egy kissé ügyelni.

A mészáros eleinte sajnálja a levágandó marhát, de aztán csak ugy sujkolja mint a hasitanivaló fát.

Az ember ollyan alkotásu, hogy mindent megszokik: jót, roszat. Az aristocraták is tehát megszokták ezredévi gyakorlás alatt a népet igahuzó baromnak nézni. Hol egyik másik nyomorult paraszt elerőtlenülve roskad le a munkában, csak úgy tekintik, mintha valamelly elcsigázott ló a hámbol dölt volna ki; nincs könyörületesség iránta; mert a szokás második természetévé válik.

A gazdaságbol szükségkép következik a henyeség. Ez magában véve nem volna nagy hiba, mert mig a vagyon tart, addig a gazdag senkinek terhére nincs, mivel magáébol élhet. De mi a henyeség következése? O azt már ugy röviden, kevés szóval nem lehet megmondani, hacsak azt nem mondjuk, hogy abbol egész tengere árad ki a vétkeknek. Ha azonban meggondoljuk, hogy ember munkára van teremtve, s ha meggondoljuk még azt is, hogy a ki munka nélkül él, szükségkép kell, hogy valaki más helyette munkálkodjék: igy a henyélés maga, bár első tekintetre ártatlan dolognak tetszik is, mégis zsarnokság, bitorlás.

A gazdag s munkálkodni nem kénytelen aristocraták mit tegyenek? mert egész nap csak nem alhatnak. A phantasiák szárnyain más regiókba emelkednek vagy leereszkednek; a fényüzésnek országába ragadtatnak. És szükséges e az itt folytatott pulya életnek minden változatát leirni? A bolondságoknak ezer meg ezer nemét megkisértik, tollam azt adni leirni: erőtelen játék, bujálkodás, csábitás, megvesztegetés lett közönséges foglalkozásuk a dorbézoláson kivül.

Nem elégedtek meg azzal, hogy érettük a férfiak, ifjak és atyák véres verejtékezve dolgoztak, hanem pénzükkel ezeknek lányaikat és feleségeiket csábitották el, s a szolganép családi és házi boldogságának még romjait is feldulták. Valjon nem a nevelés eredménye e ez? Hiszen ők mint hatalmas urak, aristocraták ezt jogosan teheték; mert ők határozhaták csak el önkényük szerént, mi a jogos és jogtalan; szabad e vagy nem, s kinek szabad, kinek nem mások feleségeit és lányait vágyaik kielégitésére használni?

El volt ugyan mondva, sőt az ugynevezett törvényekbe is volt téve, hogy illyes valamit nem szabad tenni, de kinek szóltak a törvények? csak a népnek; az aristocraták szemfényvesztő játékot üztek velök.

Mit tön, és mit tehete a nevelés? Az aristocraták érdekében a legelső és legnagyobb jogtalanságot, az őskori foglalmányt természetesnek s törvényesnek megalapitá; s azon legelső jogtalanság következtében kényszeritve voltak minden belöle származott igaztalanság elkövetésére; szóval, kénytelenek voltak arra törekedni, hogy a nép tudatlanságban maradjon, nehogy az első önkénytes foglalmányt jogtalannak ismerje meg.

Igy tehát sükeretlenül inték a népet moralitásra; hasztalanul ajánlották a jámborságot, mértékletességet; a papok eléggé predikálták a religiót, de foganata nem volt, nem lehetett, mivel cselekedetük s példájuk hatalmasabban buzditotta a népet követésükre, mint sem tettetett beszédük a rosztul viszsza tartoztatni tudta volna.

Midön a nép minden akadályok daczára mégis annyira értelemre fejlődött, hogy ez állapotot, a közte és az aristocraták közti viszonyt igaztalannak megismeré, ennek megismerése csakugyan nem kivántatott más mint közönséges ész, s minthogy elég ereje nem volt a dolgokat megváltoztatni: miként tudott, úgy igyekezett magának némi kárpotlást szerezni: a gazdagokat a hol lehetett, csalta, meglopta; ez igen természetesen szokássá, a szokás pedig második természetté vált; a lopás és mindennemü csalás megöröködött, általánosan elterjedt; és ekkor már nem keresék, nem tönek különbséget gazdag e valaki vagy szegény, hanem loptak, csaltak hol szerét teheték.

Ezt tapasztalván az aristocraták, szigorubb és kegyetlen rendszabásokhoz nyultak, hogy a népet e szörnyü vétektül viszszatartsák; de a kegyetlen rendszabásoknak vagy semmi kivánt sükere, vagy ellenkező hatása volt, mint a mit belölük reméltek.

Hasztalanul tölték a szegény rablók és tolvajok a börtönöket, ez senkit viszsza nem ijesztett. A gazdagok az ösfoglalmány következtében bitorolták a mást, a szegények pedig részént már szokásbol lopták a mást. Bitorlás és lopás volt a közönséges foglalatosság.

Igy tehát gazdagok és szegények tolvajokká, rablókká, bitorlókká lettek.

A csalásnak és lopásnak minden módját és nemét elszámlálni nem akarom, hiszen gondoljon az olvasó a mit képes, az mind szokásban volt s részint van, s mind az, mi innét származik.

Ime az elfoglalásnak, az egyenlötlenségnek és az azt helybenhagyó nevelésnek borzasztó eredményei.

Maga az egész élet csalásbol, lopásbol, rablásbol, foglalásbol, hamisitásbol, ragadozásbol sat. állott; mert ha a társadalom alapja önkénytes foglalás, tehát rablás vala, nem természetes e, hogy a társadalmi életnek minden jelensége csalásban nyilvánul?

Még olly módok is, mellyek törvényeseknek ismertettek, nem valának e merő csalások, rablások, mint: egyedarusság, börse, bank, bukások, lotteria, hadakozások sat.? —

De nem akarok igaztalan lenni, megengedem, hogy mind a gazdagok, mind a szegények közt találtathattak kivételek, hanem egészben állt, mit imént mondottam.

Söt még azok is, kiket kivételekül gondolhatunk, akaratuk ellen kényszerülve voltak az általános csalásban részt venni, mivel az egyenlötlen vagyon természetéből kifejlődött veszedelmes irány ellenállhatlanul magával ragadá öket.

E csalás és lopás azonban nem maradhatott csupán csalás vagy ragadozás, hanem elkövetkezett, minek belöle következni kellett: kegyetlenség erőszak, kinzatás, borzasztó vallatás: hol van a pénz vagy arany elrejtve? s hogy a tolvajok el ne árultathassanak, az agyonverés, gyilkolás.

Nem szükséges mondanom, hogy gyermekek pénzszomjtul ösztönöztetve tulajdon szülöiket is megfojták, méreggel eteték, szóval kivégzék.

Az olvasók magok tudják, a tolvajlás annyira ment, hogy gyermeket loptak, megölték, husát elárulták, ártatlan lánykákat ragadtak el, részént hogy magok a rablók megferteztessék, részént hogy másoknak e czélra eladják s magoknak pénzt szerezzenek. És ez mind, de nem csak ez, hiszen alig emlitettem valamit, hanem mind a mit csak az elidegenités neve alatt érthetünk, a tulajdon gyümölcse. Vagy más szavakkal a nevelés eredménye.

De nem csak a lopás, a hamisitás, rablás, gyilkosság sat. származott a tulajdon vagyon megalapitásából, hanem száz meg ezer másféle bün, szóval minden vétek, mit az emberiség életében elkövetetni láttunk.

Ha ki nem hiszi az olvasók közöl, hogy minden rosz innét származik, ugyan kisértse meg, (f ö d ö z h e t e f ö l m á s f o r r á s t, m i n t a z e g y e n l ö t l e n s é g, s e l k ü l ö n z ö t t t u l a j d o n)? Mig ez tart, a vétkek meg nem szünhetnek; az o k o z a t o t kiirtani akarni, mig az o k fen marad, kábaság.

(M i g a n e v e l é s a z e g y e n l ö t l e n s é g é s t u l a j d o n e l l e n n e m k e l k i á l t a l á n o s a n, a d d i g a j a v u l á s c s a k i g e n l a s s a n t ö r t é n i k).

Milly leverő, mennyire elszomoritó, midőn látjuk, és e napon ez órában látjuk, hogy még a tudományos emberek is az aristocratákat valami felsöbb lényeknek nézik!

Ugyanis legyen bármi, bárhol, bármikor valami öszszejövetel, ha két három aristocrata is jelen volt, el nem mulasztják ezeket kiemelni, megnevezni, megkülönböztetni, mintha azoknak unokai, kik fölöslegesen foglaltak el a mindnyájunk sajátja földbül, érdemesbek volnának a többinél. Nem azt teszi e ez, hogy az irók magok is eszközlik a gonosznak terjedését?

Tekintsük a szomszédokat egymás irányában; a vevőket, eladókat, az örökösödőket, hány millio pört kezdettek ezek egymás ellen a tulajdon birtok miatt? és ki birná azoknak szomoru következéseit elszámlálni?

Ha lehetne mindazokat megkérdeni, kik valaha biró előtt álltak, kikre itélet mondatott ki, valjon nem azt felelnék e, hogy a tulajdon birtok és egyenlőtlenség okozta ügybajokat?

(É n t ö k é l e t e s e n m e g v a g y o k a r r o l g y ö z ő d v e, h o g y m i n d e n g o n o s z t e t t, a t u l a j d o n v a g y o n n a k k e s e r ű g y ü m ö l c s e); bár csak olly elevenen előadni tudnám ezt támogató okaimat, a mint e meggyőződés benem él.

De nem is kisértem meg okaimmal győzni akarni. Nyissuk csak ki szemeinket s nézzük az életet, a mint van. Virágukban levő lányokat látunk a szeméremből kivetkezve, e legelső ékességökröl megfeledkezve, szóval elvetemedve, feslett életüekké elfajolva; mért? azért, mert valamelly gazdag aristocrata sok pénzével lábárol levette, vagy szülői valamelly gazdag által tönkre tétettek, s a tulajdon édes anya vezeté lányát ez utra; vagy más neme az igaztalanságnak kényszerité e lépesre; igy becsületet vesztetten nem maradt egyebe, mint az életmódot folytatni. És mért teszi ezt, hiszen másképp, munkálkodva is bekereshetné

kenyerét? kérdi talán valamellyik olvasó. Igen ám, de ő munka nélkül könnyen és czifrán akar élni, mint az aristocraták hölgyei.

Magok a szülők is eladják lányaikat, hogy valamit könnyitsenek sorsukon. A hivatalnokok nem érik be fizetésükkel, mert az aristocratákat akarják utánozni, s ha nem képesek a divatnak minden áldozatot megtenni: az alatt mig ők hivatalukban vannak, kedves feleségeik és lányaik más módon, paráználkodva keresnek valami legujabb divatu darab ruháravalót.

És ez csak azért történik, mivel az aristocraták vagyona több, nagyobb fényt üzhetnek, de a hivatalnok cselédei is e fényüzést legalább megközeliteni törekednek. Tehát nem a vagyon egyenlőtlenségének következése e ez?

Tekintsük a házasságokat, de azoknak minden borzadalmas következéseit nem vagyunk képesek elősorolni.

Minthogy vagyon, vagy pénz körül forog minden kérdés a kötendő házasságokban, s a személy maga, erényei, jótulajdonságai, kevés, vagy gyakran semmi nyomatékuak: mi következik ebből egyéb, mint az, mi roszat a családi életben láthatni.

A szülők mély számitásuk és combinatiojuknál fogva nem engedhetik, hogy gyermekük ahhoz menjen férhöz, vagy azt vegye el, kit szeret, hanem ők magok elkészitenek minden utakat, mellyeken a házasságnak megtörténnie kell, vagy is inkább miként juthatni több pénzhöz, vagyonhoz. A két házasfél nem csak nem szereti egymást, de még csak legkisebb hajlandóságot sem éreznek egymás iránt; vagy ha egyik fél, például a vén pénzes férfiu szereti is a másikat, a szép fiatal menyecskét: ez ellenben gyülöli; mert szerelmét s vele mindenét áldozatul kelle adnia. Ha tetszik, ha birjátok, számláljátok el magatoknak mind azon gonoszt, rendetlenséget, bajt sat. mi ilyekbül a társas életre árad.

Az aristocraták mindig onnét indulnak ki, hogy kevés, csak két, legfölebb három gyermekük legyen, nehogy a vagyon és gazdagság széttdaraboltassék, tehát részént a házasságon kivül töltik be nőszési vágyukat, részént a foganzhatási tehetséget rontják meg mesterségesen, erőszakosan.

Ezt utánozzák bennök mások, s e gonosz terjed; minden következményeivel átmegy lassanként az egészre. Ellenben a szegények rendszerént sok gyermeket nemzenek s a nyomorultak számát nagy mértékben nevelik, mi által sorsuk csak nyomasztóbb és aggasztóbb lesz; mert minden ujon született nyomorult, saját boldogtalanságát magával hozza, részént még más nyomor is várakozik rá, tehát nem könyité a már meglevő szerencsétlenek sorsát, sőt neveli.

Ha már az igy elszegényült nép még nyomorultabbá nem akar lenni, nem házasodhatik, és mi ennek következése? vagy sodomiai bün, önfertöztetés, vagy az, hogy élnek miként az állat, s ha valamellyik férfi, hajadont fatu megterhesit, fölcsinál, a szerencsétlen elsőbben szégyenli magát, s az uj leendő szerencsétlent vagy még méhében megfojtja, elveszti, vagy mihelyt megszületik, életét veszi, vagy kiteszi.

A ki részletességeket szeret, vizsgálódjék csak ezen álapot eredményeiről.

Néhol titkos szülintézeteket, lelenczházakat épitettek s azt hivék, azzal a bajon segitve van, holott ha mélyebben tekintünk a dologba, kénytelenek vagyunk arrol győződni meg, hogy ez a bajt még inkább nevelte.

Szelidült vadsága, de ez intézkedések által, azon rosz, helybenhagyatott, megerősödött.

A papok nőtelensége, a katonák nem házasodhatása, a számtalanféle hivatalnokbelicek közöl a másod és harmadrendűek, kiknek fizetése kevesebb, mint sem hogy abból családosan rangjuk szerént, — mint ők mondani szokják — élhetnének, szükségessé tették a kéjhölgyeket.

A statusok, vagy jobban mondva a kormányok, ezt nem csak türték, de söt igen helybenhagyták.

Azt hiszem nem kell mutogatnom, mennyire segité ez elő az erkölcsi romlottságot.

Csak emliteni fogok rövidség okáért az ezer meg ezerféle hibák közöl némellyeket.

Minthogy a dolgok olly viszásan fejlődtek ki, hogy pénzre mindenkinek legnagyobb szüksége lön, magok a tudományos emberek is nem arra törekedtek, hogy a dolgok jobbra változzanak; semmi nemesebb hivatást nem éreztek magokban a romlást akadályozni, hanem intak ollyat, mi által pénzt reméltek kaphatni; irtak ollyat, mi a feslett erkölcsü aristocraták érzékeit csiklandoztatá; szóval segiték a romlást bujaságra ingerlö regényeik által.

Az aristocraták unalombol vadászatban tölték idejök egy részét, s a milly kegyetlenül üldözék a vad álatokat, ez szokásukká lön az emberek iránt is. —

Mások játékba ölék idejöket; némellyek csupa mulatságbol, mások hogy pénzt nyerjenek, s gyakran a helyett hogy nyertek volna: tönkre jutottak, s családukat veszedelembe hozák. —

A fényüzés általánosan mindnyájokon erőt vett: lakásban, ruházatban, élelemben, cselédségben egész a bolondulásig mentek; ezek kimeriték minden forrásaikat, s hogy magokon segitsenek, a népet még inkább kezdék sajtolni, hogy esztelenségük által okozott bajaikbol menekedhessenek. —

Az udvariasság, a gyöngédség annyira tulfeszitetett, hogy mind a férj, mind a nő egymásnak hibás lépését megróni is illetlennek tartá, úgy annyira, hogy mindegyikük a hitves mellett, szeretőt külön tartott, változtatott, mi temérdek költségbe került. —

Mind a szinészet, mind a regények, mind a festészet, csak szerelemre, testi gyönyörre, bujálkodásra ingerlettek. —

Az éjeket vigalomban, tánczban, szerelmeskedésben, csábitásban tölték, s a drága napot álomra forditák, s igy forgatták fel a természetiséget. —

Az örök mulatság lön egyetlen foglalatosságuk, s e miatt nem értek többé rá gyermekeiket ápolni, nevelni: azokat idegen szolgákra, fogadott cselédekre bizták. —

Tudjuk a közmondást: pénz emberség, ruha tisztesség; e közmondás az általános romlottságnak köszöni eredetét; mert magát az embert semmibe sem vették, ha csak pénze és czifra ruhája nem volt; tehát éppen nem csodálhatni, hogy mindenki csak pénzt szomjazott.

De nem azt akarom ezzel mondani, hogy mindenki pénzre vágyott, hanem tulságosan vágyott. Az aristocraták vetélkedtek —pénzük levén— egymást felülmulni fényüzésben; a polgárságbol feltünedezett vagyonosok utólérni törekedtek az artstocratákat, minden döreségeikben; ezek ezt látván kettőzteték bolondságaikat, mert hogy valami polgárféle hozzájok hasonló fényt üzzön, azt nem tűrheték; az által magokat lealacsonitva lenni hitték.

És higyék el az olvasók, e féltékenység, e hiuság által adák a halálos döfést maguknak; ezek kiforgaták öket mindenből, mi a természettel egyező; s igy fel kell olvadniok, mert a miben semmi természetesség nincs, annak e mi természetes világunkban nincs többé helye. —

Mint mondám, a polgárság igyekezett az aristocratákat mindenben követni, utólérni, de ha lehetne még felül is mulni; mi azonban haszontalan volt, mert a gőgös aristocraták mégis csak úgy nézték öket, mint hitvány népet; vele öszsze nem vegyültek.

Mit tettek a vagyonos polgárok, hogy az aristocratákkal daczoljanak? nemességet vásároltak a fejedelmektől.

Uj, veszedelmes időszak kezdődött az emberiség történetében; a fejedelmeknek véletlenül s reménységükön felül gazdag forrás nyilt meg.

Nemességre áhitozott minden vagyonos, midön a kezdet meg vala téve.

Ennek szomorú következéseit nem akarom elszámlálni; ez feneketlen tenger, mellybül ki nem birnék gázolni; csak azt mondom röviden, midön a vagyonosok közt ez eszme megszületett, terjedt, s a kórság elhatalmaskodott: megszüntek arra törekedni, hogy e m b e r e k k é legyenek: mindenik n e m e s s é akart lenni.

Kell e több? bocsátkozzam e részletességekbe? A kinek szeme van, nyissa fel, és lássa a következést.

Ha semmi más hibája és gyarlósága nem volna embernek, csak az, hogy ő vágyik nemesi diplomára, ez maga elég arra, hogy semmivé legyen; e vágy elterjedve, általánosodva a hazát szükségkép tönkre nyomoritja.

Az emberek némellyikei kétféle életről beszélnek: társas élet, politikai élet; én csak egyféle életet ismerek, azzal a módositással, hogy némellyek szabadság és jogok gyakorlatában, mások szolgailag élik végig életüket.

A melly nép szabad, annál föltalálhatjátok mit politikai élet alatt tudtok érteni, úgy szinte azt is, mit társas életnek kivántok nevezni: ellenben a szolganépnek sem politikai, sem társas élete nincs; ennek élete egy a baroméval; mig dolgozik, mig eszik, mig aluszik addig nincs társalgása; ezen kivül más ideje nem létez.

Fölebb mondám, hogy az aristocraták önérdekükben szerkesztett rendszabásokat törvényeknek nevezték, s ezek csak a népre nézve voltak kötelezők; emlitém azt is, hogy tehát az úgynevezett törvényhozói

jogokat magoknak tarták fen, ha csakugyan törvényeknek akarjátok nevezni a nép elébe szabott szigoru rendeleteket: most lássuk mik voltak azok, miként intézkedtek, miként igazgatták a statust?

Az önkényü és fölösleges foglalmány által a legelső joglalanság elkövetve levén, ha az elfoglalt tulajdont természetszerüleg közösre viszsza bocsátani nem szándékoznak: szükségkép mindig uj meg uj joglalanságot kelle elkövetniök; mert ha a későbbi intézkedések jogosság szempontjából történtek volna, ugyan ennélfogva az ősi foglalmánybul támadt tulajdonnak természetesen meg kellett volna szünnie; igen de ezt az aristocraták nem akarták, s őket mint aristocratákat tekintve nem akarhaták, hiszen ha ezt akarják vala, magok szüntek volna meg aristocraták lenni; ugyanis, jogosság és aristocratia együtt nem képzelhetők.

A magoknak önkényleg teremtett jogokat tehát fentartaniok szükségkép kellett, hogy az által, bitorlott vagyonukat megörökitsék; hatalmukat neveljék; szóval hogy ők tegyék a statust, a nép pedig szolgálatukra legyen; ez nem egyik vagy másik országban, hanem egész Europában.

Tehát akár mindnyájan gyülekeztek öszsze, akár pedig csak képviselőiket küldék azon ürügy alatt, hogy a haza közérdeke, s közjava fölött tanácskozzanak, hogy a társaság jólétének előmozditásárol értekezzenek: szükségkép mindig a magok önhasznát kelle szemök előtt tartaniok, mert mihelyt a közjórul tanácskoztak volna, az önkényü foglalmány következtében bitorlott tulajdonukat kell vala megtámadniok, mivel közjó és a szükségesen felül levő tulajdon egyszerre, egy helyen meg nem férhetnek.

Ha midőn tehát alkotmányrul volt szó; ha midőn constitutiot készitettek: a nép ennek csak nevével volt kénytelen megelégedni; annak hasznában részesülni az aristocraták, mint alkotói, magoknak tartották fen.

Mutassatok csak egyetlen egy constitutiot egész Europában, melly szerént a joglalan foglalmány következtében bitorlott tulajdon eltöröltetett, vagy eltöröltetni csak inditványoztatott volna is.

De kevesebbet mondok, tétetett e valahol kisérlet legalább arra, hogy a joglalan tulajdon annyi egyenlő részre osztatnék, a hány ember a társaságban találtatik? mert csak úgy lehetne némikép az ős foglalmányt menteni, a tulajdont védeni, ha valahányszor a társaság egy uj taggal szaporodik, vagy egygyel fogy, mindig ujra, s mindig annyi egyenlő részre osztatnék, a hányan annak tagjai volnának; de ez minden képtelenségek legnagyobbika lenne, mert minden nap ujra kellene a földet osztani.

De ha naponkénti felosztás nem volna is képtelenség, vagy minden tagnak csupán földmivesnek kellene lennie, vagy minden tagnak földmivelése mellett mindennek kellene lennie; élelmén kivül minden szükségest magának kellene készitenie; igy nem lehetne külön kézmüves, kereskedő, müvész sat.

Ha midőn tehát azt mondom: az aristocraták magok készitek a constitutiot, magok hozták a törvényeket, úgy hiszem eleget, mindent mondottam; ez által ki van jelentve, hogy minden úgy intéztetett el,

miszerént ők magok uralkodhassanak, a nép pedig szolgailag elnyomva maradjon.

Szóval, a constitutio és törvények nem egyebek voltak, mint az aristocraták önérdekét védő akaratuknak kifolyása.

Vegyétek most elő képzelődő tehetségteket, s a mi siralmast, nyomoruságost, igaztalant, fonákot kigondolni tudtok, az mind önkényt folyt, következett az aristocraták által szőt constitutiobol. És mégis néhol: népfelség, képviselők, szabadság, törvény előtti egyenlőség sat. szavak hangoztak ajkaikrol, holott mind ez valóságban nem vala; mert a nép, szolgacsorda maradt.

Mind azzal keveset gondoltak: átlátja e a nép, hogy vele csak komediát játszanak vagy nem, hiszen a hatalom kezökben volt.

Statusrendszerüket tehát tökéletességre fejtették ki, mert a végrehajtó hatalmat királyra, vagy királynőre bizták, olly engedélylyel, hogy az elsőszülött azt örökségkép nyeri.

Néhol a király csak eszköze volt az aristocratáknak, másott ezek voltak amannak eszközei; de akár együtt, akár elkülönözve őket, érdekük a népétől különbözött, s miként fölebb megmutatám, különböznie kellett.

Maga a király és királyné felségnek neveztettek — és mégis népfelségről is beszéltek —, gyermekeik fenséges czimet viseltek, a népnek czime volt: alattvalók, jobbágyok.

Hogy pedig a népet lehető mélyen alázzák, a magok uraságát állandositsák: példaadásul magok a király előtt leborultak, térdet fejet hajtottak, és őt isteniteni kezdék.

Jövedelmeül rendes adót hoztak be, mit a nép fizetett, azon kívül minden olly források, mellyekből jövedelem folyhatott ki, mint a statusokban ismerjük, a király számára tűzettek ki, mert neki igen fényes udvart kell tartania. A következést nem szükséges mondani; kinek józanesze van, maga vonhatja.

Az aristocraták constitutiojuk értelmében felhatalmazák a királyt minden hivatal betöltésére, hiszen a földbirtokkal járó képességnél fogva csak közülük nevezhetett minden hivatalnokot, de hagyatott gyakran nyilás azok számára, kik a nép közől kitűntek; kik pénzen és czimen és nemességen mindig megvásárolhatók voltak.

Valóban a kormányzási rendszer igen jól ki volt dolgozva, vagy is inkább kifejlődött; mert bár hol és mikor emelkedtek ki nemesebb lelkű férfiak a népek közől, ezek érdekeért küzdendők a fejedelmeknek vagy kormányoknak ezer módjuk volt az illyenek száját bedugni; a magok érdekéhöz megnyerni, s megforditott irányt adni nekik; mert az ember gyarló, ezer jelesnek látszó között egy alig maradt meg szilárdul föltétele, elvei, s a nép érdeke mellett.

Maradt tehát a nép átok alatt előbbi álapotában.

A dolgok természete, a tévesztett irány, az egész úgynevezett nevelés, a társadalomnak alapja — ha mégis társadalomnak lehetne nevezni —, a jogtalanság, magokkal hozák a fonák fejlődést, a természetlen miveltséget, mi főkép csak fényüzésben állott. Ez pedig mindig csak pénzt meg pénzt kivánt.

A nevelés és vallás és politika összszemunkálva azon meggyőződésre birták a népeket, hogy az uralkodókat, királyokat Isten maga rendelte s, hogy ezeket, legalább mint félisteneket kell tisztelni.

Ha már illy félistenek erre meg arra pénzt kivántak, a nép utolsó garasát is odadta; e pénzt magok a királyok el nem temették, sem meg nem ehették, hanem átszivárgott a körülöttük közel élő aristocratákra; innét részént ismét viszsza a királyokhoz, részént pedig a fényüzésre szükséges kelmék készitőikhöz, de az adóknak ezer neme utján ismét az udvarokhoz folyt öszsze.

A királyok voltak a sziv a statusban, mint testben a valóságos sziv, hová és honnét folyt a pénz.

Az adó külön nemeit nem számlálom el, csak annyit mondok: midőn a gyermek anyja méhéből kijött, adóznia kelle a papnak, adózott végig az életen még leheleteért is, és midőn megszünt élni, adóznia kellett, hogy a föld alá tegyék. Ime a nevelés eredménye.

Mondám, hogy a nép Isten helytartóinak nézvén a királyokat, utolsó garasát is odaadta, ha kivántatott; mert hiszen neki e földi nyomoruságért örök boldogság igértetett: de végre nem győzte a sokát, hite ingadozni kezdett; s nem hiheté, hogy minden adóját az ország haszna kivánná; mert — ugymond —, hiszen én is csak teszem az országot, és még sem érzem semmi hasznát annyi adózásomnak; hogy pedig földi hasznom helyett mennyeit igérnek, ugyan nem ámitás e, ha ők nem igyekeznek hasonló nyomor által arra magokat érdemesiteni?

Midőn a nép közt e kétkedés megszületett, az erkölcsi romlottság hatalmasan terjedt, mert minden adózó igyekezett vagyonának egész mennyiségét eltitkolni, hogy minél kevesebb adó essék rá, következésképen mindig nagyobb erőre kapott a hazudás, a csalás, úgy hogy végre méginkább közönségessé lett.

Az emberek becsületszava semmit sem ért többé; innét a nem hivés, a gyalázatos fürkészés, kutatás az életnek minden viszonyaiban; még a haldoklók ágyát is felforgaták, feldulták, a határszéleken az embert meztelenre is vetkezteték. Mivel a csalás és hazudság általánosan elterjedt, senki szavának nem hittek.

Csodálhatni e, ha illyenekre az ember lelke fölháborodott; csodálhatni e, ha még a legbecsületesebb ember is végre csalárddá fajult, midőn látta, hogy becsületessége semmit sem használ? Végre inkább azt kelle csodálnunk, ha ember igy lealacsonitva, ingerelve méltó boszujában roszabbakra nem vetemedett volna.

Azonban minden pénzbeli adóztatás még türhető vala, de a legkegyetlenebb, a legborzasztóbb volt a véradó.

A haza védelem nélkül nem maradhat, mondák az aristocraták; igen de a haza övék vala, tehát nem nekik kelle e azt természetesen védelmezniök?

És mégis mi történt? a népnek, a jobbágyoknak, a szolgáknak gyermekei közöl öszszeirattak, öszszefogdostattak és öszszefüztek hatvan, hetven, vagy száz ezer legderekabb ifjat és ezeket állitták ki, hogy a hazát védelmezzék; az aristocraták vagyonának, a jogtalan tulajdonnak megmaradhatásáért magokat föláldozzák.

Magok az aristocraták csak annyiban vettek részt benne, hogy néhány forintért egyegy élhetetlen szegényt fogadtak magok helyett; vagy ha személyesen mentek némellyek, csak azért tevék, hogy a hadseregnek parancsoljanak, azt vezéreljék; csak azért rendeltettek a népből álló hadseregnél vezérekül, parancsnokokul, hogy valamiképen módja ne legyen a népfiakbul álló seregnek a maga érdekében egyszer tömegesen müködhetni, s a szolgaság bilincseit széttörhetni.

Innét van, hogy valóságos csoda volt, ha a népfiai közöl egyegy csak ezredességi rangra vihette; ha éppen találtattak rendkivüli bátrak, jelesek köztük, különös ovatosságbul érdekük biztositása végett előbb nemessé, báróvá, vagy gróffá keresztelék; ez által a nép közöl kiszakaszták, s az aristocraták osztályához csatolák s ezek érdekének bajnokává fölkenték. Milly gyönyörü politika, s milly felséges az iskola, mellyben ez fogamzott, s milly dicsők az eredmények!

De minek szüntelen hadi lábon állni a seregnek még akkor is, midőn sehol ellenség nem mutatkozik? ezt kérdezhetné a nép közöl valaki. Bohó és együgyü vagy barátom, ki ezt birnád kérdezni; hiszen nem is azért áll a hadsereg talpon, hogy csak a fenyegető ellenség be ne üssön, hanem főkép azért, hogy ha talán a nép eszére térni kezdvén jogait követelni akarná: a kész és gyakorlott hadsereg tüstént megtámadhassa, s e vakmerő követelését torkára forraszsza. Tehát a népnek gyermekei tulajdon szülői, testvérei, kedvesei ellen emelnék fegyverüket?! biz ugy az, hiszen ezek csak gépelyek, mozgó eszközei az aristocratáknak, jogtalan tulajdonuk fentartására s egyéb czéljaik elérhetésére. Lássátok illy borzasztók a nevelés eredményei!

De ugyan hogy van csak? A szolganépnek derekabb fiait öszsze fűzték, fegyverrel fölkészitték s ha midőn a nyomoru nép moczczanni mert; ha jogokat emlegetni merészelt; ha szabadságot követelni vakmerősködött: tulajdon gyermekeik szurták őket keresztül. Juj! ez mégis csak iszonyu valami. De hát mért tették ezt, mért engedelmeskedtek illy természet elleni bűn elkövetésére? mert esztelenek voltak mert a vak engedelmességet, mint legfőbb erényt, verték fejökbe; és mert a fejedelmekrül azt hitték, hogy őket Isten rendelte, következőleg parancsaikat teljesiteni erkölcsi kötelesség. Ez mind a nevelésnek eredménye.

A nép gyermekeiből álló hadsereg azon ürügy alatt, hogy a hazát védi, gyakran az uralkodók szeszélye szerént legtöbbször sértett hiúságok miatt vérzett el. Néha és néhol valami szép szobalány, vagy komorna szerelmes kacsintgatása elég okul szolgált kegyetlen csatákat elővarázsolni, mellyben száz ezer népfiú is elesett; de hogy is ne, ha a fejedelmeknek kizáró jogul hagyatott fen háborut inditani, s békességet kötni? és valóban is nem másképen rendelkeztek gyakran a fejedelmek a népekkel, hanem mint valamelly, birkász, juhnyájával.

Ez állapot kegyetlen vala a népre nézve. Néha egyik másiknak béketürése kimeritetett, felzendült az elnyomó aristocraták ellen, de mivel egyetértés nem volt köztük; mivel tudatlanok voltak; s mivel a szükséges eszközök hiányzottak: az aristocraták és fejedelmek lettek mindig győzödelmesek; és mindannyiszor kegyetlenebbre változott a

nép sorsa, valahányszor elégületlenség jelét adá, s az aristocratáktol meggyőzetett.

Felzendülésének sükeretlensége mindenkor viszszaijesztő például szolgált a többi népeknek hasonló kisérlettől ovakodni: ellenben az aristocraták mindannyiszor új erőre kaptak; féketlenebb zsarnokoskodhatásra ujra biztositattak.

Mind ezt pedig nem önkényleg tevék, hanem törvényesség szine alatt. Igen de magok érdekében hozták az aristocraták s fejedelmek a törvényeket, mint fölebb megmutatám. És valahányszor a zendülés elfojtatott, mindannyiszor a népre nézve szigoruabb rendszabások léptek életbe, törvények neve alatt.

Néha mégis kedvezőbb törvények is hozattak, de süker nélkül; mert századok alatt annyira szaporodtak, annyira ellenkeztek egymással; a régiek el nem töröltetve az ujakkal úgy öszszezavartattak, hogy a bennök találtató kevés jót majd csak azok birták kiásni, kiknek nem volt rájok szüksége, s a mi borzasztóbb az, hogy idegen nyelven is voltak irva, és mégis ki meg nem tartá, kegyetlenül bünhödött.

De ha mindnyájan valamennyi törvényt értették volna is, miként tisztelheték azokat, midőn alapjuk jogtalanság volt? hogyan tarthaták a törvényt szentnek, holott ellenük szóltak; elnyomatásukra voltak intézve?

Mondhaták az aristocraták: a törvényt szentül meg kell tartani; tanithaták az intézetekben: a törvényt meg nem szabad szegni, de tudjuk a közmondást: szükség törvényt bont; és nem volt e a nép szükségben? S a kik át nem hágták, nem a törvények iránti tiszteletből történt — ugyanis viseltethetünk e az iránt tisztelettel, mi rajtunk jogtalankodik —? hanem a borzasztó büntetés tarthatá csak viszsza; azonban a többség, mint mondatott, nem is értheté, tehát nem is tarthatá meg; e többségnek meg nagyobb része nem ok nélkül a jogtalan törvényt minden módon kijátszani igyekezett.

Szóval, igy álltak a dolgok: az aristocraták magok, kik a törvényt hozták, nem tarták meg azokat, mert hiszen nem is az volt czéljok, hogy ök tartsák meg, hanem a nép; a népnek egy része csak azt tudta, hogy vannak valami törvények, de hogy mik azok, nem tudhatá, tehát nem is tarthatá meg; más része tudta hoszszas szokásbol, de mivel igazságtalannak érezte, azért nem tartá meg; meg mások az elökelök, vagy is urak példáját követve nem vélték szükségesnek megtartani.

Ha már ezt igy jól meggondoljuk, nem éppen nehéz állátnunk minö következések folytak belöle.

De rövidebben: az aristocraták megszerették sorsukat, védték vagyonukat, vágytak mindig uralkodni: a nép vágyott természetinél fogva függetlenségre, szabadságra: innét voltak az öszszeesküvések, szövetkezések, minden nemü kisérletek sorsuk javitására; megtámadások, vérengzések, kivégeztetések, szóval a polgári háboruk minden borzadalmaikkal.

Mindig uj törvények keletkeztek; de azért soha törvényesség nem létezett, hanem erő és hatalom; kényszer és kegyetlenkedés: a nép

részéről rettegés és nyomor; elgyávultság és szegénység voltak az okok, hogy békében élni látszottak.

Ez illy békésnek tetsző állapottal azonban a fejedelmek és aristocraták nem voltak egészen megelégedve, mert érezniök kelle, hogy az egész, jogtalanságon alapszik, más részről aggodalmukat egészen el nem fojthaták, hogy a nép, midőn illy békesen viseli magát, talán éppen annak módjárol, eszközökrül gondolkodik, miként lehetne az örökös zsarnokoskodásnak és nyomornak elejét venni, tehát uralkodhatásuk fentartására uj módokat gondoltak ki: a nép gyermekeiből álló hadseregben nem bizván egészen, idegen népekből és országokbol gyüjtöttek zsoldos fegyvereseket, kiket jól fizettek; azaz, az elnyomott népnek zsirjából fizették, kikre biztosabban támaszkodhattak.

Más módja a biztositásnak olly birodalmakban, mellyek különféle nyelvü népekbül álltak, az vala, hogy a néppel egy nyelvü hadfiak együtt ne legyenek; mert valamiképen egyetérthetnének, hanem kicserélve valának elhelyheztetve, hogy nép és hadsereg egymást ellenségesen tekintsék, s hogy még csak reménység se táplálhassa a népet valaha a hadsereg segedelmével várni szabadulást; ismét más mód, és pedig a legsükeresbeknek egyike a rendőrség diszes palástjába burkolt titkos kémek gyalázatos s legalacsonabb mestersége.

Hogy rend legyen a társaságban, nem csak kifogása nincs, nem lehet senkinek ellene, söt minden józan ohajtja; de milly képtelenség zsarnokok és szolgák közt rendet ohajtani? Ha rendnek nevezitek, midőn a nyomoru szolga nép meghunyászkodik és meg sem moczczan a hatalmas aristocraták, a fejedelmek s a zsoldos sereg szuronyaitol való félelmében; ha mondom ezt rendnek nevezitek, nincs kifogásom ellene. Hol az van megalapitva, hogy néhányan szerfölött gazdagok, hatalmasok legyenek, az egész sokaság pedig szegény, tehetetlen maradjon, ott rendet nem képzelhetek, kényszert igen. Nem természetes e, hogy az illy intézkedésből mindennek erednie kell, mi a renddel ellenkezik?

Hogy tehát a rendszeresitett rendetlenség, a természetlenség fentartassék, ennek nyilvános és titkos őréi rendeltettek, és a rendőrök nagy szerepet játszottak, és játszanak ma is a statusokban. Ez egyik leghatalmasabb fegyvere a fejedelmeknek és aristocratáknak.

Minden vagyonnak gyümölcse, minden pénz az udvarokba foly öszsze, a megjutalmazásnak minden kigondolható neme a fejedelmek kezébe van letéve, milly könnyü tehát nekik a szegényt megveztegetni, minden alacson czélokra használni, ha akarják.

Vagy azt kivánjátok, hogy az éhséggel küszködő olly szilárd jellemüvé fejlődjék, miszerént megvesztegethetlen legyen, holott ti aristocraták még a f ö l ö s l e g e s vagyonért is élethalálra küzdötök?

A csábitásoknak, a pénznek, a kitüntetésnek kevés ember állhat ellene, fókép miután nevelés által az önállóságbul kivetkezve vannak.

A rendőrségnek azon osztálya, melly titkos kémek neve alatt ismeretes — vagy inkább nem ismeretes, mert ez nem is gyanitva még ott is van, hol soha nem hinnők, a gyermekek és szülők, és testvérek között — behat a családok rejtek kamarájába, s minden szándékot leghivebben — néha érdekei úgy hozván magokkal, nagyitva, elferditve —

feljegyez, s mit a kormányok sem a törvényeknél fogva, sem a szoldossereg által, sem nevelés utján akadályozni nem tudtak, a titkos kémek által czéljukat érik. —

Rettenetes pusztítást visznek a' titkos kémek végbe az emberiség moralitásán; és ezeket a nép mind tartja, verejtéke gyümölcséből fizeti; a nevelés jóváhagyja, sőt magok a tanitók közöl sokan tagjai, mert itt kell már jóeleve kilesni az ifjak gondolkodásmódját, nincsenek e köztük ollyanok, és ha vannak, kik azok, kik a nép sorsát sajnálkodva nézik; kik ennek érdekében egykor fellépni jelentkeznek, hogy rendszabásokhoz lehessen nyulni ezek szándéka valósításának meghiusitására.

Borzasztó valóban! ha e titkos kémek nem találnak tárgyat, magok költenek, okoznak s hiják föl a roszat nem is gyanitó embert arra, hogy legyen miről tudósitaniok, csakhogy gazjutalmukat megérdemeljék.

Ezek előtt semmi szent nincs; a gyermeket atyjától, az atyát gyermekétől, a férjet hitvesétől elszakasztják, s néha mindegyütt börtönbe hurczoltatják, csak azért, hogy ők gyalázatos fizetésüket hiában huzni ne látszassanak, s munkásságukat tanusitsák, holott magok szolgáltattak alkalmat arra, hogy a szerencsétlenek sorsuk ellen panaszra fakadjanak; és ez elég vala a legjobb embereket is arrol vádolni, hogy a kormány, a fejedelem ellen törnek.

Néha a börtönök tele voltak csupán illyenekkel.

„Igen, de ha vádoltattak is, ha be fogattak is, a törvényszékek csak fölmenték őket, ha ártatlanoknak találtattak" — mondhatják az olvasók közöl némellyek. —

Megengedem. Hanem, kik a vádló titkos kémeket rendelték, fizették, éppen olly hiteleseknek tartották azokat, mint a birákat, kiket szinte csak ők neveztek ki. E két osztály egymás hitelének megrontására nem munkálkodhatott.

Hogy pedig a törvényszékek az aristocraták érdekében voltak fölállitva, organisalva, mondani is alig szükséges; hiszen ők közöl neveztettek oda a birák, ők tehát természetesen mind vétkeseknek találták, itélték azokat, kik a jogosság mellett szót emeltek; mert minden jogosság az ő érdekükkel ellenkezett. Maga az egész állodalom jogtalanságon alapult, lehetett e tehát a törvényszékeken jogosságot föltenni? Hiszen az maga, hogy a birák csak aristocratákbul lehettek, botránkoztató jogtalanság volt; a mi maga jogtalanság, igazságot nem szolgálhat ki. Az edényből mást nem vehetsz ki, csak mit bele tettél.

Mivel a természet törvénye még is csak hatalmasabb, mint akármelly gazdag aristocratának tehetsége, ámbár a börtönök tele voltak vétkesekkel; ámbár százanként és ezrenként vesztek el a vérpadon: emberben a vágy szabaddá lenni, jobb sorsra törekedni meg nem szűnt, el nem fojtathatott, tehát az elégedetlenek száma szaporodott; a bátrabbak s lelkesültebbek a zsarnokoskodó és bitorló aristocratákkal szembeszáltak, s ez mindig vérontással, nyomorral végződött, mert az aristocraták hatalmukat csorbitatni, érdeküket a népével összeolvadni nem engedheték, ha magokat népnek vallani nem akarák.

Ámbár kölcsönösen idegen seregeket is tartogattak a hatalmak országaikban, kiknek semmi érdekük sem volt a nép pártjára hajolni; ámbár leghivebb szolgákbol álló s magok iránt különösen lekötelezett testőrsereget is tartogattak a fejedelmek: sok helyt nem használt semmit, mert a nép boszuja legfőbb fokra hágott, a lealacsonitást, a nyomatást tűrni tovább nem akará, tehát csatáknak kellett következniök; harczoltak egymás ellen sikon és városban; vérengzések voltak a kastélyokban és palotákban éppen úgy, mint a kalibákban.

Honnét támadt mind ez? a nevelés eredménye volt mind; mert az egyenlőtlenség és jogtalan foglalmány következtében keletkezett tulajdon megörökitésére volt minden nevelés intézve.

Az aristocratáknak érdekében nem lehetett ollyanokat tanitókká tenni, kik a népet fölvilágósitanák, kik a jog és vagyon egyenlőtlensége ellen keltek volna ki, hanem természetesen csak olly nyomorultakat, kik ez állapotot fentartani, a nép érdeke ellen munkálni készeknek mutatkoztak. Tanitottak tehát olly dolgokat, mik vagy csak az aristocratáknak használtak, vagy egyszersmind a népnek ártottak is. Néhol és néha a nép gyermekeinek egyenesen megtiltták tanulni.

Midőn a nép olvasni kezdett, azt hitte, azt hinni tanitották, hogy ez nagy jótétemény rája nézve, s az aristocraták és fejedelem iránt azért hálára szoktaták, holott ez olvasás hiványabbá tevé őket, mert az aristocraták elég ügyesek voltak úgy intézkedni, hogy az olvasásbol több kárt mint hasznot arasson a nép.

Ugyan is nem az volt e czéljok az iskolai könyveknek, hogy belőlük az aristocraták felsőbb lényeknek ismertessenek? s nem az tűnt e ki belőlük, hogy a nép jobbágynak, szolgának született? kérdem nem ez volt e a tanitás lelke minden iskolai könyvekben, ha éppen illy világos szavakkal kitéve nem volt is?

Ha ki mi jót tanult, ha kiben eszmék támadtak, fejlődtek: iskolán kivül, a természet utján történt; mert az egésznek fejlődnie kell minden akadályok daczára, mint annyiszor mondám.

De talán a házi vagy családi nevelésük jobb volt? Ugyan hol vette volna az elnyomoritott apa az elégséges észt, a lelket, tehetséget gyermekét tűzhelye mellett józanabbul nevelhetni? Az aristocraták, ha egyébként magános palotáikban legjobb tanitókat tartottak volna is, mint aristocraták nem tehetének mást, hanem arra szoktaták gyermekeiket, hogy ők különbek, mint más gyermekek.

Ez egy figyelmeztetés elég volt arra, hogy a piczin urfiak magokat felsőbb lényeknek, született törvényhozóknak tartsák; szóval hogy ők, uralkodásra, a rongyos üngű és pőregatyás ficzkók pedig szolgaságra születtek. Hogy csak egy aristocrata mondotta volna fiának: „te semmivel sem vagy különb mint e paraszt gyermek; tarka barka czifra ruhád nem tartozik a dologhoz; ha apjának annyit hagyott volna valaki, mint nekem hagytak, ő is czifra ruhában járhatna, mert hiszen más keresményéből, a készből könnyű czifrálkodni; én egy krajczárt sem szereztem magam", mondom hogy igy szólt volna valamellyik aristocra-

ta fiához, nem hihetem. Pedig ha az aristocratáknál józan nevelésről kellene szolni, illy vagy hasonló intéssel kell megkezdetnie.

De hiszen ki e fölebbi módon szólitaná meg fiát, természetesen minden gazdagsága mellett megszünt volna aristocrata lenni, mert mint fölebb mondám, én aristocraták alatt csak azokat értem, kik a népet alábbvaló teremtményeknek nézik; kik annak érdeke ellen dolgoznak, kik a természetnek mindenkire egyenlően árasztott áldásiban a sokaságot részesülni nem engedik.

Illy gonosz aristocrata a falusi birák közt éppen úgy lehet, mint a született főispánok, és országnagyok között, csak tehetségre különböznének, de szándékuk, akaratuk egyenlő lehet.

Valóban, szomoruak, siralmasok a nevelés eredményei; vagy lehet azt nevelésnek mondani, mit eddig annak neveztünk? nem inkább rontásnak kellene e azt nevezni? hiszen nevelés alatt valami szépet, dicsőt, igazságost, fenségest akarunk érteni.

Ha a legrégibb ősidőben, midőn kevés ember volt, egyik másik csupán szeszélyét, a még fejlődetlen ész által nem korlátozott vágyait követve telhetlenül foglalt s jelelt ki magának tulajdont, hiba volt, de e hibát menthetni, de nem az e a nevelésnek feladata, hogy embert a hibákbul kitisztitsa, gyarlóságaibol kivetkeztesse?

A hibák ezer meg többfélék lehetnek, de még is mind valamennyit két osztályba sorozhatni: első vagy eredetiek, és származottak.

Ha már az első hibák orvoslására, mellyekből más hibáknak szükségkép származniok kell, semmi gond, fáradság nem forditatik, igen természetes, hogy a csupán származott hibák soha, de soha nem orvosoltathatnak; mert fenlevén az őshiba, mint ok, abbol mind örökké új hibák származnak, mint okozatok; mig az ok kiirtva nincs, az okozatok kiirtásában hasztalanul fáradozol.

Az ős tévedés vagy hiba pedig nem más, mint önkényű foglalással kijelelt tulajdon, — vagy mutassátok más okát annyi ezer gyászos következménynek —, és történt e nevelés utján csak egy lépés is annak orvoslására, az első jogtalanság eltörlésére? nem.

Épitsetek minden helységben felhőkig érő iskolákat, vagy ne legyenek a házak egyebek csak iskolák, az emberek csupán tanitók; ha az emlitettem első jogtalanság eltörölve nem lesz; egyéb bajok — pedig minden mostani bajaink legnagyobb része abbol áradoz — örökké fenmaradnak, söt szaporodnak. Tehát gazdagság és szegénység nem a' nevelésnek átka e? az egyenlőtlenség nem a nevelésnek keserű gyümölcse e?

Mig az aristocraták az eszmék szabad fejlődése ellen akadályokat hánynak; mig a népet tudatlanságban tartani igyekeznek: addig hazugság a nevelés. Mig e földi nyomorért menyországgal akartok fizetni: addig nincs nevelés.

A papság érdeke egy levén az aristocratákéval, tehát váltogatva majd vallásilag, majd meg politikailag, miként a körülmények egyiknek vagy másiknak igértek nagyobb sükert, igyekeztek, a népet fejlődésében hátráltatni, jobb sorsra törekedésében gátolni.

De már azon időt értük el, hogy sem religio, sem moral predikálása sükeres szolgálatot nem tesznek többé az aristocratáknak. Hasztalanul ijesztenek pokollal; hiában biztatnak menyországgal a papok: a nép ezt ámitásnak kezdi tartani; mert ennek csak akkor volna ohajtott sükere, ha magatok példával mennétek elő mindazokban, miket a népnek, mint üdvöset mondotok és mondattok; hiszen tapasztalhatjátok a divatnak mindenható erejét; a nép mindenben követend, vagy legalább igyekszik benneteket követni; s látván hogy ti sem pokoltol nem féltek, sem menyországra semmit nem adtok, csodálhatjátok e ha az ámitásnak ideje lejárt?

De ugyan kérlek benneteket ti aristocraták, nem valóságos képtelenség e moralt predikálni és predikáltatni, midőn cselekedeteitek által szünet nélkül erkölcstelenségre hijátok föl a népet? Kivánjátok hogy ezt bebizonyitsam? Ki e munkát eddig figyelmesen olvasá, s azon felül tiszta fogalma van jogrul és igazságrol, arra nézve nem szükséges bizonyitanom, de nem árt azért mégis megmutatni.

(Az önkényű foglalmány által megalapitott tulajdon, rablás, vagy szelidebben kifejezve elidegenités volt, tehát gonosztett; ezen tulajdonnak megtartása, holott a fölöslegest más emberek igénylik, bitorlás, tehát igaztalanság): igen de az aristocratáknak minden cselekedete nem oda van e irányozva, hogy e jogtalan tulajdonnak birtokában maradjanak? S igy világos, hogy a népnek erkölcstelenségre adtok példát. Az alaptörvények, mellyek az eldődök által fölöslegesen is elfoglalt földnek biztositására, tehát saját érdekeik fentartására szolgáltak, és igy az ugynevezett igazságkiszolgáltatásnak alapja sem igazság, tehát szinte erkölcstelenség, mert minden törvénykezés nem a jogtalanul bitorlott tulajdon által támadt egyenlőtlenségnek szellemében történik e?

Hiszen nem a gazdag aristocrata, s a pénzes ember nyer e a törvényszék előtt valahányszor szegénynyel pörlekedik? Csak akkor bajos a törvényszéki biró állása, midőn két egyenlően hatalmas és gazdag aristocrata ügyében kell itélnie. És ha igy van, pedig tagadhatni e? nem egyenes felhivás e az erkölcstelenségre? és mit használ illyenkor moralt predikálni?

Szegény népek, szükséges e, hogy a papok még más poklot is teremtsenek számatokra; nem változott e a föld pokollá, midőn az ember egymást öldözi, fojtogatja, mészárolja? És nem tart e e baj örökké, nem kell e szükségkép tartani, ha gyökeresen nem orvosoltatik? (És lehet e más gyökeres orvoslás, mint a tulajdon és egyenlőtlenség eltöröltetése) s lehet e pokol helyett a földet menyországgá átvarázsolni másképp, mint egyenlően (közös használat) által? soha.

Midőn érezni kezdék az aristocraták, hogy e föld rájok nézve is minden gazdagságok mellett pokollá kezdett válni, mindenkép igyekeztek legalább maguktol a bajt elháritani, de volt e sükere, lehetett e üdvös eredménye intézkedéseiknek? képtelenség nélkül nem remélheték.

Ha tetszik soroljátok el a magatok között történt mészárlásokat. Minden elnyomás, zsarnokság, kivégeztetések, kinzások, kegyetlenkedések, más eredményt nem szültek, csak azt, hogy a roszat nevelték terjesztették.

Ha javultak ittott a dolgok, csak azon arányban történt, a milly arányban intézkedéseitek által a jogegyenlőség felé egyegy lépéssel közeledtetek.

A legközelebbi, a legujabb catastropháktul kezdve menjetek végig az ősidőbe viszsza, vizsgáljatok meg minden borzadalmas és gyalázatos tettet, nem vagytok e kénytelenek azt ismerni el, hogy azoknak oka az egyenlőtlenség, a tulajdon, a szerfölötti pénzszomj, a bolond nagyravagyás, szóval a mind ezeket helybenhagyó nevelés.

Korunkban annyiszor hangzik e szó nevelés, és mit értenek az emberek az alatt? azt, hogy mindenki legalább olvasni és irni tudjon; különösen pedig szokásban van emlegetni a népnevelés szót. De kérdem tudjátok e ti mit beszéltek, midőn csupán népnevelést sürgettek? kétlem, vagy pedig farizeusok vagytok.

Nem népnevelés, hanem egyszerűen meg nem különböztetett nevelés szükséges, ha pedig különböztetést akartok tenni a nevelés névben, nem népnevelés az első, hanem aristocratia nevelés szükséges.

Fölebb mondám már, hogy a nevelésnek föladata legelőször a roszat akadályozni, hogy az ne terjedjen tovább. És honnét terjed a rosz? (Az aristocraták varázsolták elő, midőn jogtalan foglalmányokat tőneksazegyenlőtlenségetés tulajdont megalapiták, sattol fogva s az által kimerithetlen forrásáulszolgálnak minden rosznak, tehát terjesztenek minden roszat).

Ha hát nevelésről komolyan akarunk szólni, csigázzuk, forgassuk bár miként a dolgot, nem oda kell e viszszatérnünk, hogy a nevelésnek az aristocratákban kell kezdődnie; azaz meg kell ismerniök, hogy a társadalmi intézkedések nem igazságos alapokon nyugosznak; igyekezniök kell e nem jogas viszonyok megváltoztatásán; el kell törölniök a jogegyenlőtlenséget, a föld tulajdont; a nélkül nincs nevelés.

Nem szándékom vitatni, hogy a nevelésnek főfeladata legelőször is a roszat gátolni, hanem ezt engedjük meg, most kérdem meghagyván azt, miből minden rosz szükségkép támad, terjed: lehet e józanul nevelésről szolni?

Nem tagadom, igy is lehet némi jót eszközölni, de nyitva maradván a forrás, mellyből a rosz önkényt származik, ez mind örökké beiszapolja, a nagy fáradsággal készült kevés jót; ha a rosznak forrása betemetve nincs, minden munkát csak ez emészt föl, hogy a szüntelenül támadó rosznak nyomai kijavitassanak; legfölebb az eszközöltethetik temérdek költséggel és szünteleni munkával, hogy a jó a roszszal sulyegyenben lesz, de igy haladás nem volna.

Vegyünk például egy vidéket, melly örök veszedelemnek van kitéve; évenként több izben viz öntvén el. Nem volna e esztelenség keresztbe vetett kezekkel állni s nézni, mint tesz tönkre minden szorgalmat,

mint hiusit meg minden reményt a korlátlan viz évenként? s ha szüntelen csak az általa okozott pusztitást javitanók ki, de maga az elöntés ellen hajszálnyit sem tennénk?

Nekem azt sugja a józanész, hogy ha ezredekig viselték, tűrték is a pusztitást ama vidékbeliek; s ha örökké csak abban meriték ki erejöket, hogy a pusztitás romjait javitsák: végre mégis arról kell gondolkodniok, miként kell az elöntést, a pusztitást elháritaniok, megszüntetniök; mert képtelenség volna föltenni róluk, hogy eszök annyira nem fejlődik, miszerént e gondolatra egykor vetemedniök kell vala.

Nem úgy teszünk e örökké nevelésünkkel, ha a bajnak forrását, honnét a pusztulás kiárad, előbb be nem temetjük?

Vagy kételkednek az olvasók, hogy az aristocraták által az ősi foglalmány következtében fölösen birt földtulajdon, s a belöle emelkedett egyenlötlenség minden rosznak forrása?

Ugyan sziveskedjetek más forrást kimutatni.

Vegyétek hasznát eszeteknek és szemeteknek, tekintsetek körül; de a mi korunkbeli okokbul mit sem lehetne bebizonyitani, mert ezen okok, mint megannyi okozatok csak, hanem nézzetek viszsza az ősidőbe, meddig történetünk ér; forgassátok ennek lapjait, időrül időre, századrul századra; menjetek föl egyik eseményröl a másikra; hasonlitsatok öszsze minden törvényhozást, vizsgáljatok minden intézkedéseket, fejleményök fonalán a forrásig: nem lesztek e kénytelenek — ha csak magatokat ámitani s az igazságot lábbal tapodni nem akarjátok — azt vallani meg, hogy az aristocraták jogtalanul elfoglalt tulajdona, s a belöle folyó egyenlötlenség a forrás, miből minden rosz származik.

S mivel a nevelés nem arra törekedett, hogy az megsemmisitessék, söt megalapitani, megörökiteni eröködött, mind az tehát, mi roszat emberek által történni látunk, eszközösen nem a nevelésnek eredménye e?

VI. FEJEZET.

Kit illet a nevelési jog? Az aristocraták és fejedelmek által hozott rendszabások szerént szokásba jött, hogy a fejedelem és kormány intézkedjék a nevelési és iskolai ügyekben, noha világos törvénynél fogva e jogot nálunk a nemzet soha át nem engedé még.

Azt természetesen józanul soha helyben sem hagyhatni, hogy a fejedelemnek és kormánynak legyen joga ebben tetszése szerént intézkedni, hacsak a fejedelem és aristocraták érdeküket a népével egészen öszsze nem olvasztják; igen de ha öszszeolvasztani tudnák, akkor megszüntek volna fejedelem és aristocraták lenni; mert hol ugyanazon egy érdek van, sem elöjogú osztály, sem örökös fejedelem nem képzelhető.

Az olvasó alkalmasint azt gondolja, hogy én szokásom szerént a józanész sugalmának ürügye alatt minden elöjogot föltétlenül kárhoztatok, de csalódik. Hadd fejtsem ki ebbeli nézetemet s meggyöződésemet, aztán tessék itélni.

Hogy egy ember ügyeljen föl akár erre, akár arra a tárgyra, én nem csak nem kárhoztatom, söt teljes meggyöződésem szerént ugy is

kell lennie, nevezzék a felügyelőt herczegnek, bárónak, királynak, vagy pápának nem tartozik a dologhoz.

Ugyan mi lenne a társaságbul, ha kiki tetszése szerént intézkednék ebben és abban és mindenben; a mit egyik tett azt a másik elrontaná, mit a harmadik elintézett azt a negyedik felforgatná s igy tovább.

Ha bár a legtökéletesebb szerkezetű társaságban éljünk is, mindenki nem láthat mindenhöz; mert igy zürzavar, rendetlenség állna be, részint minden foglalatosság minduntalan félbeszakadna, öszhangzás, egyetértés nem lehetne.

Bár miről akarjon ember szólni, értekezni, mindig szem előtt kell tartani: józanészszerűleg van e a társaság alakulva, vagy ellenkezőleg; ettől függ minden.

Ha a társaság a szó teljes értelmében megérdemli e nevet, úgy önként következik, hogy a benne történő intézkedések is jók, következőleg a nevelési ügy akár egyre, akár többre bizassék, jó: ellenkező esetben sem egy sem több egyén nem fog a nevelési ügyben az egésznek érdeke mellett müködni; még pedig annál inkább nem, mivel nem az egész népből foly ki az iránytadó törvény; tehát minden csak azok hasznára van intézve, kik befolyással birnak; mert a dolgok természete magával hozza, hogy azok, kik és a mibe befolynak magok hasznát szemök elöl nem téveszthetik.

Ha tehát a társaság józanészszerű, ha egyetlen egy ember sincs a hazában, ki jogaitól fosztottan kénytelenitetnék sinylödni, a társaságnak tökéletes szabadsága van — de ki is korlátozná — egy valakit tagjai közöl megbizni, királynak nevezni s a nevelési ügyben több vagy kevesebb hatalommal fölruházni. Ki tudná ezt józanul kétségbe vonni?

De ha ezt senki józanul nem tagadhatja, éppen úgy nem tagadhatja azt sem, hogy a társaság fogja a törvényeket hozni, még pedig olly törvényeket, hogy egyik megbizott tagja vagy valamire fölhatalmazott királya azoknak még csak egy pontját sem fogja áthágni, hacsak a rábizott hivatalt elveszteni, s magát büntetésre méltóvá tenni nem akarja. Ha már e szerént a társaság valakit czár, vagy zultán czimmel megkülönböztetve kiválaszt, s arra rendel, hogy az egész hazában a nevelésre felügyeljen, ki kárhoztassa ezt? Hát nem tehetne illyest a társaság? ki korlátozhatná? De ebből mi következik? Igen sok következhetik, de mind elszámlálni nem akarom, hanem csak hármat emlitek meg:

e l ő s z ö r következik, hogy a társaság közakarattal hozott törvényei által maga adja a nevelési irányt, s a felügyelő csak arravaló, hogy a nevelést a törvénynek megfelelőleg intézze, azokkal öszszehangzásban tartsa;

m á s o d s z o r következik, hogy a társaság vagy egy, vagy több évre bizta meg a felügyelőt, s ha vele megelégedve nincs; ha hivatalának meg nem felel, vagy azzal visszaélni bátorkodik: azonnal hivatalából elbocsátja, s helyette mást választ;

h a r m a d s z o r, következik, hogy a felügyelőnek saját érdeke nem lehet, tehát magába a nevelés lelkébe befolyása nincs.

A társaság szabadon rendelkezhetvén természetes, hogy a nevelés ügyre nézve — mint minden egyébben — vagy abban egyeznek meg tag-

jai, hogy kiki tetszése és belátása szerént intézkedjék gyermekei neveltetése, és tanitása iránt; vagy pedig ha jobbnak gondolják ugy rendelkeznek, hogy az egész társaság képviselői által az egészre nézve egyformán intézkedik.

Ha az első módot követi a társaság, nincs szüksége felügyelőre, mert minden családatya tökéletes szabadsága szerént vagy maga neveli és tanitja gyermekét, vagy egyezkedik valakivel s arra bizza őket, s minthogy a polgári társaság sok apró társaságból áll, tudnillik minden helység megannyi kisebb társaság; ez első esetben, miszerént az egész társaság azt találta jobbnak, hogy minden családapa maga intézze gyermekei neveltetését, akármelly helységet tevő családok természetesen úgy is intézkedhetnek, hogy a magok helységebeli gyermekeiket közösen nevelik, és akkor ők minden más helységtől tökéletesen függetlenek nevelési tárgyban; következőleg illyenkor országos felügyelőről szó sem lehet; mert hiszen az egész társaság úgy intézkedett, hogy kiki belátása szerént neveljen; azonban minden helység tagjai, ha nekik úgy tetszik, magok kebeléből választhatnak felügyelőt, de természetesen magától értetik, hogy ennek hatásköre csupán a magok helységebeli gyermekek neveltetésére és tanitására terjed. —

Igy minden helység tehetsége, körülményei, terjedelme szerént jár el nevelési és iskolai ügyében. És pedig akár a mostani szokott módot, azaz elkülönzött tulajdont védik, akár pedig közösségben élnek. Ha közös használatot fogadtak el s a tulajdont eltörölték, minden a közösbül megy, tehát egyik iskolai könyveket ir, másik kinyomtatja, meg másik tanit sat. s mindenik fizetésdíj nélkül teszi; mert mirevaló volna neki a pénz, a fizetés, ha ő a közösbül minden szükségét kielégitheti? ha ellenben az elkülönzött tulajdont pártolják, tanitóikat fizetik, könyveiket veszik sat.

Ha pedig a második módot tartja a társaság czélszerűbbnek, tudnillik hogy az egész haza gyermekeit egy ugyanazon módon, egyformán nevelje, rendszerét s a tanulmányokat erre választott alkalmas egyének által kidolgoztatja; ugyanazon könyvek vannak minden helységben, minden iskolában, minden háznál; a felügyelőnek kötelessége csak arra vigyázni, hogy minden igy történjék, hogy a társaság kepviselői által határozott rendszer addig megtartassék, mig helyette mást nem készítenek.

Ha a felügyelő maga nézete, véleménye szerént akarná ez ügyet elrendelni, a társaság őt azonnal elmozditaná; mert akkor nem a társaság akarata teljesülne, hanem a felügyelő fejedelemé vagy királyé, és akkor a felügyelő ha állásából el nem mozditatnék, önkényű urrá, a társaság pedig szolgacsoportá válnék.

Igy látjuk világosan kit illet a nevelési jog; tudnillik vagy senkit, —hanem minden családapa tökeletes szabadsága s joga szerént rendelkezik —, vagy pedig az egész társaságot.

Hogy egy valakinek legyen a társaság fölött annyi joga, hogy ő úgy intézze a nevelést, miként neki tetszik, s talán saját érdekében, szörnyű képtelenség volna; és ha ez mégis csakugyan megtörténik valahol, az, hol ez történik, nem józanészszerű, nem szabad társaság többé;

mert ugyan lehetne e képtelenség nélkül olly társaságot szabadnak mondani, melly gyermekei nevelésébe nem folyhatna be, hanem kénytelenitetnék azzal megelégedni, a mint egy valaki, teszem a felügyelő elrendelné

Mondám, a nevelési jog vagy senkit sem illet a szülökön kivül, vagy csak az egész társaságot illeti.

Ha pedig képzelhetnénk olly társaságot, mellynek tagjai nevelési jogaikról önkéntesen lemondanának, s azokat egy más valakinek engednék át, azon társaság bohokbul állna; mert józanésszel biró emberek jogaikról és szabadságaikról önként le nem mondhatnak; a szabadság utáni vágyat magában senki elfojtani nem képes; és ha mégis látjuk az életben, hogy némellyek, hogy sokan, szabadságaikról lemondanak, ezt nem azért teszik, mintha a szabadságot nem szeretnék, hanem a kárhozatos társadalmi intézkedésekből származott szükség és nyomor birja arra; de ezt éppen azért teszik, hogy magokon segitsenek, s hacsak lehet későbben annál szabadabbak lehessenek; és midön ezt teszik, kölcsönösen egyezkedvén éppen ez által bizonyitják szabadságukat; mert tetszésökben állt egyezkedésre lépni vagy nem lépni.

Én nem képzelhetem, hogy lehessen ollyan ember, ki ezt mondaná egy más valakinek: „én neked haláiomig szolgálok; mindent megteszek a mit parancsolsz; bánjál velem tetszésed szerént; nem kivánok tőled semmit;“ és ha volna mégis ki ezt mondaná, minden bizonnyal hazudnék, mert belsejében mást érezne, s kétségkivül valami ohajtását kivánná ez által elérni, midön valakinek szolgálatát ajánlaná. Az ember természetét meg nem másithatja

Ha valamelly társaságnak tagjai úgy vannak meggyőződve, hogy egy köztük élő s mindnyájoknál sokkal jelesebb emberre bizni nevelési ügyüket legczélszerübb, s ha föltétlenül neki engedik át, hogy rendelkezzék belátása szerént, és pedig olly hozzáadással, hogy nemcsak maga egész haláláig kirekesztőleg éljen e joggal, hanem ez még gyermekeire is menjen át, ezt a társaság szabadságánál fogva teheti, de midön ezt tette, azon órában megszünt józanészszerü társaság lenni. De ezt csak magok nevében tehetik; gyermekeik fölött nem rendelkezhetnek.

Ez által a társaság szörnyű esztelenséget és borzasztó jogtalanságot követett volna el.

Hogy esztelenséget követett el, nem szükséges bizonyitani; hiszen mindenki tudja, vagy legalább érzi, hogy a ki jogairól és szabadságáról föltétlenül lemond, az esztelen. Azonban nem árt egy kissé fölvilágositani. —

Tudjuk a körülmények sohasem ugyanazok többé, ebből következik, hogy embernek új tapasztalásokat kell tennie s annálfogva az ember változik, és mivel változik, meggyőződésének is szükségkép változnia kell. Milly esztelenség volna tehát nevelési jogait és szabadságát magától lökni, s másra ruházni, holott változandott meggyőződése szerént azt később roszalná, kárhoztatná?

De hogy joglalanságot követ el a társaság, midön nevelési ügyét egy valakire bizza, ki tetszése szerént rendelkezzék, ekkép mutatom meg.

Ha a társaságnak tagjai valami fölött rendelkeznek, azt teszi, hogy ők szabadok, tehát e szabadságuknál fogva jogaikról lemondhatnak s azokat egy valakinek kezébe rakhatják le, de ebből az következik, hogy a társaság tagjainak atyáik, ő róluk, s helyettök mint fiaik helyett nem rendelkeztek, hanem csupán magok dolgait intézgették el, és pedig csak addig teheték ezt is, mig éltek, mihelyt megszűntek élni, természetesen rájok nézve megszűnt minden, s még a magok dolgáról sem intézkedhettek többé, annál kevesbé másokéiról, az ő gyermekeikéről.

Ha a társaságnak tagjai kötelességképp azt teljesitették, mit atyáik rendeltek, úgy ők magok a fiak nem birnak szabadsággal és rendelkezési joggal, mivel az elhunytak akaratának teljesitése és szabadság együtt nem képzelhetők: ha pedig a társaság tagjai az elhunyt atyák intézkedéseivel nem gondolva magok rendelkeznek, azt bizonyitják be, hogy szabadok s hogy az atyák rendelkezését megtartani nem tartoznak.

Igen de hogyan kivánhatnák, hogy ők ugyan nem tartják meg atyáik rendelményeit, mivel szabadon ohajtanak intézkedni, mondom miként kivánhatnák jogtalanság nélkül, hogy gyermekeik mégis az ők intézkedéseiket megtartsák és szabadon ne rendelkezzenek?

Hiszen ha a társaságnak tagjai érzik, hogy jogtalanság, kényszer volna, ha őket valaki atyáik rendeletének megtartására szoritaná; gyermekeik éppen úgy kényszernek és jogtalanságnak fognák venni, ha őket akárki majd szinte atyáik törvényeiben megnyugodni kényszeritendené.

Szóval, valamint engem atyám nem kényszerithetett arra, hogy holta után is azt tartsam meg, mit ő rendelt és jónak tartott: úgy én sem kényszerithetem gyermekemet, hogy holtom után intézkedésemet megtartsa, sőt még életemben sem, mihelyt ő önállóságra fejlődött s eszével élni tud.

Vagy mindenik nemzedék független a másiktól és szabadon rendelkezik, vagy egyik sem. Ha egyik sem független s egyik sem szabad, semmi intézkedés nem történhetik, hanem minden nemzedéknek a legelső intézkedés mellett kell maradnia: ha pedig egyik a másiktul független, a mi gyermekeink —más nemzedék levén— már nem tartoznak intézkedéseinkre ügyelni, úgy nekünk is semmi közünk atyáink, — s mint már eltünt nemzedék — intézkedéséhöz.

Mi következik ebből? az, hogy ha az elmult nemzedék nevelési ügyét másra bizta, tetszése szerint cselekedett, és ha mi is másra bizzuk, ha nem magunk intézünk el mindent, szinte tetszésünk szerint cselekszünk. Ha nekik szabadságuk volt azt tenni, nekünk mint más nemzedéknek szintolly szabadságunk van nem tenni vagy tenni. A két nem együtt létező nemzedék közt semmi viszony nem képzelhető; az elmult nemzedék ránk nézve nincs, midőn az élt, mi nem voltunk, tehát köztünk semmi viszony nem létez.

Nézzük most hazánkat, miként van a nevelési és tanitási ügy. A nemzet elhanyagolta e jogát, de törvényesen a fejedelemnek vagy kormánynak át nem adta, hanem ez csak észrevétlenül ususaba jöt; és most rendelkezik az iskolák fölött, ugy annyira, hogy ha a sokaság érdekében valami történik, a fejedelem kegyelmének kell köszönni; sőt nem csak

maga a nevelés, a tanitás van kezében, hanem még a nyelv is tőle függ; kegyelmének kifolyása, ha idegen nyelv helyett, hazai magyar nyelvünket használhatjuk nyilván iskolákban.

Az van e fejezetnek elején kitüzve: kit illet a nevelési jog? s mondám, senkit mást, hanem magát a társaságot.

Ha a társaság nagy, s tagjainak igen nagy többsége megegyez abban, hogy gyermekeit közösen, közköltségen neveli, szabadságánál fogva teheti; de egy emberre, vagy nehány emberből álló kormányra veszélyeztetés nélkül nem bizhatja, hogy az belátása, meggyőződése szerint intézkedjék fölötte.

Nem csak képzelhetni, söt vannak valósággal társaságok, népek, nemzetek, országok, hol részént a fejedelem maga, részént a kormánynyal együtt rendezik a nevelési ügyet, de csalódnék, és hatalmasan tévedne az olvasó, ha azt hinné, hogy valaha a társaság maga fejedelmének vagy kormányának önként és föltétel nélkül adta volna át e jogot.

Ezt nem is teheti, ha akarná is, mert a természettől öröklött szabadsági vágyát meg nem semmisitheti; kebléből ki nem irthatja, pedig nem vágyik e az ember örökké gyermeke jövendő boldogságát eszközölni?

Ha találkozott népcsoport, melly ezt tevé, fejedelmének vagy törvényhozójának egyéni szép tulajdonságai, kitünő jelességei csábiták el. Ha tevé is ezt valamelly nép, csak ezen, vagy ehhöz értelemre hasonló nyilatkozattal tehette:

„Mi Spártának —vagy akármelly más — lakosai, kik már érett észszel birunk, s az atyai gyámság alul kikerülve függetlenek vagyunk, ezennel tökéletes szabadságunknál fogva törvényhozónkat, Lykurgust —vagy fejedelmünket— feljogositjuk és hatalmat adunk neki arra, hogy gyermekeink neveltetését tetszése, belátása szerént intézze, mi e határozatunkat bár változzék meggyőződésünk vagy ne, meg nem változtatjuk, hanem megtartjuk mig élünk; de ha gyermekeink szinte érett észre fejlődnek, s függetlenségre jutnak, tőlük, szabadságuktól függend, ezt szinte megtartani vagy nem; mert mihelyt férfiu korukat elérendették, velük nem rendelkezhetünk; akaratunkat rájuk nem tolhatjuk; határozatunk megtartására nem kényszerithetjük, mert ők akkor éppen olly önállók lesznek, mint mi most vagyunk; s valamint mi kegyetlenségnek tartjuk, hogy atyáink, kik nagy részént elhunytak, mivelünk most rendelkezzenek; éppen olly képtelenségnek fogják ők — gyermekeink — tartani, hogy mi, kik már akkor nem leendünk, velük rendelkezzünk.“

Bárhol e föld' szinén gyakorolja a fejdelem vagy kormány, vagy a papság kizárólag a nevelési jogot, a népnek tudatlansága és hitványsága által jutott annak birtokába.

S a hol e kizárólagos intézkedésnek soká gyakorlatában van, nem következik, hogy az neki joga, ez csak bitorlás; és hogy soká bitorolhatja, éppen az által eszközölte, hogy az uj meg uj ifju nemzedékeket arra alkalmatlanokká nevelte, hogy bitorlását kezéből kicsavarhatták volna, és mint az ezredévi tapasztalatok sorozata tanusitja, a fejedelmek és kormányok mindég arra törekedtek, hogy a nép engedelmes, szelid, tetszés szerént nyirható és fejhető nyájként viselje magát; és képes a

fejdelem, vagy kormány ezt könnyebben eszközölni mint nevelés által?

Midőn én itt a fölött elmélkedem: kinek van joga a nevelést intézni, teljességgel nem követelem, hogy más ugy vélekedjék, ugy okoskodjék mint én; kövesse kiki meggyőződését, hallgasson egyszerü józanesze sugalmára; de engedjétek meg nekem is csupán véleményemet közölni; ha tévedek, emberi gyarlóságombul ered; orvosoljátok tévedésemet.

Ki lehetne itt messze terjeszkednem, mert a tárgy legfontosabb mind azok közt, mellyekről valaha iró értekezett; különösen e két kérdést kellene és lehetne kitüzni: mi czélirányosabb, a közös és status költségéni nevelés e, vagy pedig ha minden családapa maga függetlenül, belátása szerént intézi gyermekei neveltetését?

Akár az első, akár a második mód tünnék ki üdvösebbnek, el kellene mondani, mellyek annak fényoldalai, a másiknak pedig árnyéklatai, és mind kettőnek mik következései valószinüleg: de én annak megmutatásába nem ereszkedem, mellyik mód üdvösebb, hanem czélom egyedül azt tüntetni ki, hogy atyát e természeti jogától megfosztani semmi emberi teremtmény nem képes; czélom tovább megmutatni, hogy ha a társaság minden egyéb ügyét egyes felhatalmazott emberre bizza is, annyi kárát nem vallhatja, mint ha nevelési jogát bocsájtja ki kezeiből; czélom tovább a fölött eszmélkedni, hogy a társaságnak egyedül a nevelésre kell minden figyelmét és tehetségét forditani, mert ha ez józanészszerü, minden más önként következik, mit e nélkül elérni temérdek költséggel és erővel is hasztalanul törekedik.

Miként tudnák az uralkodók vagy kormányok bebizonyitani, hogy a nevelési jog őket illeti?

Ha kérdeznők tőlük, e háromnak valamellyikét felelnék: az Isten maga adá nekünk e jogot; vagy a nép maga ruházta reánk e jogot; vagy magunk gondoltuk ki és állitók fel magunknak e jogot; más feleletet nem képzelhetni —

Az elsőre azt mondjuk: mutassátok meg hogy Istentül kaptátok, s megnyugszunk benne. —

A másikra válaszoljuk: kérdezzük meg a népektől, hogy ők adták e? ha igennel felelnek, ismét megnyugszunk, de ez csak addig tart, mig azon nemzedékek élnek, mellyek állitástok szerént rátok ruházták, mivel gyermekeik, az ifju nemzedékek e jogukat alkalmasint maguk gyakorolják. —

A harmadikra pedig végre azt viszonozzuk: ha ti enmagatok vevétek e jogot a népek megegyezése nélkül; zsarnokok és bitorlók vagytok; következésképen mihelyt a népek erősebbek lesznek nálatok, megfosztanak benneteket tőle; mihelyt eszökre térnek, e jogotokat megsemmisitik.

Ha viszszatekintünk az őskorba, némelly piczinded görög köztársaságnál kivéve, a kormányok sehol és soha nem igényeltek magoknak nevelési kizáró előjogokat. Magok a rómaiaknál sem a senatus, sem a consulok, sem császáraik nem tulajdonitának magoknak ebbeli privilegiumot, és pedig nem csak önkeblükben, Rómában nem, sőt a meghódított tartományokban sem.

Hiszen mi egyéb a nevelés, a tanitás, mint gondolatközlés? És valamint senki nem is álmodott arról, hogy a gondolatot közölni akadályoztassék: ugy a nevelés és tanitás tökéletes szabadságában volt nem csak minden polgárnak, hanem minden családatyának is.

Hol van tehát annak első nyoma, miként ment át a nevelési jog a kormányok kezére? Tudtomra ez a kereszténység kezdetével csuszott be. Sokkal régebben már az egyiptomiaknál és hihető még korábban más népeknél is voltak olly castok, mellyek tudományokkal foglalkozni csak magoknak tarták fön, azokba senkit nem avattak a hozzájok tartozókon kivül: de törvényül mondani kí, hogy csak ennek vagy annak van kizáró joga a nevelést intézni, eszükbe nem jutott: ez későbbi romlott kor szüleménye.

Miként fölebb e résznek első fejezetében érintém, hogy őseink e tájon letelepedvén a keresztény vallást elfogadták, s kezdődött a nevelés és tanitás, mi elejénte nem egyébbül állott, mint a vallásnak némelly ágazataiból és latin nyelvbül, s mivel magok őseink ezelött iskolai küszöböt nem tapostak, tehát a vallás hirdetői, a papok lettek az első tanitók: majd körül belől, így történt másutt is.

És mivel nálunk főkép az első király buzgólkodott a keresztény vallás terjesztésén, ő hít be idegen országokbul papokat, ő adományozta meg a tágos és kevéssé népes ország földéből gazdag jószágokkal: nem természetes e, hogy ő akként mintegy észrevétlenül is a papságnak, melly egyedül képezte a nevelési és tanitói kart, fejévé, a keletkezett iskoláknak igazgatójává, a tanulmányok elintézőjévé, szóval a nevelési ügynek kezelőjévé vált?

Igy fogamzott meg az eszme, igy fejlődött ki az elv, a minden elveknek legveszedelmesbike, hogy a fejedelemnek van kizárólagos joga a neveléshez, vagy inkább csak a tanitási, azaz iskolai ügyet intézni.

Minthogy a papság érdeke a kormányokéival mindenkor vagy karöltve járt, vagy éppen ugyanazonosult, és mivel a papságnak a polgári társaságokban olly feje mindenütt nem volt, nem lehetett, ki a fejedelmekkel egyenlő rangu, befolyásu, vagy éppen a világi fejedelmek fölött volt volna: természetes, hogy a fejedelem alatt álltak, de bár külön néven, közös czélra törekedtek, és egymást segitették; nem természetes e tehát, hogy a vallási tanitás fölött a király örködött tekintélyével? és minthogy a tudományok részént a vallási tanitásokbul, részént általok, részént velök fejledeztek, nem természetes e ismét, hogy az egész tanitási, tehát nevelési rendszer mozgatói a fejedelmek lettek.

Igy lön szokottá a fejedelmeket vagy kormányokat az iskolák kezelőiül tekinteni, mi később megalapodott, törvényes szint öltött magára, s képződött a kizárólagos jog, noha erről világos törvény nem szól.

De azon kényszerhöz, hogy csak igy meg igy kell nevelni, csak ezt meg ezt szabaditani; ennek meg ennek lehet tanulni: az ujabb időkben nyultak.

Törvények tiltó rendszert nem állitottak fel — a régibb korban mindenki tanult a mit akart tetszése szerint, vagy az atyai háznál, vagy a nyilvános iskolákban.

A legujabb korban, jelesen pedig a franczia nagy forradalom alatt Danton kezdé terjeszteni az elvet, hogy a gyermekekhöz elsöbb joga van a köztársaságnak, mint a szülöknek.

Ez veszedelmes tan volt még az ö respublicai társaságukban is, de sokkal veszedelmesebb lön Napoleon egyedül uralkodása alatt gyakorlatban, midön e zsarnok egyetemét fölállitá, s abban katonai szolganépet kezdett nevelni.

Magasztaljátok öt mint katonai geniet, én még hamvait is gyülölöm, sőt átkozom.

Én nem képzelhetek valami gonoszabbat, mint azt, ha a kormány független és korlátlan ura az egész nevelésnek, ebböl annyi egyéb rosz következik, legalább következhetik, hogy a kormánynak nincs szüksége többé más eszközökhöz nyulni a népnek elnyomoritására, s a maga hatalma és saját érdeke biztositására; ez egy elégséges; ez által a nemzetet ollyanná teszi, millyenné lenni ohajtja.

Legfölebb a titkos kémeket veheti még nagyobb biztosság végett magához. Ugyan kell e azt bebizonyitani, hoszszasan vitatni, hogy ha egyszer a kormány vagy fejedelem határtalan ura a nevelésnek, kénye szerint bánhatik a néppel: majd egészen tönkre teheti, hogy legkevesebb aggodalma se legyen miatta; majd meg ha látja, hogy tulságosan elnyomorult, ismét egy kissé szabadabban lélekzeni engedi, mert az igás marhára szüksége van az embernek, tehát annyira gondját kell viselni, hogy meg ne dögöljék.

Fölebbi állitásom támogatására, hogy tudniillik a kormány tetszése szerint bánhatik a néppel, ha ö a nevelésnek ura, csak azt emlitem meg: hazánkban a fejedelem vagy a kormány kezelöje a nevelésnek, s még eddig nem volt törvény a censuráról, tehát a mult országgyülésen a képviselöknek tudtán kivül és megegyezése nélkül törvénynél fogva censori collegiumot állitott föl a kormány.

Nem tanusitja e csak ez egy példa is eléggé, hogy olly néppel tetszés szerint bánhatni—természetesen finom politikus módon—,mellynek neveltetését a kormány intézi. —

Valamint egyes atya nem csupán négy fal közt intézi gyermeke nevelését, hanem a szobából ki is viszi: ugy a kormány nevelési rendszere sem szoritkozik csupán a templom és iskolák falai közé, hanem folytattatik az életnek minden viszonyain keresztül.

Hiszen ha kormányi nevelés által minden eröbül, minden önállóságból kiforgatva nem volnánk, midön a censurai collegium törvényes szín alatt felállittatott, egy szivvel lélekkel s utálattal kellett volna azt megsemmisiteni, holott alig emelkedett itt ott egy egy gyönge szózat ellene; hogy azt nagy veszedelemnek nem látjátok, megint nagy tanusága annak, hogy a nevelés által elrontva vagytok.

Ti, kik állitjátok, hogy a kormányoknak és fejedelmeknek van kizáró joga a nevelést intézni, hogy bennünket más vélenényüeket arról meggyözhessetek elöbb a szülöknek természetét, érzését kell megváltoztatnotok, mert mig szülökben gyermekeik iránt, azon indulat, szeretet, érzés megmarad, mellyel most birnak, addig a családnak e szent-

séges ügyéhez nyulni ugyanazon természet, melly a szülőkben a magzatok iránti szeretetet önté, minden mást tilt.

Nekem két kedves gyermekem van, szegény vagyok, napról napra csak annyit keresek, hogy élhetünk, s ha valaki igy szólna hozzám: „Ön éjjel nappal fárad, dolgozik, hogy legyen családjának mit ennie, nekem nincs gyermekem, hanem a helyett van roppant gazdagságom; adja ön nekem egyik gyermekét és én önnek adom egyik uradalmamat és pesti legszebb házamat: az első, évenként behoz ötven ezer ezüst forintot, a másik, tudnillik a pesti ház, jövedelmez esztendőnkint húsz ezer ezüst forintot; önnek még azért marad egy gyermeke; kényelmesen élhet; nem kell arról aggódnia, mit eszik holnap, s ennyi jövedelem mellett az irodalmi mezőn is hatályosan, vágyai szerént működhetik; szóval boldogabb lehet, mert vágyait tetszése szerént betöltheti.“

Mit gondol az olvasó, odadnám egyik gyermekemet? csalódik, ha hiszi, hogy igen. És mi tartóztat viszsza; mi nem engedi átadnom? Talán az aggodalom, hogy ő majd nem jól neveli? éppen nem, hiszen erről bizonyossá tehet, s miután annyira vágyik gyermeket birni, s olly nagy áron vásárolandaná meg, fel kell tennünk, hogy tőle kitelhető módon neveli s neveltetendi.

De ugyan mi tehát az bennem, mi ama gazdag' minden kincsének ellen állana? Az atyai szeretet, mit a természet belém öntött.

És e természeti ösztönbül foly minden szülőknek gyermekeik iránti mind kötelességük, mind joguk.

Mondom tehát, míg szülőknek ez érzése keblükben él, senki gyermekeik neveléséhöz nem nyulhat, s ha valaki teszi, a szülők megegyezése nélkül, erőszakkal teszi.

És a mint természeti ösztöne van az atyának gyermeke élelméről gondoskodni; s a mint kötelessége van neveléséről intézkedni: éppen ugy természeti joga van azt tehetni, mit a neveléshöz legjobbnak legszükségesebbnek tart.

A ki azt hiszi, hogy az ember társaságban élvén átadta ebbeli jogait a statusnak, az nagyon téved.

Hiszen a status nem más, mint a hazában, vagy társaságban lévő tagok öszszesége. Nem esztelenség e mondani, hogy minden egyes tag, tehát az egész társaság, jogát a statusnak adta át? hol van a status a társaságon kivül, mellynek jogait átadta volna? Ha ember, midőn társaságba lép, vagy beleszületik, általánosan jogairól le nem mondhat: azon jogáról sem mondhat le, mi szerént gyermekeit tetszése szerint szabadon nevelheti.

Ha az egész társaságnak ugy tetszik, bizonyos időre, bizonyos ügyben megbizhat, bizonyos hatalommal felruházhat valakit tagjai közöl, de nem volna e képtelenség ebből azt következtetni, azt oda magyarázni, hogy jogairól mondott le. Hiszen ez éppen azt mutatja, hogy teljes jogainak birtokában van, mivel valakit megbíz és csak bizonyos dologban és bizonyos időkre biz meg, és mihelyt tetszik, másképp rendelkezik.

Ha valahol ugy állnak a dolgok, hogy a társaság nem rendelkezhetik egészen belátása, meggyőződése szerént nevelési és iskolai ügyével a mikor és a hogy akar: az nem polgári szabad társaság többé.

Mi által lesz ember azzá, mivé lesz? nevelés által, sokszor mondatott; s talán szükségtelen emliteni is, hogy természetesen a millyen a nevelés: jó, vagy rosz, ollyan lesz, ki belöle kikerül.

Ha már ezt csak kissé is megfontoljuk, s ha igaz a fönebbi állitás: igen világosan következik, hogy a társaságot már nagyobb veszély nem érheti mint az, mit maga magának az által okoz, ha a nevelési ügyet kezeiből kibocsátja s más valakinek engedi át.

Igaz, nagy veszély volna, ha valamelly hatalmas ellenség a társaságra ütne, s ennek majd minden tagjai egy lábig a csatában esnének el; azonban ez rájok nézve dicső veszély volna; de midőn a társaság nevelési jogáról lemond, s ha tán az, kinek e jogot átengedi, s utódai szeszélyéből ollyanokká nevelnék a társaság későbbi nemzedékeit, hogy az ellenséggel még szembeszálni sem mernének, hanem nevelő urok pálczája előtt reszketnek, mint az ebek peczérük korbácsa alatt: ez gyalázatos veszély volna. Ekkor a társaság nem volna többé társaság; nem volna többé semmi czélja; nem volna többé szüksége semmiféle intézetekre; a jászolrul és takarmányról maga a nevelő ur gondoskodandik.

Mik azok, miket ember megkiván, hogy magát boldognak mondhassa? Ép és egésséges test, tiszta lelkismeret, kifejlődött értelem, természeti szükségeinek kielégithetésére megkivántatók, jog és szabadság. Ezek nélkül ember nem lehet boldog. A mint ezekbül neki egyik vagy a másik hiányzik: azon arányban csorbul boldogsága.

Most nézzük sorra, birhat e ezekkel ember, szert tehet e ezekre, ha neveltetését más igazgatja?

Ép és egészséges testtel születhetik, de később el kell nyomorodnia, mivel annak érdeke, kinek határtalan joga volna a nevelést intézni, nem türhetné, nem engedhetné meg, hogy kiki jóllétét tehetsége szerint eszközölje. Ha azt már egészségnek veszitek, midőn ember ágyban nem fekszik, hanem árnyékként fenlézzeg, ugy a boldogságnak első kelléke megvolna benne. De nézzük csak mit tesz e szó maga: e g é s z s é g? neki egészen kell azzal birnia, mit természeténél fogva kiván; és nem kivánja e mind azt, mit imént a boldogságra megkivántatókul elszámláltam? Lehet e hát öt egészségesnek mondani, ha az emlitettek neki hiányzanak?

Nézzétek a földmüvelőket, mennyire eltörpültek, elsatnyultak s hitványok, vagy talán irigylitek egészséges voltukat? cseréljétek fel sorsukat.

A mi illeti a tiszta lelkismeretet, még csak fogalma sem lehet az értelmüleg fejlődetlen s egyébként szolgai helyzetben sinylődő embernek arról, mi a tiszta lelkismeret.

Az embernek vágyai vannak, és a vágyakat betölteni nem képes, ha jogai és szabadsága nincsenek; pedig van e, lehet e ott szabadság, hol a nevelési ügyet valaki más, tetszése, önkénye szerint intézi?

Tiszta lelkismeret csak önálló, függetlenül és szabadon működhető emberek keblében élhet; hiszen mi különbség van az öntudat és lelkismeret közt? és van e, lehet e annak öntudata, ki tudatlan, értelmetlen; kinek szabadsága nincs, hanem csak gépileg mozog és végzi, mit neki parancsolnak?

Az illyen nevelés által elferditve, nem tudja jól megkülönböztetni, mi a jó vagy rosz cselekedet, mert ki a neveléssel úgy volna megbízva, hogy azt tetszése szerént intézze, talán szeszélye vagy saját érdekéből éppen azt veretné erkölcsül fejébe, mi nem csak nem erény, hanem talán bün. Az, ki az elébe szabott munkát nappal végezi, este lefekszik, s nem vétett senki ellen, mondhatja e azért, hogy neki lelkismerete tiszta? nem, ő csak ugy fekszik le mint egy járombul kifogott ökör.

Megengedem, vannak sokan, kik e sorsukkal megelégesznek, s hihető e megelégedést némellyek tiszta lelkismeretnek nevezik, de nem tévednek e? sőt megengedem azt is, hogy nem tévedés, hogy tehát a megelégedés már tiszta lelkismeret: de azt csakugyan szeretném megmutatva látni, hogy ember e mostani természetével szabadsága nélkül egészen megelégedve lehet.

Talán kifejlődött értelme lehet embernek, ha bár a társaság nevelési jogát egy valakinek önkényére bizza is? mért nem; egyes ember száz ezrek vagy milliók közöl még a legfonákabb, legtermészetlenebb, legzsarnokibb elnyomás közt is fejlődhetik ki, de az egészről van szó.

Ha az, kire a nevelés korlátlan joggal ruháztatnék, becsületes lelkü, s az egésznek érdekét, javát tartaná szemei előtt, e jogot el nem fogadhatná márcsak becsületes jólelküségénél fogva sem, mert azt át kellene látnia, hogy ő maga minden erőködése mellett sem volna képes az ügyet ugy intézni, mint maga a társaság: ha pedig rosz lelkü, csak a maga érdekében fog dolgozni, s azon igyekezni, hogy a sokaság értelme ki ne fejlődjék, mert akkor ő megszünik a sokaság fölött állni, annak ura lenni.

Vagy beszerezheti e azt, mik természeti szükségeinek kielégitésére megkivántatnak? Teljességgel nem. Hiszen éppen természeti szükségei közé tartoznak jogai és szabadsága, mert hacsak ezekkel nem bír, vágyait sohasem töltheti be. Egy darab kenyeret és még húst, sőt ruházatot is szerezhet magának, de ez még csak annyi, mennyi a baromnak is megvan: ez legel; szőre és keményebb bőre, vagy a madárnak tolla, ruházataul szolgál, de embernek más is szükséges; és szert tehet e mind azokra, ha nevelési jogárul lemond? Éppen nem.

Igaz, még azért igen szép jogai és szabadságai maradhatnak embernek, ha nevelési jogát másra ruházza is át, de hát nem tudjátok e mit tesz a nevelési jogrul lemondani? Ez azt teszi, hogy valakinek szabadságot adtok; valakit felhatalmaztok arra, hogy minden emberi méltóságtokbul kiforgasson, s midőn ezt teljesitette, természetesen minden még fentartott jogotokat és szabadságtokat tönkre tette.

Vagy kételkedtek, hogy azt nevelés által eszközölhetni?

Az isten szerelmeért, hát mi által lehetne embert legbiztosabban emberiségéből kivetkeztetni, s barommá alacsonyitani, ha nem nevelés által? Mutassátok más módját.

Minthogy e szerint jogaitoknak és szabadságtoknak alapja, egy legnemesebb része —azon jog, melly minden egyéb jogokat magához ragad, maga után húz— volna a neveléssel másnak átadva, természetesen az átadott nevelési jogon felül nektek még megmaradtakat csak ugy tekinthetnének, mint semmi jogokat, mellyeknek ha rövid ideig örülhet-

nétek is, később csakugyan elenyésznének: tehát a nevelési jogról lemondva minden más jogtul is megfosztva volnátok.

Igy világos, hogy ember esztelenebbet nem cselekedhetnék, mint ha nevelési jogát másnak engedné át, tehát a társaságot nagyobb veszély nem érheti, mint ha nevelési jogát másra ruházza.

Igyekeztem megmutatni, hogy az atyát nevelési jogától senki meg nem foszthatja; ugy szinte bebizonyitani törekedtem, hogy a társaság magának semmi által annyira nem árthat, mint ha nevelési jogát egy valakinek önkényére bizza; most még azt akarom röviden megvitatni, hogy ha a társaság fő gondját a nevelésre forditja; ha azt józanészszerüleg intézi: a közköltségnek legalább $^2/_3$ részét megkimélheti, meggazdálkodhatja.

Lássuk.

De mielőtt e költségkimélésről szólnék, előbb az iránt kell tisztába jönünk, mi tulajdonkép a nevelésnek alapja?

Czélszerüen épitett iskolák, gazdagon fizetett tanitók és nevelők, a nevelés- és tanitáshoz megkivántató segédeszközök, jól kidolgozott terv és rendszer, a felvállalt kötelességnek hív és pontos teljesitése sat. mind igen jó és hasznos dolgok; a nevelést sükeresen előmozdító módok, de magának a nevelésnek lelkét, alapját nem teszik. Mi tehát maga a nevelésnek lelke? a gondolatoknak szabad, korlátlan közlése. E nélkül nincs nevelés, legalább valódi, józanésszerü nevelés nincs.

Ha választanunk kellene e kettő között: szabad és korlátlan közlés, de semmi épületek, rendszer, jó fizetéses tanitók, kötelesség pontos teljesitése nincsenek: vagy pedig legjobban elrendelve minden; pompás iskolák mindenütt; gazdagon fizetett nevelők; tökéletes terv és rendszer sat. de a gondolatok szabad közlése tiltva; a meggyőződés korlátolva, kötve vagy elfojtva van: ugyan mellyik módot választaná eszes ember? képtelenség volna ez utolsót választani; mondom eszes emberről szólok; mert a döre könnyen ezt választhatná.

Barátim hatalmasan tévedtek, ha azt hiszitek, hogy gazdag alapitványok, fényes palotaszerü iskolaépületek, kényelemben lehető tanitók, roppant fizetései sat. szükségesek mindenek előtt.

Ha valamelly despotának kedve kerekednék, mind ezt ő is megtehetné, de azért jó volna e a nevelés? képtelenség nélkül nem állithatni, ha ő azért zsarnok kivánna maradni; mert e palotaszerü iskolákban a hizlalt tanitók is csak baromnépet legeltethetnének, s kellene is legeltetniök a zsarnok érdekében.

Csak okosan kell mindenütt és mindenkor valamihez fogni.

Vegyünk egy földesurat Homokházi János uramat, például, kinek roppant terjedelmü, tegyük husz négyszeg mértföldnyi sivatag pusztája van; mellynek egy része futó-homok, hol fűszál sem mutatkozik; másik része zsombék, vagy turján, hol még sohasem kaszálhattak; harmadrésze néha legfölebb párhéti legelőül szolgálhat; negyedrésze pedig mocsár, s igy az egész birtok nem hoz be semmit, de a tulajdonos gazdagon termő földdé kivánja átvarázsolni.

Ugyan mit gondol az olvasó, mihöz fog legelőször, ha csakugyan fölteszszük róla, hogy okos ember?

Talán mindenek előtt kölcsönpénzen, valami 100 ezer pengő forintos magtárt építtet? vagy talán majort, tudniillik jószágok igazgatójának, tisztartónak, kasznárnak, ispánoknak sat. nagyszerü — mint illy uradalomhoz illik — lakásokat építtet? selyembirkákat hozat? pompás juhaklokat csináltat? vagy pedig ha földén erdöt szándékozik nevelni, talán fáskertnek való helyet jelel ki és azt iszonyu erős kőfallal keriteti be, hogy fája majd biztositva leendjen, s belőle senki ne lophasson? Ha ezt nem, tehát talán gazdasági iskolát állit legalább hat tanitó számára, ollyképen, hogy mindeniknek évi dija legalább 2000 ezüst forint, tehát öszszesen 12000 pengő forintal; a szükséges épületek alkalmasint belekerülnek, ha pompásan, czélszerüen és tartóssá akarja építtetni legalább 250,000 ezüst forintba.

Kérdem valjon igy fog e Homokházi uram gazdaságához kezdeni? Ha így tenne, az olvasók minden tétova nélkül esztelennek mondanák.

Ha Homokházi uram az elmondottam valamellyikét, vagy mind megteszi, még azért csak egy mérő buzája sem terem husz mértföldnyi jószágán. Legyenek rajta a legpompásabb paloták; álljon jószága közepén olly magtár, mellybe beletér 4. millio mérő gabona; legyen a fáskert készen olly fallal befoglalva, miként a Ludoviceum kertje; tanitsanak intézetében a leghiresebb tanitók gazdaságot; tartsanak ez intézkedések már igen soká, legyenek életbe véve száz esztendeig: még ez csak egyetlen egy krajczárt sem hoz be a tulajdonos erszényébe, ha csak ezeken kivül más intézkedést is nem kezdet; tudnillik napszámosokkal a futóhomok megkötéséhöz, vagy a mocsárok kiszárasztásához sat. nem fog; igen de ezt napszámosokkal vagy hoszszas időre csekély bérbe adva, vagy más módon is teheti ama roppant intézkedések nélkül.

Az emberek esztelenek, fonákul fognak mindenhöz, mért? éppen azért, mivel nevelési jogukat kezeikből kibocsátottak. E nevelés gyümölcsének köszönhetni, hogy vagy nem látják át, mihöz és miként kell fogni; vagy nem mernek semmi gyökeres orvosláshoz nyulni, mivel gyávák, vagy végre a hatalmasabb osztály az aristocraták nem akarnak olly valamihez fogni, mi a nekik kedvező körülményeket megváltoztatná. Ez mind annak keserü gyümölcse, hogy a nevelési jogot elhanyagolták.

Az én meggyőződésem tehát az, hogy ha minden helységbe olly iskolát emeltek is, millyen a Ludovicenm, vagy a Muzeum, ha minden tanitónak 2000 pengő forintot adtok is évi fizetésül és pedig különbség nélkül a legcsekélyebb faluban éppen ugy, mint a nagy városban, a dolgon nem segit mig a nevelést a kormány intézi, s míg szabad közlekedés nincs: ellenben ne épitsetek bár semmi iskolát; ne rendelkezzetek a tanitók fizetése iránt, hanem eszközöljétek a nevelés és tanitás szabadságát, hogy kiki akadályozatlanul közölhesse gondolatát, meggyőződését: ekkor mindent megtettetek, vagy a leg öbbet megtettétek, s a mi még szükséges, ebből származik, ebből következik.

Látták az olvasók mit vettem alapul a nevelésben, tudnillik a gondolatok és meggyőződés korlátlan közölhetését, mert hiszen képtelenség

nélkül senki sem tagadhatja, hogy a nevelés és tanitás, tulajdonképen nem más, mint gondolatközlés, vagy kik ezt tagadjátok, mutassátok meg miben áll a nevelés és tanitás?

Midőn a fölebb emlitett költségkimélést akarom kifejteni, s azt megmutatni, hogy ha a nevelés józanészszerü, a társaság közköltségének legnagyobb része önként megszünik: természetesen szorosan kell ahhoz ragaszkodnom, mint ledönthetlen elvemhöz, hogy a nevelés lényege, lelke a korlátlanul szabad közlésben rejlik.

Igy minden nehézség nélkül kezdhetek állitásom támogatásához:

Először a gondolatok szabad közölhetése, semmibe, még csak egy krajczárba sem kerül, csupán egy pár sornyi törvény kell, például ez, vagy ehhöz értelemre hasonló: „hazánkban minden emberlény legkisebb megszoritás nélkül közölheti minden gondolatát, s minden általa kigondolható módon," ha pedig még többet is szükségesnek vél a társaság tenni, fölhihatja az országban levő tudós férfiakat, hogy méltó jutalom mellett készitsenek minden tudományból jó kézi könyveket, s azokat társasági közköltségen kinyomathatja, s velök az iskolákat elláthatja. Ez nem kerül annyiba, mintha mindenütt pompás iskolaházakat épitetne.

Másodszor e nevelési mód szerint nem volna szükséges állandó katonaságot talpon tartani, mert az igy fölnevelődött ifjak legszentebb kötelességüknek ismernék meg hazájokat védelmezni; ugyanis embernek természetében van azt, mi neki kedves, oltalmazni, a nélkül, hogy valaki erre felszólitaná, és pedig ezt tenné akár közösen használnák az egész haza javát, akár pedig kiki saját elkülönözött tulajdonnal birna; mert ha a társaság közös használatban élne, tömegesen, közösen kelne föl a maga közös haszna védelmére, ha pedig mindenki elkülönözve birna saját vagyonnal, igy a sok egyesből közös védő tömeg válnék; ez nem is lehet máskép, tehát az ugynevezett hadi adói költség megkimélve volna.

Harmadszor, ezen nevelésmód szerént a vallás magából a nevelésbül fejlődve magát ebben fentartaná; mert a dolgok természete hozná magával, hogy kiki gondolatát és meggyőződését szabadon közölhetvén, magának felfogása szerint vallást teremtene, és igy azon temérdek vagyon, mi a vallási férfiak fentartására szolgál, másra forditathatnék; mert a nevelésnek e kettős czélja levén, hogy a roszat akadályozza, a jót pedig előmozditsa, ebből szükségkép moralitásnak kell támadnia; és ekként nem lévén szükség a gazdagon ellátott főpapokra, ezeknek jövedelmét a társaság meggazdálkodná.

Negyedszer, az ember természeténél fogva inkább jó, mint rosz lévén — hogy még is olly igen elromlott, semmit sem bizonyit, csak azt, hogy az őskorbéliek közöl némelly ravaszabbak a sokaság jóságával s együgyüségével viszszaéltek, s intézkedéseket létesitettek, mellyek szükségkép okozák a romlást — ezen nevelési mód szerént minél előbb s mind inkább annyira tökéletesülne, hogy kiki kötelességét önként a maga hasznáért pontosabban teljesitené, mint most a sok fölebbvaló parancsára; ebből aztán természetesen az következnék, hogy a sok mindenféle hivatalnak legalább $^3/_4$ szükségtelen lenne; mi nem csekély haszon volna.

Ötödször, az illy nevelési mód szerént az emberek legelőször is a fonák gondolkodást, előitéleteket támadnák meg, pedig van e valami

károsabb előitélet, mint az, hogy az udvaroknak olly pazar fényt kell üzniök? E nevelés következtében, minden bizonnyal az udvari fény és pazarlás azonnal megtámadtatnék. Hány millio fordittathatnék igy a társaság jóllétének előmozditására nem tudom; mert ismeretlen előttem, mennyibe kerül a fényes udvartartás, de hogy ez sok milliót megemészt, kétségtelen.

Ha az emberek azt hiszik, hogy fényes udvarok nélkül nem boldogulhatnak a társaságok, e hit onnét ered, mivel a nevelést az emberek kezeikből kisikamlani engedék.

Még több illy megkimélést is elszámlálhatnék, de röviden és kevés szóval csak azt mondom: e nevelés nem csak minden haszontalan költséget megkimél, söt kimerithetlen kincsnek forrásaul kezdene szolgálni.

Ti elveimmel ellenkezők ezt nem hiszitek, vagy ha hiszitek, saját érdektek mást tanácsol; de mért nem hiszitek? éppen a ferde nevelés az oka. Én erősen, rendületlenül hiszem, hogy az illy nevelés legszebb gyümölcsöt terem. Barátim ohajtanám, hogy valami két száz év mulva föltámadhatnátok, miként fognátok akkor szájtátva bámulni, látván, hogy az akkori emberek többnyire ezeket hiszik, sőt némellyek gyakorlatban is lesznek azokbul, miket most chimaerának, kivihetlen theoriának mondotok.

Hát azt nem tudnátok e ti, hogy mind az, a mi most gyakorlatban van, előbb csak theoriában volt?

VII. FEJEZET.

Előkészületek.

Mielőtt nevelési tervemet előadnám hasznosnak vélek némellyeket előkészület gyanánt elmondani.

Kikben az előitéletek megcsontosultak, azokhoz itt nem szólok; falra borsót hánynék; az idősek' fülhártyáját más hangok edzették meg, az én hangom arról viszszaverődik; én ifjakhoz intézem szavamat.

Ifju barátim, ti még nem fogytatok ki az időbül, a' tanulás korszakát élitek. tehát nagyobb sükert várhatni tőletek; belétek is öntének ugyan a szülők majmozási szellemet, tehát nem kivánhatom, hogy abbol egyszerre kitisztuljatok; ez hasztalan kivánat volna, hanem ha már majmoznotok kell, jót, követésre méltót válaszszatok majmozási tárgyatokul.

Hogy pedig a választásban ne tévedjetek, irányt mutatok. Olvassátok és tanuljátok Cabet-nek: „Voyage en Icarie" czimű munkáját (Mivel teljes meggyőződésem az, hogy az elkülönözött tulajdon saz abból szükségkép támadó egyenlőtlenség mellett üdv-e földön nem virulhat soha, míg közös használat nem váltja föl jogtalan állapotunkat) ismerkedjetek meg e munkával; főkép pedig ajánlom hogy a 470—527 lapokat olvassátok, mert mi magyarok szeretünk utánozni, még eddig nem igen erőtettük meg magunkat a gondolkodásban; tekintélyekre sokat szoktunk adni. Ez emlitett helyen s lapokon jeles és nagy férfiak is emlittetnek, kik a tulajdon ellen és közhasználat mellett szót emeltek; mi-

ből azt látandjátok, hogy az eszme nem csak nem uj, de soha ki sem irtatott még az emberek agyából.

Bár szokták mondani: a' szokás második természetünkké válik, de ez nem azt teszi, hogy emberi természetünk megváltozik. Módosultunk sokban a körülmények hatása szerint, de a fő dolgok, mellyek emberi voltunkat teszik, sohasem változnak meg.

A legfösvényebb, a legkegyetlenebb ember, a leggazdagabb egoista, kik kivételkép léteznek, hajlandók néha a szegényen segiteni.

Honnét magyaráznád ezt meg, ha csak onnét nem, hogy a közös használatra ember teremtve van; ebbeli hajlamát soha nem fogod kiirtani.

Ha embernek az ellenkező, tudniillik az elkülönözött tulajdon használata volna természete, nem törekedhetnék társaságban élni; soha nem történhetnék meg, hogy a gazdagok nagy vendégségeket, lakomákat adjanak. Az elkülönözött vagyonnak az ősi időben általánosan nem olly értelme volt, mint mivé később elfajult, sőt épen közöshasználat végett jelölt ki magának egyik másik családtársaság itt ott egyegy darab földet.

A tévedés és hiba abban állott, hogy többet jelöltek ki, mint a mire szükségök volt, s e fölöslegest minden áron még akkor is magoknak akarták megtartani, midőn arra a megszaporodott többieknek szüksége kezdett lenni.

De hiszen mi következik ebből? csak az, hogy az emberiség fejlődésével és tökéletesülésével e hiba, mint minden egyéb hiba is, orvosoltassék. A nevelésnek czélja e hibát irtani, vagy javitani, orvosolni.

Azt nem tagadhatjuk, hogy az ember születésekor gyarlóbb, tehetetlenebb mint akármi állat; a' gyermekről hét, nyólcz, és több éves koráig másnak kell gondoskodni, különben elvesz, nem igy az állat.

És e hét nyolcz sőt rendszerint több: tiz, tizenkét év szükségesarra, hogy a gyermek önesze és tehetsége után fentarthassa magát; mondom e gyermeki évek már nevezetes részit teszik az emberi életnek, melly idő alatt közösen élnek; a gyermek mit sem keres, vagy igen keveset, de a többiek, a szülők, idősebb testvérek érte, helyette dolgoznak; midőn a szülők elaggnak, erejök fogyatkozik, akkor meg a felnőlt gyermekek dolgoznak helyettök, nem igy van az állatnál.

A gyermek tehetlen korszaka alatt hozzájok szokik azokhoz, kik helyette és érte dolgoznak; a szülőkhez és testvérekhöz: ez tartós társaságnak alapjaul szolgál. Ime tehát a természet maga rendelé igy.

Az embernek természete, hogy mindig nagyobb tökéletességre fejlődjék, de ez másképen sohasem történhetik, hanem csak ugy, ha közösen egymásért dolgoznak, és ez igy is van a családoknál; mig egyik vagy másik hajlama és hivatása szerint valami művészetre, tudományra készül: addig a többiek bekeresik neki, mit természete szerint megkiván. Közöshasználat nélkül ez nem történhetnék meg. —

Ez ellen csak ollyannak lehet kifogása, ki maga csak egy szalmaszálat sem tesz keresztül, ki senki helyett csak egy órányit sem akar dolgozni; ellenben azt kivánja, hogy mások helyette izzadjanak, ő meg a készet költi csak. —

Kik a közöshasználat ellen kikelnek, bizonyosok lehettek benne, hogy ők henyék, heverők, rosz lelkűek, csak más fáradtságának gyümölcséből élni szeretők, szóval embertársaiknak ellenségei, még egy szóval, ők aristocraták; mert igazságos ember nem kivánja, hogy érte mindig mások dolgozzanak, jó szivű ember meg szivesen megosztja fáradtsága gyümölcsét azokkal, kik még vagy nem képesek keresni, vagy valami szerencsétlenség miatt nem dolgozhatnak.

Hiszen látjuk, tapasztaljuk, hogy emberek jótékony intézeteket állitanak. Mért? senki sem kényszeriti, nem erőteti őket arra, természetök ösztönözi szerencsétlenebb embertársuknak segedelmére lenni; vagyonukat azokkal megosztani; ez világosan tanusitja, hogy ember kész szivhajlandóságánál fogva keresményében másokat részesiteni; de ha erre kész, mit tagadni nem lehet, a közöshasználatra épen ezen hajlandóság birja.

A társadalmas életben számtalan olly bonyolodás fordul elő, mellyekbűl soha nem birnánk kibontakozni csak erőszakos zsarnokság, vagy a közös használat elvének elfogadása által.

Példának okáért: valamelly nagy darab föld egy népcsoport által élhetésére kijelöltetett; e csoport történetesen arra a gondolatra vetemedik, hogy a darab földet magok közt annyi egyenlő részre, a hányan vannak, felosztják. A mint kiki a magáét ásni, munkálni kezdi, egyik azt fődözi föl, hogy az ő részének alja csupa sóbul áll, erre minyájoknak szükségök van. Mit tesznek, mit tehetnek mást, mint ezt: vagy erőszakkal kényszeritik azt, kinek telkén a só találtatik, hogy engedje át az egésznek, vagy kénytelen lesz az egész ez egynek nyerekedési önkényét tűrni, vagy pedig ujra tanácskoznak s közös használat behozatalában egyeznek meg. Mást nem tehetnek.

De lehet számtalan illy eset. Némellyeket még megemlitek: egyiknek földén olly orvosnövények találtatnak, millyen az egész országban sehol, s mindnyájuknak szükségök van reá;— másiknak földén igen hatalmas gyógyerejű érczes viz találtatik, millyen nincs több az országban; — a harmadiknak része történetesen olly kedvező fekvésű, hogy csak ott van egészen jó ivó viz; — meg egy másiknak osztalékában csupa vas találtatik, holott sehol másott, pedig erre elmulhatlan szükségök van; — kettőnek vagy háromnak telke éppen a tenger mellett nyulik el, tehát csak ők fogják ezt használhatni s at. Mit tegyenek a többiek? vagy kénytelenek e nehány önkényétől függni; vagy erővel kényszeriti a sokaság, hogy az ő részöket a statusnak engedjék át, mint mondani szokás, s történik is; vagy a közhasználat elvét kell behozniok.

Csudálom, hogy az emberek a közös használatot általánosan; egészben nem kisértették meg, holott félig mindenütt gyakorolják. Egyházakat közösen épitenek; papjukat közösen fizetik; iskolatanitót együtt tartanak s az iskolát is közösen épitik; marháikat közös pásztorőrzi; temetőjük szinte közös; orvost, vagy sebészt a közösből fizetnek; határjukbeli utjaikat közösen csinálják; a papjuk és iskolamesterük földét a közönség együtt miveli; község vagy helységházat együtt tartanak; a földesuri tartozásnak lerovására mindenikük kimegy, tehát szin-

te közösen szolgálják le; nagyobb helyeken kórházat, vagy más jó czélu intézetet alapitnak, emelnek közköltségen; hivatalviselöiket közösbül fizetik s a t. ha már ennyi mindenféle csak közösen megy, és nem is mehet máskép, ugyan mért nem kisértik meg még az egyet is: földüket közösen müvelni, s annak gyümölcsét közösen élvezni?

No de semmi, az idö megérleli ezt késöbben.

A tulajdon kijelölési tévedés megtörténvén, századok és ezredek alatt nagyon megszokottá lön, s minden vétkes következményeivel nagyon elterjedt, tehát fáradságos lesz a természetes utra viszszavinni, annál inkább, mivel a kik sokat jelöltek ki magok számára tulajdonul, (mellyböl munka és fáradság nélkül élhetnek), e kényelmüket nem akarván föláldozni, — s a dologtul elszokván, mindég ellenzeni fogják a közhasználatot.

Az emberek ezerféle körülmények miatt nem egyformán fejlödhetvén ki, természetes, hogy belátásuk, meggyözödésük sem egyforma.

Némellyek tehát még csak annyira jutottak, hogy legföbbnek tartják, ha mindenki sajátot, tulajdont szerezhet; mások ezen felül emelkedtek, ezentul vannak s meggyözödésük az, hogy az elkülönözött tulajdon ki nem elégitö, hanem csak a közöshasználatban találhatjuk fel boldogságunkat.

Hogy hasonlithatatlanul jobb, ha mindenkinek egyenlö joga van elkülönzött tulajdonnal birni, mint ha e jogot csak némellyek bitorolják, a sokaság pedig csak száraz kortyot nyel, ezt csak esztelen tagadhatja; de hogy a közöshasználat meg az elkülönözött tulajdonnál is jobb, igazságosabb; ki a dolgokba csak kissé mélyebben tekint, kénytelen megismerni.

Én azok közé tartozom, kik a közöshasználatot legjobbnak tartják, de megelégszem még most azzal is, ha kiki akadályozatlanul tulajdont vehet. Egyébiránt azt tartom: józan ember mindig a mellett szól, agitál mit meggyözödése szerint legjobbnak, legüdvösebbnek hisz, következik tehát, hogy nevelési eszméimet a közhasználatra alapitsam; de mivel ennek a saját tulajdon áll ellenében, ismét a következik, hogy ezt támadjam meg; mert mig ez fönáll, addig közhasználat nem létesülhet; és elökészületem tulajdonkép e megtámadásban fog állani.

Gyöngébb tehetségem, mint sem sükert egy hamar remélhetnék, de meggyözödésemet azért kimondom.

Ti, kik a tulajdont szentnek, sérthetlennek ismeritek meg, vagy azt kell állitanotok hogy: nincs Isten ki e földet a maga müvének, tulajdonának tarthatná, vagy ha hiszitek, hogy van Isten, ki e földnek s az egész mindenségnek ura, akkor a rablást nevezitek szentnek; mert ugyan nem rablás e Isten földéböl, mellyet az egész emberiség számára teremtett, tetszés szerint csak ugy elfoglalni és másokat abból kizárni?

Vagy ha sem istentagadó, sem rabló czimet nem akartok magatokra ruháztatni, azt kell bebizonyitanotok, hogy kiváltsággal birtok e földbül tetszés szerint elfoglalni s másokat kizárni, mást gondolnunk nem lehet.

De a kiváltságot vagy Istentül birnátok, vagy más valakitöl. Ha Istentöl volna, öt igazságosnak nem ismerhetném, tehát más valami

volna és nem Isten, ha pedig mástol birni állitnátok, megint azt kellene világosan megmutatnotok, hogy azon más kicsoda, és adhatott e nektek erre kiváltságot?

De hiszen ezt megengedni szörnyű képtelenség volna, mert azon más hogyan rendelkezhetnék Isten (tehát nem maga) földéről?

Ti alkalmasint azzal álltok elő: hiszen e földnek majd minden népei megegyeznek abban, hogy a tulajdon szent. Igen de mit bizonyit ez állitásom ellen? Ledönti e azt, hogy e föld Istené, s hogy mind azok számára teremté, kik rajta megjelennek? Soha.

Állitom tehát ismételve, és pedig még sokszor ismételve, hogy a földbül csak ugy tetszés szerint elfoglalni szükségtelent is, holott az másoknak kellene, rablás; s az illy elfoglalás által fenlevő fölösleges tulajdon, bitorlás.

Ti, kik velem ellenkezőleg vagytok meggyőződve, alkalmasint azt mondjátok, hogy állitásomat okokkal támogassam, de kérdem szükséges e? Ki jogositott fel titeket arra, hogy az én meggyőződésemmel ellenkező állitástoknak bebizonyitása alul föl vagytok mentve? Ti azt mondjátok: (a tulajdon igazságos, szent, sérthetlen, éu is mondom, de csupán azon ingó tulajdon, mit kiki maga fáradsága által szerez). Ki azonban a földbül foglalt el sokkal többet, mint a mennyire szüksége van, ezen fölösleg nem az ő sérthetlen tulajdona, hanem másoktul elidegenitett, s bitorlott föld. Azt tagadom, hogy ez szent volna.

Bizonyitsátok ti előbb be, okokkal támogassátok, hogy ez szent, sérthetlen.

Ti talán abban helyeztek nyomatékot, hogy ti sokan vagytok, mi pedig kevesen, ebből azt huzzátok ki, hogy tehát nektek nem is szükséges győzokokat fölhozni, mert hiszen az már maga elég győzok, elég bizonyitás, hogy igen sokan vagytok: de minő argumentum ez? változtat e ez a dolgon? teljességgel semmit.

Nem tudjuk e, hogy gyakran álltak föl egyes férfiak, kik az egész sokaságnak hitével, meggyőződésével ellenkezőt állitottak, végre az idő megmutatá, mellyiknek volt igazsága.

Mi tehát épen ugy pusztán állithatunk valamit mint ti, s a később kor fog állitásunk fölött itéletet mondani. Hogy kevesen vagyunk még, talán nem fog nekünk hibául fölrovatni. Söt ha senki nem pártolná állitásomat kivülem, azért én attol jelenleg viszsza nem lépnék.

Hogy mindig ezen meggyőződésem lesz e, erősiteni éppen nem akarom; hiszen a körülmények sohasem ugyanazok többé, tehát azoknál fogva ember változhatik. De a mi egyszer igazság, az nem lehet valaha máskor n e m i g a z s á g; és hogy e földhöz mindnyájunknak, kik rajta élünk, egyenlő jogunk van, ezt igazságnak tartom, megszünik e ez egykor igazság lenni? nem gondolnám.

A mint mondám, állitásomat olly pusztán is kimondhatom támogatás nélkül, miként ti ellenkezőim a magatokét, de némellyeket elmondok.

Hogy állitásom mindig, vagy legalább minél többször szem előtt legyen, ismételnem kell: a fölösleges f o g l a l m á n y, r a b l á s s e z e n f ö l ö s l e g e s n e k t u l a j d o n u l h a s z n á l á s a, b i t o r l á s;

hogy ez olly igen megöröködött, oka, mert: jogosságról, egyenlőségről és szabadságról álfogalmunk van; e legszentebb tárgyakra nézve még zavarban vagyunk.

Minden társadalmi intézkedéseinknek alapja levén a tulajdon, természetes, hogy ha ez jogtalanság, belőle nem folyhat ki jogosság. Az ős foglalmány következtében Árkosi bir száz ezer holdnyi földet, pedig ő megélhetne husz holdbul is becsületesen; másik tiz embernek egy talpallatnyi földe sincs, tehát szükségtől kényszeritve, neki mennek A földének, s magok számára elfoglalnak belőle száz holdat, hogy mindegyiküknek jusson tiz hold. És igy mindgyárt meglátjuk, millyen jogosságunk van.

A tiz embert megfogják, megkötözik, behurczolják valamelly törvényszék elébe. Egy közülök nemes ember, a másik kilencz nemnemes. Az itélet kimondatik fölöttök: az elfoglalt földet Arkosi tulajdonos viszszafoglalja, s ez közönséges fogalmunk szerint természetes, a kilencz ember 10 évre bezáratik, s minden évnegyedben 25 botot kap, a tizedik csak öt évre és nem kap botot, mert nemesember.

Mi jogossági fogalmunk szerint nem mondhatunk mást, minthogy ezek a tulajdonnak megtámadói példásan megbüntettessenek, tehát bezárattassanak; ezt fogja mondani akárki is, mert ezt hozza magával az igazság.

Talán ebben térnének el a vélemények, hogy egyik 5, másik 12 évet, meg másik talán csak 6 évet gondol elégségesnek bűntetésül, majd meg mások félévenkint gondolnák a huszonötöt kiosztatni, nem pedig minden évnegyedben.

Mondom, mi ezt igazságosnak vagy jogosnak tartjuk, pedig ha mélyebben vizsgáljuk, jogtalanság; mért? mert Árkosinak ősei többet foglaltak el, mint mennyire szükségük volt; elfoglalták azt is, mire természeti szükségeik kielégithetése végett mások tartottak számot; elfoglalták azt, mit Isten egyéb emberek számára teremtett.

Szóval, az emlitett tiz ember azt mit Árkositul, — vagy Bitorlósitul mindegy — elfoglalt, valóságos övének nézte s még is mivel azt munkálni kezdik, s gyümölcsébül élni akarnak, bezárják őket.

Kérdem jogosság e ez?

Annak megmutatására, hogy a mit jogosságnak nevezünk, nem jogosság, száz meg ezer példát tudnék felvilágositásul elsorolni; egész könyvet lehetne vele betölteni, de nem czélom, hiszen pusztán is állithatom, hogy a mi jogosságunk e nevet nem érdemli meg.

Hiszen nem különböztet e meg maga a legradikalisabb aristocrata kétféle jogot: historiait, és természetit? pedig képzelhető e kétféle jog? a historiai jog tehát nem más, mint az igazságtalan jog, vagy ököljog, mit másképen erőszaknak, bitorlásnak nevezünk.

Nézzük csak, jobbak e fogalmaink az egyenlőségről. De ugyan mi képtelenséget akarok csak mutogatni? hogy fogalmunk nem tiszta az egyenlőségről és szabadságról? Boldogisten mennyire téved az ember legjobb szándékában is, hiszen hol egyenlőség és szabadság teljességgel nincs, ott fogalomról sem lehet szó. E fölött nincs mit vitatkoznom.

Hol egy kis rész bir mindent, a többi szegénységben sanyarog; hol egy rész urkodva parancsol, a sokaság pedig szolgailag engedelmeskedni kénytelen: ott sem egyenlőség, sem szabadság nem képzelhető.

Vagy talán azt mondjátok, hogy azok csakugyan szabadok, kik parancsolnak és uralkodnak, hiszen ezzel legkézzel foghatóbban azt tanusitanátok, hogy nincs fogalmatok a szabadságról. Hiszen az önkény zsarnokság, mi a szabadsággal nem mindegy.

Mig elkülönözött tulajdon valahol létezik: ott addig egyenlőség nem képzelhető.

Sokszor megkisérti embert a hiuság. —Én midőn e fejezetet megkezdettem, azt tettem föl magamban, hogy roppant készülettel fogok a tulajdonnak megtámadásához—; szándékoztam minden irónak ide vonatkozó nézetét, nyilatkozatát fölhasználni, s temérdek idézetekkel irásomat fontossá tenni, de a jó Isten tudja mért, megint csak felhagytam vele, s egyszerű és szokott fegyveremhöz, a józanészköz folyamodni jobbnak tartottam.

Félre tehát minden tekintély minden tudományosság, én ügyetlen vagyok benneteket haszonomra forditani.

Ugyan mivel tudjátok ti velem ellenkezők azon tantokat védelmezni és bebizonyitani is, hogy a tulajdonkijelölés embernek természeti joga, vagy természeti jogai közé tartozik?

Igen ha valaki csak annyit jelölne ki, mennyi különben is részére jutna, ha annyi tökéletesen egyenlő részre osztatnék a földszine, a hány ember rajta él; mondom, igen ennyit elfoglalnia természeti joga van. De erre megkivántatnék, hogy midőn a maga részére eső darabot elfoglalná, előbb megolvasná a földön élő embereket hányan vannak, hogy ahhoz alkalmazhatná arányát, kivethetné a reá eső tulajdont. Igen de képes volna e ember ezt tenni? Hiszen igy még alig fogna a megolvasáshoz, már vagy többen volnának, vagy talán kevesebben.

De ha kedveért nem születnék vagy nem halna meg senki ötven esztendő alatt — a mi képtelenség — ez idő neki kevés volna, nem végezhetné be a megolvasást.

Azonban engedjük meg e képtelenséget, még azt is pontosan kellene tudnia: mennyi a haszonvehető és használhatlan föld? mert az nem volna igazságos, hogy ő valamelly termékeny helyen keritené ki a maga részét, sokaknak pedig terméketlen maradna.

Sőt ha még azt is megengednők, hogy pontosan ki van számitva, mennyi használatlan föld van, s csak az ezen kivül létező földrül volna szó; csak a használható földnek felosztása értetnék: ez is képtelenség volna; mert a tengereknek nem parancsolhatunk; a föld belsejében történő változásokra nincs befolyásunk, hatalmunk, pedig ezeknek következésében a felső szin változik; néhol üregek támadnak, behorpadnak, völgyeket képeznek, ezeket viz boritja el, az elébb használható föld megsemmisült, jobban mondva viz alá merült.

Ezen elmerült résznek nehány tulajdonosa megmenekedett ugyan, de mit csináljanak, hová forduljanak, ha a többi földnek minden része már másoknak egyenlő osztalékaul esett? Nekik vagy el kellene veszniök;

vagy a földet ujra kellene osztani, hogy ezeknek is ismét egyenlő rész jutna, vagy pedig ha a többinek nem volna kedve ezt tenni, e nehány veszni nem akarvány kénytelen volna erőszakhoz nyulni, s más egyesektől annyit foglalni el, mennyi nekik elmulhatlanul szükséges lenne. Mert azért, hogy akaratuk ellen a természetnek müködése miatt az ő részök elmerült, természeti jogok e földnek annyiad részéhöz, mennyi egyre jut, meg nem szünt.

Lám mi következnék még akkor is, ha a föld szine tökéletesen egyenlő annyi résztulajdonra osztatnék, mennyi lakóinak száma volna. Másképp pedig a föld tulajdon jogos soha sem lehetne, ha csak egyenlő részre nem volna kiosztva. Igen de ez képtelenség, midőn tudjuk, hogy minden órában többen vagy kevesebben születnek vagy halnak.

Embernek természeti joga az, mit születése után azonnal gyakorol; más szóval természeti joga természeti szükségével egy, mert joga nélkül szükségeit ki nem elégithetné; neki lélekzenie, melegednie, ennie és innia kell, különben elveszne; de ha tulajdonul ki nem jelöl valami darab földet azért el nem vesz, tehát világos, hogy a föld tulajdon kijelölés nincs term szetéhöz, létéhöz szükségkép kötve.

Ha embernek természeti szüksége, tehát joga volna tulajdont kifoglalni, Ádámnak is —tegyük hogy ő volna az első ember— mindgyárt osztozni kellett volna elsőben Évával, aztán egymásután születendett minden gyermekükkel, mihelyt azok önállhatókká fejlödendettek volna ki. Pedig nem volt volna e ez szörnyü képtelenség?

Ne csaljátok magatokat, a tulajdont természetünk nem követeli, ez szabad akaratunkból származott tévedés, vétkes kicsapongás. Mert hiszen ha embernek ez természetében alapulna; ha ez megkivántatnék létezhetésére: az egész föld szüntelen fölméretés alatt volna. Minden nap számosan érik el azon kort, mellyben magok szárnyára kelhetnek, ezek nem létezhetnének tovább, hacsak tulajdon nem jelöltetnék ki számokra. De mig a kimérés bevégződnék, addig is el kellene veszniök. Söt ha élhetésükre természetük kivánná meg a tulajdont, mihelyt születnek, mindgyárt meg kellene az elosztásnak történnie, mások, teszem szülöik által, különben azon kort el sem érhetnék, mellyben magok szárnyára kelhetve, ők magok tehetnék a kiméré ·ıs

Ti a tulajdonnak védői legyetek következetesek, s védjétek azt is, hogy a levegőt, vizet, melegséget világosságot el kell tulajdonitani.

Midőn ember születik: levegőre, melegségre, világosságra, s az anyai téjre, szóval táplálékra szüksége van. Ezek nélkül nem létezhet. A mik embernek életét föltételezik, azok osztás, kijelölés, eltulajdonitás alá józanul nem eshetnek.

Azt kérdem most, hogy kevesebbé van e embernek e földre szüksége, mint a levegőre, világosságra, melegségre, s az anyai téjre? Söt legnagyobb, legelsöbb szüksége van e földre, mert ide teszi le lábát, mivel a levegőben nincs támaszpontja.

Ha e földön megállapodása nem volna, sem levegő, sem világosság, sem melegség, sem táplálék emberre nézve nem létezne; tehát ő maga sem élne; fokozatos közvetettség által éppen magából a földből

lesz és ismét földdé válik; az ember e földi természetnek része, tőle elválhatlan, vele egy, belőle éled föl, s bele oszlik föl.

Nem szörnyű képtelenség e tehát állitani: ez a földrész enyém; amaz tied? a többinek pedig mondani: neked nincs benne részed.

Hiszen te, ki azt állitod: ez a tiz mértföldnyi darab enyém, nem éppen abbol élsz, nem éppen abból támadtál.

Minden egyes embernek létezésére az egész földtermészetnek öszmőködése kivántatik meg.

Levegő nélkül azonnal meghalnál, s e levegő azon darabbul fejlődik e csak ki, mit te tulajdonodnak nevezel? Kigőzölgés nélkül s az ebből lehulló eső és harmat nélkül nem volna életed, és e kigőzölgés a a belőle támadó eső és harmat csak abbul fejlődik e ki, mit te tulajdon földednek nevezel? Milly képtelenségekre vetemedtek az emberek!

És fontoljátok csak jól meg, mig az is képtelenség, hogy minden e földön élő egyes embernek a többiekéhez tökéletes arányu résztulajdona legyen, hát még minek nevezzük azt, hogy némellyek fortéllyal, erőszakkal, hatalommal a legnagyobb részit elfoglalták, kevés részt hagytak másoknak, a nagy sokaság pedig egészen ki van szoritva?

Mikép vált valamelly darab föld akárkinek is tulajdonává? vagy foglalás, vagy munkálás, vagy örökség, vagy vevés, vagy végre ajándék által; más módon nem lehetett.

Foglalás által kezdetben, midőn még olly esztelenek voltak, mi szerint talán azt hitték, hogy több ember nem jövend, jelölhettek ki magoknak egy egy részt, és pedig nagy részt, mivel kitellett, s azt tulajdonuknak aztán nevezhették, de midőn látniok, tapasztalniok kelle, hogy többre szaporodnak: jogtalanság s bitorlás nélkül azt magoknak meg nem tarthatták, a mire elmulhatlanul szükségök nem volt, a mire ellenben másoknak szükségök vala.

A csupa foglalás még azt senkinek tulajdonává nem teszi, mit elfoglal. Ezt éppen csak ugy tekinthetni, mint midőn valaki a szinházban, egyházban vagy akármi más öszszejövetelnél egy helyet elfoglal; a ki későbben érkezik a már ott ülőt vagy állót helyéből ki nem tolhatja, hanem másott foglal helyet. De azért, a ki előbb oda ült vagy oda állt, azon helyet tulajdonának soha nem nevezheti. Hiszen mihelyt ott hagyja, más foglalja el. Mert valamint ő elébb menvén mint másik, tetszése szerint válogathatott s foglalhatott helyet, ugy a ki más alkalommal ment előbb szinte kedve szerint választott s foglalt el helyet. És nem volt volna e valóságos képtelenség azt mondaniok: mi ugyan kimegyünk innét és ma viszsza sem jövünk, de e helyeket azért senki el ne foglalja? Mindenki eszközölhet magának elfoglalt helyén annyi kényelmet, mennyi tőle telik: szépitheti, fölczifrázhatja, puha vánkost tehet maga alá sat. csak másiknak hatáskörébe ne csapjon át. Például ha mindnyájan csak ülnek, egyik pedig hoszan kinyujtózni akar, ha másokat megszoritana, erre nincs joga, mások nem tűrik; hanem csak akkor, ha mindenik fekvéses helyet töltene be.

Az illy elfoglalás csupán türelmen alapul, de a türelem képtelenség nélkül más forma nem lehet csak kölcsönös, viszonyos; mihelyt

csak egyik türne el valamit, a másik meg nem, ez önkényt gyakorolna. Igy világos, hogy a foglalás egyenlőséget tesz föl.

Vannak emberek, tudniillik tudós, tudományos, tanult emberek, kik a tulajdont a háborukból, hóditásokból akarják megalapitani.

De az illy tractatusok szerint vagy egyenlöen osztaték ki mindeniknek része, vagy nem. Ha egyenlöen osztatott ki, hol van az egyenlőség? miként tünhetett el a föld szinéről azon egyezkedések óta? Ha pedig nem egyenlöen osztatott ki, azok, kiknek kisebb rész jutott, esztelenség nélkül meg nem nyugodhattak a tractatusokban, s ha még is életbe léptek, a gyöngébbekre erövel, hatalommal tolták; igen de ez igazságtalanság.

Ime tehát az intézkedések jogtalanságból folytak.

Azt hozni fel győzokul, hogy az utódok beleegyeztek, ellene nem protestáltak, tehát hallgatva elfogadták a tractatusokat, s igy a tulajdon jogszerü lön: ez czáfolásra sem méltó; hiszen az utódok az ősökre erőszakolt tractatusok szerzőinek érdekéből, még gyöngébbek lettek, hogyan nem egyeztek volna tehát az erősebbeknek tractatusába bele? ezt tenni kénytelenek voltak.

Még egyszer: e föld nem más, mint roppant kiterjedésü szinhely, hol mindenki egyenlő joggal bir, váltogatva majd szerepet játszani, majd meg csak a játszókat nézni, miként kinek kinek tetszik; de természetes, hogy egyik a másikát sem a játszásban sem a nézésben nem akadályozhatja. —

Bizony bohók vagytok, midőn a kis szinházban minden ugy van elrendelve, hogy kiki láthasson, nézhessen, tetszés szerint foglalhat helyet földszint, karzatokon vagy páholyban, s a nagy szinhelyen máskép cselekesztek.

De nézzük mi következik ebből? Egyenlőség; hogy a hely, vagy rész, mit egy egy elfoglal, senkinek rövidséget ne okozzon; senkit ki ne szoritson: csak akkora lehet, mekkora leszen az osztalék, ha az egész osztandó hely a résztvevők által elosztatik; továbbá minthogy a helyek számának mindig annyinak kell lennie, a hányan vannak a nézők: természetes, hogy egy néző két vagy három, vagy éppen több helyet nem foglalhat el; mert végre a mint több vagy kevesebb néző van, a helyek azon arányban szükebbek vagy tágosabbak lesznek.

Az embernek joga van élni, ezt megismeritek mindnyájan; söt bünnek, véteknek tartjátok, ki magának vagy másnak életét elveszi; ki másnak életét veszi megbüntetitek; ha az föltámadna, ki magát végezte ki, valószinüleg még öt is megbüntetnétek, mivel az, kinek nem sikerült az öngyi kosság, hanem életben maradt, azért lakol.

Ezzel tanusitjátok, hogy embernek van joga élni, mert másképp esztelenség volna valakit megbüntetni azért, hogy mást megöl. Igen de miben áll az élet, vagy miben áll az életnek joga, ha nem abban, hogy minden eszközhöz nyulhat, mit létezhetésére jónak lenni gondol?

Ha tehát valakit az életre szükséges eszközök megragadásában, munkálkodásában, hatáskörében gátoltok, akadályoztok: öt megölitek, mint lassu méreggel szoktak némellyek ölni; mert nem engedni valakinek

mind azt megtenni, mit tennie kelle, s nem engedni ugy tenni, miként legjobbnak lenni hiszi, ugyan nem ölés e, ha az élet müködésben áll?

Milly szörnyü ellenmondás, vagy következetlenség, vagy gonoszság vagy esztelenség, vagy nem is tudom minek nevezzem: azt megbüntetni, ki életet vesz el, és élni még sem hagyjátok, hanem csak sinylődni engeditek az embert, holott jobb volna rá nézve nem lenni, mint igy sinylődni. —

Itt azt láttuk, hogy foglalás által másképen nem válhatik valami rész valakinek tulajdonává, hanem csak ugy, ha nem foglalna el többet, mint a mennyi az egész emberiség mindegyik tagjának jutna, de igy osztani föl, miután az emberek száma mindig vagy fogy, vagy szaporodik, képtelenség: következtetés tehát az, hogy elfoglalás által senkinek tulajdona, jogos földtulajdona nem lehet.

De talán munkálkodás által inkább tulajdonává válhatik embernek valamelly földrész?

Vizsgáljuk meg.

Lehet e valamit megmunkálnom, hacsak elébb el nem foglalom? Nem. Tehát ha elfoglalás által nem lehet valami tulajdonommá, munka által sem; mert a munka nem más, mint a foglalás' nyilvánitása, vagy is maga a foglalás; e kettö egy. Birhatom ugyan, hasznát vehetem, de csak a ráforditott fáradság gyümölcsét mondhatom magaménak; ezt tőlem jogosan el nem veheti, csak erővel idegenitheti el.

Ha valaki csupán annyit venne munka alá, mennyi rá még a lehető legnagyobb népesség által felosztatva is minden esetre esnék, ezen részt mindenkor jogosan valhatná magáénak, birtokának, mert annyira szüksége van; de azért tulajdonának azon értelemben, miként mai időben venni szokás, nem nevezhetné; mert megszünvén ő lenni, azon részt sem el nem adhatná, sem másképen nem rendelkezhetnék vele, mivel ahhoz minden élő embereknek, tehát az egésznek joga van; ugyanis ha Isten e földet minden rajta élő embernek kivétel nélkül egyenlő használatra teremté, a meghaltnak része az egészre, a még élőkre háromlik, mivel mások nincsenek az élőkön kivül; de az élők öszveségeé az egész; mert ha nincs az élőkön kivül senki, kié volna azon rész, mellynek használatából egy valaki kihalt?

Józanész szerint senkinek el sem is adhatná; mert hiszen vagy az egésznek, vagy valamelly egyes embernek kellene megvenni.

Az egész esztelenség nélkül nem vehetné meg, mert ugy is rá háromlik viszsza, de ha megvenné is, ez nem tekintethetnék vételnek, mivel az árát nem vihetné el mint meghalt magával, tehát ez azon egészé maradna szinte: ha pedig egyesnek akarná eladni, ez sem vehetné meg igazságosan, mivel neki már egy akkora része van, mekkorával a tökéletes egyenlőség eszméje szerint mindenkinek birnia kell, s ha valamelly egyes megvenné, neki két része volna, igen de ez képtelenség, mivel éppen azon föltétel alatt engednők meg a tulajdont, ha mindenkinek tökéletesen egyenlő része volna; ha pedig egy valaki azt megvevén két részszel birna, nem volna az egész mindnyájuk közt egyenlő részre osztva, igen de ez esetben nem lehetne senkinek tulajdona, tehát mint nem tulajdont el nem adhatná.

Azoknak, kik nagy darabot birnak, szóval a gazdagoknak könnyü mondaniok: ezen kerítést én csináltam; ezen darab földet saját munkám által szereztem s tettem magamévá; igen de mi azt kérdezzük: hol van kiváltságtok többet elfoglalhatni, mint a mennyinek egyenlően felosztva mindenkire esni kell? Kicsoda mutatta ki nektek a határokat, hogy meddig kerítsetek be sajátotokul? ha munkáltátok, gyümölcsét magatok élveztétek; s miként kivánhatjátok tőlünk, hogy munkátok díját mi megfizessük, holott mi meg nem biztunk benneteket; napszámosainknak titeket soha nem fogadtunk; de miként is kivánhatnátok munkátoknak kettős díját? hiszen fáradságtoknak gyümölcsét abból már megszedtétek.

A munka valamelly darab földet soha senkinek sajátjává nem tehet, csak a termesztmény övé, mit kettőztetett vagy többszörözött szorgalma és fáradsága által elővarázsolt.

Engedjük meg, hogy munka által valami darab föld X.nek tulajdonává lön, s azzal tökéletesen szabadon rendelkezhetik; tegyük, hogy semmi örököse nincs, kire szálhatna, s végrendelet nélkül hal meg. Mi történik e földdel?

Ha ez X.nek valóságos tulajdona, senkinek nem szabad hozzá nyulni, mert éppen ti a sajátnak védelmezői állitjátok, hogy a tulajdon szent és sérthetlen.

Ha azt mondjátok, hogy midőn X meghalt a darab föld megszünt tulajdona lenni, mert csak élő emberlény birhat azzal, kérdem: kié lesz tehát az illy tulajdonos nélkül maradt föld?

Józanul másé nem lehet, mint az egészé, mert az egész népségnek mindig az egész földhöz van joga; ugyanis képtelenség nélkül nem állithatni, hogy: egy valami kis rész kivétetik s az senkié sem. De X. tett végrendeletet és pedig ezt: mivel nekem semmi örökösöm nincs, földem pedig tökéletes tulajdonom, utólsó akaratom az, hogy e föld senkié se legyen; senki ne mivelje, hanem maradjon mindenkor miveletlen.

Ha azt mondjátok, hogy kiki szabadon rendelkezhetik tulajdonával, X. e végrendeletet teheté, s a többi tartozik e végső akaratot tisztelni; ha pedig azt mondjátok, hogy illy végrendeletet nem tehetett, a tulajdont nem ismeritek el.

Nézzük harmadszor, örökség által válhatik e egy darab föld valakinek tulajdonává?

Ha valaki foglaláson és munkáláson kivül más móddal juthatott tulajdonhoz, ezt gyermekének hagyhatná; mert mint fölebb láttuk, sem foglalás sem munka által nem szerezhetni tulajdont.

Igen de mutassátok meg, mi módon juthatni tulajdonhoz, ha foglalás, és munka által nem lehet.

Ha ezt megmutatjátok, akkor természetesen hiszem, hogy az, ki a még előttem ismeretlen, de általatok megmutatandó módon szerzendett tulajdont, azt fiának hagyhatja, és igy a fiu öröklés által juthatandott volna tulajdonhoz.

Azt gondolom csak nem akarjátok állitani, hogy: ámbár az atyának birtoka nem volt még igazi tulajdona, de miután ez fiára szál, már ennek az valóságos tulajdona legyen; ezt állitni képtelenség volna.

Ha az atya nem birna többel, mint csak annyival, mennyi minden

egyesre esnék, ha a nép száma által a föld elosztatnék, ezt joggal hagyhatná fiára, s a fiu ezt igy öröklés által szerzendett tulajdonának mondhatná; de szükségtelen volna tulajdonának azért mondania, mivel atyjáról maradt rá, mert neki ennyit, az egyenlőség szerint, különben is kapnia kell, akár hagyna rá atyja, akár nem.

Hiszen ő az egésznek egyik tagja; neki éppen ugy van joga élni, mint akármellyiknek, tehát őt az osztalék éppen ugy illeti, mint akárkit mást.

És mivel e fiu a neki szükséges részt nem azért kapja, mivel már apja is birta, hanem azért, mivel nélküle nem élhetne; mivel természeti szükségeinek kielégitése végett egy darabot munkálnia kell: tehát világos, hogy nem öröklötte, s igy örökség utján sem szerezhetni tulajdont.

Végre talán vevés által szerezhetni tulajdont? Olly kevéssé, mint az előbbi módokon. Itt éppen azt kell mondanom, mit fölebb.

Én megveszek valakitől némi birtokot. De e valaki miként jutott ahhoz? Alkalmasint ő is vette, vagy őseiről szált reá. Igen, de ősei s azoknak ősei miként szerezték? Máskép nem, hanem foglalás és munka által. De fölebb láttuk, hogy sem foglalás, sem munka által tulajdont nem szerezhetni.

Ha egyenlő joga van mindenkinek élni, éppen ugy egyenlő jogának kell lenni a munkához; mert munka nélkül nincs élet; igen de hogy ember munkálkodhassék, valami tárgyának kell lenni, tehát egyenlő jogának kell lenni valami birtokhoz, hol munkáját végbevihesse s életét fentarthassa.

Ismétlem, ember tehát többet ki nem jelölhet, csak annyit, menynyiből életét fentarthatja, vagy annyit, mennyi minden egyebeknek is jut.

Láttuk fönebb a tulajdonnak gyászos eredményét; vagy is látjuk az életben nem naponként, hanem minden órán, de legyen itt befejezésül azért még is egy példa.

A széles tenger közepéből egy nagy kiterjedésü sziget emelkedik ki. Partjaihoz szerencsétlenek közelitnek, kik deszkadarabokon hajótörésbül menekedtek meg. E sziget tulajdonosa puskákkal és lándzsákkal fölfegyverkezve áll a helyen, hol a szerencsétlenek kiszálni szándékoznak, s azt nekik meg nem engedi. „Ki lábát e szárazra, mint az én tulajdonomra teszi, halál fia lesz,“ kiált a tulajdonos.

Ezek esdekelnek, rimánkodnak; jajgatásukat borzasztóan hangoztatják a sziget sziklái, de nem használ semmit; a tulajdonos föltétele mellett marad; senkit szigetére nem bocsát, mert az az ő tulajdona; a szerencsétleneknek utolsó erejét a segedelemérti kiáltás merité ki, őket a habok eltemeték.

Ha ezt csak képzeli is ember, borzadás futja el. Pedig ha megengeditek, hogy ember Isten földéből magának elidegeníthetlen tulajdont foglalhat el; ha állitjátok, hogy a tulajdon szent és sérthetlen: e sziget tulajdonosának bánás vagy cselekvés módját helyben kell hagynotok.

Iszonyuság! Én azt állitom, hogy ez ellenkezik embernek természetével, tehát a tulajdon is.

De nem volt volna szükséges e szigetet például fölhoznom, hiszen minden tulajdon, mind meg annyi sziget, s a tulajdonosok e szigetéhez hasonlók. Lássátok mivé tevé embert a tulajdonruli intézkedés!

VIII. FEJEZET,

Józanészszerü nevelés.

E szóban: nevelés, nagy eszme rejlik. Ugyan is e két legnagyobb fontosságu kérdés' megfejtését értjük alatta: mikép kell és lehet az emberi nemet a rosz uton, mellyen már meszsze haladt, feltartóztatni, sőt viszszavezetni, s miként lehet és kell jó utra tériteni, és miképen eszközö.hetni, hogy ezen megmaradjon, biztosan haladhasson s el ne tévedjen?

Nem meriti ugyan e szó: nevelés, mind e kettőt ki, de alatta értjük, s ez elég; hiszen ritka szónak van magának belső böcse, hanem a szokás adja meg értékét.

A nevelésben első lépésnek kell lenni, hogy az ifju nemzedéket a rosztul elvonjuk, megójuk; a nevelés pedig majd hason értelmü czekkel: nevelkedik, nöl, fejlödik, nevelödik; már pedig czélunk ellen volna, ha a roszban nölne, — nevelkednék.

Igy világos, hogy nem fejezi azt ki, mit kifejezni kellene, de a nagy hatalmu szokás igy akarta.

Én nem szándékozom a nevelés fö ölt értekezni, sem nevelési rendszert kidolgozni, hanem állitásokat sorolok el, s azok támogatásában álland egész nevelési tervem: de ha jól megfontoljuk e tárgyat, azt veszszük észre, hogy ez önként két részre oszlik, mellyek: magános nevelés és társaságos nevelés.

Ha a magános nevelésben az apa semmit sem tesz gyermekei jövendőjére nézve azon kivül, hogy táplálja s gondjukat viseli azon korig, midön már magukra hagyva sem veszendenek el, ez nevelkedés, fejlödés; nemleges nevelés; ha pedig ugy is intézkedik felölük, hogy tévutakra ne térjenek, s roszra ne szokjanak, sőt valami jóra induljanak, ez már nevelés, fejlesztés; igenleges.

Igy a társaságos nevelésben is; ha az egész társaság, az az, a tagok öszszesége nem rendelkezik az egész közönség ifjuságának neveléséröl, hanem mindenkit, minden családapát maga szabadságára hagy, ekkor a társaságra nézve a nevelés nemleges, csak: nevelkedés, fejlödés: ha pedig az egyes polgárok, atyák abban egyeznek meg, hogy mindnyájan együtt, közösen intézkedjenek az egész ifjuság jövendője iránt, ekkor a társaságra nézve van nevelés, fejlesztés.

Ha már csak némi rendszert akarnánk is követni, legalább a magános és társaságos nevelésröl külön külön kellene szólnom: de én rendszeralkotásban ügyetlen vagyok, tehát csak ugy adom nevelési eszméimet töredékesen, miként agyamban támadnak. Ezeket vegye az olvasó elöszó, vagy akár bevezetés gyanánt.

1. A nevelés mint tárgy, mint tudomány nem létez.

Talán soha és sehol nem hangzott e szó, nevelés' olly sűrűen, mint korunkban nálunk magyaroknál. És van e egy emberi teremtés, ki nekem megmutathatná: nézd, ez a nevelés.

Ha azon rendszabásokat nevelésnek veszed is, mellyeket az aristocraták és kormányok arra intéztek, hogy az emberiség tudatlanságából ki ne fejlődhessék, még akkor is tévedsz; mert azok szerint is még csak egy nap sem romlott az ember ugyanazon egyformán, hanem a körülmények befolyása szerint nemcsak mindennap, de minden órán máskép.

Minden tény, minden esemény, minden példa más módositással rontott az emberen, vagy javitott néha, miként a körülmények magokkal hozák.

Hazánkban, kiknek a dolgok folyásába némi szólásuk van, a nevelést is külön tárgyazzák, arra költséget határoznak, nem jutván eszükbe, hogy a nevelés nem annyira költségből, nem könyvekbül, nem tanitókbul, nem épületekből, hanem minden embernek szabad közlekedéséből, cselekvéséből áll.

A nevelés mondom ezekkel rokon: nevelkedik, fejlődik. Valamint képtelenség volna mondani, hogy ember a nevelkedést valahonnan kivülről veszi, éppen olly képtelenség volna állitani, hogy az ember nem maga neveli magát, hanem holmi rendszerek, épületek, költségek.

Az ember minden cselekedetében, nevelődik; tehát kiki öntetteiben szabadságában, magában viseli a nevelést.

Midőn a legtökéletesebb rendszerteknek hasznát veszi, akkor is nem a ti rendszertek a nevelés, hanem annak cselekedetében, müködésében van, ki a midőn azt használja.

Valamint előbb vala társaság mint alkotmány, vagy ha társaságnak addig nem akarnád nevezni, mig alkotmányi szerződése nincs, tehát a mint előbb volt nép, mint constitutio; s a mint előbb volt nyelv, mint grammatika: éppen ugy ember előbb fejlődött, neveltetett mintsem valaki nevelési rendszert alkotott volna számára, hogy a szerint neveltessék.

Még egyszer: nevelés mint tárgy nem létezhet, minden nevelés az ember nevelkedésében van.

2. A nevelésnek két szélső határa: a bölcső és sír.

Midőn ember e világra születik, kezd nevelkedni, sőt nevelkedett már az anyaméhben s tart addig, midőn müszere megszünt müködni, e földi pályáról lelép s oszladásnak indul.

Ugyan kérdelek: a ti neveléstudománytok, rendszertek szerént növekedett e a magzat az anyaméhben? Ügyelt e az anya nevelési tantokra, midőn kisdedét az uj polgárt először szoritá szivéhez és szájába alkalmazá csöcsbimbóit?

Vessétek félre egy kissé nevelési terveiteket, vizsgáljátok ez anyát inkább; szemeiből örömkönnycsöppöket láttok hullani; tapintsátok meg ütereit; tegyétek kezeteket bal oldalának azon tájára, hol sziveteknek

kellene lennie: s tapasztalni fogjátok, hogy az hatalmasan ver: és e szivdobogás és a könnycsöppek, mellyeket szemeiből hullani láttok, jobb nevelést adnak e kisdednek, mint mesterkélt rendszertek, s országos alamizsnátok.

Nézzétek e kisdedet, midőn anyja emlőihöz simulva szíja az életnedvet, ugyan mondhatjátok e rosznak; mondhatjátok e, hogy neki természeténél fogva kell elromolnia?

Ha az utólsó szerzetestől kezdve föl a római legfőbb papig minden theologus azt állitaná, hogy el kell romolnia: mindnyájan hazudtok, felelném. Ha hisztek Istent, s ha hiszitek azt is, hogy őt megsérthetni, ne káromoljátok. E gyermek az ő műve eszközösen, s hogy ennek természetesen rosznak kelljen lennie, nem hihetem, ha maga Isten mondaná sem hinném; vagy pedig akkor őt Istennek többé el nem ismerhetném.

Ha pedig a tapasztalásra hivatkoztok, mondván: lám minden ember illy ártatlan volt születésekor, és még is majd mindegyik többé vagy kevesbé elromlott.

Megengedem; de hát nem tudjátok e honnét van ez? Legyetek igazságosok és azonnal mindent világosan fogtok látni.

Ne tulajdonitsatok magatoknak ollyat, mi nem tietek; ne bitoroljátok mások jogait; hagyjátok meg kinek kinek mit neki Isten után a természet adott; elégedjetek meg a természetnek adományaiból csak annyival, mennyire egynek esni kell; ne akarjatok másnak verejtékéből élni; ne tapodjátok másoknak a gyöngébbeknek szabadságát: és tapasztalni fogjátok, hogy e kisded nem fog elromlani.

Hagyjátok meg anyjának azt, mit neki a természet adott; ne kelljen ez anyának értetek is dolgoznia: gyermeke el nem fog romlani; nevelési rendszertek nélkül is ártatlanul megmarad, sőt jóra, erényessé fejlődendik, s nem szorul gyámintézetetekre s országos alamizsnátokra.

Ti ezt nem hiszitek? kisértsétek meg; o de ti erről nem kételkedtek, hanem jogtalanságtok megkisérteni nem engedi.

Az anyai vagy szülői könyek és fenten dobogó szív intézik a gyermeknek első nevelését, s midőn tehetségei annyira fejlődtek, hogy maga belátása szerint is működik, és már a szülők elhultanak oldala mellől: önérdeke folytatja a nevelést minden mozdulatában. Szóval a nevelés nem más, mint maga az embernek fokonkénti fejlődése. És ez a születéstől fogva halálig tart.

Ki neveli a puszták lakóit? A természet, vagy más szóval önmagok. Ti alkalmasint azt vélitek, hogy ezek azért vetemednek néha roszra, mivel iskolába nem jártak, mivel neveléstekben részt nem vettek; de csalódtok.

Hát ti mért sülyedtek a bünörvénybe olly mélyen, holott örökké iskolamester ügyel rátok különféle alakban?

Hatalmason tévedtek, ha azt hiszitek, hogy a puszták fiai neveléshiány miatt fajulnak el; ti kik annyiféle nevelésben részesültetek, gonosz példáitokkal buzditjátok őket.

Szintugy tévedtek, midőn hiszitek, hogy a művelettlen emberek közt több vétkes találtatik aránylag, mint azok közt, kik jó neveléssel szeretnek dicsekedni; hogy e nevelés nélküliek száma nagyobbnak mutat-

tatkozik s látszik, onnét van, mivel a műveltek el tudják palástolni, s mivel ezekéi iránt a vétekbirak kimélettel viseltetnek, következöleg büneik nagyobb része nem jö napvilágra. Emlékeznek még a fővárosi olvasók közül többen egy nem régi botránkoztató eseményre, mi néhány fö ur, és egy lyánynevelö intézet közt Pesten történt.

Hogy, bár fonák nevelési intézeteinkben egyenesen illyekre hinák föl az ifjat, nem hihetem, de nem bizonyitja e ez is, hogy ember maga neveli magát, mind jóra, mind roszra?

Ha a nevelés csak bizonyos időszakra volna szoritva, nem pedig a bölcsötül sírig tartana, mindenki azon fokon kénytelenittetnék maradni, mellyen áll, midön az intézetbül kikerül.

A nevelés az életben van; nevelést teremteni, elövarázsolni senkinek sincs hatalmában. Ez magától fejlödik ki.

3. Legjobb nevelés az, midön senki sem igényel, nem követel magának nevelési jogot.

Hagyjátok az ifju embert magára, ne avatkozzatok nevelkedésébe, fejlödésébe, és ö elöbb és bizonyosabban emberré, még pedig valódibb emberré fejlödik, mintha ö a ti bizonytalan fényü és csalékony mécstek után indul.

Nem tagadom, a kisded emberek közöl vezérek nélkül sokan elbuknak örökre, mielött férfiakká fejlödhettek volna: de az aristocraták és kormányok által jött s intézett nevelés mindnyáját megbuktatja.

Ugyan mit akartok neveléstekkel elérni? hogy jobb, tökéletesebb emberek támadjanak? A már tévutra vezetett nevendékeitek nem hisznek nektek. Ha ezt akarjátok eszközölni, példával menjetek elö, hogy bennök elébb hitet teremtsetek.

Az ember inkább parancsolhat magával, mint másokkal; ha tehát csakugyan azt tettétek fel magatokban, hogy jobb, tökéletesebb embereket akartok elövarázsolni: magatokon kisértsétek meg; ez sem költségbe, sem fáradságba nem, csak akaratba kerül; mások akaratján nem uralkodhattok, cselekvésökben akadályozhatjátok, de akaratjukat nem igazgathatjátok.

Ti féltek —mint mondogatni szeretitek— hogy ha senki sem venne magának fáradságot másokat nevelni, azok egészen elvadulnának, elromlanának. De ti annyi század óta mindig neveltétek a sokaságot, mért romlott még is el?

Kisértsétek meg egyszer neveléstekkel fölhagyni, hiszen magatok tökéletesülése kivánja, hogy tapasztalásokat tegyetek.

Eddig tapasztaljátok azt, hogy az emberiség neveléstek mellett romlott, próbáljátok meg az ellenkezöt. Ez nagyszerü kisérlet leend.

Vagy jó eredménye lesz, vagy rosz. Ha jól üt ki, az az ugy, hogy az emberek szemlátomást javulnak, minden költséget és fáradságot mindenkorra megkimélhettek: ha pedig azon eredménye lesz, mi századok óta gyakorlott neveléstek, az az éppen olly roszszak maradnak, milyenek most, söt valamivel tovább mennek a gyarlóságban és roszaságban, megint csak nyereségtek lesz benne; mert eddig csakugyan esz-

közöltétek, hogy elhitványuljanak; s titkon ezután is munkálhatandjátok, ha bár szóval mást beszéltek is. És akkor még a gyanut is elháritjátok magatokról; ugyanis most igen sokan azon meggyöződésben, vagy legalább hiedelemben vagyunk, hogy ti neveléstek által készakarva rontátok az emberiséget. Melly dicső dolog lesz az, ha majd minden magától fejlődik kivánságtok szerint.

A természetben ezredek óta minden magára hagyatva tökéletes rendben még fenmaradt, és semmi meg nem bomlott, és csak az embernem bomlanék föl neveléstek nélkül? ezt nem hihetem.

Ha az ember nem magából, nem cselekedetei által fejlődnék azzá, mivé fejlődnie kell, az Istennek mindjárt kezdetben minden harmincz vagy negyven embér mellé egy külön nevelőt kellett volna teremtenie.

De ugyan mire adta volna Isten embernek az észt, az egyéb előttünk ismeretes minden lényekéitől egészen különböző tehetségeket, ha azok által nem fejlődhetnék ki azzá, mivé fejlődnie kell?

Tekintsetek körül az életben, s győződjetek meg arról: mellyik gyermek tanul meg előbb járni, az e, kit mindég kézen vezetnek s tartanak, vagy az, kit önerejére hagynak?

Midőn valamit tenni akarunk, kell tudnunk mért teszszük; szükséges hogy némi czélunk legyen. És még mit kell egész bizonyossággal tudnunk? azt, hogy a czél el nem érethetik, hogy ohajtásunk teljesedésbe nem megy, nem mehet soha, hacsak bizonyos munkát nem teljesitünk.

De ki meri azt egész bizonyossággal állitani, s ha állitani birná is valaki, képes volna e bebizonyitani, hogy az embernem nem fejlődhetik tökéletességre, hacsak az aristocraták és kormányok nem nevelik?

Az Isten szent szerelmére s a népek boldogságára kérlek benneteket, ne akarjatok erővel nevelni, hanem hagyjátok az embereket magokra. Hiszen ha ember a benne rejlő tehetségeknél fogva semmire sem mehetne, hanem nektek kellene nevelni: ti is emberek levén, ti sem mehettek semmire, nektek is lát vezetők kellenek. Vagy ti nem emberek vagytok?

De egyre figyelmeztetni akarlak benneteket, ha annyira szivetek en viselitek a népek boldogságát, ha szivetek jósága késztet benneteket arra, hogy a népeket nevelés által boldogitsátok, s mivel magatokról tudjátok, hogy anyagi jólét nélkül teljességgel nem boldogulhatni: legyetek szivesek azon vagyonról lemondani, mellyet igazságtalanul bitoroltatok, s mellyhöz mások természetük szerint jogukat tartják, mert e nélkül haszontalanul fáradoztok. Ha ezt tenni nem akarjátok, jele hogy szándéktok nem tiszta forrásbul buzog.

4. A ki mást minden áron s talán azon másnak akarata ellen is nevelni erőködik, czélja kárhozatos, legalább gyanus.

Ti, kik annyira buzogtok abban, hogy a népet csak nektek van jogotok nevelni, bizonyitsátok be; és hogy olly elszántan véditek e kiváltságtokat, kegyeskedjetek bennünket arról egészen meggyőzni, hogy szándéktok szent.

Az embernek természettől szabadsága van; ha ez legtöbbekben elnyomatott is, de szabadság utáni vágya megvan, mert ezt semmi emberi erő nem képes elfojtani, kiirtani.

Most azt kérdem: valjon ohajtják e, vágyakodnak e a népek az után, hogy csak ti aristocraták neveljétek? Betölthetik e szabadság utáni vágyukat, ha ti neveléstek ürügye alatt szüntelen zablán tartjátok?

Mig meg nem kérdezitek az embereket: akarják e, hogy ti neveljétek? szándéktok tisztaságáról kételkedem.

Vagy jót akartok az embereknek, vagy roszat, neveléstekkel. Ha jót, meg kell előbb kérdeznetek, mit tartanak jónak, és azt eszközöljétek ki számokra; mert nem az jó valakire nézve, mit én rá akarok erőszakolni, ha bár ez a legjobb legyen is a világon, hanem az mit ember ohajt: ha pedig roszat akartok eszközölni neveléstekkel, akkor — — hát akkor — — roszat akartok.

Ha netalán megkérdezitek az embereket, kivánják e hogy ti neveljétek őket, vagy pedig magokra hagyva ohajtanak inkább nevelésük körül intézkedni, el ne feledjétek fölvilágositani erről: ha magok nevelik magokat, bele lépnek mind azon jogokba, mellyektől eddig meg voltak fosztva, senkinek sem lesz kiváltsága, hanem mindnyájan egyenlően szabadok lesznek: ha pedig ti intézkedtek a nevelés fölött, minden ugy marad, miként most van; ők viszik a terheket; ők dolgoznak helyettetek; ők viselnek minden közköltséget, s annak egy picziny részéből nekik itt ott egy egy iskolát állittatok sat.

Ha szándéktok tiszta, ezen föltétel alatt kell őket kérdeznetek.

És ha igy azt felelik: igen, mi nem kivánunk magunk által neveltetni, hanem kérünk benneteket, csak sziveskedjetek minket az eddigi mód szerint nevelni; mondom, ha ezt teszitek, szándéktok tisztaságáról nem kételkedem többé. Isten neki, legyetek ti a nevelők; ekkor senki nem kárhoztat benneteket, ha törekedtek nevelni.

5. Senkinek nincs joga a neveléshez, csak a szülőknek.

Hol kezdődik a nevelés? A születés órájánál. Képes e valaki természetünknél fogva az uj polgárt, a kisdedet ugy szeretni, mint az édes anya és apa? Gyámkodik e fölötte más valaki olly őszinte aggodalommal, mint tulajdon szülői? Ápolja e valaki olly önmegtagadással, öleli e olly forrón valaki a kisdedet mint szülői? Senki. És mi okozza ezt? a szeretet, szülői érzés.

Tehát az is szeretet, mi a szülőkben az aggodalmat szüli: valjon nem történik e a gyermeknek valami baja? Valjon szeretet e az is, midőn éjjel nappal őrködnek a szülők, hogy gyermeköket veszélytől megóják? Hát ugyan az szeretet e, midőn a szülők az Isten szép napjának legelső órájától kezdve munkálkodnak, fáradnak, verejtékeznek késő estig, hogy gyermekük vágyait betölthessék; szükségeit kielégithessék, s pedig néha, és igen gyakran magok megszoritásával?

Ha ez nem szeretet, akkor nincs emberi kebelben más olly érzés, mit szeretetnek nevezhetnénk,

Nem akarom fejtegetni, mi czélja általánosan a nevelésnek, tegyék ezt a tudós emberek, hanem csak azt kérdem: mit akarnak a szülők elérni, midőn semmi nehézségtől viszsza nem ijedve fáradnak gyermekükért?

Én azt hiszem, egészen kimeritem, ha ez egy szóba foglalom törekvésük' czélját, hogy a gyermek „boldog" legyen.

Határozzátok most meg, taglaljátok, bonczoljátok, ha tetszik, miben áll a boldogság. Rohanjatok rám, zaklassatok, hogy mondjam ki, mit értek én boldogság alatt? nem törődöm vele: de engedjétek meg e kétséges értelmű szó mellett maradnom, hogy: az embernek egyetlen czélja boldogság. No már, tűzhet e ki a nevelés mást, mint hogy az ember boldog legyen?

Azt kérdem most már, van e Isten ege alatt teremtmény, melly inkább kivánja a gyermeknek boldogságát, mint tulajdon szülői?

Nem levén tehát a nevelés egyéb, mint azon törekvés, hogy a gyermek boldog lehessen: kit illethet a nevelés mást, mint a szülőket?

Minthogy a szülők e szent érzést keblükből ki nem szakaszthatják, s mást valakit fel nem ruházhatnak: természetesen következik, hogy a nevelési jogot senki más nem gyakorolhatja, csak ők maguk.

Mihöz van embernek joga? ahhoz mit természetinél fogva ohajt; a mi után szükségkép vágynia kell. És ki tudnád e kebeléből azon vágyat irtani, hogy gyermekét boldognak lenni lássa?

Ha a természet felfordul, s annak következésében találtatandnak más lények, mellyek jobban fogják szeretni a gyermeket, mint tulajdon szülőik, s inkább fogják annak boldogságát ohajtani: akkor ezen lényeknek lesz több joguk a neveléshöz, de addig a szülőké marad.

6. A nevelés alapja: rosztul kell a gyermeket megóni, s természetesen jóra fejlődik ki.

A milly könnyü ezt kimondani, éppen olly nehéz kivínni. Milly csekélység ez: a gyermeket csak attól kell megóni, hogy roszat ne lásson.

Mi előtt érinteném mi a fő rosz, s mik a belőle származó kisebb roszak: azt kell megtekintenem, lehetséges e, s ha igen, miként? a gyermeket a rosztól megóni.

Az atya; ha csak kivételkép nem valami rendkivül együgyü és gyáva, elhatározhatja s kivinni képes, hogy gyermeke a háznál semmi roszat ne lásson, ne tapasztaljon. Talán szükségtelen is emlitenem, hogy a gyermekre nézve nincs sem jó, sem rosz; ő egyiket vagy másikat csak azért cselekszi, mivel másoktul látja; s a szerént szokja meg inkább vagy egyikét vagy másikát, a mint valamellyiket gyakrabban látja.

De ezzel a gyermek még nincs megóva, mert szüntelen atyja mellett vagy a szobában nem maradhat, főkép ha látja, hogy más gyermekek az utczán játszanak. Igaz, teheti ezt más atya is, tehát mind a két szomszéd; már ez nagy könnyebbség volna, mert sem egyiknek, sem másiknak gyermeke nem vágynék rendkivül az atya oldala mellől szabadulni, tudván, hogy ugy sem volna játszó bajtársa.

Arról tehát, ugy hiszem senki sem kételkedik, hogy a mint több vagy kevesebb atya határozná el erre magát: azon mértékben ovatnának meg a gyermekek még azon rosztul is, mit játékközben láthatnának, tapasztalhatnának.

De azt szinte olly kevéssé vonhatni kétségbe, hogy ha az egész helységbeli atyák tennék e lépést: annál több gyermek, az egész helység gyermeke, s annál bizonyosabban volna a rosztul megóva; mivel nem volna senki, a kitől valami roszat láthatnának.

Tegyük, hogy valamelly egész helységbeli atyák elhatározzák magokban gyermekeiket minden rosztul megóni, ennek csak akkor lehetne kivánt sükere, ha más helységektül elszigetelve élhetnének; ha minden közlekedést nélkülözhetnének, de mivel ez egyes helységre nézve majd teljes lehetlenség — egész országra, főkép ha a természet minden szükségessel megáldotta, eszközölhető volna — következik, hogy egy helységbeli atyák illy határozatának vagy semmi, vagy csak parányi sükere lenne, mivel az egy helység az egész hazában felolvad, elenyészik.

Világos tehát, hogy ennek csak akkor volna üdvös eredménye, ha az országbeli atyák nagyobb része tenne hason'ót. Egész süker pedig akkor volna biztosan remélhető, ha mindnyájan az atyák igy tenni magokban elhatároznák.

Ez talán megtörténhetnék ugy, hogy azon atyák, kikben az üdvös eszme legelsöbb keletkezett, a többit e fölötti tanácskozhatás végett felszólitanák, öszszehivatnák. Igen de ez egyenlő szabadságot és jogokat tételez föl. E fölött nem is tanácskozhatni, mig a hazában csak némellyek vannak feljogositva egyről másról nyilványosan értekezhetni.

Látjuk tehát, hogy a nevelésben az első lépést, a rosztul megovást sem tehetni, mig egyenlő szabadság és jogok nincsenek. Mi következik ebből? az, hogy mig a dolgok igy állanak, józanészszerü nevelést remélni is képtelenség.

De ha egyes atyák megkisértenék is gyermekeiket a rosztul óni, csak egy két föltétel alatt tehetnék: ha mások'ul függetlenek volnának, s ha mind azzal birnak, mit tőlük éltök föntartására a természet megkiván. Igen de ez csak ott van, hol a polgárok egyenlő joguak és szabadságuak.

Tehát ismét világos, hogy józanészszerü neveléshez fogni még távolról sem lehet, ha csak előbb egyenlő jog és szabadság nincs.

Azonban engedjük meg, mit az atyákról mondottam, tudniillik, hogy az első lépést sükerrel tehetik, hogy gyermekeiket a rosztul megóhatják: hanem nézzük, mi a fő fő rosz, mellyből egyebek származnak? s mellyek a származottak?

(A fő fő rosz: tulajdon, egyenlőtlenség,) a származottak? olly nagy számmal vannak, hogy elszámlálni vagy lehetlen, vagy igen sokra terjedne.

Mért bántja egyik gyermek a másikat? mert holmijához nyult, tulajdonát érinté. Mért gyalázza egyik tistviselő a másikat? hogy ő amannál fölebb emelkedhessék. Mért adja magát a lány és fiatal feleség valakinek nőszösztöne kielégitésére? többnyire azért, hogy magának

czifra ruhát vehessen, hogy tulajdona legyen, s mások fölött kitünjék; habár eleinte némellyek, szerelembül teszik is, de később, az emlitettem okbul. Mért csalja x. embertársát? hogy neki sok vagyona, tulajdona lehessen, s ne legyen a többivel egyenlö. Mért áskálódik y. barátja ellen? hogy ez bukjék s helyette emelkedhessék, s a t.

Ne kivánja az olvasó, hogy e tengerbe bocsátkozzam; kinek kedve és ideje van, vizsgálódjék önmaga, (s ha az ezer meg millióféle rosznak más indokát tudja kimutatni mint a tulajdon és az egyenlötlenség) én jelen munkámnak minden szavát az elsötül egész eddig, hazugságnak nyilatkoztatom.

Szóval, rosztul óni meg a gyermeket, s a nevelési, józanészszerü nevelési, elsö lépést megtenni nem lehetséges, míg a (földtulajdon és egyenlötlenség meg nem szünnek).

7. Mihelyt a neveléshez felsöbbség nyul, bármi kevés elöjoggal: az gyámsági, rendörségi intézetté fajul.

Vagy józanészszerü a társaság szerkezete, vagy nem. Ha az elsö, mindenki tökéletes szabadságában él, gyermekeit maga nevelhetni, mert képtelenség volna e nélkül józané zszerünek nevezni, s ekkor semmi felsöbbség önkényleg nem nyulhat hozzá: ha pedig nem józanészszerü, természetes, hogy valaki elöjoggal bir, mert hiszen éppen ebben áll az észszerütlenség; de az, ki rendelkezik a többi fölött gyámnokságot és rendörséget gyakorol.

Ha valaki be tudja bizonyitni, hogy egy gyámnok több belátással bir, mint az egész társaságbeli atyák összes belátása, s ha be tudná még azt is bizonyitani, hogy ez egy gyámnoknak az egész ifjuság iránti szeretete és jóakarata nagyobb, mint a tulajdon szülök összes szeretete és jóakarata: akkor helyben lehetne hagyni, ha egy valaki az ifjuság fölött gyámnokoskodnék és rendörködnék.

8. A szülök szabadságuk szerint javaik csorbitása nélkül magános nevelésüket közössé változtathatják.

Józanul ezt senki sem tagadhatja. Hiszen mindegy, akár egyenként gyakorolja kiki magános jogát, akár pedig összeolvasztva az egész gyakorolja az egyesekn k összes jogát.

Ha valamelly társaságban van kétszázezer atya, s föltevén, hogy a társaság józanészszerü: mindenik atyának egyenlö nevelési jogrésze van, s ha összeolvasztjuk is mindeniket az egészbül egy kétszázezred rész illeti. És ha igy az egész közakarattal bizonyos idöre, bizonyos korlátok mellett a nevelési ügyben megbiz valakit, azért jogainak tökéletesen birtokában marad; mert a milly közakarattal ezt az egész teszi, teheti, éppen o ly közakarattal midön tetszik, meg is változtathatja. És illy értelemben lehet az egész társaság nevelési dolgában egyes fölügyelö, de a ki természetesen csak elébe irt törvények közt mozog, nem pedig magát a nevelést intézi. És igy ö nem gyámnok, nem rendör, mert a polgáratyák önállók, kiknek nem szükséges gyámnok, s a rend

az egyenlőségben van, mit kiki maga érdekében igyekszik fentartani, tehát a rendőr fölösleges.

Hol egyenlő szabadság és jog nincs, ott rend nem képzelhető, hiszen maga a jogegyenlőtlenség és némellyek szabadalma ez maga a legborzasztóbb rendtelenség.

9. A példa egyetlen sükeres mód, a fejlődés és nevelés előmozditására; az oktatás csak nyomorult silány eszköz.

A ki ezt nem hiszi, vagy ki erről egész lelkéből meggyőződve nincs: azon sem példa, sem oktatás nem segit többé.

Ugyan kisértsétek meg ti aristocraták, kik még most fölöttünk intézkedtek, könnyen eszközölhetitek. Oszszátok e hazát két részre, huzzatok vonalt közte. Az egyik félen állitsatok legczélszerübbnek, legtökéletesebbnek ismert iskolákat; intézzétek ezeket ugy el, hogy senkinek józanul kifogása ellenök ne lehessen. Válaszszátok ki a leghiresebb hitszónokokat, a legtudósabb, legügyesebb tanitókat; fizessétek bőségesen, hogy hirde sék a vallást, moralitást; tanitsanak mindent, mi emberek előtt tudomány és művészet: de a társadalmi állapot maradjon a mostani. Másik felén egy követ se mozditsatok; oskoláról szót se tegyetek, maradjanak mostani állapotukban: de kezdjétek meg a kinek fölös vagyona van, azoknak átengedni, kiknek nincs, de természeti jogukat tartják hozzá; ne tegyetek ember és ember közt különbséget; olvadjatok az egész nép közé; a mi hivatal szükséges, mindnyájan válaszszatok arra alkalmazandó elöjárókat; közösen viseljétek a szükséges terheket; közölje kiki gondolatát s meggyőződését szabadon; szóval elöjogaitokrul, a mi igaztalanság, mondjatok le. És tüzzetek erre ki bizonyos határidőt: akkor majd lá'ni fogjátok mi sükere van a csupán példának, s mi a legbuzgóbb tanitásnak.

De talán némelly olvasó ezzel nincs megelégedve, s azt mondja: e kisérletet alkalmasint az aristocraták nem teendik meg, hanem bizonyitsd be fölebbi állitásodat másképen. Jól van. Vagy jót hirdettek, predikáltak egyházi férfiaink, s jót tanitottak iskolai oktatóink is, vagy nem. Ha jót hirdettek és tanitottak, az élet a gyakorlat, a mindennapi tapasztalás tanitja, hogy nincs sükere; a mi jót még is látunk, nem a tanitás gyümölcse, hanem a természet műve, mivel embernek fejlődnie, s — ha bár az akadályok miatt lássam is — tökéletesülnie kell: ha pedig roszat hirdettek és tanito tak, éppen ezért szükséges a rendszert megváltoztatni, vagy eltörö'ni; mert hiszen e rendszerbül foly, hogy roszat hirdetnek és tanitanak, tehát rosz a rendszer maga; mivel képtelenség volna állitni, hogy e rendszer jó, de a belőle folyó tanitás rosz.

Nem tudom, meg vagytok e ti némelly olvasók, kik a javasolt kisérletet megtörténni nem hiszitek, bizonyitásommal elégedve?

10. A jó nevelés magába fölolvasztja a vallást és egyházat.

Ezt sokan, talán legtöbben nem hiszik, sőt némellyek az olvasók közöl, még hallására is megborzadnak, pedig én majd alig tartok valamit világosabban megmutathatónak, mint ezt.

Már fölebb egyik állitásom az, hogy első lépés a nevelésben: a gyermeket mindenek előtt a rosztul kell megóni. Mit gondol az olvasó, sükerülhet e ez? egykor minden bizonnyal; mert hiszen képtelenség nélkül nem mondathatnék jó nevelésnék, ha a roszat akadályozni nem birná, ha a gyermeket ettől megóni nem tudná.

Ezt megengedve, a gyermek jóvá fejlődik. Arról meg kell győződnünk, hogy Isten az embert nem roszszá, hanem jóvá teremté, ki erről meg nem győződhetik, magát az Istent kell vagy rosznak, vagy tehetetlennek tartania. Föltévén tehát, hogy Isten jóvá teremté embert, de igazabban szólva sem jóvá, sem roszszá, hanem csupán emberré: de a bele öntött tehetségi csirák által tökéletesülhetővé, s inkább jóra, mint roszra hajlandóvá teremté: az ifju ha meg van óva a rosztul, ha legtöbbnyire csak ollyat cselekszik is, mi sem jó, sem rosz, de néha még is jót cselekszik; és ekkor a papnak semmi dolga többé nincs; ha az ifju nevelés által a rosztul megóva van, s azon kivül meleg szive buzditására még is jóra hajlik: lehetetlen, hogy a menyországban ne részesüljön, ha csakugyan van. Igen de ekként a nevelés a vallásnak minden mezejét elfoglalja, betölti. Világos tehát hogy a jó nevelés a vallást magába felolvasztja.

De mondám: rosztul megóni a gyermeket csak első lépés a jó nevelésben, hát a többi lépések miből állanak? mert az elsőnél csak meg nem állapodhatni; a természetben nincs nyugvás, tökéletes megállapodás, hanem örök mozgás, tehát a jó nevelésben is csak kell egyegy lépést tenni. Igen, de ez visszafelé nem történhetik, mert akkor megszünnék jó nevelés lenni. Ha tehát elöre lépés történik, miben fog az állani? hogy az ifju roszat tegyen? ez viszszalépés volna; hogy az ifju semmi roszat ne tegyen? hiszen ez csak az alap az első lépés; tehát az e l ö b b r e lépés más nem lehet, hanem az, hogy az ifju jót is tegyen; s a többi lépések? hogy az ifju minél jobb, minél tökéletesebb legyen. Ugy de, mire való volna akkor a vallás, mire valók a papok, az egyház, ha az ifju a jó nevelés következtében fokonként javul, tökéletesül?

Azt hiszem, ismét világosan mutatám meg, hogy a vallás az egyház, a jó nevelésben felolvad.

A vallás árt a nevelésnek, a társaságnak: ellenben a jó nevelés sem a vallásnak nem árt, söt azt magához szoritja, öleli, söt magába egészen fölveszi, sem a társaságnak, söt ezt boldogitja.

Hogy árt, alig szükséges nekem bizonyitanom, mivel az élet, a tapasztalás hatalmasabban bizonyitja.

Ugyan is mindnyájan tudjuk, hogy a vallási, erények nemtevésben, tunyaságban, szenvedöleges viseletben állnak, mi lyek: alázatosság, engedelmesség, böjtölés, imádság, szegénység, testsanyargatás, sat. Ki ez erényekhez szorosan ragaszkodik, nem tökéletesülhet, mert ha a társaság tagjai mind csupán illy erényes emberekké lesznek, az egész tönkre jut? és a jó nevelés ellenben munkásságba helyez mindent; oda törekedik, hogy rosztul ugyan megóvassék a gyermek, de annál inkább jóra indittassék, s mivel azon jó, mi embertöl veszi eredetét, csak cselekvésbül fejlödik, tehát szüntelen arra buzditja, szüntelen arra szok-

tatja az ifjut, hogy cselekedjék. És az illy ifjakból telt társaság csak boldog lehet.

A vallás csupán menyországra készit; a jó nevelés pedig különösen arra, hogy főkép itt e földön boldoguljunk, de mivel elérhetésére a rosztul megóvni, s helyette jóra sörkenteni törekszik: ezen egy fáradsággal menyországot is megérdemeljük. Mennyivel okosabban, gazdaságosabban cselekszik tehát a jó nevelés.

De még máskép, más szavakkal is be tudnám bizonyitani, hogy a vallás, az egyház a nevelésbe olvad. Ugyan mit akar, mit akarhat a nevelés mást; mi lehet általánosan egyéb czélja mint az, hogy emberek közt jogosság, egyenlőség uralkodjék? ez pedig részint magával hozza, részint magába foglalja azt, hogy az emberek egymást szeressék. És ha egyszer szeretet köti öket öszsze, a vallásnak és egyháznak külön szerepe nem is képzelhető.

Mi következik ebből: Igen világosan az, hogy mihelyt józanészszerű nevelés létesülni kezd: a vallás szinte azon mértékben kezd vele öszszeolvadni; s a papság szint azon mértékben kezd fogyni, megszünni, s csupán polgári atyákká áltváltozik.

II. Legjobb nevelés az, melly legkevesebbe kerül, s még is legszebb, leggazdagabb gyümölcsöt terem.

Ugy gondolom ez állitást senki sem birná kétségbe vonni, tehát bebizonyitni szükségtelen; sőt majd alig lehet bizonyitani; mert ez éppen olly valami lenne, mint ha valaki bizonyitani akarná, hogy kétszerkettő csakugyan négy; hanem már azt nehezebb megmutatni, miként létesithető ez legkönyebben.

Be jól tevé Isten, hogy a józanészt mindenhová elhinté, s nem rakta csupán az akademiákba és gymnasiumokba le, vagyis az iskolai négy fal közé.

A józanész azt sugja, hogy a legjobb nevelés ugy vihető ki legkönnyebben, ha senki teremtés hozzá nem szól, mint erre feljogositott s intézkedésre megbizott, hanem minden atya magára hagyatik, hogy tegye mit jónak vél. Igy semmijébe sem kerül a statusnak, mint statusnak, javitható, s mivel igy legszabadabban működhetik minden atya, e szabadság legszebb, leggazdagabb gyümölcsöt érlel; mert képtelenség nélkül nem tagadhatni, hogy minden szép, nagy dicső csak a szabadságban tenyészik, diszlik.

A mit magok a szülők akár egyenként, akár többen szövetkezve, akár pedig az egész helység egy társulattá alakulva tesznek, nem neveztethetik költségnek vagy tehernek, hiszen ez maga az élet; már pedig csak esztelen nevezi magát az életet tehernek, vagy a magára forditandott költséget terhesnek.

De ha egyébiránt költségébe kerül is a statusnak a nevelés, itt legkevésbé van oka fukarkodni, ha czélszerűen tudja intézni; mert:

12. Legdusabban kamatozó tőke az, mit a társaság a jó nevelhetés alapjába fektet.

Ámbár ez állitás szinte világos, de találtathatnak többen, kiknek szemén vastag hályog van, ezek számára tapogathatóvá, vagy mint mondani szokás, kézzelfoghatóvá akarom tenni.

Mért szükséges a társaságban annyi féle intézkedés, hivatal, intézet, igazgatás, rendőrség, felügyelés, biráskodás, sat. kérdem mért szükséges mind ez? mivel az emberek gyarlók, tudatlanok, roszak, henyék, makacsok, gyáváks, igazságtalanok, sat. magoktul nem igen teszik azt, mit részint magokért, részint másokért tenniök kellene. És mért illyenek? részént azért, mivel teljességgel nincsenek nevelve; részént mivel roszul vannak nevelve, részént pedig mivel a hatalmas aristocraták érdekében el vannak rontva.

Hát ha az emberek mindnyájan jó nevelésben részesültek volna, nem lennének illyenek? természetesen hogy nem. Hiszen, fölebb mondám, mi a jó nevelés, melly szerént először a rosztul óvatnának meg, s már csak ennélfogva is végre jóra hajolnának; de másodszor a jó nevelés itt meg nem állapodnék, hanem éppen azért, mivel ez nevelés, még pedig józan nevelés volna, föltételünk szerént, nem csak megőrzené az ifjat a rosztul, hanem ennél még tovább menne, tudnillik lehetőleg jóra birná, hiszen ez volna felsőbbi fokozata, czélja a nevelésnek.

Vagy hiszitek, hogy jó nevelés által az ember javitható vagy nem hiszitek. Ha hiszitek, állitásomat támogatjátok: ha nem hiszitek, s még is nevelést sürgettek, esztelenséget követtek el.

Azonban legyen akárhogy, én hiszem, tökéletes meggyőződésem, hogy ember jó nevelés által javul, tökéletesül; mellettem szól és harczol maga a természet; mivel minden akadályok daczára is egy egy javul, tökélyesül, felvilágosodik, de alkalmasint ti sem vagytok képesek állitani; hogy az ember jó nevelés által nem javul, nem tökélyesül.

Ha ez áll, világosan következik, hogy a jó nevelésbül kikerült, s tökélyesült emberek szükségtelenné teszik azon temérdek intézkedést, felügyelést, igazgatást sat.; mert ezek csak gyarló, hitvány, tökéletlen emberek számára valók. Világosan következik aztán ebből az is, hogy azon roppant költségek, mellyekbe a társadalom fentartása kerül lassanként idővel nagyobbára megszünnek; végre tehát még egyszer világosan következik, hogy a nevelésbe fektetett tőke legdúsabban kamatoz.

A mindenféle hivatalok, intézkedések, mellyek a rosz társadalom fenállhatásának támogatására szükségesek, évenként temérdek költségbe, sok millióba kerülnek, pedig ezek soha, de soha nem képesek azt eszközölni, mit a józanészszerű nevelés, tudniillik hogy az egész nép tömegesen javuljon meg, és még is e költséget nem sajnáljátok; e száz meg többféle intézkedés természete nem az, hogy valamit jövendőben általuk meggazdálkodhatni, hogy a költségeket időnként kevésbiteni lehetne, sőt mindég szaporitják, és még is ezt mind maga rendén lévőnek hivén, tétovázás nélkül fizetitek: s a jó nevelésre, melly mind ezen

kiadásokat lassanként kevésbiteni, s egykor egészen is megszüntetni képes, nem fordítanátok valamit? akkor ez felfordult világ volna.

(13. A józanészszerű nevelésben a gyermeknek nem kell e szavakat ismernie: enyém, tied, övé).

Hiszen ez valóságos (communismus volna), kiáltanak föl iszonyodva némellyek az olvasók közöl.

(Igen is, felelem).

Midőn a gyermek legderültebb kedve szerént játszik, tombol, s valamit e széles kedvében akár készakarva, akár történetesen elront, és ti talán ezen, vagy hasonló szavakkal durván megtámadjátok: te semmirevaló, te gaz gyerek, mért rontottad azt el, hiszen az nem a tied? s ha talán még meg is veritek, vagy legalább megcsapkodjátok: ekkor vége a józanészszerű nevelésnek, hanem a mai romlasztási módnak alapját vetettétek meg.

De hát szabadon tetszése szerént rontson a gyermek, no az gyönyörű nevelés lenne, fogjátok mondani.

Nektek látnotok kell, bir e már a gyermek annyi észszel, hogy valamit felfoghasson, vagy nem bir.

Ha bir, megmondhatjátok neki, hogy az, mit elrontott, jó lett volna erre vagy arra: ha nem bir, a durva bánás és verés nem használt neki, nektek sem, söt ártott neki, s az által jövendőre nektek is.

Ezzel belőle ki nem irthatnátok a játszási vágyat, de szörnyü esztelenség is volna kiirtani akarni, hiszen ez ekkor természete.

Ha más alkalommal játszik s valamit véletlenül ismét elront, tagadni fogja, még akkor is, ha szemmel látó tanui voltatok; mert ő játszásában elmerülve levén nem ért rá arra is ügyelni, hogy ti látjátok e vagy nem.

És itt van kezdete a rosznak, az enyém vagy tied, az az tulajdon miatt.

Ő ettől fogva f é l, tehát t a g a d, tehát h a z u d i k. E három együtt jár; csekélység még most mind a három; és e három nevekedvén, nevekedniök kell, bánásmódotoknak természetes következése szerint. S mondom e három az embert tönkre tette.

Egy piczinded szikra, egyetlen lob, a legnagyobb várost elhamvasztja. Ha kedvünk, alkalmunk, időnk volna a legnagyobb, egész országokat pusztitó veszedelemnek első okáig fürkészni: azt találnók, hogy az vajmi picziny, csekély volt.

De hát elfeledétek e egyik fölebbi állitásomat: a gyermeket meg kell óni, hogy roszat ne tegyem. Ha ezt ugy értitek, hogy a gyermek bezárassék, vagy mozdulatlan maradjon, s igy ovassék meg a rosztul: ugy valóban magatok is csak döre gyermekek volnátok.

A titok ez, két mondásbul áll: ne legyen a háznál ollyan, miben a gyermek kárt okozhatna, mit könnyen elronthatna, s a mi könnyen romlandó elzárassék előle; másik ez: ha mégis valamit elront, az kárnak ne vétessek, az rosznak ne neveztessék.

Itt a sulyegyent következő módon tarthatni fen: ne vegyen az atya semmi olly haszontalan csecsebecsét, mi most szokásban van, ennek megkimélt árán azt pótolja ki, mit a gyermek minden vigyázat daczára még is elront, csak Istenért ez a gyermeknek rosz cselekedet gyanánt fel ne rovassék.

A gyermeknek ezen szabadsága gazdagon fog kamatozni.

Igy cselekedve a mit egy felöl vesztetek, más felöl, s valószinüleg két felöl megnyeritek.

Már most akár minden atya külön neveli gyermekét, akár többen szövetkeznek öszsze, s együtt intézik a nevelést: mindig készen tartsák azt, a mivel a talán romlandottat kipótolhassák, csak a gyermek azért ne lakoljon.

Számitsátok öszsze, mibe kerül mostani neveléstek, s fontoljátok meg mivé lesznek ezen nevelés által a gyermekek; azután számitsátok azt, mit a gyermek szabadsága közben elront, és fontoljátok meg mivé fejlődendik ez által: a nyereség ez utóbbi, vagy is tanácsoltam nevelési mód részén lesz.

Mivel az ember természeténél fogva társaságra hajlandó: valószinű, hogy akármelly helységbeli atyák — bár kiki otthon is nevelheti — egy közös helyre vezetik gyermekeiket, legalább akkorra, midőn némi elmulhatlan foglalatosság miatt a háztul kell távozniok. És e közhely leszen a már itt ott jelentkező kisdedóvási intézet, mellynek üdvösebb eredményei lehetendnek, ha közösen és czélszerüen rendeltetik el, mint akármi más intézetnek. De az üdvös eredmény csak ugy remélhető, ha az egésznek közös használat szolgál alapjául.

Hogy ez ovóintézet, akár csak a helybeli atyák egy részének szövetkezése, akár az egész helység öszszemunkálása által létesült, kivánt gyümölcsöt teremjen, közösségnek kell benne lennie; és ekkor ez idővel átmenetül szolgáland az általános communismusra.

Mi az óvóintézethez kivántatik, azt közköltségen kell beszerezni, hogy egyik gyermek se mondhassa magáénak; s annyinak kell beszerezve lenni, hogy az elromlott helyett tüstént ujat lehessen elővenni.

Ha az öszszeállt szülők, vagy az egész helységbeli atyák, egy valami felügyelőt fogadnak, béresként fizetnek, a kisdedeket egészen rábizzák, s e szolgálatában minél tovább meghagyják: gyümölcsöt ne várjanak, mert az már mint virág lehull.

Hogy gyümölcs legyen, de jó izü nemes gyümölcs, vagy magok az atyák váltogatva egymásután sorban vigyék a felügyelést, vagy egyet, kit legalkalmatosabbnak hisznek, magok közül hoszszabb időre válasszanak; vagy végre ugy intézkedjenek, hogy havonként vagy évnegyedenként magok közől uj választás történjék.

Azok ellenvetése semmit sem nyom, kik gondolják, hogy az atyák nem lesznek a felügyelésre alkalmatosok. Hiszen mi kivántatik ide más, mint akarat a gyermeket rosztul megóvni? Ez akarat pedig megvolt mindenkiben, kik az ovóintézet létrehozásához járultak, különben nem lé-

tesülhetett volna. Ha pedig ügyesség is kivántatik hozzá, hol tesz ember arra másutt szert, mint a tökéletes szabad gyakorlatban? Minden tökély csak cselekvés által fejlődhetik ki.

Ha valahol téved ember, bizonyosan téved akkor, midőn a nevelőtül roppant tudományt kiván meg.

Hiszen ez ovóintézetekben nem lehet czél a tudomány, mert akkor megszünt ovóintézet lenni. Ide csak me'eg sziv, akarat, és szabadság kivántatik, és e három megvan mind azon atyákban, kik illy intézetet állitanak, mert ha nem volna meg, az intézet fel nem állhatna.

14. A kisdedovás első csirája lehet a józanészszerü nevelésnek, s boldog társaságnak.

Ha tehetségem és befolyásom olly mértékben volna, mint szándékom és akaratom: az egyetem és akademiák, és gymnasiumok fundusát kisdedovóintézetek' fundusaivá varázsolnám át. S ha még tehetségem olly nagy volna, milly teljes azon meggyőződésem, hogy csak a kisdedovó intézetbül sarjadzhatik s virágozhatik föl derekabb nemzedék; mindenkinek figyelmét e szép jövendőü tárgyra forditani iparkodnám; de figyelmet kérek, nem a mi mostani kisdedovásunkbul, hanem ollyanokbul, milylyeneknek lenniök kellene.

Az egész embernem boldogulhatásáért égő szivemnek szent hevével ohajtanék hozzátok szólni, ha nyelvem hatályos volna; ti kevesek, kik egy jövendő jobb lét előidézésére nálamnál többet tehettek, kérlek, a megovási eszme köré központositsátok gondolatitokat; mert ha jöni kell egy szebb kornak, máshonnét nem jöhet; vagy ha jő is, nem olly szép jövő.

De a ki hiszi, hogy kisdedóvási intézeteink szerkezetében munkálhatandják az ohajtott szép jövőt: az éppen ugy tévedne, mint az, ki azt tartaná legjobbnak, ha egész ifjuságunk neveltetését nötelen papságra korlátlanul biznók.

Az olvasó eddig is észrevehette, hogy e fejezetben elmondott minden állitásomat okaimmal támogattam, bebizonyitani igyekeztem: ez állitásom sem maradhat tehát pusztán odavetve, hanem okaimmal szilárditani megkisértem, de előbb azt akarom elmondani, miként lehetne legkönnyebben az illy ovóintézeteket felállitani.

Ti, kik olly hévvel buzogtok a haza fölvirágoztatásán, egyesüljetek egy ponttá, egy valamelly helységbe: Mit a haza oltárára különben is letenni szándékoztatok, semmi más czélra ne forditsátok, hanem az emlitett ponton kisdedóvóintézet létesitésére szánjátok.

E helységet, ha még nem volna független, földesuri hatás alol felszabadulni segitsétek.

Ez megtörténvén, lakóit jó szándéktokrul győzzétek meg, s aztán könnyen rábirhatjátok, hogy határuknak valamelly kis részét, ha mást nem, legalább a közlegelőnek egy részét, az intézet, tehát tulajdon

gyermekeik számára engedjék át, hogy azt valamellyiküknek, vagy váltogatva egyszer egyik, majd meg másik felügyelése alatt magok szabadon együtt kezdjék használni.

Vagy kisértsétek meg, talán sükerül, hogy az egész helységi lakosság hajlandó lesz egész határukat közösen munkálni, használni. Igérjétek nekik öszintén, hogy szóval és tettel segedelmükre lesztek.

A szilaj gyermekek által elrontandott mindennemű holminak azonnali helyrehozhatására tegyétek le alapul szándéklott áldozatotokat.

Többet tenni nem szükséges; hagyjátok őket magukra, csak ha kétségük lesz, tanácsra szorulnak, vagy akármiként megakadnának: járuljanak hozzátok, de csak ugy, ha nekik tetszik.

Lássuk már most miként csirádzhatik ebből ki, s miként virágozhatik föl szebb jövő, boldogabb társaság?

A gyermek rosztul megóva van, hiszen éppen ez az első lépés, tehát ha még fejlődik, a mint nem is lehet másképp, csak jóra fejlődik.

Igen de a jóra fejlődésnek rosz következése nem lehet, tehát a szebb jövőnek bimbódznia kell. (Enyém meg teed szók, mint a minden gonosznak forrásai kiirtva s betemetve levén) a gyermek cselekvőségének gát nem vettetik, tökéletes szabadgának gyakorlatában van, a mit ront bont, a közfundusból helyreüttetik.

Ugyan mellyik ifjutól várhatni inkább nagyot és dicsőt, attól e, ki lánczon pórázon van, vagy attól ki szabadon működik?

De talán azt mondjátok erre, hogy e szabadságánál fogva éppen ugy tehet roszat is, mint jót?

Hát elfeledétek már mit fölebb mondék, hogy a rosztul óva van; hiszen mi roszat tenne, ha nem lát roszat? Magától gondol? Lehet, mostani nézetetek szerént rosz, de azért rosz e az valójában?

Ugy elfeledtétek azt is, mit fölebb még mondottam, hogy Isten nem teremtheté embert ollyanná, hogy inkább roszra hajoljon mint jóra? Vágyait, minden szükségeit a közösből kielégithetvén, tudtok e valamit kigondolni, mi őt bünre ingerelhetné?

Hazudnia nem szükséges, mert félelmet nem ismér, másokkal veszekednie, másra irigykednie nincs oka, mivel a közösnek használata, az egyenlőség mind azt elfojtotta, miből illy vagy hasonló vétkes indulatnak támodnia lehetne. Ugyan mondjátok okát, mért kellene roszra vetemednie? Én nem vagyok képes találni.

Most kérdelek, ha csak egy szikrája van bennetek a józanésznek, tudnátok e tagadni, hogy az illy tökéletesen szabad ifjak szebb jövőnek néznek elébe? Tudnátok e arról kételkedni, hogy ezek férfiasodva boldog társaságot képeznek?

Talán ezt vethetné némelly olvasó ellenem: igen de ezek még semmit sem tanultak, semmit sem tudnak, mivel csak a rosztul vannak megóva; pedig a tudatlan ember boldog csakugyan nem lehet.

De ki mondta azt nektek, hogy ezek semmit sem tudnak: Hogy katekizmust, meg bibliahistoriát, meg latin nyelvet nem tudnak, megengedem, de ezek kivántatnak e meg arra, hogy ember boldog legyen? Hát ti azt hiszitek, hogy csak négy fal közé bilincselve, nem pedig szaba-

don cselekedve szerezhetni ismereteket, tehát valódi tudományt? ugy hatalmasan tévedtek.

És miként lehetne ebből azt következtetni, hogy az óvás mellett semmit sem tanultak? Nem is emlitve azt, hogy minden lépten nyomon szabad hatásuknak természetes következésében kiki tetszése szerint, hajlamának engedve, különféle ismereteket gyüjthet, ki korlátozta volna őket, hogy serdültebb korukban tudományt is ne szerezzenek? Hát nem tudtátok még azt, hogy csak szabadság által fejlődik ki minden tudomány legkönnyebben?

Ne igyekezzetek csupán tudni, és minél többet csak tudni, mert e sok tudás miatt nem jut az ember akarathoz. A valódi tudás az akarat, a tett. Honunknak épen egyik fő baja ez, hogy mindenben és mindenkor csak a tudás határoz, a tettre, moralitásra nincs tekintet.

Azt hiszem világosan szóltam, hogy a kisdedovásból csirádzhatik ki szebb jövő.

15. A melly nevelés üdvös eredményű egy helységben, az üdvös más és minden helységben.

Ezt bizonyitani szükségtelen. Ha tehát azok, kik a nevelést sürgetik, okos számitók, az erre határozott tőkét oda fektetik, hol legbizonyosabban és legtöbbet kamatoz, és mivel józanul nem tagadhatni, hogy a fölebbi mód szerint alakitandott kisdedóvó intézetnek szükségképen gazdagon kell kamatoznia, valószinű, hogy a tőkébül illy fundusokat alapitanak.

16. A gondolatnak és meggyőződésnek közlése nélkül józan nevelést nem képzelhetni.

Ha a tökéletesen szabad közlést kieszközölni birjátok, nem szükséges nevelésre nagy költséget forditani, mert ez minden tőkéknél bővebben kamatoz; ha pedig ezt kivinni nem tudjátok, vagy gyakorlatba hozni nem akarjátok, a nevelésre forditandott minden tőkétek nem csak nem kamatoz, de a tőke maga magát is fölemészti.

Valóban szomoru, hogy ezt az emberek nem tartják, s nem tarthatják olly igaznak mint igaz, hogy kétszer kettő négy. Pedig nem kevésbé igaz ám.

Minden eddigi állitásaimat okokkal igyekeztem támogatni, s e legutolsót meg sem kisértem, mert azt okokkal mutogatni akarni, hogy: szabad közlekedés, tudnillik főkép sajtói közlekedés nélkül nincs józan nevelés, annyit tenne, mintha azt akarnám megmutogatni, hogy kétszer kettő csakugyan négy, és sem több, sem kevesebb.

De uram Isten, ha ez olly világos, hogy jó nevelés szükséges, akár egyes országban, akár az egész embernemre nézve: ugy meg nem foghatom mért nem forditják az emberek minden figyelmöket erre, hogy aztán egyik szükséges a másikból, az egész pedig ez eredeti forrásból önként folyhasson.

Hány jeles eszü embere van e hazának, milly kitünö tehetségü egyének tanácskoznak mindenfelé arról, hogy e haza miként virágozhassék föl? kik közöl sokaknak olly fenten dobog szivök a magyar nemzetnek valahai dicsöségéért, és még is azt, mi nélkül én semmi vagy csak kevés sükert reményiek, a tökéletes szabad közlést, a sajtó szabadságát mellözik. Valjon mi lehet ennek oka? Talán nincs erö, vagy talán nincs akarat? juj! alig merém kimondani.

Vagy átlátják az ország rendei a szabad közlekedés szükségét, vagy nem. — De itt a gyakran alkalmazott és kedvencz dilemmám sem segit semmit; trilemmával, vagy quadrilemmával lehetne az egésznek véget vetni, de illyeneket alkalmasint csak nagy elmék tudnak használni, én nem kisértettem meg soha. — Szerencsém hogy éppen munkám végén fogytam ki mindenböl.

A rendek tehát vagy nem tartják a szabad közlést olly fontosnak mint én;

Vagy fontosnak tekintik biz' ök, de nem akarják amugy igazán;

Vagy én csalódom rettenetesen, midön olly nagy fontosságunak állitom.

Vagy hozzá sem mernek jól nyulni éppen azért, mert igen is fontos;

Vagy megvannak erötlenségükröl györödve, mivel talán mérlegbe vetették magukat s a förendek, kormány irányában igen könnyüknek találtattak,

Vagy azt hiszik, hogy az anyagi érdekek elöbbvalók, s majd ezek maguk után huzzák a közlekedést,

Vagy egyenetlenek magok között ugy, hogy egyik rész át is látja, akarja is, de éppen a vélemények és akarat megoszlása miatt bele sem kezdhetni.

Vagy végre — mind ezen és még több v a g y vegyületéböl van a Rendek táblája öszszehányva, és alkalmasint ez valószinü, tehát azért nem is fejlödött ki akarat, ezt megkisérteni.

* *

Ha mind ezek után azt kérdené tölem valaki: De ugyan mond meg, mi lesz ebbül a magyar nemzetbül? befejezésül azt felelném: ez mély titok; nincs halandó, ki bizonyosat tudna mondani; és ez még egy reménysugár; ez is jobb, mint ha illy meggyözödésemet volnék kénytelen kimondani: s e m m i.

Legalább némi vigasztalás azt mondhatnunk: a s o r s h a t á r o z.

Ha volna magyar nemzet, ha a magyar ajku töredékek egy compact testet tennének, ha ezeket egy érdek, egyenlö jog kötné testvérekké öszsze: ugy nem nehéz volna szép jövendöt jósolni, de mind ez még nincs meg, tehát a történetek egy lapja üresen van neki hagyva, hová majd valamit a késöbb kor beir. Csak e háromnak valamellyike bizonyos, hogy vagy feldicsöül, vagy véres csatában hösileg esik el, vagy nyomorultan felolvad más elemekbe; mostani állapotában nem marad.

Ha az elsöt nem tudnám remélni, e munkát sohasem irtam volna: de van a magyarban akarat, s ez reményemnek alapja: ha magyar testvéreim akarni tudnak, Hunnia feldicsöülend.

V é g e.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

1979 DEC 30

627533

TÁNCSICS

Józan

Ész

OSZK
Országos Szé[illegible] Könyvtár

OSZK
Országos Szechényi Könyvtár